

Instytucje i organizacje wobec turystyki wiejskiej w Polsce – kontekst historyczny i współczesny

Monografia pod redakcją naukową Andrzeja Piotra Wiatraka

„Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich: Europa inwestująca w obszary wiejskie”. Publikacja opracowana przez Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie. Instytucja Zarządzająca PROW 2014–2020 – Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Schematu II Pomocy Technicznej „Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich” Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020

Wydawnictwo Uniwersytetu Rolniczego w Krakowie
Kraków 2023

Recenzenci

Dr hab. Jolanta Wojciechowska, prof. UŁ (Uniwersytet Łódzki)
Prof. dr hab. inż. Czesław Nowak (Uniwersytet Rolniczy w Krakowie)

Redaktor Naczelny Wydawnictwa

Dr hab. inż. Andrzej Wałęga, prof. URK (Uniwersytet Rolniczy w Krakowie)

Redaktor Naukowy

Prof. dr hab. Andrzej Piotr Wiatrak (Uniwersytet Warszawski)

Projekt graficzny okładki

Anna Podczaszy

Fotografia na okładce

Dreamstime.com/Rochu2008

Redakcja

Elwira Zapałowska
Zespół Wydawnictwa URK

Skład i łamanie

Regina Wojtyłko

Wydano za zgodą Rektora Uniwersytetu Rolniczego w Krakowie

Copyright © Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie, Kraków 2023

Copyright © Wydawnictwo Uniwersytetu Rolniczego w Krakowie

Odwiedź portal KSOW: <http://ksow.pl>

Zostań partnerem Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich

Publikacja bezpłatna przygotowana w ramach operacji realizowanej w ramach Planu Działania Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020

ISBN 978-83-66602-72-4

Wydawnictwo URK

31-425 Kraków, al. 29 Listopada 46

tel. (12) 662 51 51, 662 51 57

e-mail: wydawnictwo@urk.edu.pl

www.wydawnictwo.urk.edu.pl

Ark. wyd. 21. Ark. druk. 25. Nakład 400 egz.

Druk i oprawa: DRUKMAR, 32-080 Zabierzów, ul. Rzemieślnicza 10

Spis treści

Wstęp	5
I. Organizacja i rozwój agroturystyki w Polsce	
Anna Jęczmyk, Jarosław Uglis: Stan i perspektywy rozwoju agroturystyki w Polsce	9
Elżbieta Kmita-Dziasek, Leszek Strzembicki: Ogólnopolskie sympozja agroturystyczne istotną determinantą rozwoju turystyki wiejskiej	27
Janusz Majewski: Wiejskie produkty turystyczne – 25 lat doświadczeń	61
Romuald Domański: Działania Fundacji Wspomagania Wsi wspierające rozwój turystyki wiejskiej i agroturystyki w Polsce – kontekst historyczny	75
Mikołaj Jalinik: Analiza rozwoju agroturystyki w województwie podlaskim w latach 2020–2022.....	91
II. Instytucjonalne aspekty w turystyce wiejskiej	
Natalia Bartkowiak-Bakun, Lucyna Przezbórska-Skobiej: Wspierają czy hamują? O roli instytucji w rozwoju turystyki wiejskiej	109
Andrzej Piotr Wiatrak: Doradztwo w przygotowaniu i realizacji przedsięwzięć agroturystycznych	127
Leszek Strzembicki, Elżbieta Kmita-Dziasek: Publiczne doradztwo rolnicze w Polsce na rzecz rozwoju turystyki wiejskiej – trzy dekady doświadczeń	141
Dominik Borek, Elżbieta Wyrwicz: Departament Turystyki jako komórka właściwa na poziomie administracji rządowej dla turystyki wiejskiej w Polsce – historyczny i współczesny kontekst prawa i zarządzania	163
Monika Wojcieszak-Zbierska, Michał Roman: Możliwości finansowania działalności agroturystycznej prowadzonej przez mieszkanki wsi.....	179

III. Społeczno-kulturowe konteksty rozwoju agroturystyki

Marek Marks: Wpływ agroturystyki na zachowanie przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych aspektów polskiej wsi	203
Agata Balińska, Ewa Jaska, Agnieszka Werenowska: Zachowania odpowiedzialne społecznie i środowiskowo pokolenia Z w zakresie turystyki	223
Jan Sikora, Agnieszka Wartecka-Ważyńska: Agroturystyka przykładem przedsiębiorczości na obszarach wiejskich w świetle pamiętników agroturystyki	241
Elżbieta Kmita-Dziasek, Małgorzata Bogusz: Potrzeby szkoleniowo-doradcze w agroturystyce w opinii doradców rolniczych i kwaterodawców	261
Dominik Orłowski: Koła gospodyń wiejskich i ich rola w kształtowaniu turystyki kulinarnej na przykładzie ogólnopolskiego konkursu „Nasze Kulinarne Dziedzictwo – Smaki Regionów”.....	285

IV. Współpraca i innowacje w turystyce wiejskiej

Arkadiusz Niedziółka, Michał Roman, Marcin Kopyra: Kooperacja sieciowa w agroturystyce w aspekcie nauk o zarządzaniu i jakości.....	313
Iwona Połucha: Nowe trendy w turystyce wiejskiej w kontekście innowacji technologicznych i kreatywnej edukacji	331
Anna Sieczko, Anna Justyna Parzonko: Innowacyjne podejście w świadczeniu usług agroturystycznych w perspektywie gospodarki doświadczeń	353
Anna Mazurek-Kusiak: Wioski tematyczne jako innowacyjny produkt turystyki wiejskiej – problemy i wyzwania	367
Gabriela Czapiewska: Inteligentne wsie (<i>smart villages</i>) innowacyjnym i perspektywicznym sposobem rozwoju turystyki na obszarach wiejskich	381
Autorzy rozdziałów w monografii.....	397

Wstęp

Niniejsza publikacja powstała z referatów przygotowanych na XX Jubileuszowe Ogólnopolskie Sympozjum Agroturystyczne, które ma charakter cyklicznej konferencji popularnonaukowej, integrującej środowiska skupione wokół rozwoju turystyki wiejskiej oraz stanowiącej forum wiedzy i wymiany doświadczeń pomiędzy nauką, instytucjami publicznymi i praktyką. Obecne, organizowane po raz dwudziesty od 1993 roku Sympozjum zbiega się z trzydziestolecie ruchu agroturystycznego na polskiej wsi oraz wpisuje się w obchody stulecia doradztwa rolniczego w Polsce, co też znajduje odzwierciedlenie w prezentowanych artykułach.

Celem XX Ogólnopolskiego Sympozjum Agroturystycznego jest wymiana poglądów, osiągnięć i doświadczeń w zakresie następujących zagadnień szczegółowych:

- Instytucjonalne uwarunkowania agroturystyki i turystyki wiejskiej.
- Struktura i powiązania organizacji działających na rzecz turystyki wiejskiej.
- Doradztwo rolnicze w rozwoju funkcji turystycznych wsi.
- System wiedzy i innowacji w turystyce wiejskiej.
- Społeczne i samorządowe inicjatywy turystyczne na obszarach wiejskich.

Wszystkie te zagadnienia składają się na treść niniejszej publikacji, ale różnie został rozłożony akcent w konkretnych opracowaniach, które łączą wiele wątków, wskazując na złożoność tematyki, a przede wszystkim na znaczący dorobek w tym zakresie.

Podkreślić należy, że Autorami poszczególnych opracowań są zarówno pracownicy nauki, jak i przedstawiciele praktyki, którzy od lat angażują się w rozwój turystyki wiejskiej, w większości również uczestniczą stale w Sympozjach Agroturystycznych. Można powiedzieć, że są to „pasjonaci”, którzy dzieląc się swoją wiedzą i doświadczeniem, chcą równocześnie inspirować przyszłe kierunki rozwoju turystyki wiejskiej, w tym agroturystyki.

Debata o przeszłości i przyszłości agroturystyki w Polsce, która toczy się na łamach publikacji, jest przyczynkiem do rzeczywistych dyskusji i faktycznych działań sprzyjających jej dalszemu rozwojowi.

Andrzej Piotr Wiatrak

I

Organizacja i rozwój agroturystyki w Polsce

Stan i perspektywy rozwoju agroturystyki w Polsce

Status and prospects for the development of agritourism in Poland

ANNA JĘCZYK

JAROSŁAW UGLIS

Streszczenie

Agroturystyka z jednej strony jest formą wypoczynku dla turystów na obszarach wiejskich o charakterze rolniczym, która jest oparta na bazie noclegowej i aktywności rekreacyjnej związanej z gospodarstwem rolnym i jego otoczeniem. Z drugiej strony zaś jest formą przedsiębiorczości rolnika i jego rodziny, która łączy działalność rolniczą z turystyką, a podejmowana jest w celu uzyskania dochodu ze sprzedaży usług agroturystycznych. Turysta spędza wypoczynek w obrębie funkcjonującego gospodarstwa rolnego, które jest niewątpliwą atrakcją tej formy turystyki.

Celem opracowania jest przedstawienie możliwości rozwoju agroturystyki w Polsce, jej najważniejszych cech oraz trendów, które w najbliższym czasie będą mieć wpływ na tę formę turystyki. Praca ma charakter teoretyczno-empiryczny, a do zrealizowania problemu badawczego wybrano metodę analizy literatury, analizę treści oraz analizę dostępnych danych statystycznych dotyczących agroturystyki. W analizie problemu badawczego wykorzystano metodę opisową. W artykule został opisany krótki zarys historii agroturystyki na terenach wiejskich. Przedstawiono także wybrane definicje agroturystyki, jednak nie ma jednego ogólnie przyjętego terminu tego zjawiska. Opisano cechy charakterystyczne wyróżniające autentyczną agroturystykę i zanalizowano przestrzenny rozkład omawianych obiektów w Polsce i przedstawiono współczesny profil agroturysty. Autorzy zaprezentowali kierunki rozwoju oferty agroturystycznej w przyszłości.

Słowa kluczowe: agroturystyka, autentyczność, gospodarstwo agroturystyczne, gospodarstwo rolne, trend, rozwój.

Summary

On the one hand, agritourism is a form of tourism and leisure in rural areas of an agricultural nature, which is based on accommodation and recreation related to the farm and its surroundings. On the other hand, it is a form of entrepreneurship for farmers and their families, combining agricultural activity with tourism, and it is undertaken in order to obtain income from the sale of agritourism services. Tourists spend their holidays on a working farm, which is an undisputed attraction of this form of tourism.

The aim of the study is to present the possibilities of agritourism development in Poland, as well as listing its most important features and trends that will affect this form of tourism in the near future. The study is both theoretical and empirical in nature, and it adopts the methodology of literature analysis, content analysis, and analysis of available statistical data on agritourism, in order to address the studied issues. The descriptive method was used in the analysis of the research problem. The article outlines the history of agritourism in rural areas. Selected definitions of agritourism are also presented, although there is no single generally accepted term for this phenomenon. Characteristic features distinguishing authentic agritourism are described, the spatial distribution of the agritourism businesses in Poland is analysed, and the contemporary profile of agritourism is presented. The authors describe the directions of development for the agritourism offer in future.

Keywords: agritourism, authenticity, agritourism farm, farm, trend, development.

Wstęp

Agroturystyka nie jest zjawiskiem nowym, w niektórych częściach Europy istniała jako rozpoznawalna działalność już od ponad stu lat. Z jednej strony agroturystyka rozwinęła się przede wszystkim ze względu na korzyści ekonomiczne, czyli generowanie dodatkowego dochodu i zapewnianie korzyści ekonomicznych lokalnej gospodarce, z drugiej zaś jako odpowiedź na potrzeby społeczne, czyli wzrastające zainteresowanie turystów formą wypoczynku na wsi i możliwością poznania produkcji rolniczej, a także poszerzenie ich wiedzy i umiejętności. Jest ona nie tylko szansą na ożywienie gospodarcze terenów wiejskich, lecz także formą propagowania myślenia ekologicznego i większego poszanowania środowiska naturalnego. Ta forma turystyki stanowi element wielofunkcyjnego i zrównoważonego rozwoju wsi, terenów wiejskich, konsoliduje działania w kierunku optymalnego wykorzystania posiadanych zasobów i walorów przyrodniczych, zachowując dla przyszłych pokoleń ich nienaruszony stan. Tym bardziej, że popyt na tego typu usługi wykazuje w ostatnich latach wyraźną tendencję wzrostową.

Jak podaje IMARC Group, światowy rynek agroturystyczny w 2021 roku osiągnął wartość 52,6 mld USD, a do roku 2027 oczekuje się, że wzrośnie do 102,8 mld USD (<https://www.imarcgroup.com/agritourism-market>). Wzrost ten przypisuje się przede wszystkim zmianom w zachowaniu rolników na całym świecie i ich rosnącej skłonności do przedsiębiorczości, ale także pojawieniu się wśród turystów rosnącej tendencji do spędzania relaksujących wakacji w autentycznych gospodarstwach. Udostępnienie autentycznego gospodarstwa rolnego odwiedzającym znacznie przyspiesza wzrost tego trendu na rynku. Warto podkreślić, że – zdaniem Grand View Research – w latach 2022–2027 światowy rynek agroturystyczny będzie się rozwijał w średnim rocznym tempie wzrostu 11,4% (Agritourism Market 2021, s. 16).

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie zjawisk zachodzących na rynku agroturystyki oraz wskazanie możliwości rozwoju agroturystyki w Polsce w kolejnych latach.

Metody i materiał

Praca ma charakter teoretyczno-empiryczny, a do zrealizowania przyjętego celu wybrano metodę analizy literatury, analizę treści oraz analizę statystyczną dostępnych danych dotyczących agroturystyki. W analizie problemu badawczego wykorzystano metody opisową oraz obserwacji, ponieważ autorzy niniejszego opracowania od ponad 20 lat są zaangażowani w badanie tej formy turystyki oraz kształcenie nowych kadr dla jej rozwoju.

Dyskusja i wyniki badań

Zarys historii agroturystyki w Polsce

Wieś była miejscem wypoczynku od dawna (tab. 1). Jednak dopiero w ostatnim ćwierćwieczu XX wieku zarówno w literaturze polskiej, jak i światowej, pojawiło się pojęcie agroturystyki (Surdacka 2017, s. 1778). Jak wskazuje Surdacka (2017), nazwa tej formy turystyki wywodzi się z dwóch dziedzin działalności: rolnictwa, czyli *agro* (gr. *agros* oznacza rolę, *agronomos* odnosi się do zarządzającego majątkiem rolnym) oraz turystyki, czyli wypoczynku poza miejscem zamieszkania (Sznajder i Przezbórska 2006, s. 15).

Jednak na przestrzeni lat w Polsce i na świecie nie wypracowano jednej wspólnej definicji tego zjawiska. W licznych publikacjach autorzy próbują zdefiniować tę formę turystyki tak, aby w pełni odzwierciedlała wszystkie pożądane cechy i funkcje.

Tabela 1. Zarys historii turystycznego wykorzystania wsi

Okres	Aktywności
przed XIX w.	<ul style="list-style-type: none"> • wyjazdy społeczeństwa, szczególnie osób zamożnych, na wieś
XIX w.	<ul style="list-style-type: none"> • regionalistyczny ruch, który głosił formy lokalnych inicjatyw kulturalnych i gospodarczych; • lekarze społecznicy, przeciwstawiający się negatywnym aspektom urbanizacji, niezdrowym warunkom życia wielkich miast;
XX w.	<ul style="list-style-type: none"> • przed I wojną światową popularne stały się podmiejskie wsie, tzw. letniska; • wyjazdy na letniska stały się atrakcyjne; • miejscem wypoczynku były domy rolników oraz specjalnie budowane przez bogatszych mieszczan domy letnie; • w latach 30. (w okresie międzywojennym) tradycje ruchu letniskowego zaczęły dawać korzyści, przyjmując formy zorganizowane; • Spółdzielnia Turystyczna „Gromada” (powołana jeszcze w 1937 roku) za jedno ze swych zadań statutowych miała organizację wczasów na wsi dla ludności miejskiej; • po II wojnie światowej rozwijała się coraz intensywniej możliwość wypoczynku na wsi; • po reaktywowaniu Spółdzielni w 1957 roku przystąpiono do organizacji wsi letniskowych w formie tzw. wczasów pod gruszą w budynkach rolników indywidualnych; • w lata 90. powstały programy wspomagające działalność turystyczną w gospodarstwach rolnych;
XXI w.	<ul style="list-style-type: none"> • moda na agroturystykę; • profesjonalizacja usług agroturystycznych; • wsparcie instytucji unijnych, krajowych, itp.; • wsparcie finansowe krajowe i unijne; • wzrost zainteresowania agroturystyką w czasie pandemii Covid-19; • wzrost zainteresowania wypoczynkiem na wsi; • wzrost konkurencyjności.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Wojciechowska (2016, 2022), Marcinkiewicz (2013), Firlej (2002).

Ostatnio zostały podjęte próby opracowania wspólnego pojęcia agroturystyki w ramach Global Agritourism Network (GAN). W obręb sieci wchodzi czołowi naukowcy i praktycy z całego świata (m.in. rolnicy i producenci rolni, dostawcy usług rolniczych, naukowcy, edukatorzy, planiści, a także jednostki rządowe, organizacje rozwojowe, organizatorzy wycieczek, właściciele obiektów noclegowych, hotelarze, organizatorzy imprez), którzy współpracują i wymieniają doświadczenia w ramach Globalnej Sieci Agroturystyki (GAN), w celu zwiększenia potencjału interesariuszy agroturystyki na całym świecie (<https://agritourism.eurac.edu/gan/>).

Agroturystyka jako forma turystyki

Pojęcie agroturystyka pojawiło się w literaturze przedmiotu na początku XX wieku (Kamińska i Mularczyk 2019) i jak dotąd nie doczekało się jednolitej definicji. Według Drzewieckiego (2001) jest to forma wypoczynku na obszarach wiejskich o charakterze rolniczym, oparta na bazie noclegowej i aktywności rekreacyjnej związanej z gospodarstwem rolnym i jego otoczeniem (przyrodniczym, produkcyjnym i usługowym). Uglis i Jęczmyk (2009) wskazują, że agroturystyka to jedna z form przedsiębiorczości na wsi, obejmująca świadczenie usług turystycznych przez rodzinę rolniczą na terenie funkcjonującego gospodarstwa rolnego. Sikora (1999) precyzuje, że dotyczy ona różnych możliwości spędzania czasu wolnego, usług turystycznych świadczonych w obrębie gospodarstwa wiejskiego, natomiast Majewski (2000) podkreśla, że produkcja roślinna i chów zwierząt stanowią jedną z istotniejszych jej atrakcji. Z jednej strony agroturystyka jest formą wypoczynku dla odwiedzającego gospodarstwo rolne turysty, a z drugiej strony formą realizacji przedsiębiorczości opartej na połączeniu działalności rolniczej z turystyką dla rolnika i jego rodziny. Celem tego typu przedsiębiorczości jest uzyskanie dochodu ze sprzedaży usług agroturystycznych. Ta forma turystyki jest definiowana, biorąc pod uwagę dwa podejścia:

- od strony popytowej, tj. uczestników ruchu turystycznego, czyli ujmowanie jej jako określonej formy turystyki;
- od strony podażowej, czyli organizatorów turystyki – rolników (Gralak i Kacprzak 2021).

Agroturystyka jest zgodna z założeniami turystyki zrównoważonej oraz z zasadami zrównoważonego rozwoju. Z założenia wyklucza intensywny ruch turystyczny, a poza tym nie powoduje nadmiernej presji na środowisko przyrodnicze i kulturowe (Uglis i Jęczmyk, 2015). Jest więc tą formą turystyki, która umożliwiając ochronę dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, wymusza zarówno poprawę, jak i rozwój istniejącej w danej wsi infrastruktury. Pozwala na unikanie znacznych zmian w środowisku przyrodniczym oraz w funkcjonowaniu mieszkańców terenów wiejskich odwiedzanych przez turystów i poprawia ich szanse na

przyszłość. Co więcej, przyczynia się zarówno do rozwoju turystyki zrównoważonej, jak i wdrażania koncepcji zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich (Uglis i Jęczmyk 2009).

Agroturystyka charakteryzuje się następującymi cechami, które odróżniają ją od innych form turystyki:

- wiejska przestrzeń – wieś zapewnia turystom swobodę, nieskażone środowisko, czystą wodę, bliski kontakt z naturą, obcowanie z dziedzictwem kulturowym i historycznym,
- gospodarstwo rolnicze i istniejący tam rytm życia i pracy – gospodarstwo oferuje możliwość zakwaterowania i mieszkania wspólnie z rodziną, która je prowadzi, umożliwia kontakt ze zwierzętami i uczestnictwo w zajęciach gospodarskich, daje możliwość korzystania ze świeżej, lokalnej żywności,
- specyficzne życie na wsi – każdy region ma niepowtarzalny charakter, tj. zabytki, twórcy ludowi, charakterystyczne uroczystości,
- zróżnicowane koszty pobytu – turyście mogą być oferowane różne formy upustów, tj. pomoc w gospodarstwie rolnym i domowym w zamian za zmniejszenie opłat, samodzielne przygotowywanie posiłków, zakup tańszej żywności (Roman i Niedziółka 2017).

Podobnie jak w przypadku wielu ciekawych i atrakcyjnych miejsc na świecie, tak i na wsi mieszkańcy odczuwają presję pomiędzy chęcią zarobienia pieniędzy na turystyce a potencjałem posiadania tego, co wyjątkowe. Współcześnie wiele tych miejsc zmagają się z konfliktem między tradycją a adaptacją do rynku, co prowadzi do utowarowienia wsi na rynek turystyczny (Streifeneder i in. 2022). Nie omijają to także działalności agroturystycznej. Z powodu zapotrzebowania na wysokie standardy jakości rolnicy muszą podejmować kosztowne inwestycje w swoich obiektach. Jednak dostosowując tę konkretną formę turystyki do wymagań obecnego konsumenta, może ona utracić unikalne cechy, które przyciągały do tej pory turystę na wieś.

Autentyczność agroturystyki

Idea agroturystyki powstała, aby do gospodarstwa rolnego, w którym była realizowana działalność rolnicza, wprowadzić dodatkową działalność turystyczną. Rodzina rolnicza oferuje odwiedzającym turystom doświadczenie życia w gospodarstwie rolnym. Ta aktywność pozwalała osobom zazwyczaj niemającym kontaktu ze wsią i rolnictwem na zapoznanie się z codziennym rytmem życia w gospodarstwie rolnym. Dlatego autentyczna agroturystyka związana jest właśnie z gospodarstwem rolnym, które jest bazą – rdzeniem – dla tej formy turystyki, oraz rodziną rolniczą:

gospodarstwem domowym, codziennym życiem, uczestnictwem w nim, rytuałami, tradycją, a także otoczeniem tego miejsca: wsią, przestrzenią, przyrodą, społecznością, kulturą, tradycjami. Te elementy odróżniają gospodarstwo agroturystyczne od innych form turystyki, które są realizowane na terenach wiejskich.

Gospodarze zdają sobie sprawę, że goście nie rozróżniają, czy dany obiekt jest gospodarstwem agroturystycznym, czy też jedynie daje możliwości realizowania turystyki wiejskiej. Dla klientów wszystko jest agroturystyką, a grupa uświadomionych konsumentów jest naprawdę niewielka (Agroturystyka na nowo 2020).

Słowo autentyczność pochodzi z greckiego *authentikos* i tłumaczone jest jako gwarantowany, czyli jest prawdziwy, rzeczywisty oraz zgodny z oryginałem (Nowacki 2013); identyfikuje oryginał, a nie kopię. Można to pojęcie próbować wyjaśnić, że oznacza ono prawdziwość, oryginalność, wiarygodność, zgodność z historią, tradycją, kulturą i dziedzictwem (Kozień 2018).

Funkcjonujące gospodarstwo rolne jest to bezpośrednia autentyczna interakcja, która różni je od „agroturystyki inscenizowanej”, która charakteryzuje się specjalnie odtworzonymi lub zorganizowanymi zajęciami ze zwierzętami gospodarskimi i obiektami do celów turystycznych (Streifeneder i in. 2022). Ta inscenizacja może powodować disneyizację, czyli komercyjną transformację rzeczy, obiektów lub otoczenia w coś uproszczonego i kontrolowanego, co powoduje utratę ich autentyczności.

Niestety wiele obiektów, które funkcjonują jako agroturystyka, nie ma z nią nic wspólnego. Zanik tego „ducha” agroturystyki może mieć związek ze zmniejszaniem w Polsce liczby gospodarstw rolnych, bowiem według danych GUS w latach 2010–2020 ich liczba zmniejszyła się o 12,7%. Dekadę temu rolników w Polsce było 1,5 mln, a obecnie jest ich 1,3 mln; zmniejsza się także powierzchnia użytków rolnych (<https://www.euractiv.pl/section/rolnictwowpr/news/rolnictwo-agroturystyka-wpr-gospodarstwa/> dostęp: 17.04.2023).

Ciekawą koncepcję klasyfikacji gospodarstw agroturystycznych, która uwzględnia kryteria autentyczności tych miejsc, przedstawili Phillip i in. (2010). Zdefiniowali oni konkretne rodzaje obiektów, biorąc pod uwagę m.in. takie elementy, jak (tab. 2): typ gospodarstwa rolnego z podziałem na gospodarstwa aktywne i nieaktywne, typ kontaktu turysty z gospodarstwem i rolnictwem (bezpośredni, pośredni, bierny, aktywny) oraz stopień autentyczności doświadczenia turystycznego (agroturystyka pokazowa, autentyczny udział), według nich autorzy zaproponowali 5 typów agroturystyki (Phillip i in. 2010, s. 756–757).

W działalności agroturystycznej nie istnieje „przeciętny turysta”. W odróżnieniu od działania na rzecz „wszystkich”, działanie na rzecz „kogoś” stwarza szanse i możliwości lepszego dostosowania produktu agroturystycznego do wymagań nabywców, łatwiejszego opracowania programu działalności w dziedzinie agroturystyki oraz skierowania ograniczonych środków materialnych i finansowych,

Tabela 2. Związek oferty agroturystycznej z gospodarstwem rolnym

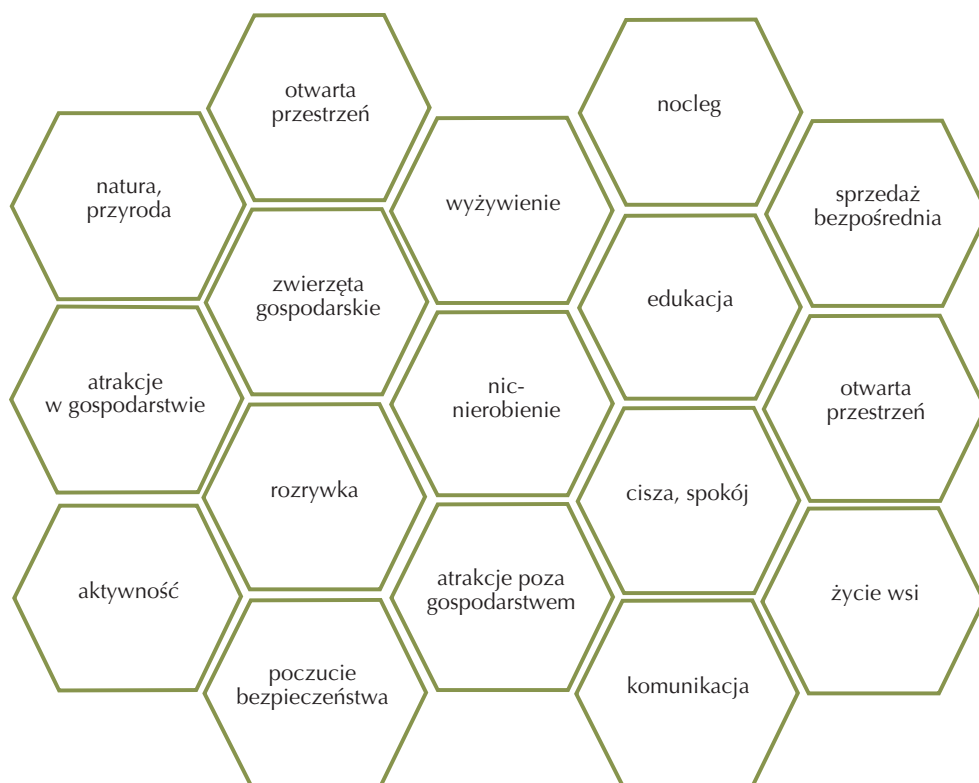
Bezpośredni		Pośredni	Pasywny	
gospodarstwo rolne, bezpośredni kontakt, autentyczna agroturystyka	gospodarstwo rolne, kontakt bezpośredni, agroturystyka etapowa	gospodarstwo rolne, agroturystyka kontaktowa pośrednia	gospodarstwo rolne, agroturystyka bierna kontaktowa	agroturystyka pozarolnicza
turyści agroturystyczni doświadczają fizycznej działalności rolniczej z pierwszej ręki	turyści doświadczają działań rolniczych, które zostały celowo wprowadzone (lub zainscenizowane) dla turystyki	integracja rolnictwa w gospodarstwie rolnym z produktem turystycznym	związek między turystyką a rolnictwem nie sięga głębiej	jest to typ szerszej formy – turystyki wiejskiej
zakwaterowanie, żywienie, turyści sami uczestniczą w pracach gospodarskich	aktywności jako produkcja (np. gospodarstwo wzorcowe) lub organizacja (np. wycieczka po gospodarstwie), pokazy rolnicze: np. karmienie zwierząt, dojenie krów, pokazy psów pasterskich, spędy bydła, czy poprzez bezpośredni kontakt ze zwierzętami: karmienie czy głaskanie ich przez turystów	zakwaterowanie w gospodarstwie, produkty rolne podawane w posiłkach oferowanych turystom wypożyczającym w gospodarstwie, ale także w dostępnych barach, kawiarniach, sklepach rolniczych, przetwarzanie produktów rolnych na miejscu, atrakcje turystyczne oparte na zasobach gospodarstwa, np. labirynty z roślin uprawnych (zboża, kukurydzy)	zakwaterowanie w gospodarstwie, nocleg i śniadanie w gospodarstwie, zajęcia na świeżym powietrzu, wykorzystywana przestrzeń wokół obiektu, nieużywane budynki gospodarcze (np. domki letniskowe), szczególnie często występujący rodzaj agroturystyki na rynku	zakwaterowanie w innym gospodarstwie rolnym, zakwaterowanie w dawnym budynku mieszkalnym czy gospodarczym, np. młynie, pobyt w scenerii wiejskiej

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Phillip i in. (2010, s. 756–757).

czasu oraz wysiłków członków rodziny rolnika na tę część rynku turystycznego, która zapewni uzyskanie najlepszych możliwości przynoszących zysk ze sprzedaży, a więc w konsekwencji umożliwi efektywniejsze i skuteczniejsze prowadzenie działalności turystycznej (Strzembicki 1995). Ta forma turystyki dopasowuje się do potrzeb turystów, a zaspokojenie ich umożliwi uzyskanie dodatkowego źródła dochodu oraz przewagę w konkurencji z tymi gospodarstwami, które poza zakwaterowaniem i wyżywieniem nie oferują innych usług (ryc. 1).

Kluczowymi klientami współczesnej agroturystyki, zwłaszcza w sezonie wakacyjnym, są zdecydowanie rodziny z dziećmi i własnymi zwierzętami domowymi, które pochodzą z dużych miast z dobrym statusem ekonomicznym. Osoby te są zainteresowane lokalnością, środowiskiem, są dojrzały i nowocześni, a podczas urlopu szukają wyciszenia (Agroturystyka na nowo 2020).

Specjalizacja pozwala rolnikom wykorzystać potencjał ich gospodarstwa oraz członków rodziny, czy okolicy, a w konsekwencji tego osiągnąć zadowalający poziom jakości, ponieważ w obliczu dużej podaży gospodarstw agroturystycznych muszą

Ryc. 1. Składowe współczesnej oferty gospodarstw agroturystycznych

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Agroturystyka na nowo... (2020).

one zaoferować coś wyjątkowego, aby skuteczniej przyciągnąć turystów (Jęczmyk i Hedvičáková 2017). Takie działania bazują właśnie na autentyczności (autentycznej wiejskości) oraz nie tylko na podnoszeniu jakości bazy noclegowej, lecz także na szukaniu atrakcji, które mogłyby zaoferować gospodarstwo albo okolica.

Na straży autentyczności i wysokiego standardu oferowanych w gospodarstwach agroturystycznych usług stoją różnego rodzaju instytucje i organizacje, o których warto wspomnieć. Funkcję podstawowego miernika jakości ofert agroturystycznych pełni system kategoryzacji wiejskiej bazy noclegowej prowadzony przez Polską Federację Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnne”, którego zadaniem jest przeciwdziałanie zbyt dużym kontrastom w poziomie usług świadczonych przez obiekty noclegowe. Jej celem jest podnoszenie jakości świadczonych usług w obiektach turystyki wiejskiej oraz rekomendacja i promocja obiektów poddanych ocenie kategoryzacyjnej (Jęczmyk 2016). Ta kategoryzacja jest dobrowolnym systemem inwentaryzacji oraz rejestracji bazy noclegowej, który stanowi uzupełnienie ustawowego systemu państwowego, jednak nie jest on wystarczający. Jego dodatkowym uzupełnieniem są także konkursy organizowane przez różne organizacje: urzędy marszałkowskie, ośrodki doradztwa rolniczego, media itp., w których oceniane są poszczególne elementy oferty agroturystycznej. W Polsce konkursy, w których mogły brać udział gospodarstwa agroturystyczne, były organizowane między innymi w województwach: wielkopolskim, małopolskim czy zachodniopomorskim.

W propagowaniu i rozwijaniu działalności agroturystycznej na obszarach wiejskich dużą rolę odgrywały i odgrywają (oraz zapewne będą odgrywać) różnego rodzaju organizacje i instytucje. Podmioty te pełnią wielorakie funkcje: doradcze, organizacyjne, promocyjne, finansujące. Każda z nich – niezależnie od charakteru i rodzaju spełnianych zadań – w każdym środowisku funkcjonuje na określonych zasadach i wpływa na rozwój gospodarczy i społeczny (Jalinik 2012). Wśród nich można wymienić:

- Polską Federację Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnne”,
- stowarzyszenia agroturystyczne,
- lokalne grupy działania,
- lokalne organizacje turystyczne,
- regionalne organizacje turystyczne,
- ośrodki doradztwa rolniczego,
- centra doradztwa rolniczego,
- izby rolniczo-turystyczne,
- urzędy gmin,
- urzędy marszałkowskie,
- Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi,
- Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa,
- Polską Organizację Turystyczną.

Jednak mimo zaangażowania tak wielu podmiotów, informacje na temat liczby gospodarstw rolnych prowadzących działalność agroturystyczną w Polsce są dość nieścisłe.

Gospodarstwa agroturystyczne w ujęciu przestrzennym

Informacje na temat liczby gospodarstw agroturystycznych w Polsce są dość nieprecyzyjne, ponieważ zjawisko wzrostu ich liczby jest trudne do monitorowania. Główną przyczyną takiego stanu rzeczy jest to, że brakuje pełnych i porównywalnych danych liczbowych dotyczących obecnego stanu rozwoju agroturystyki. Dostępne dane pochodzą z różnych źródeł (tab. 3).

Od 2009 roku gromadzeniem danych statystycznych dotyczących liczby kwater agroturystycznych zajmuje się GUS – Urząd Statystyczny w Rzeszowie, z kolei w latach 2003–2007 coroczne badania prowadził Instytut Turystyki w Warszawie. Biorąc pod uwagę zakres zebranych danych, należy w szczególności podkreślić, że stałym, miesięcznym badaniem objęte są tylko gospodarstwa agroturystyczne mające 10 i więcej miejsc noclegowych. Konieczność dostosowania badań w dziedzinie turystyki do prawodawstwa unijnego spowodowała, że GUS rozszerzył zakres podmiotowy badania bazy noclegowej o obiekty indywidualnego zakwaterowania dysponujące 10 i więcej miejscami noclegowymi. Działania te sprawiły, że począwszy od 2012 roku, dane obejmują również informacje na temat pokoi gościnnych i kwater agroturystycznych (Uglis i Jęczmyk 2015).

Według Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi w 1993 roku istniało około 1000 gospodarstw domowych na wsi świadczących usługi turystyczne. Główny Urząd Statystyczny prowadził ewidencję obiektów agroturystycznych w latach 1998–2002, wykazując w 1998 roku jedynie 608 takich gospodarstw, które dysponowały 5,5 tys. miejscami noclegowymi, a w roku 2002 było ich już 898, co stanowiło ponad 11% ogólnej liczby obiektów noclegowych w Polsce. Natomiast według danych Powszechnego Spisu Rolnego w 2002 roku działalność agroturystyczną prowadziło 4799 gospodarstw rolnych. Coroczne badania liczby kwater agroturystycznych w latach 2003–2007 prowadził Instytut Turystyki, zaś od 2009 roku prowadzi je ponownie Główny Urząd Statystyczny (Uglis 2009).

Liczba gospodarstw agroturystycznych świadczących usługi turystyczne systematycznie rośnie. Część rolników rezygnuje z tej działalności, a inni stawiają swoje pierwsze kroki na tym rynku. W 2011 roku na terenie Polski, według danych statystycznych, funkcjonowało prawie 7,9 tys. gospodarstw agroturystycznych, które dysponowały ponad 82 tys. miejsc noclegowych. Z kolei dekadę później, w 2021 roku, liczba gospodarstw agroturystycznych wynosiła ponad 8 tys. i liczyła 90 tys. miejsc noclegowych (tab. 3). Według Banku Danych Lokalnych obiektów oferujących 10 i więcej miejsc noclegowych w 2021 roku

Tabela 3. Przestrzenne zróżnicowanie liczby gospodarstw agroturystycznych w latach 2011 i 2021 w Polsce

Województwo	2011		2021			
	Obiekty	Miejsca noclegowe	Obiekty	Miejsca noclegowe	Obiekty*	Miejsca noclegowe*
Dolnośląskie	638	7330	642	7448	62	1 119
Kujawsko-pomorskie	256	3033	183	2530	18	469
Lubelskie	430	3652	416	3843	24	387
Lubuskie	95	946	122	1335	21	412
Łódzkie	180	1889	128	1575	17	357
Małopolskie	1344	16127	1394	17278	57	992
Mazowieckie	360	3587	354	3825	38	680
Opolskie	110	1109	119	1424	7	115
Podkarpackie	989	8485	884	8493	53	913
Podlaskie	609	5673	663	6584	48	761
Pomorskie	622	7102	666	7727	56	969
Śląskie	384	4875	401	5337	31	533
Świętokrzyskie	291	2672	252	2679	23	350
Warmińsko-mazurskie	743	7263	872	9228	61	1 016
Wielkopolskie	418	4737	425	5170	61	1 177
Zachodniopomorskie	383	4214	480	5687	33	644
Ogółem	7852	82694	8001	90163	610	10894

*liczba gospodarstw agroturystycznych z 10 i więcej miejscami noclegowymi

Źródło: Uglis i Jęczmyk (2015, s. 57–66), Informacja Ministra Rozwoju... (2021).

było aż 610. Dane te jednoznacznie wskazują, że w Polsce dominują gospodarstwa agroturystyczne oferujące mniej niż 10 miejsc noclegowych, które nie podlegają sprawozdawczości statystycznej prowadzonej przez GUS. W tym miejscu warto podkreślić, że najwyższy odsetek gospodarstw oferujących większą liczbę miejsc noclegowych występuje w województwach lubuskim (17,2%) i wielkopolskim (14,4%), natomiast najniższy udział tych obiektów odnotowano w województwie małopolskim (4,1%), w którym zlokalizowana jest największa liczba gospodarstw agroturystycznych ogółem.

Agroturystyka stanowi 3–4% ogólnej liczby miejsc noclegowych, co sprawia, że jest rynkiem niszowym w Polsce, na który wciąż rośnie popyt (Wojciechowska 2022). Oferta agroturystyczna cieszy się dużym zainteresowaniem wśród krajo-

wych i zagranicznych turystów. Pandemia Covid-19 spowodowała, że zainteresowanie wypoczynkiem na wsi zaczęło wzrastać. Jak podaje GUS, w 2021 roku odnotowano 15,7 proc. wzrost liczby udzielonych noclegów przez kwaterydawców posiadających mniej niż 10 miejsc noclegowych w stosunku do roku 2020. Z takich obiektów w 2021 roku skorzystało 874,5 tys. osób (<https://swiatrolnika.info/informacje/gus-agroturystyka-z-dwucyfrowym-wzrostem.html>).

Profil agroturysty

Według autorów raportu „Agroturystyka na nowo” w latach 2019–2020 prawie ¼ Polaków przynajmniej raz odwiedziła gospodarstwo agroturystyczne w sposób celowy (tab. 4). Natomiast aż 15% odwiedzających trafiła tam przypadkiem, np. będąc gdzieś przejazdem czy poszukując noclegu tylko na jedną noc (Agroturystyka na nowo 2020).

Tabela 4. Odwiedzający gospodarstwa agroturystyczne w latach 2019/2020

Liczba odwiedzin	1 raz –39% 2 razy–25% 3 razy –15% 4 i więcej –21%
Wybór miejsca	zawsze to samo miejsce – 9% zwykle to samo miejsce, czasem nowe – 24% zwykle nowe miejsca, czasem stare – 48% zawsze nowe miejsca –19%
Osoby towarzyszące	z rodziną – 62% z partnerem życiowym – 33% ze znajomymi – 13% sam/a – 6%
Czas odwiedzin	urlop, wczasy – 50% weekendy – 29% „mosty czasowe” (długie weekendy, święta) – 21%
Przeciętne wydatki na wyjazdy agroturystyczne w ciągu roku	średnio – 2 403 zł poniżej 1000 zł – 20% 1000–1499 zł – 15% 1500–1999 zł – 9% 2000–2999 zł – 23% 3000–3999 zł – 25% 4000 zł i więcej – 9%

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Agroturystyka na nowo... (2020).

Agroturystyka cieszyła się dużym powodzeniem w czasie pandemii Covid-19. O tym wzroście może świadczyć odsetek udzielonych noclegów w gospodarstwach agroturystycznych w stosunku do ogółu udzielonych noclegów – w 2019 roku wyniósł 1,5%, a w 2020 roku aż 2,4% (GUS 2021). Jak pokazują badania Wojcieszak-Zbierskiej i in. (2020), zdecydowana większość respondentów deklarujących chęć wyjazdu turystycznego uważała, że gospodarstwa agroturystyczne to dobre miejsce na spędzenie wakacji. Poza wskazaniem podstawowych czynników (spokój, cisza i dobra cena), które zachęcały ich do spędzania wakacji w tych obiektach, ankietowani stwierdzili, że ze względu na małą skalę ich działalności ryzyko zarażenia się koronawirusem w tych obiektach było niskie (Zawadka i in. 2022).

Przyszłość agroturystyki

Agroturystyka zyskuje coraz bardziej na popularności nie tylko w Polsce, lecz także w Europie i na świecie. Wakacyjny wypoczynek na wsi jest dla turystów atrakcyjną możliwością spędzenia urlopu z dala od zatłoczonych turystycznych miast i kurortów.

Obecnie można zauważyć wzrost zainteresowania krótkimi 2–3-dniowymi pobytami w gospodarstwach agroturystycznych (Zawadka i in. 2022), wypoczynkiem w stylu *slow* na łonie natury (<https://slowhop.com/pl/>), czy *agro-office*, który to trend pozwala łączyć wypoczynek z pracą zdalną na łonie natury (Agroturystyka na nowo... 2020). Z pewnością te aktywności będą stanowiły element oferty gospodarstw agroturystycznych w przyszłości. Gospodarze, podobnie jak sami goście, dostrzegają coraz większe zmiany, które mają miejsce w branży agroturystycznej. Odwiedzający będą poszukiwać unikalnych miejsc, angażujących doświadczenie, za które są gotowi zapłacić wyższą cenę. Kwaterodawcy powinni znaleźć dla swojej oferty jakiś atrybut, czyli coś, co będzie ich wyróżnikiem na rynku agroturystycznym, np. oferta pakietowa, warsztaty tematyczne dla gości, produkcja i sprzedaż żywności, status zagrody edukacyjnej.

Istnieje uzasadnione przekonanie, że znaczenie agroturystyki w rozwoju wsi i preferencjach wyjazdowych Polaków będzie stopniowo wzrastać. Temu rozwojowi sprzyjają zarówno trendy w turystyce europejskiej i światowej (szczególnie postrzeganie agroturystyki jako alternatywnej formy w stosunku do masowych form wypoczynku), jak i zainteresowanie mieszkańców miast pobytami na wsi oraz samych rolników i innych podmiotów jako organizatorów tej formy wypoczynku (Gralak i Kacprzak 2021).

Przyszłe obiekty agroturystyczne będą definiowane przez dwa typy odwiedzających gospodarstwa: turystów, którzy poszukają autentycznego gospodarstwa agroturystycznego, oraz turystów, którzy poszukają rekreacji i rozrywki w tych obiektach. Ci pierwsi będą dążyć do poszerzenia wiedzy i doświadczenia

rolniczego poprzez obserwację procesów rolniczych i udział w praktycznych zajęciach w gospodarstwach rolnych; będą poszukiwać bardziej autentycznych i znaczących doświadczeń. Natomiast drugi typ będzie szukać rozrywki, wszelkiego rodzaju usług rekreacyjnych, noclegowych w środowisku rolniczym, których nie będzie można określić jako autentyczne. Dla tych pierwszych rolnicy będą kontynuować działalność rolniczą, aby chronić zasoby naturalne i rolne poprzez edukację, natomiast drugi typ będzie wypoczywać w miejscach rozrywki z projektami rolniczymi (Barbieri 2020).

Wnioski

Zmiany, które pojawiają się zarówno w rolnictwie, jak i turystyce, wyznaczą także przyszłość agroturystyki. W Polsce jej rozwój uwarunkowany jest różnymi czynnikami, wśród których można wymienić czynniki: ekonomiczne, społeczne, kulturowe czy przyrodnicze, ale też polityczno-administracyjne. Turyści są zmęczeni codziennym życiem i poszukują spokoju na wsi, odskoczni od zatłoczonego miasta, natomiast właściciele gospodarstw agroturystycznych posiadający wolne zasoby mieszkaniowe szukają dywersyfikacji i zwiększenia dochodowości swoich gospodarstw. Polska wieś ma potencjał rozwoju, a rolnicy wykazują się przedsiębiorczością i mogą zaoferować odwiedzającym unikalną ofertę wypoczynku na wsi w ich gospodarstwach rolnych. Dlatego też warto chronić autentyczną agroturystykę od tej formy turystyki, która odbywa się w imitujących ją obiektach i miejscach.

Należałoby wypracować wzorem innych państw dokładne określenie tej działalności, która byłaby zapisana w konkretnych aktach prawnych, dzięki czemu rolnicy podejmujący taką aktywność mieliby odpowiednie przywileje, np. preferencyjne kredyty czy subwencje. W związku z tym wsparcie instytucjonalne ma kluczowe znaczenie dla doskonalenia rolników w celu rozwoju autentycznej agroturystyki w przyszłości.

Bibliografia

- Agritourism Market. Market Analysis, 2017–2030, 2022. Grand View Research, USA.
Agroturystyka na nowo. Raport końcowy. 2020. Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich, <https://ksow.pl/aktualnosc/agroturystyka-na-nowo-raport-koncowy> (dostęp: 17.04.2023).
Barbieri C. 2020. Agritourism research: a perspective article. *Tourism Review*, 75, 1, 149–152.
Drzewiecki M. 2001. Podstawy agroturystyki. Wydawnictwo OPO, Bydgoszcz.

- Firlej K. 2002. Stan i możliwości rozwoju agroturystyki w Polsce. Wydawnictwo Instytutu Spraw Publicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2002, <https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/6817/Stan%20i%20mo%20liwi%20ci%20rozwoju%20agroturystyki%20w%20Polsce.pdf?sequence=1> (dostęp: 22.03.2023).
- Gralak K., Kacprzak M. 2021. Trendy i kierunki rozwoju agroturystyki w kontekście ekonomii doświadczeń. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- GUS. Turystyka w 2020 r. 2021. Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, Rzeszów <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/kultura-turystyka-sport/turystyka/turystyka-w-2020-roku,1,18.html> (dostęp: 16.04.2023).
- Informacja Ministra Rozwoju, Pracy i Technologii na temat wsparcia dla gospodarstw agroturystycznych i promocji agroturystyki w Polsce 2021. Ministerstwo Rozwoju i Technologii, https://mir.krakow.pl/resources/articles/14265/28%20pazdz%2021_Informacja%20MRiT_wsparcie%20agroturystyki.pdf (dostęp: 11.04.2023).
- Jalinik M. 2012. Instytucje i organizacje wpływające na rozwój agroturystyki w województwie podlaskim, *SERiA Roczniki Naukowe*, XIV, 2, 59–64.
- Jęczmyk A. 2016. Konkursy jako element edukacji właścicieli gospodarstw agroturystycznych. W: A. Jęczmyk, J. Uglis, M. Maćkowiak (red.), *Turystyka wiejska. Tom I. Zagadnienia ekonomiczne i marketingowe*. Wydawnictwo Wieś Jutra, Poznań, 51–60.
- Jęczmyk A., Hedvičáková M. 2017. Specialization in agritourism. *Eur. J. Serv. Manage*, 23, 3, 39–44.
- Kamińska W., Mularczyk M. 2019. Definicje agroturystyki – teoretycy versus polska młodzież akademicka. *Czasopismo Geograficzne*, 90(1), 206–224.
- Kozień A. 2018. Autentyczność i integralność zabytków w świetle źródeł prawa powszechnie obowiązującego w Polsce. *Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów UJ, Nauki Społeczne*, 21(2), 187–210.
- Majewski J. 2000. Agroturystyka to też biznes. Fundacja Wspomagania Wsi, Warszawa.
- Marcinkiewicz C. 2013. Rozwój i stan polskiej agroturystyki. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas. Zarządzanie*, 1, 21–31.
- Nowacki M. 2013. Jakość i autentyczność: czy jedno wyklucza drugie? Kultura i turystyka: miejsca spotkań. W: B. Krakowiak, A. Stasiak, B. Włodarczyk (red.), *Turystyka i kultura – miejscem spotkań*. Regionalna Organizacja Turystyczna Województwa Łódzkiego, Łódź, 9–27.
- Phillip, S., Hunter, C., Blackstock, K. 2010. A typology for defining agritourism. *Tourism Management*, 31(6), 754–758.
- Roman M., Niedziółka A. 2017. Agroturystyka jako forma przedsiębiorczości na obszarach wiejskich. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- Sikora J. 1999. Organizacja ruchu turystycznego na wsi. Wydawnictwo WSiP, Warszawa.
- Streifeneder Th., Hoffmann Ch., Corradini Ph. 2022. The future of agritourism? A review of current trends of touristic commercialisation in rural areas, *The Annals of Regional Science*, <https://doi.org/10.1007/s00168-022-01126-w>.
- Strzembicki L. 1995. Marketing w agroturystyce. W: L. Strzembicki, B. Brejwo (red.), *Poradnik dla rolników rozpoczynających działalność agroturystyczną*. Zachodnie Centrum Organizacji, Zielona Góra.

- Surdacka E., 2017. Pojęcie i geneza rozwoju agroturystyki. *Autobusy*, 6, 1778–1783.
- Sznajder M., Przezbórska L. 2006. *Agroturystyka*. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Uglis J., Jęczmyk A. 2009. Agroturystyka szansą żywienia obszarów wiejskich. *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, XI, 4, *Wieś Jutra*, Warszawa–Poznań–Olsztyn, 341–346.
- Uglis J., Jęczmyk A. 2015. Agroturystyka jako faktor zrównoważonego rozwoju. W: *Gospodarka turystyczna w regionie. Przedsiębiorstwo. Samorząd. Współpraca. Pr. Nauk. Uniw. Ekon. Wroc.*, 379, 57–66.
- Uglis, J. 2009. Agroturystyka jako przykład dywersyfikacji oferty turystycznej regionu. W: Z.J. Dolatowski, D. Kołozyn-Krajewska (red.), *Rozwój turystyczny regionów a tradycyjna żywność. WSHiT w Częstochowie*, Częstochowa, 185–196.
- Wojciechowska J. 2022. Rural tourism and agritourism in Poland – development processes and evolution of terminology. *Journal of Geography, Politics and Society*, 12(4), 12–22.
- Wojciechowska J. 2016. Geneza oraz ewolucja turystyki na obszarach wiejskich w Polsce. *Wydawnictwo Folia Turistica*, 17, 99–119.
- Wojcieszak-Zbierska M., Jęczmyk A., Zawadka J., Uglis J. 2020. Agritourism in the Era of the Coronavirus (COVID-19): A rapid assessment. *Agriculture*, 10(9), 397.
- Zawadka J., Jęczmyk A., Wojcieszak-Zbierska M., Niedbała G., Uglis J., Pietrzak-Zawadka J. 2022. Socio-economic factors influencing agritourism farm stays and their safety during the COVID-19 pandemic: evidence from Poland. *Sustainability*, 14(6), 3526.

Strony internetowe

- <https://agritourism.eurac.edu/gan/> (dostęp: 23.05.2023).
- <https://swiatrolnika.info/informacje/gus-agroturystyka-z-dwucyfrowym-wzrostem.html> (dostęp: 11.04.2023).
- <https://www.euractiv.pl/section/rolnictwowpr/news/rolnictwo-agroturystyka-wpr-gospodarstwa/> (dostęp: 17.04.2023).
- <https://www.imarcgroup.com/agritourism-market> Agritourism Market: Global Industry Trends, Share, Size, Growth, Opportunity and Forecast 2022–2027, 2021 (dostęp: 17.08.2022).

Ogólnopolskie sympozja agroturystyczne istotną determinantą rozwoju turystyki wiejskiej

Polish National Agritourism Symposia as an important determinant of the rural tourism development

ELŻBIETA KMITA-DZIASEK

LESZEK STRZEMBICKI

Streszczenie

Celem artykułu jest syntetyczne przedstawienie tematów i zagadnień oraz uzyskanych efektów dotychczasowych dziewiętnastu Ogólnopolskich Sympozjów Agroturystycznych, które miały miejsce w latach 1993–2021. W opracowaniu opisano organizacyjny przebieg kolejnych sympozjów w ujęciu chronologicznym wraz z wnioskami z dyskusji oraz analizą uzyskanych rezultatów poszczególnych konferencji. Organizowane przez ostatnie trzy dekady Sympozja cechował wysoki poziom merytorycznej dyskusji oraz duża trafność przyjmowanych wniosków, które w wielu przypadkach zostały zrealizowane. Analiza zebranego materiału prowadzi do konkluzji, że Ogólnopolskie Sympozja Agroturystyczne stanowią odpowiednią przestrzeń do wymiany poglądów i współdziałania przedstawicieli wszystkich środowisk zainteresowanych turystycznym rozwojem wsi i są jednym z filarów wspierających właściwy kierunek rozwoju agroturystyki i turystyki wiejskiej w Polsce.

Słowa kluczowe: Ogólnopolskie Sympozjum Agroturystyczne, agroturystyka, turystyka wiejska, wymiana poglądów, współpraca, kreowanie rozwoju.

Summary

The aim of the article is to offer a concise presentation of the topics and issues as well as the effects of the previous nineteen Polish National Agritourism Symposia, which took place in the years 1993–2021. The study describes the organizational

course of subsequent Symposia in chronological order, along with conclusions from the discussions, and an analysis of the results of individual conferences. Organized over the last three decades, the Symposia were characterized by a high level of substantive discussion and high accuracy of the conclusions adopted, which in many cases went on to be implemented in practice. The analysis of the collected material leads to the conclusion that the Polish National Agritourism Symposia constitute a fitting forum for the exchange of views and collaboration between representatives of all milieus interested in the development of rural tourism. The Symposia are among the pillars supporting the right development directions of agritourism and rural tourism in Poland.

Keywords: Polish National Agritourism Symposium, agritourism, rural tourism, exchange of views, cooperation, development creating.

Wstęp

Turystykę wiejską cechuje wielopodmiotowość, rozproszenie terytorialne i zależność od wielu instytucji o zróżnicowanych kompetencjach. Wiatrak (2009), określając specyficzne role, jakie poszczególne podmioty mają do odegrania, wskazuje na konieczność koordynacji działań i współpracy oraz podkreśla znaczenie doradztwa w tworzeniu powiązań i systemu wsparcia dla turystyki wiejskiej. W motywowaniu do współpracy i kreowaniu trwałych relacji pomiędzy podmiotami zaangażowanymi we wspólne działania na rzecz turystyki wiejskiej duże znaczenie mają bezpośrednie spotkania, wymiana doświadczeń i dzielenie się przykładami dobrej praktyki, na co zwraca uwagę Kmita-Dziasek (2012). Urzeczywistnieniem takiego podejścia w skali kraju są Ogólnopolskie Sympozja Agroturystyczne zainaugurowane przez Suwalską Izbę Rolniczo-Turystyczną w roku 1993 i będące do chwili obecnej miejscem wymiany poglądów akademików i praktyków agroturystyki (Wojciechowska 2020). Poza pierwszym, wszystkie kolejne sympozja agroturystyczne były organizowane przez oddział krakowski obecnego Centrum Doradztwa Rolniczego, instytucji zmieniającej okresowo nazwę, lecz stanowiącej ciągle jednostkę krajową publicznego doradztwa rolniczego¹, w ścisłej współpra-

¹ Wraz z kolejnymi reformami w omawianym okresie nazwa instytucji zmieniała się, zachowując jednak ciągłość prawną ze statusem krajowej jednostki doradztwa rolniczego podległej Ministerstwu Rolnictwa oraz zakres zadań i kompetencji w odniesieniu do rozwoju obszarów wiejskich. I tak w latach 1991–1998 funkcjonowało Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie Oddział w Krakowie, w latach 1999–2004 – Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Rozwoju Wsi w Brwinowie Oddział w Krakowie, od roku 2005 – Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie.

cy z wojewódzkimi ośrodkami doradztwa rolniczego, uczelniami wyższymi, jednostkami samorządowymi i ich związkami oraz stowarzyszeniami kwaterodawców wiejskich i innymi organizacjami pozarządowymi. Do 2001 roku Sympozja były organizowane rokrocznie, a następnie od roku 2003 co dwa lata, podejmując każdorazowo dyskusję na inny temat wiodący, zainicjowany przez głównego organizatora celem wypracowania przez uczestników konferencji pożądanego kierunku rozwoju turystyki wiejskiej bądź rozwiązywania aktualnych problemów nurtujących środowisko turystyki wiejskiej. Na istotny związek pomiędzy tematyką sympozjów a tendencjami zmian dokonujących się w rozwoju agroturystyki i turystyki wiejskiej w Polsce wskazują różni autorzy, m.in. Zawadka (2010) i Kielesińska (2014). Znaczenie Ogólnopolskich Sympozjów Agroturystycznych jako miejsca porządkowania wiedzy o agroturystyce i konfrontacji doświadczeń między przedstawicielami usługodawców administracji publicznej oraz środowiska naukowego podkreśla Wyrwicz (2012, s. 19), uznając je za „ważną płaszczyznę edukacji i dyskusji o korzystnych i niedoskonałych rozwiązaniach dla trwałego rozwoju turystyki wiejskiej i agroturystyki”. Wartością dodaną sympozjów organizowanych za każdym razem w innej lokalizacji jest prezentacja i promocja poszczególnych regionów. Wpływ Sympozjów agroturystycznych na rozwój regionów podkreśla między innymi Szpara (2011).

Cel i metoda

Celem artykułu jest syntetyczna prezentacja tematów i zagadnień oraz uzyskanych efektów wszystkich dotychczasowych Ogólnopolskich Sympozjów Agroturystycznych. Analizę przeprowadzono na podstawie dokumentów archiwalnych Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie, własnych doświadczeń autorów aktywnie zaangażowanych w organizację poszczególnych konferencji oraz literaturę przedmiotu, łącznie z publikacjami towarzyszącymi kolejnym edycjom Sympozjum. Analiza obejmuje 19 Ogólnopolskich Sympozjów Agroturystycznych zorganizowanych w latach 1993–2021. Zestawienie podstawowych danych o objętych analizą konferencjach przedstawiono w tabeli 1. Zawiera ona podstawowe informacje o kolejnych sympozjach, łącznie z wykazem tematów przewodnich, tytułów wydawnictw towarzyszących wraz z liczbą autorów artykułów, organizatorów i instytucji współpracujących, a także różnego rodzaju dodatkowe i istotne zarazem informacje.

Zarys organizacyjnego przebiegu oraz uzyskanych efektów Ogólnopolskich Sympozjów Agroturystycznych w latach 1993–2021

Pierwsze Ogólnopolskie Sympozjum pn. „Szanse rozwoju agroturystyki w Polsce” odbyło się w 1993 roku nad jeziorem Szelment Wielki z inicjatywy Suwalskiej Izby Rolniczo-Turystycznej². W zamierzeniach organizatora miało ono mieć charakter szkoleniowy. Wzięło w nim udział ponad 57 osób: przedstawiciele nauki, ośrodków doradztwa rolniczego, pierwszych organizacji zrzeszających kwaterodawców wiejskich, Urzędu Kultury Fizycznej i Turystyki, Ministerstwa Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, władz województwa i przedstawiciele lokalnych samorządów oraz regionalnych organizacji i instytucji. Po prezentacji zróżnicowanych tematycznie referatów rozpoczęła się bardzo ożywiona dyskusja o wszystkich istotnych problemach rozwoju agroturystyki w Polsce. Uczestnicy sympozjum zgodnie uznali, że turystyka wiejska w Polsce ma w nowych warunkach ustrojowych wielką szansę rozwoju, przynosząc korzyści równocześnie wiejskim społecznościom (poprzez generowanie dodatkowych dochodów i aktywizowanie mieszkańców wsi); konsumentom usług turystycznych (tworząc atrakcyjną i zróżnicowaną bazę turystyczną na terenach wiejskich) oraz wiejskim obszarom recepcyjnym (preferując zrównoważony ich rozwój). Uczestnicy, w sformułowanych wnioskach końcowych, uznali za celowe:

- skoordynowanie w skali kraju działań na rzecz rozwoju agroturystyki przez różne organizacje i instytucje, a także administrację państwową,
- stworzenie systemu klasyfikacji i kategoryzacji wiejskiej bazy noclegowej,
- dokonanie niezbędnych zmian legislacyjnych związanych z prowadzeniem usług turystycznych przez gospodarstwa wiejskie,
- opracowanie poradnika dla wiejskich usługodawców ze zbiorem przepisów prawnych,
- stworzenie przez Urząd Kultury Fizycznej i Turystyki oraz Ministerstwo Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej szczegółowego programu rozwoju agroturystyki oraz podjęcie działań zmierzających do pozyskania środków na jego realizację z Unii Europejskiej i Polskiej Promocji Rozwoju Turystyki,
- stworzenie jednolitego oznakowania wiejskiej bazy noclegowej,
- zawarcie w skali kraju porozumienia istniejących stowarzyszeń agroturystycznych, celem uzyskania większej efektywności działań,

² Suwalska Izba Rolniczo-Turystyczna została powołana w roku 1991 jako pierwsza w kraju organizacja agroturystyczna zarejestrowana w formie prawnej izby gospodarczej.

- rozpoczęcie działań zmierzających do utworzenia gęstej sieci punktów informacji turystycznej.

Podczas Sympozjum zaprezentowano premierowo poradnik wspierający działalność turystyczną na wsi wydany na zlecenie Urzędu Kultury Fizycznej i Turystyki³. Wskazując na potrzebę publikacji podobnych poradników, zwrócono uwagę, by w tytułach używać nowych wówczas w polskiej rzeczywistości określeń „agroturystyka” i „agroturystyka” w celu ich upowszechnienia⁴.

Uczestnicy pierwszego Sympozjum uznali za konieczne kontynuowanie podobnych, cyklicznych spotkań osób zainteresowanych rozwojem agroturystyki w Polsce. Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie Oddział w Krakowie jako instytucja zaangażowana w doskonalenie doradców i nauczycieli szkół rolniczych w Polsce w dziedzinie turystyki wiejskiej przekazało poprzez swojego przedstawiciela zobowiązanie udzielania niezbędnego wsparcia w realizacji kolejnych sympozjów.

Zgodnie ze złożonymi w trakcie pierwszego sympozjum deklaracjami Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie Oddział w Krakowie doprowadziło w kolejnym 1994 roku do zorganizowania II Ogólnopolskiego Sympozjum Agroturystycznego w miejscowości Złoty Potok w gminie Janów, województwo częstochowskie. Obrady odbywały się pod hasłem: „Agroturystyka – pierwsze doświadczenia i perspektywy”. Wyznaczona zakresem wygłoszonych referatów dyskusja na Sympozjum miała dotyczyć: koncepcji tworzenia oferty agroturystycznej w różnych regionach kraju, struktury instytucjonalnej rynku agroturystycznego w Polsce, strategii marketingowych rozwoju agroturystyki, ewolucji systemu promocji i dystrybucji w agroturystyce oraz systemu kształcenia kadr w agroturystyce (Kmita 1995). Znaczną część dyskusji poświęcono jednak bieżącym problemom rozwoju turystyki wiejskiej, nurtującym większość uczestników. Uznając agroturystykę jako ważny element wielofunkcyjnego rozwoju wsi, uczestnicy II Sympozjum sformułowali następujące zadania, istotne dla owocnej realizacji rozwoju idei agroturystyki w Polsce:

- powołanie Ogólnopolskiej Federacji Zrzeszeń Agroturystycznych, powierzając jednocześnie oddziałowi krakowskiemu CDiEwR pełnienie roli koordynatora działań w tym zakresie,
- przyspieszenie prac nad nowym aktem prawnym: ustawa o turystyce, zmodyfikowanie przepisów w kwestii świadczenia usług turystycznych

³ J. Wojciechowska, Aktywizacja wsi poprzez działalność turystyczną. Poradnik praktyczny dla samorządów lokalnych i mieszkańców wsi. UKFiT-KGMiT, Łódź-Warszawa, 1992.

⁴ Jeszcze w roku 1993 wydane zostały dwie kolejne publikacje praktyczne: A. Gannon, *Agroturystyka a rozwój wsi. Wprowadzenie do rozwijania przedsięwzięć agroturystycznych* i H. Bimberg, J. Majewski, *Wakacje na wsi. Poradnik dla rozpoczynających biznes turystyczny*.

przez rolników, łącznie z rozważeniem zwolnienia od podatku dochodowego rolników prowadzących działalność agroturystyczną w określonych rozmiarach, korektę systemu ubezpieczeń społecznych rolników, celem uniknięcia podwójnego opłacania składek w przypadku prowadzenia działalności agroturystycznej, zmodyfikowanie przepisów sanitarno-higienicznych w zakresie żywienia turystów przebywających w gospodarstwach agroturystycznych,

- rozważenie możliwości zorganizowania seminarium z udziałem krajowych i zagranicznych ekspertów, którego efektem byłyby konkretne propozycje działań ekonomicznych, organizacyjnych i prawnych sprzyjających rozwojowi agroturystyki w Polsce,
- kontynuowanie przez Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie Oddział w Krakowie specjalistycznych szkoleń doradców rolniczych i nauczycieli szkół rolniczych, wdrożenie regionalnych programów szkoleniowych dla rolników i samorządów terytorialnych, obejmujących także zagraniczne staże i praktyki; podjęcie starań o dofinansowanie szkoleń ze środków PHARE, w ramach właściwej edycji programu TOURIN,
- stworzenie systemu preferencyjnych kredytów i subwencji rządowych dla rolników podejmujących działalność agroturystyczną oraz dla lokalnych społeczności – celem rozwoju infrastruktury społecznej i technicznej wsi; opracowanie programu badań marketingowych oraz profesjonalnego systemu promocji i dystrybucji oferty turystycznej, przy wykorzystaniu potencjału ośrodków naukowych oraz celowych funduszy zagranicznych,
- opracowanie regionalnych, kompleksowych programów rozwoju agroturystyki oraz ich praktyczne wdrażanie⁵.

Wiele z powyższych postulatów zostało w kolejnych latach podjętych i zrealizowanych przez właściwe organy odpowiedzialne za poszczególne obszary. Już w trakcie konferencji zawiązała się 9-osobowa grupa inicjatywna krajowej organizacji kwaterodawców wiejskich, której aktywność została zwieńczona zarejestrowaniem w roku 1996 i działającej do dziś Polskiej Federacji Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnne”. Z kolei postulaty legislacyjne znalazły swoje odzwierciedlenie w konkretnych aktach prawnych⁶.

⁵ Wnioski z II Sympozjum zostały oficjalnie przekazane przez CDiEwR Oddział w Krakowie do: Prezesa Urzędu Kultury Fizycznej i Turystyki oraz Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi wraz z podległym Departamentem Nauki, Oświaty i Techniki i Biurem Prawnym.

⁶ Już od 1 stycznia 1995 roku w Ustawie o podatku dochodowym od osób fizycznych wprowadzono (nadal obowiązujące) zwolnienie przedmiotowe od dochodów uzyskanych z tytułu wynajmu pokoi gościnnych w gospodarstwie rolnym. Ustawa o usługach turystycznych uchwalona

Motywy przewodnim kolejnego, III Ogólnopolskiego Sympozjum Agroturystycznego były Regionalne aspekty agroturystyki w Polsce. Sugerując taką tematykę obrad, organizator sympozjum chciał umożliwić uczestnikom poznanie istniejących różnic regionalnych, dotyczących ofert agroturystycznych, zachowań nabywców usług oraz uwarunkowań przestrzennych rozwoju agroturystyki, łącznie z poziomem aktywności lokalnych społeczności wiejskich. Stanowiłyby to podstawę do równoległego rozpoczęcia procesów: różnicowania i standaryzacji produktu turystycznego, istotnie wpływających na dalszy rozwój całej turystyki wiejskiej. Sympozjum odbyło się w 1995 roku w Polańczyku w ówczesnym województwie krośnieńskim. W obradach, poza reprezentantami środowisk tradycyjnie biorących udział w Sympozjum, uczestniczyli także liczni przedstawiciele mediów, co miało związek z udzieleniem na Sympozjum miejsca na rozstrzygnięcie krajowego finału konkursu „Zielone Lato” organizowanego przez Redakcję Rolną Polskiego Radia i Tygodnik Gospodyni⁷.

Po sesji referatowej odbyły się zajęcia warsztatowe poświęcone produktowi agroturystycznemu. Stanowiły one nową ofertę programową wiodącego organizatora sympozjum. W trzech grupach warsztatowych prowadzonych przez moderatorów uczestnicy starali się ustalić kolejno: potencjalnych nabywców usług, odpowiednią ofertę oraz właściwą dystrybucję. Kolejną część Sympozjum stanowiła ożywiona dyskusja plenarna. W trakcie zaangażowanych i wielowątkowych wypowiedzi poruszano wiele istotnych kwestii mających wpływ na rozwój agroturystyki zarówno w poszczególnych regionach, jak i w skali całego kraju. Uwzględniając głosy dyskutantów oraz wyniki zajęć warsztatowych, uczestnicy Sympozjum sformułowali wnioski sprzyjające rozwojowi agroturystyki:

- w działaniach kierować się zasadą zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich,
- stworzyć system preferencji dla tych obszarów wiejskich, gdzie podejmuje się działalność agroturystyczną, umożliwiającą rozwój infrastruktury technicznej i społecznej wsi,
- postrzegać agroturystykę jako czynnik sprzyjający zachowaniu dziedzictwa kulturowego polskiej wsi,
- szybko przyjąć ustawę o świadczeniu usług turystycznych;

została 29 sierpnia 1997 roku i weszła w życie z dniem 1 lipca 1998 roku. Z kolei w Ustawie o swobodzie działalności gospodarczej z 2 lipca 2004 roku zapisano, że przepisów ustawy nie stosuje się do wynajmowania przez rolników pokoi, sprzedaży posiłków domowych i świadczenia w gospodarstwach rolnych innych usług związanych z pobytem turystów.

⁷ Finał Konkursu „Zielone Lato” stał się stałym elementem kolejnych Ogólnopolskich Sympozjów Agroturystycznych do roku 2000.

- określić standardy dla polskiej agroturystyki, a także wykreować jednolity dla całego kraju znak graficzny – „logo”,
- uwzględnić w tworzeniu oferty potrzeby rynku młodzieżowego; działać w kierunku stworzenia systemu dystrybucji usług agroturystycznych z udziałem zarówno stowarzyszeń agroturystycznych, jak i profesjonalnych biur podróży,
- rozszerzyć ideę organizowanego w Warszawie „Jarmarku Agroturystycznego” na inne duże aglomeracje miejskie,
- doskonalić system szkoleń agroturystycznych z uwzględnieniem specyficznych wymagań rynku, europejskich standardów oraz potrzeb regionalnych,
- wspierać proces powstawania stowarzyszeń agroturystycznych,
- wspomagać rozwój agroturystyki poprzez systematyczne badanie rynku, prace badawcze i projekty naukowe,
- przy organizacji kolejnych sympozjów uwzględniać ich lokalizację w regionach, gdzie agroturystyka znajduje się we wstępnej fazie rozwoju, celem większej aktywizacji (Materiały konferencyjne 1995).

IV Ogólnopolskie Sympozjum Agroturystyczne odbyło się w 1996 roku na Zamku Czocha w miejscowości Leśna w ówczesnym województwie jeleniogórskim. Przewodnią tematyką Sympozjum było „Kształtowanie standardów produktu turystycznego polskiej wsi”. W trakcie Sympozjum miała miejsce sesja referatowa i zajęcia warsztatowe, ściśle związane z projektem „Rozwój turystyki na terenach wiejskich i zalesionych”, realizowanym w ramach programu PHARE-TOURIN II⁸. Ożywiona dyskusja po zajęciach warsztatowych doprowadziła do sformułowania następujących wniosków:

- należy prowadzić badania marketingowe w celu lepszego poznania potrzeb klientów turystyki wiejskiej w Polsce, które mogłyby się odbywać za pośrednictwem systemu doradztwa rolniczego.
- w promocji i dystrybucji oferty turystyki wiejskiej wykorzystywać krajowe i zagraniczne struktury Polskiej Agencji Promocji Turystyki.
- konieczne jest stworzenie modelu oceny jakości kwater wiejskich w Polsce, kreującego standardy porównywalne ze standardami istniejącymi w Unii Europejskiej przy uwzględnieniu polskiej specyfiki.

⁸ Problematyka prowadzonych w trzech grupach warsztatów odpowiadała zakresom tematycznym trzech części projektu: 1. Plan Główny Turystyki Wiejskiej – realizowany przez Tourism Development International (Irlandia); 2. Rozwój Wiejskiej Bazy Noclegowej – realizowany przez konsorcjum DG Agropgress International (Niemcy i Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie, Oddział Kraków); 3. Turystyka Aktywna i Specjalnego Zainteresowania – realizowany przez L&R (Wielka Brytania).

- dla rozwoju agroturystyki niezbędne jest szybkie przyjęcie ustawy o usługach turystycznych wraz z przepisami wykonawczymi.
- obecny etap rozwoju agroturystyki wymaga wsparcia finansowego państwa dla działań samorządowych i społecznych na rzecz turystyki wiejskiej.
- należy kontynuować organizację sympozjów agroturystycznych, przy jednoczesnej rezygnacji z wygłaszania referatów przez wszystkich autorów i równoczesnej dostępności wszystkich tekstów referatów już w trakcie sympozjum.

Następne, V Ogólnopolskie Sympozjum Agroturystyczne odbyło się w roku 1997 w Kazimierzu Dolnym nad Wisłą. Jego motywem przewodnim były: „Determinanty sukcesu w turystyce wiejskiej”. Tradycyjnie, merytoryczną część obrad rozpoczęły referaty programowe, stanowiące wprowadzenie do dwuczęściowej dyskusji panelowej na temat determinant i barier sukcesu w turystyce wiejskiej. Kolejnym punktem programu były warsztaty szkoleniowe prowadzone w trzech grupach przez ekspertów zagranicznych. Tematyka zajęć dotyczyła: strategii rozwoju wiejskiej bazy noclegowej, rozwoju turystyki na szczeblu gminy oraz obsługi klienta w perspektywie marketingu zagranicznego⁹. W drugim dniu konferencji odbyło się forum dyskusyjne „Doradztwo ekonomiczne i wsparcie finansowe dla przedsięwzięć w turystyce wiejskiej”, z udziałem przedstawicieli instytucji finansowych, banków komercyjnych i kwaterydawców¹⁰. W wypowiedziach wskazywano na wiele ograniczeń w wykorzystaniu funduszy na rozwój wiejskiej bazy noclegowej oraz na trudności w pozyskaniu przez kwaterydawców kredytów. Wskazywano również na potrzebę współpracy Polskiej Federacji Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnne”, regionalnych stowarzyszeń i ośrodków doradztwa rolniczego w zakresie działań przygotowujących wiejskich usługodawców do korzystania z kredytów, w tym analizy opłacalności i biznesplanu. Z kolei w kończącej obrady dyskusji planarnej zwracano uwagę na konsekwencje, jakie niesie nowo przyjęta Ustawa o usługach turystycznych z 29 sierpnia 1997 roku, wskazując na wynikającą z braku przepisów wykonawczych do ustawy konieczność aktywnego udziału Polskiej Federacji Turystyki Wiejskiej „GG” w procesie ustalania minimalnych wymogów dla obiektów turystyki wiejskiej. W dyskusji podkreślano również umocnienie się regionalnych

⁹ Zajęcia warsztatowe, wzorem poprzedniego Sympozjum prowadzili przedstawiciele konsorcjów realizujących projekty w ramach Programu PHARE TOURIN II.

¹⁰ Doradztwo ekonomiczne i wsparcie finansowe – stanowiło jedno z zadań projektu „PHARE-TOURIN: Rozwój wiejskiej bazy noclegowej”, realizowanego w latach 1996–1997 przez konsorcjum DG Agropgress International, Niemcy i Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie, Oddział w Krakowie.

stowarzyszeń turystyki wiejskiej oraz skupienie znacznej ich części w Federacji, sugerując by dla większej efektywności działań stowarzyszenia rozbudowały swoje struktury o członków wspierających. Uczestnicy Sympozjum podkreślali duże znaczenie projektu PHARE TOURIN – „Rozwój wiejskiej bazy noclegowej” dla poprawy jakości usług, dzięki opracowanemu systemowi kategoryzacji wiejskiej bazy noclegowej. Uznano, że wdrożenie systemu powinna koordynować Polska Federacja Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnne”, korzystając z długofalowego wsparcia finansowego odpowiednich resortów. Poparto w pełni wnioski z wcześniejszego forum dyskusyjnego, dotyczące nieadekwatnych zasad udzielania kredytów, uznając, że stanowią one barierę rozwoju turystyki wiejskiej. Sugerowano potrzebę stworzenia nowego systemu kredytowania inwestycji w turystyce wiejskiej, uwzględniającego jej specyfikę, oraz programu szkoleń i pomocy kwaterodawcom w zakresie opracowywania niezbędnych dokumentów planistycznych i biznesowych. Uczestnicy Sympozjum stwierdzili także, że rozwój agroturystyki powinien być przedmiotem szczególnej troski lokalnych samorządów różnych szczebli (Suplement do materiałów konferencyjnych 1997).

VI Ogólnopolskie Sympozjum Agroturystyczne odbyło się w 1998 roku w Lubniewicach w ówczesnym województwie gorzowskim. Hasłem przewodnim Sympozjum było: „Zrównoważony rozwój turystyki wiejskiej – idee, działania, efekty”. Tym trzem aspektom zrównoważonego rozwoju poświęcone były trzy sesje referatowe konferencji w pierwszym dniu konferencji. W drugim dniu Sympozjum odbył się wyjazd studyjny, prezentujący ofertę wypoczynku na gorzowskiej wsi oraz innowacyjne rozwiązania w zakresie informacji i rezerwacji prowadzone przez Biuro Informacji Agroturystycznej działające przy Gorzowskim Stowarzyszeniu Agroturystyki. Trzeci i ostatni dzień poświęcony był omówieniu wyjazdu studyjnego, a przede wszystkim dyskusji plenarnej, w której poza niezwykle istotną problematyką zrównoważonego rozwoju turystyki wiejskiej w Polsce podjęto także różne aktualne problemy agroturystyki, w tym kwestie podatkowe, funkcjonowanie regionalnych stowarzyszeń turystyki wiejskiej oraz Polskiej Federacji Turystyki Wiejskiej, funkcjonowanie informacji turystycznej i wpływ reformy administracyjnej na agroturystykę. Z dyskusji wyłoniła się generalna konkluzja, że turystyka wiejska, czerpiąc z walorów przyrodniczych, musi obracać zrównoważony kierunek rozwoju, by zadbać o swoją naturalną bazę (Kmita i Wiśniewska 1998).

Wiodący temat kolejnego, VII Ogólnopolskiego Sympozjum Agroturystycznego brzmiał: „Dziedzictwo kulturowe polskiej wsi a turystyka wiejska”. Sympozjum odbyło się w 1998 roku w Supraślu na Podlasiu i koncentrowało się wokół zagadnień związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego polskiej wsi i jego znaczeniem dla wzbogacania i regionalnego różnicowania oferty tu-

rystyki wiejskiej. W referatach przedstawione zostały wyniki prac badawczych prowadzonych w tym zakresie przez ośrodki naukowe z całego kraju. Kluczowe miejsce miała prezentacja „Strategii interpretacji dziedzictwa”, opracowana w ramach projektu PHARE-TOURIN II: Rozwój wiejskiej bazy noclegowej. Na wyjazdach studyjnych uczestnicy zapoznali się z działaniami podejmowanymi przez liderów rozwoju turystyki na wsi białostockiej w zakresie interpretacji dziedzictwa historycznego (Szlak Tatarski), kulturowego (Szlak Rękodzieła) i przyrodniczego (Białowieża). W dyskusji planarnej poruszano kwestie zagrożeń, jakie stwarza dla tradycyjnej wsi współczesna cywilizacja oraz omówiono aktualne problemy związane ze świadczeniem usług turystycznych na wsi i organizacją rynku turystycznego w Polsce, w tym zwłaszcza wynikające z reformy administracyjnej¹¹. Po raz kolejny Sympozjum było miejscem finału konkursu „Zielone Lato”.

Obrady VIII Ogólnopolskiego Sympozjum Agroturystycznego odbywały się w 2000 roku w uzdrowisku Wysowa w Małopolsce pod hasłem „Turystyka wiejska w perspektywie europejskiej” i miały ścisły związek z przygotowaniem instytucji i beneficjentów do korzystania z instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej. W referatach i wystąpieniach programowych oraz dyskusji podkreślano znaczenie turystyki wiejskiej dla rewitalizacji obszarów wiejskich, omawiano aktualny stan i perspektywy wsparcia rozwoju turystyki w ramach pomocy przedakcesyjnej dla Polski, w tym z programów PHARE, PHARE-TOURIN i SAPARD oraz odwołano się do doświadczeń krajów europejskich w rozwoju turystyki wiejskiej i projektów realizowanych wspólnie z partnerami zagranicznymi. W ramach wyjazdów studyjnych zaprezentowane zostały efekty programów pomocowych w zakresie agroturystyki i turystyki wiejskiej realizowanych w Małopolsce. Uczestnicy Sympozjum mieli sposobność poznać bliżej działalność Nowosądeckiego Stowarzyszenia Agroturystyki – współorganizatora sympozjum – oraz praktyczne aspekty kategoryzacji wiejskiej bazy noclegowej prowadzonej przez Federację Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnne”.

Kolejne, IX Ogólnopolskie Sympozjum Agroturystyczne odbyło się w 2001 roku w Złotowie w województwie wielkopolskim pod tytułem „Turystyka wiejska czynnikiem ożywienia terenów wiejskich”. Tym razem organizatorzy zasugerowali problematykę oddziaływania turystyki na rozwój gospodarczy terenów wiejskich i postawili przed uczestnikami konferencji cele dotyczące oceny funkcjonowania gospodarstw agroturystycznych w aspekcie ich dochodowości,

¹¹ Uchwalona 24 lipca 1998 roku reforma administracyjna między innymi zmniejszyła liczbę województw z 49 do 16 oraz wprowadziła trzystopniową strukturę podziału terytorialnego kraju, a tym samym radykalnie zmieniła dotychczasową strukturę organizacyjną i system kompetencji.

czynników wpływających na kształtowanie się parytetu dochodów w gospodarstwie agroturystycznym oraz wskazania możliwości rozwiązań zwiększających dochodowość gospodarstw agroturystycznych. Dyskutowano o skali i znaczeniu współpracy stowarzyszeń lokalnych z samorządem terytorialnym oraz funduszach przeznaczonych na rozwój turystyki wiejskiej w ramach pomocy przedakcesyjnej.

Zmieniając cykl organizacji sympozjów z corocznego na dwuletni, następne X Jubileuszowe Ogólnopolskie Sympozjum Agroturystyczne odbyło się w Krakowie w roku 2003. Jubileuszowa konferencja przebiegała pod wiodącym hasłem: „Turystyka wiejska w Polsce – od rozproszonych działań do kompleksowej strategii”. Wybór miejsca obrad nie był przypadkowy, ale wprost wynikał z tego, że to właśnie w Krakowie, w siedzibie głównego organizatora wszystkich (poza pierwszym) dotychczasowych sympozjów – Krakowskiego Oddziału Krajowego Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich – rodziła się i urealniała w wyniku wielu kompleksowych działań idea rozwoju agroturystyki w Polsce. Partnerem społecznym sympozjum była Suwalska Izba Rolniczo-Turystyczna jako twórca pierwotnej inicjatywy. Podstawowym celem jubileuszowej konferencji było podsumowanie dotychczasowych osiągnięć turystyki wiejskiej w Polsce oraz podjęcie próby opracowania kierunków dalszego jej rozwoju. Program konferencji poprowadzono od analizy doświadczeń i perspektyw w dwóch sesjach referatowych poprzez identyfikację potencjału w dwóch debatach panelowych i sesji informacyjnej do postulatów w sesji dyskusyjnej. Jedna z debat prowadzona była z udziałem ekspertów zagranicznych i miała na celu określenie wizerunku polskiej turystyki wiejskiej na tle konkurencyjnego rynku europejskiego. Do udziału w panelu zaproszeni zostali partnerzy KCDRiR Oddział w Krakowie we wcześniejszych projektach międzynarodowych¹². Drugi panel dyskusyjny utworzony przez przedstawicieli instytucji krajowych kształtujących politykę w zakresie turystyki wiejskiej w Polsce koncentrował się na określeniu roli poszczególnych instytucji w rozwoju agroturystyki i turystyki wiejskiej oraz ustaleniu zasad niezbędnej koordynacji działań w tym zakresie¹³. W związku ze zbliżającą się akcesją do UE w sesji informacyjnej zapoznano uczestników z nowymi programami wsparcia dla rozwoju i promocji agroturystyki i tury-

¹² W panelu udział wzięli przedstawiciele Austrii (Urlaub am Bauernhof), Islandii (Islandzkie Stowarzyszenie Turystyki Wiejskiej), Niemiec (Mediatour) i UK (Uniwersytet w Bristol).

¹³ W panelu reprezentowane były: Departament Turystyki w Ministerstwie Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej, Departament Rozwoju Wsi i Departament Pomocy Przedakcesyjnej i Funduszy Strukturalnych w Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich w Brwinowie, Polska Federacja Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnne”, Polska Organizacja Turystyczna i Związek Gmin Jurajskich.

styki wiejskiej. Dzień wyjazdowy poświęcono prezentacji fragmentów: Szlaku Bursztynowego, Małopolskiego Szlaku Owocowego, Małopolskiego Szlaku Architektury Drewnianej. Zarówno dyskusja w obydwu panelach dyskusyjnych, jak i wypowiedzi w debacie ogólnej pozwoliły wypracować szereg wniosków końcowych. Uznano, że:

- istotnym warunkiem dalszego rozwoju turystyki wiejskiej jest ścisła współpraca wszystkich podmiotów, zarówno na poziomie lokalnym, wojewódzkim, jak i centralnym,
- ważnym czynnikiem rozwoju turystyki wiejskiej będzie usprawnienie współpracy PFTW „GG” ze stowarzyszeniami turystyki wiejskiej i ich związkami; pomocne może być w tym zakresie zorganizowanie stałego biura federacji, odpowiedzialnego za realizację celów postawionych przez zarząd. Lepsze warunki rozwoju stworzy także ściślejsza współpraca zainteresowanych resortów,
- regionalne stowarzyszenia powinny tworzyć wyspecjalizowane produkty turystyczne, uwzględniające różnorodność środowiska przyrodniczego i kulturowego i odpowiadające potrzebom potencjalnych nabywców zidentyfikowanym poprzez badania rynku pozwalające na określenie jego segmentów; w działaniach promocyjnych należy przyjąć zasadę koncentracji na najważniejszych rynkach,
- rozwój turystyki wiejskiej nie będzie możliwy bez systematycznych badań zarówno pod względem popytu, jak i podaży,
- rozwój usług agroturystycznych wymaga, zdaniem uczestników, systematycznego podnoszenia wiedzy i umiejętności przedstawicieli wszystkich podmiotów powiązanych z turystyką wiejską; każda z tych grup powinna otrzymać odpowiednio zróżnicowaną ofertę szkoleniową i różne metody nauczania; organizacją szkoleń powinny się zajmować ośrodki doradztwa rolniczego, stowarzyszenia agroturystyczne, Federacja Turystyki Wiejskiej, inne organizacje edukacyjne, wykorzystując własną kadrę specjalistów, wykładowców akademickich oraz kadrę oddziału krakowskiego CDRRiOW. Kierunek studiów „Agroturystyka” winien posiadać jednolity standard nauczania i być zatwierdzony przez resort edukacji.
- zmiany na rynku usług turystycznych związane m.in. z akcesją do Unii Europejskiej wskazują na potrzebę opracowania przez grono ekspertów kompleksowej strategii rozwoju turystyki wiejskiej i zapewnienia określonych funduszy; koordynacją prac w tym zakresie powinna zająć się PFTT GG, zapraszając do współpracy organizacje i instytucje wspomagające rozwój turystyki wiejskiej (Suplement do materiałów konferencyjnych 2003).

Uczestnicy wyrażali również obawy, że wysokie wymagania prawne dotyczące produkcji i obrotu żywnością mogą wyeliminować z rynku gospodarstwa wiejskie oferujące tradycyjne wyżywienie dla gości, bądź przygotowujące i oferujące produkty lokalne i farmerskie. Wskazywano, że w znakach drogowych bazy turystycznej brakuje znaku informacyjnego „Inny obiekt turystyczny”, który dotyczyłby obiektów pominiętych w dotychczasowej systematyce znaków drogowych. Zwrócono także uwagę na kwestię zacierania różnic pomiędzy „turystyką wiejską” a „agroturystyką”, co może być sprzeczne z oczekiwaniami klientów, sugerując możliwość używania znaku towarowego obiektu agroturystycznego wyłącznie przez te gospodarstwa, które spełniają odpowiednie kryteria¹⁴.

Obrazy kolejnego XI Ogólnopolskiego Sympozjum Agroturystycznego miały miejsce w roku 2005 w Iwoniczu Zdroju na Podkarpaciu pod przewodnim hasłem „Turystyka wiejska a rozwój i współpraca regionów”. W pierwszym dniu konferencji, po wprowadzającym referacie na temat miejsca i roli regionów w procesie integracji europejskiej odbyły się dwie plenarne sesje referatowe: „Turystyka wiejska w Europie Regionów” i „Turystyka wiejska a współpraca i partnerstwo regionów”. Uczestnikom został zaprezentowany także produkt turystyczny Beskidu Niskiego: „Skarby lasów Podkarpacia”. W drugim dniu wysłuchano dyskusji panelowej ekspertów: „Turystyka wiejska w Narodowym Planie Rozwoju – doświadczenia realizacji NPR 2004–2006 i perspektywy NPR 2007–2013”. Następnie odbyła się sesja warsztatowa w trzech grupach tematycznych prowadzonych przez moderatorów. Były one poświęcone kolejno: aspektom organizacyjno-ekonomicznym funkcjonowania turystyki wiejskiej po akcesji do UE, roli samorządów terytorialnych, zawodowych i stowarzyszeń agroturystycznych w rozwoju obszarów wiejskich oraz produktowi turystycznemu w świetle unijnych standardów jakości. Warsztaty zakończono sesją plenarną, na której podsumowano wyniki prac w poszczególnych grupach. Pod koniec drugiego dnia konferencji kontynuowano dyskusję plenarną i po jej zakończeniu dokonano podsumowania. Ostatni dzień sympozjum został poświęcony wyjazdom studyjnym. Uczestnicy mogli dokonać wyboru spośród trzech opcji: „Beskid Niski – pogranicze kultur” (1), „Przygraniczna współpraca ze Słowacją” (2) oraz „Różnorodność turystyczna Beskidu Niskiego” (3).

XII Ogólnopolskie Sympozjum Agroturystyczne odbyło się w 2007 roku w miejscowości Boszkowo w województwie wielkopolskim. Zamiarem organizatorów było zaprezentowanie istniejącego w Polsce systemu edukacji w turystyce wiejskiej, przedstawienie diagnoz i opinii dotyczących różnych form i metod edukacji oraz przeprowadzenie szerokiej dyskusji pozwalającej na sformułowa-

¹⁴ Realizując postulat, Polska Federacja Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnne” wprowadziła w roku 2014 dwa osobne certyfikaty: „Wypoczynek na wsi” i „Wypoczynek u rolnika”.

nie pierwszych ocen i zaproponowanie rozwiązań zmierzających do usprawnienia bądź modernizacji dotychczasowych działań edukacyjnych. W pierwszym dniu obrad uczestnicy wysłuchali najpierw referatu wprowadzającego „Turystyka jako system dydaktyczno-wychowawczy”, a następnie innych referatów w ramach dwóch sesji poświęconych kolejno: edukacji w turystyce wiejskiej oraz turystyce wiejskiej dla edukacji. Wysłuchano łącznie ośmiu referatów. Drugą część dnia rozpoczęła sesja warsztatowa w trzech grupach tematycznych: „Standardy kształcenia dla agroturystyki na poziomie wyższym” (1), „Aktywne metody szkoleniowe w zakresie turystyki wiejskiej” (2), „Zastosowanie Internetu w kształceniu dla turystyki wiejskiej”. Następnie odbyła się dyskusja plenarna poświęcona omawianej problematyce. Na zakończenie uczestnicy wysłuchali wystąpienia na temat dziedzictwa kulinarnego Wielkopolski, będącego wprowadzeniem do wyjazdów studyjnych, zaplanowanych na dzień następny pod zbiorczym hasłem: „Turystyka wiejska – odkrywanie wartości małych ojczyzn”. Trzeci i ostatni dzień konferencji rozpoczęła sesja plenarna. Na początku uczestnicy wysłuchali wystąpienia przedstawiciela Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi: „Doświadczenia z wdrażania Programu SAPARD Działanie 4.1 i 4.3 oraz SPO 2004–2006 Działanie 2.4 wraz z założeniami wdrażania Działania 3.1 PROW 2007–2013”. Następnie odbył się panel ekspertów: „Funkcje i dysfunkcje turystyki wiejskiej”. Obrady zakończyło forum dyskusyjne oraz podsumowanie wszystkich działań zrealizowanych w ramach sympozjum.

Kolejne XIII Ogólnopolskie Sympozjum Agroturystyczne zorganizowane zostało w 2009 roku w Gdańsku-Jelitkowie. Tematem przewodnim Sympozjum była „Marka wiejskiego produktu turystycznego”. Obrady w pierwszym dniu konferencji rozpoczął referat wprowadzający „Kreowanie marki w agroturystyce i turystyce wiejskiej”, po czym w sesji plenarnej zaprezentowano uczestnikom pięć referatów poświęconych wpływowi agroturystyki na rozwój wsi ze szczególnym uwzględnieniem zachowania dziedzictwa kulturowego, randze przyrody w kreowaniu produktów turystyki wiejskiej, konieczności planowania odpowiedniego – zgodnego z tradycją urbanistyczną – rozwoju wsi oraz wizerunkowi rynkowemu produktu agroturystycznego. W sesji panelowej poświęconej „Turystyce wiejskiej jako elementowi polskiej marki turystycznej” prezentowało swoje stanowiska siedmiu panelistów, reprezentujących różne dziedziny nauki, jak też różne poziomy zarządzania turystyką. W końcowej części pierwszego dnia obrad przedstawicielki oddziału krakowskiego CDR przedstawiły informację o projekcie PRACTICE, określoną jako „Garść refleksji o rozwoju obszarów wiejskich, nowoczesnych technologiach i funduszach europejskich”, natomiast przedstawiciel gospodarzy zaprezentował krótko dziedzictwo przestrzenne wsi kaszubskiej, co miało stanowić wprowadzenie do wyjazdu studyjnego w kolejnym dniu konferencji. Wyjazdy studyjne realizowane pod hasłem „Marka regio-

nalna” odbywały się w dwóch grupach, które początkowo zamiennie odwiedzały wybrane obiekty oraz wizytowały odrębne gospodarstwa, a w drugiej części dnia wspólnie uczestniczyły w zwiedzaniu i prezentacji kolejnych dwóch obiektów. Trzeci i ostatni dzień konferencji rozpoczęła sesja warsztatowa na temat uwarunkowań rozwoju turystyki wiejskiej w regionach. Była ona realizowana w trzech grupach poświęconych kolejno: uwarunkowaniom przyrodniczo-kulturowym, społeczno-ekonomicznym oraz rynkowym. W każdej z grup uczestnicy przed dyskusją wysłuchali po cztery referaty wprowadzające. W realizowanej w następnej kolejności sesji plenarnej przedstawiono najpierw uczestnikom symposium relacje z pracy grup warsztatowych, a następnie rozpoczęło się plenarne forum dyskusyjne. Dyskusja wykraczała poza ramy określone tematyką symposium i dotyczyła ogólnych problemów rozwoju turystyki. Polemiczne wypowiedzi związane były z problemem zasadności nowelizacji ustawy o usługach turystycznych, utrzymaniem bądź rozszerzeniem ulgi podatkowej na wiejskich usługodawców niebędących rolnikami, potrzebą określania minimum sanitarno-higienicznego dla żywienia w gospodarstwach agroturystycznych, legalizacją produkcji nalewek oraz problemów rejestracji na liście krajowej produktów tradycyjnych i uzyskania przez produkty regionalne unijnego oznaczenia geograficznego. Z XIII Symposium związane są dwie publikacje: pierwsza to monografia Akademii Morskiej w Gdyni, druga natomiast wydana przez CDR w Brwinowie Oddział w Krakowie o charakterze praktycznym wyjaśniająca i porządkująca podstawowe pojęcia związane z tworzeniem produktów markowych, dająca wskazówki w zakresie budowania regionalnych produktów turystycznych, prezentująca różnorodne formy produktów turystycznych, ciekawe pomysły i opcje wzbogacania oferty, pozwalające na łatwą jej identyfikację i uzyskanie przewagi konkurencyjnej.

XIV Ogólnopolskie Symposium Agroturystyczne odbyło się w 2011 roku w Mielnie-Unieściu, w województwie zachodniopomorskim. Jego wiodący temat brzmiał: „Turystyka wiejska – społeczny wymiar w ekonomicznym kontekście”. W pierwszym dniu konferencji zaprezentowanych zostało uczestnikom pięć referatów programowych, poświęconych relacjom między turystyką i wypoczynkiem a polityką społeczną, związkom pomiędzy turystyką społeczną a turystyką wiejską, prezentacji wyników badań nad związkami zmian w jakości życia na wsi a rozwojem agroturystyki oraz społecznym aspektem wiejskiego produktu turystycznego. Niekiedy autorzy referatów prezentowali uczestnikom odmienne stanowiska. Następnie przeprowadzono sesje warsztatowe w trzech odrębnych grupach, których wybór należał do uczestników. Ich tematami były kolejno: projektowanie przedsięwzięć turystyki wiejskiej, społeczne zarządzanie wiejskim produktem turystycznym oraz wieś jako przestrzeń edukacyjna. Ten ostatni temat realizowano, wyodrębniając cztery zespoły uczestników, mające

zidentyfikować odrębne zasoby wsi, możliwe do wykorzystania przy edukacji dzieci i młodzieży. Wieczorem odbyły się dodatkowo, na wniosek organizatorów, warsztaty kreatywne. Drugi dzień sympozjum poświęcony był wyjazdom studyjnym w ramach trzech grup. Głównym motywem tych wyjazdów było zapoznanie się uczestników z projektami realizowanymi przy wsparciu funduszy unijnych przez mieszkańców podkaszalińskich miejscowości. Zwiedzano agroturystyczne gospodarstwo edukacyjne z prywatnym ogrodem botanicznym oraz trzy wioski tematyczne: Labiryntów i Źródeł, Hobbitów oraz Kraina Bajek i Rowerów. Ostatni dzień konferencji poświęcono dwóm kwestiom: prezentacji wniosków z wyjazdów studyjnych oraz dyskusji pozwalającej na sformułowanie wniosków dla turystyki wiejskiej w nowej perspektywie programowej 2014–2020. W dyskusji podjęto problematykę finansowania i rozliczania dochodów z projektów wsi tematycznych realizowanych przez stowarzyszenia, zwracając uwagę na obawy rolników, czy uzyskiwanie przez nich dodatkowych dochodów nie skomplikuje ubezpieczenia w KRUS. Innym problemem była realizacja projektów na dzierżawionych tymczasowo obszarach PGR-owskich, jak i okresowość programów pomocowych, co zdaniem uczestników ogranicza zaangażowanie mieszkańców w realizację i rozwój projektów. Wskazano na potrzebę permanentnego doradztwa oraz takiego zorganizowania unijnych konkursów, które umożliwiłoby dalsze finansowanie projektów. Zwrócono również uwagę, że na obecnym etapie realizacji projektów należy skupiać się na profesjonalizacji działań, w tym także tworzenia oferty oraz na wspólnych prezentacjach kilku realizowanych projektów, co może zaowocować większą kompleksowością oferty turystycznej danego obszaru i przynieść większe zyski. W drugiej części dyskusji podkreślano potrzebę wspomagania projektów już zapoczątkowanych oraz wykorzystywania pozytywnych doświadczeń jako wzorców dla projektów realizowanych w innych regionach. Sugerowano możliwość wykorzystywania na terenach wiejskich dobrych, miejskich wzorców ekonomii społecznej. Zwracano także uwagę na potrzebę uproszczenia procedur korzystania z dofinansowania projektów i wspierania tych projektów, które są kompetentnie realizowane i odnoszą sukcesy. Na koniec obrad wskazano, że wyjątkowym walorem tego Sympozjum była możliwość większego kontaktu uczestników z mieszkańcami wsi realizującymi konkretne projekty i szansa na poznanie warunków ich działania.

Jubileuszowe XV Ogólnopolskie Sympozjum Agroturystyczne odbyło się w 2013 roku w miejscowości Krzyczki Szumne w województwie mazowieckim i było poświęcone tematowi „Komunikowanie i doradztwo w turystyce wiejskiej”. W sesji plenarnej uczestnicy Sympozjum wysłuchali czterech referatów programowych dotyczących dwóch obszarów tematycznych: zmian w postępowaniu konsumentów na rynku pod wpływem rozwoju nowych mediów oraz instytucjonalnych uwarunkowań rozwoju turystyki wiejskiej, ze szczególnym uwzględnie-

niem roli doradztwa rolniczego. Bezpośrednio po sesji plenarnej odbyła się sesja warsztatowa, w której pracowano z udziałem moderatorów w pięciu grupach tematycznych: 1. Klient nasz fan; 2. Instytucje i organizacje w turystyce wiejskiej; 3. Popularyzowanie turystyki w mediach; 4. Moda na Mazowsze; 5. Kreowanie marki w turystyce wiejskiej. W drugim dniu konferencji odbyły się tematyczne wyjazdy studyjne na trzech trasach: 1. Sieciowe produkty turystyki wiejskiej (Podlasie Południowe). 2. Dziedzictwo kulturowe w turystyce wiejskiej (Kurpie). 3. Specjalizacja oferty agroturystycznej w kierunku usług edukacyjnych (Stare Mazowsze). Kolejny i zarazem ostatni dzień konferencji objął sesję plenarną, w trakcie której przedstawiono wyniki ekspertyzy MRiRW na temat „Potencjał produktów turystyki wiejskiej w Polsce i ich konkurencyjność na regionalnym, krajowym i zagranicznym rynku usług turystycznych”, wysłuchano sprawozdań moderatorów z pracy grup warsztatowych, dokonano prezentacji działań z zakresu turystyki wiejskiej LGD z województwa mazowieckiego oraz działań wybranych stowarzyszeń agroturystycznych i oczywiście przeprowadzono dyskusję plenarną. Na koniec obrad sformułowano wnioski będące zwieńczeniem dyskusji i prac w grupach warsztatowych. Wskazano na potrzebę zintensyfikowania prac zmierzających do stworzenia produktów markowych turystyki wiejskiej w Polsce, ze zwróceniem szczególnej uwagi na kwestię kreowania jakości. Zgłaszano potrzebę istotnej poprawy działań promocyjnych, poprzez ich profesjonalizację oraz zmianę sposobów działania, przy większym zaangażowaniu stowarzyszeń turystyki wiejskiej i Federacji. Wyrażano również poparcie dla działań PFTW „Gospodarstwa Gościnne” zmierzających do wyodrębnienia dwóch podstawowych form turystyki wiejskiej: „Wypoczynek na wsi” i „Wypoczynek u rolnika”. Na większą efektywność działań podmiotów turystyki wiejskiej istotny wpływ będą miały permanentne badania rynku i udostępnianie ich wyników. Za cel priorytetowy uczestnicy uznali szybkie przystąpienie do budowy nowego programu rozwoju turystyki wiejskiej w Polsce na lata 2014-2020. Uczestnicy sympozjum uznali, że najbardziej predysponowaną instytucją do koordynacji kompleksowych działań na rzecz rozwoju turystyki wiejskiej jest Centrum Doradztwa Rolniczego Oddział w Krakowie, podkreślając potrzebę partnerskiego współdziałania z PFTW „GG”, pozostałymi podmiotami turystyki wiejskiej, organizacjami i instytucjami oraz środowiskiem naukowym. Uczestnicy konferencji uznali, że zasadniczych przekształceń wymaga system szkoleń i doradztwa w zakresie turystyki wiejskiej. Nowe programy powinny m.in. uwzględniać takie zagadnienia, jak: kształtowanie postaw usługodawców sprzyjających przedsiębiorczości, większa aktywność, otwartość na innowacje, działania zespołowe, zrównoważony rozwój turystyki wiejskiej, wykorzystanie i kultywowanie dorobku rodzinnego rolnictwa, dziedzictwa kulturowego i unikalnych zasobów przyrodniczych. Podkreślano, że efektywność działania publicznego doradztwa rolniczego zależy

od funkcjonowania całego systemu doradztwa. Zwracano uwagę, że Centrum Doradztwa Rolniczego podlega Ministerstwu Rolnictwa i Rozwoju Wsi, a wojewódzkie ośrodki doradztwa samorządom województw, z wyłączeniem finansowania, realizowanego przez urzędy wojewódzkie. Takie rozwiązanie nie sprzyja, zdaniem uczestników właściwym działaniom systemu doradztwa, np. w kwestii ciągłego doskonalenia zawodowego doradców, adekwatnie do wzrostu wymagań i oczekiwań mieszkańców wsi oraz zmian dokonujących się w kraju i w Unii Europejskiej¹⁵.

XVI Ogólnopolskie Sympozjum Agroturystyczne odbyło się w 2015 roku w Korytnicy w województwie świętokrzyskim pod tytułem „Innowacyjność w turystyce wiejskiej a nowe możliwości zatrudnienia na obszarach wiejskich”¹⁶. Konferencję rozpoczęła sesja plenarna, w trakcie której zaprezentowano uczestnikom cztery referaty dotyczące różnych aspektów innowacyjności w turystyce wiejskiej. Następnie odbyła się, innowacyjna w organizacji sympozjów agroturystycznych, sesja seminaryjna. Tematyka trzech seminariów dotyczyła: innowacji w kreowaniu i zarządzaniu produktami turystyki wiejskiej, turystyki kulinarnej w rozwoju innowacyjności turystyki wiejskiej oraz gospodarstwom edukacyjnym jako innowacyjnym kierunkom rozwoju przedsiębiorczości wiejskiej. Drugi dzień konferencji poświęcony został wyjazdom studyjnym w ramach trzech tras regionalnych: Ziemia Sandomierska, Ponidzie oraz Góry Sandomierskie. Większość odwiedzanych obiektów stanowiły zagrody edukacyjne. W ostatnim dniu sympozjum moderatorzy grup seminaryjnych przedstawili ich podsumowanie, zaś przedstawiciele tras wyjazdów studyjnych – sprawozdania z ich przebiegu. Następnie, przed dyskusją plenarną, przedstawiciel Ministerstwa Sportu i Turystyki przedstawił uczestnikom kierunki i program rozwoju turystyki do 2020 roku, zaś przedstawiciel Polskiej Federacji Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnne” zaprezentował „Program rozwoju turystyki na obszarach wiejskich – strategia 2015–2020”. W kończącej konferencję dyskusji plenarnej rozmawiano o: działaniach PFTW „Gospodarstwa Gościnne”, innowacyjności w turystyce

¹⁵ Ośrodki doradztwa rolniczego przeszły ponownie pod nadzór ministra właściwego do spraw rozwoju wsi w roku 2016 na mocy Ustawy z dnia 22 czerwca 2016 roku o zmianie ustawy o jednostkach doradztwa rolniczego.

¹⁶ Sympozjum było połączone z konferencją podsumowującą projekt „FARMLAND” (Farm Activities for Rural Learning And Nature Didactics), realizowany przy wsparciu finansowym Komisji Europejskiej, w ramach programu „Uczenie się przez całe życie”, Program Leonardo da Vinci Transfer Innowacji (Nr projektu: 2013-1-PL.1-LEO05-37562). Projekt „FARMLAND” był realizowany przez 5 krajów UE: Belgia, Hiszpania, Polska, Rumunia i Włochy. Liderem projektu był CDR O/Kraków. Projekt zakładał rozwój nowych możliwości zatrudnienia w rolnictwie i sektorze żywnościowym, poszerzonych o funkcje edukacyjne i społeczne oraz ułatwienie przekwalifikowania rolników w kierunku rolnictwa wielofunkcyjnego i zrównoważonego.

wiejskiej, potrzebie spełnienia wymogów prawnych przez obiekty biorące udział w konkursach, istocie rzetelnego podejścia do badań w zakresie turystyki wiejskiej oraz potrzebie wprowadzenia zmian w przepisach prawnych ułatwiających sprzedaż produktów rękodzielniczych na niewielką skalę.

Kolejne XVII Ogólnopolskie Sympozjum Agroturystyczne odbyło się w 2017 roku w Smardzewicach nad Zalewem Sulejowskim. Tym razem wiodąca tematyka dotyczyła: „Sieci współpracy w turystyce wiejskiej – stan obecny i nowe wyzwania”. Obrady rozpoczęły się plenarną sesją referatową, w trakcie której zaprezentowano uczestnikom konferencji rozważania teoretyczne i wyniki badań dotyczące współpracy podmiotów w turystyce wiejskiej, roli komunikacji między podmiotami w rozwoju turystyki wiejskiej, znaczenia zaufania w tworzeniu współpracy sieciowej w turystyce wiejskiej oraz dwa przykłady tworzenia sieci współpracy: krajowy i zagraniczny. W pierwszym dniu obrad odbyła się również sesja warsztatowa, w której wyodrębniono cztery grupy tematyczne poświęcone: instytucjonalnym sieciom powiązań i modelom współpracy, roli ODR-ów w pracy na rzecz wspólnego indywidualnego sukcesu w turystyce wiejskiej, stowarzyszeniom agroturystycznym jako stabilnej sieci współpracy jednostkowej i systemowej oraz sieciowym produktom turystyki wiejskiej w kontekście komunikacji, konkurencyjności i innowacji. W każdej z grup warsztatowych odbyły się merytoryczne dyskusje zakończone wnioskami. W drugim dniu sympozjum uczestnicy mieli do wyboru trzy trasy wyjazdów studyjnych, przeznaczone kolejno problematyce: dziedzictwa kulturowego jako źródła innowacyjności na obszarach wiejskich (gminy nadpiliczne), innowacyjności w rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich (w powiatach tomaszowskim, brzezińskim i rawskim) oraz współpracy instytucjonalnej w rozwoju turystyki wiejskiej (powiaty tomaszowski i opoczyński). Ostatni dzień konferencji poświęcono prezentacji sprawozdań moderatorów z prac grup warsztatowych oraz dyskusji plenarnej. Z dyskusji wynika szerokie i systemowe podejście do tematyki sieciowania w turystyce wiejskiej, odpowiadające, zdaniem uczestników, aktualnym tendencjom gospodarczym i społecznym do koncentracji działań oraz potrzebie tworzenia partnerstwa, sieci i powiązań między podmiotami w celu budowy zintegrowanych produktów i kompleksowych ofert turystycznych polskiej wsi. Prezentację pełnego dorobku sympozjum umożliwia także publikacja w formie prezentującej wszystkie referaty monografii naukowej, wydana przez Instytut Geografii Miast i Turyzmu Uniwersytetu Łódzkiego, we współpracy z Centrum Doradztwa Rolniczego Oddział w Krakowie.

XVIII Ogólnopolskie Sympozjum Agroturystyczne miało miejsce w 2019 roku w Krakowie. Obrady toczyły się pod przewodnim hasłem: „Polskie dziedzictwo kulturowe szansą rozwoju turystyki wiejskiej”. Zagadnieniami, które

zgodnie z sugestią wiodącego organizatora pod adresem uczestników, a zwłaszcza autorów referatów bądź doniesień i komunikatów, powinny rozwijać i uszczegóławiać temat wiodący, były: potencjał turystyczny polskiego dziedzictwa kulturowego, kulturowe uwarunkowania rozwoju turystyki wiejskiej w regionach, współpraca podmiotów w zachowaniu i interpretacji dziedzictwa wiejskiego, rozwój rynku pracy na obszarach wiejskich poprzez turystykę związaną z dziedzictwem, dobre praktyki w zakresie turystyki dziedzictwa na obszarach wiejskich. W pierwszym dniu konferencji odbyły się dwie plenarne sesje referatowe, podczas których uczestnicy wysłuchali 12 referatów zaprezentowanych przez autorów. W drugim dniu konferencji odbyły się tematyczne warsztaty terenowe, w pięciu grupach do wyboru. Dotyczyły one dziedzictwa: Natury, Tożsamości, Smaku, Pamięci, Twórczości. W drugiej części dnia prowadzone były obrady w czterech sekcjach tematycznych, poświęconych: 1. Ziołom w tradycji kulturowej polskiej wsi; 2. Użyteczności prawnych instrumentów ochrony dziedzictwa kulturowego dla wspierania rozwoju turystyki wiejskiej; 3. Kategoryzacji Wiejskiej Bazy Noclegowej jako narzędziu zachowania dziedzictwa kulturowego w ofercie turystyki wiejskiej; 4. Potencjałowi niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Wieczorem zaproponowano uczestnikom również zajęcia fakultatywne w Małopolskim Ogrodzie Sztuki w Krakowie, poświęcone interpretacji dziedzictwa kulturowego w sztuce. Drugi dzień obrad rozpoczęła III plenarna sesja referatowa, z prezentacją autorską siedmiu referatów mających stanowić wprowadzenie do dyskusji. Następnie odbyła się plenarna dyskusja, po której przebiegu sformułowano następujące wnioski końcowe (Materiały pokonferencyjne 2019):

- uczestnicy sympozjum uznali, iż w tworzeniu ściślejszych związków dziedzictwa kulturowego polskiej wsi i turystyki wiejskiej należy przyjąć istnienie bezpośredniej więzi pomiędzy walorami przyrodniczymi i antropogenicznymi,
- w celu uniknięcia negatywnych wpływów turystyki wiejskiej na dziedzictwo kulturowe i jego ochronę, poprzez m.in. przekraczanie pojemności i chłonności turystycznej obszarów wiejskich, dewastację obiektów kultury materialnej lub przyrody, należy podjąć różne działania, których celem jest zrównoważony rozwój turystyki, pozwalający na zachowanie walorów wsi dla następnych pokoleń,
- dziedzictwu kulturalnemu oraz jego upowszechnianiu w turystyce wiejskiej sprzyjać powinny właściwie przygotowane strategie rozwoju obszarów wiejskich, chroniące wiejski krajobraz i ład przestrzenny,
- uznano dziedzictwo kulinarne za ważny element dziedzictwa kulturowego; w propagowaniu ważną rolę spełniają obiekty turystyki wiejskiej, a zwłaszcza gospodarstwa agroturystyczne,

- uznano za potrzebne większe wykorzystywanie w ofertach turystyki wiejskiej tradycji wiedzy mieszkańców wsi na temat roślin leczniczych i aromatycznych, pozwalające na wzbogacenie i urozmaicenie ofert,
- podkreślano istotną rolę Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych w zachowaniu dziedzictwa kulturowego, krytykując równocześnie nie-liczne przypadki zbyt dużej skali działalności oraz nieadekwatnych do lokalnej gospodarki rolnej ofert,
- uznano, że system kategoryzacji wiejskiej bazy noclegowej wymaga istotnej modyfikacji oraz wsparcia odpowiednich resortów; podkreślano także potrzebę bezpośredniego włączenia systemu kategoryzacji w proces ochrony i właściwej interpretacji dziedzictwa kulturowego polskiej wsi.

XIX Ogólnopolskie Sympozjum Agroturystyczne odbyło się 10 grudnia 2021 roku w Krakowie, w szczególnych, dotychczas niespotykanych, warunkach związanych z pandemią Covid 19. Sympozjum przeprowadzono w formule hybrydowej: stacjonarnie i z transmisją internetową dla zalogowanych uczestników. Wymiana doświadczeń odbyła się poprzez trzy debaty tematyczne, prowadzone przez zespoły panelistów:

1. „Agroturystyka i turystyka wiejska w kontekście kryzysu wywołanego pandemią”. Główny nurt dyskusji dotyczył wyników badań na temat wpływu pandemii SARS-CoV-2 na turystykę wiejską i agroturystkę w województwie małopolskim, przeprowadzonych w roku 2020 po pierwszym w okresie pandemii sezonie turystycznym przez Akademię Ignatianum we współpracy z Centrum Doradztwa Rolniczego Oddział w Krakowie i Małopolskim Ośrodkiem Doradztwa Rolniczego w Karniowicach. Badania wykazały, że w warunkach pandemicznych obostrzeń wieś obroniła swoją pozycję jako atrakcyjne miejsce wypoczynku, jednak pomimo wzrostu zainteresowania turystyką krajową, kwaterodawcy odnotowali spadek liczby turystów w porównaniu z analogicznym sezonem poprzedniego, czyli 2019 roku (76,4% badanych). W dyskusji zwrócono uwagę na pożądane kierunki rozwoju agroturystyki po przewidywanym odwróceniu się korzystnych w czasie epidemii trendów w zakresie wyboru destynacji turystycznych oraz na bariery w korzystaniu przez rolników ze wsparcia w ramach rządowych tarcz antykryzysowych.
2. „Agroturystyka i turystyka wiejska w kontekście polskiego dziedzictwa kulinarnego”. Dyskusja toczyła się wokół funkcji lokalnego dziedzictwa w działaniach marketingowych gospodarstw agroturystycznych na rynku usług w kontekście przełamywania skutków kryzysu Covid-19, jak również ogólnie udziału w rozwoju obszarów wiejskich. Podkreślono

i poparto przykładami krajowymi z regionu Zakola Dolnej Wisły oraz zagranicznymi z regionu Marche we Włoszech, znaczenie tradycji kulinarnych w zachowaniu i kreowaniu tożsamości regionu oraz elementu budowania marki turystyki wiejskiej. Zwrócono także uwagę na ważne miejsce bioróżnorodności i zachowania ras rodzimych w zasobach lokalnego dziedzictwa.

3. „Agroturystyka i turystyka wiejska w kontekście rolnictwa wielofunkcyjnego i turystyki społecznej”. Debata toczyła się wokół kwestii wielofunkcyjności obszarów wiejskich i nowych, obiecujących specjalizacji gospodarstw agroturystycznych powiązanych z rolnictwem społecznym i profesjonalnymi usługami w zakresie opieki, terapii czy edukacji. Przywołane zostały przykłady Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych oraz gospodarstw opiekuńczych w województwie kujawsko-pomorskim. Tym samym podkreślono społeczną misję, jaką do spełnienia mają rolnictwo i turystyka.

W trakcie tego Sympozjum ogłoszono także laureatów konkursu „Bezpieczna kwatery” zrealizowanego przez CDR Oddział w Krakowie we współpracy z Polską Federacją Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnne”. Celem konkursu była identyfikacja i upowszechnienie w turystyce wiejskiej dobrych praktyk w zakresie działań z wyższym standardem epidemiologicznym oraz innych działań polegających na dostosowaniu oferty do sytuacji pandemicznej i wymagań prozdrowotnych turystów. Laureaci konkursu osobiście odebrali dyplomy i nagrody. Uczestnicy XIX Ogólnopolskiego Sympozjum Agroturystycznego wyrazili nadzieję, że kolejna XX Jubileuszowa konferencja planowana w roku 2023 odbędzie się bez przeszkód w formie stacjonarnej, a pandemia Covid-19 będzie już wtedy dla wszystkich tylko odległym wspomnieniem.

Podsumowanie

Organizowane przez ostatnie trzy dekady Ogólnopolskie Sympozja Agroturystyczne stanowią odpowiednią przestrzeń do wymiany poglądów, prezentacji wyników badań i efektów prac, a także współdziałania przedstawicieli wszystkich środowisk zainteresowanych rozwojem turystyki wiejskiej, w tym zwłaszcza agroturystyki w Polsce. Są one cyklicznym forum twórczej dyskusji pracowników naukowo-dydaktycznych wielu uczelni wyższych i placówek naukowo-badawczych z całego kraju, doradców reprezentujących wszystkie regionalne ośrodki, przedstawicieli stowarzyszeń turystyki wiejskiej i ich związków, wielu organizacji i instytucji mających wpływ na rozwój agroturystyki i całej turystyki wiejskiej,

w tym także administracji rządowej i samorządowej. Istotnym walorem cyklicznie organizowanych Sympozjów są odrębne, problemowe i recenzowane publikacje, zawierające zbiór referatów i komunikatów z badań wielu autorów reprezentujących nie tylko środowisko naukowe, lecz także wiele organizacji i instytucji. Począwszy od X Ogólnopolskiego Sympozjum wzrosła ranga naukowa tych publikacji, bowiem ich wydawcami zostały uczelnie wyższe z różnych regionów kraju, współuczestniczące w organizacji poszczególnych konferencji, respektując wszystkie zasady wydawnictw naukowych. Wnikliwa analiza poszczególnych sympozjów pozwala na stwierdzenie, że ich uczestnikami były osoby zaangażowane w rozwój agroturystyki i turystyki wiejskiej, znające problematykę albo z prowadzonych badań, albo z bezpośredniego uczestnictwa w realizacji tej idei. Skutkowało to wysokim poziomem merytorycznej dyskusji w trakcie konferencji oraz dużą trafnością przyjmowanych wniosków, które w wielu przypadkach zostały zrealizowane. Kompetencja oraz zaangażowanie uczestników sympozjów w realizację idei rozwoju turystyki wiejskiej w Polsce sprawiły, że powstała realna możliwość nawiązania owocnej współpracy i wykreowania nowych projektów dotyczących różnych aspektów rozwoju turystyki wiejskiej w Polsce, zgodnych z zasadami zrównoważonego i wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich. Dobór niezwykle istotnych dla rozwoju turystyki wiejskiej tematów obrad poszczególnych sympozjów, prowadzone zajęcia warsztatowe i seminaryjne oraz wyjazdy studyjne, perfekcyjna wręcz organizacja wszystkich punktów programu konferencji w różnych rejonach kraju, to również wynik profesjonalnego działania przedstawicieli wiodącego organizatora oraz ich owocnej współpracy ze środowiskiem naukowym, regionalnymi ośrodkami doradztwa, stowarzyszeniami turystyki wiejskiej, administracją państwową oraz innymi organizacjami i instytucjami. Z kolei realizacja Sympozjów w różnych lokalizacjach przynosi dodatkowe korzyści prezentacji i promocji atrakcyjnych turystycznie obszarów wiejskich poszczególnych regionów kraju. Wszystko to sprawia, że Ogólnopolskie Sympozja Agroturystyczne są jednym z filarów wspierających właściwy kierunek rozwoju agroturystyki i turystyki wiejskiej.

Tabela 1. Zestawienie podstawowych informacji o Ogólnopolskich Sympozjach Agroturystycznych w latach 1993–2021

Lp.	Miejsce symposium	Data	Temat przewodni symposium	Liczba uczestników	Wydawnictwo towarzyszące konferencji		Organizator/Instytucje współpracujące
					Tytuł/wydawca	Liczba artykułów/autorów	
1.	Szełment, woj. suwalskie	14–17.09.1993	Szanse rozwoju agroturystyki w Polsce	57	–	–	Suwalska Izba Rolniczo-Turystyczna
Dodatkowe informacje: Liczba prelegentów: 6 Prezentacja poradnika wydanego na zlecenie UKFiT w 1992 roku: J. Wojciechowska, <i>Aktywizacja wsi poprzez działalność turystyczną. Poradnik praktyczny dla samorządów lokalnych i mieszkańców wsi</i>							
2.	Potok Złoty, woj. częstochowskie	2–4.09.1994	Agroturystyka – pierwsze doświadczenia i perspektywy	59	Materiały konferencyjne: <i>Agroturystyka – pierwsze doświadczenia i perspektywy</i> , CDiEwR, Kraków 1994	7/7	Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie Oddział w Krakowie; Wojewódzki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Częstochowie; Związek Gmin Jurajskich z siedzibą w Ogrodzieńcu
Dodatkowe informacje: Konferencja z udziałem gości zagranicznych (EUROGITES) i Amerykańskiego Korpusu Pokoju							
3.	Polańczyk, woj. krośnieńskie	18–21.09.1995	Regionalne aspekty agroturystyki w Polsce	98	Materiały konferencyjne: <i>Regionalne aspekty agroturystyki w Polsce</i> , CDiEwR, Kraków 1995	10/11	Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie Oddział w Krakowie; Wojewódzki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Iwoniczu; Stowarzyszenie Agroturystyczne „Galicyskie Gospodarstwa Gościnne”, Koło Bieszczadzkie w Lesku
Dodatkowe informacje: Krajowy Finał konkursu „Zielone Lato”							

Tabela 1. cd.

Lp.	Miejsce symposium	Data	Temat przewodni symposium	Liczba uczestników	Wydawnictwo towarzyszące konferencji		Organizator/Instytucje współpracujące
					Tytuł/wydawca	Liczba artykułów/autorów	
4.	Zamek Czocha, woj. m. Leśna, woj. jeleniogórskie	16-19.09.1996	Kształtowanie standardów produktu turystycznego polskiej wsi	95	Materiały konferencyjne: <i>Kształtowanie standardów produktu turystycznego polskiej wsi</i> , CDiEwR, Kraków 1996	12/16	Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie Oddział w Krakowie; Wojewódzki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Jeleniej Górze; Towarzystwo Turystyki Wiejskiej z siedzibą w Jeleniej Górze
Dodatkowe informacje: Konferencja międzynarodowa połączona z warsztatami szkoleniowymi TOURIN II, Krajowy finał konkursu „Zielone Lato”							
5.	Kazimierz Dolny nad Wisłą, woj. lubelskie	15-18.09.1997	Determinanty sukcesu w turystyce wiejskiej	141	Materiały konferencyjne: <i>Determinanty sukcesu w turystyce wiejskiej</i> , CDiEwR, Kraków 1997; <i>Suplement do materiałów konferencyjnych</i> , CDiEwR, Kraków 1997	14/18	Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie Oddział w Krakowie; Wojewódzki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Końskowoli; Lubelskie Stowarzyszenie Agroturystyczne z siedzibą w Wojciechowie
Dodatkowe informacje: Konferencja międzynarodowa połączona z upowszechnianiem wyników TOURIN II Krajowy finał konkursu „Zielone Lato”							

6.	Lubniewice, woj. gorzowskie	14-17.09.1998	Zrównoważony rozwój turystyki wiejskiej – idee, działania, efekty	103	Materiały konferencyjne: <i>Zrównoważony rozwój turystyki wiejskiej – idee, działania, efekty</i> , CDiEwR Kraków, 1998; <i>Suplement do materiałów konferencyjnych</i> , CDiEwR Kraków 1998	22/30	Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie Oddział w Krakowie; Wojewódzki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Lubniewicach; Gorzowskie Stowarzyszenie Agroturystyki w Międzyrzeczu
Dodatkowe informacje: Krajowy finał konkursu „Zielone Lato”							
7.	Supraśl, woj. podlaskie	13-16.09.1999	Dziedzictwo kulturowe polskiej wsi a turystyka wiejska	153	Materiały konferencyjne: <i>Dziedzictwo kulturowe polskiej wsi a turystyka wiejska</i> , KCDRRiOW, Kraków 1999	16/22	Krajowe Centrum Doradztwa Rolnictwa i Obszarów Wiejskich Oddział w Krakowie; Wojewódzki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Szepietowie; Białoostockie Stowarzyszenie Agroturystyczne w Czarnej Białostockiej
Dodatkowe informacje: Konferencja z udziałem gości zagranicznych z Niemiec i Litwy Krajowy finał konkursu „Zielone Lato”							
8.	Wysowa, woj. małopolskie	11-14.09.2000	Turystyka wiejska w perspektywie europejskiej	151	Materiały konferencyjne: <i>Turystyka wiejska w perspektywie europejskiej</i> , KCDRRiOW, Kraków	19/24	Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich Oddział w Krakowie; Małopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego zs. w Karniowicach, Oddział w Nawojowej; Nowosądeckie Stowarzyszenie Agroturystyki w Nowym Sączu; Małopolska Izba Rolnicza
Dodatkowe informacje: Krajowy finał konkursu „Zielone Lato”							

Tabela 1. cd.

Lp.	Miejsce symposium	Data	Temat przewodni symposium	Liczba uczestników	Wydawnictwo towarzyszące konferencji		Organizator/Instytucje współpracujące
					Tytuł/wydawca	Liczba artykułów/autorów	
9.	Złotów, woj. wielkopolskie	9-12.09.2001	Turystyka wiejska czynnikiem ożywienia terenów wiejskich	203	Materiały konferencyjne: <i>Turystyka wiejska czynnikiem ożywienia terenów wiejskich</i> , KCDRRiOW, Kraków 2001	26/37	Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich Oddział w Krakowie; Polska Federacja Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnne”; Starostwo Powiatowe w Złotowie; Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego
10.	Kraków, woj. małopolskie	15-17.09.2003	Turystyka wiejska w Polsce – od rozproszonych działań do kompleksowej strategii	215	Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej w Krakowie, Sesja naukowa <i>Turystyka wiejska w Polsce – od rozproszonych działań do kompleksowej strategii</i> , Zeszyt 90, Kraków, 2003. <i>Suplement do materiałów konferencyjnych</i> , KCDRRiOW, Kraków 2003	24/30	Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich Oddział w Krakowie; Akademia Rolnicza w Krakowie; Suwalska Izba Rolniczo-Turystyczna
Dodatkowe informacje: Konferencja międzynarodowa z udziałem ekspertów z Austrii, Islandii, Niemiec i UK							

11.	Iwonicz Zdrój, woj. podkarpackie	27-29.09.2005	Turystyka wiejska a rozwój i współpraca regionów	85	Prace naukowo-dydaktyczne Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Krośnie <i>Turystyka wiejska a rozwój i współpraca regionów</i> , red. Z. Kryński, E. Kmita-Dziasek, Krosno 2005	34/48	Centrum Doradztwa Rolniczego Oddział w Krakowie; Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Kro- śnie; Podkarpackie Stowarzyszenie Agroturystyczne „Gospodarstwa Gościnne”
Dodatkowe informacje: Jarmark Dziedzictwa Beskidu Niskiego							
12.	Boszkowo, woj. wielko- polskie	18-20.09.2007	Turystyka wiejska a edukacja – różne poziomy, różne wymiaru	130	Monografia <i>Turystyka wiejska a edukacja – różne poziomy, różne wymiary</i> , red. J. Sikora, Wydawnictwo Akademii Rolniczej im. Augusta Cieszkowskiego w Poznaniu, 2007	30/40	Centrum Doradztwa Rolniczego Oddział w Krakowie; Wielkopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Poznaniu
13.	Gdańsk- Jelitkowo, woj. pomor- skie	21-23.09.2009	Marka wiejskiego produktu tury- stycznego	134	Monografia <i>Marka wiejskie- go produktu turystycznego</i> , red. J. Palich, Wydawnictwo Akademii Morskiej w Gdyni, Gdynia 2009; <i>Marka wiejskiego produktu turystycznego. Inicjatywy i inspiracje</i> , red. E. Kmita- Dziasek, Kraków 2009	40/52	Centrum Doradztwa Rolniczego Oddział w Krakowie; Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Gdańsku; Akademia Morska w Gdyni; Akademia Wychowania Fizycznego i Sportu w Gdańsku; Politechnika Gdańska; Gdańskie Stowarzyszenie Agroturystyki

Tabela 1. cd.

Lp.	Miejsce symposium	Data	Temat przewodni symposium	Liczba uczestników	Wydawnictwo towarzyszące konferencji		Organizator/Instytucje współpracujące
					Tytuł/wydawca	Liczba artykułów/autorów	
14.	Mielno, woj. zachodniopomorskie	13-15.09.2011	Turystyka wiejska – społeczny wymiar w ekonomicznym kontekście	120	Filia Pomeranae Universitas Technologiae Stetinensis 288, OECOMOMICA 64, red. J. Majewski, E. Kmita-Dziasek, Wydawnictwo Uczelniane Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego w Szczecinie, Szczecin 2011	21/31	Centrum Doradztwa Rolniczego Oddział w Krakowie; Zachodniopomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Barzkowicach; Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie; Wyższa Szkoła Organizacji Turystyki i Hotelarstwa w Warszawie; Środkowopomorska Grupa Działania w Koszalinie; Gminna Organizacja Turystyczna w Sianowie
15.	Krzyczki Szumne, woj. mazowieckie	9-11.09.2013	Komunikowanie i doradztwo w turystyce wiejskiej	125	Monografia <i>Komunikowanie i doradztwo w turystyce wiejskiej</i> , red. K. Krzyżanowska, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2013; Wydawnictwo pokonferencyjne XV Ogólnopolskiego Symposium Agroturystycznego, CDR, Kraków 2013	20/28	Centrum Doradztwa Rolniczego Oddział w Krakowie; Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego – Katedra Ekonomiki Edukacji, Komunikowania i Doradztwa; Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie; Polska Federacja Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnnie”; Lokalna Grupa Działania „Zielone Mosty Narwi”

16.	Korytnica, woj. świętokrzyskie	15-17.09.2015	Innowacyjność w turystyce wiejskiej a nowe możliwości zatrudnienia na obszarach wiejskich	131	Studia Tom CLXIII <i>Innowacyjność w turystyce wiejskiej a nowe możliwości zatrudnienia na obszarach wiejskich</i> , red. W. Kamińska, Polska Akademia Nauk, Komitet Przemysłowo-rolniczo-wytwórczo-tytułowy Związku Zawodowego Rolników Indywidualnych, Warszawa 2015	24/37	Centrum Doradztwa Rolniczego Oddział w Krakowie; Komitet Przemysłowo-rolniczo-wytwórczo-tytułowy Związku Zawodowego Rolników Indywidualnych, Instytut Geografii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach; Świętokrzyski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Modliszewicach; Świętokrzyska Federacja Agroturystyki i Turystyki Wiejskiej Ziemia Świętokrzyska; Lokalna Grupa Działania „Białe Ługi” w Daleszycach
Dodatkowe informacje: Konferencja międzynarodowa połączona z konferencją upowszechniającą projekt „FARMLAND” z udziałem partnerów projektu z Belgii, Hiszpanii, Włoch i Rumunii							
17.	Smardzewice, woj. łódzkie	12-14.09.2017	Sieci współpracy w turystyce wiejskiej – stan obecny i nowe wyzwania	120	Monografia Sieci współpracy w turystyce wiejskiej – stan obecny i nowe wyzwania, red. J. Wojciechowska, Uniwersytet Łódzki, Instytut Geografii Miast i Turyzmu, Centrum Doradztwa Rolniczego, Kraków-Łódź 2017	16/22	Centrum Doradztwa Rolniczego Oddział w Krakowie; Uniwersytet Łódzki Instytut Geografii Miast i Turyzmu; Łódzki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Bratoszewicach; Polska Federacja Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnne”; Małopolskie Stowarzyszenie Doradztwa Rolniczego zs. w UR w Krakowie; Lokalna Grupa Działania „Dolina Pilicy”

Tabela 1. ccd.

Lp.	Miejsce symposium	Data	Temat przewodni symposium	Liczba uczestników	Wydawnictwo towarzyszące konferencji		Organizator/Instytucje współpracujące
					Tytuł/wydawca	Liczba artykułów/autorów	
18.	Kraków, woj. małopolskie	14–16.09.2019	Polskie dziedzictwo kulturowe szansą rozwoju turystyki wiejskiej	152	Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 3 i 4, CDR O/Poznań 2019; Wydawnictwo pokonferencyjne XVIII Ogólnopolskiego Sympozjum Agroturystycznego, CDR, Kraków 2019	20/25	Centrum Doradztwa Rolniczego Oddział w Krakowie wraz z Oddziałami w Poznaniu i Radomiu; Akademia Ignatianum w Krakowie; Polska Federacja Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnne”
19.	Konferencja hybrydowa	10.12.2021	Turystyka wiejska i dziedzictwo w kontekście pandemii SARS-Cov-2	124	Monografia <i>Turystyka wiejska i dziedzictwo w kontekście pandemii SARS-Cov-2</i> , red. E. Kmita-Dziasek, M. Szandula, Instytut Zootechniki, Państwowy Instytut Badawczy, Kraków 2021	9/13	Centrum Doradztwa Rolniczego Oddział w Krakowie; PATRONUS ANIMALIUM Fundacja Instytutu Zootechniki PIB w Krakowie; Polska Federacja Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnne”
<p>Dodatkowe informacje: W konferencji 41 uczestników brało udział stacjonarnie, zaś 83 <i>on-line</i> Finał konkursu „Odpoczywaj na wsi bezpiecznie”</p>							

Źródło: opracowanie własne.

Bibliografia

- Kielesińska A. 2014. Wybrane aspekty synergii agroturystyki i rozwoju lokalnego. Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, Seria: Organizacja i Zarządzanie, 68, 42–50.
- Kmita E. 1995. Wstęp. W: Agroturystyka, pierwsze doświadczenia i perspektywy, II Ogólnopolskie Sympozjum Agroturystyczne, Potok Złoty 2–4 września 1994, materiały konferencyjne, Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie, Oddział w Krakowie.
- Kmita E., Wiśniewska B. 1998. VI Ogólnopolskie Sympozjum Agroturystyczne „Zrównoważony rozwój turystyki wiejskiej – idee, działania, efekty”. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, 4/98, Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie, Poznań.
- Kmita-Dziasek E. 2012. Współpraca na rzecz wiejskiego produktu turystycznego. W: J. Majewski (red.), Wiejski produkt turystyczny. Doświadczenia i wyzwania. Wyższa Szkoła Ekonomii i Prawa w Kielcach, 73–92.
- Materiały konferencyjne 1995. Regionalne aspekty agroturystyki w Polsce. III Ogólnopolskie Sympozjum Agroturystyczne, Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie, Kraków.
- Materiały pokonferencyjne 2019. Polskie dziedzictwo kulturowe szansą rozwoju turystyki wiejskiej .XVIII Ogólnopolskie Sympozjum Agroturystyczne. Centrum Doradztwa Rolniczego Oddział w Krakowie.
- Suplement do materiałów konferencyjnych 1997. Determinanty sukcesu w turystyce wiejskiej. V Ogólnopolskie Sympozjum Agroturystyczne, Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie, Kraków.
- Suplement do materiałów konferencyjnych 2003. Turystyka wiejska w Polsce od rozproszonych działań do kompleksowej strategii. X Sympozjum Agroturystyczne, Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich, Kraków.
- Szpara K. 2010. Agroturystyka w Karpatach. Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Prace Geograficzne, 15, 161–178.
- Wiatrak A.P. 2009. Wspomaganie instytucjonalne rozwoju turystyki wiejskiej. Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, 11, 4, 347–351
- Wojciechowska J. 2020. Agroturystyka w województwie łódzkim. W: R. Szkupa (red.), Turystyczna baza noclegowa województwa łódzkiego. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Wyrwicz E. 2012. Rozwój turystyki wiejskiej i agroturystyki w Polsce w latach 1991–2011. Doświadczenia XX-lecia. W: J. Majewski (red.), Wiejski produkt turystyczny. Doświadczenia i wyzwania. Wyższa Szkoła Ekonomii i Prawa w Kielcach, 11–33.
- Zawadka J. 2010. Ewolucja działalności agroturystycznej w Polsce i typologia wiejskich gospodarstw turystycznych, ACTA Scientiarum Polonorum Oeconomia, 9(4), 627–638.

Wiejskie produkty turystyczne – 25 lat doświadczeń

Rural tourism products – 25 years of experiences

JANUSZ MAJEWSKI

Streszczenie

W pracy dokonano analizy procesu wdrażania podejścia produktowego do turystyki wiejskiej w Polsce. Autor w oparciu o własne doświadczenia w pracy koordynatora projektów turystycznych bada efektywność tego procesu, stosując metody obserwacji uczestniczącej oraz analizy treści (literatury i stron internetowych). Na początku rozważono dwa aspekty produktu turystycznego wybrane pod kątem badania, a mianowicie popytową i podażową stronę produktu oraz trzy jego poziomy. Kolejny fragment to adaptacja definicji turystyki wiejskiej dla potrzeb kryteriów produktu turystycznego w kontekście jego tożsamości i wizerunku. Na ostatnią część składają się opisy i analiza wybranych studiów przypadków; sektorowych i terytorialnych produktów turystyki wiejskiej. Zostały tu wyszczególnione składniki poziomu rdzenia produktu (przeżycia) i poziomu produktu rzeczywistego (aktywności). Przeanalizowano także inne aspekty podejścia produktowego: spójność składników produktu rzeczywistego z głównym tematem, współpracę i partnerstwo oraz ekonomiczny i społeczny wpływ na wiejskie społeczności.

Słowa kluczowe: produkt turystyczny, turystyka wiejska, tożsamość i wizerunek produktu.

Summary

The paper analyses the process of implementing the product approach to rural tourism in Poland. Based on his experience as coordinator in tourism projects, the author analyses effectiveness of the process, by applying participant observation method and content analysis (publications and websites). In the first part of the article, some aspects of the tourism product have been considered; particularly

the demand and supply sides and three levels of tourism product. Further, the definition of rural tourism has been adapted to fulfil the criteria of tourism product in the context of its identity and image. Subsequently, selected case studies (sectoral and territorial rural tourism products) have been described. Components of core product level (experiences) and real product level (activities) have been listed in details. Other aspects of product approach have been also analysed; including consistency of the actual product with the main theme, cooperation and partnership, as well as economic and social impact on rural communities.

Keywords: tourism product, rural tourism, product identity and image.

Wstęp

Proces budowania produktów turystycznych rozpoczął się w Polsce w ostatnich kilku latach XX wieku i stał się kamieniem milowym w transformacji turystyki do gospodarki zorientowanej na rynek. W turystyce wiejskiej odegrał dużą rolę w profesjonalizacji tego sektora, aktywizacji społeczności lokalnych oraz promocji polskiej wsi jako atrakcyjnego celu odwiedzin gości krajowych i zagranicznych.

Celem pracy jest odpowiedź na pytanie o czynniki wpływające na efektywność wdrażania koncepcji produktu turystycznego. W ciągu ostatnich trzech dekad w sektorze turystyki wiejskiej powstało wiele różnych produktów, jest to więc dostateczna podstawa do przeprowadzenia analiz i formułowania wniosków. Po krótkich fragmentach opisowych o charakterze historycznym i definicyjnym kolejne mają charakter analityczny.

Przedmiotem badania są dwie kategorie wiejskich produktów zbiorowych: sektorowe i terytorialne, a produkty indywidualne firm występują jedynie jako ich elementy składowe. Produkty turystyczne zostały poddane krytycznej analizie w kontekście szerszych zagadnień teoretycznych i praktycznych. Na pierwszą część pracy składają się rozważania dotyczące rynkowego charakteru koncepcji produktu i związanej z tym jego trójczłonowej struktury. W części drugiej wybrane produkty turystyki wiejskiej z Polski zostały poddane analizie w kontekście trzech składników tej struktury, co umożliwiło sformułowanie wniosków.

Materiał i metody

Przeprowadzone badanie nie jest wyczerpujące i ma charakter głównie jakościowy. Metody badawcze, jakie tu zastosowano, to studium przypadku oferujące zrozumienie problemu oraz obserwacja uczestnicząca autora jako twórcy planów

budowy terytorialnych produktów turystyki wiejskiej, koordynatora w procesie ich wdrażania, ale także badacza. Uzupełnia je analiza treści: zagranicznej literatury naukowej, dokumentów i stron internetowych dotyczących konkretnych produktów.

Do badań wybrano trzy produkty sektorowe i dwa terytorialne, które potwierdziły swą efektywność długością obecności na rynku; co najmniej 20 lat. W każdym z analizowanych przypadków przebadano dwa poziomy produktu, a mianowicie rdzeń i produkt rzeczywisty. Natomiast produkt poszerzony pominięto z racji jego uzupełniającego charakteru. Dodatkowym kryterium było kompleksowe podejście do planowania i zarządzania produktem turystycznym, a w szczególności: a) opracowanie koncepcji produktu, b) przeprowadzenie badań popytowych i podażowych, c) zorganizowane szkolenia, d) zakres współpracy określany różnorodnością podmiotów zaangażowanych w produkt.

Strona popytu i podaży produktu turystycznego

Termin „produkt turystyczny” pojawił się w literaturze naukowej w latach 70. XX wieku (Jeffries 1971, Medlik i Middleton 1973), chociaż wdrożenie produktowego podejścia do rozwoju turystyki w szerszej skali nastąpiło 20 lat później. W tym długim okresie definicje produktu turystycznego ewoluowały, ale pomysły dotyczące jego struktury uległy mało istotnym modyfikacjom.

Istota produktu turystycznego polega na jego zdolności do bycia transakcją rynkową, tj. możliwością sprzedaży, a tym samym bycia potencjalnym towarem. Wyraża się to w większości definicji produktów turystycznych, w których strona popytu jest wyraźnie podkreślona: „do sprzedaży” (Burns i Holden 1995, s. 172), „oferowane w celu zaspokojenia konsumentów” (Kotler i Armstrong 1989, s. 463), „idealnie produkty turystyczne spełniają wymagania rynku” (Smith 1994, s. 582).

Strona popytowa jest wspierana przez stronę podażową, której funkcją jest „ułatwianie podróży i aktywności jednostek z dala od ich zwykłego środowiska domowego” (Smith 1994, s. 584). Strona ta składa się z „zasobów materialnych i wartości niematerialnych” (Goodall 1991, s. 63), takich jak: atrakcje, udogodnienia, usługi, dostępność, obiekty fizyczne, zakwaterowanie (Middleton 1989). Komponenty produktów turystycznych mają więc dwie perspektywy: zasobów miejsca i oczekiwań rynku. Ta oczywista współzależność nie zawsze jest obecna w praktyce niektórych planistów produktów, którzy koncentrują się tylko na stronie podaży. Można założyć, że powodem tego jest to, że niektóre wymiary niematerialne są trudne do zaplanowania i opracowania dla dostawców produktów.

Struktura produktu turystycznego

Dwa aspekty produktu turystycznego (strona podaży i popytu) znajdują odzwierciedlenie w jego strukturze nakreślonej najpierw przez Levitta (1983), którego koncentryczne kręgi (rdzeń, produkt oczekiwania, rozszerzony i potencjalny) zostały później wykorzystane przez Kotlera (1984), a następnie zastosowane w turystyce przez Middletona (1989). Obecnie w literaturze wymieniane są zazwyczaj trzy kręgi (poziomy): a) rdzeń jako główne potrzeby motywacyjne, korzyści lub doświadczenia; b) produkt rzeczywisty jako poszczególne usługi, aktywności; c) produkt rozszerzony jako wartości dodane do produktu, wzbogacające go i uatrakcyjnijające. Do celów niniejszego rozdziału szczegółowo przeanalizowano dwa pierwsze poziomy.

Rdzeń produktu turystycznego

Rdzeń produktu turystycznego powinien być ściśle związany z główną potrzebą, korzyścią i celem podróży turysty: dla producenta oznacza to odpowiedź na główną motywację klienta. Na początku w rdzeniu kładziono nacisk na usługi, później na aktywności, a ostatnio na doświadczenia. Kotler (2003) zdefiniował rdzeń jako istotną korzyść zaprojektowaną w celu zaspokojenia zidentyfikowanych potrzeb docelowych segmentów klientów. Odkąd koncepcja Pine'a i Gilmore'a (1999) przejścia od gospodarek opartych na towarach i usługach do tych nastawionych na doświadczenia została wprowadzona do turystyki, wielu marketingowców z tego sektora zaczęło pojmować rdzeń w kategoriach przeżyć turystycznych. I tak na przykład Xu (2010, s. 608) sugeruje, że produkt turystyczny jest „kompletnym doświadczeniem, które spełnia wiele potrzeb turystycznych i zapewnia odpowiednie korzyści”. Od strony podaży doświadczenie turystyczne jest projektowane przez planistów produktu lub przedsiębiorstwa, które przygotowują działania w oparciu o potencjał miejsca docelowego (Garrod i in. 2006).

Produkt rzeczywisty

Pojmowanie tego poziomu produktu również ewoluowało; na początku nacisk położony był na zasoby turystyczne, później na atrakcje, a na koniec na aktywności turystyczne. Te ostatnie mogą być również rozumiane jako materialny składnik produktu, ponieważ są obserwowalne (termin pochodzi z nauk behawioralnych). Potencjał (zasoby przekształcone w atrakcje) jest wspierany przez infrastrukturę, obiekty, usługi, interpretację i informacje, obsługę klienta itp. (Middleton 1998).

W uproszczeniu mówiąc, aktywności są podstawą umożliwiającą przeżycia, doświadczenia, czyli realizację głównej korzyści dla turysty.

Tożsamość i wizerunek produktów turystycznych

Tożsamość marki jest główną ideą produktu, komunikatem wysyłanym przez producenta do konsumentów. Marketingowcy zwracają uwagę na fakt, że wizerunek jest głównym czynnikiem wpływającym na zachowanie ludzi, czyli podejmowanie decyzji. Składa się na to logo, nazwa, hasło i formy graficzne. Wizerunek marki idzie o krok dalej, będąc postrzeganiem marki, które istnieje w umyśle konsumenta. Może być spójny z tożsamością marki lub nie. Dzieje się tak dlatego, że różne skojarzenia i wspomnienia związane z produktem lub miejscem docelowym ingerują w proces obrazowania w umyśle turysty (O'Regan 2000). Dotyczy to firm turystycznych, produktów i destynacji.

Specyfika produktu turystyki wiejskiej

Definicja turystyki wiejskiej do celów produktu turystycznego

Powstaje pytanie, czy powszechnie przyjęte definicje turystyki wiejskiej są odpowiednie dla wymogów produktu turystycznego, czy też istnieje potrzeba skonstruowania nowej definicji o zmienionej treści i zakresie. Rozumienie turystyki wiejskiej jako wszystkich aktywności turystów na obszarach wiejskich jest zbyt szeroką opcją, aby stworzyć charakterystyczną, unikatową tożsamość wiejskich produktów turystycznych. Zgodnie z wcześniejszymi stwierdzeniami na temat rozumienia struktury produktu turystycznego i jego składników, definicja powinna podkreślać aspekty doświadczenia wiejskiego i działalności na wsi (Sharpley i Sharpley 1997). Aby sprostać oczekiwaniom turystów i osiągnąć pożądaną wizerunek, trzeba stworzyć swoisty „idealny typ” turystyki wiejskiej.

Przypadek agroturystyki jest prostszy niż turystyki wiejskiej, gdyż jest utożsamiany z działalnością turystyczną w gospodarstwie rolnym i ma tak silny wizerunek własny, że często jest promowany jako odrębny produkt. Na drugim krańcu mamy turystykę na obszarach wiejskich o bardzo szerokim zakresie, wystarczy bowiem, żeby jakaś aktywność odbywała się na terenie administracyjnie wiejskim. Nawet próba sklasyfikowania mniej lub bardziej wiejskich aktywności turystycznych podjęta przez Lane'a (1994, s. 16) nie rozstrzyga tej kwestii w sposób definitywny.

W rzeczywistości „turystyka na obszarach wiejskich wkracza na pola ochrony przyrody, rolnictwa i leśnictwa” (Cooper i Shepherd 1998, s. 104). Jednak dla celów wizerunkowych turystyka leśna i przyrodnicza nie mogą być brane pod uwagę, ponieważ mają silny wizerunek własny i odrębne segmenty rynku (Opperman 1996, Font i Tribe 2000).

Dlatego powinniśmy oddzielić turystykę wiejską od innych form turystyki, które odbywają się na terenach wiejskich. Dla celu budowania produktu, a szczególnie jego odrębnego wizerunku, stworzymy definicję turystyki wiejskiej „w czystej postaci” i włączamy takie aktywności, które mogą być wykonywane tylko na obszarach *stricte* wiejskich i mają charakter wiejski. „To, co definiuje turystykę wiejską, jest z natury intencją turysty poszukującego doświadczenia wiejskiego. Dla tych turystów to wiejski charakter miejsc jest atrakcją i to właśnie te cechy pomagają nam zdefiniować doświadczenia turystyki wiejskiej, a nie tylko doświadczenia na obszarach wiejskich” (Knowd 2001, s. 27).

Wiejskość w rdzeniu i produkcie rzeczywistym

Powyższa wąska definicja turystyki wiejskiej prowadzi w dużej mierze do obrazu wiejskiej sielanki, który może być w konflikcie z rzeczywistością, ale Nilsson (2002) akceptuje taki dualizm mitu i rzeczywistości jako przewagę marketingową. Co więcej, na podstawie badań przeprowadzonych w Danii udowodnił, że w przypadku świadomości rzeczywistego stanu turyści akceptują pewien stopień wirtualnej idylli i nie skutkuje to mniejszym popytem. Oczywiście w rzeczywistości produkt turystyki wiejskiej nie może dostarczać znacznie mniej, niż obiecano, i jeśli rozbieżność poziomów usług jest rozsądna, to jest akceptowalna.

Poniżej zaprezentowano przykłady dwóch poziomów produktów turystyki wiejskiej, które można zastosować do każdego rodzaju produktów.

Tabela 1 przedstawia wiejski charakter poszczególnych rodzajów działalności składających się na rzeczywisty produkt. Główne tematy, które mają uniwersalne nazwy (tj. mogą być stosowane do wielu form turystyki, nie tylko wiejskiej), po adaptacji można nazwać „rekreacją wiejską” lub „edukacją wiejską”, gdyż na poziomie drugim (aktywności) staje się jasne, że mają one profil wiejski. Wszystkie składniki rzeczywistego produktu powinny być zgodne z rdzeniem. Analogicznie będzie również wtedy, gdy dodamy zasoby, obiekty, usługi i rozszerzony produkt. Chroni to produkt przed rozmyciem tożsamości i ułatwia kreowanie wizerunku promocyjnego.

Z drugiej strony bardziej wymagający konsumenci oczekują wyspecjalizowanych produktów. Aby sprostać tym oczekiwaniom, planiści produktu przygotowują bardziej ukierunkowane, tematyczne i niszowe oferty. Pozytywną konsekwencją tego zjawiska jest to, że produkty specjalistycznych zainteresowań mają

większą szansę na uzyskanie charakterystycznych wizerunków. Ponadto specjalizacja pomaga w poprawie jakości produktów, bo łatwiej poznać potrzeby, pragnienia i oczekiwania klienta o sprecyzowanych zainteresowaniach, a usługi dla niego są łatwiejsze i lepiej dostosowane.

Tabela 1. Podstawowe (rdzenie) i rzeczywiste poziomy produktów turystyki wiejskiej (przykłady)

Temat rdzenia produktu	Zdrowotny	Rekreacyjny	Edukacyjny	Rozrywkowy	Estetyczny
Rdzeń produktu <i>Główna korzyść lub przeżycie</i>	poprawa zdrowia fizycznego, poprawa samopoczucia	adrenalina, poprawa kondycji fizycznej lub psychicznej	zdobycie wiedzy i nowych umiejętności, odkrywanie	zabawa, wyciszenie, bycie w grupie	doznawanie piękna, odczuwanie odrębności
Produkt rzeczywisty <i>Przykładowe aktywności</i>	apiterapia, ziołolecznictwo, silwoterapia, kąpiele w sianie	jazda konna, labirynty, prace w polu, farmy dla dzieci	poznanie ginących zawodów, kursy kulinarne	udział w dożynkach, odpustach, <i>slow life</i> , sielanka	podziwianie architektury i przyrody, odkrywanie nowych miejsc

Źródło: opracowanie własne.

Typy produktów turystyki wiejskiej

Zasadniczo możemy wyodrębnić następujące typy produktów turystycznych zgodnie z ich zakresem: a) firm, b) terytorialne (destynacji) oraz c) sektorowe. Te ostatnie składają się z produktów firm, które mają podobny rdzeń w ramach jednego tematu parasolowego, czyli jest to raczej zestaw ułatwiający znalezienie odpowiednich ofert. Typy produktów różnią się również tym, kto je planuje i nimi zarządza: a) firmowymi – menedżerowie lub właściciele, b) sektorowymi – grupy produktowe (konsorcja), c) terytorialnymi – organizacje typu DMO (ang. *destination management organization*) i/lub organizatorzy wycieczek, władze lokalne. „Destynacje turystyczne są prawdopodobnie najbardziej złożonymi formami wszystkich produktów turystycznych” (Horner i Swarbrooke 1996, s. 297).

Studia przypadków wiejskich produktów turystycznych

Produkty turystyki wiejskiej – krótka historia

Turystyka wiejska ma historię datowaną na ostatnie dziesięciolecie XIX wieku, a jej znaczny rozwój można było zaobserwować w latach 30. XX wieku, kiedy tylko w Galicji istniało około 300 wsi letniskowych. Już wtedy wspólny marketing stowarzyszeń na szczeblu lokalnym i regionalnym stał się popularną praktyką. Branża turystyki wiejskiej przetrwała okres od 1945 do 1989 roku jako prywatny sektor własności gospodarki i weszła w fazę transformacji z pewnym doświadczeniem rynkowym. Jednak kluczowe dla turystyki w Polsce stało się sformułowanie strategii rozwoju turystyki wiejskiej w 1996 roku.

Ważną częścią strategii był raport o rozwoju produktów turystycznych, w którym turystyka wiejska stała się jedną z pięciu kategorii priorytetowych dla turystyki w Polsce, wybranych na podstawie badań rynku i potencjału turystycznego Polski. W ramach tej kategorii wyróżniono trzy krajowe obszary tematyczne budowania produktu turystyki wiejskiej, które miały kreować wizerunek turystyki wiejskiej: „odkryj kulturę polskiej wsi”, „ciesz się autentyczną przyrodą” oraz „odpocznij w ciszy i spokoju”. Głównym celem projektu było zbudowanie kilku modelowych produktów w każdej z kategorii, które demonstrowały metodę do późniejszego zastosowania w innych miejscach. Niektóre z nich, jak: „Kraina w kratę”, „Szlak najstarszych elektrowni wodnych w Europie”, „Gościnną Żegota” odniosły sukces i są na rynku do dziś.

Na dużą skalę wdrażanie zaleceń strategii i budowanie produktów nastąpiło od 2005 roku, przez Lokalne Grupy Działania programu LEADER. Dokładną liczbę produktów trudno jest określić, ponieważ część spełnia niezbędne kryteria i funkcjonuje na rynku, inne są jedynie zestawem zasobów i usług, a w obu przypadkach używa się nazwy „produkt turystyczny”. Dlatego poznanie wyłącznie liczby ofert określanych mianem produktów nie wystarczy i należałoby każdy tzw. produkt przebadać indywidualnie w jego lokalizacji.

Kategorie sektorowych produktów turystycznych

Obecnie w większości regionów Polski mamy do czynienia z dużą różnorodnością sektorowych produktów wiejskich, niektórych innowacyjnych. Są one najczęściej prostym konglomeratem istniejących ofert poszczególnych dostawców, zgrupowanych pod jedną marką, pod którą są prezentowane na stronach internetowych i w katalogach. Z tego bogatego zbioru trzy zostały wybrane jako najbardziej reprezentatywne dla tej kategorii.

Gospodarstwa gościnne

Polska Federacja Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnne” zebrała oferty wiejskiej bazy noclegowej z całego kraju w dziewięciu kategoriach tematycznych (w nawiasach liczby kwater w roku 2016 i 2023): „U rolnika” (42/17), „Dla rodzin z dziećmi” (43/18), „Dla grzybiarzy” (46/10), „Dla wędkarzy” (38/12), „W siodle” (40/7), „W tradycji” (23/0), „Hity turystyki wiejskiej” (31/0), „Urlop u ekorolników” (23/0), „Dla niepełnosprawnych” (0/12). Minimalne kryteria kategoryzacji dla każdego produktu zostały określone tak, aby spełnić oczekiwania klienta, ale nie towarzyszyły ich wypracowaniu specjalistyczne szkolenia. Nie występuje tu także element współpracy usługodawców; nie tworzą one więzi (nawet w mediach społecznościowych) i działają indywidualnie, dlatego nie jest to produkt kompletny, ale stanowić może pierwszy krok do ewentualnego następnego etapu jego rozwoju. Z wizerunkowego punktu widzenia większość kategorii tematycznych potencjalnie stanowi bazę do jego kreowania, gdyż spełniają kryterium wiejskości, ale główną funkcją takich list jest informowanie klientów (www.agroturystyka.pl).

Bardziej rozbudowany projekt został wdrożony na poziomie regionalnym w Małopolsce. Wprawdzie jest to również zestaw ofert zakwaterowania, ale dodatkowo sprofilowany program szkoleń i doskonalenia produktów został wykonany w celu wybrania odpowiednich gospodarstw i wzbogacenia oferty tematycznej. Przygotowano i wypromowano trzy zestawy sektorowych produktów turystycznych: „Małopolskie pachnące ziołami”, „Małopolska dla dzieci” oraz „Małopolska dla seniorów” (www.sot.org.pl).

Ogólnopolska Sieć Zagród Edukacyjnych

Najbardziej zaawansowanym projektem tematycznym jest „Ogólnopolska Sieć Zagród Edukacyjnych” zainicjowana i koordynowana przez Centrum Doradztwa Rolniczego, Oddział w Krakowie (www.zagroda-edukacyjna.pl). Organizacja ta zatwierdza przyjęcia nowych członków do sieci, organizuje szkolenia, ćwiczenia warsztatowe z różnych przedmiotów, opracowuje specjalistyczne programy nauczania zorientowane na działania praktyczne i promuje markę „Zagroda edukacyjna”. Na poziomie regionalnym istnieje co najmniej jeden wykwalifikowany doradca, który asystuje przy adaptacji gospodarstw do usług edukacyjnych, a potem rekomenduje chętnych usługodawców do sieci. Autorskie programy dydaktyczne są projektowane i realizowane przez dostawców ofert w oparciu o potencjał ich gospodarstw według kryteriów opracowanych przez Centrum. Najważniejszą grupą docelową gospodarstw są dzieci na początkowym etapie edukacji szkolnej.

Gospodarstwo edukacyjne powinno być zlokalizowane na obszarze wiejskim i prowadzić działalność w oparciu o potencjał rolniczy i wiejski, zwłaszcza

w zakresie: produkcji roślinnej, produkcji zwierzęcej, przetwórstwa roślin, świadomości ekologicznej i konsumenckiej, dziedzictwa kulturowego wsi, zawodów tradycyjnych, rzemiosła i sztuki ludowej. Obiekt powinien posiadać zwierzęta gospodarskie lub plantacje roślin uprawnych do prezentacji grupom dzieci i młodzieży, które odwiedzają gospodarstwo w ramach programu szkolnego lub zajęć pozalekcyjnych. Oprócz szkół oferta jest adresowana jako atrakcja turystyczna do rodzin z dziećmi oraz indywidualnych dorosłych podróżników (Kmita-Dziasek 2017). Ten innowacyjny pomysł połączenia edukacji z rozrywką spotkał się z dużym zainteresowaniem rynku i obecnie sieć liczy około 300 członków.

Rdzeń – podstawowe doświadczenia: bezpośredni kontakt z działalnością gospodarstwa, zwierzętami, otwarta przestrzeń wiejska z zapachami, smakami i dźwiękami, który zapewnia korzyści poznawcze oraz emocjonalne i pomaga uczestnikom odkryć, poczuć i doświadczyć różnorodności biologicznej świata roślin, szerokiego zakresu kształtów, form, kolorów, zapachów i smaków.

Produkt rzeczywisty – aktywności: warsztaty, doświadczenie uczenia się z pierwszej ręki, osobiste kontakty, interakcje, zajęcia w gospodarstwie (w tym praca fizyczna), uczestnictwo w codziennym życiu rodzinnym, wycieczki „za kulisami”, poznawanie życia zwierząt, zwiedzanie budynków gospodarczych, poznawanie urządzeń i narzędzi, systemów hodowlanych, wykorzystywania zwierząt i ich funkcji życiowych, gotowanie w domu, udział w zwyczajach i rytuałach, tworzenie rękodzieła, prezentacje i warsztaty pokazujące produkcję mleka, mięsa, zboża i sezonowo warzyw i owoców oraz ich drogę od produkcji i zbioru surowca do ostatecznego atrakcyjnego przysmaku lub przedmiotu użytkowego, praktyki artystycznej, kulinarnej, a nawet rozrywkowej.

Produkty terytorialne

Wioski tematyczne

Wieś tematyczna to taka, „w której rozwój jest podporządkowany wiodącej idei, tematowi, który czyni ją wyróżniającą się i niepowtarzalną” (Brunmayr 2001, s. 3). Pierwsze pięć wsi tematycznych powstało w latach 2003–2008 na najbardziej marginalnych obszarach wiejskich północnej Polski. Początkowo głównym celem projektu nie był produkt turystyczny, ale aktywizacja społeczna społeczności wiejskich, by znaleźć rozwiązanie ich trudnej sytuacji ekonomicznej. Obecnie w Polsce jest ponad 100 takich wiosek, a 60% z nich deklaruje stworzenie produktu turystycznego, które zbudowano wokół tematów artystycznych, edukacyjnych, artystycznych, terapeutycznych i wielu innych. Wspólną ich cechą jest to, że są przygotowywane przez społeczności lokalne, zbudowane z wykorzystaniem: a) dóbr materialnych, głównie produktów lokalnych: jabłek, ptaków, chleba, ru-

mianku, sera, ryb, kwiatów, miodu, mleka, grzybów, dyni, słonecznika; b) wartości niematerialnych, historycznych i literackich: przygody, wyobraźni, labiryntu, legend, zmysłów, dinozaurów, fantazji, dobrej energii, zdrowia, hobbitów, Gotów, Słowian (Idziak 2008).

Studium przypadku wioski tematycznej „Kraina rumianku”

Opis terenu i projektu: uprawa rumianku była główną działalnością gospodarzą wielu rolników w gminie Podedwórze. Jeszcze na początku lat 90. cała produkcja została kupiona przez pobliską firmę, ale rosnące koszty uprawy, przy jednocześnie stabilnych przez wiele lat cenach, sprawiły, że produkcja przestała być opłacalna. Rolnicy musieli szukać nowej formy zarobkowania i pojawił się pomysł „Krainy rumianku”. Oferta oparta jest na tradycjach zielarskich stosowanych w kuchni, medycynie ludowej, kosmetyce i ma formę wiejskiego uzdrowiska, odmiennego i tańszego niż typowe kurorty.

Temat produktu: zdrowie, dobre samopoczucie, wellness.

Podstawowe doświadczenia: nadzieja, dotyk, zapach nocy, smakowanie lasu, widzenie, słuchanie głosów ptaków, widzenie ciemności.

Produkt rzeczowy – aktywności: terapia tańcem, arteterapia, terapia Bacha, apiterapia, fitoterapia, aromaterapia, kąpiele, energia roślin, ogród biodynamiczny, drewniane i gliniane spichlerze, ogród sensoryczny, miejsca mocy, ruska bania, ogrody dydaktyczne, trening rozpoznawania ziół i wybierania własnych. Produkty materialne to: mydło, szampon, kosmetyki, żywność, w tym składniki organiczne i zioła (www.krainarumianku.pl).

Ekomuzeum „Wieś Izerska”

Opis terenu i projektu: do niedawna obszar projektu „Wieś Izerska” nie był postrzegany jako destynacja turystyczna. Znajduje się na uboczu, 20–40 km od popularnych ośrodków narciarskich Karpacza i Szklarskiej Poręby. Nie może z nimi konkurować ofertą narciarską, ale malownicze górskie krajobrazy i tradycyjna architektura przyciągały mieszkańców miast ceniących walory estetyczne, którzy się tam przeprowadzili. Malarze, rzeźbiarze, aktorzy czy nauczyciele przynosili się z większych miast, by znaleźć nowe miejsce realizacji artystycznych marzeń. Przez wiele lat działali indywidualnie, ale od momentu rozpoczęcia programu LEADER i powstania Lokalnej Grupy Działania odkryli szansę na współpracę. Strategia została opracowana w 2013 roku i wdrożona w celu połączenia rozproszonych inicjatyw w spójny produkt turystyczny. Obecnie 26 obiektów zlokalizowanych w Polsce i 16 w sąsiednich Czechach oferuje zróżnicowaną działalność opartą na walorach artystycznych.

Tematy produktów: estetyka, sztuka, architektura, tradycja, atmosfera, kulinaria.

Podstawowe przeżycia: smakowanie, słyszenie, odkrywanie, ucieczka, spokój, podziwianie, wzbogacanie, poczucie oderwania od kłopotów, autentyczne, częściowe, ekscytujące, odkrywanie wiedzy, budzenie zmysłów.

Produkt rzeczywisty: głównymi działaniami umożliwiającymi doświadczanie są: warsztaty z sztuki, rzeźby, fotografii, muzyki, dawnego rzemiosła, wytwarzanie pamiątek, ręczne techniki modelowania gliny, proces wypalania ceramiki, zajęcia rzeźbiarskie, poznawanie procesu tworzenia rzeźby, filmowanie koncertów w średniowiecznej scenerii, gotowanie tradycyjnych potraw, wybieranie własnych, jedzenie, arteterapia, jazda na sankach i trekking z psami, praktyczne doświadczenia edukacyjne, praca, ekskluzywny dostęp do miejsc i wydarzeń, niezapomniane wycieczki do miejsc zazwyczaj niedostępnych.

Minimuzea i galerie sztuki (często połączone) mieszczą się w zabytkowych, czasem zaniedbanych lub wręcz opuszczonych budynkach, takich jak: ocalały z ruin kościół protestancki, dawna szkoła, huta szkła, stara kuźnia czy tawerna. Częściowo wystawy odbywają się w specjalnym typie domu przysłupowego, który łączy drewniane szkielety i kamienne metody budowlane, które zostały odnowione i przystosowane do zwiedzania (www.starakamienica.eu; www.uniaizerska.org).

Podsumowanie

W artykule przeanalizowano kilka studiów przypadku, aby zilustrować różne rodzaje produktów turystyki wiejskiej i ich ewolucję. Pierwsze dwa przykłady produktów sektorowych reprezentują najniższy stopień złożoności i powiązań między podmiotami, ponieważ zostały jedynie zgrupowane według wspólnego tematu i przedstawione na stronie internetowej. Mogą być uznane za pierwszy poziom na drabinie do pełnego produktu turystycznego. Główną korzyścią prezentowania takich ofert (zazwyczaj obiektów noclegowych ze szczególnym rodzajem usług) dla klientów jest ułatwienie znalezienia poszukiwanej oferty.

Bardziej zaawansowany jest przypadek Sieci Gospodarstw Edukacyjnych, które mają silniejszy komponent współpracy w celu zapewnienia jakości i skuteczniejszego pozycjonowania produktów. Aby zostać członkiem Sieci, nie wystarczy spełnienie wymogów kategoryzacyjnych, jak to ma miejsce w przypadku Gospodarstw Gościennych. Opracowane szczegółowo materiały szkoleniowe służą jako podstawa do uzyskania certyfikatu gospodarstwa, który jest regularnie weryfikowany. Coroczne spotkania członków służą nie tylko podwyższaniu ich kwalifikacji, lecz także rozwijaniu współpracy.

W przypadku produktów terytorialnych jednym z najważniejszych kryteriów ich efektywności jest to, że nie może to być prosty zestaw składników, ale

synergiczna i spójna ich kompozycja, tworząca spójny wizerunek. Wymóg ten jest spełniony w przypadku ekomuzeów i wiosek tematycznych, które zostały zaplanowane zgodnie z wypracowaną koncepcją zawierającą plan operacyjny. Jako produkty destynacji zawierają wysoki stopień współpracy biznesu, wiejskich społeczności i władz lokalnych, a każdy z podmiotów dostarcza składnik produktu, co przekłada się na jego jakość. Przedstawione przypadki wiosek tematycznych i ekomuzeów dowodzą udanego budowania produktu turystycznego, ponieważ cechują się dostosowaniem składników produktu rzeczywistego do tematu (idei) rdzenia. Mają synergiczną interakcję między wszystkimi komponentami (przeżyciami, aktywnościami, obiektami materialnymi), które nie są losowe, ale starannie dobrane. Gwarantuje to charakterystyczną, a czasem niepowtarzalną tożsamość.

Stworzenie z obszarów wiejskich destynacji o charakterystycznym wizerunku przyciągnęło do nich turystów krajowych i wywołało dla lokalnych społeczności skutki gospodarcze i społeczne. Wzmocniło kapitał ludzki, a konkretnie: umiejętność współpracy, silną orientację rynkową, pozycję mieszkańców społeczności. Z tego punktu widzenia produkty na poziomie lokalnym okazały się bardziej skuteczne niż regionalne, bo mają największy wpływ. Poziom regionalny jest zbyt zróżnicowany i trudniej jest uzgodnić (uwspólnić) wybór tematu rdzenia, aby mieć jedną, silną, wąską tożsamość, ponieważ jest zbyt wiele zainteresowanych stron o różnych interesach. Tym samym trudniej budować silne partnerstwo, bez którego terytorialny produkt turystyczny nie odniesie sukcesu rynkowego. Potrzebna jest struktura organizacyjna dostosowana do specyfiki sektora turystyki. Na poziomie lokalnym najbardziej skutecznym modelem na świecie okazał się DMO, a dla produktów sektorowych – konsorcja.

Bibliografia

- Brunmayr E. 2001. Themendörfer – Dörfer mit Profil (Theme Villages – villages with profile) [Adobe Digital Editions version]. http://www.dorf-stadterneuerung.at/media/dorf_11590380359102.pdf (dostęp: 28.03.2023).
- Burns M., Holden A. 1995. Tourism: a new perspective. Englewood Cliffs, Prentice Hall, New York.
- Cooper C., Shepherd R. 1998. Tourism: principles and practice. Longman, Harlow, New York.
- Font X., Tribe J. 2000. Forest tourism and recreation: Case studies in environmental management. CABI Publishing, Wallingford.
- Garrod B., Wornell R., Youell R. 2006. Re-conceptualising rural resources as countryside capital: The case of rural tourism. *Journal of Rural Studies*, 22, 117–128.

- Goodall B. 1991. Understanding holiday choice. W: C.P. Cooper (red.), *Progress in Tourism, Recreation and Hospitality Management*, 3rd Edition. Belhaven, London, 58–78.
- Horner S., Swarbrooke J. 1996. *Marketing tourism, hospitality and leisure in Europe*. Thompson Business Press, Delhi.
- Idziak W. 2008. *Wymyślić wieś od nowa. Wioski tematyczne*. Fundacja Wspomagania Wsi. Koszalin.
- Idziak W., Majewski J., Zmysłony P. 2015. Community participation in sustainable rural tourism experience creation: a long-term appraisal and lessons from a thematic villages project in Poland. *Journal of Sustainable Tourism*, 23(8–9), 1341–1362.
- Jeffries D.J. 1971. Defining the tourist product – and its importance in tourism marketing. *Revue de Tourisme*, 1, 2–5.
- Kmita-Dziasek E. 2017. Social farming-based tourism from the perspective of metropolitan areas. W: M.J. Sznajder (red.), *Metropolitan commuter belt tourism*. Routledge, Oxon, 199–212.
- Knowl I. 2001. *Rural tourism: Panacea and paradox. Exploring the phenomenon of rural tourism and tourism's interaction with host rural communities*. University of Western Sydney.
- Kotler P. 1984. *Marketing, and Control Management: Analysis, Planning*. Englewood Cliffs, Prentice Hall, New York.
- Kotler P., Armstrong G. 1989. *Principles of marketing*. Englewood Cliffs, Prentice Hall, New York.
- Kotler P. 2003. *Marketing Management*. Prentice-Hall, Upper Saddle River.
- Lane B. 1994. What is rural tourism? *Journal of Sustainable Tourism*, 2(1–2), 7–21.
- Levitt P. 1983. *The marketing imagination*. The Free Press, New York.
- Medlik S., Middleton V.T.C. 1973. The tourist product and its marketing implications. *International Tourism Quarterly*, 3, 28–35.
- Middleton V.T.C. 1989. Tourist product. W: S.F. Witt, L. Moutinho (red.), *Tourism marketing and management handbook*. Prentice Hall, Hempel Hempstead, 572–576.
- Middleton V.T.C. 1998. *Marketing in travel and tourism*. Heinemann, Oxford.
- Nilsson P.A. 2002. Staying on farms: An ideological background. *Annals of Tourism Research*, 29(1), 7–24.
- Oppermann M. 1996. Rural tourism in Southern Germany. *Annals of Tourism Research*, 23(1), 86–102.
- O'Regan M. 2000. The use of image in tourism destination marketing. W: J. Ruddy, S. Flanagan (red.), *Tourism destination marketing: Gaining the competitive edge*. Tourism Research Centre, Dublin Institute of Technology, Dublin, 345–354.
- Pine J., Gilmore J.H. 1999. *The experience economy: Work is theatre and every business a stage*. Harvard Business Press, Boston.
- Sharpley R., Sharpley J. 1997. *Rural tourism: An introduction*. International Thomson Business Press, London–Boston.
- Smith S.L.J. 1994. The tourism product. *Annals of Tourism Research*, 21, 582–595.
- Xu F. 2010. Perceptions of tourism products. *Tourism Management*, 31, 607–610.

Działania Fundacji Wspomagania Wsi wspierające rozwój turystyki wiejskiej i agroturystyki w Polsce – kontekst historyczny

The dimension and forms of the Rural Development Foundation activities supporting the development of rural tourism and agritourism – historical context

ROMUALD DOMAŃSKI

Streszczenie

W artykule autor dokonał analizy działalności Fundacji Wspomagania Wsi we wspieraniu rozwoju turystyki wiejskiej i agroturystyki w okresie restrukturyzacji polskiej wsi po zmianach ustrojowych w 1989 roku. Wyniki badań wskazują na istotną rolę Fundacji Wspomagania Wsi w procesie rozwoju obszarów wiejskich poprzez realizację projektów w dziedzinie turystyki wiejskiej i agroturystyki w okresie do 2012 roku.

Słowa kluczowe: Fundacja Wspomagania Wsi, turystyka wiejska, agroturystyka, programy wsparcia.

Summary

In the article, the author analysed the activities of the Rural Support Foundation in terms of programs supporting the development of rural tourism and agritourism during the restructuring of the Polish countryside after the political changes in 1989. Research results indicate the important role of the Rural Support Foundation as a non-governmental organization in creating rural development, specifically in the field of rural tourism and agritourism.

Keywords: Rural Development Foundation, rural tourism, agritourism, supporting programmes.

Wprowadzenie

Transformacja ustrojowa w 1989 roku zapoczątkowała trwałe zmiany w systemie społecznym i gospodarczym Polski. Zmiany te dotyczyły również sfery instytucjonalnej w postaci decentralizacji władzy i wprowadzenia samorządu terytorialnego. Wspólnotowy tryb decydowania o kierunkach rozwoju lokalnego otwierał nowe możliwości dla rozwoju drobnej przedsiębiorczości. Obowiązująca już od stycznia 1989 roku ustawa o działalności gospodarczej regulowała w sposób liberalny działalność gospodarczą, jednak środowiska wiejskie bardzo ostrożnie zareagowały na nowe możliwości uzyskiwania dochodów, jak również na wprowadzanie zmian w otoczeniu społecznym. Wynikało to w znacznym stopniu z braku wiedzy i umiejętności w zakresie zarządzania własną działalnością gospodarczą (Sikorska 2001) oraz zarządzania projektami społecznymi.

Swojego rodzaju wyzwaniem dla struktur rządowych i samorządowych stało się więc sprawne upowszechnienie wiedzy o przedsiębiorczości, szczególnie wśród mieszkańców wsi, gdzie dostęp do wiedzy i informacji był bardziej ograniczony niż w miastach.

Problematykę rozwoju przedsiębiorczości w społecznościach wiejskich podjęły przede wszystkim Ośrodki Doradztwa Rolniczego, inicjując działania doradcze i edukacyjne. Wkrótce też promocję przedsiębiorczości zaczęły włączać do swoich programów niektóre podmioty reprezentujące trzeci sektor. Jednym z nich była Fundacja Wspomagająca Zaopatrzenie Wsi w Wodę powołana w grudniu 1987 roku przez prymasa Polski kardynała Józefa Glempa. W pierwszym okresie działalności celem Fundacji była pomoc w zaopatrzeniu wsi w wodę i rozwiązywanie zagadnień gospodarki ściekowej. Po 1989 roku zmieniony został statut i znacznie poszerzony zakres celów m.in. o: tworzenie miejsc pracy poza rolnictwem, poprawę warunków życia i gospodarowania na wsi, rozwój społeczny i kulturalny wsi. Wkrótce też Fundacja podjęła działalność w kierunku wsparcia rozwoju drobnej przedsiębiorczości na obszarach gmin wiejskich i miejsko-wiejskich, obejmując swoim zasięgiem obszar całego kraju. 30 czerwca 1999 roku dekretem prymasa Polski kardynała Józefa Glempa nastąpiło połączenie Fundacji Wspomagającej Zaopatrzenie Wsi w Wodę z Fundacją Rolniczą, realizującą od 1991 roku programy wsparcia rozwoju obszarów wiejskich, z przewagą działań na rzecz rozwoju przedsiębiorczości i niekonwencjonalnych źródeł energii. Sukcesorke obydwu fundacji została nadana nazwa Fundacja Wspomagania Wsi¹. W ramach nowo powołanej organizacji kontynuowano większość dotychczas realizowanych dzia-

¹ W opracowaniu – dla uproszczenia – dla całego objętego badaniem okresu została użyta nazwa organizacji-sukcesorki, czyli Fundacji Wspomagania Wsi.

łań w postaci wsparcia szkoleniowego i finansowego wiejskich przedsiębiorców oraz promocji przedsiębiorczości wiejskiej. Część projektów była ukierunkowana wyłącznie na wspomaganie rozwoju turystyki wiejskiej i agroturystyki, część zaś była skierowana do ogółu wiejskich przedsiębiorców, w tym usługodawców turystycznych oraz do liderów organizacji pozarządowych, w tym stowarzyszeń agroturystycznych.

Celem opracowania jest przedstawienie działań Fundacji Wspomaganie Wsi, które uznane zostały przez autora za istotne dla rozwoju turystyki wiejskiej i agroturystyki w okresie tzw. pierwszej generacji turystyki wiejskiej (Majewski 2012), a tym samym zasygnalizowania znaczącej roli organizacji pozarządowej w ogólnopolskim procesie zmian gospodarczych, w segmencie turystyki wiejskiej.

Metodyka badań

Badania zostały przeprowadzone za pomocą analizy zawartości dokumentów, obserwacji uczestniczącej autora, analizy danych statystycznych i obliczeń własnych oraz przeglądu literatury. Korzystano przede wszystkim z raportu z działalności Fundacji Rolniczej w okresie 1991–1997, raportów rocznych z działalności Fundacji Wspomaganie Wsi w latach 1999–2012 oraz raportów rocznych autora, pracownika Fundacji Wspomagającej Zaopatrzenie Wsi w Wodę i Fundacji Wspomaganie Wsi w analizowanym okresie, koordynatora projektów związanych z turystyką wiejską i agroturystyką. Posłużono się również raportem z działalności Fundacji Wspomaganie Wsi na obszarze województwa podlaskiego w latach 1999–2012, raportem ewaluacyjnym wizyt studyjnych na Bornholmie zorganizowanych w dniach 21–25 maja 2008 roku i 25–29 czerwca 2008 roku w ramach projektu „Proekologiczny rozwój sektora usług turystyki wiejskiej w Polsce Wschodniej” oraz raportem ewaluacyjnym dotyczącym szkoleń wiejskich usługodawców turystycznych przeprowadzonych również w ramach projektu „Proekologiczny rozwój sektora usług turystyki wiejskiej w Polsce Wschodniej”, realizowanym przy udziale środków Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego oraz Norweskiego Mechanizmu Finansowego i budżetu Rzeczypospolitej Polskiej w ramach Funduszu dla Organizacji Pozarządowych. Do analizy materiału statystycznego w zakresie ilości mikropożyczek i średnich kwot w ujęciu wojewódzkim posłużono się komputerową bazą danych Fundacji Wspomaganie Wsi, zawierającą informacje o programach pożyczkowych.

Działalność szkoleniowa

Kontakty zespołu Fundacji ze społecznościami wiejskimi w realizacji projektów budowy wodociągów i kanalizacji potwierdzały pilną potrzebę podjęcia działań edukacyjnych w zakresie rozwoju drobnej przedsiębiorczości. Już w 1991 roku rozpoczęto szkolenia skierowane do mieszkańców wsi planujących rozpoczęcie własnej nierolniczej działalności gospodarczej. Działania te wykonywane były w ramach projektu zainicjowanego wspólnie z amerykańską Fundacją Forda. Prowadząc działania projektowe, do 1996 roku Fundacja zrealizowała 161 szkoleń w gminach wiejskich i miejsko-wiejskich na obszarze całego kraju. W trakcie realizacji projektu część uczestników szkoleń wyraziła zainteresowanie uczestnictwem w szkoleniach przygotowujących do prowadzenia działalności agroturystycznej. Skłoniło to Fundację do przygotowania, a następnie zaproponowania tego rodzaju kursów w swojej ofercie szkoleniowej. Pierwsze 4 szkolenia odbyły się w 1995 roku. W kolejnych latach ich liczba była zróżnicowana, osiągając maksymalną wielkość 59 w roku 2000. Wyraźny spadek zaznaczył się po roku 2004, kiedy Fundacja skoncentrowała działalność szkoleniową na terenie Polski Wschodniej. Liczba szkoleń realizowanych w ciągu roku w okresie do 2012 roku wahała się od 1 do 14. Nastąpił wtedy wzrost aktywności szkoleniowej związany ze specyfiką turystyczną obszarów objętych programami Fundacji. Tematyka szkoleń specjalistycznych ukierunkowana została na działania proekologiczne w turystyce wiejskiej i agroturystyce oraz włączeniu materialnych i niematerialnych zasobów kulturowych do oferty turystycznej. W programach szkoleń zostały zawarte również zagadnienia związane ze standardami jakościowymi usług turystyki wiejskiej oraz promocją oferty z wykorzystaniem Internetu.

W okresie od 1995 do 2012 roku na terenie całego kraju zostały zrealizowane 583 szkolenia obejmujące problematykę turystyki wiejskiej i agroturystyki. Uczestniczyło w nich 13 380 osób, mieszkańców gmin wiejskich i miejsko-wiejskich. Średni czas szkolenia wyniósł 27,8 godzin.

Pierwszy etap szkoleń skierowanych do osób prowadzących działalność agroturystyczną lub planujących jej podjęcie charakteryzował się realizacją tematów zawierających podstawowe aspekty zarządzania własną działalnością gospodarczą, tj. zagadnienia formalno-prawne, księgowo i marketingowe. Istotnym elementem tych szkoleń był wyjazd studyjny do funkcjonujących gospodarstw agroturystycznych. Poza dostarczaną uczestnikom profesjonalną wiedzą, szkolenia pozwalały pokonywać obawy przed goszczeniem obcych osób we własnym domu. Stosunkowo duża liczba szkoleń zrealizowanych w latach 1995–2000, wynosząca 199, pozwalała Fundacji na diagnozę następnych potrzeb szkolenio-

wych w zakresie rozwoju umiejętności usługowców oraz tworzenia atrakcyjnej oferty w obrębie gospodarstwa.

Już w 2000 roku Fundacja zaproponowała szkolenia związane ze świadczeniem usług gastronomicznych w ramach działalności agroturystycznej, zaś rok później szkolenia w zakresie włączania zasobów kulturowych do proponowanej turystom oferty.

Inicjatywa ta wzbudziła stosunkowo duże zainteresowanie w środowisku usługodawców agroturystycznych. Pierwsze z wymienionych wyżej zagadnień było przedmiotem 91 szkoleń zrealizowanych w latach 2000–2011 z maksymalną liczbą 19 w roku 2003, drugie zagadnienie stanowiło temat 77 szkoleń przeprowadzonych w latach 2001–2009 z maksymalną liczbą 23 w roku 2002.

Począwszy od 2004 roku Fundacja zintensyfikowała działalność na obszarach Polski Wschodniej. Decyzja ta podyktowana była tym, że region ten był mniej atrakcyjnym rynkiem pracy powodującym niekorzystne zjawiska depopulacyjne oraz mniejszą dynamiką wzrostu PKB w stosunku do średniej krajowej. Jak twierdzi Drzewiecki (2005), regiony wschodnie są szczególnie predestynowane do rozwoju agroturystyki ze względu na nagromadzenie cech kryzysogennych. Koncentracja projektów szkoleniowych nastąpiła w województwie podlaskim, szczególnie w powiatach hajnowskim i siemiatyckim. Struktura tematyczna proponowanych przez Fundację szkoleń została dostosowana do specyfiki przyrodniczo-kulturowej obszarów objętych projektami Fundacji.

Równocześnie z działalnością szkoleniową prowadzona była tam działalność mikropożyczkowa. Powiązanie przez Fundację dwóch segmentów wsparcia tworzyło lepsze możliwości osiągnięcia sukcesu biznesowego przez uczestników projektu.

W roku 2008 zorganizowano 2 wyjazdy studyjne na wyspę Bornholm, celem zapoznania uczestników z proekologiczną strategią rozwoju turystyki wdrażaną przez duński samorząd lokalny. W wyjazdach uczestniczyło 30 osób z obszaru powiatu hajnowskiego i siemiatyckiego reprezentujących samorządy lokalne, organizacje pozarządowe odpowiedzialne za rozwój turystyki oraz przedsiębiorcy turystyczni.

Aspekty ekologiczne we wdrażanych przez Fundację programach szkoleniowych odgrywały szczególną rolę ze względu na status ochronny znacznej części obszarów objętych projektami Fundacji. Znaczna część przedsięwzięć agroturystycznych zlokalizowana była w obrębie Rezerwatu Biosfery Białowieża znajdującego się na Światowej Liście Rezerwatów Biosfery UNESCO. W rezultacie liczba szkoleń dotyczących działań proekologicznych w gospodarstwie agroturystycznym (tab. 1) oraz liczba uczestników tych szkoleń (tab. 2) dominują pośród pozostałych zagadnień będących przedmiotem działalności edukacyjnej. Według Zaręby (2006) polityka zarządzania turystyką w sposób zgodny z zasadami eko-

rozwoju jest szczególnie wymagana na terenach najcenniejszych przyrodniczo. Ważną rolę pełnią też rozwiązania proekologiczne zastosowane w obiektach hotelarskich przynoszące wymierne korzyści ekonomiczne ich właścicielom (Majewski i Lane 2001). Czyste środowisko jest również istotnym kryterium wyboru miejsca wypoczynku, jak wykazały badania prowadzone przez Kwiatkowskiego i in. (2007) na Lubelszczyźnie w 2006 roku.

W tematach szkoleń znajdowały się między innymi następujące zagadnienia: wykorzystanie energii słonecznej do ogrzewania wody, sposoby oszczędzania wody w gospodarstwie agroturystycznym, organizacja turystyki rowerowej i serwisowanie rowerów, zagadnienia techniczne, organizacyjne i ekonomiczne związane z projektowaniem i budową przydomowych oczyszczalni ścieków. Elementy projektu dotyczące turystyki rowerowej harmonizowały z koncepcją budowy trasy rowerowej wzdłuż wschodniej granicy Polski, przewidzianej wcześniej do realizacji w ramach Programu Operacyjnego Rozwój Polski Wschodniej.

Tabela 1. Liczba i tematyka zrealizowanych w województwie podlaskim szkoleń w latach 2004–2012

Tematyka szkolenia	Rok									
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Razem
Prowadzenie działalności agroturystycznej	4	1	3	3	2	1	0	0	0	14
Wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego w ofercie turystyki wiejskiej	3	1	0	1	0	0	0	0	0	5
Usługi gastronomiczne w turystyce wiejskiej	1	2	0	0	0	0	0	3	0	6
Szkolenia informatyczne usługodawców turystycznych	6	1	0	0	0	0	0	0	0	7
Standaryzacja wiejskiej bazy noclegowej	0	6	0	1	0	0	0	0	0	7
Działania proekologiczne w gospodarstwie agroturystycznym	0	0	0	0	5	12	2	0	0	19
Język angielski w gospodarstwie agroturystycznym	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
Razem	14	11	3	6	7	13	3	3	0	60

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportów rocznych Fundacji Wspomagania Wsi.

Tabela 2. Liczba uczestników szkoleń zrealizowanych w województwie podlaskim w latach 2004–2012

Tematyka szkolenia	Rok									
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Razem
Prowadzenie działalności agroturystycznej	97	24	53	79	30	21	0	0	0	304
Wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego w ofercie turystyki wiejskiej	38	20	0	20	0	0	0	0	0	78
Usługi gastronomiczne w turystyce wiejskiej	20	32	0	0	0	0	0	50	0	102
Szkolenia informatyczne usługodawców turystycznych	75	14	0	0	0	0	0	0	0	89
Standaryzacja wiejskiej bazy noclegowej	0	101	0	17	0	0	0	0	0	118
Działania proekologiczne w gospodarstwie agroturystycznym	0	0	0	0	79	179	29	0	0	287
Język angielski w gospodarstwie agroturystycznym	0	0	0	16	0	0	0	0	0	16
Razem	230	191	53	132	109	200	44	50	0	994

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportów rocznych Fundacji Wspomagania Wsi.

Ewaluacja szkoleń pn. „Działania proekologiczne w gospodarstwie agroturystycznym” dokonana przez niezależnego eksperta za pomocą ankiet i wywiadów telefonicznych wskazuje na wysoki poziom zadowolenia z uczestnictwa w szkoleniach oraz praktyczną użyteczność zdobytej wiedzy i umiejętności. Przydatność wszystkich typów szkoleń zorganizowanych w ramach projektu dla wiejskich usługodawców turystycznych została oceniona w skali 5-stopniowej średnio na poziomie 4,8. Analiza poziomu wykształcenia uczestników szkoleń wskazała na dominację osób z wykształceniem średnim (47% wszystkich przeszkolonych). Mniej liczną grupę uczestników stanowiły osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym (29% wszystkich przeszkolonych) i wyższym (22% wszystkich przeszkolonych). Najmniej liczną grupą osób uczestniczących w szkoleniach stanowiły osoby z wykształceniem podstawowym (13% wszystkich przeszkolonych) (Łotys 2010). Również objęci badaniem ewaluacyjnym uczestnicy wyjazdów studyjnych na Bornholm wyrażali głębokie zadowolenie z uczestnictwa w projekcie. Odpowiadając na pytania dotyczące merytorycznych aspektów wizyty, osoby udzielające wywiadów podkreślały, że żadna inna forma szkoleniowa nie

pozwoiliaby uchwycić tak dobrze „ducha” współpracy w zakresie świadczenia usług turystycznych przyjaznych środowisku. Zdobytą wiedzę 60% uczestników oceniło jako bardzo przydatną w pracy zawodowej lub prowadzonej działalności społecznej, 30% – jako przydatną, a 10% – jako raczej przydatną (Łotys 2008).

Istotną rolę w organizacji działalności szkoleniowej Fundacji odegrały stowarzyszenia agroturystyczne oraz samorządy lokalne. Współpraca z nimi była kluczem do skutecznego dotarcia do osób zainteresowanych tematyką poszczególnych szkoleń. Na bazie doświadczeń wyniesionych z realizacji działań szkoleniowych można stwierdzić, że obydwie grupy podmiotów były zainteresowane poprawą jakości życia członków społeczności lokalnych z jednoczesnym zachowaniem walorów wiejskości i ochroną lokalnego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego.

Działalność mikropożyczkowa

Już w pierwszym okresie realizacji projektów szkoleniowych liczne kontakty specjalistów z Fundacji z przedstawicielami społeczności wiejskich wskazywały na pilną potrzebę wsparcia finansowego drobnych przedsiębiorców. Problem ten potwierdzają badania Sikorskiej (2001), w których osoby planujące rozpoczęcie działalności gospodarczej określiły brak środków finansowych jako jedną z największych barier w prowadzeniu działalności gospodarczej. Według Wiatraka (2003) zaś brak środków na inwestycje stanowi najczęstszą przyczynę rezygnacji z podjęcia działalności agroturystycznej. Znaczenie zewnętrznych źródeł finansowania podkreśla również Kania (2003), proponując uwzględnienie wiedzy o pozyskiwaniu środków z funduszy krajowych i zagranicznych w programach kształcenia i szkoleń wiejskich kwaterodawców.

Prowadzony w latach 1991–1997 program kredytowania wiejskich przedsiębiorców z udziałem banków nie w pełni spełniał oczekiwania mieszkańców wsi ze względu na duże wymogi formalne i problemy z zabezpieczeniem kredytów. Udzielonych zostało w tym okresie 1165 kredytów na łączną kwotę 32 084 400 zł, z czego 70 (6%) wykorzystano na rozwój działalności agroturystycznej². W celu ułatwienia korzystania ze wsparcia finansowego przez przedsiębiorców mieszkających na wsi, w 1998 roku Fundacja podjęła przygotowania do wdrożenia programu pożyczkowego znacznie różniącego się od programów bankowych. Kluczową zasadą nowo tworzonego programu było zwiększenie dostępności pożyczek poprzez zminimalizowanie biurokracji i zerowe ich oprocentowanie oraz stosowanie poręczenia jako podstawowej formy zabezpieczenia spłat. Program pożyczkowy był realizowany przy pomocy tzw. doradców pożyczkowych, współ-

² Program kredytowy prowadzony był przez Fundację Rolniczą.

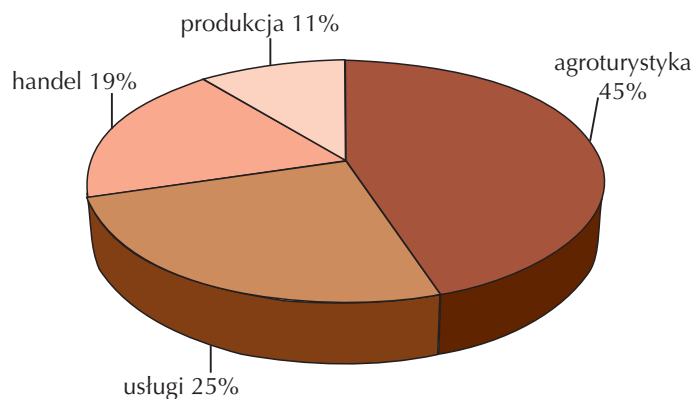
pracowników Fundacji, którzy pomagali przedsiębiorcom w przygotowaniu wniosku o pożyczkę. Beneficjentami mogły być wyłącznie podmioty prowadzące zarejestrowaną działalność gospodarczą oraz właściciele gospodarstw agroturystycznych zwolnionych z obowiązku rejestracji działalności. Uruchomienie programu nastąpiło w 1999 roku.

Dane zawarte w tabeli 3 wskazują na największą liczbę zaciągniętych pożyczek przez mieszkańców województwa podkarpackiego, podlaskiego i małopolskiego. Z doświadczeń Fundacji wynika, że rezultaty te zostały osiągnięte w dużej mierze dzięki kompetentnym i sprawnym organizacyjnie doradcom pożyczkowym oraz profesjonalnie przeprowadzonym szkoleniom. Zaangażowanie Fundacji w rozwój turystyki wiejskiej i agroturystyki na obszarze województwa podlaskiego doskonale obrazuje również rycina 1 przedstawiająca strukturę kredytowanych przedsięwzięć w programie mikropożyczek w latach 1999–2006 (Domański 2013). Na ogólną liczbę 401 udzielonych pożyczek, 45% zostało wykorzystanych na działalność agroturystyczną. Drugi z kolei sektor działalności – usługi – w części również dotyczy działalności turystycznej, takiej jak np. zakup zaprzęgów konnych czy sprzętu pływającego.

Tabela 3. Liczba i kwoty udzielonych pożyczek na działalność agroturystyczną w poszczególnych województwach w latach 1999–2012

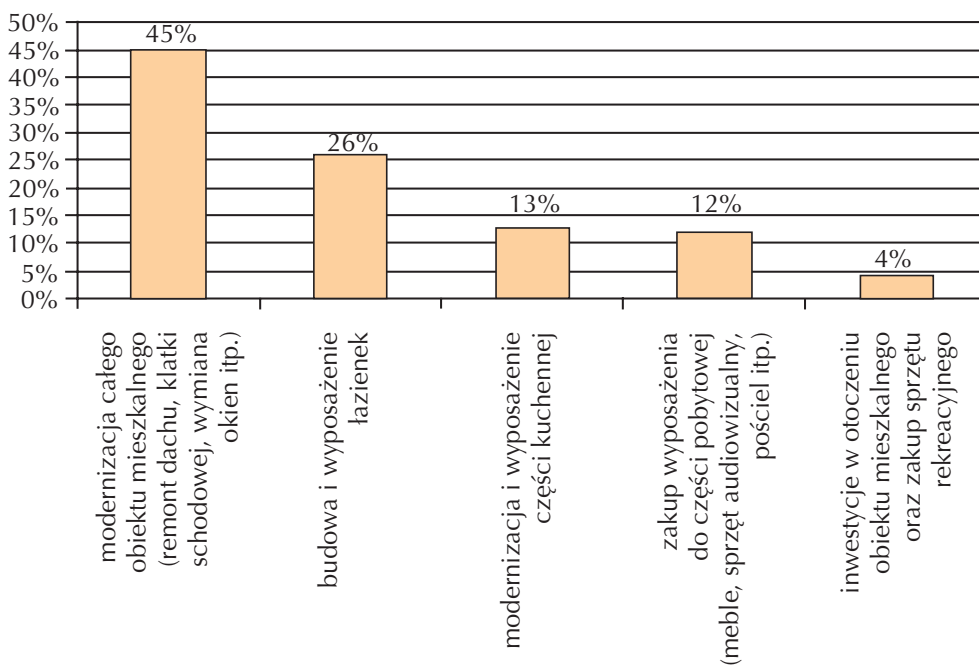
Województwo	Okres realizacji programu (lata)	Liczba udzielonych pożyczek	Łączna kwota udzielonych pożyczek	Średnia wielkość pożyczki (zł)
Kujawsko-pomorskie	2000–2008	58	454 500	7836
Lubelskie	2000–2012	70	472 000	6743
Łódzkie	2000–2003	85	323 000	3800
Małopolskie	2000–2012	200	1 571 000	7855
Mazowieckie	2000–2007	26	103 000	3962
Podkarpackie	1999–2012	931	7 272 100	7811
Podlaskie	2000–2012	312	2 866 500	9188
Pomorskie	2000–2001	7	24 000	3429
Świętokrzyskie	1999–2003	6	32 000	5333
Warmińsko-mazurskie	1999–2011	152	1 434 600	9438
Zachodniopomorskie	2000–2003	9	49 000	5444
Razem		1856	14 601 700	7867

Źródło: opracowanie własne na podstawie komputerowej bazy danych Fundacji Wspomaganie Wsi.

Ryc. 1. Struktura ogólna kredytowanych przedsięwzięć w latach 1999–2006 na obszarze województwa podlaskiego

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Domański 2013.

Ryc. 2. Struktura wykorzystania pożyczek w gospodarstwach agroturystycznych w latach 1999–2006 na obszarze województwa podlaskiego

Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji zawartych w komputerowej bazie danych Fundacji Wspomagania Wsi.

Analiza celów, na jakie została wykorzystana pożyczka przez pożyczkobiorców zaliczanych do grupy usługodawców agroturystycznych, wskazuje na wyraźną przewagę potrzeby modernizacji obiektów mieszkalnych jako działania o najwyższym priorytecie. Mając na uwadze kolejne potrzeby inwestycyjne właścicieli gospodarstw agroturystycznych podnoszące jakość oferowanych przez nich usług, Fundacja umożliwiła korzystanie z kolejnej pożyczki po spłacie poprzedniej. Pozwoliło to wspierać proces rozwoju i podnoszenia jakości usług, zmniejszając ryzyko niewypłacalności.

Częstkowym podsumowaniem rezultatów szkoleniowego i finansowego wsparcia Fundacji udzielonego w okresie od lipca 2003 roku do grudnia 2005 roku może być liczba nowych kwater agroturystycznych powstałych na obszarze powiatu hajnowskiego wynosząca 116 w wymienionym okresie (Domański 2007).

Regionalne produkty turystyczne

Działania promocyjne

Już w latach 90. ubiegłego wieku, wraz z rosnącą liczbą stowarzyszeń agroturystycznych, wzrosło zainteresowanie lokalnych liderów tworzeniem produktów turystycznych opartych na wyróżnialnych walorach regionu. Kapitał kulturowy i przyrodniczy stały się źródłem nowych pomysłów na zwiększenie atrakcyjności turystycznej. Zasoby regionu zaczęto traktować jako podstawowy czynnik rozwoju turystyki wiejskiej (Nowak i Myśliwska 2016).

Inicjatywy tworzenia nowych produktów były podejmowane przede wszystkim przez stowarzyszenia agroturystyczne korzystające czasem ze wsparcia samorządów lokalnych. Dotychczasowa kooperacja Fundacji z tymi grupami podmiotów stanowiła przesłankę do jej kontynuacji w zakresie poszerzonym o rozwój produktów turystycznych. W 2002 roku Fundacja Wspomagania Wsi wspólnie z Akademią Rolniczą w Poznaniu oraz Międzynarodowymi Targami Poznańskimi podjęła współpracę celem promocji tych produktów, które najlepiej wykorzystują zasoby regionu oraz tworzone są w partnerstwie wielu podmiotów. W rezultacie, w okresie 2002–2006 Fundacja sfinansowała nagrody pieniężne na łączną kwotę 75 tys. zł. Odbiorcami nagród było łącznie 10 podmiotów – twórców najwyżej ocenionych, zgłoszonych do konkursu produktów agroturystycznych.

Poza nagrodami pieniężnymi fundowanymi przez Fundację Wspomagania Wsi, laureaci otrzymywali nagrody przyznawane przez Międzynarodowe Targi Poznańskie w postaci nieodpłatnego stoiska wystawowego w czasie Międzynarodowych Targów POLAGRA w Poznaniu.

Dotacje

Istotną rolę w rozwoju turystyki wiejskiej i agroturystyki odgrywały również konkursy dotacyjne Fundacji Wspomagania Wsi skierowane do szerokiego spektrum podmiotów funkcjonujących w środowiskach wiejskich, m.in. lokalnych fundacji i stowarzyszeń, rad sołeckich, szkół, ośrodków kultury, parafii, bibliotek.

Laureaci tych konkursów otrzymywali dotacje w kwocie do 10 tys. zł na realizację zgłoszonej inicjatywy. W każdym z konkursów część nagradzanych pomysłów powiązana była ze zwiększeniem atrakcyjności turystycznej wsi lub regionu. Przykładem może być laureat konkursu „Nasza wieś naszą szansą” z 2008 roku – Stowarzyszenie „Zameczek” w Ciechanowcu, które otrzymało dotację w kwocie 9950 zł na organizację wypożyczalni kajaków. Kolejnym przykładem jest Towarzystwo Miłośników Czarnej Białostockiej i Okolic, które w ramach konkursu „Kultura bliska” w 2008 roku otrzymało dotację w kwocie 7000 zł na zachowanie lokalnych tradycji garncarskich. Tylko w roku 2008 łączna kwota przyznanych w trzech konkursach („Nasza wieś naszą szansą”, „Kultura bliska”, „Ochrona różnorodności biologicznej”) dotacji wyniosła 904 806 zł. Nagrodzonych zostało 108 projektów (Raport 2008).

Inne działania

Szkolenie liderów

Jednym z programów pomocowych przygotowanych przez Fundację, o stosunkowo dużym zasięgu, był program edukacyjny skierowany do liderów organizacji pozarządowych funkcjonujących w środowiskach wiejskich. Zawierał on szkolenia warsztatowe przygotowujące do zarządzania organizacją oraz do planowania i realizacji projektów społecznych. Szkolenia o powyższej tematyce były realizowane w Łowiczu, ale część z nich również w miejscowościach położonych w Polsce Wschodniej. Łącznie w okresie 2002–2012 wzięło w nich udział 2014 uczestników. Pośród przedstawicieli szerokiego spektrum kierunków działalności organizacji pozarządowych, uczestnikami warsztatów byli również liderzy organizacji odpowiedzialnych za rozwój turystyki wiejskiej i agroturystyki.

Portal internetowy

Stosunkowo szybko rosnąca rola Internetu w upowszechnianiu informacji i dostępie do wiedzy była podstawą do podjęcia przez Fundację decyzji o założeniu portalu www.witrynawiejska.org.pl. Funkcjonujący od 2004 roku portal

ma charakter wszechstronny, skierowany do ludzi aktywnych, zaangażowanych w rozwój osobisty i rozwój lokalnej społeczności. Zawiera poradniki, materiały szkoleniowe, teksty publicystyczne i informacje bieżące odnoszące się do problematyki wiejskiej. Część serwisu odnosi się do działalności agroturystycznej poprzez zawarte w nim publikacje poradnikowe oraz porady o indywidualnym charakterze. W 2012 roku portal odwiedziło 509,7 tys. unikalnych użytkowników (Raport 2012).

Publikacje

Uzupełnieniem realizowanych przez Fundację projektów szkoleniowych były publikacje poradników związanych z działalnością agroturystyczną i produktami turystycznymi. Autorami poradników byli specjaliści znający opisywane zagadnienia zarówno od strony teoretycznej, jak i praktycznej. Zwracano również dużą uwagę na zastosowanie prostego języka przekazu prezentowanych treści, aby umożliwić korzystanie z nich szerokiej grupie odbiorców. W ramach działań promujących rejon Puszczy Białowieskiej zostały wydane mapa oraz informator turystyczny.

Tabela 4. Publikacje wydane przez Fundację w latach 1995–2012 dotyczące turystyki wiejskiej i agroturystyki

Autor i tytuł	Charakter publikacji	Łączny nakład	Rok/okres wydania
J. Majewski <i>Agroturystyka to też biznes</i>	poradnik	18500	1996–2004
J.P. Piotrowski <i>Kultura bogactwem turystyki wiejskiej</i>	poradnik	6000	2001–2004
W. Idziak <i>O odnowie wsi</i>	poradnik	6000	2004–2005
W. Idziak <i>Wymyślić wieś od nowa</i>	poradnik	1000	2008
<i>Dzika rzeka, dzika puszcza</i>	mapa turystyczna	4000	2008
W. Gorbacz, J. Nowicki <i>Kraina żubra</i>	informator turystyczny	2000	2009
P. Chilik <i>Aby na wsi było ładniej</i>	poradnik	2000	2011
J. Duriasz-Bułhak i in. <i>Rzecz o dziedzictwie na wsi. Rady, przykłady, informacje</i>	poradnik	5000	2011

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportów rocznych Fundacji Wspomagania Wsi w okresie 1995–2012.

Wioski tematyczne

Aktywność Fundacji Wspomagania Wsi w zakresie tworzenia produktów turystycznych zaowocowała utworzeniem partnerstwa RAZEM w ramach Inicjatywy Wspólnotowej EQUAL. Fundacja pełniła w nim rolę administratora. Współpraca 6 podmiotów w okresie od grudnia 2004 do marca 2008 przyczyniła się do utworzenia na terenie województwa zachodniopomorskiego 5 wiosek tematycznych oraz przeszkolenia lokalnych liderów do kontynuacji działań rozwijających te wsie. Ponadto powstały 3 lokalne stowarzyszenia, 3 małe przedsiębiorstwa, 5 gospodarstw edukacyjnych i 2 gospodarstwa agroturystyczne. Projekt został nagrodzony wyróżnieniem Ministerstwa Rozwoju Regionalnego „Jaskółki Rynku Pracy” oraz wyróżnieniem Komisji Europejskiej „Powering in New Future”.

W okresie 2002–2012 Fundacja wspierała również rozwój wioski tematycznej Hołowno, funkcjonującej pod nazwą „Kraina Rumianku”, położonej w województwie lubelskim. Zakres wsparcia zawierał szkolenia, doradztwo i pomoc finansową. Obecnie Stowarzyszenie Aktywizacji Polesia Lubelskiego zarządzające projektami rozwoju „Krainy Rumianku” jest laureatem wielu nagród i wyróżnień zaś „Kraina Rumianku” jednym z bardziej znanych miejsc tematycznych w kraju.

Podsumowanie i wnioski

Kluczową rolę w rozwoju społecznym i gospodarczym obszarów wiejskich w tym turystyki wiejskiej i agroturystyki w analizowanym okresie pełniły programy rządowe SAPARD i PROW 2007–2013, realizowane przez powołaną w 1993 roku Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. Dystrybucję środków z programu PROW 2007–2013 podjęły również utworzone ponad 10 lat później w ramach programu LAEDER+ Lokalne Grupy Działania. Jednak nie wszyscy wiejscy przedsiębiorcy planujący rozwój działalności mogli skorzystać ze wsparcia rządowego ze względu na złożone procedury aplikacyjne oraz brak własnych środków na pokrycie kosztów, które miały być w przyszłości zrefundowane ze środków pomocowych (Drağ 2014). Znaczna część z nich nie będąc przygotowana do korzystania ze środków Unii Europejskiej, poszukiwała innych źródeł wsparcia. W tej sytuacji dostępnym dla wielu z nich rozwiązaniem było uczestnictwo w projektach wsparcia Fundacji Wspomagania Wsi, głównie mikropożyczkowych i szkoleniowych. Podsumowując działalność Fundacji, należy zwrócić uwagę na następujące jej aspekty rzutujące na dogodność korzystania z proponowanych form wsparcia:

1. Szeroki i różnorodny zakres programów pomocowych.
2. Duży zasięg obszarowy wdrażanych projektów.

3. Promowanie współpracy i innowacyjności jako skutecznego narzędzia w działaniach rozwojowych.
4. Dostosowywanie programów wsparcia do potrzeb beneficjentów i specyfiki regionów.
5. Proste procedury aplikacyjne.

Na podstawie przedstawionej w niniejszym opracowaniu analizy działalności Fundacji na rzecz rozwoju turystyki wiejskiej i agroturystyki oraz cząstkowych rezultatów tej działalności można przyjąć stwierdzenie, że wpływ programów Fundacji na zmiany gospodarczo-społeczne był znaczący w skali kraju w analizowanym okresie. Według Kłodzińskiego (2006) inicjatywy Fundacji Wspomagania Wsi prowadziły zdecydowanie do zwiększenia aktywności społeczno-gospodarczej na wsi, która jest niezbędnym elementem dalszego rozwoju obszarów wiejskich. Fundacja Wspomagania Wsi jest również wymieniana w literaturze jako jedna z najważniejszych organizacji i instytucji, których celem jest wspieranie rozwoju turystyki wiejskiej (Majewski i Lane 2001, Prochorowicz 2003, Kłodziński 2006, Przeorek-Smyka 2013).

Bibliografia

- Domański R. 2007. Uczestnictwo wiejskich usługodawców turystycznych w szkoleniach a działania podnoszące jakość przygotowanej oferty. W: J. Sikora (red.), *Turystyka wiejska a edukacja, różne poziomy, różne wymiary*. WAR, Poznań, 93–101.
- Domański R. 2013. Raport z działalności Fundacji Wspomagania Wsi na obszarze województwa podlaskiego w latach 1999–2012. Warszawa. Maszynopis.
- Drąg K. 2014. Oczekiwania usługodawców pod adresem nowej perspektywy finansowej wspierania rozwoju turystyki wiejskiej w latach 2014–2020. W: C. Jastrzębski (red.), *Infrastruktura okołoturystyczna jako element wzbogacający ofertę obszarów wiejskich*. Wyższa Szkoła Ekonomii i Nauk Medycznych, Kielce, 127–134.
- Drzewiecki M. 2005. *Agroturystyka*. Instytut Wydawniczy „Świadectwo”, Bydgoszcz.
- Kania J. 2003. Rola edukacji i doradztwa w rozwoju zasobów ludzkich w turystyce wiejskiej. W: *Turystyka wiejska w Polsce – od rozproszonych działań do kompleksowej strategii*. Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej im. Hugona Kołłątaja w Krakowie, Kraków, 65–78.
- Kłodziński M. 2006. Aktywizacja społeczno-gospodarcza gmin wiejskich i małych miast. IRWiR PAN, Warszawa, 122–232.
- Kwiatkowski C.A, Korpysz Ł., Lewtak A. 2007. Conditions and Factors Influencing on Agri-tourism Activity In a View of Survey Results. W: *Tourism in Borderlands – Multiaspect study of development*. Podkarpackie Towarzystwo Naukowe Kultury Fizycznej, Rzeszów, 32–38.
- Łotys M. 2008. Raport ewaluacyjny wizyt studyjnych na Bornholmie zorganizowanych w dniach 21–25 maja 2008 r. i 25–29 czerwca 2008 r. w ramach projektu „Proekolo-

- giczny rozwój sektora usług turystyki wiejskiej w Polsce Wschodniej” realizowanego przy udziale środków Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego oraz Norweskiego Mechanizmu Finansowego i budżetu Rzeczypospolitej Polskiej w ramach Funduszu dla Organizacji Pozarządowych. Maszynopis.
- Łotys M. 2010. Raport ewaluacyjny dotyczący szkoleń wiejskich usługodawców turystycznych przeprowadzonych w ramach projektu „Proekologiczny rozwój sektora usług turystyki wiejskiej w Polsce Wschodniej” realizowanego przy udziale środków Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego oraz Norweskiego Mechanizmu Finansowego i budżetu Rzeczypospolitej Polskiej w ramach Funduszu dla Organizacji Pozarządowych. Maszynopis.
- Majewski J., Lane B. 2001. Turystyka wiejska i rozwój lokalny. Fundacja Fundusz Współpracy, Poznań.
- Majewski J. 2012. Nowa generacja produktów turystyki wiejskiej w Polsce. W: J. Majewski (red.), *Wiejski produkt turystyczny. Doświadczenia i wyzwania*. WSEiP, Kielce, 53–69.
- Nowak P. Myśliwska K. 2016. Kapitał ludzki i społeczny a rozwój turystyki na obszarach wiejskich. W: W Kamińska, M. Wilk-Grzywny (red.), *Miejsce turystyki wiejskiej we współczesnej gospodarce*. PAN, Warszawa, 21–42.
- Prochorowicz M. 2003. Rola instytucji wspierających działalność agroturystyczną. W: F. Gambus (red.), *Turystyka wiejska w Polsce – od rozproszonych działań do kompleksowej strategii*. Zeszyty Naukowe AR w Krakowie, Kraków, 119–128.
- Przeorek-Smyka R. 2013. Instytucjonalne uwarunkowania rozwoju turystyki wiejskiej. W: K. Krzyżanowska (red.), *Komunikowanie i doradztwo w turystyce wiejskiej*. Wydawnictwo SGGW, Warszawa, 191–202.
- Raport 2008. Fundacja Wspomagania Wsi. Maszynopis.
- Raport 2010. Fundacja Wspomagania Wsi. Maszynopis.
- Raport 2012. Fundacja Wspomagania Wsi. Maszynopis.
- Sikorska A. 2001. Przedsiębiorczość na wsi w świetle ankiety IERiGŻ 2000. IERiGŻ, Warszawa, 20–25.
- Wiatrak A.P. 2003. Baza agroturystyczna w Polsce i uwarunkowania jej rozwoju. W: *Turystyka wiejska w Polsce – od rozproszonych działań do kompleksowej strategii*. Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej im. Hugona Kołłątaja w Krakowie, Kraków, 9–17.
- Zaręba D. 2006. *Ekoturystyka*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Analiza rozwoju agroturystyki w województwie podlaskim w latach 2020–2022

Development of agritourism in the Podlaskie Voivodeship in the years 2020–2022

MIKOŁAJ JALINIK

Streszczenie

Agroturystyka z roku na rok na trwałe wpisuje się w pejzaż wsi polskiej, a w ostatnich latach stała się jedną z najbardziej popularnych form wypoczynku. Stanowi ona kluczowy i priorytetowy składnik wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich. Jest też szansą na zmianę sytuacji obszarów wiejskich poprzez tworzenie nowych miejsc pracy poza rolnictwem oraz aktywną formą spędzania czasu wolnego, umożliwiającą mieszkańcom miast kontakt z przyrodą i środowiskiem wiejskim. Agroturystyka to nie tylko nocleg, wyżywienie i aktywny wypoczynek w gospodarstwie bądź w kwaterze agroturystycznej, lecz także poznanie zwyczajów i kultury panującej na obszarach wiejskich.

Obecnie wokół agroturystyki pojawiło się wiele kontrowersji, które wzbudzają zainteresowanie naukowców i specjalistów branży turystycznej. Wiele pojęć, definicji i określeń cechuje pewien stopień podobieństwa i pokrywanie się ich zakresów znaczeniowych. Często wielu autorów zwartych tekstów i artykułów opisuje rodzaje turystyki i jej formy, kwatery agroturystyczne, prywatne, wiejskie, gospodarstwa agroturystyczne według własnego punktu widzenia. Dlatego celem opracowania jest przedstawienie rozwoju agroturystyki w woj. podlaskim z uwzględnieniem nazewnictwa, a także znaczenia instytucji i organizacji w tym procesie. Należy przypuszczać, że opracowanie stanie się przyczynkiem do dalszych rozważań i dyskusji. W opracowaniu zastosowano metodę badawczą opartą na krytycznej analizie literatury specjalistycznej oraz metodzie indukcyjnej i dedukcyjnej.

Słowa kluczowe: agroturystyka, gospodarstwo agroturystyczne, kwatera agroturystyczna, instytucje i organizacje, województwo podlaskie.

Summary

Agritourism has been a permanent feature in the landscape of the Polish countryside for years, and recently it has become one of the most popular forms of recreation. It is a key and priority component of multifunctional rural development. It is also an opportunity to change the situation of rural areas by creating new jobs outside of agriculture, and an active form of spending free time, enabling city dwellers to come into contact with nature and the rural environment. Agritourism is more than providing accommodation, meals and active recreation on a farm or in an agritourism lodging; it is also about getting to know the customs and culture prevailing in rural areas. Currently, a lot of controversies have arisen around agritourism, inspiring interest on the part of scientists and specialists in the tourism industry. Many concepts, definitions and terms share a certain degree of similarity and there is some overlapping of their meanings. Often, many authors of compact texts and articles describe types of tourism and its forms, including agritourism, private and rural lodgings, and agritourism farms from their own point of view. Therefore, the aim of the study is to present the development of agritourism – specifically, in the Podlasie region (Podlaskie Voivodeship) – while taking into account the nomenclature as well as the importance of institutions and organizations in its development. We hope that the present study will become a contribution towards further considerations and discussions. The study adopts the research method based on a critical analysis of specialist literature and the inductive-deductive method.

Keywords: agritourism, agritourism farm, agritourism lodging, institutions and organizations.

Wstęp

Agroturystyka to rodzaj turystyki wiejskiej, znanej w Polsce od dawna jako wczasy pod gruszą. Jest to forma wypoczynku w funkcjonującym gospodarstwie rolnym bądź kwaterze agroturystycznej, gdzie można mieszkać, korzystać z posiłków, uczestniczyć w pracach polowych i obserwować produkcję roślinną i zwierzęcą. Celem agroturystyki jest przeciwdziałanie wyludnieniu wsi w różnych regionach kraju i dążenie do poprawy sytuacji materialnej mieszkańców. Mieszkańcy z kolei mają możliwość wytwarzania i sprzedaży produktów rolnych, wyrobów rękodzielniczych, co wpłynie na podniesienie atrakcyjności obszarów wiejskich i wzrost cen gruntów, a przez to wartości terenów rolnych i wiejskich oraz rozwój infrastruktury wspierającej ekologiczne wartości turystyki (McGehee i Kim 2004).

Agroturystyka coraz bardziej zyskuje na popularności nie tylko w Polsce, lecz także w Europie jako rodzaj działalności gospodarczej i forma wypoczynku (Morrison 1990). W Polsce funkcjonuje 8 tys. gospodarstw agroturystycznych oferują-

cych 91 tys. miejsc noclegowych. Najwięcej gospodarstw agroturystycznych jest w województwie małopolskim, podkarpackim i pomorskim (Molenda 2022). Pod względem liczby obiektów agroturystycznych wyróżniają się województwa: podkarpackie (995), małopolskie (819) i podlaskie (478) (GUS 2010). Zdecydowana większość, bo ponad 90% właścicieli gospodarstw agroturystycznych twierdzi, że ich główną motywacją dla tego typu działalności gospodarczej są cele zarobkowe. Ponadto około 60% właścicieli wskazuje na chęć zbliżenia lokalnej społeczności, popularyzację wiedzy o życiu i pracy w gospodarstwie rolnym oraz dywersyfikację działań podejmowanych w gospodarstwie (Ziółkowski 2022).

Agroturystyka jako branża turystyczna najbardziej ucierpiała w czasie pandemii COVID-19, ale obecnie sukcesywnie zaczyna zyskiwać na popularności. Według GUS w pierwszym kwartale 2022 roku z ofert agroturystycznych skorzystało 17 tys. turystów, czyli trzy razy więcej niż w tym samym okresie przed rokiem (GUS 2010). Ludzie bali się wtedy wyjeżdżać do hoteli czy za granicę i woleli spędzać czas wolny w gospodarstwie agroturystycznym. To dzięki temu branża agroturystyczna przeszła pandemię COVID-19 w miarę sprawnie, ale właściciele gospodarstw zwracają uwagę na to, że liczba podmiotów agroturystycznych się zmniejsza. Do największych problemów branży agroturystycznej należy obecnie inflacja. Wpływa ona na ceny i niektórzy właściciele gospodarstw są zagubieni, bo nie są pewni, czy ich usługi będą rentowne. Często zastanawiają się, czy kusić klientów konkurencyjnością, czy pozostać bez większych zmian. Mimo to pobyt w gospodarstwie agroturystycznym czy kwaterze jest nadal popularną formą wypoczynku, a wyjazd na wieś to bliski kontakt z naturą, którego brakuje mieszkańcom miast i aglomeracji miejskich. Odpoczynek w nieskażonym środowisku jest bardzo ważny, ponieważ układ nerwowy każdego człowieka potrzebuje ciszy i spokoju (Blake i in. 2006).

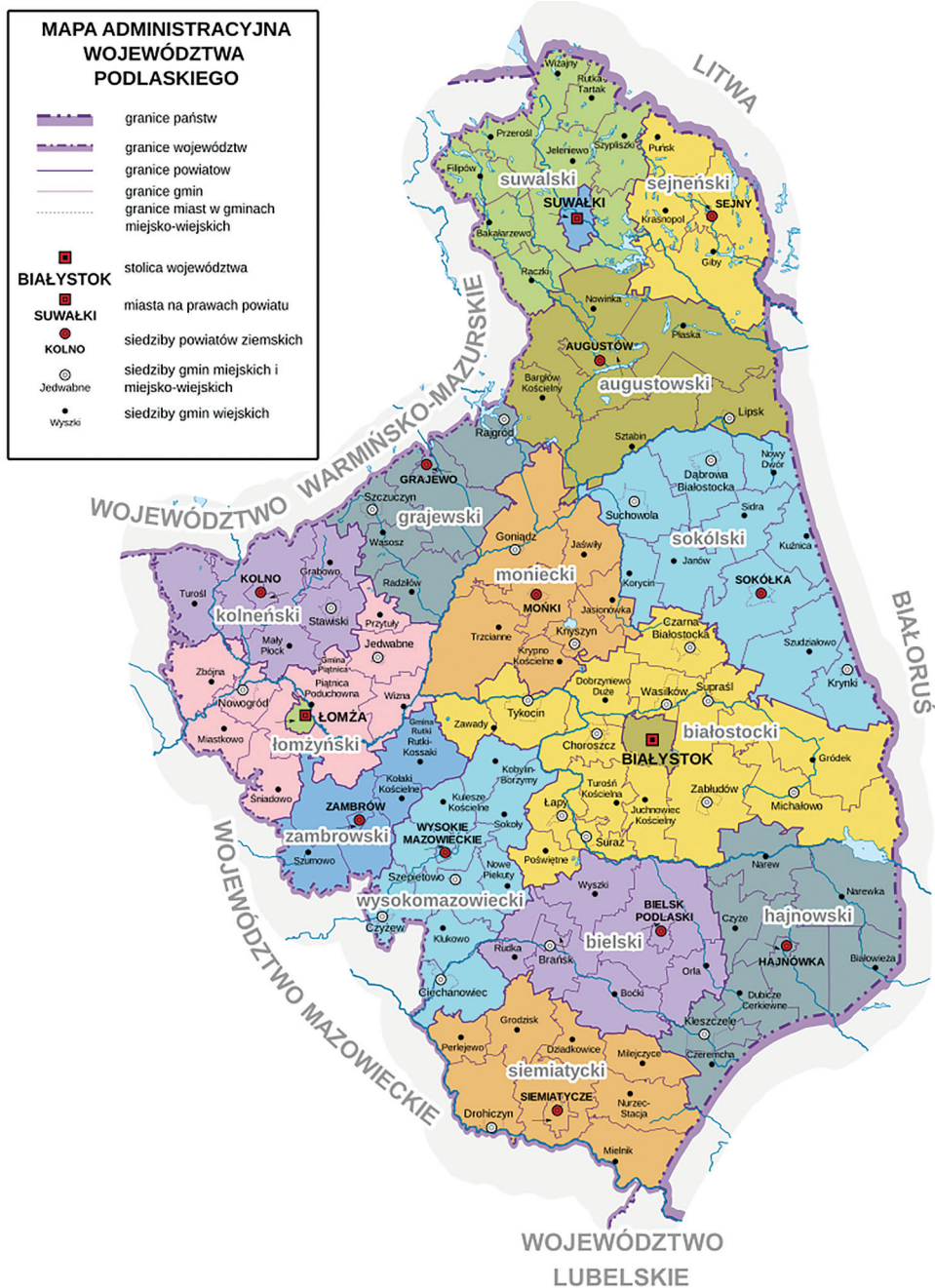
Należy pamiętać, że prowadzenie gospodarstwa agroturystycznego wiąże się z określonymi wymaganiami i uwarunkowaniami. Szczególnie ważnym zadaniem jest spełnienie wymagań sanitarno-higienicznych (Sinclair 1997). Oferując turystom wypoczynek, należy spełnić wymagania w zakresie odpowiedniego wyposażenia gospodarstwa oraz zagospodarowania posesji zgodnie z Kodeksem Dobrej Praktyki Rolniczej. Na obszarze województwa podlaskiego funkcjonują dwa rodzaje obiektów agroturystycznych: gospodarstwa agroturystyczne i kwatery agroturystyczne, traktowane jako podmioty prowadzące działalność agroturystyczną. W związku z powyższym używając określenia kwaterodawca, należy mieć na uwadze usługodawcę, który nie posiada czynnego gospodarstwa rolnego (Jalinik 2016). Takie gospodarstwo pod względem działalności jest zbliżone do pensjonatu. W przypadku czynnego gospodarstwa rolnego świadczącego usługi agroturystyczne należałoby używać określenia właściciel. Podejście takie zastosowano w roku 2020 i nie zmieniono w zrealizowanych pracach badawczych do roku 2023.

Przy opracowaniu artykułu wykorzystano specjalistyczny materiał źródłowy i zróżnicowane informacje z różnych informatorów, stron internetowych, baz danych stowarzyszeń agroturystycznych i innych organizacji zajmujących się agroturystyką. Zastosowano także metodę indukcyjną i dedukcyjną. Pomocnym materiałem okazał się raport pt. *Stan i perspektywy rozwoju agroturystyki w województwie podlaskim*, opracowany pod kierunkiem dr. inż. Romualda Ziółkowskiego (2022).

Charakterystyka województwa podlaskiego

Województwo podlaskie położone jest w północno-wschodniej części Polski. Zajmuje obszar 20 187 km², co stanowi 6,5% powierzchni kraju i sytuuje je na szóstym miejscu pod względem wielkości wśród wszystkich województw Polski. W województwie znajduje się: 40 miast (w tym trzy na prawach powiatu), 14 powiatów, 118 gmin (w tym 13 gmin miejskich, 27 gmin miejsko-wiejskich oraz 78 gmin wiejskich), 3758 miejscowości wiejskich i 3282 sołectwa. Podlaskie sąsiaduje z trzema województwami: lubelskim, mazowieckim i warmińsko-mazurskim oraz z Litwą i Białorusią (ryc. 1). W województwie podlaskim w 2020 roku mieszkało 1 178 353 osoby, z czego 604 135 (51,3%) stanowiły kobiety, 574 218 (48,7%) mężczyźni. Miasta zamieszkiwało 716 923 osoby (60,8% ogółu ludności województwa), wsie 461 430 (39,2%) (Rolnictwo na Podlasiu 2003). Średni wiek mieszkańców wynosi 42,1 i jest porównywalny do średniego wieku mieszkańców całej Polski. Należy zaznaczyć, że w latach 2002–2020 liczba ludności woj. podlaskiego zmalała o 2,4%, podczas gdy Główny Urząd Statystyczny prognozuje systematyczny spadek liczby mieszkańców, przy czym w podobnym tempie zmniejszać się będzie liczba ludności w miastach i na wsi. W województwie podlaskim funkcjonuje 120 100 gospodarstw rolnych (łącznie o powierzchni do 1 ha), co stanowi 4,5% spadek w stosunku do roku 1996, wzrosło natomiast pogłowie bydła, szczególnie krów dojnych. Związane jest to z największą w Polsce powierzchnią użytków zielonych, skłaniających rolników do tej formy działalności. Z tym kierunkiem gospodarowania wiąże swoją przyszłość coraz więcej rolników.

Województwo podlaskie to jeden z najatrakcyjniejszych regionów pod względem przyrodniczym w kraju. Jest to kraina wielkich puszczy, zachowanych w stanie naturalnym, dolin rzecznych, rozległych bagien i obszarów pojeziernych (Bielawska 2001). Liczne obszary zostały objęte najwyższą formą ochrony przyrody: parki narodowe stanowią 4,57/100 km² powierzchni województwa (pierwsze miejsce w kraju), rezerваты przyrody – 1,17/100 km² (drugie miejsce w kraju). Uwzględniając całą powierzchnię obszarów NATURA 2000, przynajmniej jedną formą ochrony przyrody objęte jest ponad 40% powierzchni województwa podlaskiego (Czauz i in. 2020).

Ryc. 1. Mapa województwa podlaskiego

Źródło: opracowano na podstawie materiałów Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podlaskiego.

Otoczenie puszczańskie jest charakterystyczne dla obiektów agroturystycznych. Ponad 90% z nich jest położonych nie dalej niż 1 km od obszarów leśnych, a prawie 48% znajduje się w ich bezpośrednim sąsiedztwie. Niewielką część stanowią obiekty, które są oddalone od obszarów leśnych powyżej 5 km.

W świetle prognozy demograficznej GUS do 2050 roku ludność województwa podlaskiego spadnie poniżej 1 mln (982,3 tys.), a przyrost naturalny pozostanie ujemny i pogłębi się z -1,159 tys. w 2020 roku do -6,9 w 2050 roku. Województwo podlaskie należy również do tych regionów w kraju, w których proces starzenia się społeczeństwa przebiega najszybciej (Rolnictwo na Podlasiu 2003).

W województwie podlaskim na 1000 mieszkańców pracuje 197 osób. Jest to znacznie mniej w porównaniu ze średnią krajową. Stopa bezrobocia rejestrowanego w 2020 roku wynosiła 6,9% (w sumie 33,3 tys. osób: 7,1% kobiet i 6,7% mężczyzn). Jest to znacznie więcej od stopy bezrobocia Polski, która w 2020 roku wynosiła 5,2%. Warto pamiętać, że 51,5% wszystkich pracujących ogółem to kobiety, a 48,5% mężczyźni. W 2020 roku przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto wynosiło 4367,14 PLN, co odpowiada 88,8% przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia brutto w Polsce (4920,09 PLN).

Agroturystyka a turystyka wiejska

W pojęciu „agroturystyka” pojawia się wiele nieścisłości, a głównie dotyczy to miejsca pobytu wypoczywających. Część specjalistów określa to miejsce jako wypoczynek w gospodarstwie agroturystycznym, a inni w kwaterze agroturystycznej (Phillip i in. 2010). Według *Słownika wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych* kwatera oznacza czworoboczną płaszczyznę wyodrębnioną z większej całości; mieszkanie, pomieszczenie, zazwyczaj na pobyt czasowy (Kopaliński 1991). W *Słowniku poprawnej polszczyzny* przez kwaterę rozumie się mieszkanie, pomieszczenie, wynajęte lub przydzielone służbowo, zwłaszcza przez wojskowych (Markowski 1999). Określenie kwatery prywatnej jest interpretowane jako „pokoje wynajmowane w mieście poza hotelami lub pokoje wynajmowane poza domami wczasowymi”. Z kolei w *Nowym leksykonie PWN* (1998) kwatera oznacza stałe lub przejściowe pomieszczenie dla wojska. Podobnie definiowane jest pojęcie kwatery w *Słowniku wyrazów obcych PWN*, gdzie wymienia się jako mieszkanie, pomieszczenie wynajmowane lub zajęte na pobyt czasowy, szczególnie przez wojsko w okresie działań wojennych. W najnowszym *Słowniku wyrazów obcych* kwatera definiowana jest jako pomieszczenie wykorzystane czasowo lub wydzielona prostokątna powierzchnia, m.in. działka albo główna siedziba sztabu generalnego jednostki wojskowej o wielkości armii lub większej (Jarosz 2001).

Z przedstawionych definicji wynika, że wszystkie pojęcia związane z kwaterą wiążą się z mieszkaniem, pomieszczeniem, które jest przeznaczone do zamieszkania na określony czas, co z kolei nie odpowiada definicji agroturystyki i gospodarstwa agroturystycznego i zdecydowanie je zawęża. Analizując definicję kwatery agroturystycznej czy gospodarstwa agroturystycznego, należy głównie mieć na uwadze to, z czym te pojęcia są związane – z jakim rodzajem lub formą turystyki. Zanim wyjaśniona zostanie definicja, należałoby zinterpretować pojęcie agroturystyki.

Dębniwska i Tkaczuk (1997) definiują agroturystykę jako działalność turystyczną realizowaną w gospodarstwach rolnych. Podobny pogląd wyraża Medlik (1995, s. 11), określając agroturystykę jako formę turystyki wiejskiej związanej z gospodarstwem wiejskim. Według Drzewieckiego (2001, s. 190), agroturystyka jest formą pośrednią należącą do „turystyki wiejskiej”, a zbliżoną do „turystyki farmerskiej”. W ogóle na temat agroturystyki sformułowano kilka definicji. Na przykład Wolak (1992) podaje trzy definicje.

Najbardziej jednak przekonująca jest definicja Majewskiego (2000, s. 9), który uważa, że agroturystyka są to różne formy turystyki związane z funkcjonującym gospodarstwem rolnym, a produkcja roślinna i chów zwierząt stanowią jedne z istotniejszych atrakcji.

Analizując przedstawione sformułowania, można przedstawić ogólną definicję agroturystyki w sposób następujący: jest to forma wypoczynku w czynnym gospodarstwie rolnym, w którym produkcja roślinna i zwierzęca wraz z otoczeniem infrastrukturalnym, przyrodniczym i kulturowym stanowią atrakcje dla turystów. Dlatego też używając pojęcia „agroturystyka”, należy je kojarzyć z gospodarstwem agroturystycznym, a nie z kwaterą agroturystyczną czy pensjonatem. Nie tylko w województwie podlaskim, lecz także w całej Polsce funkcjonują gospodarstwa, które w ogóle nie posiadają produkcji roślinnej czy zwierzęcej, a określają się mianem agroturystycznych, co nie odpowiada definicji agroturystyki. W literaturze specjalistycznej pojawiło się pojęcie kwatery agroturystycznej, czyli dom mieszkalny położony na obszarze wiejskim, w którym właściciele nie prowadzą żadnej działalności rolniczej (produkcji roślinnej i zwierzęcej). Warto zaznaczyć, że w takiej sytuacji najbardziej odpowiadałoby określenie kwatery prywatna lub pensjonat. Nazwanie domu mieszkalnego „agroturystycznym” wiąże się z tym, że właściciele są zwolnieni z podatku dochodowego od osób fizycznych i mają możliwość zaciągania kredytów na korzystnych warunkach, jak również mogą korzystać z innych przywilejów. Jak na razie takie nazewnictwo funkcjonuje i stąd określenie obiektu agroturystycznego odpowiada gospodarstwom i kwaterom agroturystycznym.

Kwestią, która dość często z różnych względów wzbudza wiele kontrowersji, jest różnica pomiędzy turystyką wiejską a agroturystyką. O ile agroturystyka została już zdefiniowana, o tyle turystyka wiejska wymaga szerszego wyjaśnienia.

W literaturze przedmiotu i w życiu codziennym agroturystyka jest często utożsamiana z turystyką wiejską (Arroyo 2013). Trzeba jednak podkreślić, że nie są to synonimy. Turystyka wiejska oznacza spędzanie czasu wolnego w środowisku wiejskim. Cechą charakterystyczną tego środowiska jest odpowiedni charakter jego zabudowy i krajobrazu, a infrastrukturę noclegową turystyki wiejskiej tworzą: hoteliki, pensjonaty, schroniska, kwatery prywatne, pokoje gościnne (także u rolników), małe kempingi zlokalizowane w obrębie wsi.

Majewski (2000) turystykę wiejską definiuje jako każdą formę turystyki odbywającą się w środowisku wiejskim i wykorzystującą jego walory. „Wiejskość” to przyroda, krajobraz, kultura, zabudowa, specyfika pracy, które dla usługobiorców stanowią główną atrakcję. Getz i Page w recenzji książki *The Business of Rural Tourism* wydanej w 1997 roku dochodzą do wniosku, że definicja turystyki wiejskiej jest ważna dla pracowników sektora publicznego i planistów, natomiast nie jest nieistotna dla osób pracujących w tej branży ani dla turystów.

Borne i Doliński (1998, s. 18) turystykę wiejską interpretują jako formę „wczasów pod gruszą”. Uważają, że stanowi jedną z form turystyki alternatywnej, będącej protestem przeciwko masowemu, silnie skomercjalizowanemu sposobom wypoczynku. Autorzy wyróżniają trzy rodzaje turystyki wiejskiej: turystykę na terenach wiejskich, turystykę związaną z rolnictwem i pobyty turystyczne w gospodarstwach wiejskich, czyli agroturystykę. W książce *Turystyka wiejska i rozwój lokalny* Majewski i Lane (2001) za turystykę wiejską uważają formę wypoczynku na obszarach wiejskich, gdzie jest dużo otwartej przestrzeni, mała gęstość zaludnienia, słabo rozbudowana infrastruktura, wiele zajęć wykonywanych jest na powietrzu, występuje znaczny udział rolnictwa i leśnictwa w gospodarce lokalnej, a miejscowość liczy poniżej 10 000 mieszkańców, i oparta jest w dużej mierze na indywidualnych aktywnościach. Inny autor Drzewiecki (2001) turystykę wiejską rozumie jako formę rekreacji odbywającą się na obszarach „prawdziwej” wsi i obejmującą wielorakie rodzaje aktywności rekreacyjnych związanych z przyrodą, wędrówkami, turystyką zdrowotną, krajoznawczą, kulturową i etniczną. Z kolei Sikora (1999) uważa, że turystyka wiejska jest jedną z form turystyki w ogóle i można ją podzielić na dwa rodzaje: turystyka na terenach wiejskich i leśnych; turystyka w gospodarstwach rolnych (agroturystyka).

Podsumowując przedstawione definicje turystyki wiejskiej i agroturystyki, można stwierdzić, że jedna zbliżona jest do drugiej. Organizowane są na obszarach wiejskich, ale z tą różnicą, że mówiąc o agroturystyce, nie można pominąć gospodarstwa rolnego, w którym istnieje produkcja roślinna i zwierzęca, podczas gdy w przypadku turystyki wiejskiej taki warunek nie musi występować i miejscem pobytu może być kwatera agroturystyczna.

Należy przy tym stwierdzić, że ściśle powiązanie z turystyką wiejską i agroturystyką mają gospodarstwa rolne lub – jak określa Dębiewska – gospodarstwa

agroturystyczne. Są to gospodarstwa rolnicze, które poza działalnością rolniczą (produkcją roślinną i zwierzęcą) świadczą usługi agroturystyczne, przystosowując zasoby naturalne i dobra materialne do zaspokojenia potrzeb turystów. Z kolei Kosmala (2000) uważa, że gospodarstwo agroturystyczne jest rodzajem przedsiębiorstwa produkcyjno-usługowego, w którym nie tylko zamieszkuje rodzina, przeważnie wielopokoleniowa, lecz przebywają w nim także goście (turyści), dla których prowadzi się działalność gospodarczą. Cechy te świadczą o specyfice wiejskiego gospodarstwa i mają istotny wpływ na sposób urządzenia, wyposażenia i zagospodarowania jego posesji.

Rozmieszczenie obiektów agroturystycznych

W trakcie prowadzonych badań w województwie podlaskim zidentyfikowano i zweryfikowano 643 podmioty świadczące usługi agroturystyczne (Ziółkowski 2022). Rozmieszczenie gospodarstw agroturystycznych i kwater nie jest równomierne. Najwięcej obiektów agroturystycznych, prawie co trzeci, znajduje się w powiecie hajnowskim (tab. 1). Kolejnymi powiatami wyróżniającymi się pod względem liczby kwater i gospodarstw agroturystycznych są: powiat suwalski (ponad 13,7%), augustowski (10,9%) i białostocki (ponad 10,9%). Analizowanych podmiotów najmniej jest w powiatach: zambrowskim, wysokomazowieckim, bielskim i kolneńskim, w których łącznie znajduje się niecałe 3% wszystkich obiektów.

Najwięcej kwater agroturystycznych, czyli obiektów nieposiadających produkcji roślinnej i zwierzęcej, funkcjonuje w powiecie hajnowskim (31,3%). Można je także nazwać kwatarami wiejskimi. Właściciele obiektów, żeby pozyskać środki do życia, postanowili zgłosić swoją działalność jako agroturystyczną. Część z nich stwierdziła, że mogą nazywać się różnie, aby działalność przynosiła dochód (Roman 2015). Na kolejnych miejscach są powiaty: suwalski, augustowski i białostocki.

Obiekty agroturystyczne objęte badaniem w przeważającej mierze (75,5%) nie są skategoryzowane. Najwięcej gospodarstw zostało skategoryzowanych przez stowarzyszenia agroturystyczne – 12,6%; 9,8% przez lokalne grupy działania i 9,1% posiada kategoryzację Polskiej Federacji Turystyki Wiejskiej. Obiekty agroturystyczne nie są dostosowane do potrzeb osób z niepełnosprawnościami, ale 16,1% właścicieli deklaruje możliwość przyjmowania takich osób. Dostosowanie takich obiektów do potrzeb osób z niepełnosprawnościami wymaga poniesienia dodatkowych kosztów, a także przygotowania specjalnej oferty wypoczynku, czego jak na razie nie dokonano.

Tabela 1. Liczba gospodarstw i kwater agroturystycznych w województwie podlaskim w latach 2020–2022

Lp.	Nazwa powiatu	Liczba gospodarstw i kwater	% udział kwater
1.	Augustowski	70	10,9
2.	Białostocki	70	10,9
3.	Bielski	5	0,8
4.	Grajewski	9	1,4
5.	Hajnowski	201	31,3
6.	Kolneński	6	0,9
7.	Łomżyński	11	1,7
8.	Moniecki	61	9,5
9.	Sejneński	44	6,8
10.	Siemiatycki	26	4,0
11.	Sokólski	45	7,0
12.	Suwalski	88	13,7
13.	Wysokomazowiecki	5	0,8
14.	Zambrowski	2	0,3
X	Razem	643	100

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Ziółkowski (2022).

Instytucje i organizacje wspomagające rozwój agroturystyki

Każda instytucja, niezależnie od charakteru i rodzaju spełnianych przez nią zadań, w każdym środowisku funkcjonuje na określonych zasadach i wpływa na rozwój gospodarczy i społeczny. Spośród różnych instytucji i organizacji działających na rzecz rozwoju agroturystyki szczególna rola przypada społeczności lokalnej, jednostkom samorządu terytorialnego i instytucjom administracji rządowej. Uczestniczą one w podejmowaniu decyzji dotyczących organizacji, funkcjonowania i rozwoju infrastruktury technicznej i społecznej.

W świetle teorii organizacji i zarządzania instytucję rozpatruje się jako szczególną formę działalności organizowanej, przy czym do określenia tego pojęcia stosuje się prakseologiczną terminologię pojęciową. Zgodnie z kategoriami prakseologicznymi, pojęcie instytucji odnosi się do ludzi i aparatury oznaczającej ogół „tworzyw, narzędzi i wszelkich innych przedmiotów pomocniczych, który-

mi posiłkują się wchodzące w skład zespołu współdziałające osobniki” (Sikorski 1988, s. 23). Zasadniczym warunkiem efektywnego rozwoju agroturystyki w województwie podlaskim, jak i w Polsce jest ścisła współpraca i wspólne działanie wszystkich instytucji i organizacji działających zarówno w sferze regulacyjnej, jak i realnej agroturystyki.

W działalności agroturystycznej organizacji i instytucje odgrywają priorytetową rolę na obszarach wiejskich. Od ich pomocy doradczej, finansowej i organizacyjnej zależy rozwój agroturystyki. Głównie właściciele gospodarstw agroturystycznych oczekują na promocję swoich podmiotów gospodarczych przez instytucje i organizacje. Każda z nich, niezależnie od charakteru i rodzaju spełnianych zadań, w każdym środowisku funkcjonuje na określonych zasadach i wpływa na rozwój gospodarczy i społeczny. Instytucje i organizacje zapewniają sprawne funkcjonowanie podmiotów gospodarczych, wpływają na ich integrację, ustalają określone normy – wzorce, pobudzają do innowacyjności i konkurencyjności, świadczą usługi opiniodawczo-doradcze i w efekcie przyczyniają się do poprawy jakości świadczonych usług. Uczestniczą w podejmowaniu decyzji dotyczących organizacji, funkcjonowania i rozwoju infrastruktury technicznej i społecznej. Działalność agroturystyczną w Polsce i województwie podlaskim wspierają różne instytucje i organizacje, takie jak:

- stowarzyszenia agroturystyczne,
- Centrum Doradztwa Rolniczego wraz z oddziałami,
- ośrodki, oddziały lub zespoły doradztwa rolniczego,
- Polska Federacja Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnne”,
- lokalne grupy działania,
- izby rolniczo-turystyczne,
- urzędy gmin,
- urzędy marszałkowskie,
- Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi,
- Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa,
- lokalne organizacje turystyczne,
- regionalne organizacje turystyczne,
- Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa,
- izby rolnicze,
- Polska Organizacja Turystyczna.

Rozwój i funkcjonowanie gospodarstw i kwater agroturystycznych wspierają głównie stowarzyszenia agroturystyczne, zespoły doradztwa rolniczego i lokalne grupy działania. W województwie podlaskim należy wyróżnić jedenaście stowarzyszeń agroturystycznych i cztery lokalne grupy działania (tab. 2 i 3). Są one dobrowolnym zrzeszeniem właścicieli gospodarstw i kwater agroturystycznych.

Do zadań stowarzyszeń agroturystycznych należy wspomaganie rozwoju agroturystyki i pomoc właścicielom gospodarstw w tworzeniu i sprzedawaniu dobrej jakości produktów agroturystycznych. Cele takie są realizowane za pomocą następujących przedsięwzięć:

- informowanie o walorach i atrakcjach turystycznych na danym obszarze;
- opracowywanie, publikowanie i rozprowadzanie materiałów promocyjnych;
- propagowanie idei agroturystyki;
- szkolenie usługodawców i organizatorów turystyki;
- udział w kategoryzacji gospodarstw agroturystycznych;
- gromadzenie, upowszechnianie i udostępnianie informacji o gospodarstwach i kwaterach agroturystycznych.

Wykaz stowarzyszeń agroturystycznych funkcjonujących w województwie podlaskim przedstawiono w tabeli 2.

Tabela 2. Stowarzyszenia agroturystyczne w województwie podlaskim w 2022 roku

Nazwa stowarzyszenia	Siedziba	Strona internetowa/e-mail
Podlaskie Stowarzyszenie Agroturystyczne	Kol. Kuryły 3, 16-100 Sokółka	kuryly@poczta.onet.pl tel. (85) 711 20 49
Białowieskie Stowarzyszenie Agroturystyczne „Żubr”	Zabłotczyzna 12, 17-220 Narewka	www.agrobialowieza.pl tel. 607 319 760
Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Brama na Podlasie”	ul. Ludowa 15, 18-200 Wysokie Mazowieckie	bramanapodlasie.pl tel. (86) 275 25 92
Stowarzyszenie Lokalna Grupa Rybacka „Pojezierze Suwalsko-Augustowskie”	ul. Wesoła 22, 16-400 Suwałki	lgr-pojezierze.eu tel. (87) 565 53 89
Stowarzyszenie „Suwalsko-Sejneńska Lokalna Grupa Działania”	ul. Kościuszki 71, 16-400 Suwałki	www.su-se.pl tel. 791 357 688
Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania Szlak Tatarski	ul. Grodzieńska 1, 16-100 Sokółka	szlaktatarski.org.pl tel. (85) 711 50 50
Stowarzyszenie „Lokalna Grupa Działania – Kanał Augustowski”	ul. Mickiewicza 1, 16-300 Augustów	lgd-kanal.augustow.pl tel. (87) 643 11 44
Stowarzyszenie „Sąsiedzi”	ul. Szosa Zambrowska 1/27, 18-400 Łomża	www.lgd-sasiedzi.pl tel. (86) 473 53 35

Nazwa stowarzyszenia	Siedziba	Strona internetowa/e-mail
Stowarzyszenie N.A.R.E.W. – Narwiańska Akcja Rozwoju Ekonomicznego Wsi	ul. Lipowa 4, 18-106 Turośń Kościelna	www.stowarzyszenienarew.org.pl tel. (85) 650 51 04
Stowarzyszenie „Lokalna Grupa Działania – Tygiel Doliny Bugu”	ul. Warszawska 51/7, 17-312 Drohiczyń	www.tygiel dolinybugu.pl tel. (85) 655 77 06
Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Kraina Mlekiem Płynąca”	ul. Krótka 15, 18-516 Mały Płock	www.krainamlekiemplynaca.pl tel. (86) 279 19 10

Źródło: opracowanie własne na podstawie: <https://rpo.wrotapodlasia.pl> > lokalne-grupy-działania.

Podobnie ważną rolę spełniają lokalne grupy działania (LGD) – tabela 3. Ich udział polega szczególnie na:

- przeprowadzaniu szkoleń z zakresu prowadzenia działalności usługowej (finansowanie i kategoryzacja obiektów, warunki higieniczno-sanitarne, zagospodarowywanie obszaru);
- odnowie i rozwoju wsi i obszarów wiejskich;
- tworzeniu i rozwoju mikroprzedsiębiorstw;
- różnicowaniu gospodarstw i kwater w kierunku działalności nierolniczej;
- kreowaniu markowych produktów turystycznych;
- projektowaniu i oznakowaniu szlaków turystycznych: pieszych, rowerowych, wodnych, konnych, narciarskich, tematycznych wraz z lokalizacją małej infrastruktury turystycznej;
- organizacji plenerowych imprez regionalnych (występy zespołów folklorystycznych, rajdów pieszych i rowerowych, warsztatów rękodzielniczych, zawodów sportowo-rekreacyjnych);
- organizacji warsztatów edukacyjnych: tkackich, rękodzielniczych, hafciarskich, garncarskich;
- wykonywaniu tablic dydaktycznych, prezentujących zasoby przyrodnicze, kulturowe i historyczne obszarów recepcji turystycznej;
- przygotowaniu portali internetowych o walorach i atrakcjach turystycznych;
- wydawaniu folderów, broszur, informatorów turystycznych i pozycji zwartych;
- przeprowadzaniu badań na temat potrzeb turystów i bazy turystyczno-rekreacyjnej.

Tabela 3. Lokalne Grupy Działania w województwie podlaskim w roku 2022

Nazwa LGD	Siedziba	Strona internetowa/e-mail
Lokalna Grupa Działania „Puszcza Białowieska”	ul. Parkowa 7, 17-200 Hajnówka	rlks.lgd-puszcza-bialowieska.pl tel. (85) 682 50 26
Lokalna Grupa Działania – Puszcza Knyszyńska	ul. Piłsudskiego 17, 16-030 Supraśl	lgd@puszczaknyszynska.org tel. (85) 710 88 50
Lokalna Grupa Działania – Fundusz Biebrzański	ul. Pl. Kościuszki 21, 16-150 Suchowola	sekretariat@biebrza-leader.pl tel. (85) 712 83 07
Lokalna Grupa Działania Biebrzański Dar Natury	Wojewodzin 2, 19-200 Grajewo	lgd-bdn.pl tel. (86) 273 80 44

Źródło: opracowanie własne na podstawie: <https://rpo.wrotapodlasia.pl/lista-lokalnych-grup-dzialania.html>.

Ich rola jest szczególnie znacząca w rozwoju infrastruktury turystycznej. Wraz ze stowarzyszeniami i zespołami doradztwa rolniczego tworzą znaczący potencjał logistyczny na obszarach wiejskich województwa podlaskiego.

Podsumowanie

Działalność agroturystyczna odgrywa coraz większą rolę w przemianach gospodarczych i społecznych na obszarach wiejskich. Sukcesywnie powiększa się liczba gospodarstw agroturystycznych w województwie podlaskim, które jest szczególnym regionem, na jego obszarze bowiem znajdują się bogate walory przyrodnicze, kulturowe i krajobrazowe. Pod względem liczby gospodarstw agroturystycznych województwo podlaskie zostało sklasyfikowane na czwartym miejscu w Polsce. Agroturystyka jest formą turystyki wiejskiej, opartą głównie na walorach turystycznych. Jej rozwój przynosi wymierne korzyści finansowe, które stymulują rozwój gospodarstw rolniczych i poprawę stanu infrastruktury technicznej tych jednostek. Na rozwój gospodarstw agroturystycznych istotny wpływ wywierają instytucje i organizacje, które promują gospodarstwa agroturystyczne, udzielają porad, zajmują się wydawnictwem materiałów promocyjnych (broszur, folderów, ulotek). Nawet najlepszy produkt, ale pozbawiony informacji i promocji staje się niewidoczny, mało popularny, nieznan i w efekcie nie jest nabywany przez usługobiorców, co jest wielką stratą i zaniedbaniem ze strony właścicieli gospodarstw agroturystycznych.

Szczególnego znaczenia w kontekście agroturystyki nabiera nazewnictwo obiektów agroturystycznych, które wymaga uporządkowania. Usługodawcy, ale i właściciele obiektów powinni utożsamiać się z prawidłowo nazwanym obiektem – gospodarstwo agroturystyczne czy kwatera agroturystyczna, a może kwatera wiejska.

Instytucje i organizacje są podmiotami, które inspirują i służą wszechstronną pomocą specjalistyczną wszystkim usługodawcom. Spełniają one najczęściej funkcję administracyjną w odróżnieniu od właścicieli gospodarstw i kwater agroturystycznych, którzy organizują wypoczynek, wyżywienie, atrakcje i tworzą miłą atmosferę podczas pobytu gości. Można stwierdzić, że instytucje i organizacje są skuteczne w działaniu, o czym świadczy sukcesywny ich wzrost w województwie podlaskim.

Bibliografia

- Arroyo C.G., Barbieri C., Rich S.R. 2013. Defining agritourism: A comparative study of stakeholders' perceptions in Missouri and North Carolina. *Tourism Management*, 37, 39–47.
- Bielawska I., Kiryluk H., Michałowski K., Rąkowski G., Ziółkowski R. 2001. *Turystyka w województwie podlaskim*. Wydawnictwo Politechniki Białostockiej, Białystok.
- Blake A., Sinclair T., Soria J. 2006. Tourism Productivity. Evidence from the United Kingdom. *Annals of Tourism Research*, 33(4), 1099–1120.
- Borne H., Doliński A. 1998. *Organizacja turystyki*. WSiP, Warszawa.
- Czarkowska J. 2015. *Organizacja gospodarstwa agroturystycznego*. PODR, Szepietowo.
- Czauż A., Dąbrowska E., Kamińska A., Koronkiewicz G., Maślach D., Muczyński M. 2020. *Diagnoza strategiczna województwa podlaskiego*. Podlaskie Regionalne Obserwatorium Terytorialne, Białystok.
- Dębniewska M., Tkaczuk M. 1997. *Agroturystyka*. Poltext, Warszawa.
- Drzewiecki M. 2001. *Podstawy agroturystyki*. Oficyna Wydawnicza OPO, Bydgoszcz.
- GUS. 2010. *Turystyka i wypoczynek w gospodarstwach domowych w 2009 roku (notatka informacyjna)*. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/kultura-turystyka-sport/turystyka/turystyka-i-wypoczynek-w-gospodarstwach-domowych-w-2009-roku,2,1.html> (dostęp: 06.02.2023).
- Getz D., Page S. 1997. The Business of Rural Tourism: International Perspectives. *The New Zealand Herald*, 26 November.
- <https://rpo.wrotapodlasia.pl/lista-lokalnych-grup-dzialania.html> (dostęp: 5.07.2023).
- <https://rpo.wrotapodlasia.pl/lokalne-grupy-dzialania> (dostęp: 5.07.2023).
- Jalinik M. 2002. *Agroturystyka na obszarach przyrodniczo cennych*. Wydawnictwo Politechniki Białostockiej, Białystok.
- Jalinik M. 2016. *Nazewnictwo w agroturystyce*. W: A. Jęczmyk, J. Uglis, M. Maćkowiak (red.), *Turystyka wiejska. Zagadnienia ekonomiczne i marketingowe*, t. 1. *Wieś Jutra*, Poznań.

- Jarosz M. 2001. Słownik wyrazów obcych. Wydawnictwo Europa, Wrocław.
- Kopaliński W. 1991. Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych. Wiedza Powszechna, Warszawa.
- Kosmala K. 2000. Zasady projektowania i urządzania ogrodu wypoczynkowego w gospodarstwie agroturystycznym. W: U. Świetlikowska (red.), Agroturystyka. FAPA, Warszawa.
- Majewski J. 2000. Agroturystyka to też biznes. Fundacja Wspomagania Wsi, Warszawa.
- Majewski J., Lane B. 2001. Turystyka wiejska i rozwój lokalny. Fundacja Fundusz Współpracy, Poznań.
- Markowski A. (red.) 1999. Słownik poprawnej polszczyzny. PWN, Warszawa.
- McGehee N., Kim K. 2004. Motivation for Agritourism Entrepreneurship, *Journal of Travel Research*, 43, 161–170.
- Medlik S. 1995. Leksykon podróży, turystyki i hotelarstwa. PWN, Warszawa.
- Molenda A. 2022. Ucieczka na wieś: rośnie popularność agroturystyki. *Gazeta Interaktywna Agronews*. <https://agronews.com.pl/arttykul/ucieczka-na-wies-rosnie-popularnosc-agroturystyki/> (dostęp: 28.07.2022).
- Morrison A. 1990. *Entrepreneurship: An International Perspective*. Jordan Hail, Linacre House, Oxford.
- Nowy leksykon PWN. 1998. PWN, Warszawa.
- Phillip S., Hunter C., Blackstock K. 2010. A typology for defining agritourism. *Tourism Management*, 31, 754–758.
- Rolnictwo na Podlasiu. 2003. <https://www.wrotapodlasia.pl>rolnictwo>informacje> (dostęp: 04.07.2023).
- Roman M. 2015. Agritourism farms owners' competence in running their economic activities. *Polish Journal of Management Studies*, 11(1), 136–146.
- Sikora J. 1999. Organizacja ruchu turystycznego na wsi. WSiP, Warszawa.
- Sikorski Cz. 1988. Projektowanie i rozwój organizacji i instytucji. PWE, Warszawa.
- Sinclair M.T., Stabler M. 1997. *The economics of tourism*. Routledge, London–New York.
- Wolak P. 1992. Agroturystyka – to interes. *Agrobazar*, 10.
- Ziółkowski R. 2022. Stan i perspektywy rozwoju agroturystyki w województwie podlaskim (raport). Białystok. https://podlaskie.it/wp-content/uploads/2022/11/Raport_PROT_AGRO_2022_10_31.pdf (dostęp: 05.07.2023).

II

Instytucjonalne aspekty w turystyce wiejskiej

Wspierają czy hamują? O roli instytucji w rozwoju turystyki wiejskiej

Support or hindrance? The role of institutions in the development of rural tourism

NATALIA BARTKOWIAK-BAKUN

LUCYNA PRZEBÓRSKA-SKOBIEJ

Streszczenie

Rola i znaczenie instytucji w procesach rozwoju społeczno-gospodarczego pozostaje w obszarze zainteresowań przedstawicieli nowej ekonomii instytucjonalnej. Uznaje się, że instytucje tworzą podstawowe warunki funkcjonowania i rozwoju podmiotów gospodarczych, w tym także podmiotów turystycznych. Wśród instytucji wspierających rozwój turystyki na poziomie lokalnym wymienia się zwykle: władze lokalne, ośrodki doradztwa rolniczego, Centrum Doradztwa Rolniczego, agencje, fundacje lokalne i samorząd branżowy, w tym stowarzyszenia agroturystyczne i izby rolnicze oraz społeczność lokalną jako instytucję nieformalną. Celem badania była próba oceny aktywności jednostek samorządu gminnego w kontekście rozwoju turystyki wiejskiej i agroturystyki w wybranych gminach. Pozyskano dane ze stron internetowych celowo dobranych jednostek samorządu terytorialnego oraz posłużono się niepublikowanymi danymi ARiMR (pomiar aktywności w pozyskiwaniu środków z UE). W wyniku przeprowadzonych badań stwierdzono, że samorządy lokalne podejmują działania wspierające rozwój turystyki, lecz te działania można by rozszerzyć lub poprawić. Pewnym rozwiązaniem może być uruchomienie aktywnej sieci współpracy między gminami, lokalnymi grupami działania, stowarzyszeniami agroturystycznymi i turystyki wiejskiej oraz innymi organizacjami branżowymi i mieszkańcami, czego przesłanki zaobserwowano w badanych gminach.

Słowa kluczowe: instytucje, samorządy lokalne, ekonomia instytucjonalna, turystyka wiejska, agroturystyka.

Summary

The role and importance of institutions in socio-economic development processes remains in the area of interest for representatives of the new institutional economy. It is recognized that institutions create the basic conditions for the functioning and development of economic entities, including tourism entities. Among the institutions supporting the development of tourism at the local level, the following are usually mentioned: local authorities, agricultural advisory centres, the Agricultural Advisory Centre, agencies, local foundations and industry self-government, including agritourism associations and agricultural chambers, and the local community as an informal institution. In our study, we aimed to assess the activity of local government units in the context of the development of rural tourism and agritourism in selected communes. Data were obtained from the websites of the targeted local government units; also, unpublished data from the Agency for Restructuring and Modernisation of Agriculture (ARMA) were used (measuring activity in obtaining EU funds). As a result of the research we conducted, we established that local governments undertook activities supporting the development of tourism, but these activities could be extended or improved. One solution could be to launch an active network of cooperation between municipalities, local action groups, agritourism and rural tourism associations as well as other industry organizations and residents, the premises of which were observed in the surveyed municipalities.

Keywords: institutions, local governments, institutional economics, rural tourism, agritourism.

Wstęp

Aktywność instytucji w procesach rozwoju pozostaje w obszarze zainteresowań przedstawicieli nowej ekonomii instytucjonalnej (Legiędź 2012, 2013), która zaczęła się rozwijać na przełomie lat 60. i 70. XX wieku, zajmując się badaniem wpływu instytucji, rozumianych jako wybory dokonywane przez podmioty gospodarcze we wszystkich dziedzinach życia społecznego. Instytucje, czyli „reguły gry” (zasady, normy czy ograniczenia, a nie tylko organizacje) (Steineroska-Streb 2017), tworzą podstawowe warunki funkcjonowania podmiotów gospodarczych i ich przystosowania się do kreowania wzrostu w zmieniającym się świecie (Ratajczak 2011). W odróżnieniu od ekonomii neoklasycznej nowa ekonomia instytucjonalna przypisuje szczególne znaczenie instytucjom, które kształtują system norm i reguł gry w działaniach w sferze gospodarczej (Borkowska 2016).

Wejście Polski do Unii Europejskiej przyniosło z jednej strony szereg zmian instytucjonalnych, a z drugiej pozwoliło na współfinansowanie wielu różnych ce-

łów rozwoju społeczno-gospodarczego, w tym także na obszarach wiejskich, które pozostają w polu oddziaływania polityki lokalnej, wspieranej instrumentami polityki regionalnej, krajowej i unijnej, np. Wspólnej Polityki Rolnej. Samorządy lokalne posiadają już doświadczenie w procesie aplikowania o środki zewnętrzne, choć jest ono jeszcze bardzo zróżnicowane. Zanim jednak je zdobyły, budowały i wzmacniały stopniowo swój potencjał (w tym potencjał instytucjonalny) dla efektywnego korzystania z pomocy zewnętrznej. Proces sięgania po środki nie rzadko wymaga bowiem od beneficjentów współpracy z innymi podmiotami, instytucjami oraz włączenia społeczności lokalnych, bez których niemożliwe staje się nie tylko pozyskanie tych środków, lecz przede wszystkim odpowiednie ich rozdysponowanie i wydatkowanie (Pierścieniak 2015, Potkański 2016, Bartkowiak-Bakun 2021).

W wielu gminach kraju jednym z kierunków rozwoju wytyczanych przez władze lokalne jest turystyka jako działalność, której rozwój ma na celu wzmacnianie lub budowanie w gminie funkcji wpisującej się w koncepcje wielofunkcyjnego i zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich (Adamowicz i Zwolińska-Ligaj 2009, Kosmaczewska 2013, Bogusz 2022). Środki finansowe przeznaczone na wzmocnienie potencjału turystycznego, odnowę wsi czy poprawę ładu przestrzennego na wsi pochodziły z różnych źródeł, jednak w ostatnich latach znaczna ich część pozyskiwana była z programów finansowanych z budżetu Unii Europejskiej. Środki na rozwój szeroko pojętej turystyki dostępne były we wszystkich perspektywach budżetowych UE, w wielu różnych programach¹. Ich beneficjentami były między innymi gminy – bezpośrednio lub jako partner w ramach inicjatywy LEADER (finansowanej w ostatnich latach w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich), kontynuowanej jako koncepcja rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność (RLKS²). RLKS jako metoda współpracy stworzył naturalne warunki włączenia różnych interesariuszy działających na obszarach wiejskich oraz dla rozwoju instytucji, tak formalnych, jak i nieformalnych, a także sieci współpracy³. Złożoność i wielość instytucji działających na obszarach wiejskich

¹ Środki na wsparcie rozwoju turystyki dostępne były zarówno w programach przedakcesyjnych (PHARE, SAPARD i ISPA), jak i w okresie akcesji Polski do Unii Europejskiej (od Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich” w latach 2004–2006, poprzez Programy Operacyjne: „Innowacyjna Gospodarka” w latach 2007–2013 i 2014–2020, „Infrastruktura i Środowisko w latach 2007–2013 i Regionalne Programy Operacyjne na latach 2014–2020 do Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich realizowanego w latach 2007–2013, 2014–2022) (Przezbórska-Skobiej 2021).

² Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS).

³ W 2020 roku na zlecenie Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich zrealizowano badanie „Sieci współpracy na wsi”, z którego wynika, że szczególne znaczenie dla rozwoju turystyki wiejskiej mają sieci branżowe, powstające według różnych modeli, dość często na podstawie inspiracji z in-

nie pozwala na jednoznaczne wyłonienie podmiotów zaangażowanych w rozwój turystyki w gminach. Dlatego zaplanowano badanie, którego celem była próba odpowiedzi na pytanie: w jakich dziedzinach społeczno-gospodarczych samorządy lokalne są aktywne w procesie rozwijania turystyki na obszarach wiejskich? Celem przeprowadzonych badań była więc próba oceny aktywności jednostek samorządu gminnego w kontekście rozwoju turystyki wiejskiej i agroturystyki w wybranych gminach.

W artykule omówiono kolejno: wybrane zagadnienia związane z instytucjami lokalnymi w kontekście rozwoju turystyki wiejskiej, metodę i sposób doboru studiów przypadku, charakterystykę potencjału turystycznego badanych gmin, wyniki badań wraz z dyskusją, a także wnioski i rekomendacje dla przyszłych badań i praktyki gospodarczej.

Instytucje lokalne w procesie rozwoju turystyki wiejskiej

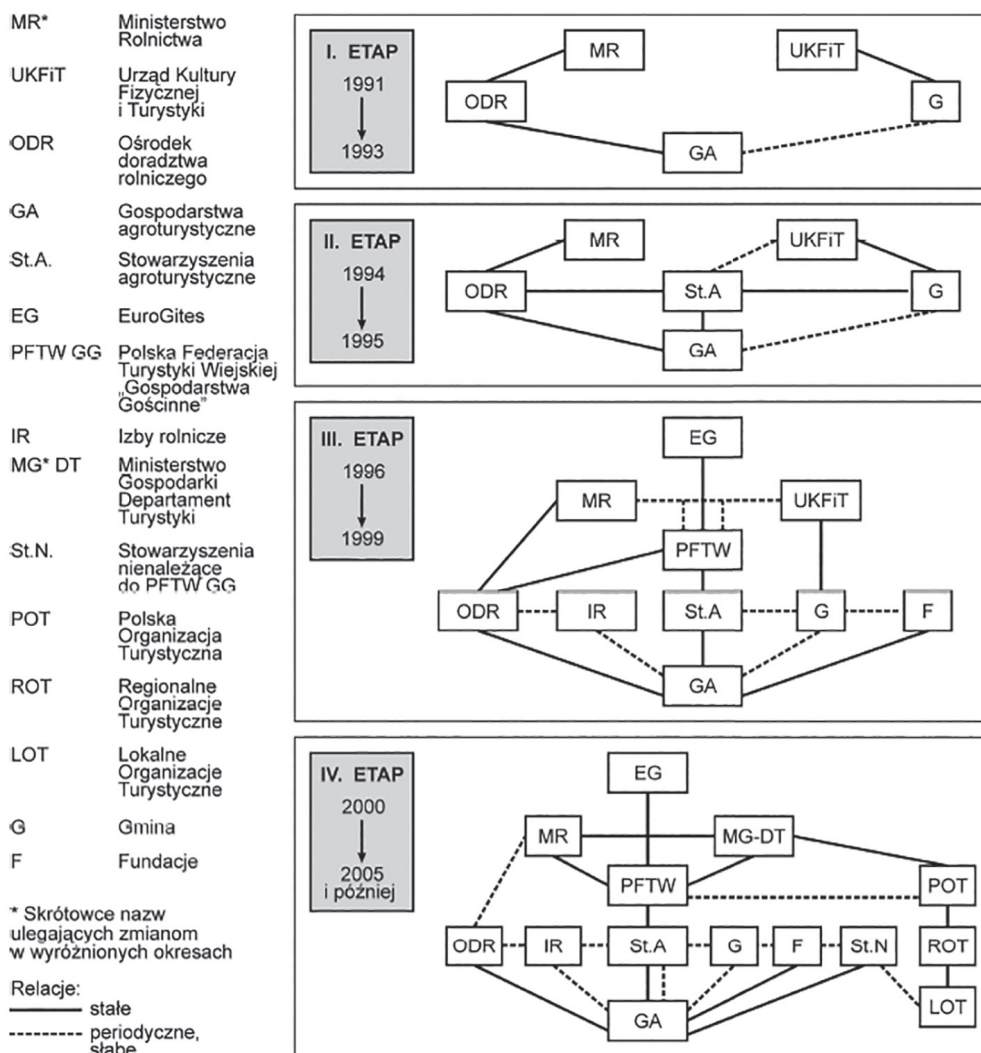
Chociaż instytucje związane są z funkcjonowaniem człowieka w społeczeństwie od zarania dziejów, to ich ekonomiczne znaczenie dostrzeżono dopiero wraz z powstaniem kapitalizmu (Sadowska 2016, s. 160). W literaturze przedmiotu można jednak znaleźć wiele różnych definicji instytucji (np. Wiatrak 2009, Ratajczak 2011, Legiędź 2012, Sadowska 2016, Steinerowska-Streb 2017). *Słownik języka polskiego PWN* definiuje instytucje jako „zespół norm prawnych lub obyczajowych dotyczących organizacji jakiejś dziedziny życia”, ale też jako „organizacje działające na podstawie tych norm”. Według Wilkina (2002) do najważniejszych instytucji funkcjonujących w gospodarce i społeczeństwie można zaliczyć:

- normy (np. prawne, religijne, etyczne, obyczajowe, zwyczajowe), określające sposoby zachowania jednostek, przyjęte w danej grupie społecznej, a wynikające z istniejącego systemu wartości;
- rynki, określające sposób regulacji zachowań ludzkich przez mechanizmy rynkowe;
- organizacje, czyli instytucje utworzone dla realizacji określonych celów (np. fundacje, przedsiębiorstwa, jednostki samorządowe, partie polityczne), działające w obszarze istniejących zasad i reguł postępowania.

Wiatrak (2009) wśród instytucji wspierających rozwój turystyki na poziomie lokalnym wymienił: władzę lokalną, ośrodki doradztwa rolniczego (ODR-y), agencje, fundacje lokalne i samorząd branżowy, w tym stowarzyszenia agrotury-

nych krajów lub odwołujące się do źródeł świadczących o funkcjonowaniu podobnych instytucji w przeszłości.

styczne i izby rolnicze oraz społeczność lokalną jako instytucję nieformalną. Do grona tych instytucji należałoby także dodać Centrum Doradztwa Rolniczego, które jest zaangażowane w rozwój agroturystyki od wczesnych lat 90. XX wieku (Turystyka wiejska 2020). Wojciechowska (2009), analizując model kształtowania się struktury organizacyjnej polskiej agroturystyki (ryc. 1), zauważyła, że proces ten jest długotrwały i wyraźnie „uzależniony od przeszłości”. Przez dłu-

Ryc. 1. Model kształtowania się struktury organizacyjnej polskiej agroturystyki

Źródło: opracowanie własne.

gi okres władze centralne i instytucje ogólnokrajowe wspierały rozwój turystyki wiejskiej, natomiast władze samorządowe i instytucje lokalne „nie zawsze wykazywały zrozumienie czy nawet zainteresowanie działalnością turystyczną” (Wojciechowska 2017, s. 28). Śledząc proces organizacyjnego formowania się turystyki na obszarach wiejskich, Wojciechowska (2009) zauważyła, że proces kształtowania się struktury organizacyjnej polskiej agroturystyki nie był ciągły, przybierając charakter rewolucyjny, określony przez nią jako „kilka nowych początków”. Co istotne, impuls, o którym tu mowa, zwykle przychodził do Polski z zewnątrz, z innych krajów albo wynikał z inicjatywy administracji państwowej. Współcześnie dopiero przejście do gospodarki rynkowej w latach 90. XX wieku było kolejnym bodźcem do tworzenia instytucji wspierających rozwój turystyki na szczeblu lokalnym (np. związków i stowarzyszeń turystycznych i agroturystycznych). Z większości badań wynika jednak, że ważnymi instytucjami oddziałującymi na rozwój turystyki wiejskiej były i są samorządy lokalne (gminy) (Czaplicka-Kozłowska 2009, Wiatrak 2009, Wojciechowska 2009, Bednarek-Szczeпаńska 2010, Karbowski 2013, Wiatrak 2021).

Według Karbowski (2013) główna rola władz lokalnych sprowadza się do promocji zarówno gminy, jak i podmiotów turystycznych za pomocą różnych instrumentów, rozwijania infrastruktury, która poprawia stan zagospodarowania gminy i podnosi jej atrakcyjność (także atrakcyjność turystyczną), oraz wspierania finansowego rozwoju turystyki, choć tu możliwości mogą być ograniczone (por. Niedziółka 2013).

Materiał i metoda badań

Przeprowadzone badania składały się z kilku etapów i wymagały pozyskania różnych danych. W pierwszym etapie w badaniach ankietowych zebrano dane pierwotne, które pozwoliły na zidentyfikowanie najważniejszych uwarunkowań rozwoju turystyki wiejskiej i agroturystyki. Najistotniejszymi determinantami rozwoju okazały się: zasoby przyrodniczo-krajobrazowe, w tym zwłaszcza dostępność lasów, obszarów chronionych i zbiorników wodnych, oraz zasoby antropogeniczne (kulturowe: zabytki i muzea), a także wybrane cechy o charakterze społeczno-ekonomicznym (gęstość zaludnienia, powierzchnia mieszkaniowa). Zebrane dane wykorzystano w kolejnym etapie do nadania wag czynnikom rozwoju turystyki wiejskiej i agroturystyki. Dane do dalszych badań pochodziły głównie ze statystyki publicznej (BDL, GUS).

W kolejnym etapie cechy (czynniki rozwoju turystyki wiejskiej i agroturystyki) wykorzystano do przeprowadzenia waloryzacji przestrzeni turystyki wiejskiej

w układzie lokalnym (gmin), za pomocą cechy agregatywnej (syntetyczny miernik rozwoju Hellwiga). Waloryzacją objęto obszary wiejskie w 1566 gminach wiejskich i 607 gminach miejsko-wiejskich. W wyniku przeprowadzonych analiz wyznaczono syntetyczny miernik określający warunki dla rozwoju gospodarstw agroturystycznych/kwater turystyki wiejskiej, a następnie wyodrębniono 5 klas gmin według stopnia ich przydatności dla powstawania, funkcjonowania i rozwoju gospodarstw agroturystycznych/kwater turystyki wiejskiej oraz dokonano ich charakterystyki. W grupie gmin o najwyższych wartościach miernika syntetycznego, tj. w klasie I, znalazło się 39 gmin wiejskich i miejsko-wiejskich położonych w kilku skupieniach na północnym zachodzie (z woj. lubuskiego: 5 gmin), północnym wschodzie (z woj. warmińsko-mazurskiego: 5 gmin) i południowym wschodzie Polski (z woj. podkarpackiego: 9 gmin). Szczegółowo metodyka waloryzacji została opisana w publikacji Przezgórskiej-Skobiej (2015).

Spośród tych gmin wybrano 10, które charakteryzują się największymi wartościami miernika syntetycznego, czyli najlepszą przydatnością dla rozwoju turystyki wiejskiej i agroturystyki, i objęto je dalszym badaniem. Przeprowadzono analizę zawartości stron internetowych gmin oraz informacji o gminach zamieszczonych na stronach Biuletynu Informacji Publicznej. Oprócz zawartości oceniono aktualność i dostępność informacji pod kątem ich wpływu na rozwój turystyki. Zgromadzono także informacje dotyczące aktywności władz lokalnych w przygotowaniu projektów i pozyskiwaniu środków finansowych na rozwój infrastruktury (uwzględniono środki pozyskane z PROW 2014–2022). Celem nadrzędnym badania była próba oceny aktywności i roli samorządów gminnych w rozwoju turystyki.

Charakterystyka potencjału turystycznego badanych gmin

W tabeli 1 zestawiono 10 gmin uwzględnionych w badaniach oraz podstawowe charakterystyki obrazujące ich potencjał turystyczny. W grupie tej znalazły się gminy zlokalizowane w woj. podkarpackim (Czarna, Solina, Bircza), w woj. warmińsko-mazurskim (Jedwabno i Łukta), podlaskim (Nowinka i Krasnopol), a także po jednej gminie z woj. lubuskiego, świętokrzyskiego i mazowieckiego. Gminy o potencjalnie najlepszych warunkach dla rozwoju turystyki wiejskiej charakteryzowały się dużą ilością i różnorodnością zasobów przydatnych dla rozwoju turystyki: nie tylko zasobów przyrodniczych (wysokie wskaźniki leśistości i jeziorności oraz duży odsetek obszarów chronionych), lecz także zabytków na 100 km². Gminy te dysponowały więc bardzo dobrym potencjałem dla rozwoju turystyki wiejskiej i agroturystyki, choć nie zawsze znajdowało to

odzwierciedlenie w wielkości bazy noclegowej. Pomimo faktu, że wszystkie analizowane gminy mają bardzo dobre warunki dla rozwoju turystyki, tylko w gminie Solina odnotowano rozwiniętą bazę noclegową, obejmującą łącznie 108 obiektów, w tym 39 obiektów będących pokojami gościnnymi lub kwaterami agroturystycznymi (odpowiednio 6745 miejsc noclegowych ogółem i 818 miejsc noclegowych w pokojach gościnnych i kwaterach agroturystycznych). W pozostałych gminach, według danych pozyskanych z BDL GUS, baza noclegowa była słabiej rozwinięta (tab. 1).

Trzeba jednak wziąć po uwagę to, że dane liczbowe GUS dotyczą tylko obiektów, w których znajduje się 10 lub więcej miejsc noclegowych. GUS prowadzi bowiem miesięczne badanie stanu i wykorzystania turystycznej bazy noclegowej wszystkich podmiotów świadczących usługi zakwaterowania dla turystów, ale tylko posiadających 10 lub więcej miejsc noclegowych. Reprezentacyjne badanie obiektów posiadających mniej niż 10 miejsc noclegowych stanowi uzupełnienie badań miesięcznych, ale GUS nie publikuje tych danych na poziomie gmin. Pamiętać należy, że gospodarstwa agroturystyczne i kwatery oferujące pokoje gościnne często dysponują właśnie mniejszą liczbą miejsc noclegowych. Przykładowo w gminie Czarna, w powiecie bieszczadzkim, według GUS znajdują się tylko 4 obiekty noclegowe zaliczane do pokoi gościnnych i kwater agroturystycznych (dysponujące 78 miejscami noclegowymi), natomiast na stronie gminy, w zakładce „baza noclegowa” jest informacja o 72 obiektach, w tym 12 opisanych jako „agroturystyka”, 24 opisanych jako „gospodarstwa agroturystyczne” i 36 określonych jako „pokoje gościnne” lub „kwatery prywatne” (łącznie w tych obiektach znajdują się 1093 miejsca noclegowe).

Wyniki badań i dyskusja

W tabeli 2 zestawiono najważniejsze informacje, zebrane ze stron internetowych analizowanych gmin, dotyczące aktywności samorządów lokalnych we wspieraniu rozwoju turystyki. Przede wszystkim należy zaznaczyć, że niestety niektóre samorządy gminne mają problemy z funkcjonowaniem swoich stron internetowych, z ich przejrzystością i funkcjonalnością albo z ich aktualizacją. Co prawda, we wszystkich przypadkach uwzględniono na stronach gminnych zakładkę „Turystyka”, ale zawartość i dostępność informacji w tej zakładce była bardzo zróżnicowana. Przykładowo, aby znaleźć informacje dotyczące turystyki w gminie Solina, trzeba przejść ze strony gminnej na stronę Gminnego Ośrodka Kultury, Sportu i Turystyki (GOKSiT), a tam dopiero znaleźć zakładkę „Turystyka” z kolejnymi szczegółowymi odsyłaczami. Niestety niektóre z nich nie funkcjono-

Tabela 1. Wybrane charakterystyki gmin uwzględnionych w badaniach

Lp.	Gmina	Powiat	Województwo*	Lesistość (%)	Jeziornosc (%)	Obszary chronione (%)	Zaludnienie (os./1 km ²)	Mieszkania (m ² /1 os.)	Zabytki (ob./100 km ²)	Muzea (ob./1000 km ²)	Baza noclegów**		Pokoje gościnne i kwatery agroturystyczne**	
											liczba obiektów	liczba miejsc noclegowych	liczba obiektów	liczba miejsc noclegowych
1	Dobiegiew (m-w)	strzelecko-drezdenecki	LBS	62,9	5,4	100,0	9	29,1	6	3	3	221	1	12
2	Nowy Duninów (w)	płocki	MAZ	70,8	5,8	71,8	27	30,9	3	0	2	182	1	20
3	Bircza*** (w)	przemyski	PDK	61,6	0,4	99,4	24	27,0	13	0	1	71	0	0
4	Czarna (w)	bieszczadzki	PDK	62,5	2,3	99,9	13	26,8	9	0	14	461	4	78
5	Solina (w)	leski	PDK	56,5	12,2	99,9	28	35,2	4	0	108	6745	39	818
6	Krasnopol (w)	sejneński	PDL	22,5	6,1	82,1	21	37,3	9	0	3	76	3	76
7	Nowinka (w)	augustowski	PDL	63,3	5,4	84,1	14	39,2	0	0	9	477	5	83
8	Ruda Małaniecka (w)	konecki	SWT	56,2	0,8	99,9	26	35,8	5	0	2	45	0	0
9	Jedwabno (w)	szczycki	WAR	67,6	5,8	99,9	11	31,3	8	0	7	651	0	0
10	Łukta (w)	ostródzki	WAR	56,7	8,1	79,5	24	24,8	4	0	5	280	3	40

* Oznaczenie województw: LBL – lubelskie, LBS – lubuskie, MAZ – mazowieckie, PDK – podkarpackie, PDL – podlaskie, SWT – świętokrzyskie, WAR – warmińsko-mazurskie.

** Dane dotyczą obiektów noclegowych, w których liczba miejsc noclegowych wynosi 10 lub więcej. Stan w lipcu 2021 roku.

*** Dla gminy wiejskiej Bircza dane dotyczące bazy noclegowej pochodzą z 2020 roku.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych, GUS, Warszawa.

wały prawidłowo, np. baza adresowa obiektów noclegowych była niedostępna. W gminach: Nowy Duninów, Krasnopol i Ruda Maleniecka brakowało informacji teleadresowych w bazie noclegowej. Z kolei strona internetowa gminy Czarna przedstawia w sposób przejrzysty informacje o walorach i zagospodarowaniu turystycznym, stwarzając podstawy dla rozwoju ruchu turystycznego.

Promocja własnego terenu na zewnątrz jest jedną z ważniejszych funkcji gminy i ma na celu przyciągnięcie turystów, aby zaoferować im jak najwięcej. Dostępność informacji o walorach turystycznych i zagospodarowaniu turystycznym gminy jest więc czynnikiem kluczowym dla rozwoju ruchu turystycznego. Informacja ta powinna być czytelna, łatwo dostępna i systematycznie aktualizowana, a także przedstawiona w sposób atrakcyjny, przyciągający uwagę turystów. Niestety analiza stron internetowych wykazała, że często tak nie jest.

Tabela 2. Aktywności badanych gmin w zakresie wspierania rozwoju turystyki wiejskiej w świetle stron internetowych

Lp.	Gmina (rodzaj gminy)	Strategia rozwoju gminy/strategia rozwoju turystyki	Zakładka „Turystyka” na stronie www gminy	Baza noclegowa na stronie www gminy (baza adresowa)	Działalność LGD na obszarze gminy	Liczba imprez masowych zorganizowanych w gminie w 2019 r.	Liczba projektów z PROW 2014–2020
1	Dobiegniew (m-w)	TAK / NIE	TAK	TAK	TAK	0	4
2	Nowy Duninów (w)	TAK / NIE	TAK	NIE	TAK	2	3
3	Bircza (w)	TAK / NIE	TAK	TAK	TAK	7	0
4	Czarna (w)	TAK / NIE	TAK	TAK	TAK	9	9
5	Solina (w)	TAK / NIE	TAK	NIE	TAK	13	1
6	Krasnopol (w)	TAK / NIE	TAK	NIE	TAK	6	4
7	Nowinka (w)	TAK / NIE	TAK	TAK	TAK	10	0
8	Ruda Maleniecka (w)	TAK / NIE	TAK	NIE	TAK	0	7
9	Jedwabno (w)	TAK / NIE	TAK	TAK	TAK	14	4
10	Łukta (w)	TAK / NIE	TAK	TAK	TAK	7	2

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy stron internetowych gmin (stan na: kwiecień 2023).

Na stronach internetowych zidentyfikowano także strategie rozwoju badanych gmin, w których znajdowały się zapisy dotyczące realizacji funkcji turystycznej. Pomimo znacznego potencjału dla rozwoju turystyki żadna gmina nie opracowała oddzielnej strategii dla rozwoju turystyki na swoim terenie. Na stronach gminnych lub na stronach BIP zidentyfikowano także informacje o funkcjonowaniu Lokalnych Grup Działania we wszystkich badanych gminach, co pokazuje, że zawiązano w nich rodzaj partnerstwa terytorialnego, powstałego jako oddolna inicjatywa zrzeszająca przedstawicieli lokalnych organizacji oraz mieszkańców działających na rzecz lokalnej społeczności. Na podstawie pozyskanych informacji trudno jednak ocenić, na ile aktywne są te partnerstwa i na ile skuteczne w działaniach.

Możliwość wykorzystania posiadanego potencjału dla rozwoju społeczno-gospodarczego (w tym turystyki) uwarunkowana jest sprawnym zarządzaniem rozwojem, stabilnością finansów lokalnych oraz trwałą zdolnością do kreacji i uczenia się⁴. Jednym z pól aktywności władz lokalnych jest pozyskiwanie zewnętrznych środków finansowych na rozwój gmin. Umiejętność ta w połączeniu ze zdolnością do rozpoznania własnego potencjału pozwala na realizację projektów adekwatnych do zgłaszanych potrzeb, z zachowaniem logiki interwencji. Niewątpliwie wymiar ten może stanowić pośrednią miarę jakości instytucji (tutaj: samorządu lokalnego).

Jednym ze źródeł finansowania rozwoju obszarów wiejskich są środki pochodzące z Unii Europejskiej, wdrażane w ostatniej perspektywie w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020. Działania, których beneficjentami były samorządy, to: Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich (M07) oraz Inicjatywy Leader (tutaj działanie 19.2). Działania te pozwoliły na realizację szeregu przedsięwzięć z zakresu wzmocnienia podstawowej infrastruktury technicznej i społecznej, a także projektów służących poprawie jakości i atrakcyjności życia na wsi, tak dla mieszkańców, jak i wspólnot czy napływających turystów.

W badanych gminach zrealizowano łącznie 34 projekty (tab. 3). W gminach Nowinka i Bircza nie zrealizowano żadnego projektu. W gminie Solina wykonano jeden projekt, którego celem była budowa oczyszczalni ścieków. Działania służące budowie lub poprawie sieci kanalizacyjnej podjęto w gminach: Czarna, Ruda Maleniecka oraz Krasnopol. Gmina Czarna była jednostką najbardziej aktywną w badanym okresie. Zrealizowano tam siedem projektów służących zagospodarowaniu przestrzeni dla celów rekreacji. Dodatkowo poprawiono jakość infrastruktury drogowej poprzez budowę drogi gminnej.

⁴ Por. szerzej: Bartkowiak-Bakun (2021).

Tabela 3. Lista projektów realizowanych w badanych gminach w ramach PROW 2014–2020

Poddziałanie*	Tytuł operacji (projektu)	Beneficjent/ Gmina	Całkowi- ta wartość projektu (zł)	W tym: wkład UE (zł)
7.4.	Przebudowa i zakup wyposażenia do budynku pełniącego funkcje kulturalne w miejscowości Koliszowy	Gmina Ruda Maleniecka	778 004	495 044
7.4.	Zakup wyposażenia do Ośrodków Kultury w miejscowościach: Czarna, Dąbrówki, Krzemienica	Gmina Czarna	262 552	167 062
7.2.	Przebudowa drogi od miejscowości Łęczyn do drogi krajowej 22, gmina Dobiegniew	Gmina Dobiegniew	1 226 651	780 518
7.2.	Przebudowa drogi gminnej nr 109801 R, Medynia Głogowska–Medynia Łąncucka Remiza w km 0+000,00-2+954,53	Gmina Czarna	2 388 108	1 519 553
7.2.	Przebudowa drogi gminnej nr 102063B Krasnopol–Żubronajcie	Gmina Krasnopol	661 909	421 173
7.2.	Zaprojektowanie i przebudowa drogi gminnej Krasnopol–Żłobin 102072B, gmina Krasnopol	Gmina Krasnopol	705 609	448 979
7.2.	Zaprojektowanie i przebudowa drogi: gminnej Głuszyn–Sumowo nr 102051B gmina Krasnopol, gminnej Głuszyn–Sumowo odcinek gminy Sejny, powiatowej nr 1173B Krasnopol–Żłobin–Jeziorki	Gmina Krasnopol	1 511 212	961 584
7.2.	Przebudowa drogi gminnej nr 003168 T Młotkowice – przez wieś w miejscowości Młotkowice	Gmina Ruda Maleniecka	78 320	49 835
7.2.	Przebudowa drogi gminnej nr 003169 T w miejscowości Młotkowice	Gmina Ruda Maleniecka	157 193	100 022
7.2.	Przebudowa drogi gminnej nr 003161 T Zbójno–Kołonic w miejscowości Kołonic	Gmina Ruda Maleniecka	125 188	79 657

Poddziałanie*	Tytuł operacji (projektu)	Beneficjent/ Gmina	Całkowita wartość projektu (zł)	W tym: wkład UE (zł)
7.2.	Przebudowa drogi gminnej nr 003163 T Ruda Maleniecka–Cieklińsko w miejscowości Ruda Maleniecka	Gmina Ruda Maleniecka	123 932	78 858
7.2.	Przebudowa drogi gminnej nr 003166 T Szkucin–Hucisko w miejscowościach Szkucin oraz Hucisko	Gmina Ruda Maleniecka	47 306	30 101
7.2.	Przebudowa drogi powiatowej 1464 N Olsztyn–Prejłowo–Grzegorzówki–Grom–Dzierzki (dr. kraj. nr 58)	Gmina Jedwabno	574 440	365 516
7.2.	Przebudowa drogi gminnej wewnętrznej na działce nr 110 w miejscowości Witowo	Gmina Jedwabno	519 477	330 543
7.2.	Przebudowa drogi gminnej nr 194004N w miejscowości Kot	Gmina Jedwabno	674 391	429 115
19.2.	Przebudowa odcinka drogi gminnej nr 152046N wraz ze skrzyżowaniami w miejscowości Ramoty, gmina Łukta	Gmina Łukta	290 503	184 846
19.2.	Zagospodarowanie terenu plaży w m. Soczewka gm. Nowy Duninów	Gmina Nowy Duninów	98 653	62 773
19.2.	Utworzenie placu zabaw w parku miejskim w Dobiegniewie	Gmina Dobiegniew	176 126	112 069
19.2.	Budowa obiektu infrastruktury rekreacyjno-wypoczynkowej w Medyni Łańcuckiej	Gmina Czarna	78 686	50 068
19.2.	Budowa Parku rekreacyjnego w Grabinach	Gmina Czarna	300 000	190 890
19.2.	Budowa parku rekreacyjno-sportowego w Przyborowie	Gmina Czarna	109 998	69 992
19.2.	Przebudowa Ośrodka Kultury w Dąbrówkach na cele aktywności i integracji społecznej	Gmina Czarna	199 986	127 251

Tabela 3. cd.

Poddziałanie*	Tytuł operacji (projektu)	Beneficjent/ Gmina	Całkowi- ta wartość projektu (zł)	W tym: wkład UE (zł)
19.2.	Przebudowa remizy OSP Przerzuty Bór na WCK	Gmina Czarna	170 000	108 171
19.2.	Utworzenie otwartej strefy rekreacyjnej przy ul. Mickiewicza w Dobiegniewie	Gmina Dobiegniew	122 016	77 639
19.2.	Utworzenie parku wypoczynkowo-rekreacyjnego w Zalesiu	Gmina Czarna	172 686	109 880
19.2.	Utworzenie przestrzeni wspólnej rekreacji przy ul. Poznańskiej w Dobiegniewie	Gmina Dobiegniew	87 737	55 827
19.2.	Zagospodarowanie terenu wypoczynku i rekreacji w m. Nowy Duninów	Gmina Nowy Duninów	87 861	55 906
7.2.	Budowa sieci kanalizacji sanitarnej w miejscowości Dęba i Dęba-Kolonia	Gmina Ruda Maleniecka	3 143 170	1 999 999
7.2.	Budowa oczyszczalni ścieków i sieci kanalizacyjnej dla m-ci Zawóz etap I	Gmina Solina	3 139 981	1 997 970
7.2.	Budowa infrastruktury w zakresie gospodarki wodno-ściekowej na obszarze gminy Krasnopol	Gmina Krasnopol	2 874 226	1 828 870
7.2.	Uregulowanie gospodarki wodno-ściekowej na terenie gminy Czarna etap III	Gmina Czarna	2 323 440	1 478 405
19.2.	Budowa świetlicy wiejskiej w miejscowości Waplewo	Gmina Jedwabno	210 791	134 126
7.4.	Budowa świetlicy wiejskiej w miejscowości Plichta	Gmina Łukta	607 999	386 870
7.4.	Budowa targowiska gminnego „Mój rynek” w m. Nowy Duninów	Gmina Nowy Duninów	301 916	192 109

* 7.2. Budowa lub modernizacja dróg/Gospodarka wodno-ściekowa; 7.4. Inwestycje w obiekty pełniące funkcje kulturalne lub kształtowanie przestrzeni publicznej; 19.2. Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych ARiMR (stan na: 30.06.2020).

Projekty z zakresu rekreacji realizowano w gminie Dobiegiew (3). Służyły one przede wszystkim poprawie zagospodarowania przestrzennego poprzez kreację miejsc do odpoczynku i spędzania wspólnie czasu. W gminie tej jednocześnie zrealizowano projekt z zakresu przebudowy drogi gminnej. Pojedyncze projekty oddziałujące na potencjał turystyczny obecne były w gminach: Nowy Duninów, Ruda Maleniecka, Łukta i Jedwabno. Zatem w sześciu spośród dziesięciu badanych podmiotów odnotowano inwestycje bezpośrednio oddziałujące na turystykę. Gmina Ruda Maleniecka wyróżniła się na tle pozostałych gmin wysoką aktywnością w zakresie pozyskania środków dla poprawy infrastruktury drogowej (5 projektów). Wzmocnienie infrastrukturalne stwarza warunki podstawowe dla istniejącego potencjału turystycznego. Projekty w tym zakresie stanowiły blisko połowę wszystkich przedsięwzięć (16). W gminach Krasnopol i Jedwabno zrealizowano po trzy projekty, zaś w Nowym Duninowie dwa. Zainteresowanie tą formą wsparcia dowodzi zasadności podejmowanych kierunków interwencji z jednej strony, a z drugiej świadczy o potrzebie sięgania po środki zewnętrzne przez samorządy lokalne na działania charakteryzujące się wysoką kapitałochłonnością.

Z raportu z badania „Agroturystyka na nowo”, opublikowanego w 2020 roku, wynika, że kwaterodawcy (właściciele gospodarstw agroturystycznych i innych małych obiektów noclegowych) odczuwają niewielkie lub żadne wsparcie ze strony samorządu lokalnego w kontekście rozwoju turystyki, a gminy często nie wierzą w rozwój agroturystyki na swoim terenie i nie są zainteresowane inwestowaniem w ten obszar (Zajączkowska i Nowacki 2020). Z drugiej strony władze lokalne pytane o oczekiwany kierunek rozwoju gminy wskazują na turystykę (Bartkowiak-Bakun 2022). Istnieje więc w gminach pewien paradoks dotyczący oczekiwań, planów, strategii i rzeczywistości.

Wnioski

Realizacja badań pozwoliła na sformułowanie następujących wniosków:

1. Gminy o wysokim potencjale turystycznym nie w pełni wykorzystują i promują posiadane zasoby. Bariery dla turysty może być brak możliwości pozyskania rzetelnej i aktualnej informacji z wiarygodnego źródła.
2. Istnieje potrzeba wzmocnienia podstawowej infrastruktury technicznej i społecznej, w tym turystycznej, dla budowy i podtrzymania potencjału turystycznego gmin. Wyrazem tego jest aktywne pozyskiwanie środków ze źródeł zewnętrznych na rozwój lokalny.
3. Gminy, pomimo zbliżonych potencjałów, wykazywały zróżnicowaną aktywność w pozyskiwaniu środków zewnętrznych, a także w promowaniu

- turystyki na swoim terenie. Dalsze badania mogłyby wyjaśnić przyczyny istniejących barier i ograniczeń w tym zakresie.
4. W badanych gminach samorządy lokalne podejmowały działania wspierające rozwój turystyki. Były to głównie działania związane z rozbudową i poprawą stanu infrastruktury technicznej i społecznej, ale także działania marketingowo-promocyjne. Zaznaczyć trzeba jednak, że wsparcie samorządów gminnych mogłoby być większe i lepsze, zwłaszcza w obszarze promocji. Z badań innych autorów wynika bowiem, że oczekiwania kwaterodawców dotyczące wsparcia ze strony samorządów lokalnych są zwykle znacznie większe.
 5. Pewnym rozwiązaniem dla wzmocnienia instytucjonalnego realizowanych zadań z zakresu turystyki może być uruchomienie aktywnej sieci współpracy między gminami a lokalnymi grupami działania, stowarzyszeniami agroturystycznymi i turystyki wiejskiej oraz innymi organizacjami branżowymi i mieszkańcami, czego przesłanki zaobserwowano w badanych gminach.

Bibliografia

- Adamowicz M., Zwolińska-Ligaj M. 2009. Koncepcja wielofunkcyjności jako element zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. *Polityki Europejskie, Finanse i Marketing*, 2(51), 11–38.
- Bartkowiak-Bakun N. 2021. Ocena oddziaływania wybranych działań PROW 2014–2020 na zrównoważony rozwój obszarów wiejskich Polski. *Analiza regionalna – II etap badań*. CeDeWu, Warszawa.
- Bartkowiak-Bakun N. 2022. Ścieżki rozwoju obszarów wiejskich województwa wielkopolskiego – lokalny wymiar wielofunkcyjności. https://wes.up.poznan.pl/sites/default/files/PROMOCJA_I_MEDIA/Bartkowiak_Bakun_%C5%9Acie%C5%BCki_rozwoju_OW.pdf (dostęp: 10.04.2023).
- Balińska A., Zawadka J. 2013. Znaczenie agroturystyki w rozwoju obszarów wiejskich. *Zeszyty Naukowe SGGW Ekonomia i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*, 102, 127–142.
- Bednarek-Szczepeńska M. 2010. Rola podmiotów lokalnych w rozwoju turystyki wiejskiej na wybranych obszarach Lubelszczyzny. *Studia Obszarów Wiejskich*, 23, s. 224.
- Bogusz M. 2022. Turystyka jako czynnik wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich. *Turystyka i Rozwój Regionalny*, 18, 23–30. <https://doi.org/10.22630/TIRR.2022.18.15>.
- Borkowska B. 2016. Nowa ekonomia instytucjonalna w dydaktyce. *Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania Uniwersytetu Szczecińskiego*, 44/2, 47–57.
- Czaplicka-Kozłowska I. 2009. Agroturystyka w strategiach rozwoju gmin Warmii i Mazur. *Roczniki Naukowe SERiA*, 11(4), 56–61.

- Karbowiak K. 2013. Formy oddziaływania władz gminnych na rozwój agroturystyki na przykładzie gminy Poddębice. *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego*, 4, 81–93.
- Kosmaczewska J. 2013. Turystyka jako czynnik rozwoju obszarów wiejskich. *Bogucki Wydawnictwo Naukowe*, Poznań.
- Legiędź T. 2012. Instytucjonalna teoria przemian gospodarczych – rozwój gospodarczy z perspektywy nowej ekonomii instytucjonalnej. *Ekonomia*, 21, 30–45.
- Legiędź T. 2013. Nowa ekonomia instytucjonalna a zmiany paradygmatu rozwoju gospodarczego. *Ekonomia*, 25, 77–91.
- Niedziółka A. 2013. Współpraca instytucjonalna w zakresie promocji agroturystyki w województwie małopolskim. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Gospodarka turystyczna w regionie. Wybrane problemy funkcjonowania regionów, gmin i przedsiębiorstw turystycznych*, 303, 196–204.
- Pierścieniak A. 2015. Współpraca z JST jako determinanta realizacji strategii terytorialnych w latach 2014–2020. *Przedsiębiorczość i Zarządzanie*, 4(1), 173–186.
- Potkański T. red. 2016. Współpraca jednostek samorządu terytorialnego narzędziem wsparcia polskiej polityki rozwoju. *Związek Miast Polskich*, Poznań.
- Przezbórska-Skobiej L. 2015. Uwarunkowania rozwoju turystyki wiejskiej w Polsce. Analiza regionalna, subregionalna i lokalna. *Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu*, Poznań.
- Przezbórska-Skobiej L. 2021. Key Changes for Rural Tourism Development in Poland in 1989–2019. W: J. Kosmaczewska, W. Poczta (red.), *Tourism and Socio-Economic Transformation of Rural Areas. Evidence from Poland*. Routledge, 104–190. <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9781003121176-3/key-changes-rural-tourism-development-poland-1989-2019-lucyna-przezb%C3%B3rska-skobiej> (dostęp: 10.04.2023).
- Ratajczak M. 2011. Popularność ekonomii instytucjonalnej. Moda czy trwała zmiana? *Zeszyty Naukowe, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne*, 9, 29–42.
- Sadowska M. 2016. Instytucje w ekonomii oraz instytucjonalne otoczenie sektora MSP. *Marketing i Zarządzanie*, 2(43), 159–166. DOI: 10.18276/miz.2016.43-13.
- Steinerowska-Streb I. 2017. Otoczenie przedsiębiorstw z perspektywy nowej ekonomii instytucjonalnej. W: K. Jędralska, W. Dyduch (red.), *Nauki o zarządzaniu. Dokonania, trendy, wyzwania*. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice, 354–365.
- Turystyka wiejska. 2020. CDR Brwinów. <https://www.cdr.gov.pl/rozwoj-obszarow-wiejskich/turystyka-wiejska> (dostęp: 12.04.2023).
- Wiatrak A. 2009. Wspomaganie instytucjonalne rozwoju turystyki wiejskiej. *Roczniki Naukowe SERiA*, 11(4), 347–351.
- Wiatrak A. 2021. Wybrane aspekty współpracy w turystyce wiejskiej. W: E. Dziasek, M. Szandula (red.), *Turystyka wiejska i dziedzictwo wsi w kontekście pandemii SARS-CoV-2*. Instytut Zootechniki, Państwowy Instytut Badawczy, Kraków, 51–61.
- Wilkin J. 2002. Budowa instytucji wspierających rozwój wsi i rolnictwa w kontekście integracji Polski z Unią Europejską. W: I. Frenkel, F. Tomczak, *Wieś i rolnictwo. Perspektywy rozwoju*. IERiGŻ, Warszawa.

- Wojciechowska J. 2009. Procesy i uwarunkowania rozwoju agroturystyki w Polsce, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Wojciechowska J. red. nauk. 2017. Sieci współpracy w turystyce wiejskiej. Stan obecny i nowe wyzwania. KSOW na lata 2014–2020, Kraków–Łódź.
- Zajączkowska B., Nowacki S. 2020. Agroturystyka na nowo. Raport TOP LINE. ABM Agencja Badań Marketingowych Sp. z o.o., Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich, Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie, oddział w Warszawie.

Strony internetowe gmin (dostęp: 20.04.2023)

<http://bip.rudamaleniecka.samorzady.pl/>
<http://bip.solina.regiony.pl/>
<http://bip.ug.nowinka.wrotapodlasia.pl/>
<http://dobiegniew.pl/>
<http://esolina.pl/>
<https://bip.dobiegniew.pl/>
<https://bip.jedwabno.pl/>
<https://bip.lukta.com.pl/>
<https://bircza.biuletyn.net/>
<https://czarnagorna.biuletyn.net/>
<https://krasnapol.bip.gov.pl/>
<https://nowyduninow.info.pl/>
<https://rudamaleniecka.pl/>
<https://ugnowyduninow.bip.org.pl/>
<https://www.bircza.pl/asp/start,0>
https://www.czarna.pl/asp/pl_start.asp?ref=1
<https://www.gminanowinka.pl/>
<https://www.jedwabno.pl/>
<https://www.lukta.com.pl/>

Doradztwo w przygotowaniu i realizacji przedsięwzięć agroturystycznych

Advisory services in the development and implementation of agritourism enterprises

ANDRZEJ PIOTR WIATRAK

Streszczenie

Celem opracowania jest ukazanie istoty produktu agroturystycznego i jego rozwoju poprzez system usług doradczych, ukierunkowanych zarówno na pomoc w zakresie planowania, uruchomienia i organizowania działalności agroturystycznej, jak i na pomoc w zakresie realizacji przedsięwzięć agroturystycznych. Z przeprowadzonych rozważań wynika między innymi, że doradztwo to powinno być kompleksowe, świadczone przez różne podmioty, przy czym w momencie uruchamiania działalności agroturystycznej – przez doradztwo publiczne, zaś po uruchomieniu – wzrastać powinna rola doradztwa kooperatywnego, a w dalszej kolejności doradztwa komercyjnego. Ponadto powinno ono obejmować różne rodzaje aktywności kwaterodawców i ich umiejętności, takie jak doradztwo personalne, organizacyjne, prawne, finansowe itd. – w zależności od posiadanych zasobów wytwórczych i walorów turystycznych oraz przyjętego zakresu działania.

Słowa kluczowe: turystyka, rolnictwo, wieś, przedsięwzięcie, rozwój, doradztwo.

Summary

The aim of the study is to show the essence of the agritourism product and its development through a system of advisory services, aimed both at helping in planning, launching and organizing agritourism activities, and at assisting in the actual implementation of agritourism projects. The considerations show, among others, that this advice should be comprehensive, provided by various entities. Initially, at the time of starting agritourism activity, this should be public advice; then the role of cooperative advice should increase, followed by commercial advice. In addition, advisory services should address various types of activity of accommodation

providers as well as their skills, such as personal, organizational, legal, financial consulting, and so forth – depending on the production resources, tourism values, and the adopted scope of activity.

Keywords: tourism, agriculture, countryside, enterprise, development, advisory.

Wstęp

Prowadzenie działalności agroturystycznej wymaga pomocy doradczej. Wynika to z różnych uwarunkowań, a w szczególności z następujących:

- działalność tą prowadzą rolnicy, którzy nie zawsze mają dostateczną wiedzę z tego zakresu, a zwłaszcza gdy zaczynają się zajmować usługami turystycznymi,
- działalność ta często jest wspierana przez państwo oraz regionalne i lokalne samorządy terytorialne, dlatego też należy upowszechnić programy i projekty rozwojowe z tego zakresu,
- powstają organizacje turystyczne, a w szczególności stowarzyszenia agroturystyczne, które wspierają tę działalność, w tym też rozwijanie produktów specjalistycznych z wykorzystaniem istniejących zasobów wytwórczych.

Wymienione uwarunkowania są istotne zarówno w pracy doradczej, jak i w rozwoju działalności agroturystycznej. Biorąc pod uwagę istotę zagadnienia, w niniejszym opracowaniu podjęto próbę całościowego ujęcia doradztwa na rzecz agroturystyki. Celem opracowania jest ukazanie istoty produktu agroturystycznego i jego rozwoju poprzez system usług doradczych świadczonych przez różne podmioty. Cel ten ma zarówno aspekt poznawczy, jak i praktyczny, obejmujący ukazanie:

- charakterystyki produktu i pakietu agroturystycznego oraz doradztwa dla przedsięwzięć agroturystycznych,
- doradztwa w zakresie planowania, uruchamiania i organizowania działalności agroturystycznej,
- doradztwa w zakresie realizacji przedsięwzięć agroturystycznych.

Podstawą przygotowania opracowania była literatura przedmiotu oraz własne przemyślenia będące swoistym podsumowaniem. Zastosowane metody to przede wszystkim metody przetwarzania danych, tj. analizy i syntezy oraz opisu kolejno omawianych zagadnień.

Charakterystyka produktu i pakietu agroturystycznego

Agroturystyka jest to organizowanie pobytu turystów przez rodzinę rolniczą w własnym gospodarstwie rolniczym położonym na wsi. Odbywa się to poprzez przygotowanie produktu agroturystycznego, obejmującego zespół zróżnicowanych usług opartych na urządzeniach charakterystycznych dla wsi i rolnictwa oraz cechach i wartościach, które rolnicy sprzedają turystom w celu zaspokojenia ich potrzeb w zakresie rekreacji, wypoczynku i spędzania wolnego czasu poza miejscem ich stałego zamieszkania (Gannon i in. 1993, Sikora 2012, Roman 2018).

Tabela 1. Składniki i cechy produktu agroturystycznego

Składniki	Cechy
Miejsce	gospodarstwo rolnicze – sprzyjające kontaktom z ludnością rolniczą, zwierzętami domowymi i dzikimi oraz zapoznaniu się z pracami rolnymi i rzemieślniczymi; wieś – przestrzeń sprzyjająca swobodzie poruszania oraz styczności z naturą
Zakwaterowanie	pokój gościnny, mieszkanie/dom, pole namiotowe, kemping
Wyżywienie	całodzienne wyżywienie lub możliwość zakupu świeżych produktów z gospodarstwa do samodzielnego przyrządzania posiłków
Atrakcje	rolnictwo, świeże powietrze, cisza, spokój i niewielki ruch, klimat, krajobraz
Usługi	podstawowe – zakwaterowanie i wyżywienie; dodatkowe – wędkowanie, zajęcie się myślistwem, zbieranie i suszenie ziół, owoców i grzybów, jazda konna i na rowerze, wypożyczenie konia, bryczki, sprzętu sportowego, organizowanie kuligów, sprzedaż wyrobów rzemieślniczych, oprowadzanie po regionie itp.
Kupno usług	bezpośrednio lub stowarzyszenia agroturystyczne, czasami biura podróży
Obsługa	bezpośredni i przyjazny kontakt z osobami przyjmującymi turystów, gościnność i atmosfera sprzyjająca nawiązaniu wzajemnych więzi
Inne	rozwijanie zainteresowań, zdobywanie nowych umiejętności, poznanie folkloru, zwyczajów i kultury regionalnej oraz aktywny wypoczynek

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Wiatrak 1998, s. 15.

Produkt agroturystyczny (tab. 1) jest ofertą skierowaną na rynek, której weryfikacja dokonuje się przez dokonanie zakupu przez turystów. W związku z tym istotne jest jego przygotowanie pod względem jakości, dostępności i zaspokojenia potrzeb turystów. Oferując produkt turystyczny dobrej jakości, stwarza się podstawy do ponownego przyjazdu turystów w przyszłym sezonie, ponieważ zaspokajamy ich potrzeby i uzyskujemy zaufanie. Analizując produkt agroturystyczny, należy uwzględnić jego nieuchwytność, złożoność i komplementarność, a w związku z tym mały stopień standaryzacji dóbr turystycznych. Wynika to z tego, że ma on głównie usługowy charakter, w większości niemożliwy do przeniesienia, wytwarzania, magazynowania i przechowywania w celu przyszłej sprzedaży. Charakteryzuje się on dużą sezonowością i zmiennością, wynikającą z posiadanych walorów turystycznych oraz upodobań turystów (Holloway i Robinson 1997, Sikora 2012). Preferencje te dotyczą między innymi turystyki związanej ze wsią i rolnictwem, dla której potrzebne jest przygotowanie odpowiedniego pakietu agroturystycznego, dającego informacje o nim. W tabeli 1 zawarto składniki i cechy produktu agroturystycznego, wskazując zarówno na ich złożoność, jak i na powiązanie między nimi. Uwzględnienie tych zależności w dużym stopniu określa zakres i rodzaje doradztwa dla agroturystyki.

Przygotowanie pakietu agroturystycznego opiera się na wykorzystaniu posiadanych zasobów (często niewykorzystanych w ogóle lub w niepełnym stopniu) i przystosowaniu ich do zaspokojenia potrzeb turystów, poczynając od usług noclegowych i żywieniowych, a kończąc na usługach specjalistycznych (np. organizowanie kuligów, jazda konna). W wyniku tych działań jest przygotowany pakiet agroturystyczny, obejmujący na początku zwykle podstawowe usługi turystyczne (noclegowe i żywieniowe o małym stopniu zróżnicowania), jako następstwo braku doświadczenia działania w branży turystycznej, ale też niedostatecznych dochodów na przygotowanie pełniejszej oferty. W miarę prowadzenia działalności, nabywania doświadczeń oraz poznania wymagań i potrzeb turystów itp. pakiet agroturystyczny jest rozwijany i wzbogacany o nowe elementy, które sprzyjają poprawie jego atrakcyjności i konkurencyjności.

Działania w zakresie wzbogacania produktu turystycznego obejmują z jednej strony rozwój bazy dla turystów w gospodarstwie rolniczym, z drugiej zaś rozwój infrastruktury miejscowości pod kątem potrzeb turystycznych. W gospodarstwie rolniczym działania te związane są z modernizacją i rozbudową bazy noclegowej, poprawą jej jakości i zróżnicowaniem. Z kolei rozwój infrastruktury wsi (miejscowości) dla potrzeb turystycznych zależy od stopnia zorganizowania społeczności wiejskiej i przeznaczania środków na jej sfinansowanie. Inicjatorem zmian w tym zakresie mogą być stowarzyszenia agroturystyczne oraz ich zaangażowanie w proces zmian infrastruktury wiejskiej, a zwłaszcza infrastruktury turystycznej.

Ważną rolę w tych działaniach przy wsparciu stowarzyszeń turystycznych mają samorządy terytorialne zarówno na szczeblu lokalnym, jak i regionalnym (Zawistowska i in. 2014, Balińska 2017).

Istota doradztwa dla przedsięwzięć agroturystycznych

„Doradztwo, w bardzo ogólnym znaczeniu, jest usługą świadczoną przez jedną osobę/institucję na rzecz drugiej osoby/institucji, która zleca wykonanie tej usługi” (Skórzyńska-Sikora 1997, s. 164). System doradztwa ma za zadanie (Wiatriak 2011):

- pomaganie w rozwiązywaniu problemów beneficjentów, wspomaganie ich w ocenie istniejącej sytuacji oraz pomaganie w wyciąganiu wniosków dotyczących dalszych działań,
- pomaganie beneficjentom w podejmowaniu decyzji, gdy posiadana wiedza nie pozwala na jednoznaczną i całkowicie pewną decyzję dotyczącą działań przystosowawczych, rozwojowych lub nowych,
- przekazywanie beneficjentom specjalistycznej wiedzy oraz wskazówek dotyczących przyszłych działań i kierunków ich usprawnień, w tym unikania ryzyka.

Podstawowym zadaniem doradztwa jest pomoc zainteresowanym tą usługą poprzez: dostarczenie informacji o możliwościach sprawnego zarządzania i dobrego wykorzystania zasobów wytwórczych w istniejących warunkach, skorzystania z określonego rodzaju pomocy finansowej (np. z kredytu preferencyjnego), wprowadzenia innowacji produktowych i procesowych, zmiany dotychczasowego sposobu zarządzania, wprowadzenia technologii oszczędzających środowisko przyrodnicze, wskazywanie na możliwości wykorzystania dodatkowych źródeł dochodu itp. Odbywa się to poprzez działalność edukacyjną oraz dostarczanie informacji o wynikach badań naukowych, innowacjach technicznych, usprawnieniach organizacyjnych, rynku i o sytuacji ekonomicznej w danych warunkach. Zatem zadaniem doradztwa jest udzielanie fachowych porad i wyjaśnień w danej dziedzinie oraz przekazywanie wiedzy w tym zakresie. Doradca pokazuje beneficjentom różne warianty rozwiązań, ich zalety i wady, ale ostateczną decyzję podejmuje sam zainteresowany, zarządzający danym przedsięwzięciem.

Praca doradcza obejmuje różne obszary związane z rozwiązywaniem istniejących problemów i podejmowaniem decyzji oraz wdrażaniem ich w życie. Jednym z nich jest agroturystyka, w odniesieniu do której można wyróżnić także różne rodzaje doradztwa w zależności od przyjętego kryterium, m.in.:

1. Podmiot realizujący usługi doradcze:
 - doradztwo publiczne – świadczone przez instytucje publiczne, np. przez ośrodki doradztwa rolniczego;
 - doradztwo kooperatywne – świadczone przez stowarzyszenia agroturystyczne lub turystyczne dla swoich członków w ramach działań statutowych danego stowarzyszenia;
 - doradztwo prywatne (komercyjne) – świadczone przez firmy prywatne, zwykle zajmujące się doradztwem specjalistycznym, w tym też specyficznym, związanym z określonymi zasobami wytwórczymi i rodzajem usług turystycznych oraz istniejącym zapotrzebowaniem.
2. Rodzaj działań doradczych (najważniejsze):
 - doradztwo technologiczne;
 - doradztwo ekonomiczno-finansowe;
 - doradztwo personalne;
 - doradztwo organizacyjne, w tym w zakresie zarządzania i marketingu;
 - doradztwo prawne.
3. Sposób dostarczania informacji i wiedzy:
 - doradztwo zadaniowe, które obejmuje gromadzenie i przekazywanie informacji, opracowywanie na podstawie nich programów działania i pomocy przy ich wdrażaniu;
 - doradztwo procesowe, które uczy samodzielnego rozwiązywania problemów, współdziałania beneficjentów, podejmowania decyzji o zmianach i doskonaleniu organizacji, pomagania beneficjentom, aby pomagali sobie sami itd.
4. Stopień rozwoju prowadzenia działalności agroturystycznej:
 - doradztwo w zakresie planowania, uruchamiania i organizowania działalności agroturystycznej;
 - doradztwo w zakresie realizacji przedsięwzięć agroturystycznych (van den Ban i Hawkins 1997, Chrościcki 1997, Skórzyńska-Sikora 1997, Wiatrak 2011).

W zależności od wymienionych kryteriów można określić podstawowe rodzaje doradztwa dla gospodarstw rolniczych świadczących usługi turystyczne oraz wskazać ich powiązanie i rolę w przygotowaniu ich określonego pakietu. Podkreślić należy, że działania doradcze mogą mieć na celu zarówno uruchomienie działalności przez gospodarstwa rolnicze, jak i zmianę istniejących praktyk w zakresie prowadzenia tej działalności oraz upowszechnienie działań, które tworzą nową jakość.

Doradztwo w procesie planowania, uruchamiania i organizowania działalności agroturystycznej

Planowanie jest procesem świadomego ustalania kierunków działania i poszukiwania optymalnej drogi rozwoju w istniejących warunkach. Odbywa się to przede wszystkim poprzez (Waters 2001):

1. Analizy obejmujące:
 - dotychczasowe strategie prowadzenia określonej działalności i uzyskiwane wyniki,
 - posiadane zasoby oraz sposób i stopień ich wykorzystania,
 - segmentację otoczenia oraz jego wpływ na prowadzenie działalności gospodarczej,
 - obecne i przyszłe warunki działania.
2. Podjęcie decyzji dotyczącej przyszłości – obejmującej:
 - cele działania gospodarstw agroturystycznych,
 - przyjęcie konkretnych planów gospodarstw agroturystycznych,
 - sposób implementowania planów w tych gospodarstwach.

Organizowanie jest procesem wieloetapowym tworzenia i wdrażania działalności, składającym się z różnorodnych działań, wynikających z planowania, takich jak:

- przyjęcie celów realizacyjnych, ustalenie szczegółowego przebiegu działalności, w tym określanie metod i sposobów oraz czasu wykonania ustalonych zadań i czynności;
- grupowanie zadań i czynności w zwartą całość oraz ustalenie harmonogramu ich wykonania;
- uruchamianie działalności agroturystycznej, wdrażanie przyjętych ustaleń, monitorowanie prowadzenia działalności i uzyskiwanych efektów oraz ewentualne wprowadzenie zmian w celu zwiększenia skuteczności działalności.

Organizowanie działalności agroturystycznej (tak jak każdej innej) jest celowym działaniem, podejmowanym przez rolników dla zrealizowania ich celów, takich jak: zwiększenie dochodów i zatrudnienia, lepsze wykorzystanie posiadanych zasobów rzeczowych, zwłaszcza mieszkaniowych oraz sprawdzenie się w prowadzeniu działalności turystycznej. Celowe organizowanie działalności wymaga, aby była prowadzona w sposób sprawny, tj. zapewniający racjonalne wykorzystanie środków, ekonomię wysiłku i koordynację. Koordynacja organizowania działalności agroturystycznej i jej przebiegu łączy się z określeniem potrzebnych

zasobów materialnych i niematerialnych, ich jakości i struktury. W związku z tym ważne jest przygotowanie rolników do prowadzenia działalności agroturystycznej, a zwłaszcza obejmujące:

- ustalenie, a w miarę możliwości zgranie ze sobą wiązki celów lub drzewa celów, zadań i wyników w zakresie rolnictwa i turystyki, aby nie było konkurencyjności w tych działaniach,
- zapewnienie kwalifikacji, umiejętności i predyspozycji osobom zamierzającym zająć się działalnością agroturystyczną, wraz z motywacją do pracy i wytrwałością w jej prowadzeniu,
- zapewnienie wielkości, jakości i struktury posiadanych zasobów oraz możliwości ich wykorzystania w prowadzeniu działalności agroturystycznej (cały czas lub okresowo, co należy określić).
- ustalenie zakresów czynności w prowadzeniu działalności turystycznej, sposobów ich wykonania, czasu potrzebnego na ich realizację itp.

Analiza przedstawionych zagadnień związanych z rozwojem agroturystyki i działań pokrewnych potwierdza potrzebę pracy doradczej i działań edukacyjnych, a zwłaszcza w przypadku rolników podejmujących się świadczenia usług turystycznych, gdyż na ogół nie mają oni przygotowania z zakresu prowadzenia tej działalności. Doradztwo w tym temacie sprzyja opracowaniu biznesplanów, przygotowaniu przedsięwzięć, szukaniu pomocy w realizacji lub kredytów (w tym preferencyjnych) itp. Uruchomienie różnych instrumentów i ich efektywne wykorzystanie zależy od przygotowania się do prowadzenia danej działalności.

Biorąc pod uwagę znaczącą rolę doradztwa i działań edukacyjnych w kreowaniu działalności turystycznej w gospodarstwie rolniczym, w niniejszym opracowaniu ukazano kierunki pracy doradczej i stosowane narzędzia w tym zakresie. Podstawą było określenie rodzajów doradztwa, które związane są z uruchomieniem działalności turystycznej. Różne formy tego doradztwa można sprowadzić do pięciu najważniejszych – moim zdaniem – grup:

- doradztwo personalne, a zwłaszcza rozwijające osobowość i postawy przedsiębiorcze rolników, w tym oddziałujące na ich współpracę i współdziałanie w realizacji różnych przedsięwzięć (w tym zwłaszcza agroturystycznych),
- doradztwo organizacyjne, pozwalające poznać zasady przygotowania biznesplanów, organizacji przedsięwzięć agroturystycznych, zarządzania przedsięwzięciem, prowadzenia marketingu i sprzedaży, myślenia kategoriami klienta, zarządzania ryzykiem itp.,
- doradztwo sprzyjające realizacji przyjętej strategii rozwoju danego obszaru (województwa, powiatu, gminy itp.) oraz skorzystania z istniejących programów, funduszy itp., które wpisują się w ich realizację,

- doradztwo sprzyjające rozwijaniu konkretnych przedsięwzięć turystycznych, w tym wpisujących się w strategię rozwoju obszaru,
- doradztwo ekonomiczno-finansowe, pozwalające poznać zasady przygotowania oceny finansowej przedsięwzięcia, pozyskiwania środków na ich prowadzenie itp.

Aby te pięć grup doradztwa było efektywnych, muszą być one ze sobą powiązane. W tym wypadku należy zacząć od doradztwa rozwijającego osobowość i postawy przedsiębiorcze, gdyż jest ono podstawą zajęcia się określonym rodzajem działalności i zainteresowania konkretnymi działaniami, w tym poznania strategii rozwojowych danego obszaru i dążenia do wykorzystania ich w procesie uruchamiania i poszerzania własnej działalności. Posiadanie wymienionych umiejętności może być podstawą poznania zagadnień dotyczących przygotowania przedsięwzięcia oraz jego specyfiki. W tym celu konieczne jest udzielanie porad dotyczących (Gannon 1993):

- poszukiwania pomysłu (np. świadczenia usług turystycznych) w dostosowaniu do miejscowych zasobów i potrzeb, oceny pomysłu i dróg jego realizacji,
- planowania przedsięwzięcia, w tym zgromadzenia potrzebnych informacji, sporządzenia biznesplanu, opisu działalności (organizacja, zasoby, położenie), opisu rynku, klientów, konkurencji i marketingu, harmonogramu działań oraz oceny rynku i zagrożeń, przeglądu i analizy dostępnych wariantów i możliwości oraz porównania i oceny wyników,
- analizy finansowej przedsięwzięcia i sposobu jej finansowania,
- zarządzania działalnością turystyczną w gospodarstwie rolniczym i prowadzenia rachunkowości w tym zakresie,
- lokalizacji i wyboru obiektów do prowadzenia działalności (np. zaadaptowania starych budynków gospodarczych na pokoje gościnne dla turystów),
- wymagań prawnych odnośnie zgłoszenia do ewidencji działalności turystycznej lub jej rejestracji, podatków, ubezpieczeń majątkowych i od odpowiedzialności cywilnej itp.,
- rozpoczęcia działalności, rozwoju produktu i ewentualnie zmiany rynku w przyszłości.

Doradztwem dotyczącym planowania, uruchomienia i organizowania działalności agroturystycznej mogą zajmować się różne podmioty, ale podstawą powinno być doradztwo publiczne, w ramach którego rolnicy powinni poznać podstawy prowadzenia działalności agroturystycznej oraz jej sfinansowania. Usługi doradcze w omawianym zakresie wynikają na ogół z polityki społeczno-ekonomicznej kraju, regionu, gminy itd., która jest realizowana w postaci stra-

tegi i różnych programów rozwojowych. Jednym z instrumentów ich realizacji jest doradztwo. W związku z tym, jeśli w planach rozwojowych określono rozwój agroturystyki na danym obszarze, to należy podjąć takie działania poprzez usługi doradcze w postaci informacji, szkoleń, przygotowania zainteresowanych itd.

Doradztwo w procesie realizacji przedsięwzięć agroturystycznych

Prowadzenie działalności agroturystycznej także wymaga wsparcia doradztwa, wskazującego, jak świadczyć usługi turystyczne z sukcesem oraz modyfikować produkt. Zakres prac doradczych jest taki sam jak w przypadku uruchamiania działalności agroturystycznej, ale zmienia się struktura usług doradczych. Podstawową rolę mają bowiem doradztwo organizacyjne i doradztwo ekonomiczno-finansowe, a następnie doradztwo personalne związane kształtowaniem umiejętności w zakresie organizacji i finansów.

Produkt agroturystyczny przyjmuje się na rynku i ulega doskonaleniu poprzez zagospodarowanie turystyczne i przygotowanie szerokiego i zróżnicowanego pakietu turystycznego, samodzielnie lub wspólnie (np. w ramach stowarzyszeń agroturystycznych). Prowadzenie działalności agroturystycznej powinno być efektywne, zapewnić nie tylko zwrot kosztów, lecz także nadwyżkę i satysfakcję. Zachowania rolników świadczących usługi agroturystyczne mogą być jednak zróżnicowane w zależności od dotychczasowego sukcesu, posiadanych możliwości rozwojowych, cyklu życia produktów i przede wszystkim od chęci do aktywnego działania. Zakładając, że rolnicy świadczący usługi turystyczne mają taką motywację, to postępowanie może przybrać postać (Jędrzejczyk 2001):

- orientacji na wzrost, charakteryzującej się dążeniem do zwiększenia rozmiarów działalności, wzrostu udziału w rynku usług agroturystycznych, rozszerzania obszaru oddziaływania, a więc do zwiększenia wskaźników ilościowych, łącznie z maksymalizacją dochodu lub zysku;
- orientacji na rozwój, opierającej się na wzroście wskaźników ilościowych i jakościowych, prowadzących do ulepszenia przygotowanej oferty agroturystycznej i większego zaspokojenia potrzeb turystycznych. Usprawnianie oferty może przebiegać w dwóch kierunkach:
 - dywersyfikacji oferty, związanej z wchodzeniem nowych produktów i wchodzeniem na nowe rynki, w tym na nisze rynkowe;
 - specjalizacji oferty, związanej z poprawą jej kompleksowości i jakości, co prowadzi do powstawania produktów markowych;

- orientacji na utrwalanie, która jest typowa dla podmiotów mających stałą pozycję na rynku, zadowolonych z istniejącej sytuacji i dążących do jej ochrony. Podmioty te stosują strategie bardziej defensywne i pilnują, aby ich produkt nie był jakościowo gorszy niż poprzednio.

System doradztwa powinien ułatwiać ocenę dotychczasowej działalności agroturystycznej, a także dokonać wyboru: utrwalania prowadzonej działalności, jej racjonalizowania, czy też modyfikacji. Doradztwo w omawianym zakresie sprzyja podjęciu decyzji o celowości zajmowania się działalnością agroturystyczną oraz określenia jej skali, kierunków rozwoju i rodzaju oferty, skupieniu się na tych dziedzinach, w których można uzyskać przewagę itd. Doradztwo takie i działania z tym związane, jeśli mają zapewnić sukces, powinny mieć charakter ciągły. Podstawą takich działań są posiadane zasoby czynników wytwórczych oraz umiejętności prowadzenia działalności turystycznej. Kształtowanie oferty jest więc segmentacją na określonym rynku, skupieniem się na określonej działalności, co może doprowadzić do powstania produktów markowych (wyróżniających się jakością lub też – i zarazem – specyficznych, niepowtarzalnych, jedy-nych itp.). Działania te mogą doprowadzić do specjalizacji, umożliwiającej lepsze przygotowanie oferty pod względem jakości i zaspokojenia potrzeb określonej grupy ludności, ale jednocześnie ograniczającej liczbę chętnych. Powstać może dylemat: lepsza specjalizacja czy też różnicowanie produktu. Odpowiedź na to mogą dać: analiza porównawcza prowadzonej działalności oraz symulacje dotyczące opłacalności tych działań i ich efektywności – realizowane przez doradców lub też przez rolników dzięki wiedzy zdobytej m.in. poprzez usługi doradcze, a więc w zależności od tego, czy to jest doradztwo zadaniowe czy też doradztwo procesowe.

Usługi doradcze w zakresie realizacji przedsięwzięć agroturystycznych mogą być świadczone przez wszystkie podmioty. Podstawową rolę w ich świadczeniu powinno odgrywać doradztwo kooperatywne – świadczone przez stowarzyszenia agroturystyczne, ukierunkowane na ich działalność i dostosowane do ich specyfiki. Jednocześnie powinna wzrastać pozycja doradztwa komercyjnego, zwłaszcza ukierunkowanego na przygotowanie specjalistycznych i specyficznych produktów turystycznych, szczególnie w okresie wzrostu skali i zakresu świadczenia usług turystycznych. Wzrost roli doradztwa kooperatywnego i komercyjnego nie musi oznaczać zmniejszenia roli doradztwa publicznego w prowadzeniu działalności. W dalszym ciągu należy wspierać poprzez doradztwo strategie i programy rozwojowe związane z agroturystyką.

Podsumowanie

Przedstawione rozważania wskazują, że istotnym elementem rozwoju agroturystyki powinno być doradztwo w tym zakresie. Usługi doradcze w dziedzinie rozwoju agroturystyki powinny:

- upowszechniać wypoczynek w gospodarstwie rolniczym i uwarunkowania jego funkcjonowania, w tym w miarę możliwości włączania turystów w rytm jego pracy i specyfiki,
- upowszechniać politykę turystyczną w odniesieniu do agroturystyki, a zwłaszcza projekty i programy w zakresie jej rozwoju na szczeblu krajowym, regionalnym i lokalnym,
- poszerzać zakres świadczonych usług agroturystycznych i stałego doskonalenia ich jakości,
- obejmować różne rodzaje aktywności kwaterodawców i ich umiejętności, takie jak doradztwo personalne, organizacyjne, prawne, finansowe itd.,
- mieć charakter kompleksowy i zróżnicowany w zależności od posiadanych zasobów wytwórczych i walorów turystycznych,
- ukierunkowywać zmiany doradztwa: z zadaniowego na procesowe,
- być świadczone przez różne podmioty, przy czym w momencie uruchamiania działalności agroturystycznej przez doradztwo publiczne, a po uruchomieniu – wzrastać powinna rola doradztwa kooperatywnego, a w dalszej kolejności doradztwa komercyjnego.

Bibliografia

- Balińska A. 2017. Rola samorządu lokalnego i organizacji pozarządowych w rozwoju turystyki wiejskiej w gminach przygranicznych wschodniej Polski. W: J. Wojciechowska (red.), Sieci współpracy w turystyce wiejskiej, stan obecny i wyzwania. Centrum Doradztwa Rolniczego, Kraków–Łódź, 73–86.
- Ban van den A.W., Hawkins H.S. 1997. Doradztwo rolnicze. Małopolskie Stowarzyszenie Doradztwa Rolniczego, Kraków, 7–26, 63–122.
- Chrościcki Z. 1997. Konsulting w zarządzaniu. Poltext, Warszawa, 97–147.
- Gannon A. 1993. Agroturizm a rozwój wsi. Wprowadzenie do rozwijania przedsięwzięć agroturystycznych. Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie, Kraków, 9–124.
- Holloway J.H., Robinson Ch. 1997. Marketing w turystyce. PWE, Warszawa, 28–30.
- Jędrzejczyk I. 2001. Nowoczesny biznes turystyczny. Ekostrategie w zarządzaniu firmą. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 162–205.

- Roman M. 2018. Innowacyjność turystyki jako czynnik poprawy konkurencyjności turystycznej makroregionu Polski Wschodniej. Wydawnictwo SGGW, Warszawa, 75–145.
- Sikora J. 2012, Agroturystyka. Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich. C.H. Beck, Warszawa, 61–176.
- Skórzyńska-Sikora U. 1997. Istota, pojęcie i rodzaje doradztwa. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H.*, vol. XXXI, 163–178.
- Waters D. 2001. Zarządzanie operacyjne. Towary i usługi. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 31–116.
- Wiatrak A.P. 1998. Rynek i produkt w turystyce wiejskiej. W: A.P. Wiatrak (red.), *Marketing i produkty markowe w turystyce wiejskiej*. SGGW, Warszawa, 7–20.
- Wiatrak A.P. 2011. Istota, zakres i funkcje publicznych usług doradczych. W: A. Koźuch, B. Kozuch (red.), *Usługi publiczne. Organizacja i zarządzanie*. Instytut Spraw Publicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011, 55–75.
- Zawistowska H., Dębski M., Górska-Warsewicz H. 2014. Polityka turystyczna. PWE, Warszawa, 110–134.

Publiczne doradztwo rolnicze w Polsce na rzecz rozwoju turystyki wiejskiej – trzy dekady doświadczeń

Public agricultural advisory in Poland for the development of rural tourism – three decades of experience

LESZEK STRZEMBICKI

ELŻBIETA KMITA-DZIASEK

Streszczenie

W artykule zaprezentowano w historycznym ujęciu przegląd działań publicznego doradztwa rolniczego w zakresie rozwoju agroturystyki i turystyki wiejskiej od roku 1990. Opracowanie zostało przygotowane na podstawie analizy materiałów archiwalnych i dokumentów Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie, przeglądu literatury oraz własnych doświadczeń autorów zaangażowanych bezpośrednio w projekty szkoleniowo-doradcze realizowane w systemie doradztwa rolniczego w ostatnich trzech dekadach.

Słowa kluczowe: agroturystyka, turystyka wiejska, doradztwo rolnicze, rozwój obszarów wiejskich.

Summary

The article presents a historical review of public agricultural advisory activities in the field of agritourism and rural tourism development since 1990. The study was prepared on the basis of an analysis of archive materials and documents of the Agricultural Advisory Center, Branch Office in Kraków, a review of literature and the own experience of the authors directly involved in training and advisory projects implemented in the agricultural advisory system in the last three decades.

Keywords: agritourism, rural tourism, agricultural consultancy, rural development.

Wstęp

Jednym z istotnych czynników wspierających rozwój terenów wiejskich Polski jest system publicznego doradztwa rolniczego¹. Jego podstawowym zadaniem jest pobudzanie i aktywne wspieranie rolnictwa, rynków rolnych, rozwoju wsi i wiejskiego gospodarstwa domowego przy zastosowaniu adekwatnych do istniejących warunków i dokonujących się przemian form i metod działalności, kompetentne wsparcie procesów planowania i uruchamiania działalności oraz jej prowadzenia, przekazanie odpowiedniej wiedzy oraz umiejętności efektywnego wykorzystania własnych zasobów i różnego typu funduszy zewnętrznych. Rynkowy system gospodarki sprawił, iż niezbędne stały się działania publicznego doradztwa rolniczego wykraczające poza podstawowe obszary wsparcia związane z prowadzeniem gospodarstwa rolnego i gospodarstwa domowego. Stąd wraz ze zmianą ustrojową w systemie działań doradztwa rolniczego pojawiło się wiele zagadnień z zakresu ekonomii, zarządzania i marketingu, pozwalających zarówno istotnie poprawić efektywność działalności produkcyjnej w rolnictwie – także poprzez wykorzystywanie informacji rynkowych w procesach podejmowania decyzji – jak i kreować przedsiębiorczość mieszkańców wsi, niezbędną do uzyskiwania dodatkowych i alternatywnych źródeł dochodu. W zbiorze nowych działań publicznego doradztwa rolniczego znalazła się również problematyka planowania regionalnego rozwoju rolnictwa, przemian strukturalnych obszarów wiejskich i agrobiznesu oraz zarządzania rozwojem wiejskich społeczności. Ważną pozycję zaczęło zajmować również zagadnienie relacji między produkcją rolną i innymi formami działalności gospodarczej a środowiskiem naturalnym i kulturowym obszarów wiejskich (Strzembicki 2013).

Spośród podejmowanych w nowych warunkach ustrojowych działań publicznego doradztwa rolniczego, zmierzających do pobudzenia i wsparcia nierolniczych form aktywności gospodarczej mieszkańców wsi, wyraźnie wyróżniają się te dotyczące turystyki wiejskiej, a zwłaszcza agroturystyki. Szczególnie dużym dynamizmem i różnorodnością działań na rzecz rozwoju agroturystyki i turystyki wiejskiej cechowały się lata 90. XX wieku. Przyniosło to widoczne efekty w postaci istotnego wzrostu ilości i poprawy jakości usług turystycznych świadczonych przez mieszkańców wsi, przy równoczesnym wyraźnym rozwoju działań zespołowych. W kolejnej dekadzie działania systemu doradztwa na rzecz tury-

¹ Aktualnie system publicznego doradztwa rolniczego w Polsce tworzą: Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie z Oddziałami w Krakowie, Poznaniu, Radomiu i Warszawie i 16 wojewódzkich ośrodków doradztwa rolniczego (Ustawa z dnia 22 października 2004 roku o jednostkach doradztwa rolniczego, Dz.U. 2004, nr 251, poz. 2507) i jest kontynuacją wcześniejszych struktur organizacyjnych.

styki wiejskiej zostały włączone do szerszego kontekstu rozwoju regionalnego i rolnictwa wielofunkcyjnego przy równocześnie większej samodzielności samej turystyki wiejskiej. Dalszy rozwój cechuje prowadzące do specjalizacji i budowania produktów markowych innowacyjne podejście do wykorzystania potencjału gospodarstw wiejskich do zaspokajania potrzeb społeczności lokalnych w zakresie ochrony środowiska, rozwoju kultury lokalnej, zachowania dziedzictwa kulturowego czy dostarczania usług społecznych (MRiRW 2022).

W realizacji kompleksowych działań oraz w wielu uznanych sukcesach w obszarze turystyki wiejskiej istotny udział od ponad trzech dekad ma Centrum Doradztwa Rolniczego Oddział w Krakowie², efektywnie współdziałające z regionalnymi ośrodkami doradztwa rolniczego oraz wieloma krajowymi i zagranicznymi organizacjami i instytucjami. Celem niniejszego opracowania jest prezentacja w historycznym ujęciu działań publicznego doradztwa rolniczego w zakresie rozwoju agroturystyki i turystyki wiejskiej w minionych trzech dekadach, z konieczności przedstawiona w ujęciu syntetycznym. Opracowanie zostało przygotowane na podstawie wnikliwej analizy materiałów archiwalnych i dokumentów Centrum Doradztwa Rolniczego Oddział w Krakowie, przeglądu literatury oraz własnych doświadczeń autorów zaangażowanych bezpośrednio w projekty szkoleniowo-doradcze realizowane w systemie doradztwa rolniczego.

Okres 1990–1991: Centralny Ośrodek Oświaty i Postępu w Rolnictwie Oddział w Krakowie³

Pierwsze działania Centralnego Ośrodka Oświaty i Postępu w Rolnictwie Oddział w Krakowie na rzecz rozwoju agroturystyki miały miejsce w 1990 roku. Zainicjowano wówczas program szkoleniowo-doradczy w zakresie rozwoju agroturystyki prowadzony we współpracy z Uniwersytetem w Dublinie i finansowany przez rząd Irlandii (Kmita 2003). W okresie od października 1990 roku do czerwca 1991 roku w sześciu województwach przeprowadzono po jednym kursie nt. „Alternatywne źródła dochodu na wsi – Agroturyzm”. Ich celem było „[...] nauczenie specjalistów WGD techniki programowania i wprowadzania do praktyki wybranych rozwiązań z obszaru agroturyzmu dla rozwiązywania

² Wcześniej jednostka funkcjonowała pod nazwami: Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie Oddział w Krakowie (1991–1998), Krajowe Centrum Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich Oddział w Krakowie (1999–2004)

³ Instytucja funkcjonowała w latach 1985–1991 jako jednostka badawczo-rozwojowa.

problemów socjalno-bytowych rodzin rolniczych”⁴. W kursach uczestniczyło łącznie 146 osób. W większości byli to doradcy wojewódzkich ośrodków postępu rolniczego, w tym specjalistki i instruktorki ds. wiejskiego gospodarstwa domowego. Kontynuacją szkoleń, było przeprowadzenie pilotażowego projektu rozwoju agroturystyki w południowej Polsce. Projekt miał charakter przedsięwzięcia komercyjnego i uwzględniał zysk dla usługodawców, a także dla współpracujących specjalistów WGD oraz dla Centralnego Ośrodka Oświaty i Postępu w Rolnictwie. Usługi obejmowały wyłącznie czternastodniowe pobyty turystów w gospodarstwie. Dzięki aktywności specjalistek WGD z 5 województw uzyskano deklaracje współpracy 11 rodzin rolniczych z 4 miejscowości. Po stworzeniu ofert pobytu turystów rozpoczęto ich promocję w prasie, a następnie sprzedaż. W dwóch miesiącach wakacyjnych: lipiec i sierpień 1990 roku z oferty skorzystało 173 turystów. Część propozycji pobytów u rodzin rolniczych nie znalazła akceptacji, głównie z powodu braku wyżywienia w ofercie, przy równoczesnym braku w pobliżu miejsca zakwaterowania odpowiednio zaopatrzonych sklepów bądź obiektów gastronomicznych.

Analiza działań prowadzonych w latach 1990–1991 w ramach pilotażowego projektu szkoleniowo-doradczego COOiPwR oraz ich efektów skłania do stwierdzenia, że w jego realizacji nie odniesiono sukcesu. Wydaje się, że było to głównie spowodowane przyjęciem założeń bazujących na doświadczeniach irlandzkich bez uwzględnienia specyfiki polskiej wsi i zachodzących przemian ustrojowych oraz oczekiwań potencjalnych nabywców, jak również brakiem doświadczenia i przekonania do idei agroturystyki u samych doradców uczestniczących w projekcie oraz dość powszechną nieufnością rolników do nowych inicjatyw i brakiem przekonania do korzyści (Kmita 1997). Podkreślić jednak należy, że zdobyte w tym okresie doświadczenie, wiedza i materiały były zacznym włączeniem agroturystyki w zakres działań doradztwa rolniczego w kolejnych etapach.

⁴ Program kursu „Alternatywne źródła dochodu na wsi – agroturystyka”, materiały archiwalne Centralnego Ośrodka Oświaty i Postępu w Rolnictwie w Brwinowie, Oddział w Krakowie nr 29/2322/74. Organizacja kursów została poprzedzona pięciodniowym stażem w Irlandii pracowników Centralnego Ośrodka Oświaty i Postępu w Rolnictwie w Brwinowie, Oddział w Krakowie/Zakład Oświaty Pozaszkolnej/; materiały archiwalne Centralnego Ośrodka Oświaty i Postępu w Rolnictwie w Brwinowie, Oddział w Krakowie nr 29/2322/73.

Okres 1991–1999: Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie Oddział w Krakowie

Utworzone w roku 1991 w miejsce zlikwidowanego COOiPwR Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie Oddział w Krakowie od początku swojej działalności postawiło na poszukiwanie alternatywnych źródeł dochodu gospodarstw wiejskich, w tym na agroturystykę. W 1992 roku Centrum opracowało autorski program „Agroturyzm jako dodatkowe źródło dochodu” i rozpoczęło realizację szkoleń dla doradców. Z czasem program przerodził się w cykl szkoleń realizowanych przez kolejne 6 lat. Łącznie, w latach 1992–1998 odbyło się 13 szkoleń dla 303 uczestników. Program obejmował zarówno zagadnienia teoretyczne, jak i praktyczne z zakresu organizacji i obsługi małego ruchu turystycznego na wsi, szczególnie w gospodarstwach rolnych. Były to m.in. takie zagadnienia, jak: zasady podejmowania decyzji o rozpoczęciu działalności, zasady rozpoznania zasobów i walorów turystycznych, podstawy marketingu w turystyce wiejskiej, obowiązujące normy prawne oraz dotyczące działalności turystycznej przepisy podatkowe i sanitarne. Kursy szkoleniowe były zazwyczaj pięciodniowe i obejmowały 38–40 godzin dydaktycznych. Ukończenie kursu dokumentowano zaświadczeniami o ukończeniu szkolenia. Wraz z rozwojem agroturystyki w kolejnych szkoleniach poza pracownikami ośrodków doradztwa rolniczego uczestniczyli również pracownicy urzędów gmin, kwaterodawcy wiejscy, a nawet trzy osoby z Litwy.

Dwie grupy uczestników pierwszych szkoleń odbyły uzupełniające ośmiodniowe szkolenie w Niemczech, co było możliwe dzięki włączeniu się CDiEwR do programu bilateralnej współpracy polskiego Ministerstwa Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej z niemieckim Ministerstwem Rolnictwa i Leśnictwa. Wyjazdami studyjnymi do Münsterland w Niemczech pt. „Alternatywne źródła dochodu ludności wiejskiej – Urlop w zagrodzie u rolnika” zrealizowanymi w dniach 21–28 września 1992 roku oraz 8–16 sierpnia 1993 roku we współpracy z firmą DG Agroprogress International GmbH z Bonn objęto 48 doradców z całego kraju (Kmita 1999). Spośród tej grupy 29 osób podjęło w ramach swych obowiązków służbowych koordynację rozwoju agroturystyki na terenie województwa lub (w przypadku dwóch osób) na terenie gminy. Bogaty i zróżnicowany tematycznie program pobytu umożliwił uczestnikom poznanie wielu przykładów gospodarstw agroturystycznych i innych obiektów prowadzących działalność turystyczną na wsi oraz ich zróżnicowanej oferty, spotkania z przedstawicielami stowarzyszeń turystyki wiejskiej, poznanie oferty wiejskich obiektów dziedzictwa kulturowego, a także obiektów sportowych i rekreacyjnych, poznanie tras turystycznych na obszarach chronionego krajobrazu i w skansenach, zwiedzenie tradycyjnych

zakładów rzemieślniczych i uczestnictwo w regionalnych targach, uczestnictwo w wykładach na temat wielu kwestii związanych z agroturystyką oraz doświadczeń w realizacji wybranych projektów turystycznych w krajach związkowych. Jak się okazało, przyjęcie koncepcji powiązania szkoleń podstawowych z wyjazdem studyjnym stanowiło punkt zwrotny w stosunku pracowników doradztwa rolniczego do idei rozwoju agroturystyki w Polsce (Kmita 1999). Szkolenia krajowe dały podstawy teoretyczne i wiedzę na temat krajowych uwarunkowań turystycznego rozwoju wsi, natomiast szkolenia na wyjeździe do Niemiec przełamały sceptycyzm doradców do nowej idei i zaowocowały przełomem w propagowaniu idei agroturystyki w Polsce.

Ważnym elementem uzupełniającym i równocześnie weryfikującym przyjęty w CDiEwR system szkoleń doradców z zakresu agroturystyki było polsko-niemieckie seminarium podsumowujące dwa lata projektu, które odbyło się w siedzibie Oddziału CDiEwR w Krakowie w listopadzie 1993 roku. Poza wspólną dyskusją na temat szans i zagrożeń agroturystyki w Polsce oraz wybranych determinant sukcesu gospodarstw agroturystycznych, podstawowym celem seminarium była ocena efektywności szkoleń prowadzonych dotychczas przy współudziale partnera niemieckiego oraz ustalenie priorytetów współpracy w przyszłości. Uczestnicy seminarium uznali, że kolejne działania powinny zwłaszcza dotyczyć: pomocy przy tworzeniu strategii rozwoju agroturystyki w Polsce na różnych szczeblach agregacji przestrzennej; pomocy zagranicznych doradców w tworzeniu produktów turystycznych odpowiadających wymogom współczesnego konsumenta europejskiego; przekazania doświadczeń w zakresie funkcjonowania stowarzyszeń agroturystycznych za granicą, pomocy w procesie tworzenia stowarzyszeń w Polsce i nawiązywania współpracy z ich odpowiednikami za granicą, dalszego szkolenia liderów ruchu agroturystycznego w Polsce, tj. doradców, nauczycieli, przedstawicieli samorządów lokalnych i stowarzyszeń agroturystycznych, z uwzględnieniem zagranicznych wyjazdów szkoleniowych oraz marketingu produktu turystycznego polskiej wsi. W efekcie współpraca bilateralna miała w Centrum kontynuację aż do 1999 roku. Jej drugim etapem był projekt „Turystyka wiejska krokiem w kierunku rozwoju wsi. Doradztwo dla doradców”⁵, mający na celu wykreowanie modelowych struktur organizacyjnych w wybranych wsiach, w których agroturystyka stanowiła istotną szansę rozwoju⁶.

CDiEwR realizował również szkolenia w Krakowie na zlecenie regionalnych jednostek doradztwa rolniczego bądź współuczestniczył w szkoleniach organizo-

⁵ Partnerem niemieckim Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie była firma consultin-gowa Kombi Consult GmbH z Berlina, a następnie Mediatour GmbH.

⁶ W projekcie uczestniczyło 14 wsi reprezentujących odrębne województwa (Kmita 1999).

wanych przez nie w terenie, służąc pomocą w zakresie programu wykładowego, zajęć warsztatowych oraz kadry wykładowców. W latach 1993–1996 w szkoleniach tego typu uczestniczyło łącznie 249 osób. Byli to pracownicy WOPR, rolnicy zainteresowani podjęciem działalności turystycznej, przedstawiciele lokalnych samorządów i uczniowie szkół rolniczych.

Rozpoznane potrzeby ukierunkowały działania szkoleniowe Centrum na zagadnienia produktowo-marketingowe. W tym nurcie w marcu 1994 roku Centrum zorganizowało szkolenie wyjazdowe „Organizacja targów turystycznych i ich rola w promocji produktu agroturystycznego”, z wykładem wprowadzającym w ODR w Kalsku, a następnie z uczestnictwem w Międzynarodowych Targach Turystycznych ITB w Berlinie. Przeprowadzono także seminarium „Problemy jakości w turystyce”, podczas którego uczestnicy brali udział zarówno w wykładach, jak i w ćwiczeniach.

Należy nadmienić, że wszystkie szkolenia realizowała doświadczona kadra dydaktyczna. Tworzyli ją zarówno pracownicy naukowo-dydaktyczni uczelni wyższych, jak i praktycy reprezentujący instytucje działające w otoczeniu turystyki wiejskiej i agroturystyki, i determinujące w różnej formie funkcjonowanie podmiotów turystycznych. W tym okresie podstawowy trzon wykładowców nie ulegał zmianie, co dawało możliwość doskonalenia warsztatu dydaktycznego i systematycznego podnoszenia poziomu zajęć, a tym samym zwiększania efektywności działań szkoleniowych.

Wśród różnorodnych działań oddziału krakowskiego CDiEwR wspierających rozwój agroturystyki, a skierowanych do kadr regionalnego doradztwa, wymienić również należy rozpoczęcie, od połowy lat 90. XX w., organizacji dorocznych ogólnopolskich seminariów dla pracowników Ośrodków Doradztwa Rolniczego, odpowiedzialnych w swoich województwach za tematykę agroturystyki. Początkowo były to specjalistki zakładowe ds. wiejskiego gospodarstwa domowego. Warto dodać, iż tematyka seminariów kształtowana była zawsze zgodnie z potrzebami środowiska doradczego obserwowanymi przez Centrum oraz sygnalizowanymi przez samych doradców.

Odrębny projekt szkoleniowy o zasięgu ogólnopolskim przygotował krakowski Oddział CDiEwR dla kadry pedagogicznej szkół rolniczych, a konkretnie dla nauczycieli przedmiotu „Obsługa ruchu turystycznego na wsi”. Przedmiot ten spełniał funkcję przedmiotu specjalizującego w zawodzie technik-rolnik⁷. Doskonalenie miało charakter studium przedmiotowo-metodycznego „Obsługa

⁷ Przedmiot „Obsługa ruchu turystycznego na wsi” został wprowadzony do programu nauczania technikum rolniczego decyzją Ministerstwa Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej z dnia 23 marca 1993 roku. Konsekwencją wprowadzenia do programu szkolnego nowego przedmiotu była konieczność właściwego przygotowania nauczycieli do jego prowadzenia. Autorski program szkoleniowy krakowskiego Oddziału CDR dawał właśnie taką możliwość.

małego ruchu turystycznego na wsi” i obejmowało 120 godzin dydaktycznych realizowanych w trzech pięciodniowych zjazdach ustalonych w kolejnych trzech miesiącach. Kompleksowy program szkolenia zapewniał właściwe przygotowanie nauczycieli do prowadzenia zajęć teoretycznych i praktycznych przewidzianych dla tego przedmiotu w szkolnym programie nauczania.

Program studium obejmował takie zagadnienia, jak: pojęcie zasobów i ich ocena oraz istota uruchamiania dodatkowych źródeł dochodu na wsi, podstawowe pojęcia sfery turystyki, zarys historii turystyki oraz aktualne trendy w turystyce światowej, charakterystyka typowych i przyjaznych środowisku wiejskiemu form turystyki, specyfika turystyki wiejskiej, formy usług turystycznych oraz zasady ich organizacji i klasyfikacji, marketing w turystyce wiejskiej, prawno-finansowe podstawy prowadzenia działalności gospodarczej oraz konsekwencje prowadzenia działalności turystycznej w środowisku wiejskim. Tematyka zajęć dydaktycznych została podzielona na 8 bloków tematycznych, w tym zajęcia seminaryjne. W programie szkolenia znajdowały się również zajęcia warsztatowe w ramach wycieczki dydaktycznej oraz przygotowanie pracy dyplomowej na zaliczenie. Łącznie w latach 1993–1994 w trzech grupach, studium ukończyło 63 nauczycieli. Od lipca 1994 roku CDiEwR zaprzestało organizacji studium, a kompetencje w tym zakresie uzyskało Centrum Doskonalenia Zawodowego Nauczycieli Szkół Rolniczych w Brwinowie⁸.

Doskonalenie zawodowe nauczycieli szkół rolniczych było w CDRiRW wznowione w formie szkolenia kursowego w latach 1996–1997. Przy podobnej koncepcji trzech pięciodniowych zjazdów w ramach jednego cyklu szkoleniowego nieznacznie ograniczono liczbę godzin dydaktycznych, poszerzono natomiast krąg uczestników szkoleń, włączając poza nauczycielami szkół rolniczych prowadzących przedmiot „Obsługa ruchu turystycznego na wsi” także zainteresowanych nauczycieli liceów zawodowych czy lektorów prowadzących zajęcia w ramach pozaszkolnych form oświaty na wsi. W tym okresie w kursach dla nauczycieli uczestniczyło łącznie 47 osób.

Działania oddziału krakowskiego CDiEwR na rzecz rozwoju turystyki wiejskiej w Polsce przybierały także formę aktywnego zaangażowania w realizację projektów finansowanych ze środków Unii Europejskiej, w tym z funduszu PHARE. Szczególne znaczenie dla rozwoju turystyki wiejskiej miał udział Centrum w realizacji programu PHARE-TOURIN II „Rozwój turystyki na terenach wiejskich i zalesionych”, obsługiwanego przez Fundację Rozwoju Turystyki na zlecenie Urzędu Kultury Fizycznej i Turystyki w latach 1996–1997. CDiEwR Oddział w Krakowie w konsorcjum z niemiecką firmą DG Agropgress International GmbH realizowało jedną z trzech części tego programu o nazwie „Rozwój

⁸ Zarządzenia nr 22 MRiGŻ z 29 lipca 1994, Dz.Urz.MRiGŻ 5/94.

wiejskiej bazy noclegowej”. Do najważniejszych efektów tego wielozadaniowego programu należy zaliczyć: dokonanie inwentaryzacji wiejskiej bazy noclegowej, stworzenie kompleksowego systemu kategoryzacji wiejskiej bazy noclegowej akceptowanego przez stowarzyszenia turystyki wiejskiej (uczestniczące aktywnie w całym procesie jego tworzenia) oraz stworzenie strategii szkoleniowej z pełną obudową dydaktyczną. Nowatorskie w tym czasie materiały obejmujące poza treściami merytorycznymi i wskazówkami metodycznymi także zestaw prezentacji na foliogramach stanowiły przez wiele lat bazę szkoleń prowadzonych w terenie przez doradców (Kmita-Dziasek 2003).

Trudno nie dostrzec także znaczącej roli oddziału krakowskiego CDiEwR w kreowaniu działań zespołowych mieszkańców wsi świadczących usługi turystyczne. Współdziałanie wiejskich usługodawców jest jednym z warunków stworzenia ciekawej, zróżnicowanej oferty turystycznej, pozwala znacznie zwiększyć efekty i jednocześnie ograniczyć koszty wielu przedsięwzięć, a także jest często niezbędnym warunkiem partnerstwa w stosunkach z lokalnymi samorządami, administracją rządową, instytucjami i organizacjami. Centrum stale wspierało proces powstawania regionalnych stowarzyszeń turystyki wiejskiej, a w połowie lat 90. aktywnie uczestniczyło w działaniach zmierzających do utworzenia ogólnopolskiej organizacji turystyki wiejskiej⁹. Działania te zakończyły się powołaniem i zarejestrowaniem w czerwcu 1996 roku Polskiej Federacji Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnne”¹⁰. Warto dodać, że Centrum okresowo monitorowało działalność stowarzyszeń turystyki wiejskiej, udostępniając wyniki zarówno samym stowarzyszeniom, jak i zainteresowanym resortom i środowisku naukowemu. W kolejnych latach współpraca oddziału krakowskiego Centrum z Federacją osiągnęła nowy, wyższy poziom, a zarząd Federacji znalazł w kierownictwie oddziału sojusznika w wielu swoich działaniach. Siedziba oddziału krakowskiego Centrum stała się miejscem wielu spotkań i konferencji inicjowanych i organizowanych przez obie strony z korzyścią dla dalszego rozwoju turystyki wiejskiej.

⁹ Warto dodać, że oddział krakowski Centrum pomógł w stworzeniu statutu i rejestracji Stowarzyszenia Agroturystycznego „Galicyjskie Gospodarstwa Gościnne” i jako członek wspierający zapewniał tymczasową siedzibę; przyjęty statut służył później jako wzorzec dla innych stowarzyszeń w kraju.

¹⁰ Federację początkowo tworzyło 30 lokalnych stowarzyszeń. W 1997 roku Federacja została przyjęta do EUROGITIS – Europejskiej Federacji Stowarzyszeń ds. Urlopu w Wiejskiej Zagrodzie na Terenie Wiejskim; pozwoliło to szerzej korzystać z międzynarodowych doświadczeń, a także przekazywać do wielu zagranicznych organizacji informacje o efektach pracy oraz o ofercie turystycznej polskiej wsi.

Okres 1999–2004: Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich Oddział w Krakowie

Wraz z reformą administracyjną wprowadzoną od 1 stycznia struktury doradztwa rolniczego zostały poddane radykalnej zmianie. W miejsce 49 dotychczasowych wojewódzkich ośrodków doradztwa rolniczego powołanych zostało 16 jednostek odpowiadających nowym województwom, a CDiEWR zostało przekształcone w Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich z siedzibą w Brwinowie z dwoma Oddziałami w Krakowie i w Poznaniu oraz sześcioma Regionalnymi Centrami w Barzkowicach, Wrocławiu, Przysieku, Starym Polu, Poświętnym i Radomiu. Po raz pierwszy w jednostce centralnej powołano Dział Rozwoju Obszarów Wiejskich działający na poziomie krajowym, a jego kierownictwo powierzono Oddziałowi w Krakowie. Niezależnie od dalszych przekształceń jednostki dział ten zachował swoje miejsce i kompetencje do dnia dzisiejszego.

W początkowym okresie funkcjonowania KCDRRiOW zasadniczo kontynuowano wcześniej rozpoczęte działania na rzecz rozwoju turystyki wiejskiej. W ramach rozpoczętej w 1998 roku współpracy z Austrią, w roku 1999 odbyły się 3 wyjazdy studyjne do regionu Waldviertel poprzedzone seminariami wprowadzającymi w Krakowie, w których udział wzięło 75 osób. Ich przedmiotem były rozwój regionalny i turystyka.

Rok 1999, pierwszy rok działalności KCDRRiOW, był równocześnie ostatnim rokiem realizowanego od 1995 roku polsko-niemieckiego projektu „Turystyka wiejska krokiem w kierunku rozwoju wsi”. W tym czasie szkolenia prowadzone były przede wszystkim we wsiach projektowych¹¹ i ukierunkowane na wypracowanie strategii rozwoju wsi z wykorzystaniem specyfiki rolniczo-turystycznej poszczególnych miejscowości oraz urynkowania oferty. Odbyło się wtedy 19 seminariów we wsiach projektowych z udziałem specjalistów z Niemiec, Austrii i Polski, w których łącznie uczestniczyło 221 przedstawicieli lokalnych społeczności. Najbardziej spektakularne efekty rozwojowe osiągnięto we wsi Wojciechów na Lubelszczyźnie. Projekt został zakończony konferencją ogólnopolską w Krakowie 30 listopada 1999 roku z udziałem przedstawicieli resortów rolnictwa Polski i Niemiec (Kmita 1999).

Równocześnie wiele innych szkoleń statutowych prowadzonych było w terenie. Przykładowo od lutego do listopada 1999 pracownicy KCDRRiOW prowadzili zajęcia na zorganizowanych przez ośrodki doradztwa i urzędy gmin 13 szkoleniach zatytułowanych „Podnoszenie standardu usług żywieniowych

¹¹ W etapie projektu 1995–1999 uczestnikami były wsie: Swornegacie (bydgoskie), Wojciechów (lubelskie), Momoty Górne (tarnobrzeszkie), Wetlina (krośnieńskie), Skierbieszów (zamojskie), Kuryłówka (rzeszowskie).

w gospodarstwach agroturystycznych”, 2 szkoleniach na temat „Przygotowanie gospodarstwa do prowadzenia usług agroturystycznych” i 4 szkoleniach „Działania zespołowe w turystyce wiejskiej”.

Kontynuowane były również ogólnopolskie seminaria dla doradców ODR odpowiedzialnych za agroturystykę w poszczególnych regionach. W okresie poprzedzającym wejście Polski do Unii Europejskiej oraz w roku akcesji tematyka seminariów szczególnie dotyczyła prawno-finansowych uwarunkowań prowadzenia działalności turystycznej na wsi w perspektywie UE, resortowych programów wsparcia tej działalności, warunków korzystania z funduszy przedakcesyjnych, aktualnych tendencji w marketingu usług turystycznych, nowych obowiązków kwaterodawców wiejskich w zakresie przepisów sanitarnych oraz udziału systemu doradztwa w budowie strategii rozwoju turystyki wiejskiej w Polsce.

Zbliżająca się akcesja Polski do UE wpłynęła na ukierunkowanie działań doradztwa rolniczego na przygotowanie mieszkańców wsi do korzystania z instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej. Doradztwo rolnicze zaangażowane zostało w informowanie i pomoc rolnikom w aplikowaniu o wsparcie finansowe ze Specjalnego Programu Akcesyjnego Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich SAPARD. Dla KCDRRiOW Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi delegowało zadania w zakresie oceny ekonomicznej projektów zgłoszonych do współfinansowania ze środków Programu SAPARD w ramach działania 2 „Inwestycje w gospodarstwach rolnych”¹².

Akcesja do Unii Europejskiej wprowadziła do porządku prawnego wiele nowych uregulowań. KCD w Krakowie zareagowało natychmiast na potrzebę ich interpretacji, wydając w roku 2004 *Poradnik praktyczny. Prawno finansowe uwarunkowania prowadzenia usług turystycznych na polskiej wsi po akcesji do UE*. Poradnik był przez kolejne lata systematycznie aktualizowany, zmieniamy i udostępniany także przez Internet oraz w formie szkoleń e-learningowych.

Okres od roku 2005: Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie

Początek kolejnego okresu wyznacza wejście w życie ustawy o jednostkach doradztwa rolniczego¹³ ustanawiającej obowiązującą do dziś strukturę doradztwa rolniczego w Polsce, zachowującą dla krakowskiego Oddziału Centrum Doradz-

¹² Zarządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 27 listopada 2000 roku.

¹³ Ustawa z dnia 22 października 2004 roku o jednostkach doradztwa rolniczego, Dz.U. 2004, nr 251, poz. 2507

twa Rolniczego wiodącą rolę w zakresie rozwoju obszarów wiejskich. Jest on także związany z wdrażaniem nowych instrumentów polityki strukturalnej UE.

Wspieranie działań zespołowych na obszarach wiejskich objęło nowe formy partnerskiej współpracy, które zrodziły się wraz z powstaniem lokalnych grup działania, będących efektem nowego podejścia Unii Europejskiej do rozwoju obszarów wiejskich (program LEADER). Pierwsze lokalne grupy działania powstały w Polsce w wyniku realizacji pilotażowego programu LEADER+ na lata 2004–2006. Celem działania LGD jest tworzenie i realizacja lokalnych strategii rozwoju, w których turystyka stanowi na ogół bardzo istotny kierunek. Oddział krakowski CDR opracował zatem koncepcję szkoleń dla LGD i innych podmiotów turystyki wiejskiej dotyczącą zasad i metodyki tworzenia zintegrowanych produktów turystyki wiejskiej i zaczął ją realizować (Leśniak 2012). Począwszy od 2008 roku zorganizowano szereg szkoleń i seminariów wspierających funkcjonowanie i rozwój LGD. Szkolenia, łączone często z warsztatami, poświęcone były: marketingowi produktu turystyki wiejskiej, budowie marki w turystyce wiejskiej, aktywizacji lokalnych społeczności poprzez turystykę wiejską, roli wiejskich organizacji społecznych w rozwoju turystyki na obszarach wiejskich – szczególnie agroturystyki, wprowadzeniu do metodyki budowy zintegrowanych, sieciowych produktów turystyki wiejskiej oraz działaniom marketingowym, wraz z metodyką wsparcia doradczego dla LGD w tym zakresie. Uczestnikami szkoleń i seminariów byli zarówno przedstawiciele LGD, stowarzyszeń, wiejskich organizacji społecznych, jak i doradcy ODR, liderzy wiejscy, przedstawiciele gmin i samorządów. W okresie 2010–2012 przeprowadzono łącznie 20 szkoleń (niektóre poprzez Internet) i 2 seminaria internetowe. Większość szkoleń przeprowadzono na zlecenie MRiRW. Ponadto oddział krakowski CDR organizował szkolenia na zlecenie konkretnych LGD, takich jak np. LGD „Wokół Łysej Góry”, LGD „Perła Jury”, LGD „Kraina Rawki” (łącznie 5 szkoleń). W kolejnych latach działania edukacyjne i doradcze wspierające działalność LGD były kontynuowane, chociaż w bardziej ograniczonym zakresie. Przeprowadzono w 2015 roku seminarium internetowe poświęcone budowie sieciowych produktów turystyki wiejskiej, zaś w 2016 roku zrealizowano w Małopolsce, na zlecenie LGD „Sandry Brdy”, warsztaty terenowe dotyczące tematyki zagród edukacyjnych, dziedzictwa kultury materialnej, w tym sztuki kulinarnej jako elementów oferty turystycznej regionu.

Oddział krakowski CDR kontynuował organizację dorocznych ogólnopolskich seminariów dla specjalistów ODR koordynujących agroturystykę w swoich województwach¹⁴. Początkowo tematyka seminariów w zakresie turystyki

¹⁴ Nadmienić należy, że równoległe Oddział organizował okazjonalnie ogólnopolskie seminaria dla innych grup specjalistów ODR, i tak np. w 2011 roku poza dorocznym seminarium kierowników działów zorganizowano również seminarium dla doradców współpracujących z LGD

wiejskiej i agroturystyki była ściśle związana z akcesją do UE, w kolejnych latach zaczęła dotyczyć innych kwestii, np. zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich, zróżnicowania działalności gospodarczej, ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego, w tym dziedzictwa kulinarnego, bezpieczeństwa życia i pracy na wsi, nowych technologii komunikacyjnych. Kwestie te były również istotne dla właściwego rozwoju turystyki wiejskiej i agroturystyki. Ważne znaczenie dla dalszego rozwoju agroturystyki miała także tematyka kolejnych od 2010 roku, ogólnopolskich seminariów związana z potrzebami edukacji doradców i nowymi ofertami szkoleniowymi, wspieraniem przedsiębiorczości na obszarach wiejskich oraz procesu aktywizacji społeczności lokalnych, przepisami służb kontrolnych w zakresie zakładania i prowadzenia działalności gospodarczej na obszarach wiejskich, komercjalizacją dziedzictwa kulturowego, inteligentnymi rozwiązaniami na rzecz rozwoju obszarów wiejskich (*smart villages*), współpracą w zakresie gospodarstw opiekuńczych, profesjonalizacją usług społecznych w gospodarstwach wiejskich. Ostatnie trzy seminaria (lata 2020–2022) ze względu na sytuację pandemiczną odbyły się w formie *on-line*.

W pierwszej dekadzie XXI wieku w działaniach CDR w Krakowie pojawił się wschodni kierunek współpracy międzynarodowej w zakresie turystyki wiejskiej. W latach 2004–2005 Centrum zrealizowało projekt RITA „Rozwój agroturystyki na Białorusi”, w zakresie którego odbyły się między innymi dwie wizyty szkoleniowe w Polsce dla mieszkańców wsi z Białorusi pn. „Organizacja usług turystycznych na wsi”. Uczestniczyło w nich 49 osób. Z kolei w ramach projektu pn. „Rozwój agroturystyki i rolnictwa ekologicznego szansą rozwoju obszarów wiejskich Ukrainy” realizowanego przez CDR w Brwinowie ze środków Pomocy Zagranicznej Ministerstwa Spraw Zagranicznych w roku 2008 Oddział zorganizował wizytę studyjną dla 35 osób z Ukrainy. Aktualnie od kilku lat CDR współpracuje z ukraińskimi samorządami w organizacji wizyt studyjnych do Polski dotyczących szerokiego kontekstu rozwoju wsi i korzystania z instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej.

W systemie działań edukacyjnych i doradczych istotną rolę od początku spełniały również konferencje, z których za najbardziej istotne należy uznać Ogólnopolskie Sympozja Agroturystyczne organizowane przez Centrum w Krakowie regularnie od 1994 roku¹⁵. Z kolei od 2012 roku CDR organizuje Ogólnopolskie Złoty Zagród Edukacyjnych. Do 2022 roku odbyło się siedem edycji konferencji, która każdorazowo gromadzi ponad 200 uczestników. Z innych warto zwrócić

poświęcone budowie produktu markowego w turystyce wiejskiej. Obecnie regularnie odbywają się seminaria dla wojewódzkich koordynatorów Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych.

¹⁵ Szczegółowy opis Ogólnopolskich Sympozjów Agroturystycznych jest przedmiotem odrębnego rozdziału niniejszej monografii.

uwagę na zrealizowany na zlecenie Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi w 2011 roku cykl czterech konferencji regionalnych nt. „Doradztwo i nauka w agroturystyce. Innowacyjne projekty turystyki wiejskiej”. Uczestniczyło w nich 240 osób: doradców, przedstawicieli samorządów, nauki, stowarzyszeń turystyki wiejskiej.

W wyniku zorganizowanego przez Centrum 5–6 lipca 2011 roku spotkania nt. kierunków rozwoju turystyki wiejskiej w Polsce powołana została Rada Doradcza Polskiej Federacji Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnne” w celu merytorycznego wsparcia bieżących działań, przygotowania perspektywicznego programu funkcjonowania Federacji oraz uczestnictwa w projektowaniu szeroko rozumianego rozwoju turystyki wiejskiej w Polsce. Rada ukonstytuowała się 12 września 2011 roku w Mielnie podczas Sympozjum Agroturystycznego.

Bezpośrednim efektem współpracy Rady były organizowane w dwóch kolejnych latach przez CDR w Krakowie konferencje krajowe dla przedstawicieli stowarzyszeń agroturystycznych. Pierwsza z nich odbyła się w grudniu 2011 roku pn. „Partnerstwo dla turystyki wiejskiej – doświadczenia i wyzwania”. Uczestniczyły w niej 84 osoby – przedstawiciele stowarzyszeń agroturystycznych, Polskiej Federacji Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnne”, resortów rolnictwa oraz sportu i turystyki, środowiska naukowego oraz doradcy. Konferencji towarzyszyła publikacja pod tym samym tytułem ukazująca dorobek społecznego ruchu agroturystycznego w minionym dwudziestolecu. W kolejnym, 2012 roku oddział krakowski CDR zorganizował trzydniową ogólnopolską konferencję pn. „Wykorzystanie możliwości PROW 2007–2013 w kształtowaniu i komercjalizacji produktów turystyki wiejskiej”. Celem konferencji było omówienie w gronie liderów turystyki wiejskiej w Polsce uwarunkowań obecnego i projektowanego wsparcia rozwoju turystyki wiejskiej z Europejskiego Funduszu Rozwoju Wsi i Rolnictwa. W konferencji udział wzięły 72 osoby reprezentujące stowarzyszenia, samorządy, doradztwo i administrację. Konferencje były realizowane jako zadania zlecone MRiRW. Rezultatem działalności Rady w dalszej perspektywie było trwałe włączenie Polskiej Federacji Turystyki Wiejskiej w realizację programu promocji polskiej agroturystyki pn. „Odpoczywaj na wsi”, realizowanego przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi od roku 2015.

Krakowski Oddział CDR kontynuował, w różnych formach, doskonalenie zawodowe nauczycieli. W partnerstwie z SGGW przeprowadzono dwie edycje studiów podyplomowych pn. „Organizacja turystyki i agroturystyki. Doskonalenie kwalifikacji nauczycieli”. We współpracy z Krajowym Centrum Edukacji Rolniczej zorganizowano szkolenia poświęcone: budowie sieciowych produktów turystyki wiejskiej, aspektom prawnym działalności agroturystycznej, rozwojowi turystyki wiejskiej z wykorzystaniem dziedzictwa kulturowego regionu, roli szkoły rolniczej w kreacji marki w turystyce wiejskiej, małej gastronomii z elementami kuchni regionalnej jako produktowi turystycznemu czy wprowa-

dzeniu do metodyki budowy zintegrowanych, sieciowych produktów turystyki wiejskiej. Łącznie, w latach 2010–2013 przeprowadzono 6 szkoleń stacjonarnych dla nauczycieli, w tym 1 szkolenie z wyjazdem studyjnym, w których uczestniczyło łącznie 144 osób oraz 2 szkolenia poprzez Internet, w których uczestniczyły 32 osoby.

Podążając za naturalnym rozwojem specjalizacji gospodarstw agroturystycznych oraz wdrażając nowe trendy wielofunkcyjnego rozwoju wsi i rolnictwa społecznego, Centrum w Krakowie podjęło pod koniec pierwszej dekady XXI wieku szereg działań, które zaowocowały koncepcją gospodarstw edukacyjnych i utworzeniem Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych. W tym celu już w 2009 roku CDR powołał ekspercki Zespół ds. Agroturystycznych Gospodarstw Edukacyjnych. W jego ramach we współpracy z Departamentem Oświaty Rolniczej i Nauki w MRiRW we wrześniu 2010 roku zorganizowano tygodniowy wyjazd studyjny do regionu Rhone-Alpes we Francji, nt. „Funkcjonowanie agroturystycznych gospodarstw edukacyjnych we Francji”. Również pod koniec tego roku przeprowadzono dwudniowe szkolenie wyjazdowe Zespołu ds. Agroturystycznych Gospodarstw Edukacyjnych w poszerzonym składzie poświęcone prawno-finansowym uwarunkowaniom prowadzenia działalności edukacyjnej przez gospodarstwa rolne oraz poznaniu Szlaku Agroturystycznych Zagród Edukacyjnych w gminie Żarki w województwie śląskim. Przy aktywnym udziale Zespołu w roku 2011 oddział krakowski ODR wspólnie z wojewódzkimi ODR przy wsparciu finansowym MRiRW zrealizował projekt „Utworzenie Sieci Agroturystycznych Gospodarstw Edukacyjnych”, w wyniku którego opracowano i rozpoczęto upowszechnianie koncepcji funkcjonowania zagród edukacyjnych oraz zasad ich uczestnictwa w ogólnopolskiej sieci. Przeprowadzono cykl 16 regionalnych seminariów informacyjno-promocyjnych poświęconych idei i zasadom tworzenia tego typu gospodarstw, w których uczestniczyło 320 mieszkańców wsi i doradców, poprzedzony szkoleniem w Krakowie dla doradców ODR – trenerów na szkoleniach regionalnych. Tworząc koncepcję zagród edukacyjnych, CDR korzystało, poza wspomnianymi wcześniej, także z doświadczeń szwajcarskich podczas szkoleń wyjazdowych w latach 2013–2014, włoskich w projekcie FARMLAND (2013–2015) czy węgierskich i czeskich w ramach projektu „Social Farms in Visegrad Countries” (2016–2017). Po ponad 10 latach funkcjonowania, koordynowana przez CDR Oddział w Krakowie Ogólnopolska Sieć Zagród Edukacyjnych liczy ponad 300 zagród, z czego około 70% to również gospodarstwa agroturystyczne. W ostatnim czasie CDR jest zaangażowane w rozwijanie kolejnych funkcji gospodarstw rolnych w zakresie usług opiekuńczych i terapeutycznych.

Różnego typu działalność edukacyjna oddziału krakowskiego CDR w zakresie głównego nurtu turystyki wiejskiej jest kontynuowana przy wykorzystywaniu

większej różnorodności form i metod nauczania¹⁶. Tematyka szkoleń, kursów i seminariów dotyczyła m.in.: relacji pomiędzy przepisami prawa a turystyką wiejską, doskonalenia zawodowego doradców w zakresie agroturystyki i turystyki wiejskiej, uwarunkowań formalno-prawnych turystyki wiejskiej, nowych regulacji w turystyce wiejskiej i ich konsekwencji, wprowadzenia do problematyki rozwoju obszarów wiejskich, ze szczególnym uwzględnieniem turystyki wiejskiej, w tym agroturystyki – dla nowych pracowników jednostek doradztwa rolniczego, produktów sieciowych w turystyce wiejskiej, zielonej opieki jako nowej perspektywy dla gospodarstw agroturystycznych oraz ogrodu pokazowego jako inspiracji dla rozwoju oferty agroturystycznej. Poza zajęciami stacjonarnymi, stosowano często formę hybrydową (*blended learning*) oraz internetową. Zajęcia zdalne uzupełniane były także ofertą w zakresie samokształcenia. Uczestnikami zajęć edukacyjnych byli głównie pracownicy ODR, a także mieszkańcy wsi.

Zważywszy, że strategia szkolenia kwaterodawców wiejskich wypracowana w programie PHARE-TOURIN w połowie lat 90. XX wieku, pomimo efektywnego jej wdrożenia i bardzo pozytywnego odbioru, została w znacznej mierze wyczerpana, a wykształcona wtedy kadra trenerów w istotnej części wykruszyła się ze względu na zmiany na rynku pracy, reformę administracyjną lub wejście w wiek emerytalny. CDR Oddział w Krakowie podjął się zadania wypracowania kompleksowej standaryzowanej oferty szkoleniowej dla kadr turystyki wiejskiej. W latach 2015–2016 pilotażowym programem badawczo-szkoleniowym zrealizowanym w województwie małopolskim objęto trzy kluczowe grupy podmiotów zaangażowanych w rozwój agroturystyki w Małopolsce, tj. doradców MODR, kwaterodawców wiejskich i pracowników jednostek samorządu terytorialnego. Szkolenia pilotażowe ukończyło łącznie 90 osób, po 30 w każdej z grup docelowych.

Kontynuacja projektu w wymiarze ogólnopolskim w latach 2020–2023 w zakresie operacji „Kompetentny trener turystyki wiejskiej” realizowanej w zakresie KSOW doprowadziła między innymi do opracowania *Podręcznika Trenera Turystyki Wiejskiej*, stanowiącego obszerne kompendium łączące wiedzę teoretyczną z praktycznym i metodycznym ujęciem najważniejszych sfer turystyki wiejskiej. Poszczególne części zebranego w pięciu tomach podręcznika obejmują aspekty: formalno-prawne, jakości i zarządzania, społeczno-ekonomiczne, organizacji i marketingu oraz produktów i usług czasu wolnego. Opracowano także cykl podstawowych i uzupełniających szkoleń e-learningowych, które w latach 2021–2022 ukończyło 369 doradców.

¹⁶ Równocześnie w tym samym okresie prowadzono działania edukacyjne poświęcone kreowaniu i rozwojowi nowych produktów turystyki wiejskiej lub kontynuacji działań podjętych wcześniej. Znalazło to już wcześniej odzwierciedlenie w niniejszej publikacji.

Odpowiadając na potrzeby związane z sytuacją pandemiczną Centrum we współpracy z Polską Federacją Turystyki Wiejskiej przygotowało i udostępniło za pośrednictwem Internetu wszystkim zainteresowanym film instruktażowy pt. *Agroturystyka w okresie COVID-19 – dobre praktyki* oraz poradnik elektroniczny *Odpoczywaj na wsi bezpiecznie*.

W tym okresie oddział krakowski CDR prowadził także działalność szkoleniową i doradczą zamawianą przez różne organizacje turystyki wiejskiej w siedzibie CDR w Krakowie, w formie wizyt studyjnych oraz wykładów i warsztatów w terenie. Centrum brało też aktywny udział w różnorodnych inicjatywach agroturystycznych, w tym prowadziło wykłady i warsztaty towarzyszące Targom Agroturystyki i Turystyki Wiejskiej AGROTRAVEL w Kielcach od samego początku w 2009 roku. Na zagadnienia związane z wielofunkcyjnością rolnictwa i gospodarstw wiejskich ukierunkowane były projekty międzynarodowe z programów Leonardo da Vinci, Erasmus i Erasmus+.

We wszystkich swoich działaniach oddział krakowski Centrum Doradztwa Rolniczego aktywnie współpracuje z pracownikami naukowo-dydaktycznymi wielu uczelni wyższych i placówek naukowo-badawczych z całego kraju. Podstawowym kryterium zaproszenia do współpracy przedstawiciele nauki są zawsze wysokie kompetencje w określonej dziedzinie oraz szczególne predyspozycje w przekazywaniu wiedzy i kreowaniu umiejętności. Pozwala to osiągnąć wysoki poziom realizowanych projektów, a równocześnie zwiększyć zainteresowanie środowiska naukowego problematyką turystyki wiejskiej. Widocznym efektem tej współpracy jest cały szereg publikacji popularnych i naukowych, w tym będących efektem Ogólnopolskich Sympozjów Agroturystycznych.

Dorobek oddziału krakowskiego Centrum Doradztwa Rolniczego obejmuje także wiele wydawnictw dydaktycznych w postaci materiałów szkoleniowych, podręczników oraz filmów dydaktycznych. Różnego typu wydawnictwa Centrum, poza umożliwianiem prowadzenia procesu kształcenia szerokiej rzeszy doradców, stanowią także dowód owocnej współpracy ze środowiskiem naukowym i innymi partnerami krajowymi i zagranicznymi. Warto nadmienić, że w roku 2011 Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie wraz z Ministerstwem Rolnictwa i Rozwoju Wsi oraz Ministerstwem Sportu i Turystyki przeprowadziło ogólnopolski konkurs na pamiętniki agroturystyki. Efektem tego konkursu jest obszerna publikacja *Pamiętniki agroturystyki – 20 lat agroturystyki w Polsce w pamiętnikach, wspomnieniach i wypowiedziach uczestników Konkursu*, zawierająca czterdzieści najwyżej ocenionych tekstów.

Odrębną część dorobku CDR Oddział w Krakowie stanowią także różnorodne działania promujące turystykę wiejską. Szczególnego podkreślenia wymaga zwłaszcza organizacja stoisk promocyjnych turystyki wiejskiej na ważniejszych wydarzeniach branżowych. CDR jest między innymi od początku współorgani-

zатorem Małopolskiej Giełdy Agroturystycznej w Krakowie, która po raz pierwszy odbyła się w roku 1998, corocznie bierze czynny udział w Krajowej Wystawie Rolniczej towarzyszącej Dożynkom Jasnogórskim, uczestniczy w targach turystycznych w ramach Kampanii „Odpoczywaj na wsi” i wielu innych inicjatywach krajowych i lokalnych.

Regionalne ośrodki doradztwa rolniczego w działaniach na rzecz rozwoju turystyki wiejskiej

Wpływ publicznego doradztwa rolniczego na realizację idei rozwoju turystyki wiejskiej w różnych regionach Polski to głównie konsekwencja różnorodnych działań ośrodków doradztwa rolniczego. Agroturystyka została włączona do zakresu działalności doradztwa rolniczego na początku lat 90. XX wieku. Wtedy w większości regionów problematyką turystyki wiejskiej zajmowały się specjalistki ds. wiejskiego gospodarstwa domowego. W latach 2005–2008 w strukturze ośrodków funkcjonowały Działy ds. Gospodarstwa Wiejskiego i Agroturystyki, w latach 2009–2013 przekształcone w Działy Przedsiębiorczości, Wiejskiego Gospodarstwa Domowego i Agroturystyki, w latach 2014–2017 Działy Przedsiębiorczości i Agroturystyki, a następnie aż do chwili obecnej całość zagadnień wielofunkcyjnego rozwoju wsi prowadzą Działy Rozwoju Obszarów Wiejskich.

Pierwsze lata wdrażania agroturystyki na polskiej wsi charakteryzowała bardzo intensywna działalność szkoleniowa. W okresie 1992–1998 wojewódzkie ośrodki doradztwa rolniczego wydały łącznie 10 522 zaświadczenia o ukończeniu kursu agroturystycznego zakończonego egzaminem. Najwięcej zaświadczeń wydano w województwach: olsztyńskim – 1772, tarnowskim – 1605, nowosądeckim – 955, lubelskim – 813, suwalskim – 749, wałbrzyskim – 599, wrocławskim – 540 i częstochowskim – 540. W samym tylko roku 1998 odnotowano 14 599 uczestników szkoleń agroturystycznych prowadzonych przez ośrodki doradztwa rolniczego w całym kraju (MRiRW 2011).

Pierwszemu etapowi działań ośrodków doradztwa w kierunku rozwoju agroturystyki nie towarzyszyło większe zainteresowanie lokalnych samorządów. Mogło to być konsekwencją braku znajomości idei turystyki wiejskiej, stanowiącej jedną z form aktywizacji mieszkańców wsi i równoczesnego postrzegania usług turystycznych jako działalności przedsiębiorców spoza środowiska wiejskiego skierowanej do licznych rzesz odbiorców. Stopniowo, coraz więcej lokalnych samorządów zaczynało dostrzegać pozytywny wpływ aktywności agroturystycznej mieszkańców wsi i sprzyjać tej idei. Dawało to możliwość szybszego tempa wzro-

stu działań, a w konsekwencji rozwoju wielu obszarów wiejskich przy zachowaniu zasad zrównoważonego rozwoju.

Dużym wzmocnieniem różnorodnych działań ośrodków doradztwa było widoczne zaangażowanie prasy, radia i telewizji w propagowanie turystyki wiejskiej zarówno w środowisku wiejskim, jak i wśród mieszkańców miast. Spowodowało to z pewnością większe zainteresowanie mieszkańców wsi prowadzonymi szkoleniami, a następnie rozpoczynanie świadczenia usług turystycznych. Natomiast mieszkańcom miast działania mediów umożliwiły prezentację specyficznych cech wypoczynku na wsi, poznanie alternatywnych form aktywnego wypoczynku oraz walorów wielu zakątków kraju, dotychczas niestanowiących celów podróży turystycznych.

Podjęte przez ośrodki doradztwa liczne szkolenia mieszkańców wsi wraz z równoległe prowadzoną szeroką akcją informacyjną doprowadziły do wzbudzenia aktywności mieszkańców wsi w zakresie prowadzenia działalności turystycznej. Konsekwencją tych działań było także stopniowe ustępowanie nieufności i obaw wobec nowych inicjatyw skierowanych do środowisk wiejskich. Oprócz rolników, zainteresowanie nowymi formami zwiększenia dochodów obserwowano także wśród innych mieszkańców wsi. Początkowo działalność turystyczną podejmowały nieliczne gospodarstwa. Stopniowo, niekiedy z widocznym przyspieszeniem, coraz więcej gospodarstw decydowało się na rozpoczęcie działalności agroturystycznej, mogąc liczyć na bezpośrednią i różnorodną pomoc doradców. To właśnie doradztwo indywidualne stanowiło istotną formę pomocy w rozwoju agroturystyki w poszczególnych regionach. Dzięki niemu gospodarstwa agroturystyczne rozpoczynające świadczenie usług mogły liczyć na bezpośrednią pomoc doradców, obejmującą zarówno przygotowanie obiektu i samych domowników na przybycie gości, jak też promowanie oferty w folderach publikowanych przez poszczególne Ośrodki Doradztwa Rolniczego.

Organizowanie przez regionalne ośrodki doradztwa szkolenia, kursy czy seminaria wraz z pierwszymi doświadczeniami w świadczeniu usług i konsultacjami z doradcami spowodowały, że gospodarstwa agroturystyczne zaczęły działać coraz bardziej profesjonalnie i doceniać działania zespołowe dające możliwość współpracy przynoszącej wymierne korzyści. Istotny wpływ na rozwój tego procesu miało systemowe wsparcie merytoryczne CDR Oddział w Krakowie dla terenowych kadr doradczych oraz podejmowane niezależnie przez wojewódzkie ośrodki doradztwa różne formy współpracy z innymi partnerami krajowymi i zagranicznymi.

Wzmocnieniu pozycji gospodarstw agroturystycznych na branżowym rynku służyły także różnorodne działania promocyjne ośrodków doradztwa, w tym też liczne wydawnictwa. Wspieraniu jakości usług agroturystycznych oraz ich promowaniu sprzyjało również organizowanie przez regionalne ośrodki doradztwa

konkursów dotyczących różnych aspektów działalności agroturystycznej, bądź udział w konkursach ogólnokrajowych. Wyróżnić należy zwłaszcza realizację wojewódzkich konkursów „Zielone Lato” oraz zapewnianie udziału w konkursach ogólnopolskich, jak również własne inicjatywy w zakresie organizacji konkursów, z których warto wymienić co najmniej: „Konkurs na najlepsze gospodarstwo agroturystyczne” (MODR Karniowice), „Piękne i bezpieczne gospodarstwo agroturystyczne” (ŚODR Modliszewice), konkurs na najlepsze gospodarstwo agroturystyczne „Złota Grusza” (ŁODR Bratoszewice) czy „Agro-Wczasy” (KPODR Minikowo). Na wyróżnienie zasługuje także Kujawsko-Pomorskie Forum Turystyki Wiejskiej, organizowane od roku 2011 doroczne spotkania szkoleniowe i integracyjne osób zaangażowanych w turystyczny rozwój wsi województwa kujawsko-pomorskiego.

Obserwując wzrost zainteresowania wiejskich usługodawców działaniami zespołowymi, inicjowany prowadzonymi szkoleniami i sugestiami w ramach doradztwa indywidualnego, regionalne ośrodki doradztwa zaczęły intensywnie wspierać proces zakładania lokalnych i regionalnych stowarzyszeń, a następnie pomagać w ich funkcjonowaniu. To zaangażowanie ośrodków doradztwa przyniosło konkretne efekty, na co wskazują badania ankietowe prowadzone przez Centrum w Krakowie¹⁷. Formy wsparcia udzielanego przez doradztwo rolnicze stowarzyszeniom turystyki wiejskiej były różnorodne: od działalności szkoleniowej i doradczej oraz różnych działań promocyjnych po udostępnianie pomieszczeń wraz z wyposażeniem i materiałami biurowymi. Część ośrodków doradztwa było wręcz członkami wspierającymi poszczególnych stowarzyszeń¹⁸.

Wyniki ogólnopolskich badań prowadzonych pod koniec 2020 roku przez Centrum Doradztwa Rolniczego Oddział w Krakowie wskazują, że Ośrodki Doradztwa Rolniczego pełnią wciąż wiodącą rolę w zakresie organizacji szkoleń agroturystycznych (55,7%). Spośród stosunkowo nielicznej grupy respondentów (18,2%), korzystających z porad i informacji na temat prowadzenia gospodarstwa agroturystycznego, drugim w kolejności źródłem ich pozyskiwania były ODR-y (39%), ustępując jedynie Internetowi (44%)¹⁹. Ośrodki Doradztwa Rolniczego

¹⁷ Z prowadzonych przez oddział krakowski Centrum badań ankietowych wynika m.in., że około 60% stowarzyszeń powstało w wyniku sugestii doradcy ODR, zaś co trzecie stowarzyszenie do istotnych czynników warunkujących powstanie organizacji zaliczyło udział w szkoleniu organizowanym przez ODR (Strzembicki i Kmita 1995).

¹⁸ Według badań Dziasek z 2010 roku, prowadzonych na ogólnopolskiej, bardzo reprezentatywnej próbie 94% stowarzyszeń, 61% z nich tradycyjnie współpracuje z ośrodkami doradztwa, zaś 37% uznało współpracę za ściśłą (Kmita-Dziasek 2012).

¹⁹ Badania ilościowe metodą CATI na losowej próbie 1207 właścicieli gospodarstw agroturystycznych i zagród edukacyjnych zlokalizowanych na terenie 236 powiatów we wszystkich 16 województwach przeprowadzono w ramach operacji pn. „Kompetentny trener turystyki wiejskiej”

cieszą się silną rozpoznawalnością w środowisku rolniczym i na obszarach wiejskich. Znajomość lokalnych uwarunkowań sprzyja nawiązywaniu przez doradców trwałej współpracy z konkretnymi mieszkańcami wsi. Bezstronność i brak konfliktu interesów są atutami publicznego doradztwa w Polsce (MRiRW 2021).

Podsumowanie

Niezależnie od zmieniających się nazw jednostek publicznego doradztwa rolniczego w Polsce oraz ich zasięgu terytorialnego powiązanego wprost ze zmieniającą się strukturą administracyjną kraju, jak również zakresu kompetencji determinowanych reformami, akcesją do Unii Europejskiej i kolejnymi okresami programowania Wspólnej Polityki Rolnej – system publicznego doradztwa rolniczego w Polsce przez ostatnie trzy dekady zachował ciągłość i spójność działań na rzecz wdrożenia i rozwoju turystyki wiejskiej. Struktura złożona z niezależnych, ale powiązanych ze sobą merytorycznie i funkcjonalnie: jednostki centralnej o zasięgu krajowym oraz jednostek regionalnych operujących na poziomie województw tworzą efektywny kaskadowy system transferu wiedzy. Z kolei tematyczne grupy współpracy doradców, specjalistów z określonych dziedzin inicjowane i prowadzone przez jednostkę krajową zapewniają wymianę doświadczeń w układzie horyzontalnym oraz sprzyjają jednolitym sposobom działania jednostek regionalnych. Powiązanie działań ze środowiskiem naukowo-badawczym oraz sektorem społecznym sprawia, że publiczne doradztwo rolnicze od początku omawianego okresu urzeczywistnia założenia współpracy określane obecnie mianem Systemu Wiedzy i Innowacji w Rolnictwie AKIS.

Bibliografia

- Kania J. 2003. Rola edukacji i doradztwa w rozwoju zasobów ludzkich w turystyce wiejskiej. W: Turystyka wiejska w Polsce – od rozproszonych działań do kompleksowej strategii, materiały X Ogólnopolskiego Sympozjum Agroturystycznego. Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej im. Hugona Kołłątaja w Krakowie, 90, 65–77.
- Kmita E., 1997. Doświadczenia doradztwa rolniczego w rozwoju agroturystyki w Polsce. W: A.P. Wiatrak (red.), Doradztwo w rozwoju agroturystyki. Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Katedra Doradztwa Rolniczego, 87–103.

realizowanej w zakresie Planu Operacyjnego Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich 2020–2021. Raport z badań niepublikowany.

- Kmita E., 1999. Polsko-Niemiecka współpraca w dziedzinie agroturystyki w latach 1992–1998. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, 1/99, Poznań
- Kmita-Dziasek E. 2003. Strategiczne rozwiązania edukacyjne w turystyce wiejskiej – studium przypadku. W: Turystyka wiejska w Polsce – od rozproszonych działań do kompleksowej strategii. Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej im. Hugona Kołłątaja w Krakowie, 90, 49–64.
- Kmita-Dziasek E. 2012. Współpraca na rzecz wiejskiego produktu turystycznego. W: J. Majewski (red.), Wiejski produkt turystyczny. Doświadczenia i wyzwania. Wyższa Szkoła Ekonomii i Prawa, Kielce, 71–92.
- Leśniak L. 2012. Rola lokalnych grup działania w tworzeniu wiejskiego produktu turystycznego. W: J. Majewski (red.), Wiejski produkt turystyczny. Doświadczenia i wyzwania. Wyższa Szkoła Ekonomii i Prawa, Kielce, 115–125..
- MRiRW 2011. Agroturystyka w Polsce 1991–2011, prezentacja multimedialna
- MRiRW 2021. Opis systemu wiedzy i innowacji AKIS (projekt), www.gov.pl (dostęp: 10.05.2023).
- MRiRW 2022. Publiczne doradztwo rolnicze partnerem w rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich, www.gov.pl (dostęp: 10.05.2023).
- Strzembicki L. 2013. Publiczne doradztwo rolnicze w procesie rozwoju turystyki wiejskiej – nowe wyzwania. W: K.Krzyżanowska (red.) Komunikowanie i doradztwo w turystyce wiejskiej, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie, Oddział w Krakowie, Kraków–Warszawa, 123–139.
- Strzembicki L., Kmita E. 1995. Regionalne organizacje agroturystyczne w Polsce. W: Regionalne aspekty agroturystyki w Polsce, materiały konferencyjne, III Ogólnopolskie Sympozjum Agroturystyczne, CDiEwR, Kraków, 57–69.

Departament Turystyki jako komórka właściwa na poziomie administracji rządowej dla turystyki wiejskiej w Polsce – historyczny i współczesny kontekst prawa i zarządzania

Department of Tourism as a unit at the level of government administration for rural tourism in Poland – historical and contemporary management and legal context

DOMINIK BOREK

ELŻBIETA WYRWICZ

Streszczenie

Należy stwierdzić, że kluczowe dla rozwoju turystyki wiejskiej, w tym agroturystyki, działy administracji rządowej to dział „rozwój wsi” oraz dział „turystyka”¹.

Etapy rozwoju turystyki wiejskiej, w tym agroturystyki, oraz działania wspierające administracji rządowej do spraw turystyki podejmowane w latach 1991–2011 omówione zostały wyczerpująco w artykule Elżbiety Wyrwicz *Rozwój turystyki wiejskiej i agroturystyki w Polsce w latach 1991–2011. Doświadczenia XX-lecia* (Wyrwicz 2012).

W niniejszym artykule przedstawione zostały istotne działania, podejmowane lub współrealizowane przez Departament Turystyki Ministerstwa Sportu i Turystyki w następujących dziesięciu latach, do których należą m.in.:

- prace Zespołu do spraw Turystyki Wiejskiej będącego organem pomocniczym Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi;

¹ Dominik Borek był odpowiedzialny w głównej mierze za rozdział I, II oraz Bibliografię. W pozostałym zakresie Elżbieta Wyrwicz. Stanowiska wyrażone w tym artykule są poglądami autorów i nie powinny być traktowane jako odzwierciedlające stanowisko jakiegokolwiek organu, podmiotu lub instytucji. W artykule przedstawiono stan prawny na dzień 25 marca 2023 roku.

- prace Międzyresortowego Zespołu do spraw koordynacji zadań Rządu określonych w dokumencie „Kierunki rozwoju turystyki do 2015 roku”;
- AGROTRAVEL;
- wsparcie funkcjonowania Polskiej Federacji Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnne”.

W ramach artykułu użyto metody dogmatyczno-egzegetycznej², polegającej na analizie językowej i historycznej dotychczasowych regulacji prawnych w tym obszarze i poglądów doktryny z tym związanych. Wykorzystana została także metoda empiryczna ilościowa z użyciem badań statystycznych. Celem badań w ramach niniejszego artykułu jest wykazanie, że Departament Turystyki jest kluczową jednostką do prowadzenia prac zarządczych na poziomie centralnym nad obszarem turystyki wiejskiej.

Słowa kluczowe: agroturystyka, turystyka, rolnictwo, wieś.

Summary

The “village development” and “tourism” divisions are key units of government administration for the development of rural tourism, including agritourism. .

The stages of rural tourism development, including agritourism, and activities supporting the government administration responsible for tourism, undertaken in the years 1991–2011, are exhaustively discussed in Elżbieta Wyrwicz’s article Development of rural tourism and agritourism in Poland in the years 1991–2011. Experiences of the 20th Anniversary in “Rural Tourist Product”.

This article will present important activities undertaken or co-implemented by the Department of Tourism of the Ministry of Sport and Tourism in the following decade, including:

- Work of the Team for Rural Tourism, which is an auxiliary body of the Minister of Agriculture and Rural Development;
- Work of the Inter-ministerial Team for the coordination of the Government’s tasks specified in the document “Tourism Development Directions until 2015”;
- AGROTRAVEL;
- Support for the functioning of the Polish Federation of Rural Tourism “Gospodarstwa Gościnne”.

As part of the article, the dogmatic-exegetical method will be employed to analyse the legal regulations in the field here discussed; also, the empirical quantitative method applying statistical research will be used.

Keywords: agritourism, tourism, agriculture, countryside.

² Materiały Departamentu Turystyki Ministerstwa Sportu i Turystyki, Warszawa, 11 czerwca 2017 r. Rozwój obszarów wiejskich poprzez turystykę.

Wstęp

Agroturystyka jest zjawiskiem wielowymiarowym, już sama nazwa będąca połączeniem słów „agro” oraz „turystyka” świadczy o tym dobitnie. Zgodnie z internetowym *Słownikiem języka polskiego PWN* agro to „pierwszy człon wyrazów złożonych wskazujący na ich związek z rolą lub rolnictwem”, z kolei turystyka to „zorganizowane wyjazdy poza miejsce stałego zamieszkania”. Agroturystyka będzie więc w najprostszym ujęciu formą wypoczynku związaną z rolnictwem. Ta prosta konstatacja prowadzi do wniosków, które będą przedmiotem niniejszych rozważań, a mianowicie połączenia elementów turystycznych z rolnictwem i ich wzajemnych relacji. Tłem dla analiz tego typu związków będzie określenie roli Departamentu Turystyki jako komórki właściwej na poziomie administracji rządowej dla turystyki wiejskiej w Polsce. Turystyka łączy ludzi z obszarów miejskich z mieszkańcami terenów wiejskich, pozwala podróżować i zwiedzać tereny poza miejscem stałego zamieszkania, jest jednym z kluczowych elementów rozwoju obszarów wiejskich (Deklaracja w sprawie mechanizmów... 2012). Turystyczny sektor działalności gospodarczej stymuluje wzrost gospodarczy i wzrost zatrudnienia, a jednocześnie przyczynia się do integracji gospodarczej i społecznej, zwłaszcza na obszarach wiejskich, górskich, przybrzeżnych, wyspiarskich, w regionach peryferyjnych lub podlegających konwergencji³. W ramach pracy należy też dokonać rozróżnienia pomiędzy agroturystyką a turystyką wiejską, ta ostatnia będzie bowiem dotyczyła wypoczynku na obszarze, który administracyjnie jest definiowany jako tereny wiejskie. Pamiętać należy, że pojęcia „wieś” (Obszary wiejskie... 2016, Wilkin i Nurzyńska 2016) używa się w dychotomicznym znaczeniu: zarówno jako synonimu zasobów wiejskich, jak i jednostki samorządowej wyodrębnianej administracyjnie i obszarniczo jako teren wiejski (Magda-Adamowicz 2018). W ramach artykułu użyto metody dogmatyczno-egzegetycznej dla analizy regulacji prawnych omawianego obszaru⁴ oraz metody empirycznej ilościowej z wykorzystaniem badań statystycznych z Ewidencji Obiektów Turystycznych Głównego Urzędu Statystycznego, a także metody empirycznej jakościowej dotyczącej konkretnych przykładów aktywności Departamentu Turystyki. Niewątpliwie analizy empiryczne zajmują znaczący obszar niniejszej pracy ze względu na doświadczenia autorów jako wieloletnich pracowników Departamentu Turystyki Ministerstwa Sportu i Turystyki.

³ Komunikat Komisji Europejskiej „Europa – najpopularniejszy kierunek turystyczny na świecie – nowe ramy polityczne dla europejskiego sektora turystycznego. KOM(2010) 352, Bruksela, 30 czerwca 2010 r.

⁴ Materiały Departamentu Turystyki Ministerstwa Sportu i Turystyki, Warszawa, 11 czerwca 2017 r. Rozwój obszarów wiejskich poprzez turystykę.

Agroturystyka jako element dwóch działów administracji rządowej: turystyka i rozwój wsi

Jak wskazuje E. Wyrwicz, pojęcia agroturystyki i agroturystyki funkcjonują w obrocie prawnym i działalności rolniczej w Polsce od początku lat 90. XIX wieku (Wyrwicz 2012). Termin agroturystyka przedstawiono we wprowadzeniu do niniejszych rozważań, z kolei agroturystyka zdefiniowana została w literaturze przedmiotu jako: „szeroki zakres usług, zajęć i urzędzeń bazujących na charakterystycznych dla wsi cechach/wartościach, które rolnicy i społeczność wiejska prowadzą i sprzedają turystom, w celu zaspokojenia ich potrzeb w zakresie rekreacji i spędzania wolnego czasu” (Gannon 1993, s. 34).

Wracając do agroturystyki, to jak zostało wskazane na wstępie do niniejszego artykułu, jest ona elementem dotyczącym zarówno rozwoju wsi, jak i turystyki jako takiej. Znajduje to swoje odzwierciedlenie w Ustawie z dnia 4 września 1997 roku o działach administracji rządowej, która zostanie odpowiednio przeanalizowana w ramach niniejszego artykułu. W pierwszej kolejności rozważeniu będzie poddany art. 23 ust. 1 wymienionej ustawy, zgodnie z którym enumeratywnie sformułowano elementy tworzące dział „rozwój wsi”. Wśród zadań określonych dla tego obszaru wskazano:

1. kształtowanie ustroju rolnego państwa;
2. ochronę gruntów przeznaczonych na cele rolne;
3. scalanie i wymianę gruntów, gleboznawczą klasyfikację gruntów oraz podział i rozgraniczenia nieruchomości na obszarze wsi;
4. infrastrukturę wsi, w szczególności:
 - a. zaopatrzenie wsi i rolnictwa w wodę oraz oczyszczanie ścieków i gospodarki odpadami,
 - b. elektryfikację i gazyfikację w zakresie spraw nieobjętych działem gospodarka oraz telefonizację wsi w zakresie spraw nieobjętych działem łączność,
 - c. prace urzędniowo-rolne na gruntach Skarbu Państwa;
5. rozwój przedsiębiorczości, w tym w szczególności podnoszenia kwalifikacji zawodowych, wspomaganie pozarolniczych form aktywności zawodowej i gospodarczej mieszkańców wsi;
6. ubezpieczenia społeczne rolników.

Wyszczególniony katalog ma charakter *numerus clausus* i może być uzupełniony lub zmieniony wyłącznie w drodze zmiany ustawy. Szczególnie istotny dla turystyki wiejskiej jest punkt 5 dotyczący pozarolniczych form aktywności zawodowej i gospodarczej, do których zalicza się agroturystyka. Zgodnie z powyższym

można stwierdzić, że dział administracji rządowej „rozwój wsi” postrzega agroturystykę z punktu widzenia rolników (osób trudniących się tą aktywnością). Regulacje ustawowe nie pozwalają uznać, że minister właściwy ds. rozwoju wsi miałby odpowiadać za jakość świadczeń czy ochronę konsumentów tego typu usług. Wyłączną kompetencją w tym obszarze jest sprzyjanie rozwojowi przedsiębiorczości pozarolniczej (Borek i Zawistowska 2021). W kontekście powyższych ustaleń należy wziąć pod uwagę brzmienie art. 27a Ustawy z dnia 4 września 1997 roku o działach administracji rządowej, zgodnie z którym dział „turystyka” obejmuje sprawy zagospodarowania turystycznego kraju oraz mechanizmów regulacji rynku turystycznego (Borek i Wyrwicz 2019).

Zagospodarowanie turystyczne kraju dotyczy sposobu zorganizowania funkcjonowania obszaru jako takiego oraz sposobu planowania w stosunku do organizacji na poziomie centralnym zjawisk dotyczących turystyki. Z kolei mechanizmy regulacji rynku turystycznego to sposoby tworzenia instrumentów prawnych, które mają na celu uregulować rynek i stworzyć warunki prawne dla funkcjonowania przedsiębiorstw turystycznych. Te ostatnie obejmują również rolników prowadzących działalność agroturystyczną, przedsiębiorcą turystycznym bowiem zgodnie z Ustawą z dnia 24 listopada 2017 roku o imprezach turystycznych i powiązanych usługach turystycznych jest organizator turystyki, przedsiębiorca ułatwiający nabywanie powiązanych usług turystycznych, agent turystyczny lub dostawca usług turystycznych, będący przedsiębiorcą w rozumieniu art. 43(1) Ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 roku – Kodeks cywilny albo prowadzący działalność odpłatną (Borek i Zawistowska 2020). Wystarczy zatem być usługodawcą turystycznym i prowadzić działalność, za którą pobiera się środki pieniężne od korzystających. W takim wypadku również rolnik świadczący usługę noclegową za opłatą będzie przedsiębiorcą turystycznym (Borek 2018). Zatem minister właściwy ds. turystyki odpowiada za tworzenie warunków do prowadzenia działalności turystycznej, w tym agroturystycznej, oraz za jakość tych usług i ochronę konsumentów tego obszaru (Borek i Wyrwicz 2019). Natomiast jak było już podkreślane, minister właściwy ds. rozwoju wsi koncentruje się na rozwoju przedsiębiorczości, w tym wspomaganiu pozarolniczych form aktywności zawodowej i gospodarczej mieszkańców wsi (Borek i Migdal 2023).

Interdyscyplinarność tematu agroturystyki (Borek 2022) spowodowała powołanie Zespołu do spraw Turystyki Wiejskiej będącego organem pomocniczym Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Zgodnie z Zarządzeniem nr 74 Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 30 września 2019 roku w skład zespołu powołano z administracji publicznej poza reprezentantami Ministra Rolnictwa i Rozwoju również pracowników Ministra Sportu i Turystyki oraz Polskiej Organizacji Turystycznej. Z organizacji branżowych w skład organu weszli przedstawiciele wskazani przez Prezesa Polskiej Federacji Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa

Gościnne” i Prezesa Polskiej Izby Turystyki. Do zadań Zespołu, który funkcjonuje do dziś, należy przede wszystkim:

1. opiniowanie, konsultowanie i przedstawianie propozycji rozwiązań systemowych rozwoju turystycznych funkcji na obszarach wiejskich;
2. wspieranie przedsięwzięć służących zrównoważonemu rozwojowi turystycznych funkcji na obszarach wiejskich, w tym promocji turystyki wiejskiej i agroturystyki oraz integracji różnych sektorów i podmiotów działających na obszarach wiejskich (Borek 2019);
3. formułowanie wniosków i rekomendacji dotyczących rozwoju turystyki na obszarach wiejskich w oparciu o walory naturalne, dziedzictwo kulturowe wsi i rolnictwo ekologiczne (Maria-Irina 2017) oraz właściwe ich udostępnianie turystom.

Ad 1. Zespół stanowi swojego rodzaju organ konsultacyjny, który w ramach uzgodnień międzyresortowych projektów aktów prawnych związanych z turystyką wiejską, w tym agroturystyką, powinien przedstawiać stanowisko Ministrowi Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Ten ostatni jako członek Rady Ministrów może wykorzystać stanowisko zespołu do przedstawienia własnej opinii w ramach rządowego procesu legislacyjnego. Zespół ma na celu tworzenie propozycji rozwiązań strategicznych i systemowych, które powinny być spójne z rządowymi dokumentami planistycznymi w tym obszarze, jak np. Program rozwoju turystyki na obszarach wiejskich w Polsce (2015).

Ad 2. Zespół ma na celu popieranie działań na rzecz konkurencyjności oferty polskiej turystyki wiejskiej, w taki sposób aby była ona zrównoważona, to znaczy zapewniająca rozwój kompleksowy, nie zaś wyłącznie punktowy. Ponadto zespół powinien wspomagać i zapewniać wymianę informacji na temat działań podejmowanych przez poszczególne podmioty na rzecz promocji agroturystyki (Borek i Wyrwicz 2021). Inicjowanie działań w obszarze promocji i kreowanie produktów turystyki wiejskiej mogą się przyczynić do jej integracji i kompleksowego rozwoju.

Ad 3. Zespół powinien inicjować działania mające na celu podniesienie poziomu jakości i różnorodności świadczonych usług turystycznych na obszarach wiejskich. Rekomendacje mogą dotyczyć nowych usług i innowacyjnych produktów mających zastosowanie w obsłudze ruchu turystycznego na obszarach wiejskich (Borek i Wyrwicz 2019). Właściwe wykorzystanie walorów polskiej wsi powinno sprzyjać rozwojowi turystyki na terenach wiejskich.

Ujęte powyżej działania, choć wykonywane w ramach specjalnego zespołu, są podejmowane w głównej mierze przez właściwe dla obszaru turystyki podmioty. Koordynatorem tych działań jest Departament Turystyki Ministerstwa Sportu i Turystyki, który stanowi wyspecjalizowaną jednostkę odpowiadającą

za cały dział administracji rządowej – turystyka. Rozwój działań i współpraca podmiotów sektora turystyki, której koordynatorem jest Departament Turystyki, stanowi podstawowy element do wytworzenia całościowego systemu promocji atrakcyjności turystycznej (Program rozwoju turystyki do roku... 2015). Dalsze działania Departamentu Turystyki w oparciu o konkretne przykłady zostaną przedstawione w następnej części rozważań merytorycznych. W pierwszej kolejności zaprezentowano jednak warstwę prawną, która stanowi materiał wyjściowy do dalszych analiz w ramach niniejszego artykułu.

Historyczne i aktualne uwarunkowania agroturystyki jako obszaru właściwego dla Departamentu Turystyki

Istotnym dokumentem programowym były w latach 2008–2015 „Kierunki rozwoju turystyki do 2015 roku” (2017). W obszarze priorytetowym „Produkt turystyczny o wysokiej konkurencyjności” wśród wiodących typów turystyki określono zadania w ramach działania „Wspieranie rozwoju turystyki wiejskiej”. Mając na uwadze wielopłaszczyznowość problematyki rozwoju turystyki, Zarządzeniem nr 37 Prezesa Rady Ministrów z dnia 8 maja 2009 r. utworzony został Międzyresortowy Zespół ds. koordynacji zadań Rządu określonych w „Kierunkach rozwoju turystyki do 2015 roku”.

Praca Międzyresortowego Zespołu przebiegała zarówno w formie posiedzeń plenarnych, jak i posiedzeń grup roboczych, powołana więc została między innymi grupa robocza do spraw turystyki wiejskiej, której pracę koordynował Departament Turystyki Ministerstwa Sportu i Turystyki.

W skład grupy roboczej wchodził przedstawiciele ministerstw: Sportu i Turystyki, Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Rozwoju Regionalnego, a także Głównego Urzędu Statystycznego oraz przedstawiciele Polskiej Organizacji Turystycznej, Centrum Doradztwa Rolniczego, Oddział w Krakowie, Polskiej Federacji Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnne”, Instytutu Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk, Instytutu na rzecz Ekorozwoju, Instytutu Turystyki, Fundacji Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA, Regionalnej Organizacji Turystycznej Województwa Świętokrzyskiego oraz Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego⁵.

Za kluczowe w rozwoju turystyki wiejskiej członkowie grupy roboczej uznali kreowanie wiejskiego produktu turystycznego i doskonalenie systemu jako-

⁵ Materiały Departamentu Turystyki Ministerstwa Sportu i Turystyki, Warszawa, 27 września 2011 r., notatka służbowa z posiedzenia grupy roboczej do spraw turystyki wiejskiej.

ści w tym sektorze turystyki. Uznano także, że dużą rolę odgrywa wielostronna współpraca, w tym współpraca z organizacjami międzynarodowymi, między innymi z Europejską Federacją Turystyki Wiejskiej (EuroGites). Grupa robocza brała udział w przygotowaniach koncepcji merytorycznej poszczególnych edycji AGROTRAVEL.

Jednym z głównych celów działania grupy roboczej było także przygotowanie rekomendacji pod przyszłą perspektywę finansową Unii Europejskiej na lata 2014–2020 w zakresie wspierania rozwoju turystyki wiejskiej, w tym agroturystyki (Lane i Kastenholz 2015).

Główne rekomendacje w zakresie wsparcia rozwoju turystyki wiejskiej w latach 2014–2020 przygotowane przez grupę roboczą do spraw turystyki wiejskiej zostały zawarte w „Deklaracji w sprawie mechanizmów wspierania rozwoju turystyki wiejskiej w Unii Europejskiej w okresie Perspektywy Finansowej 2014–2020” i dotyczyły:

- utrzymania różnorodności obszarów wiejskich,
- zintegrowanego rozwoju turystyki na obszarach wiejskich,
- zabezpieczenia dostarczania środowiskowych dóbr publicznych (Wyrwicz 2012, s. 22).

Wskazana deklaracja została przedstawiona 20 kwietnia 2012 roku uczestnikom Międzynarodowej Konferencji pt. „Perspektywy rozwoju turystyki wiejskiej w Europie” w Kielcach i została przez nich jednomyślnie przyjęta jako tzw. „Deklaracja Kielecka”. Podkreślono w niej, że „mechanizmy wsparcia rozwoju turystyki wiejskiej powinny sprzyjać zwiększeniu zatrudnienia na obszarach wiejskich, mając na celu wzrost poziomu dochodów mieszkańców wsi, zmianę niekorzystnej sytuacji demograficznej i zmniejszenie presji emigracyjnej ludzi młodych do miast. Ponadto, przedmiotowe instrumenty wsparcia powinny w szczególności sposobem przyczyniać się do zwiększania kapitału ludzkiego i możliwości rozwojowych grup nieuprzywilejowanych, podnoszenia kwalifikacji zawodowych mieszkańców wsi oraz rozwoju trzeciego sektora na obszarach wsi” (Deklaracja w sprawie mechanizmów... 2012, s. 2).

Warto wskazać, że uczestnikami konferencji byli między innymi: Alain Liberos, przedstawiciel Wydziału Rozwoju Polityki Turystycznej Komisji Europejskiej, Zoltan Somogyi, Dyrektor Wykonawczy Światowej Organizacji Turystyki (UNWTO) (UNWTO 2020) oraz Klaus Ehrlich, Sekretarz Generalny Europejskiej Federacji Turystyki Wiejskiej (EuroGites) (IV Międzynarodowe Targi... 2013).

Międzynarodowa konferencja „Perspektywy rozwoju turystyki wiejskiej w Europie” odbywała się w ramach IV Międzynarodowych Targów Turystyki Wiejskiej i Agroturystyki AGROTRAVEL 2012.

AGROTRAVEL

W Polsce podejmowanych jest bardzo dużo regionalnych i lokalnych inicjatyw promujących bezpośrednio lub pośrednio atrakcje turystyczne polskiej wsi. Organizowane są także rozliczne jarmarki i pikniki turystyczne, imprezy folklorystyczne, konkursy kulinarne promujące tradycyjną regionalną kuchnię, festiwale sztuki ludowej, warsztaty rękodzieła, festiwale ludowych zespołów tanecznych itp. Stanowią one często główną atrakcję turystyczną danej miejscowości czy regionu i są głównym powodem przyjazdu turystów. Organizatorami tych przedsięwzięć są bardzo różne podmioty, do których należą między innymi: samorządy terytorialne, stowarzyszenia agroturystyczne, regionalne i lokalne organizacje turystyczne (Wyrwicz 2012).

Niestety, nie istniało w Polsce źródło zbiorczej informacji o takich przedsięwzięciach, zatem jakakolwiek wiedza na ten temat pochodziła przede wszystkim ze stron internetowych poszczególnych organizatorów. Taka sytuacja nie sprzyjała popularyzowaniu przedsięwzięć regionalnych.

Brakowało w Polsce ogólnopolskiej, specjalistycznej, wysoce profesjonalnej imprezy poświęconej tworzeniu produktów turystycznych polskiej wsi, ich promowaniu oraz sprzedawaniu. Jednocześnie istniało wielkie zapotrzebowanie całego środowiska usługodawców wiejskich oraz innych organizacji i instytucji zajmujących się rozwojem społeczno-gospodarczym wsi na tego rodzaju przedsięwzięcie.

Inicjatywą odpowiadającą na powyższe oczekiwania stały się Międzynarodowe Targi Turystyki Wiejskiej i Agroturystyki AGROTRAVEL organizowane od 2009 roku w Kielcach. Inicjatywie nadano moc sprawczą poprzez podpisanie w marcu 2009 roku Porozumienia w sprawie wspólnej organizacji I Międzynarodowych Targów Agroturystyki i Turystyki Wiejskiej przez Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Ministra Sportu i Turystyki oraz Województwo Świętokrzyskie. Celem przedsięwzięcia było stworzenie i wypromowanie pierwszej w kraju imprezy targowej, wyspecjalizowanej w zakresie turystyki wiejskiej i agroturystyki oraz produktu regionalnego i lokalnego, z udziałem Lokalnych Grup Działania, Regionalnych i Lokalnych Organizacji Turystycznych oraz stowarzyszeń agroturystycznych z całego kraju.

Współorganizatorami były także: Polska Federacja Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnne”, Polska Organizacja Turystyczna, Targi Kielce, Regionalna Organizacja Turystyczna Województwa Świętokrzyskiego, Wyższa Szkoła Ekonomii i Prawa im. prof. Edwarda Lipińskiego w Kielcach oraz w kolejnych edycjach AGROTRAVEL inne podmioty i organizacje sektora turystyki wiejskiej czy też świata nauki.

Celem kolejnych edycji AGROTRAVEL było zaprezentowanie zróżnicowanej oferty turystyki wiejskiej, w tym agroturystyki, a także szeroka promocja tu-

rystycznej oferty obszarów wiejskich Polski i Europy na arenie międzynarodowej. Jednakże idea AGROTRAVEL jest zdecydowanie szersza, chodzi o podkreślenie roli, jaką turystyka wiejska, w tym agroturystyka, odgrywa w przemianach wsi, przyczyniając się do realizacji turystycznych projektów inwestycyjnych generujących nowe miejsca pracy oraz pozytywnie wpływając na konkurencyjność i aktywność zawodową mieszkańców obszarów wiejskich (Porozumienie w sprawie współpracy... 2015).

AGROTRAVEL to nie tylko impreza targowa. AGROTRAVEL to jedyna w swoim rodzaju Akademia Rozwoju Turystyki Wiejskiej – platforma wymiany doświadczeń pomiędzy wszystkimi uczestnikami działań, mającymi na celu rozwój regionu, kraju i Europy poprzez turystykę wiejską. To tu omawiane są zagadnienia prawne dotyczące turystyki wiejskiej, poruszane są problemy sektora oraz trendy, wahania rynku i wpływ czynników ekonomiczno-społecznych na rozwój turystyki wiejskiej, jakim ulega postępowanie nabywców na rynku. Istotnym obszarem dyskusji jest kwestia jakości w turystyce wiejskiej, której cechą wspólną powinna być spójność i komplementarność w takich obszarach, jak: kompleksowa oferta, sieciowanie produktów, systemy zarządzania takimi przedsięwzięciami oraz przede wszystkim upowszechnianie jednolitych standardów jakości wiejskiej bazy noclegowej. Służą temu liczne wydarzenia towarzyszące skierowane do różnych środowisk: ludzi nauki, doradztwa, oświaty, samorządowców, przedsiębiorców, branży turystycznej, przedstawicieli lokalnych inicjatyw pozarządowych. Co roku w ramach AGROTRAVEL odbywa się między innymi: międzynarodowa konferencja, blok warsztatowo-dyskusyjny czy konkursy dla młodzieży szkół ponadgimnazjalnych oraz wystawców (Program rozwoju turystyki na obszarach wiejskich... 2015).

Wsparcie działań Polskiej Federacji Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnne”

Ważnym partnerem Departamentu Turystyki Ministerstwa Sportu i Turystyki od wielu lat jest Polska Federacja Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnne”, która jest organizacją o ogólnopolskim zasięgu, prowadzącą wszechstronne działania na rzecz promocji i rozwoju turystyki na obszarach wiejskich. Jednym z bardzo ważnych zadań Federacji jest dbałość o wzrost jakości usług w zakresie turystyki wiejskiej, w tym agroturystyki, co wpływa na kształtowanie opinii oraz ocen dotyczących agroturystyki i turystyki wiejskiej w Polsce, jak również stymuluje jej prawidłowy rozwój.

W ramach realizacji projektu „Rozwój wiejskiej bazy noclegowej” w programie PHARE Tourin II przygotowano i wdrożono Dobrowolny System Oce-

ny Wiejskiej Bazy Noclegowej, nazywany systemem kategoryzacji wiejskiej bazy noclegowej. Zarządzanie tym systemem powierzono Polskiej Federacji Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnne”, która została uznana jako krajowa organizacja turystyki wiejskiej. Federacja realizuje to zadanie poprzez monitorowanie i ulepszanie ogólnopolskiego systemu kategoryzacji wiejskiej bazy noclegowej poprzez prowadzenie szkoleń dla usługodawców oraz permanentne szkolenie grupy wizytatorów, którzy oceniają poszczególne gospodarstwa agroturystyczne pod kątem spełniania minimalnych wymogów kategoryzacyjnych, określonych w ustawie o usługach hotelarskich oraz usługach pilotów wycieczek i przewodników turystycznych oraz pod kątem spełniania wymogów dodatkowych, określonych w systemie kategoryzacji wiejskiej bazy noclegowej (O Federacji 2023). Departament Turystyki Ministerstwa Sportu i Turystyki wspierał te działania między innymi poprzez udział w pracach modernizacyjnych systemu oraz dofinansowanie szkoleń dla wizytatorów wiejskiej bazy noclegowej.

Kategoryzacja Wiejskiej Bazy Noclegowej to poddanie dobrowolnej ocenie obiektu oraz nadanie zarówno całemu obiektowi, jak i poszczególnym pomieszczeniom określonej kategorii, świadczącej o jakości wyposażenia i jakości obsługi. Wprowadzony został także podział oferty turystycznej na ofertę turystyki wiejskiej, oferowaną w ramach specjalizacji „Wypoczynek na wsi”, oraz ofertę agroturystyki, oferowaną w ramach specjalizacji „Wypoczynek u rolnika”, uwzględniającą dodatkowe wymogi związane z zachowaniem tradycyjnego stylu życia, żywienia i architektury.

Warto w kontekście powyższego wskazać, że zgodnie z regulacjami ustawy o usługach hotelarskich oraz usługach pilotów wycieczek i przewodników turystycznych to wójt, burmistrz, prezydent miasta prowadzą ewidencję innych obiektów, w których są świadczone usługi hotelarskie, w tym kwatery agroturystyczne.

W tabeli 1 zaprezentowano liczbę kwater agroturystycznych według województw w 2021 roku na podstawie Ewidencji Obiektów Turystycznych prowadzonej przez urzędy gmin.

Wnioski na podstawie powyższych danych statystycznych są następujące: blisko 40% funkcjonujących gospodarstw agroturystycznych w Polsce znajduje się w województwach: małopolskim, podkarpackim i warmińsko-mazurskim. Najmniej kwater agroturystycznych jest w województwach: łódzkim, opolskim i lubuskim. Należy jednak zauważyć, że obiekty agroturystyczne występują na terenie całego kraju, w tym na obszarach niebędących typowymi regionami turystycznymi. Są one w dużej mierze obiektami sezonowymi, dlatego najczęściej turystów nocuje w nich w miesiącach wakacyjnych (lipiec i sierpień) (Informacja Ministra Sportu i Turystyki na temat agroturystyki... luty 2023).

Tabela 1. Kwatery agroturystyczne według województw w 2021 roku na podstawie Ewidencji Obiektów Turystycznych prowadzonej przez urzędy gmin

Województwa	Obiekty	Miejsca noclegowe
OGÓŁEM	8001	90163
Dolnośląskie	642	7448
Kujawsko-pomorskie	183	2530
Lubelskie	416	3843
Lubuskie	122	1335
Łódzkie	128	1575
Małopolskie	1394	17278
Mazowieckie	354	3825
Opolskie	119	1424
Podkarpackie	884	8493
Podlaskie	663	6584
Pomorskie	666	7727
Śląskie	401	5337
Świętokrzyskie	252	2679
Warmińsko-mazurskie	872	9228
Wielkopolskie	425	5170
Zachodniopomorskie	480	5687

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Ewidencja Obiektów Turystycznych prowadzona przez urzędy gmin (za: Informacja Ministra Rozwoju, Pracy i Technologii na temat wsparcia dla gospodarstw... 2021).

Poza regulacjami prawnymi w zakresie bazy noclegowej i wsparcia w tym obszarze działalności agroturystycznej Departament Turystyki Ministerstwa Sportu i Turystyki w ramach otwartego rządowego konkursu ofert na dofinansowanie realizacji zadań publicznych z zakresu części 40 budżetu państwa – Turystyka wspierał kilkakrotnie finansowo Polską Federację Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnne” w realizacji zadań istotnych dla rozwoju turystyki wiejskiej, w tym agroturystyki, dla podwyższania jakości usług świadczonych przez usługodawców z obszarów wiejskich⁶.

⁶ Konkurs dla jednostek spoza sektora finansów publicznych na dofinansowanie zadań z zakresu turystyki.

Przedstawiciele Polskiej Federacji Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnne” uczestniczą w pracach Konsorcjum Turystyki Wiejskiej, afiliowanym przy Polskiej Organizacji Turystycznej, Zespołu do spraw Turystyki Wiejskiej, powołanego przez Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi oraz Rady Ekspertów do spraw Turystyki, powołanej przez Ministra Sportu i Turystyki, wnosząc do prac tych gremiów wiedzę i doświadczenie, szczególnie w zakresie aktualnych problemów związanych z funkcjonowaniem rynku agroturystycznego, barierami i wyzwaniem tego rynku.

Dużym wyróżnieniem dla Polski było przyjęcie przez Europejską Federację Turystyki Wiejskiej EuroGites zaproszenia Pani Katarzyny Sobierajskiej, Podsekretarza Stanu w Ministerstwie Sportu i Turystyki oraz Zarządu Polskiej Federacji Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnne” do zorganizowania Zgromadzenia Ogólnego EuroGites w Polsce. Wydarzenie to odbyło się w Kielcach i poprzedziło IV Międzynarodowe Targi Turystyki Wiejskiej i Agroturystyki AGROTRAVEL (IV Międzynarodowe Targi... 2013).

Zgromadzenie Ogólne EuroGites w Polsce poprzedzone było dyskusją „okrągłego stołu” na temat najważniejszych szans rozwoju turystyki wiejskiej w poszczególnych krajach oraz wymianą doświadczeń o podejmowanych przedsięwzięciach. Członkowie Zgromadzenia Ogólnego spotkali się także z przedstawicielami regionalnych oraz lokalnych stowarzyszeń agroturystycznych, będących członkami Polskiej Federacji Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnne”, wzięli też udział w IV Międzynarodowych Targach Turystyki Wiejskiej i Agroturystyki AGROTRAVEL oraz w IV Międzynarodowej konferencji „Perspektywy rozwoju turystyki wiejskiej w Europie”. Wnieśli oni duży wkład w obrady, przedstawiając między innymi nowe trendy w rozwoju produktów turystyki wiejskiej w poszczególnych krajach. Pan Klaus Ehrlich podczas warsztatów na temat jakości usług podkreślił, że tak samo jak w Polsce, tak też w Europie kategoryzacja wiejskiej bazy noclegowej jest gwarancją jakości usług turystycznych na wsi (IV Międzynarodowe Targi... 2013).

Przedstawiciele EuroGites zostali też sygnatariuszami wspomnianej „Deklaracji Kieleckiej w sprawie mechanizmów wspierania rozwoju turystyki wiejskiej w Unii Europejskiej w okresie Perspektywy Finansowej 2014–2020”.

Podsumowanie

Rozwój turystyki wiejskiej, w tym agroturystyki, zależy od wielu czynników i od działań usługodawców oraz różnych podmiotów na wszystkich szczeblach zarządzania (Strzembicki 2003). Bardzo istotną rolę odgrywa polityka państwa i działania podejmowane przez administrację rządową. Rozwój infrastruktury ogólnej, w tym infrastruktury turystycznej, działania na rzecz ochrony środowiska, szeroko

zakrojone działania promocyjne i kształtowanie wizerunku polskiej wsi, badania ilościowe i jakościowe, wspierające podejmowanie kluczowych decyzji na rzecz rozwoju turystyki, a także decyzji podejmowanych między innymi przez usługodawców, regulacje związane z ochroną konsumentów – to kluczowe elementy polityki państwa wymagające kompleksowych, systemowych oraz kosztownych rozwiązań. Wiele z tych działań znajduje się w kompetencjach różnych ministrów, stąd tak istotna jest współpraca międzyresortowa i synergia polityk sektorowych.

W odniesieniu do turystyki wiejskiej i agroturystyki kluczowe znaczenie dla jej rozwoju mają:

- działania ministra właściwego do spraw rozwoju wsi, szczególnie w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego wsi, aktywizacji społecznej i zawodowej mieszkańców wsi oraz rozwoju przedsiębiorczości oraz rynku pracy w rolnictwie i na wsi;
- działania ministra właściwego do spraw turystyki, szczególnie w zakresie zagospodarowania turystycznego, regulacji funkcjonowania sektora turystycznego, kształcenia kadr turystycznych, kształtowania atrakcyjnego wizerunku turystyki w Polsce, w tym atrakcyjnego dla turystyki wizerunku polskiej wsi, podejmowania badań sektora turystycznego.

Zaprezentowane w artykule przykłady współpracy obu resortów na rzecz rozwoju turystyki wiejskiej miały znaczenie systemowe o zasięgu ogólnokrajowym i międzynarodowym.

W ramach przeprowadzonych analiz wykazano, że Departament Turystyki Ministerstwa Sportu i Turystyki odgrywał i odgrywa znaczącą rolę w inicjowaniu i realizowaniu działań na rzecz rozwoju turystyki wiejskiej, w tym agroturystyki.

Bibliografia

- IV Międzynarodowe Targi Turystyki Wiejskiej i Agroturystyki AGROTRAVEL 2012. 2013. Wyższa Szkoła Ekonomii i Prawa im. prof. Edwarda Lipińskiego w Kielcach, Kielce.
- Agroturystyka – Austeria Krokus. 2023. <http://www.austeriakrokus.hb.pl/strony/agroturystyka-gospodarstwo.htm> (dostęp: 24.04.2023).
- Borek D. 2018. Przedsiębiorca w ustawie o imprezach turystycznych i powiązanych usługach turystycznych – koncepcja przedmiotowego charakteru regulacji. Internetowy Kwartalnik Antymonopolowy i Regulacyjny UW, 7(4), 23–35.
- Borek D. 2019. Ustawa z dnia 25 czerwca 1999 r. o Polskiej Organizacji Turystycznej – Komentarz. Radom.
- Borek D. 2022. Kompendium do nauki Prawa Turystyki – wybór aktów prawnych. Szczecin.
- Borek D., Migdal M. (red.) 2023. Stan prawa turystyki w Polsce. Praktyczne vademecum zarządzania i organizacji. Szczecin.

- Borek D., Wyrwicz E. 2019. Turystyczna działalność gospodarstw rolnych w świetle regulacji sektorowych. *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego*, 3(97), 12–23.
- Borek D., Wyrwicz E. 2021. Agroturystyka jako miejsce realizacji Polskiego Bonu Turystycznego – aspekty prawne. *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego*, 2(104), 70–81.
- Borek D., Zawistowska H. (red.) 2020. Komentarz do ustawy o imprezach turystycznych i powiązanych usługach turystycznych. ODDK, Gdańsk.
- Borek D., Zawistowska H. (red.) 2021. Prawo turystyki. Podręcznik. ODDK, Gdańsk.
- Deklaracja w sprawie mechanizmów wspierania rozwoju turystyki wiejskiej w Unii Europejskiej w okresie Perspektywy Finansowej 2014–2020. 2012. Międzynarodowa konferencja „Perspektywy rozwoju turystyki wiejskiej w Europie”, Kielce, 20 kwietnia 2012 r. <https://agro.travel/wp-content/uploads/2018/03/dek-polska.pdf> (dostęp: 05.07.2023).
- Gannon A. 1993. Agroturizm a rozwój wsi. Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie, Oddział w Krakowie, Kraków.
- Informacja Ministra Rozwoju, Pracy i Technologii na temat wsparcia dla gospodarstw agroturystycznych i promocji agroturystyki w Polsce. 2021. https://mir.krakow.pl/resources/articles/14265/28%20pazdz%2021_Informacja%20MRiT_wsparcie%20agroturystyki.pdf (dostęp: 24.04.2023).
- Kategoryzacja. <https://zodr.pl/download/agroturystyka/kategoryzacja.pdf> (dostęp: 24.04.2023).
- Kierunki rozwoju turystyki do 2015 roku. 2017. Ministerstwo Sportu i Turystyki. <https://www.msit.gov.pl/pl/turystyka/kierunki-rozwoju-turyst/2821,Kierunki-rozwoju-turystyki-do-2015-roku.html> (dostęp: 05.07.2023).
- Lane B., Kastenholz E. 2015. Rural tourism: the evolution of practice and research approaches – towards a new generation concept? *Journal of Sustainable Tourism*, 23(8–9), 1133–1156.
- Magda-Adamowicz M. 2018. Jakość dzieciństwa twórczych dzieci 7–9-letnich w perspektywie rodzinnej i lokalnej. Oficyna Wydawnicza UZ, Zielona Góra. http://zbc.uz.zgora.pl/Content/58381/jakosc_dziecinstwa_tworczych_dzieci.pdf (dostęp: 24.04.2023).
- Maria-Irina A. 2017. Ecotourism, Agro-Tourism and Rural Tourism in The European Union. *Cactus Tourism Journal*, 15(2), 6–14.
- Majewski J. (red.) 2012. Wiejski produkt turystyczny. Doświadczenia i wyzwania. Wyższa Szkoła Ekonomii i Prawa im. prof. Edwarda Lipińskiego w Kielcach, Kielce.
- O Federacji. 2023. <https://pftw.pl/o-nas/> (dostęp: 24.04.2023).
- Obszary wiejskie w Polsce w 2014 roku. 2016. GUS, Warszawa–Olsztyn.
- Program rozwoju turystyki do roku 2020. 2015. Ministerstwo Sportu i Turystyki, Warszawa. http://ptsmłodz.pl/wp-content/uploads/2018/08/PROGRAM_ROZWOJU_TURYSTYKI_DO_2020_ROKU.pdf (dostęp: 05.07.2023).
- Program rozwoju turystyki na obszarach wiejskich w Polsce. 2015. Warszawa. <https://dooplayer.pl/944323-Program-rozwoju-turystyki-na-obszarach-wiejskich-w-polsce.html> (dostęp: 24.04.2023).
- WTO. 2003. Rural Tourism in Europe: Experiences, Development and Perspective. Belgrade, Kielce, Yaremcha.
- Słownik języka polskiego PWN (online). <https://sjp.pwn.pl/> (dostęp: 24.04.2023).

- Strzembicki L. 2003. Instytucjonalne aspekty zarządzania turystyką wiejską w Polsce: podstawowe problemy i tendencje. *Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej im. Kołłątaja w Krakowie*, 402, 19–31.
- UNWTO. 2020. Recommendations on Tourism and Rural Development – A Guide to Making Tourism an Effective Tool for Rural Development. Madrid. <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284422173> (dostęp: 17.05.2023).
- Wyrwicz E. 2012. Rozwój turystyki wiejskiej i agroturystyki w Polsce w latach 1991–2011. Doświadczenia XX-lecia. W: J. Majewski (red.), *Wiejski produkt turystyczny Doświadczenia i wyzwania*. Wyższa Szkoła Ekonomii i Prawa im. prof. Edwarda Lipińskiego w Kielcach, Kielce.
- Wilkin J., Nurzyńska I. 2016. *Polska wieś 2016. Raport o stanie wsi*. Fundacja na rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa (FDPA), Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.

Materiały urzędowe

- Działania promocyjne dedykowane turystyce wiejskiej, w tym agroturystyce – materiały Departamentu Turystyki Ministerstwa Sportu i Turystyki, Warszawa, 2015.
- Ewidencja Obiektów Turystycznych prowadzona przez urzędy gmin, GUS. <https://form.stat.gov.pl/eot2.aspx/>.
- Informacja Ministra Sportu i Turystyki na temat agroturystyki w Polsce oraz planów jej rozwoju w najbliższym czasie. Informacja na Podkomisję stałą ds. turystyki, luty 2023 r.
- Komunikat Komisji Europejskiej „Europa – najpopularniejszy kierunek turystyczny na świecie – nowe ramy polityczne dla europejskiego sektora turystycznego. KOM(2010) 352, Bruksela, 30 czerwca 2010.
- Materiały Departamentu Turystyki Ministerstwa Sportu i Turystyki, Warszawa, 27 września 2011 r., notatka służbowa z posiedzenia grupy roboczej do spraw turystyki wiejskiej.
- Materiały Departamentu Turystyki Ministerstwa Sportu i Turystyki, Warszawa, 11 czerwca 2017 r. Rozwój obszarów wiejskich poprzez turystykę.
- Porozumienie w sprawie wspólnej organizacji I Międzynarodowych Targów Agroturystyki i Turystyki Wiejskiej, marzec 2009.
- Porozumienie w sprawie współpracy przy organizacji Międzynarodowych Targów Turystyki Wiejskiej i Agroturystyki AGROTRAVEL zawarte 15 października 2015 r. w Warszawie.
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, Dz.U. 1964 r., Nr 16, poz. 93.
- Ustawa z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej, Dz.U. 1997 r., Nr 141, poz. 943.
- Ustawa z dnia 24 listopada 2017 r. o imprezach turystycznych i powiązanych usługach turystycznych, Dz.U. 2017, poz. 2361.
- Zarządzenie nr 37 Prezesa Rady Ministrów z dnia 8 maja 2009 r. w sprawie utworzenia Międzyresortowego Zespołu do spraw koordynacji zadań Rządu określonych w „Kierunkach rozwoju turystyki do 2015 roku” (M.P. nr 29 poz. 418).
- Zarządzenie nr 74 Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 30 września 2019 r. ws. powołania Zespołu do spraw Turystyki Wiejskiej będącego organem pomocniczym Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Możliwości finansowania działalności agroturystycznej prowadzonej przez mieszkanki wsi

Opportunities for financing agritourism activities by women living in the countryside

MONIKA WOJCIESZAK-ZBIERSKA

MICHAŁ ROMAN

Streszczenie

Celem opracowania jest zaprezentowanie możliwości finansowania działalności agroturystycznej przez kobiety prowadzące gospodarstwa. Metodą zaprezentowaną w artykule jest Systematic Literature Review (SLR). Przegląd literatury dotyczył wybranych publikacji naukowych na temat obszarów wiejskich, turystyki wiejskiej, finansowania działalności agroturystycznej, sytuacji kobiet na obszarach wiejskich. Z zaprezentowanego przeglądu literatury wynika, że prace koncentrowały się na wykorzystaniu różnych metod i narzędzi ukazujących finansowanie tej sfery usług. Warto zauważyć, że znaczący wkład w pozytywne przemiany społeczne na wsi w dużym stopniu wnoszą kobiety. To właśnie one mają szczególną zasługę w działaniach na rzecz poprawy poziomu życia na wsi poprzez wprowadzanie szerokiego wachlarza innowacji na obszarach wiejskich, podtrzymywanie lokalnych tradycji kulturowych i propagowanie agroturystyki.

Słowa kluczowe: finansowanie, działalność agroturystyczna, kobiety, obszary wiejskie.

Summary

The aim of the study is to present the opportunities for financing agritourism activities by women running farms. The method presented in the article is the Systematic Literature Review (SLR). The literature review concerned selected scientific

publications on rural areas, rural tourism, financing agritourism activities, and the situation of women in rural areas. The presented literature review shows that the work focused on the use of various methods and tools showing the financing of this sphere of services. It is worth noting that women make a significant contribution to positive social changes in the countryside. It is they who have particular merit in improving the standard of living in rural areas by introducing a wide range of innovations, maintaining local cultural traditions, and promoting agritourism.

Keywords: financing, agritourism, women, rural areas.

Wstęp

Polska polityka społeczna przeszła wiele zmian od 2009 roku. Dotyczyły one m.in. długości i sposobu transferowania świadczeń urlopowych, jak również kwestii finansowych, na które składały się np. podwyższony zasiłek macierzyński, dłuższe wypłaty świadczeń urlopowych czy nowe programy polityki rodzinnej (Kucharski i Rutkowska 2021). Ważną rolę w tych działaniach odgrywają kobiety. W Polsce kobiety częściej decydują się na samozatrudnienie w formie jednoosobowej działalności gospodarczej niż na prowadzenie własnej firmy. Mimo to udział Polek wśród pracodawców jest wysoki – niemal co trzeci pracodawca w naszym kraju jest kobietą, co daje nam czwarte miejsce w Europie (Krzyżanowska 2014).

Równość kobiet i mężczyzn uznawana jest w wielu dokumentach i traktatach, począwszy od traktatu rzymskiego z 1957 roku aż po Kartę praw podstawowych Unii Europejskiej (The professional status of rural women in the EU, 2019). Wyniki najnowszych badań (Shortall i Bock 2015, Williams i Horodnic 2017, Varela-Candamio i in., 2018, UN Women 2018, European Parliament 2018) wskazują, że nadal utrzymuje się wiele nierówności między kobietami i mężczyznami, gdyż to kobiety nadal rzadziej niż mężczyźni uczestniczą w rynku pracy, częściej niż mężczyźni są bezrobotne.

Wiejskie kobiety mają ogromne znaczenie dla trwałości gospodarstw domowych i lokalnych społeczności, ale ich rola i znaczenie są często niedostrzegane (Alonso i Trillo 2014, Istenic 2015, Baylina 2017). Trudno jest jednoznacznie oszacować znaczenie kobiet w gospodarce wiejskiej. Wynika to z tego, że ich udział w nieformalnej gospodarce wiejskiej nie jest statystycznie ujmowany (European Parliament 2017).

W Krajach UE kobiety-przedsiębiorcy stanowią zaledwie jedną trzecią osób samozatrudnionych, a kobiety-rolnicy zaledwie 30% wszystkich osób zarządzających gospodarstwami rolnymi (The professional status of rural women in the

EU, 2019). Jak wynika z raportu, kobiety mają zwykle mniejsze gospodarstwa niż mężczyźni, ale podejmują innowacyjne działania na rzecz rozwoju lokalnego (Jackova i in. 2016, COPA 2018).

W Polsce na przestrzeni ostatnich lat przeobrażenia społeczno-gospodarcze wpłynęły na zmianę struktury podstawowych ról przypisanych kobietom wiejskim. Przyspieszona industrializacja w rolnictwie spowodowała, iż można było zaobserwować częściowe lub całkowite odchodzenie mężczyzn często do zawodów pozarolniczych (Sadowski i Wojcieszak 2019). Przełożyło się to zatem na zmianę tradycyjnej roli kobiety w rodzinie utożsamianej głównie z wychowywaniem dzieci i prowadzeniem gospodarstwa domowego. Współczesna kobieta wiejska jest ważnym podmiotem wiejskiej społeczności lokalnej. To ona mieszka i identyfikuje się z życiem na wsi, jest połączona ze środowiskiem wiejskim oraz łączy elementy tradycji z nowoczesnością (Wojcieszak-Zbierska i Zawadka 2019).

Z danych Eurostatu wynika, że w na poziomie krajowym różnice w dochodach kobiet i mężczyzn były większe w miastach niż na obszarach wiejskich w 13 państwach członkowskich. Jednak warto zauważyć, że Litwa i Malta charakteryzowały się największymi różnicami pod względem stopnia urbanizacji. Spośród 14 krajów, w których różnice w dochodach były większe na obszarach wiejskich niż w miastach, z kolei Austria i Włochy wykazały największe różnice w dochodach kobiet i mężczyzn obserwowane na obszarach miejskich i wiejskich. Co ciekawe, w austriackich miastach i na maltańskich obszarach wiejskich różnica w dochodach była na korzyść kobiet (<https://ec.europa.eu/eurostat/en/>, Krzyżanowska 2014).

Kolejnym wskaźnikiem charakteryzującym sytuację kobiet mieszkających na wsi jest poziom zatrudnienia w rolnictwie. Wśród krajów Unii Europejskiej najwyższym wskaźnikiem aktywności kobiet z obszarów wiejskich cechuje się Szwecja (68,7%), a najniższym Włochy (45,4%). Polska ze wskaźnikiem 51,5% zajmuje 12. miejsce. Badani polscy pracodawcy oczekują specjalnych preferencji podatkowych i ubezpieczeniowych w przypadku zatrudnienia kobiet z terenów wiejskich (<https://ec.europa.eu/eurostat/en/>, Krzyżanowska 2014).

Dane Eurostatu dotyczą również poziomu bezrobocia wśród kobiet na obszarach wiejskich. Można zauważyć zróżnicowanie, ponieważ najwyższy poziom odnotowano w Hiszpanii (21,6%), a najniższe w Luksemburgu (5,1%), w Danii (6,3%) i na Cyprze (6,4%). Bezrobotne Polki z obszarów wiejskich znalazły się na 8. miejscu (wskaźnik bezrobocia 11%) (<https://ec.europa.eu/eurostat/en/>).

Cel i metoda badawcza

Celem opracowania jest zaprezentowanie możliwości finansowania działalności agroturystycznej przez kobiety prowadzące gospodarstwa. Metodą zaprezentowaną w artykule jest Systematic Literature Review (SLR). Przegląd literatury dotyczył wybranych publikacji naukowych na temat obszarów wiejskich, turystyki wiejskiej, finansowania działalności agroturystycznej, sytuacji kobiet na obszarach wiejskich. Z zaprezentowanego przeglądu literatury wynika, że prace koncentrowały się na wykorzystaniu różnych metod i narzędzi ukazujących finansowanie tej sfery usług.

Rola współczesnych kobiet na wsi w Polsce

Problem nierówności kobiet i mężczyzn jest dziś zagadnieniem żywo dyskutowanym w naukowej literaturze przedmiotu. Pojawia się zarówno w polskich (Szymczak 2016, Siemieńska 2019, Kucharski i Rutkowska 2021), jak i zagranicznych opracowaniach (Verniers i Vala 2018, Kollmayer i in. 2018, Makarova i in. 2019, Triana i in. 2019, Blau i in. 2020). Podstawową przyczyną, budzącą szerokie zainteresowanie tematem, jest brak równych szans, który ma swoje podłoże kulturowe, historyczne i biologiczne (Sytuacja kobiet w Polsce z perspektywy społeczno-ekonomicznej 2023).

W ostatnim czasie Polski Instytut Ekonomiczny podejmował tematy związane z sytuacją kobiet. W 2023 roku opublikowali oni raport *Sytuacja kobiet w Polsce z perspektywy społeczno-ekonomicznej* dotyczący aktywności zawodowej, współdzielenia obowiązków rodzicielskich i dopasowania miejsc pracy do potrzeb pracujących matek (Kiełczewska i in. 2022), jak również pracy kobiet w działalności pozarolniczej. W raporcie zostały opisane kwestie związane z dyskryminacją matek przez pracodawców oraz barier i trudności, na które napotykają kobiety przy powrocie na rynek pracy po okresie opieki nad dziećmi.

W Polsce obszary wiejskie w 2020 roku zajmowały ponad 93% powierzchni ogólnej, na których mieszkało około 39% ludności (BDL 2022). Dawniej wieś w głównej mierze utożsamiana była z produkcją żywności oraz surowcami rolniczymi. Jednakże na przestrzeni lat sytuacja ta uległa zmiennie. Aktualnie obszary wiejskie inicjują szereg nowych funkcji w zakresie produkcji, usług oraz konsumpcji. Interesującym zagadnieniem i zjawiskiem podejmowanym przez badaczy jest wskazanie roli i znaczenia przedsiębiorczości na tych terenach (Krzyżanowska 2010, Roman 2018). W bogatej literaturze przedmiotu pojęcie przedsiębiorczości jest definiowane w różny sposób, np. jako cecha osoby przedsiębiorczej lub

jako cecha charakterystyczna dla prowadzenia działalności gospodarczej (Wrzochalska 2010). Co istotne przedsiębiorczość rozwija się poprzez różne czynniki, np. ekonomiczne, społeczne i polityczne. W Polsce problem z rozwojem przedsiębiorczości pozarolniczej pojawił się w latach 90. wskutek dokonujących się przemian społeczno-gospodarczych. Jego następstwem było znaczne zubożenie mieszkańców oraz wzrost bezrobocia na terenach wiejskich. Aby zapobiec tym niekorzystnym zjawiskom, część rolników zaczęła rozszerzać swoją działalność rolniczą o nowe, często innowacyjne formy zagospodarowania (np. agroturystyka, handel, przetwórstwo, usługi i inne). Proces rozwoju przedsiębiorczości na wsi w dużej mierze uzależniony jest od wsparcia finansowego ze strony państwa, szczególnie przez organy samorządowe. Podstawowym czynnikiem pobudzenia rozwoju obszarów wiejskich jest zatem aspekt finansowy, który pozwala na kreowanie na wsi wielu inicjatyw i przedsięwzięć. Pozwala to na wzrost dochodów mieszkańców oraz poprawę ich jakości życia. Razem z rozwojem obszarów wiejskich zmienia się także rola kobiet.

Aktualnie w literaturze przedmiotu coraz więcej uwagi poświęca się zagadnieniu kobiet w rolnictwie (European Parliament 2018, Williams i Horodnic 2017, Varela-Candamio i in. 2018, UN Women 2018). Wraz z rozwojem wielofunkcyjnym obszarów wiejskich można zauważyć zmieniające się role kobiet. Jedną z nich jest ta, która wynika z tradycyjnego modelu, tj. rola żony i matki, oraz druga, która dotyczy sfery aktywności pozarodzinnej, tj. związana z aspiracjami edukacyjnymi oraz zawodowymi (Psyk-Piotrowska 2008). Identyfikacja możliwości tkwiących w potencjale kobiet aktywnych społecznie, politycznie i gospodarczo jest szczególnie ważna w kontekście stymulowania rozwoju lokalnego.

Znaczący wkład w pozytywne przemiany społeczne na wsi w dużym stopniu wnoszą kobiety. To właśnie mieszkanki wsi mają szczególną zasługę w działaniach na rzecz poprawy poziomu życia na wsi poprzez wprowadzanie szerokiego wachlarza innowacji na obszarach wiejskich, podtrzymania lokalnych tradycji kulturowych oraz propagowania agroturystyki (Gajewska i Michalska 2015).

Obecna sytuacja społeczno-zawodowa kobiet zamieszkujących tereny wiejskie w Polsce to efekt otwartej dyskusji na temat roli kobiet, która została zapoczątkowana w 1989 roku dzięki transformacji systemowej (Michalska 2015). Kolejne zmiany przyniosło wejście Polski do struktur UE (Wrzochalska 2014). Przystąpienie Polski do UE i formalne przyjęcie nowych, jednolitych zasad funkcjonowania, w tym także tych dotyczących kwestii parytetów płci, wyrównywania szans, udziału kobiet w życiu społecznym, lokalnym, otworzyło przed kobietami nowe możliwości samorealizacji.

Należy jednak wskazać, że w Polsce dopiero rozwija się debata w zakresie określenia roli i znaczenia kobiet w rolnictwie. Aktualnie (w marcu 2022) powołana została do tego zadania Rada Kobiet w Rolnictwie, której zadaniem ma być

promowanie idei rozwoju przedsiębiorczości mieszkanki wsi, a także wdrożenie szerokiego spektrum działań skierowanych do pań. To właśnie kobiety mają skorzystać z możliwości, które wdrożyć ma Rada¹. Co ważne sytuacja kobiet jest niezwykle zróżnicowana, gdyż żyją one w różnych środowiskach i odgrywają różne role na wielu płaszczyznach życia społecznego itd. (Sikora 2014). Niestety takie aspekty, jak ograniczony dostęp do finansowania, niewystarczająca infrastruktura, różnice w wynagrodzeniu kobiet i mężczyzn, nierówny podział obowiązków domowych itp. stanowią barierę do obrania widocznej funkcji w sektorze rolnym. Dlatego tak ważne wydaje się wspieranie wszelkich inicjatyw na rzecz równowagi między życiem zawodowym a prywatnym kobiet. Ponadto promowanie dywersyfikacji i wielofunkcyjnej działalności na obszarach wiejskich może stworzyć nowe szanse i możliwości dla kobiet w sektorach, takich jak agroturystyka czy rolnictwo społeczne (np. zakładanie gospodarstw opiekuńczych, inkubatorów przedsiębiorczości).

¹ W 2021 roku weszło w życie Zarządzenie nr 7 Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 8 marca 2021 roku w sprawie powołania Rady Kobiet w Rolnictwie (Dz. Urz. Min. Rol. i Roz. Wsi z 2021 r., poz. 8 i 26 oraz z 2022 r., poz. 1 i 20). Rada Kobiet w rolnictwie jest organem pomocniczym Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Kadencja Rady Kobiet w rolnictwie ma trwać 3 lata, a w jej skład ma wchodzić nie więcej niż 20 osób.

Zadania Rady Kobiet w rolnictwie:

- „analiza bieżącej sytuacji kobiet na obszarach wiejskich i identyfikowanie problemów,
- rekomendowanie i podejmowanie inicjatyw w zakresie polepszania lub wzmocnienia pozycji i roli kobiet na obszarach wiejskich i ich aktywizacji, a także przeciwdziałanie dyskryminacji w szczególności kobiet ze szczególnymi potrzebami (niepełnosprawnych),
- inicjowanie i wspieranie akcji społecznych, szkoleń, debat, konferencji oraz programów i kampanii społecznych, podnoszących świadomość społeczną w zakresie praw kobiet,
- opiniowanie projektów aktów prawnych dotyczących obszarów bezpośrednio lub pośrednio związanych z równouprawnieniem i sytuacją kobiet i dziewcząt,
- współpraca z komórkami organizacyjnymi w Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi oraz jednostkami podległymi Ministrowi Rolnictwa i Rozwoju Wsi lub przez niego nadzorowanymi w zakresie działań na rzecz równości i respektowania praw kobiet, w tym dotyczących polityki rodzinnej, dostępności opieki zdrowotnej, profilaktyki zdrowia psychicznego, ochrony przed przemocą, aktywizacji zawodowej i równouprawnienia we wszystkich dziedzinach życia,
- wspieranie i rekomendowanie działań mających na celu promowanie:
 - dobrych praktyk w rolnictwie i przetwórstwie,
 - ekologicznej żywności,
 - dziedzictwa i kultury wsi,
 - pozytywnych aspektów życia na terenach nieurbanizowanych,
- podejmowanie innych działań bezpośrednio lub pośrednio związanych z szeroko pojętą sytuacją kobiet w rolnictwie” (<https://www.gov.pl/web/rolnictwo/powolanie-rady-kobiet-w-rolnictwie2>, dostęp: 26.05.2022).

Współcześnie niewątpliwie duży wkład w pozytywne przemiany społeczne, jakie zachodzą na wsi, wnoszą koła gospodyń wiejskich² (KGW). Od kilku lat można zaobserwować w Polsce, iż obok ochotniczej straży pożarnej i kółek rolniczych są jedną z organizacji najbardziej rozpowszechnionych, trwałych i nieprzerwanie aktywnych na obszarach wiejskich (Biejat i Wójcikowska 2015, Szczepańska i Szczepański 2019, Wojcieszak-Zbierska i Zawadka 2019). Praca kobiet zrzeszonych w kołach gospodyń wiejskich, jak wskazali Chmielewska (2020), Jędrzejczyk (2017), w głównej mierze przyczyniła się do rozwoju obszarów wiejskich i uwypuklenia lokalnych tradycji.

Z kolei analizując sytuację zawodową kobiet wiejskich w Polsce, można zaobserwować, że aktywność zawodowa wymusza na kobietach zamężnych i mających potomstwo pełnienie podwójnej roli, co niekiedy prowadzi do konfliktu interesów. W społeczności wiejskiej kobieta, odnosząca sukcesy zawodowe, jest często postrzegana przez środowisko jako matka, która nie jest dostatecznie zaangażowana w życie rodzinne. Kobiety wiejskie w coraz większym stopniu dążą do podjęcia pracy poza rolnictwem, zakładają własne firmy, organizacje pożytku publicznego, gospodarstwa opiekuńcze, agroturystyczne.

Badania naukowe Singha (2018) potwierdzają, iż obserwuje się wzrost aspiracji edukacyjnych kobiet, związanych z uzupełnianiem formalnego wykształcenia, podnoszeniem kwalifikacji zawodowych i pogłębianiem znajomości języków obcych.

Warto zauważyć, że według badań przeprowadzonych m.in. przez Kubal-Czerwińską (2020) i Romana (2018) wynika, że to kobiety najczęściej prowadzą działalność agroturystyczną. Wówczas ich rola w głównej mierze skoncentrowana jest na promowaniu gospodarstwa w social mediach, a także obsłudze turystów podczas ich pobytu w gospodarstwie. Oprócz roli żony i matki to właśnie kobiety wiejskie są kierowniczkami gospodarstw, kreatorkami i realizatorkami działań na rzecz rozwoju lokalnego.

W dalszej części opracowania zwrócono szczególną uwagę na możliwości finansowania działalności agroturystycznej, z których mogły i mogą skorzystać m.in. mieszkanki wsi.

² Początek tworzenia kół gospodyń wiejskich w Polsce sięga 1866 roku. Jednakże pierwsza na ziemiach polskich organizacja kobiet wiejskich, która przybrała nazwę „koło gospodyń wiejskich” powstała w 1877 roku we wsi Janisławice (koło Skierniewic). Jego założycielką była działaczka społeczna F. Płaskowicka. Od 1918 roku w Polsce organizacje kobiet wiejskich przyjęły używaną do dziś nazwę – koło gospodyń wiejskich (Wojcieszak-Zbierska i Zawadka 2019). Głównym zadaniem funkcjonowania KGW jest rozwijanie wszelkich form przedsiębiorczości na obszarach wiejskich. Jest to ściśle powiązane ze zwiększeniem aktywności zawodowej mieszkańców wsi, w tym głównie kobiet. Koła gospodyń inicjują różnorodną działalność produkcyjną, usługową, edukacyjną czy handlową.

Wybrane możliwości finansowania działalności agroturystycznej prowadzonej przez kobiety – wczoraj i dziś

Czynnikami dynamizującymi rozwój agroturystyki są źródła finansowania. Tematykę źródeł finansowania działalności agroturystycznej podejmowało wielu autorów, m.in. Matlegiewicz (2008), Grad i Ferensztajn-Galardos (2015), Kurtyka-Marcak (2012), Dębniwska i Tkaczuk (1997), Sikorska i Kajszczyk (2001), Wiśniewska (2008), Siemiński i Poczta (2017), Roman (2011). Niejednokrotnie w swoich pracach i badaniach naukowych powyżsi badacze podkreślali, że każda prowadzona działalność gospodarcza często wymaga zgromadzenia odpowiedniego kapitału, którego zadaniem będzie racjonalne jego wykorzystanie. Istotnym czynnikiem wpływającym na rozwój prowadzonego gospodarstwa agroturystycznego jest zakres finansowania, który może pochodzić z wielu źródeł. Z szerokiego wachlarza możliwości wsparcia działalności oprócz zgromadzonych środków własnych właściciele gospodarstw agroturystycznych mogą skorzystać z palety programów w ramach Wspólnej Polityki Rolnej. Nie bez znaczenia jest także pomoc otoczenia instytucyjnego. To właśnie jednostki samorządu terytorialnego, CDR, KRIR, organizacje turystyczne, KGW pomagają m.in. w działalności promocyjnej, organizacji konkursów oraz szkoleń. Wsparcie rynku usług agroturystycznych umożliwia tym samym rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich. Jedną z zasadniczych potrzeb dofinansowania gospodarstw agroturystycznych jest przede wszystkim modernizacja budynków mieszkalnych, kolejną zaś promocja agroturystyki, jak również poszczególnych gospodarstw agroturystycznych. Potrzebą wsparcia finansowego jest wszelkiego rodzaju zakup sprzętu rekreacyjnego oraz sportowego. Aby rozszerzyć ofertę i ulepszyć jakość świadczonych usług, właściciele gospodarstw agroturystycznych systematycznie przeprowadzają nowe inwestycje.

Dominującym czynnikiem wpływającym na rozwój gospodarstwa jest odpowiednie wykorzystanie kredytów oferowanych w sposób indywidualny, jak również innych form wsparcia finansowego dla osób prowadzących takie gospodarstwo, bądź takich, które dopiero zaczynają przygodę z agroturystyką. Spośród szerokiego wachlarza możliwości źródeł finansowania, które mogą być wykorzystane przez właścicielki gospodarstw agroturystycznych, można zaliczyć m.in. (Roman 2014):

- kredyty preferencyjne i pożyczki niskoprocentowane,
- środki własne członków,
- lokalne środki budżetowe będące w dyspozycji organów samorządu terytorialnego,
- kredyty komercyjne realizowane przez banki krajowe i zagraniczne,

- dotacje docelowe w dyspozycji organizacji branż turystycznych,
- środki wspomagające, będące w dyspozycji jednostek budżetowych (np. ODR),
- środki wspomagające, a pochodzące z rolniczego samorządu terytorialnego (np. izby rolnicze),
- środki pochodzące z organizacji i instytucji międzynarodowych,
- środki pochodzące z programów UE.

Jak już wspomniano, jedną z możliwości finansowania działalności agroturystycznej są kredyty. Oferty banków zawierają różne rodzaje kredytów, które w zależności od kryterium dzielą się na:

- kredyty obrotowe, inwestycyjne, płatnicze i konsumpcyjne (kryterium przedmiotowe),
- kredyty hipoteczne, wekslowe i lombardowe (kryterium zabezpieczenia),
- gotówkowe, bezgotówkowe i dewizowe (kryterium finansowo-rozliczeniowe),
- krótkoterminowe, średnioterminowe, długoterminowe (kryterium okresu spłaty).

Pozyskanie kredytów na cele rozwojowe wymaga spełnienia trzech podstawowych warunków: zaangażowania własnych środków, wiarygodności kredytowej oraz posiadania rzetelnych zabezpieczeń.

Przystąpienie Polski do UE wymagało zaangażowania dodatkowych środków finansowych na realizację przedsięwzięć inwestycyjnych w rolnictwie i jego otoczeniu. Środki te przeznaczano głównie na dostosowanie produkcji do wymogów sanitarno-weterynaryjnych, poprawę ochrony środowiska zgodnie ze standardami UE, poprawę gospodarki odpadami, wprowadzenie nowych technologii produkcji i doskonalenie dotychczasowych oraz rozszerzenie asortymentu produkcji. Na cele inwestycyjne przeznaczono 13 linii kredytowych o charakterze preferencyjnym, w tym m.in. na utworzenie gospodarstw agroturystycznych. Dużą rolę w rozwoju obszarów wiejskich miał wówczas program SAPARD (Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development). Był to unijny program finansowego wspierania programów dostosowywania rolnictwa do gospodarki rynkowej w krajach stowarzyszonych, oczekujących na członkostwo w Unii Europejskiej. Powstał w 1999 roku, w celu udzielenia pomocy krajom kandydującym w przygotowaniach do realizacji Wspólnej Polityki Rolnej. Program SAPARD był skierowany na drugi co do wielkości obszar problemowy związany z integracją z UE: rolnictwo i rozwój obszarów wiejskich. Działania skupione były na stymulowaniu rozwoju lokalnego na wsi poprzez projekty związane z dywersyfikacją działalności gospodarczej ludności wiejskiej, a także rozwojem infrastruktury na

obszarach wiejskich. Program SAPARD przewidywał pomoc bezzwrotną do 50% nakładów inwestycyjnych.

W ramach programu SAPARD duży wpływ na rozwój obszarów wiejskich miało Działanie 4: „Różnicowanie działalności gospodarczej na obszarach wiejskich”. Działanie miało na celu wzmocnienie polityki państwa na rzecz rozwoju rynku pracy na wsi poprzez wsparcie: tworzenia źródeł dodatkowego dochodu w gospodarstwach rolnych, tworzenie miejsc pracy poza rolnictwem na obszarach wiejskich oraz rozbudowę publicznej infrastruktury turystycznej na wsi. W ramach programu SAPARD pomoc finansowa dostępna była w trzech schematach (<https://www.cdr.gov.pl/pol/ue/unia>):

- Schemat 4.1 „Tworzenie źródeł dodatkowego dochodu w gospodarstwach rolnych”. Podmiotami uprawnionymi do ubiegania się o pomoc finansową byli rolnicy lub ich domownicy. Poziom pomocy finansowej wynosił do 50% całkowitych kosztów kwalifikowanych przedsięwzięcia, ale nie więcej niż 40 000 zł;
- Schemat 4.2 „Tworzenie miejsc pracy na obszarach wiejskich”. Pomoc finansowa mogła być udzielona przedsiębiorcom. Jej poziom wynosił do 50% całkowitych kosztów kwalifikowanych przedsięwzięcia – do 210 000 zł, nie więcej niż 35 000 zł na jedno utworzone miejsce pracy. Zakres przedsięwzięć objętych pomocą finansową dla Schematów 4.1 i 4.2 dotyczył usług dla gospodarstw rolnych, drobnej wytwórczości, usług dla ludności, rzemiosła lub rękodzielnictwa, robót i usług budowlanych lub instalacyjnych, usług turystycznych (z uwzględnieniem agroturystyki – Schemat 4.1), usług transportowych w zakresie przewozu osób lub rzeczy, magazynowania lub przechowywania towarów, usług komunalnych, rachunkowości, doradztwa lub usług informatycznych;
- Schemat 4.3 „Publiczna infrastruktura turystyczna na obszarach wiejskich”. Pomoc finansowa była udzielona gminom i związkom międzygminnym, stowarzyszeniom zarejestrowanym, izbom rolniczym, izbom gospodarczym, społeczno-zawodowym organizacjom rolników, związkom zawodowym. Pomoc była przeznaczona na realizację przedsięwzięć w zakresie budowy lub remontu elementów publicznej infrastruktury turystycznej, organizacji i tworzenia infrastruktury komunikacji lokalnej na potrzeby ruchu turystycznego, tworzenia systemów informacji turystycznej w gminach lub związkach międzygminnych oraz promocji walorów gmin w celu zwiększenia ich atrakcyjności turystycznej.

Aktualnie dzięki wsparciu przez różne programy i działania Unii Europejskiej, a także poprzez wspólne inicjatywy, w kolejnych latach kobiety z obszarów wiejskich mogły korzystać z szerokiego wachlarza działań w zakresie realizacji

PROW (w tym: 2004–2006, 2007–2013, 2014–2020 oraz 2021–2027). W dalszej części opracowania wskazano jedynie wybrane działania, które skierowane były na rozwój gospodarstwa. Jednocześnie należy wskazać, że w ramach PROW nie było jednego działania skierowanego na rozwój agroturystyki, ale znalazło się wiele programów, w obrębie których właściciele gospodarstw agroturystycznych mogli ubiegać się o środki unijne. W ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007–2013 w obrębie Osi 3 wyróżnić można działanie, które skierowane zostało do gospodarstw agroturystycznych, tj. „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej, podstawowych usług dla gospodarki i ludności wiejskiej, odnowę i rozwój wsi, jak również tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw”, „Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej”. W tym obszarze założono działanie 3.1.1. „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej” skierowane dla rolników oraz ich współmałżonków i współmieszkańców. W zakresie osi 3 znajdowało się również działanie 3.1.2. „Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw”, które zostało skierowane do szerszego spectrum odbiorców, w zakres których wchodziły: osoby prawne i fizyczne, jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej. Ponadto PROW 2007–2013 umożliwił również w ramach projektu „Odnowa i rozwój wsi” (działanie 3.1.3, 3.2.2, 3.2.3) ubieganie się o środki instytucjom kultury, których jednostką założycielską był samorząd terytorialny, oraz gminom. Ponadto w ramach osi 4 Program Leader pozwolił na realizację wielu projektów i inwestycji, których wykonawcami były Lokalne Grupy Działania (LGD).

W perspektywie PROW 2014–2020 znacząco zmniejszył się zakres finansowania działalności agroturystycznych. Możliwość wsparcia inwestycji o charakterze agroturystycznym można było upatrywać w ramach 6. priorytetu w działaniu „Rozwój gospodarstw i działalności gospodarczej” w poddziałaniu „Pomoc na rozpoczęcie działalności gospodarczej na rzecz działalności pozarolniczej na obszarach wiejskich (premie na rozpoczęcie działalności pozarolniczej)” (Siemiński i Poczta 2014). Było to jedyne z działań, w ramach którego można było otrzymać środki finansowe na działalność agroturystyczną prowadzoną przez podmioty, w tym przypadku skierowaną jedynie do osób fizycznych. Kolejną możliwością wsparcia w odniesieniu do działalności agroturystycznej było działanie „Podstawowe usługi i odnowa miejscowości na obszarach wiejskich” w ramach poddziałania „Badania i inwestycje związane z utrzymaniem, odbudowa i poprawa stanu dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi, krajobrazu wiejskiego i miejsc o wysokiej wartości przyrodniczej, w tym dotyczące powiązanych aspektów społeczno-gospodarczych oraz środków w zakresie świadomości środowiskowej”. O wsparcie ubiegać się mogły głównie gminy oraz instytucje kultury. Otrzymane środki finansowe można było wykorzystać na wydatki w zakresie modernizacji, przebudowy lub rozbudowy obiektów bu-

dowlanych, na ich zakup oraz prace konserwatorskie. Analogicznie jak w poprzednim okresie programowania, tj. 2007–2013, przedsięwzięcia o charakterze turystycznym były finansowane również w ramach „Programu Leader”. Dofinansowanie adresowane było do podmiotów instytucjonalnych w postaci gmin i ich jednostek organizacyjnych.

Lata 2021–2022 był to czas tzw. przygotowawczy do nowej perspektywy finansowej. Wówczas nabór wniosków odbywał się zgodnie z ustalonym harmonogramem w ramach PROW 2014–2020. W obecnej perspektywie nie mamy już do czynienia z PROW, a Planem Strategicznym dla WPR na lata 2023–2027, gdzie właściciele gospodarstw agroturystycznych na chwilę obecną będą mogli skorzystać w obrębie interwencji, a nie jak wcześniej działania. Niestety analogicznie jak w poprzednim okresie programowania nie ma *stricte* interwencji wydzielonej tylko na działalność agroturystyczną. W tabeli 1 zaprezentowano przykłady interwencji, z których skorzystać mogą właściciele gospodarstw agrarystycznych. Jak można zauważyć, możliwości wsparcia inwestycji i projektów w obrębie agroturystyki w ramach PS 2023–2027 zostały ukształtowane odmiennie w porównaniu z warunkami w ramach PROW 2013–2020. Prawdopodobnie w ramach środków PS WPR 2023–2027 wnioskodawcy będą mogli uzyskać wsparcie w ramach interwencji: „Inwestycje w gospodarstwach rolnych zwiększające konkurencyjność (dotacja) SO2”, „Rozwój małych gospodarstw”, „Rozwój współpracy w ramach łańcucha wartości (dotacja)”. Są to w głównej mierze interwencje, w ramach których prawdopodobnie można będzie finansować przedsięwzięcia o charakterze turystycznym przez osoby fizyczne.

Możliwości wsparcia przedsięwzięć o charakterze agroturystyki można upatrywać w interwencji LEADER, ale według nowych zasad ukierunkowania tego wsparcia. W głównej mierze skoncentrowano się na budowaniu silnej przedsiębiorczości wiejskiej, a także uwypuklono rolę i znaczenie aspektu społecznego wsi. Dofinansowanie uzyskać będą mogły przedsięwzięcia polegające na rozwoju gospodarstw opiekuńczych, agroturystycznych czy zagród edukacyjnych.

Istotną interwencją, którą realizować będą mogły podmioty instytucjonalne, jest „Infrastruktura na obszarach wiejskich oraz wdrożenie koncepcji inteligentnych wsi”. Głównym zadaniem tej interwencji będzie poprawa warunków życia na terenach wiejskich, a także wsparcie infrastruktury ukierunkowanej na poszanowanie środowiska i klimatu oraz budowa *smart village* w myśl koncepcji zrównoważonego rozwoju.

Tabela 1. Interwencje w ramach realizacji działalności agroturystycznej w obrębie PS WPR na lata 2023–2027

Numer interwencji	Nazwa interwencji	Opis	Rodzaj operacji	Podmioty uprawnione
Inwestycje i rozwój gospodarstw				
I.10.1.1	Inwestycje w gospodarstwach rolnych zwiększające konkurencyjność (dotacja)	Zwiększenie zorientowania na rynek i konkurencyjność gospodarstw zarówno w perspektywie krótkoterminowej, jak i długoterminowej, w tym większe ukierunkowanie na badania naukowe, technologię i cyfryzację	<p>obszar A – wsparcie operacji dotyczących produkcji zwierzęcej, polegające na stosowaniu rozwiązań rolnictwa precyzyjnego w budynkach lub budowlach służących do produkcji zwierzęcej,</p> <p>obszar B – wsparcie operacji dotyczących produkcji ekologicznej w gospodarstwach prowadzących produkcję ekologiczną,</p> <p>obszar C – wsparcie operacji dotyczących produkcji rolnej prowadzonej w gospodarstwie, polegające na zwiększeniu dochodowości produkcji poprzez bezpieczne dla konsumenta i efektywne przedłużanie trwałości produktów, przechowywalności oraz lepsze przygotowanie do sprzedaży (w tym bezpośrednio),</p> <p>obszar D – wsparcie operacji dotyczących produkcji roślinnej, polegające na zakupie lub leasingu maszyn do zbioru.</p>	Rolnik w rozumieniu art. 3 pkt 1 rozporządzenia o Planach Strategicznych WPR, który prowadzi na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej działalność rolniczą
I.10.5	Rozwój małych gospodarstw	Przyciąganie i wspieranie młodych rolników i innych nowych rolników oraz ułatwienie zrównoważonego rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich	<p>Interwencja wspiera rozwój małych gospodarstw, to znaczy gospodarstw o wielkości ekonomicznej poniżej 25 tys. euro. Beneficjent może otrzymać środki na:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wsparcie produkcji rolnej i przygotowania do sprzedaży produktów rolnych wytworzonych w gospodarstwie metodami innymi niż ekologiczne, • wsparcie produkcji ekologicznej lub produkcji i przygotowania do sprzedaży produktów rolnych wytworzonych metodami ekologicznymi. 	Osoba fizyczna, osoba prawna

Tabela 1. cd.

Numer interwencji	Nazwa interwencji	Opis	Rodzaj operacji	Podmioty uprawnione
I 10.6.1	Rozwój współpracy w ramach łańcucha wartości (dotacja) w gospodarstwie	Wsparcie jest nakierowane na realizację działań inwestycyjnych, które mają wzmocnić pozycję rynkową rolników/mikroprzedsiębiorców, a także wpłynąć na dywersyfikację i skracanie etapów łańcucha żywnościowego. Pomoc udzielana jest na inwestycje materialne i niematerialne dotyczące przetwarzania lub sprzedaży/zbywania produktów rolnych	<p>W ramach interwencji wspierane są inwestycje związane z:</p> <ul style="list-style-type: none"> zakładaniem lub prowadzeniem działalności związanej z: przetwarzaniem i zbywaniem przetworzonych produktów rolnych w ramach rolniczego handlu detalicznego (RHD), zakładaniem lub prowadzeniem działalności gospodarczej, w tym MOL, w zakresie przetwarzania produktów rolnych i sprzedaży przetworzonych produktów rolnych i nierolnych, przetwarzaniem odpadów żywności na biokomponenty dla sektora nieżywnościowego lub przetwarzaniem produktów ubocznych powstałych przy wytwarzaniu produktów rolnych i nierolnych. 	Rolnik lub małżonek rolnika
I 10.10.	Infrastruktura na obszarach wiejskich oraz wdrożenie koncepcji inteligentnych wsi	Interwencja wspiera rozwój infrastruktury wiejskiej, przyczyniając się tym samym do poprawy warunków życia, a także będzie wspierać infrastrukturę ukierunkowaną na poszanowanie środowiska i klimatu. W ramach interwencji przewiduje się dwa schematy: Obszar A Inwestycje w zakresie systemów indywidualnego oczyszczania ścieków. Obszar B Inteligentna wieś	<p>SO7 Przyciąganie i wspieranie młodych rolników i innych nowych rolników oraz ułatwienie zrównoważonego rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich. SO8 Promowanie zatrudnienia, wzrostu, równości płci, w tym udziału kobiet w rolnictwie, włączenia społecznego i rozwoju lokalnego na obszarach wiejskich, w tym biogospodarki o obiegu zamkniętym i zrównoważonego leśnictwa</p>	Gmina lub związek międzygminny

Numer interwencji	Nazwa interwencji	Opis	Rodzaj operacji	Podmioty uprawnione
I 13.1. –	LEADER/ Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS)	<p>Ukierunkowana jest na budowanie lokalnej tożsamości bazującej na aktywizacji społecznej i przy wykorzystaniu miejscowych zasobów w sposób zapewniający najlepsze zaspokojenie potrzeb społeczności wiejskich, w tym poprzez wykorzystanie wiedzy, innowacji i rozwiązań cyfrowych. Ważny jest lokalny i zintegrowany charakter instrumentu, a także zorientowanie na obszary wiejskie.</p>	<p>Cele interwencji będą osiągnięte przez realizację operacji w następujących zakresach wsparcia:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Rozwój przedsiębiorczości, w tym rozwój biogospodarki lub zielonej gospodarki, w szczególności: <ul style="list-style-type: none"> – podejmowanie pozarolniczej działalności gospodarczej przez osoby fizyczne, – rozwijanie pozarolniczej działalności gospodarczej, – rozwijanie przedsiębiorstw społecznych. • Rozwój pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych, w szczególności w zakresie: <ul style="list-style-type: none"> – gospodarstw agroturystycznych, – zagród edukacyjnych, – gospodarstw opiekuńczych, • Rozwój współpracy w ramach krótkich łańcuchów żywnościowych. • Poprawa dostępu do usług dla lokalnych społeczności, z wyłączeniem inwestycji produkcyjnych oraz operacji w zakresach wymienionych punktach 1 – 2. • Przygotowanie koncepcji inteligentnej wsi. • Poprawa dostępu do małej infrastruktury publicznej. • Kształtowanie świadomości obywatelskiej o znaczeniu zrównoważonego rolnictwa, gospodarki rolno-spożywczej, zielonej gospodarki, biogospodarki oraz ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego polskiej wsi, a także wzmocnienie programów edukacji liderów życia publicznego i społecznego. • Włączenie społeczne osób w niekorzystnej sytuacji. 	Właściwe terytorialnie dla LGD samorządu województw
Współpraca / rozwój lokalny				

Źródło: opracowanie własne na podstawie: <https://www.gov.pl/web/rolnictwo/harmonogram-naboru-wnioskow-w-ramach-ps-wpr> oraz <https://www.gov.pl/web/rolnictwo/plan-strategiczny-dla-wspolnej-polityki-rolnej-na-lata-2023-27> (dostęp: 12.04.2023).

Podsumowanie

Coraz większe zainteresowanie mieszkańców miast agroturystyką świadczy o tym, że obszary wiejskie to doskonałe miejsce, gdzie realizowane mogą być funkcje rekreacyjne i turystyczne. Świadczy o tym także to, że według danych GUS (2020) w Polsce w okresie pandemii funkcjonowało 645 kwater agroturystycznych, których blisko 70% właścicielkami były kobiety (<https://bdl.stat.gov.pl/bdl>).

Z uwagi na panującą pandemię w latach 2020–2022 agroturystyka przeżywała swój rozkwit. Wielu badaczy (Roman 2018, Kacprzak i Paszkowska 2020, Wojcieszak-Zbierska i in. 2020, Uglis i in. 2022) wskazało, że kwatery agroturystyczne w dobie pandemii to bezpieczne miejsca, w których można było spędzić urlop. Z roku na rok gospodarstwa agroturystyczne stają się kompleksowym miejscem, gdzie oprócz kontaktu z przyrodą turysta oczekuje również odpowiednio wysokiej infrastruktury okołoturystycznej, a także odpowiedniego wyposażenia miejsca, w którym chce i ma wypoczywać. Chcąc sprostać oczekiwaniom klientów, usługodawcy realizują szereg inwestycji w zakresie zapewnienia jakości usług na najwyższym poziomie. W tym celu wykorzystują własne środki finansowe, a także korzystają z dotacji unijnych. Obecna perspektywa finansowa, która realizowana jest w ramach Planu Strategicznego WPR na lata 2023–2027 wskazuje, że rolnicy będą mogli skorzystać ze środków unijnych w obrębie kilku interwencji. Niestety w ramach PS WPR nie ma stricte interwencji przeznaczonych dla działalności agroturystycznej. Możliwość wsparcia przedsięwzięć o charakterze agroturystyki można upatrywać w m.in. interwencji o nazwie: „Rozwój małych gospodarstw”, „Infrastruktura na obszarach wiejskich oraz wdrożenie koncepcji inteligentnych wsi”, „Rozwój współpracy w ramach łańcucha wartości (dotacja) – w gospodarstwie”. Z kolei w przypadku LEADER i interwencji „Infrastruktura na obszarach wiejskich oraz wdrożenie koncepcji inteligentnych wsi” to projekty, których beneficjentami są podmioty publiczne lub właściwe terytorialnie dla LGD samorządy województw.

Bibliografia

- Alonso, N., Trillo, D. 2014. Women, rural environment and entrepreneurship. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 161, 149–155.
- Arcipowski J. 2007. Kredyty preferencyjne dla rolnictwa w gospodarce rynkowej. *Rocznik Naukowy Wydziału Zarządzania w Ciechanowie*, 1–4(I), 49–59, http://bsgrebocin.pl/347-as-kredyt_dla_mlodego_rolnika.html (dostęp: 22.01.2023).

- Baylina M., Garcia-Ramon M.D., Porto A.M., Rodo-de-Zarate M., Salamana I., Villarino M. 2017. Worklife balance of professional women in rural Spain. *Gender Place and Culture*, 24, 1, 72–84.
- Biejat M., Wójcikowska K. 2015. O roli tradycji we współczesnej działalności kół gospodyń wiejskich, *Wieś i Rolnictwo*, 1.2, 97–109.
- Blau D.F., Kahn L.M., Comey M., Eng A., Meyerhofer P., Willén A. 2020. Culture and Gender Allocation of Tasks: Source Country Characteristics and the Division of Non-Market Work Among Us Immigrants, NBER Working Paper Series.
- COPA 2018. Challenges and opportunities in achieving gender equality and the empowerment of rural women and girls, Initial Contribution of the Women's Committee of Copa to the Annual Session of the United Nations Commission on the Status of Women.
- Dębniwska M., Tkaczuk M. 1997. Agroturystyka – koszty, ceny, efekty. Wydawnictwo Poltext, Warszawa.
- European Parliament 2017. Directorate General for Internal Policies of the Union, Policy Department C Citizens' Rights and Constitutional Affairs, Women's Economic Empowerment at International Level, In-depth analysis for the FEMM committee 'Women's Rights & Gender Equality'.
- European Parliament 2018. Equality between men and women, Fact Sheets on the European Union, <http://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/59/equality-between-men-and-women> (dostęp: 25.01.2023).
- Gajewska M., Michalska S. 2015. Poród i macierzyństwo na wsi — zmiany doświadczeń i ról kobiet wiejskich. *Wieś i Rolnictwo*, 1.2 (166.2), 35–50.
- Grad B., E. Ferencztajn-Galardos E. 2015. Możliwości wsparcia finansowego rozwoju turystyki i agroturystyki na wsi w perspektywie finansowej Unii Europejskiej na lata 2014–2020. W: W. Kamińska, M. Wilk-Grzywna (red.), *Turystyka wiejska i agroturystyka. Nowe paradygmaty dla XXI wieku*. Wydawnictwo Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN, Warszawa, 27–45.
- GUS: <https://bdl.stat.gov.pl/bdl/dane/podgrup/tablica> (dostęp: 13.04.2023).
- Istemic M.C. 2015. Do rural development programmes promote gender equality on farms? The case of Slovenia. *Gender Place and Culture*, 22, 5, 670–684.
- Jackova S., Kadlecikova M., Kosuda J., Jurickova Z. 2016. The state of rural women and their role at the achievement of food safety. *Proceedings of the International scientific days 2016: the agri-food value chain: challenges for natural resources management and society*, Nitra, Slovakia, 19–20 May 2016, 47–53.
- Janicka A. 2018. Kredytowanie gospodarstw rolnych w województwie krakowskim w pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej. *UR Journal of Humanities and Social Sciences*, 2(7), 21–39.
- Jędrzejczyk A. 2017. Aktywność społeczna kobiet z obszarów wiejskich na rzecz rozwoju lokalnego – studia przypadków z województwa opolskiego. W: E. Bogacz-Wojtanowska, S. Wrona (red.), *Nieco inny trzeci sektor – studia przypadków*. Towarzystwo Naukowe Współczesnego Zarządzania, Kraków, 34–55.

- Kacprzak M., Paszkowska M. 2020. Wpływ globalnej pandemii covid-19 na zainteresowanie ofertą gospodarstw agroturystycznych w Polsce. *Zeszyty Naukowe. Turystyka i Rekreacja*, 1(25), 23–137.
- Kiełczewska A., Kukołowicz P., Wincewicz A. 2022. Praca a dom. Wyzwania dla rodziców i ich konsekwencje. *Polski Instytut Ekonomiczny*, Warszawa.
- Kollmayer M., Schober B., Spiel C. 2018. Gender stereotypes in education: Development, consequences, and interventions. *European Journal of Developmental Psychology*, 15, 4, 361–377.
- Krzyżanowska K. 2014. Sytuacja kobiet na obszarach wiejskich i ich udział w rynku pracy. *Problemy Drobnych Gospodarstw Rolnych*, 1, 55–67.
- Krzyżanowska K. 2010. Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich – stan i perspektywy rozwoju. *Wydawnictwo SGGW*, Warszawa.
- Kubal-Czerwińska M. 2020. „Bo to jest idealna praca dla mnie” – Motywy aktywizacji zawodowej kobiet poprzez agroturystykę. *Prace Geograficzne*, 160, 29–51.
- Kucharski L., Rutkowska A. 2021. Sytuacja kobiet na rynku pracy w Polsce w porównaniu z sytuacją mężczyzn. *Wiadomości Statystyczne*, 66, 8, 46–67.
- Kurtyka-Marcak I. 2012. Uwarunkowania rozwoju turystyki wiejskiej na terenie Dolnego Śląska ze szczególnym uwzględnieniem obszarów górzystych. *Nierówności Społeczne a wzrost gospodarczy. Rozwój zrównoważony i problemy obszarów wiejskich*, 29, 202–211.
- Matlegiewicz M. 2008. Źródła finansowania działalności agroturystycznej. *Acta Scientiarum Polonorum. Oeconomica*, 3(7), 51–66.
- Makarova E., Aeschlimann B., Herzog W. 2019. The Gender Gap in STEM Fields: The Impact of the Gender Stereotype of Math and Science on Secondary Students Career Aspirations. *Frontiers in Education*, 4, 60.
- Michalska S. 2015. Współczesne Polki: jakie są i czego pragną? Recenzja książki. *Wies i Rolnictwo*, 1.2 (166.2), 167–170.
- Mickiewicz A., Mickiewicz B. 2013. Rodzaje i znaczenie kredytów preferencyjnych dla rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich. *Journal of Agribusiness and Rural Development*, 2(28), 181–193.
- MRiRW, <https://www.gov.pl/web/rolnictwo/plan-strategiczny-dla-wspolnej-polityki-rolnej-na-lata-2023-27> (dostęp: 12.04.2023).
- MRiRW, <https://www.gov.pl/web/rolnictwo/harmonogram-naboru-wnioskow-w-ramach-ps-wpr> (dostęp: 12.04.2023).
- Piotrowska A., Lasoń K., Markiewski K., Lecyk P. 2010. Instrumenty wsparcia działalności gospodarczej. W: *Przedsiębiorczość na wsi uruchomienie i prowadzenie pozarolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich*. Wydawnictwo Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie, Oddział w Poznaniu, Poznań, 88–100.
- Podstawowe pojęcia związane z kredytem. <https://www.skf.pl/podstawowe-pojecia-zwiazane-z-kredytem/> (dostęp: 29.01.2023).
- Polski Instytut Ekonomiczny 2023. *Sytuacja kobiet w Polsce z perspektywy społeczno-ekonomicznej*. Warszawa.

- Psyk-Piotrowska E. 2008. *Kobiety wiejskie w literaturze i badaniach socjologicznych*. Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa.
- Roman M. 2018. *Innowacyjność agroturystyki jako czynnik poprawy konkurencyjności turystycznej makroregionu Polski Wschodniej*. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- Roman M. 2011. *Działalność inwestycyjna gospodarstw agroturystycznych oraz źródła jej finansowania na przykładzie województwa podlaskiego*. *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, 13, 2, 402–406.
- Roman M. 2014. *Ekonomiczno-społeczne uwarunkowania rozwoju agroturystyki w gminach wiejskich województwa podlaskiego*. Wydawnictwo Zespołu Szkół Centrum Kształcenia Rolniczego im. Jadwigi Dziubińskiej w Gołądkowie, Gołądkowo.
- Sadowski A., Wojcieszak M.M. 2019. *Geographic differentiation of agritourism activities in Poland vs. cultural and natural attractiveness of destinations at district level*. *PLoS One*, 14(9).
- Shortall S., Bock B. 2015. *Introduction: rural women in Europe: the impact of place and culture on gender mainstreaming the European Rural Development Programme*. *Gender Place and Culture*, 22, 5, 662–669.
- Siemińska R. 2019. *Kariery akademickie kobiet i mężczyzn. Różne i podobne*. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Siemiński P., Poczta W. 2014. *Możliwości rozwoju agroturystyki i turystyki wiejskiej w ramach PROW 2007–2013 i 2014–2020*. *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, XVI, 6, 433–434.
- Sikora J. 2014. *Społeczno-zawodowa sytuacja kobiet w procesie przemian obszarów wiejskich w Polsce*. UE w Poznaniu.
- Sikorska G., W. Kajszczyk W. 2001. *Kwaterna agroturystyczna. Praktyczny poradnik*. Wydawnictwo PARP, Warszawa.
- Singh, R. 2018. *Empower the Farmer: Make Sure Women Farmers Don't Get the Short End of the Stick*. *Economic Times*, January 29.
- Szczepańska B., Szczepański J. 2019. *Współczesne role kół gospodyń wiejskich w społecznościach lokalnych (na przykładzie województwa dolnośląskiego)*. *Acta Universitatis Lodzianae. Folia Sociologica*, 68, 67–79.
- Szymczak E. 2016. *Dynamika dostępu kobiet do studiów politechnicznych. Teoria i praktyka społeczna*. Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- The professional status of rural women in the EU, 2019, Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs Directorate General for Internal Policies of the Union, European Union.
- Triana M. del C., Jayasinghe M., Pieper J.R., Delgado D.M., Li M. 2019. *Perceived Workplace Gender Discrimination and Employee Consequences: A Meta-Analysis and Complementary Studies Considering Country Context*. *Journal of Management*, 45(6), 1–39.
- Uglis J., Jęczyk A., Zawadka J., Wojcieszak-Zbierska M., Pszczoła M. 2022. *Impact of the COVID-19 pandemic on tourist plans: a case study from Poland*. *Current Issues in Tourism*, 25(3), 405–420.

- UN Women, Facts and Figures: Economic Empowerment, last updated July 2018, available at: <http://www.unwomen.org/en/what-we-do/economic-empowerment/facts-and-figures> (dostęp: 25.01.2023).
- Varela-Candamio L., Calvo N., Novo-Corti I. 2018. The role of public subsidies for efficiency and environmental adaptation of farming: A multi-layered business model based on functional foods and rural women. *Journal of Cleaner Production*, 183, 555–565.
- Verniers C., Vala J. 2018. Justifying gender discrimination in the workplace: The mediating role of motherhood myths. *PLOS ONE*, 13(1).
- Williams C.C., Horodnic I. 2017. Evaluating the relationship between social exclusion and participation in the informal sector in the European Union. *International Journal of Manpower*, 38, 3, 489–503.
- Wiśniewska A. 2008. Dochodowość usług agroturystycznych w gospodarstwach kaszubskiej gminy Brusy. *Słupskie Prace Geograficzne*, 5, 70.
- Wojcieszak-Zbierska M., Jęczmyk A., Zawadka J., Uglis J. 2020. Agritourism in the Era of the Coronavirus (COVID-19). A rapid assessment from Poland *Agriculture-Basel*, 10(9), 397, 1–19.
- Wojcieszak-Zbierska M., Zawadka J. 2019. Działania przedsiębiorcze kobiet na wsi na przykładzie KGW w powiecie gnieźnieńskim. *Journal of Tourism and Regional Development*, 11, 127–138.
- Wrzochalska A. 2014. Kapitał ludzki na obszarach wiejskich w Polsce dziesięć lat po wejściu do Unii Europejskiej. W: A. Kowalski, M. Wigier, M. Dudek (red.), *Osiągnięcia i wyzwania w gospodarce żywnościowej oraz na obszarach wiejskich w 10 lat po rozszerzeniu UE*, Raport Programu Wieloletniego 2011–2014 nr 123, Warszawa, 178–192.
- Wrzochalska A. 2010. *Kobiety kierujące gospodarstwami rolnymi*. Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa.
- Zasady udzielania kredytów preferencyjnych wprowadzone Zarządzeniem Nr 12/2015 Prezesa ARiMR z dnia 12 marca 2015 r., https://www.bsgarwolin.com.pl/download/zasady_armr_03_2015.pdf (dostęp: 30.01.2023).

Strony internetowe

- <http://www.bdl.pl> (dostęp: 25.06.2023).
- http://banklbs.pl/pr,65,rolnicy_inwestycyjny_kredyt_preferencyjny.html (dostęp: 30.01.2023).
- <http://www.bdl.pl/www.bdl.pl>, (dostęp: 25.01.2023).
- <http://www.bsgrebocin.pl/173-al-Kredyty.html> (dostęp: 22.01.2023).
- <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/w/edn-20230306-1> (dostęp: 12.06.2023).
- <https://murator-dom.pl/porady-ekspertow/kredyt-na-zakup-i-adaptacje-budynku-gospodarczego-aa-ZX22-yRW1-xJbL.html> (dostęp: 30.01.2023).
- https://www.arimr.gov.pl/fileadmin/pliki/zdjecia_strony/235/Roznicowanie_2006.pdf (dostęp: 30.01.2023).

Możliwości finansowania działalności agroturystycznej prowadzonej przez mieszkanki wsi

https://www.arimr.gov.pl/fileadmin/pliki/zdjecia_strony/278/2_KZ_260110.pdf (dostęp: 30.01.2023).

<https://www.arimr.gov.pl/programy-2002-2013/sapard.html> (dostęp: 29.01.2023).

<https://www.arimr.gov.pl/pytania-i-wnioski-do-arimr/archiwalne-pytania/jakie-sa-szansy-na-uzyskanie-kredytu-z-doplata-arimr-do-jego-oprocentowania.html> (dostęp: 30.01.2023).

<https://zbp.pl/aktualnosci/Wideo-Komentarze-Klub25/dostepnosc-kredytow-na-finansowanie-nieruchomosci> (dostęp: 30.01.2023). <https://www.ppr.pl/ekonomia/urzedz/agrolinia-2000-2354> (dostęp: 30.01.2023). https://www.bankbps.pl/rolnicy_old/kredyty/kredyty-ze-srodkow-europejskiego-funduszu-rozwoju-wsi-polskiej (dostęp: 30.01.2023).

<https://www.arimr.gov.pl/susza-pomoc-kleskowa.html> (dostęp: 29.01.2023).

<https://www.bankier.pl/smart/rodzaje-kredytow-jakie-sa-rodzaje-kredytow-informacje> (dostęp: 29.01.2023).

https://www.cdr.gov.pl/pol/ue/unia_d.htm (dostęp: 29.01.2023).

<https://www.wos.org.pl/program-sapard.html> (dostęp: 29.01.2023).

III

**Społeczno-kulturowe
konteksty rozwoju
agroturystyki**

Wpływ agroturystyki na zachowanie przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych aspektów polskiej wsi

Impact of agritourism on the preservation of natural, landscape and cultural aspects of the Polish countryside

MAREK MARKS

Streszczenie

Głównym celem pracy jest wskazanie i udokumentowanie zależności między rozwojem agroturystyki a zachowaniem walorów przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych polskiej wsi. Agroturystyka jest tą formą działalności gospodarczej na obszarach wiejskich, która w znamienity sposób przyczynia się do ochrony, zachowania środowiska przyrodniczego i krajobrazu oraz propagowania dziedzictwa kulturowego. Działalność ta łączy w sobie możliwość kształtowania warunków zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich z ochroną zasobów środowiska naturalnego i zachowaniem narosłej przez wieki spuścizny kulturowej.

Słowa kluczowe: agroturystyka, krajobraz, dziedzictwo przyrodnicze, dziedzictwo kulturowe.

Summary

The main objective of the manuscript is to indicate and document the relationship between the development of agritourism and the preservation of natural, landscape and cultural values of Polish countryside. Agritourism is a form of economic activity in rural areas that significantly contributes to the protection and preservation of the natural environment and landscape, as well as to the promotion of cultural heritage. This activity combines the possibility of shaping

the conditions for sustainable development of rural areas with the protection of natural resources and the preservation of the cultural heritage that has accumulated over the centuries.

Keywords: agritourism, landscape, natural heritage, cultural heritage.

Wstęp

Pojęcie „agroturystyka” pojawiło się w polskiej literaturze naukowej na przełomie lat 80. i 90. XX wieku, czyli stosunkowo niedawno. Zostało ono wyodrębnione z obszaru turystyki wiejskiej, wcześniej zdefiniowanej oraz szerzej badanej, analizowanej i komentowanej (Gaworecki 1982, Drzewiecki 1995). Jak zatem dzisiaj, po blisko 40 latach propagowania agroturystyki jako elementu wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich, należy rozumieć to pojęcie? Czy jest to, jak podaje Drzewiecki (1995), forma wypoczynku odbywającego się na terenach wiejskich, o charakterze rolniczym, oparta na bazie noclegowej i aktywnościach rekreacyjnych związanych z gospodarstwem rolnym i jego otoczeniem (przyrodniczym, produkcyjnym i usługowym)? A może agroturystyka to organizowanie pobytu turystów przez rodzinę rolniczą we własnym gospodarstwie rolnym, połączone ze stworzeniem odpowiedniego pakietu usług pozwalających turystom atrakcyjnie spędzić wolny czas (Wiatrak 1996)? Czy jak proponuje Majewski (2000), agroturystyka to różne formy turystyki (np. turystyka pobytowa, krajoznawcza, kwalifikowana, kulturowa) związane z funkcjonującym gospodarstwem rolnym, z produkcją roślinną i chowem zwierząt? Już tylko w przytoczonych rozważaniach można zauważyć jeden wspólny mianownik, że definiując agroturystykę, zawsze mamy do czynienia z wypoczynkiem proponowanym na obszarach wiejskich w funkcjonującym, tj. prowadzącym produkcję, gospodarstwie rolnym.

W świadomości społecznej agroturystyka nie jest czymś nowym, bo taki sposób spędzania wolnego czasu znany pod innymi nazwami (np. wyjazdy na „letniki”, „wczasy pod gruszą”, „Jabłońscy witają Matysiaków”) był już popularny od kilkudziesięcioleci zarówno wśród mieszkańców wsi, jak i licznej rzeszy przybywających tam kwaterobiorców, szczególnie z większych miast (Wojciechowska 2006).

Czego natomiast dziś wśród ogromnej liczby ofert spędzania wolnego czasu poszukuje typowy odbiorca usług agroturystycznych? Znerwicowany, zestresowany, zmęczony, zapracowany, bez wolnej chwili na wypoczynek i rekreację, uciekając z przeludnionego, hałaśliwego, brudnego, pozbawionego zieleni miasta, szuka odosobnienia, spokoju, ciszy, otwartych przestrzeni, szumu drzew, brzę-

czenia pszczoł, śpiewu ptaków, plusku wody, wiejskich pejzaży pełnych różnorodnej roślinności, kwitnących łąk, dojrzewających owoców w sadach itd., itp.

Typowy mieszkaniec miasta szuka też często kontaktu z czymś nowym, obcym, innym, odmiennym od codzienności spotykanej w miejscu stałego zamieszkania. Zdarzają się też osoby pochodzące ze wsi z nostalgią wracające do miejsc, w których spędzili dzieciństwo, a po ich rodzinnym domu nie ma już śladu. Jak mówi staropolskie przysłowie: „Kto szuka, ten znajdzie”. Osoby te najczęściej znajdują odpowiednie kwatery w różnych rejonach Polski, często sugerując się walorami przyrodniczymi, krajobrazowymi i kulturowymi. W takich miejscach regenerują swoje nadwątlone zdrowie, odbudowują siły witalne i wracają do wspomnień z dzieciństwa. Szczególnie było to widoczne w okresie pandemii COVID-19, gdzie kwatery oferowane w gospodarstwach agroturystycznych były wynajmowane w pierwszej kolejności. Kwaterobiorcy wybierali takie miejsce na wyjazd z obawy, że w dużych ośrodkach wypoczynkowych i hotelach będzie zbyt duże zagęszczenie turystów. Często zdarza się, że o wyborze miejsca wypoczynku decyduje wspomniane wcześniej dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe odwiedzanego regionu. Czynniki te stanowią niekiedy główną atrakcję, dla której kwaterobiorcy trafiają (powracają) wielokrotnie do tego samego gospodarstwa agroturystycznego.

Z powyższych rozważań wynika, że działalność turystyczna (w tym agroturystyka) pozostaje w ścisłym związku z zasobami środowiska przyrodniczego. Szereg tych zasobów, zwłaszcza zróżnicowanie form krajobrazowych, obszarów leśnych, dostępność i czystość jezior, rzek itd. decyduje o atrakcyjności i przydatności turystycznej poszczególnych regionów Polski (Marks i in. 2002). Szczególną uwagę należy poświęcić krajoznawstwu oraz przyrodniczym i antropogenicznym walorom krajobrazów wiejskich, których obecność oraz umiejętne włączenie w oferowany produkt turystyczny często decyduje o powodzeniu całego przedsięwzięcia. Agroturystyka, a biorąc szerzej – turystyka wiejska są takimi formami wypoczynku i rekreacji, dla których atrakcyjność przyrodnicza, krajobrazowa i walory kulturowe mają zasadnicze znaczenie (Marks i in. 2006, Nowak 2019). Rozwój usług agroturystycznych prowadzi do poprawy atrakcyjności wsi jako miejsca pracy i zamieszkania oraz powoduje, że dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe jest ciągle żywe, kultywowane i przekazywane następnym pokoleniom.

Celem niniejszego opracowania jest wskazanie i udokumentowanie zależności między rozwojem agroturystyki a zachowaniem walorów przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych polskiej wsi.

Materiał i metoda

Materiałem źródłowym do pracy były informacje pochodzące z wybranych publikacji naukowych pisanych przez specjalistów z danej dziedziny, traktujące o tematyce opracowania.

Zastosowano metodę kwerendy bibliotecznej, na podstawie której dokonano analizy literatury przedmiotu z zakresu turystyki wiejskiej, agroturystyki, rolnictwa, krajobrazów, znaczenia lasów i zadrzewień w krajobrazie wiejskim, a także dziedzictwa kulturowego polskiej wsi. Wykorzystano także wiedzę pochodzącą z obserwacji własnych poczynionych w odwiedzanych gospodarstwach agroturystycznych i ich otoczeniu w różnych regionach Polski.

Krajobraz w ujęciu historycznym i współczesnym

Jeszcze na początku XIX wieku słowo „krajobraz” nie było w ogóle obecne w języku naukowym. W mowie potocznej w języku polskim używano wówczas określenia „landszaft”, a dużo wcześniej – w XVII wieku – „landczaft”, pochodzących od niemieckiego *Landschaft* stosowanego dla określenia kraju, okolicy (*Land*) oraz widoku, panoramy (*Landschafts-bild*). Już od X wieku słowo *Landschaft* oznaczało granice i charakter jednostki terytorialnej. W XV i XVI wieku, w okresie rozkwitu malarstwa flamandzkiego, nabrało nowego znaczenia. Był to widok (pejzaż) przedstawiony przez malarza. Dopiero później zaczęto je stosować w innym znaczeniu. Jak podaje Wolski (2002), do języka polskiego wyrażenie „krajobraz” wprowadził historyk Joachim Lelewel, który użył go w pracy pt. *Dzieje Polski Joachim Lelewel potocznym sposobem opowiedział, do nich dwanaście krajobrazów skreślił*, wydanej w Warszawie w 1830 roku. Znakomity polski geograf i ekonomista Jerzy Kostrowicki dowodzi, że termin „krajobraz” przeszedł z języka potocznego do naukowego w połowie XIX stulecia w Niemczech (Kostrowicki 1983).

Warto zaznaczyć, że mimo kilkunastowiecznego funkcjonowania tego wyrażenia w nauce i w języku potocznym treść i zakres pojęcia „krajobraz” dotychczas nie zostały jednoznacznie zdefiniowane, ponieważ są one wieloznaczne, funkcjonują w różnych dziedzinach nauki i dopuszczają pewną dowolność w jego stosowaniu, na co zwracają uwagę między innymi Magiera-Braś (2000), Źarska (2002), Zawisza i Jurzykowski (2021). Według Cymermana i in. (1992) jest to pojęcie i zjawisko dynamiczne, które posiada wiele definicji rozpatrywanych w zależności od charakteru nauki zajmującej się krajobrazem. Richling i Solon (1998) dokonali przeglądu różnych definicji krajobrazu w naukach przyrodniczych i podają je w *Ekologii krajobrazu*.

W pojmowaniu tego terminu można jednak wyróżnić dwa, wyraźnie zarysowane, kierunki (Żarska 2002). Pierwszy z nich, reprezentowany najwcześniej przez geografów, a później uzupełniony poglądami biologów, traktuje krajobraz jako element środowiska przyrodniczo-geograficznego. Kierunek drugi, ukształtowany głównie przez architektów (w tym architektów krajobrazu), interpretację tę ogranicza tylko do cech zewnętrznych, widokowych i wartości estetycznych, właściwych dla danego obszaru.

Olaczek (1998) wyraża pogląd, że krajobraz ma nie tylko wymiar estetyczny (wizualny), lecz zawiera również treść ekologiczną, wyjaśnia bowiem współzależności pomiędzy procesami zachodzącymi w środowisku (ekosystemie) a jego materialnymi elementami pochodzenia naturalnego i antropogenicznego. Powiązania te odbywają się w konkretnej przestrzeni geograficznej, która pod ich wpływem nabiera określonego wymiaru i charakteru.

Według Kostrowickiego (1983) krajobraz uwarunkowany jest przede wszystkim położeniem geograficznym, budową geologiczną, rzeźbą terenu, klimatem i – w zależności od tych czynników – siecią wodną, glebą, szatą roślinną i światem zwierzęcym. Krajobraz jest po prostu fizjonomią środowiska, która określa charakter obszaru z jego elementami składowymi (Dubel 2002). Podobne zdanie prezentuje Kondracki (1978), dowodząc, że krajobraz w ujęciu geograficznym oznacza typ terenu o swoistej strukturze, na którą składa się wzajemne powiązanie rzeźby powierzchni i jej składu litologicznego, stosunków wodnych, klimatycznych, biocenotycznych i glebowych, a także tych efektów gospodarki ludzkiej, których wyrazem jest modyfikacja warunków przyrodniczych. *Słownik pojęć geograficznych* (Pietkiewicz i Żmuda 1973) opisuje to pojęcie jako sumę typowych cech, właściwych danemu fragmentowi powierzchni Ziemi, którego poszczególne elementy, jak rzeźba, gleba, klimat, wody, świat roślinny i zwierzęcy, człowiek i jego działalność gospodarcza, łączą się w jedną współzależną całość odróżniającą go od pozostałych obszarów. Richling i Solon (1998) opisują krajobraz jako część epigeosfery (zewnętrznej sfery Ziemi), która stanowi złożony przestrzennie geokompleks o swoistej strukturze i wewnętrznych powiązaniach.

Cymerman i in. (1992) dostrzegają w definicji krajobrazu dwie warstwy treściowe, tj. wewnętrzną, która decyduje o jakości przestrzeni krajobrazowej, i zewnętrzną, objawiającą się oddziaływaniem krajobrazu na naszą świadomość, wrażenia, osobowość. W cytowanej pracy zwraca się też uwagę na to, że współczesne kształtowanie krajobrazu winno odbywać się z myślą o jego wykorzystaniu lub odbiorze. Powinno też być rozumiane jako racjonalne i planowe oddziaływanie człowieka bądź większych grup społecznych na wybrane cechy oraz elementy przyrodnicze i społeczno-ekonomiczne. Autorzy wskazują na optymalne wykorzystanie walorów estetycznych i ekonomicznych krajobrazu oraz przestrzennego

zagospodarowania, co potwierdzają również Zawisza i Jurzykowski (2021) oraz Raszeja (2022).

Wolski (2002) wyodrębnia pięć głównych znaczeń tego pojęcia:

- krajobraz jako pojęcie ogólne (wg Perelmana [1971] krajobraz w naukach przyrodniczych jest takim pojęciem, jak w innych dziedzinach: pierwiastek chemiczny, roślina itp.);
- krajobraz jako pojęcie stosowane w celu nazwania określonego fragmentu powierzchni Ziemi;
- krajobraz jako pojęcie określające fizjonomię powierzchni Ziemi;
- krajobraz jako pojęcie określające subiektywne odwzorowanie geokompleksu;
- krajobraz jako pojęcie określające ustrój (system) składników środowiska geograficznego.

Świadome i celowe kształtowanie krajobrazu ma długie tradycje. Według różnych źródeł początki sięgają XVII-wiecznej Anglii, gdzie stał się on przedmiotem elitarnych zainteresowań (Andrzejewski 1992, Cymerman i in. 1992, Böhm 2000). Jednakże dopiero wiek XIX i XX uznaje się za czas dynamicznego rozwoju podstaw ochrony i kształtowania wspólnej przestrzeni. Zauważono wówczas, że sposób rozmieszczenia w niej elementów przyrodniczych i technicznych oraz postępujące procesy degradacyjne powodują konsekwencje dla właściwości użytkowych i estetycznych krajobrazu (Rylke 1978, Andrzejewski 1983, Raszeja 2022).

Podstawowym aktem prawnym formułującym założenia współczesnej polityki krajobrazowej jest Europejska konwencja krajobrazowa, powstała we Florencji 20 października 2000 roku. Została ona ratyfikowana przez Polskę 27 września 2004 roku, a weszła w życie 1 stycznia 2005 roku. Konwencja ta traktuje krajobraz jako ważny element życia ludzi i zmierza do prawnego uznania krajobrazów jako istotnego komponentu naszego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego. Ma to ogromne znaczenie przy zachowaniu tożsamości krajobrazu wsi (Raszeja 2022).

Każdy fragment krajobrazu kulturowego w jego różnych przejawach powstawał w wyniku wieloletnich przeobrażeń. Przechodził od typu pierwotnego przez naturalny aż po kulturowy (Rylke 1978, Cymerman i in. 1992, Vos i Meekes 1999). Ewolucja krajobrazów szczególnie widoczna jest na obszarach wiejskich, które stanowią w Polsce ponad 90% terytorium kraju. Należy uznać ich kluczową rolę w ochronie i kształtowaniu systemu przyrodniczego poszczególnych regionów, a co za tym idzie – całego kraju. Obszary wiejskie, głównie rolnicze i leśne są podstawą dla funkcjonowania istniejących i nowo tworzonych terenów chronionych w myśl ustawy o ochronie przyrody z 15 kwietnia 2004 roku (Stasiak 2000, Liro 2001). Jak podkreślają Ryszkowski i Bałazy (1991), tereny wiejskie (rolnicze) to „tkanka otaczająca i przenikająca pozostałe ekosystemy”.

Rolnictwo w krajobrazie wiejskim i w krajobrazie rolniczym

Głównym użytkownikiem polskiej przestrzeni ekologicznej, w tym i krajobrazu, jest wieś i rolnictwo. Krajobraz wiejski tworzą elementy przestrzeni ukształtowane przez przyrodę oraz wkomponowane w nią zabudowania wiejskie (Zawisza i Jurzykowski 2021, Raszeja 2022). Z kolei krajobraz rolniczy to typ krajobrazu kulturowego ukształtowany w wyniku wieloletniego użytkowania rolniczego z dominacją gruntów ornych i użytków zielonych (Marks i Nowicki 2010). Gospodarka rolna oddziałuje na jakość tej przestrzeni w sposób korzystny w wyniku urozmaicenia struktury krajobrazowej, umiarkowanego użytkowania ziemi czy sprzyjania ochronie rodzimych ogniwi dzikiej przyrody (Dembek i Liro 2001). Z kolei Karg i Karlik (1993) oraz Karg i Ryszkowski (1996) przypisują znamienne rangę krajobrazowi rolniczemu, a zwłaszcza jego poszczególnym elementom składowym, tj. polom uprawnym, zadrzewieniom śródpolnym, małym lasom, łąkom, pastwiskom, śródpolnym oczkom wodnym itp. Znaczną wagę przykładają do ich rozmieszczenia w przestrzeni i strukturze jako narzędziom stwarzającym doskonałe warunki do egzystencji i rozwoju wielu gatunków owadów, płazów, gadów, ptaków czy ssaków, a także wzbogacania bioróżnorodności ekosystemów. Wszystkie te elementy w znacznie większym stopniu niż działalność człowieka spełniają funkcje organizujące i porządkujące procesy obiegu materii w ekosystemach i krajobrazach, a ponadto sprzyjają zamierzeniom i realizacji człowieka w sferze przyrodniczej (Ryszkowski 1992, Rookwood 1995, Panfiluk 2003).

Najistotniejszą część krajobrazu rolniczego tworzą naturalne elementy środowiska, do których należą: ukształtowanie powierzchni ziemi, pokrywa glebowa, zasoby wodne i ich układ, warunki klimatyczne, szata roślinna i świat zwierzęcy (Ryszkowski i Bałazy 1991, Waldhardt 2003, Marks i Nowicki 2010). Oprócz nich występują czynniki antropogeniczne, tj. wprowadzone przez człowieka. Wywierają one wpływ na szereg składników i cech krajobrazu, a przede wszystkim na istniejące warunki naturalne obejmujące biotop i biocenozę oraz zewnętrzny obraz jego całości poprzez kształtowanie właściwości estetyczno-widokowych.

Młynarczyk i Marks (2000) oraz Marks i Nowicki (2010) są zdania, że kształtowanie krajobrazów z punktu widzenia rolnictwa jest jednym z wielu potrzeb we wprowadzaniu ładu przestrzennego na podstawach ekologicznych; za równie kluczowe uznają potrzeby gospodarki wodnej, aspekty zdrowotne, klimatologiczne itp. Dalej wskazują, że zachodzące procesy degradacyjne następują w szybkim tempie, a przebudowy (odbudowy) struktur krajobrazowych trwają długo. W związku z powyższym pojawia się pilna potrzeba opracowywania i aktualizowania optymalnych zasad korzystania i kształtowania struktur krajobrazowych.

Osiągnięcie pełnej harmonii i równowagi w krajobrazie wymaga ustawicznego kontrolowania kształtujących go procesów (Vos i Meekes 1999, von Haaren 2002, Panfiluk 2003).

Czaja (1999) z kolei akcentuje rolę krajobrazu wiejskiego i współtworzących go różnorodnych dóbr kultury jako niezwykle istotnych składników dziedzictwa cywilizacyjnego Polski. Elementy te wyrażają więź między przeszłością a przyszłością. Wymiar ten, który dotyczy więzi międzygeneracyjnej, wymaga, aby nośniki tejże więzi chronić i rozwijać (Raszeja 2022). Z drugiej jednak strony już od dawna sektor rolny jest poważnym źródłem zanieczyszczeń i wielorakich form degradacji środowiska (Degórska 2000, Dembek i Liro 2001, Żelazo 2001). Jak wskazuje Kłodziński (2001), zbyt często polityka ochrony środowiska odnosi się do obszarów szczególnie wrażliwych ekologicznie, a tymczasem powinna dotyczyć całego rolnictwa. Zdaniem Ryszkowskiego (1996) użytki rolne są dominującą przestrzennie formą użytkowania ziemi generującą wiele zagrożeń dla różnorodności biologicznej i krajobrazowej. Konieczne staje się zatem rozwijanie takich form gospodarowania rolniczego, które będą utrzymywały znaczne bogactwo organizmów, ograniczały zagrożenia bądź wprowadzały nowe sposoby działań stymulujących zachowanie środowiska przyrodniczego w nienaruszonym stanie. Znalazło to już uznanie w Europejskim „zielonym ładzie” i strategii „od pola do stołu” (Wiśniewski i Marks-Bielska 2022).

Lasy i zadrzewienia jako elementy krajobrazu wiejskiego

Terytorialnie i funkcjonalnie z obszarami wiejskimi związane są obszary leśne (Żelazo 2001). Lasy zajmują blisko 30% powierzchni Polski i odgrywają zasadniczą rolę w zachowaniu ciągłości procesów przyrodniczych każdego obszaru, są istotnym elementem krajobrazu oraz funkcjonalnym czynnikiem krajobrazotwórczym. Jako integralny i odnawialny zasób przyrodniczy las spełnia istotne funkcje i zaspokaja bogaty wachlarz różnorodnych potrzeb ludzkich (Łonkiewicz 1992, Gradziuk 2000).

Marszałek (2001) i Symonides (2003) kładą nacisk na ekologiczne funkcje lasu i podkreślają ich rolę w stabilizacji układu wodnego, poprawie jakości powietrza atmosferycznego, przeciwdziałaniu erozji gleb, a także sprzyjaniu ochronie i zachowaniu różnorodności biologicznej. Ponadto Marszałek (2001) stawia też tezę, iż lasy inspirują rozwój duchowy człowieka, a także sprzyjają zachowaniu zdrowia psychicznego oraz fizycznego społeczeństwa. Wspomina również o higienicznych, estetycznych i kulturalnych walorach lasu. Z kolei Czerwiński (1992), Gradziuk (2000) oraz Szujecki (2001) mocno akcentują funkcję produk-

cyjną i uznają, że jest ona ciągle dominująca, gdyż las stanowi swoisty element przyrody, który dzięki swojemu znacznemu potencjałowi produkcyjnemu i zdolnościom jego odtwarzania zaspokaja wiele potrzeb współczesnej gospodarki i wymogów cywilizacji.

Lasy wraz z zadrzewieniami stanowią strukturę przyrodniczą będącą siedliskiem większości przedstawicieli dziko żyjącej flory i fauny. Około dwóch trzecich ogólnej liczby taksonów występujących w Polsce to gatunki leśne lub związane z lasem. Lasotwórcze gatunki drzew obejmują liczbę 38, w tym 31 liściastych i 7 iglastych. Wśród kręgowców lądowych 43% stanowią gatunki leśne, a dalsze 17% to gatunki terenów bagiennych i torfowisk, nierzadko objętych gospodarką leśną (Ryszkowski 1996).

Trampler i in. (1990) podkreślają rolę fizjotaktyczną lasów. Zależy ona od lesistości i wielkości kompleksów leśnych. Na obszarach o małej lesistości nawet niewielkie lasy położone wśród pól odgrywają istotną rolę glebochronną, z kolei duże, zwarte kompleksy leśne dobrze wypełniają zadania wodochronne oraz utrudniają przemieszczanie się zarodników grzybów i szkodników roślin uprawnych.

Według wszelkich prognoz ludzkość potrzebuje do swojego dalszego istnienia prawidłowo zagospodarowanego lasu i że może to się stać jedynie wtedy, gdy ludzie będą poświęcać lasom niezbędną część swojego czasu i trudu. Zapotrzebowanie na środowiskotwórcze funkcje lasu, zwłaszcza te związane z ochroną i kształtowaniem środowiska życia człowieka, rosną obecnie szybciej niż zapotrzebowanie na drewno.

Zadrzewienia stanowią znaczący element krajobrazowy, zarówno modyfikujący właściwości fizyczne każdego obszaru, jak i ważne dla funkcjonowania krajobrazu procesy (Dąbrowska-Prot 1987). Zadrzewienia są jednym z zasadniczych składników krajobrazu rolniczego, a tworzą je resztki naturalnych kompleksów leśnych, spontanicznie powstające zakrzewienia i zadrzewienia wzdłuż rowów, miedz itp. oraz celowe nasadzenia o rozmaitych formach przestrzennych i strukturze gatunkowej spełniające szereg funkcji, np. zadrzewienia przydrożne. Szczególną rolę odgrywają zadrzewienia śródpolne, które tworzą grupy drzew i krzewów rosnące na polach, łąkach i pastwiskach.

Każde zadrzewienie spełnia w środowisku więcej niż jedną funkcję, a od jego lokalizacji, formy, składu gatunkowego i budowy zależą w znacznej mierze efekty ochronne. Wśród najważniejszych funkcji wymienia się kształtowanie przez nie lokalnego klimatu, ochronę gruntów przed erozją wodną i wietrzną, ochronę różnorodności biologicznej i rolę korytarzy ekologicznych oraz wysp środowiskowych, zwiększanie retencji wodnej obszaru, przeciwdziałanie zanieczyszczeniom wód, podnoszenie walorów rekreacyjnych i estetycznych środowiska przyrodniczego oraz produkcję drewna (Dąbrowska-Prot 1987, Karg i Karlik 1993, Karg i Ryszkowski 1996).

Specyficzną funkcję pełnią zadrzewienia nadrzeczne. Jak podaje Danielewicz (1993), zarośla wierzbowe rosnące na wałach przykorytowych przeciwdziałają erozji powodowanej przez płynące wody, umacniają brzegi, a niektóre gatunki wierzb pochłaniają toksyczne zanieczyszczenia wód rzecznych. Z kolei naturalna retencja, którą charakteryzują się nadrzeczne łęgi, obniża stany wód roztopowych i łagodzi skutki letnich suszy.

Według Dubel (2001), w efekcie rozlicznych funkcji i zadań zadrzewienia mogą także pozytywnie wpływać na produkcję rolniczą, przyczyniając się do wzrostu plonów. *Krajowy Program Zwiększania Lesistości* (2003) podkreśla rolę zadrzewień i wskazuje, że tam, gdzie nie jest możliwe zalesianie, warto upowszechniać zadrzewienia jako substytut lasu, czyli równorzędny z zalesieniami czynnik kształtujący, wzbogacający i chroniący przestrzeń przyrodniczą. Zakładanie zadrzewień oraz ich właściwa pielęgnacja należą do pożądanych działań na rzecz ochrony i kształtowania środowiska i krajobrazu na obszarach wiejskich (Żelazo 2001). Wprowadzanie wielogatunkowych zadrzewień to instrument ograniczający negatywne wpływy gospodarki rolnej na różnorodność biologiczną i krajobrazową (Chmielewski 2003).

Współczesny rozwój obszarów wiejskich budzi uzasadnione obawy o utratę tożsamości krajobrazowej oraz zacieranie lokalnej specyfiki (Raszeja 2022). Marks i Markowski (2012) wskazują, że na negatywne przekształcenia współczesnego krajobrazu rolniczego Polski wpływa przede wszystkim specjalizacja gospodarstw (uprawa dwóch, trzech gatunków roślin, chów jednego gatunku zwierząt – duże fermy). W przestrzeni rolniczej powoduje to spadek liczby uprawianych gatunków i skutkuje uproszczeniem zmianowania roślin. Powszechnie obserwuje się postępujące zubożenie składu gatunkowego dzikiej fauny i flory jako skutek ochrony zasiewów przed chwastami, szkodnikami i chorobami. Nieumiejętne stosowanie nawozów naturalnych i syntetycznych oraz środków ochrony roślin przyczynia się do eutrofizacji wód powierzchniowych i podziemnych w wyniku przenikania do nich składników z nawozów mineralnych i organicznych oraz pozostałości pestycydów.

Ogromnego spustoszenia w krajobrazie rolniczym dokonano poprzez wprowadzenie maszyn i narzędzi rolniczych o dużych szerokościach roboczych przyspieszających wykonanie prac polowych, lecz przyczyniających się do likwidacji zadrzewień i zakrzaceń śródpolnych oraz miedz dzielących pola. Proces ten prowadzi do zaniku miejsc sprzyjających rozmnażaniu roślin i zwierząt oraz znacznego ograniczenia różnorodności gatunkowej agroekosystemów (Marks i Markowski 2012, Marks-Bielska i in. 2017). Obserwuje się coraz częściej tzw. mechaniczną degradację gleb uprawnych (niezamierzone ugniatanie) poprzez wprowadzenie na pola ciężkich kombajnów, ciągników i sprzętu towarzyszącego (rozzutniki do obornika, rozsiewacze do nawozów, opryskiwacze, przyczepy sa-

mozbierną itp.) i wywołanie w glebie niekorzystnych zmian właściwości fizycznych, chemicznych i biologicznych.

Zależności między funkcjonowaniem agroturystyki a zachowaniem dziedzictwa kulturowego polskiej wsi

Dziedzictwo kulturowe to całościowy kształt materialnego i duchowego dorobku ludzkości gromadzony, utrwalany i wzbogacany w ciągu jej dziejów oraz, co najważniejsze, przekazywany z pokolenia na pokolenie. Inaczej mówiąc, jest to też schedy (spuścizna, sukcesja) zasobów materialnych, pewnych zasad, sposobów postępowania, wzorów do naśladowania, ocen estetycznych i moralnych przyjętych w danej zbiorowości (Birket-Smith 1974).

Dziedzictwo kulturowe stanowi nieodłączny element krajobrazu obszarów wiejskich (Woźniak 2002). Zalicza się do nich zabytki (m.in. wykopaliska, muzea, galerie, pałace, dwory, kościoły, karczmy), tradycje (zwyczaje, rzemiosło, dzieła sztuki, folklor, kuchnię itd.) oraz osiągnięcia myśli technicznej, gospodarczej i naukowej (młyny wodne, wiatraki, kieraty itp.). Każdy z ww. elementów może stanowić szczególną wartość dziedzictwa kulturowego i ogromną atrakcję turystyczną regionu (Gaworecki 1982).

Przykładem mogą być obiekty kultury religijnej, takie jak kościoły, cerkwie, cmentarze, przydrożne kapliczki, krzyże (Woźniak 2002). Obiekty te znajdują się praktycznie w każdej wsi, spełniając funkcje religijne, społeczne, a niekiedy kulturalne. Mają one swoją historię i tożsamość, często też odmienny charakter. W miarę upływu czasu stają się swoistym miejscem gromadzenia dzieł sztuki (obrazy, rzeźby, naczynia liturgiczne, szaty mszalne, wota błagalne i dziękczynne itp.). Stanowią swoistą ostoję tradycji i kopalnię wiedzy o mieszkańcach regionu.

Nie mniejszą rolę mogą odgrywać obiekty świeckie, jak dawne pałace, dwory, otaczające je parki czy ogrody, ponadto karczmy, zajazdy itp. Obiekty te już dziś często przyciągają turystów, pełniąc funkcję rekreacyjną, restauracyjną, i stanowią bazę hotelową.

Na szczególną opiekę i wyeksponowanie zasługują „obiekty techniki wiejskiej”, takie jak: młyny wodne, wiatraki, kuźnie, warsztaty rzemieślnicze, maszyny i narzędzia rolnicze, pojazdy używane w gospodarstwie.

Coraz trudniej spotkać na polskiej wsi gospodarstwo, które funkcjonuje według reguł ustalanych przez wieloletnia (Marks i Markowski 2012, Raszeja 2022). Charakteryzowało się ono wielokierunkowością produkcji, zarówno roślinnej, jak i zwierzęcej. Dziś dominuje koncentracja arealu oraz specjalizacja, mechanizacja i chemizacja produkcji. Znika z krajobrazu także charakterystyczna dla

polskiego rolnictwa szachownica pól, gdzie obok siebie rosły żyto i ziemniaki, pszenica i buraki, kwitły łąbiny i len.

Dawniej w podwórzu można było spotkać konie, krowy, owce, a wśród drobiu kury, kaczki indyki itd. Obecnie, ze względów ekonomicznych i przepisów sanitarnych, rolnicy hodują najczęściej jedną grupę zwierząt i to zamkniętą w dużej oborze, kurniku czy chlewni. Rodzi się problem gromadzenia paszy, zagospodarowania obornika czy gnojowicy, a nade wszystko nieprzyjemnych zapachów, które są skutkiem dużej koncentracji zwierząt. Przydomowe stawy z czystą i przezroczystą wodą, w której pływały ryby, zamieniły się w cuchnące bajora i wylęgarnię komarów (eutrofizacja siedliska) lub wręcz wyschły (deficyt wodny, obniżenie poziomu wód gruntowych).

Gdzie podziały się przydomowe sady z ulami brzęczących pszczół, pełne kwitnących drzew wiosną i dojrzewających owoców latem czy cudownie ukwiecone ogrody i warzywniki, będące chlubą każdej gospodyni? Można je jeszcze spotkać w niektórych gospodarstwach agroturystycznych.

Przeobrażenia społeczne i gospodarcze sprawiły, że całkowicie zmieniła się także architektura regionalna, która stanowiła podsumowanie wielowiekowych doświadczeń mieszkańców regionu. Zmienił się układ zagrody, posadowienie budynków w obrębie podwórza, a często ich funkcje. Pojawiły się dodatkowo silosy na paszę, wiaty na maszyny i kombajny, garaże na samochody czy ciągniki.

Poszukiwanie miejskiego stylu życia spowodowało, że najbardziej zmienił się wygląd domu mieszkalnego. Na tereny wiejskie wkroczyła zabudowa o zupełnie obcym charakterze (Kadelska 2002). Nowoczesne budownictwo wprowadziło dysharmonię miejsca, ponieważ brak mu całkowicie zespolenia z krajobrazem wiejskim. Zostało ono pozbawione dawnego uroku i tradycyjnego wyrazu oraz stało się w sprzeczności z oczekiwaniami specyficznych przeżyć estetycznych. Wiele regionów wręcz zatraciło swoją tożsamość architektoniczną (Raszeja 2005, 2022).

Architektura regionalna jest to pewien rodzaj zabudowań wznoszonych przez lata na danym terenie (Bogdanowski 1983). Jest ona podsumowaniem wielowiekowych doświadczeń mieszkańców regionu. Wzory i formy były przekazywane z pokolenia na pokolenie, wpisane w krajobraz wsi i miasteczek. Świadczyły o odrębności regionu i etnicznych korzeniach miejscowego środowiska, a często też o kunszcie fachowców wznoszących te budynki. Potrafili oni wykorzystać lokalne materiały i surowce naturalnie dostępne w danym regionie (drewno, trzcina, wiklina, kamienie, glina) oraz nietypowe połączenia tych materiałów (np. drewno i cegły, drewno i słoma, kamień i cegła). O regionalizmie budowli świadczą również pokrycia dachowe (m.in. gont, dachówka, trzcina), detale wykończenia (okapy, podcienie, ganki, drzwi, okiennice) oraz kolorystyka ścian zewnętrznych. Architekturę regionalną można dziś podziwiać w skansenach, muzeach etnogra-

ficznych czy izbach regionalnych (Orłowski i Woźniczko 2007). Są one powoływane do zachowania i prezentowania nie tylko samych budowli, lecz eksponują także stroje ludowe, wyposażenie wnętrz, starodawne narzędzia i maszyny.

Aktualnie w różnych regionach Polski (m.in. Kurpie, Podlasie, Podhale, Wielkopolska, Żuławy, Warmia, Mazury) można jeszcze spotkać nieliczne przykłady architektury lokalnej, które przetrwały burzliwy przebieg historii (np. nakazowa zmiana pokrycia dachów słomianych na bardziej ogniotrwałe – najczęściej eternit) i oparły się fizycznie naturalnemu procesowi starzenia. Znaczna część tych obiektów pozostała dzięki biedzie ich właścicieli, którzy nie byli w stanie ponieść kosztów rozbiórki swojego dotychczasowego domostwa i budowy nowego. Uważam, że obecnym właścicielom tych zabytkowych obiektów (najczęściej drewnianych domów), stanowiących kulturę architektoniczną i materialną regionów, należy udzielić wszelkiej pomocy w celu ich zachowania i utrzymania.

Od początku istnienia wsi zajęcia jej mieszkańców wiązały się głównie z rolnictwem – ale nie tylko. Wieś stanowiła prawdziwą ostoję rzemieślników, np. produkujących wyroby z gliny – dotyczyło to zarówno wypalanej cegły, nieprzepuszczalnej dla wody dachówki, jak i ceramiki użytkowej – tj. garnków, dzbanów, donic, naczyń do przechowywania masła itp. (Marks i in. 2006). Dzisiejsi nieliczni już garncarze wykonują najczęściej tylko ceramikę użytkową, i to raczej w celach dekoracyjnych, lecz proces powstawania i wypalania naczyń jest identyczny jak w dawnych czasach. Na potrzeby mieszkańców wsi pracował bednarz, wyrabiając beczki, cebry, skopki do mleka, masielnice, dzieże itp. Wieś nie mogła funkcjonować także bez kowala, który oprócz podkuwania koni zajmował się produkcją i naprawą narzędzi potrzebnych w gospodarstwie. Dziś możliwość obejrzenia kuźni i kowala podczas pracy czy zobaczenia garncarza kręcącego kołem i lepącego naczynia przyciąga wielu turystów – zarówno indywidualnych, jak i zorganizowane grupy, którzy nierzadko przyjeżdżają tylko w tym celu i niemal zawsze opuszczają te miejsca z jakimś „drobiazgiem” – małą podkówką czy różyczką albo glinianą figurką. Najlepszym tego przykładem jest funkcjonująca od 1920 roku kuźnia w Wojciechowie (woj. lubelskie), stanowiąca dziś szczególną atrakcję turystyczną regionu.

Tradycje kulinarne to bardzo ważny element dziedzictwa kulturowego. Każdy region kraju posiada własną regionalną kuchnię, w której przepisy kulinarne są przekazywane z pokolenia na pokolenie, stanowiąc często mocno chronioną tajemnicę (Orłowski i Woźniczko 2007). Z racji swojego położenia jedni specjalizują się w takich wymyślnych rarytasach, jak kartacze, chłodnik, sękacz, kiszony ogórek, inni w oscypku czy żętycy, jeszcze inni w pieczeniu chleba na zakwasie czy zalewajce.

Kulinarne specjały kuchni staropolskiej są najlepszym narzędziem promocji regionów. Ich receptura jest „wiedzą tajemną” i przekazywana osobom godnym

zaufania, często tylko z własnej rodziny. W potrawach tych często wykorzystuje się główny składnik łatwo dostępny w danym regionie, a rzadko spotykany w innych, np. ryby morskie (szczególnie śledzie) na Kaszubach, ryby słodkowodne na Mazurach, kaszę gryczaną na Podkarpaciu i w Małopolsce, ziemniaki na Podlasiu, Kurpiowszczyźnie czy w Wielkopolsce.

To właśnie proste potrawy kuchni chłopskiej są bardzo często szczególną atrakcją pobytu w gospodarstwie agroturystycznym. Jeszcze długo wspomina się domowy, swojski chleb posmarowany smalcem ze skwarkami i obłożony kiszonym ogórkiem, babkę ziemniaczaną, kartacze, domowe pierogi z różnym nadzieniem (mięso, grzyby, jagody, śliwki, wiśnie itp.), żurek na naturalnym zakwasie, masło, twaróg, maślanek czy zsiadłe mleko.

Oddzielny rozdział dziedzictwa kulturowego stanowią folklor, obrzędy i obyczaje. Przepiękne stroje ludowe, będące niekiedy dowodem misternego kunsztu i mistrzostwa w ich wykonaniu, można zobaczyć nie tylko w muzeach czy skansenach, lecz także w wielu regionach kraju także podczas świąt państwowych czy uroczystości kościelnych. Towarzyszą im zwykle muzyka, tańce i przyśpiewki ludowe, jakże różne w poszczególnych regionach Polski. Coraz trudniej jest jednak zmobilizować mieszkańców do tego typu działalności. Już tylko nieliczni kultywują tradycję chodzenia z turoniem, kogutkiem czy tzw. ostatkowych przebierańców. Zanika tradycja wiejskich wesel z kapelą ludową i regionalnymi potrawami, na których bawiła się niemal cała wieś. Dziś namiastką tamtych czasów są wydzielone stoły z tzw. chłopskim jadłem i napitkami. Na weselach coraz rzadziej można spotkać tradycyjne oczepiny z przyśpiewkami, wręczaniem prezentów, zbieraniem na wózek dla przyszłego potomka pary młodej itp.

W ostatnich latach szczególną rolę w kultywowaniu tradycji i obrzędów ludowych oraz zachowaniu folkloru (m.in. stroje, muzyka, przyśpiewki) przyjęły na siebie Koła Gospodyń Wiejskich. Organizują one różnego rodzaju imprezy plenerowe (często w skansenach czy muzeach ludowych) połączone z pokazami tradycyjnych zajęć ludności wiejskiej, prezentacjami dawnych rzemiosł, sprzedają żywności regionalnej, przyrządzonej według starodawnych receptur. Najczęściej też takim przedsięwzięciom towarzyszą występy kapel i zespołów ludowych. Koła Gospodyń Wiejskich z różnych regionów Polski organizują również konkursy kulinarne na najlepszą potrawę regionalną. Dzięki czemu przyczyniają się do zachowania dziedzictwa kulinarnego polskiej wsi, a możliwość posmakowania różnych specjałów przyciąga na tego typu imprezy nie tylko turystów z miasta, lecz także rdzennych mieszkańców. Duże zasługi w tym zakresie kładą również właściciele gospodarstw agroturystycznych.

Wnioski

1. Agroturystyka jest tą formą działalności gospodarczej na obszarach wiejskich, która w znamienity sposób przyczynia się do ochrony, zachowania walorów środowiska przyrodniczego i krajobrazu oraz propagowania dziedzictwa kulturowego.
2. Rozwój agroturystyki może ocalić od zapomnienia zarówno historię wsi, jak i zainteresować młode pokolenie kontynuowaniem miejscowych zwyczajów i obrzędów, starodawną architekturą, dziedzictwem kulinarnym, zachowaniem regionalnego folkloru i tradycji rękodzieła ludowego, kontynuowaniem ginących zawodów itp.
3. Rolnictwo połączone z agroturystyką może stanowić o zachowaniu bioróżnorodności i wdrażaniu – wcześniej programów rolno-środowiskowych, a dziś ekoschematów, ponieważ posiadanie gospodarstwa agroturystycznego dodatkowo motywuje do hodowli roślin i zwierząt nierzadko innych od tradycyjnych, czasem bardzo oryginalnych.
4. Na obszarach wiejskich w Polsce od lat postępuje proces destabilizacji tradycyjnych krajobrazów rolniczych i wiejskich. Agroturystyka w dużym stopniu może przyczynić się do poszanowania przyrody oraz przywracania obszarom wiejskim pierwotnego charakteru i wizerunku.
5. Gospodarstwa oferujące kwatery agroturystyczne przyczyniają się do poprawy estetyki i wyglądu wsi, bo tylko czyste, zadbane miejsce przyciągnie turystów. Zaowocować to może samoistną reklamą i promocją miejscowości, bo goście z pewnością opowiedzą o niej przyjacielom i znajomym.
6. Działalność agroturystyczna łączy w sobie możliwość kształtowania warunków zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich z ochroną zasobów środowiska naturalnego i zachowaniem spuścizny kulturowej narosłej przez wieki. Spuścizny, którą udało się zachować przez wiele pokoleń, a której nie wolno zatracić.

Bibliografia

- Andrzejewski R. 1983. W poszukiwaniu teorii fizjocenozy. *Wiadomości Ekologiczne*, 2(29), 93–125.
- Andrzejewski R. 1992. Znaczenie i potrzeby badań nad krajobrazem. W: L. Ryszkowski, S. Bałazy (red.), *Wybrane problemy ekologii krajobrazu*. Zakład Badań Środowiska Rolniczego i Leśnego PAN, Poznań, 5–14.
- Birket-Smith K. 1974. *Ścieżki kultury*. Wiedza Powszechna, Warszawa.

- Bogdanowski J. 1983. Wprowadzenie do regionalizmu architektoniczno-krajobrazowego. *Wiad. Ekol.*, 3(29), 183–197.
- Böhm A. 2000. Zawód architekta krajobrazu. *Krajobrazy Dziedzictwa Narodowego*, 2, 40–43.
- Chmielewski T. 2003. Rolnicza przestrzeń produkcyjna a różnorodność biologiczna. W: R. Andrzejewski, A. Weigle (red.), *Różnorodność biologiczna Polski. Drugi polski raport – 10 lat po Rio*. NFOŚ, Warszawa, 203–210.
- Cymerman R., Falkowski J., Hopper A. 1992. *Krajobrazy wiejskie*. ART, Olsztyn.
- Czaja S. 1999. Główne bariery rozwoju obszarów wiejskich. *Przyroda i Człowiek*, 9, 19–38.
- Czerwiński A. 1992. Las jako element środowiska w Polsce i jego główne zagrożenia. *Zesz. Nauk. Polit. Biał. Nauki Techniczne, Inżynieria Środowiska*, 5(85), 29–41.
- Danielewicz W. 1993. Lasy i zadrzewienia dolin rzecznych – znaczenie gospodarcze oraz rola w ochronie środowiska przyrodniczego. *Zesz. Probl. Post. Nauk Roln.*, 412, 33–40.
- Dąbrowska-Prot E. 1987. Rola zadrzewień śródpolnych w krajobrazie rolniczym. *Wiadomości Ekologiczne*, 1(33), 47–59.
- Degórska B. 2000. Szanse i zagrożenia dla zrównoważonego, wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich w procesie integracji z Unią Europejską (podstawy ekologiczne). *Studia KPZK PAN*, 110, 159–179.
- Dembek W., Liro A. 2001. Ochrona i kształtowanie różnorodności biologicznej i krajobrazowej obszarów wiejskich. *Woda – Środowisko – Obszary Wiejskie*, 2(2), 7–26.
- Drzewiecki M. 1995. *Agroturystyka*. Instytut Wydawniczy „Świadectwo”, Bydgoszcz.
- Dubel K. 2001. Ochrona i kształtowanie środowiska przyrodniczego. Fundacja Centrum Edukacji Ekologicznej Wsi, Krosno.
- Dubel K. 2002. Problemy kształtowania i ochrony krajobrazu. *Fragmenta Agronomica*, 1(73), 41–57.
- Gaworecki W. 1982. *Ekonomika i organizacja ekonomiki*. PWN, Warszawa.
- Gaworecki W. 2000. *Turystyka*. Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Gradziuk P. 2000. Rola rolnictwa i leśnictwa w rozwoju obszarów wiejskich. *Problemy Integracji Rolnictwa*, 4(20), 31–38.
- Kadelska M. 2002. Elementy piękna dzieła sztuki w krajobrazie. *Fragmenta Agronomica*, 1, 224–237.
- Karg J., Karlik B. 1993. *Zadrzewienia na obszarach wiejskich*. Zakład Badań Środowiska Rolniczego i Leśnego PAN, Poznań.
- Karg J., Ryszkowski L. 1996. Wpływ struktury krajobrazu rolniczego na bioróżnorodność i procesy regulacji biocenotycznej. W: L. Ryszkowski, S. Bałazy (red.), *Ekologiczne procesy na obszarach intensywnego rolnictwa*. Zakład Badań Środowiska Rolniczego i Leśnego PAN, Poznań, 21–31.
- Kłodziński M. 2001. Ochrona środowiska w procesie rozwoju obszarów wiejskich w Polsce i krajach Unii Europejskiej. W: M. Kłodziński (red.), *Gospodarka, człowiek, środowisko na obszarach wiejskich*. IRWiR PAN, Warszawa, 119–128.
- Kondracki J. 1978. *Geografia fizyczna Polski*. PWN, Warszawa.
- Kostrowicki J.S. 1983. Ekologia – ekosystem – krajobraz. *Wiadomości Ekologiczne*, 3(29), 174–182.

- Krajowy Program Zwiększania Lesistości. Aktualizacja 2003. Ministerstwo Środowiska, Warszawa.
- Liro A. 2001. Programy rolnośrodowiskowe i zalesienia w polityce polskiej. W: A. Stasiak (red.), Rola obszarów chronionych w koncepcjach przestrzennego zagospodarowania terenów wiejskich w Polsce na przykładzie woj. mazowieckiego. Biuletyn KPZK PAN, 198, 37–52.
- Łonkiewicz B. 1992. Strukturalne i funkcjonalne charakterystyki krajobrazu leśnego. W: L. Ryszkowski, S. Bałazy (red.), Wybrane problemy ekologii krajobrazu. Zakład Badań Środowiska Rolniczego i Leśnego, Poznań, 121–132.
- Magiera-Braś G. 2000. Ocena krajobrazu wsi. Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej im. H. Kołłątaja w Krakowie, 366. Geodezja, 19, 133–138.
- Majewski M. 2000. Agroturystyka to też biznes. Fundacja Wspomagania Wsi, Warszawa.
- Marks M., Markowski M. 2012. Postęp w produkcji roślinnej i jego wpływ na krajobraz rolniczy. Acta Sci. Pol., Administratio Locorum, 11(2), 145–151.
- Marks M., Marks E., Jaszczak A. 2006. Działalność agroturystyczna i jej wpływ na zachowanie dziedzictwa kulturowego polskiej wsi. W: M. Plichta, S. Sosnowski (red.), Marketing w agroturystyce. Wydawnictwo Akademii Podlaskiej w Siedlcach. Monografie 75, 13–19.
- Marks M., Młynarczyk K., Marks E. 2002. Znaczenie agroturystyki w rozwoju obszarów wiejskich. W: K. Młynarczyk (red.), Agroturystyka. Wydawnictwo UWM w Olsztynie, Olsztyn, 12–29.
- Marks M., Nowicki J. 2010. Pola uprawne i użytki zielone w krajobrazie rolniczym. Acta Sci. Pol., Administratio Locorum, 9(3), 95–106.
- Marks-Bielska R., Marks M., Babuchowska K., Rychcik B. 2017. Influence of progress in sciences and technology on agroecosystems. Geographic Information Systems Conference and Exhibition "GIS ODYSSEY 2017". Croatian Information Technology Society – GIS Forum, Zagreb, 254–263.
- Marszałek T. 2001. Dostosowywanie lasu i gospodarki leśnej do wymagań współczesności. Sylwan, 8(145), 5–11.
- Młynarczyk K., Marks E. 2000. Współczesne problemy ochrony i kształtowania krajobrazu rolniczego. Zesz. Nauk. WSHE we Włocławku, 4, 73–84.
- Nowak C. 2019. Dziedzictwo kulinarne i przyrodnicze w zarządzaniu rozwojem turystyki wiejskiej na przykładzie Norwegii. Turystyka i Rozwój Regionalny, 11, 85–95.
- Olaczek R. 1998. Przyroda Polski pod ochroną przyrody. LOP, Warszawa.
- Orłowski D., Woźniczko M. 2007. Edukacyjne znaczenie skansenów w propagowaniu tradycji kulinarnych w turystyce wiejskiej. W: J. Sikora (red.), Turystyka wiejska a edukacja. Różne poziomy, różne wymiary. Wydawnictwo Akademii Rolniczej im. Augusta Cieszkowskiego w Poznaniu, Poznań, 228–241.
- Panfiluk E. 2003. Kształtowanie ładu przestrzennego w świetle koncepcji zrównoważonego rozwoju. Ekonomia i Środowisko, 1(23), 162–177.
- Pietkiewicz S., Żmuda S., red. 1973. Słownik pojęć geograficznych. Wiedza Powszechna, Warszawa.
- Raszeja E. 2005. Tożsamość, trwałość, rozwój. Ochrona krajobrazu kulturowego w projektach odnowy wsi. Architektura Krajobrazu, 1–2, 41–50.

- Raszeja E. 2022. Tożsamość krajobrazowa i przestrzenna polskiej wsi – koncepcja i rzeczywistość. W: J. Wilkin, A. Hałasiewicz (red.), *Polska wieś 2022. Raport o stanie wsi*. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa, 187–203.
- Richling A., Solon J. 1998. *Ekologia krajobrazu*. PWN, Warszawa.
- Rookwood P. 1995. Landscape planning for biodiversity. *Landscape and Urban Planning*, 31, 379–385.
- Rylke J. 1978. Stosunek człowieka do krajobrazu w różnych okresach ludzkiej działalności. *Aura*, 12, 7–9.
- Ryszkowski L. 1992. Ekologia krajobrazu. W: L. Ryszkowski, S. Bałazy (red.), *Wybrane problemy ekologii krajobrazu*. Zakład Badań Środowiska Rolniczego i Leśnego PAN, Poznań, 15–26.
- Ryszkowski L. 1996. Problemy ochrony różnorodności biologicznej w przestrzeni rolniczej. *Zesz. Nauk. Kom. PAN, Człowiek i Środowisko*, 15, 111–128.
- Ryszkowski L. 2006. Wpływ użytkowania ziemi na różnorodność krajobrazową i biologiczną. Długookresowe przemiany krajobrazu Polski w wyniku zmian klimatu i użytkowania ziemi. Prodruc, Poznań, 181–205.
- Ryszkowski L., Bałazy S. 1991. *Strategia ochrony żywych zasobów przyrody w Polsce*. Zakład Badań Środowiska Rolniczego i Leśnego PAN, Poznań.
- Stasiak A. 2000. Możliwości wielofunkcyjnego rozwoju wsi polskiej na początku XXI w. – zróżnicowania regionalne. *Studia KPZK PAN*, 110, 9–22.
- Symonides E. 2001. Człowiek i biosfera – u progu nowego stulecia. *Wiadomości Ekologiczne*, 1(47), 3–31.
- Szujecki A. 2001. Kierunki rozwoju leśnictwa światowego i polskiego w XX i XXI wieku. *Sylvan*, 9(145), 47–55.
- Trampler T., Kliczkowska A., Dmytrenko E., Sierpińska A. 1990. *Regionalizacja przyrodniczo-leśna na podstawach ekologiczno-fizjograficznych*. PWRiL, Warszawa.
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. Nr 92 poz. 880).
- Von Haaren C. 2002. Landscape planning facing the challenge of the development of cultural landscapes. *Landscape and Urban Planning*, 60, 73–80.
- Vos W., Meeke H. 1999. Trends in European cultural landscape development: perspectives for a sustainable future. *Landscape and Urban Planning*, 46, 3–14.
- Waldhardt R. 2003. Biodiversity and landscape – summary, conclusion and perspectives. *Agriculture, Ecosystems and Environment*, 98, 305–309.
- Wiatrak A. 1996. Wpływ agroturystyki na zagospodarowanie obszarów wiejskich. *Zagad. Ekonom. Roln.*, 1, 34–46.
- Wiśniewski P., Marks-Bielska R. 2022. Znaczenie realizacji Europejskiego Zielonego Ładu dla polskiej wsi i rolnictwa. W: J. Wilkin, A. Hałasiewicz (red.), *Polska wieś 2022. Raport o stanie wsi*. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa, 119–132.
- Wojciechowska J. 2006. Geneza oraz ewolucja turystyki na obszarach wiejskich w Polsce. *Folia Turistica*, 17, 99–120.
- Wolski P., red. 2002. *Przyrodnicze podstawy kształtowania krajobrazu. Słownik pojęć*. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.

Wpływ agroturystyki na zachowanie przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych aspektów...

- Woźniak M. 2002. Wpływ agroturystyki na architekturę krajobrazu obszarów wiejskich. *Fragmenta Agronomica*, 1, 194–200.
- Zawisza S., Jurzykowski P. 2021. Pojęcie i charakterystyka krajobrazu obszarów wiejskich i wsi podmiejskich. *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego*, 4(106), 42–50.
- Żarska E. 2002. *Ochrona krajobrazu*. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- Żelazo J. 2001. Wybrane problemy ochrony i kształtowania środowiska na obszarach wiejskich. *Wiad. Mel. i Łąk.*, 2(44), 61–66.

Zachowania odpowiedzialne społecznie i środowiskowo pokolenia Z w zakresie turystyki

Socially and environmentally responsible behaviour of Generation Z in the area of tourism

AGATA BALIŃSKA

EWA JASKA

AGNIESZKA WERENOWSKA

Streszczenie

W artykule¹ zaprezentowano wyniki badań empirycznych dotyczące zachowań odpowiedzialnych środowiskowo i społecznie przedstawicieli pokolenia Z oraz ich oczekiwań w zakresie ofert turystycznych wpisujących się w realizację celów prośrodowiskowych i prospołecznych. Z badań wynika, że istnieje istotna różnica między deklaracjami a rzeczywistymi zachowaniami. Odnotowano także asymetrię w zachowaniach respondentów w miejscu zamieszkania i w trakcie wyjazdów turystycznych. Stwierdzono, że istnieje potrzeba upowszechniania informacji na temat możliwości ograniczenia niekorzystnego wpływu turystyki na środowisko przyrodnicze i społeczne zarówno wśród konsumentów, jak i usługodawców turystycznych.

Słowa kluczowe: generacja Z, zachowania odpowiedzialne, wyjazdy turystyczne, środowisko.

¹ Badania dofinansowane ze środków budżetu państwa w ramach programu Ministra Edukacji i Nauki „Nauka dla Społeczeństwa” NdS/545437/2022/2022, całkowita wartość projektu 321 632,00zł.

Summary

The article presents the results of an empirical study on the environmentally and socially responsible behaviour by representatives of Generation Z and their expectations in terms of tourism offer that taps into the pursuit of pro-environmental and pro-social goals. The research has demonstrated that there is a significant difference between declarations and the actual behaviour. There was also an asymmetry in respondents' behaviour at home and while on tourist trips. It was concluded that there is a need to disseminate information regarding opportunities to reduce the adverse impact of tourism on the natural and social environment among both consumers and tourism service providers.

Keywords: generation Z, responsible behaviour, tourist trips, environment.

Wstęp

Zachowania zrównoważone środowiskowo i społecznie stanowią współcześnie temat publicznej debaty i wielu opracowań naukowych. Jest to implikowane między innymi celami zrównoważonego rozwoju ogłoszonymi przez ONZ w 2015 roku z perspektywą do 2030 roku. Promowanie zasad zrównoważonego rozwoju w Polsce jest uwzględnione także w dokumencie przygotowanym przez Ministerstwo Środowiska w 2019 roku pt. „Polityka ekologiczna państwa 2030” (PEP 2030). Wśród wymienianych celów zwraca się uwagę między innymi na zapewnienie zrównoważonej konsumpcji i wzorców produkcyjnych oraz podejmowanie działań minimalizujących niekorzystne zmiany klimatyczne.

Temat zmian klimatycznych jest w ostatnim czasie podejmowany nie tylko w opracowaniach naukowych i analizach różnych organizacji, jak np. New Climate Institute, lecz także był dyskutowany podczas obrad Szczytu Klimatycznego w Glasgow (31 października–12 listopada 2021) i Szczytu G7 (Kornwalia, 11–13 czerwca 2021) (Consilium.Europa 2021). Na poziomie Unii Europejskiej prowadzone są intensywne prace, w tym regulacyjne (np. Zielony Ład [Strategia 2019–2024]), których celem jest obniżenie emisji gazów cieplarnianych w UE do 2030 roku o co najmniej 55% w stosunku do poziomu z 1990 roku (Poland emissions 2020). Podejmowane działania środowiskowe podlegają ocenie przez Germanwatch i New Climate Institute w oparciu o Climate Change Performance Index (CCPI). Ocena objętych jest 57 państw, w tym kraje Unii Europejskiej, które łącznie odpowiadają za około 90% światowej emisji gazów cieplarnianych. W zestawieniu CCPI oprócz emisji gazów bierze się pod uwagę: zużycie energii, wykorzystanie energii odnawialnej oraz politykę klimatyczną danego kraju. Wykorzystanie tego indeksu „zwiększa przejrzystość w międzynarodowej polityce

klimatycznej oraz umożliwi porównanie wysiłków na rzecz ochrony klimatu i postępów poszczególnych krajów” w tym zakresie (Germanwatch 2021).

W 2021 roku najwyższą wartość wskaźnika odnotowano w Szwecji (CCPI = 74,42), a najniższą w Stanach Zjednoczonych (CCPI = 19,75), co uplasowało ten kraj na 61. pozycji. Polska w cytowanym rankingu znalazła się na miejscu 48. (CCPI = 38,94) (CCPI 2021) i obok Węgier jest przykładem unijnego kraju, w którym polityka środowiskowa powinna być zintensyfikowana. Tego rodzaju działaniom powinny towarzyszyć inicjatywy oddolne wsparte rozwiązaniami prawnymi i politycznymi. Dlatego tak ważne jest budowanie świadomości ekologicznej i kształtowanie postaw odpowiedzialnych społecznie i środowiskowo poprzez promowanie zasad zrównoważonego rozwoju i odpowiedzialnej konsumpcji.

Zachowania proekologiczne można analizować z perspektywy teorii racjonalnego wyboru. Jej twórcy Buchanan i Tullock (Ptak 2018) przyjęli, że racjonalność podejmowania decyzji przez jednostkę można rozumieć jako chęć działania w celu zmaksymalizowania funkcji użyteczności. W zakresie zachowań prośrodowiskowych występują również takie, które bardziej pasują do zachowań impulsywnych czy inercyjnych. Z uwagi na złożoność zasobu, jakim jest środowisko przyrodnicze, i bardzo często odroczone w czasie skutki oddziaływania człowieka na ten zasób decyzje najczęściej wpisują się w teorię racjonalnego wyboru. Na zachowania proekologiczne, również studentów, wykraczające poza teorię racjonalnego wyboru wskazali między innymi Kaiser i in. (1999). Z ich badań wynika, że na zachowania środowiskowe wpływają: wartości środowiskowe i wiedza o środowisku. Autorzy ci pokreślili, że teorie racjonalnego wyboru niewystarczająco wyjaśniają zachowania, które są przynajmniej częściowo moralne, a takimi są postawy ekologiczne.

Mogłoby się wydawać, że w dobie powszechnego dostępu do mediów i dużej popularności problematyki prośrodowiskowej za sprawą między innymi Młodzieżowego Strajku Klimatycznego, Greta Thunberg itp. występuje nadmiar informacji na temat właściwego użytkowania przyrody. W opracowaniach naukowych podkreśla się, że wciąż rośnie zapotrzebowanie na wiedzę o interakcjach człowieka z naturą na poziomie pojedynczych osób i populacji (Gaston i in. 2018).

W literaturze jest prezentowany pogląd, że jednostki kosmopolityczne jako bardziej otwarte na problemy świata są wrażliwsze na kwestie ochrony przyrody i poszukują informacji na ich temat (Ito 2020). To właśnie postawy kosmopolityczne są często prezentowane przez generację Z. Dla jej wyodrębnienia przyjęto następującą klasyfikację (Lyons i in. 2015):

- *Silent Generation* (budowniczo wie współczesnej Europy) – urodzeni w latach 1922–1944,
- *Baby Boomers* – urodzeni w latach 1945–1964,

- Generacja X – urodzeni w latach 1965–1980,
- Generacja Y (*millennials*) – urodzeni w latach 1981–1994,
- Generacja Z – urodzeni po 1995; nazywani też pokoleniem C od słów *connect, communicate, change*.

Wybór do badań reprezentantów pokolenia Z był podyktowany wieloma przesłankami. Jest to pierwsze pokolenie, które dorasta w poczuciu zagrożeń środowiskowych i ma możliwość aktywnie im przeciwdziałać. Po drugie jest to pokolenie, dla którego otwarte granice i nauka języka angielskiego stanowią naturalny komponent życia, co sprawia, że pozyskiwanie wiedzy i wzorców zachowań z innych kręgów kulturowych jest dla nich naturalne. Po trzecie jest to grupa najbardziej aktywna turystycznie (w 2017 roku 23% wszystkich wyjazdów turystycznych na świecie było zrealizowanych przez młode pokolenie [Niemczyk i in. 2019, s. 29]). Po czwarte jest to też pokolenie Internetu i korzystające w bardzo dużym stopniu z mediów społecznościowych. Młodzi ludzie są adresatami i jednocześnie twórcami grup i profili o tematyce zmian klimatycznych oraz odpowiedzialnej konsumpcji. Jest to też grupa, do której coraz częściej adresowane są publikacje popularno-naukowe o tematyce wpływu konsumpcji na środowisko (Klein 2020, Klein i Steffoff 2022).

W gospodarce turystycznej walory przyrodnicze stanowią swoisty zasób, co prowadzi do licznych przejawów dysfunkcji ekologicznych turystyki. Dlatego coraz częściej realizowane są przedsięwzięcia turystyczne o charakterze zrównoważonym. Również na poziomie nauki podejmowane są inicjatywy badawcze i opracowania naukowe traktujące o relacjach gospodarki turystycznej i środowiska przyrodniczego. Przedmiotem szerokiej analizy jest turystyka zrównoważona, a liczni badacze szczegółowo charakteryzują jej istotę i przesłanki rozwoju (m.in.: Kowalczyk 2010, Adamski i Ciapała 2016, Godlewska 2016, Majdak 2020). Podejmowana jest też problematyka odpowiedzialnych zachowań uczestników ruchu turystycznego. Zaprezentowane wyniki badań mieszczą się właśnie w tym nurcie.

Celem badań było rozpoznanie zakresu i intensywności zachowań środowiskowych w trakcie wyjazdów turystycznych przedstawicieli generacji Z. Przyjęto też następujące pytania badawcze:

1. Na jakim poziomie respondenci oceniają swoje zachowania proekologiczne w codziennym otoczeniu oraz w trakcie wyjazdów turystycznych?
2. Jaka jest częstotliwość zachowań odpowiedzialnych w codziennym otoczeniu, a jaka w trakcie wyjazdu turystycznego?
3. W jakim zakresie zachowania odpowiedzialne środowiskowo w trakcie wyjazdów turystycznych są skorelowane z zachowaniami w codziennym otoczeniu oraz zmiennymi społeczno-demograficznymi respondentów?

4. Jakie bariery ograniczają odpowiedzialne zachowania w trakcie wyjazdów turystycznych?

Zaprezentowane wyniki badań są realizowane w ramach projektu badawczego NdS/545437/2022/2022 „Zachowania zrównoważone środowiskowo i społecznie pokolenia Z stymulowane aplikacjami mobilnymi”.

Materiał i metody

Przebieg procesu badawczego zaprezentowano w tabeli 1.

Tabela 1. Etapy realizacji badań

Etap	Zakres
1	Wybór problematyki badań
2	Analiza danych wtórnych (metoda <i>desk research</i>)
3	Wybór zakresu i metody organizacji badań pierwotnych
4	Opracowanie kwestionariusza ankiety
5	Weryfikacja poprawności narzędzia badawczego
6	Realizacja badań właściwych
7	Analiza ilościowa i jakościowa zebranego materiału
8	Opracowanie wyników badań

Źródło: opracowanie własne.

Analiza danych wtórnych obejmowała publikacje naukowe, krajowe i zagraniczne oraz źródła internetowe, w tym media społecznościowe. Etap ten pozwolił uporządkować i uzupełnić wiedzę na temat problematyki badań oraz możliwych do wykorzystania metod badawczych. W badaniach empirycznych zastosowano metodę sondażu diagnostycznego, w tym technikę ankiety internetowej i wywiadu grupowego.

Na etapie opracowania kwestionariusza zrealizowano wywiad grupowy z przedstawicielami generacji Z. Był to wywiad bezpośredni zrealizowany w ramach zajęć dydaktycznych z przedmiotu produkt turystyczny na kierunku TiR w SGGW. Pozwolił on na udoskonalenie narzędzia badawczego. Kwestionariusz składał się z 11 pytań merytorycznych oraz metryczki. Zastosowano w nim pytania: filtrujące, jedno- i wielokrotnego wyboru oraz pytania w skali pięcio- i czterostopniowej. Badania zrealizowano na początku (luty–marzec) 2023 roku.

Wykorzystano wygodny dobór respondentów (Etikan 2016), a w dystrybucji kwestionariusza metodę kuli śnieżnej (Jabłońska i Sobieraj 2013). Link do ankiety był dystrybuowany głównie przez media społecznościowe z prośbą o wypełnienie i udostępnienie znajomym. W badaniu wzięło udział 255 respondentów. Zgodnie z przyjętą problematyką respondenci deklarowali aktywność turystyczną. Warunek ten zweryfikowano, wykorzystując pytanie filtrujące. Tylko 4 osoby zadeklarowały całkowity brak takiej aktywności. Zatem do analizy przyjęto próbę 251 respondentów. Zebrany materiał został poddany analizie ilościowej i jakościowej. W opracowaniu wykorzystano między innymi wskaźnik korelacji Pearsona oraz test U Manna-Whitneya.

Wyniki i dyskusja

Charakterystyka respondentów

W próbie przeważały kobiety (72,5%), co jest typowe dla badań ankietowych (Mulder i de Bruijne 2019). Z uwagi na dobór respondentów (generacja Z) większość ich zadeklarowała wykształcenie średnie (76,5%), 19,1% wyższe, a tylko 4,4% podstawowe i zasadnicze zawodowe (branżowe). Jest to również związane ze statusem zawodowym respondentów: 49% wskazało, że studiuje lub uczy się, 44,2% – jednocześnie studiuje i pracuje, a 6% – pracuje. Największa grupa respondentów zamieszkiwała miasta powyżej 500 tys. mieszkańców (41,4%). Niemal co czwarty respondent mieszkał na wsi (28,3%), a pozostali wskazali na miasta mniejsze niż 500 tys. mieszkańców.

Z punktu widzenia problematyki badań istotna była forma zamieszkania respondentów. Większość wskazała, że mieszka w bloku (48,2%), niewiele mniej w domu jednorodzinnym (42,6%) i tylko 8,8% w akademiku. Większość też mieszka z rodzicami (62,9%), 25,5% samodzielnie, a 11,6% wskazało opcje inne. Kwota, jaką respondenci dysponowali miesięcznie, to najczęściej do 1500 zł (43,8%), następnie od 1500 do 3000 zł (32,3%) oraz powyżej 3000 zł (23,9%).

Zachowania respondentów w codziennym otoczeniu

Pierwszym etapem badań było zweryfikowanie, na jakim poziomie respondenci oceniają własne zachowania odpowiedzialne środowiskowo i społecznie. Wyniki zamieszczono w tabeli 2.

Tabela 2. Ocena własnych zachowań odpowiedzialnych społecznie i środowiskowo (w skali 1–5, gdzie 5 – ocena najwyższa)

Wyszczególnienie	Ocena (w %)					M*	Me**
	1	2	3	4	5		
Wyłączanie światła, gdy nie jest potrzebne	2,5	8,8	16,2	27,5	45,1	4,0	4
Niemarnowanie jedzenia	2,5	13,2	28,4	35,8	20,1	3,6	4
Oszczędzanie wody	2,5	10,8	34,8	33,3	18,6	3,6	4
Segregacja śmieci	11,8	9,8	20,6	38,2	19,6	3,4	4
Zmniejszanie temperatury w pomieszczeniach	12,3	16,7	30,4	20,6	20,1	3,2	3
Redukcja zużycia ręczników papierowych	18,1	34,8	25,5	13,2	8,3	2,6	2
Wybór produktów lokalnych zamiast z importu	20,1	31,4	27,9	12,3	7,4	2,6	2
Ograniczenie jedzenia mięsa	35,3	21,6	20,6	4,7	14,7	2,5	2
Wspieranie organizacji proekologicznych	31,9	32,8	23,5	8,3	3,4	2,2	2

* Średnia

** Mediana

Źródło: opracowanie własne.

Respondenci najwyżej ocenili swoje zachowania w zakresie redukcji oświetlenia w pomieszczeniach (tab. 2). Na poziomie średnim ocenili działania w zakresie ograniczenia marnotrawstwa żywności, oszczędzania wody, segregacji śmieci oraz obniżania temperatury w pomieszczeniach. Zachowania te są w istotny sposób stymulowane czynnikami ekonomicznymi (koszty energii elektrycznej, ogrzewania) oraz prawnymi (segregacja śmieci). Relatywnie wysoka pozycja zachowań w zakresie oszczędzania wody znalazła też potwierdzenie w innych badaniach (Balińska i in. 2021). Tego typu praktyki proekologiczne młodzieży według Tapia-Fonllem i in. (2013) wskazują istotne powiązania z zachowaniami oszczędnymi, altruistycznymi i sprawiedliwymi.

Najniżej respondenci ocenili swoje zachowania w zakresie wspierania organizacji proekologicznych oraz redukcji spożycia mięsa, chociaż według badań Fundacji im. Heinricha Bölla oraz Fundacji Instytut na rzecz Ekorozwoju, 44% Polaków w wieku 15–29 lat zadeklarowało redukcję spożycia mięsa, a kolejne 8% dietę wegetariańską lub wegańską (Atlas mięsa 2022).

Tabela 3. Deklarowana częstotliwość wybranych zachowań odpowiedzialnych (w %)

Wyszczególnienie	Częstotliwość			
	nigdy	czasami	często	bardzo często
Rezygnacja z prasy papierowej na rzecz wydań elektronicznych	6,8	17,5	22,3	53,4
Wybieranie transportu zbiorowego	3,6	26,3	24,3	45,8
Korzystanie z filtrów do wody kranowej	15,5	22,3	21,5	40,6
Kupowanie produktów z recyklingu lub w opakowaniach z recyklingu	9,2	62,2	25,9	2,8
Przemieszczanie się rowerem	30,7	53,4	14,3	1,6

Źródło: opracowanie własne.

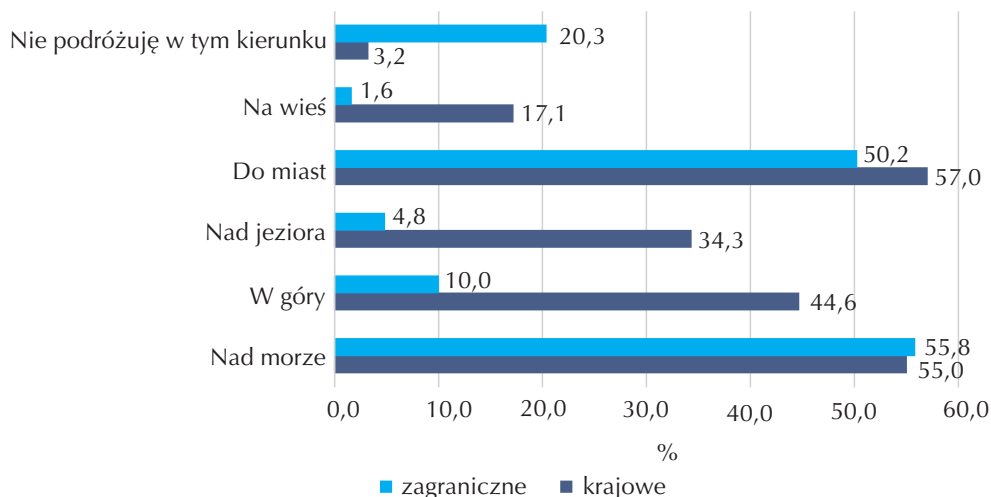
Co czternasty respondent wskazał, że nigdy nie rezygnuje z zakupu prasy papierowej na rzecz wydań elektronicznych, a ponad połowa wskazała, że bardzo często rezygnuje z wydań papierowych. Dość popularny wśród respondentów był również transport zbiorowy i korzystanie z filtrów do wody kranowej, co ogranicza liczbę wyrzucanych butelek plastikowych. Używanie produktów z recyklingu lub preferowanie produktów w opakowaniach z recyklingu było aktywnością praktykowaną przez większość respondentów „czasami”. Relatywnie rzadko respondenci korzystali z transportu rowerowego.

Aktywność turystyczna respondentów

Wszyscy respondenci byli aktywni turystycznie. Wyjazdy raz na kilka lat zadeklarowało 8,3% badanych, raz w roku 28,4%, 2 lub 3 razy w roku 46,6% oraz 4 razy i częściej 16,7%. Kilka osób wskazało, że nie podróżuje po kraju, ale wyjeżdża za granicę, oraz co piąty respondent zadeklarował brak wyjazdów zagranicznych. Preferowane przez respondentów kierunki wyjazdów turystycznych zostały przedstawione na rycinie 1.

Najbardziej popularne w przypadku wyjazdów krajowych były kierunki nad morze oraz do miast, co może być związane z rosnącą modą na *city break*. Kolejna typowa destynacja turystyczna, jaką są góry, była wymieniana na trzecim miejscu. Niemal co piąty respondent wskazał wieś, ale żaden z nich nie podał jej jako jedynej destynacji. Była ona wymieniana łącznie z wyjazdami w góry, nad morze czy nad jeziora. Niemal 8 na 10 respondentów wyjeżdżało turystycznie za granicę, wybierając podobnie jak w kraju tereny nadmorskie i miasta.

Najbardziej popularny wśród respondentów środek transportu to samochód (46,2%). Na kolejnych miejscach znalazły się: pociąg (26,3%), samolot (21,1%) oraz autokar/autobus (4,0%). Preferowana forma zakwaterowania to zdecydowanie typowe

Ryc. 1. Preferowane przez respondentów kierunki wyjazdów turystycznych (w %) (respondenci mogli wskazać więcej niż jedną odpowiedź)

Źródło: opracowanie własne.

we objekty hotelarskie (hotel, motel, pensjonat), na które wskazało 60,6% respondentów. Na mieszkanie do wynajęcia wskazało 29,5%, a pozostali wybierali hostele (5,6%), pole namiotowe i inne (3,2%). Żaden respondent nie wskazał na kemping.

Zachowania odpowiedzialne środowiskowo i społecznie w czasie wyjazdów turystycznych

Głównym przedmiotem zainteresowań badawczych były zachowania odpowiedzialne środowiskowo i społecznie w trakcie wyjazdów turystycznych.

Tabela 4. Ocena własnych działań w trakcie wyjazdu turystycznego (w skali 1–5, gdzie 5 – ocena najwyższa)

Wyszczególnienie	Oceny (w %)					M*	Me**
	1	2	3	4	5		
Korzystanie tylko z wytyczonych szlaków na terenach przyrodniczych	2,5	9,0	12,9	27,9	47,8	4,1	4
Niemarnowanie żywności (zamawianie, nakładanie na talerz tyle, ile ma być zjedzone)	2,5	9,5	17,9	29,9	40,3	4,0	4

Tabela 4. cd.

Wyszczególnienie	Oceny (w %)					M*	Me**
	1	2	3	4	5		
Przestrzeganie ciszy nocnej	2,0	14,4	20,9	27,9	34,8	3,8	4
Zdobywanie wiedzy na temat odwiedzanego miejsca przed przyjazdem	1,0	11,4	25,9	25,9	35,8	3,8	4
Redukcja zużycia wody (np. krótki prysznic zamiast długiej kąpieli)	5,0	18,9	28,4	28,9	18,0	3,4	3

* Średnia

** Mediana

Źródło: opracowanie własne.

Respondenci najwyżej ocenili swoje zachowania w zakresie korzystania tylko z wytyczonych szlaków, a najniżej w kwestii redukcji zużycia wody podczas zabiegów higieny osobistej. Zweryfikowano te oceny w zależności od zmiennych społeczno-demograficznych (tab. 5).

Tabela 5. Ocena własnych działań w trakcie wyjazdu turystycznego w zależności od zmiennych społeczno-demograficznych (M, Me w skali 1–5, gdzie 5 – ocena najwyższa)

Zmienne		M/Me	Niemarnowanie żywności (zamawianie, nakładanie tyle, ile ma być zjedzone)	Redukcja zużycia wody (np. krótki prysznic zamiast długiej kąpieli)	Korzystanie tylko z wytyczonych szlaków na terenach przyrodniczych	Przestrzeganie ciszy nocnej	Zdobywanie wiedzy na temat odwiedzanego miejsca przed przyjazdem
Płeć	Kobiety	M	4,0	3,5	4,2	4,0	3,9
		Me	4	4	5	4	4
	Mężczyźni	M	3,9	3,1	3,8	3,3	3,7
		Me	4	3	4	3	4
Miejsce zamieszkania	Wieś	M	4,0	3,5	4,0	3,9	3,8
		Me	4	4	4	4	4
	miasta do 500 tys.	M	4,0	3,3	4,3	3,8	3,9
		Me	4	3	5	4	4
	miasta powyżej 500 tys.	M	3,9	3,3	4,2	3,7	3,9
		Me	4	3	5	4	4

Zmienne		M/Me	Niemarnowanie żywności (zamawianie, nakładanie tyle, ile ma być zjedzone)	Redukcja zużycia wody (np. krótki prysznic zamiast długiej kąpieli)	Korzystanie tylko z wytoczonych szlaków na terenach przyrodniczych	Przestrzeganie ciszy nocnej	Zdobywanie wiedzy na temat odwiedzanego miejsca przed przyjazdem
Forma zamieszkania	Blok/akademik	M	3,9	3,4	4,1	3,8	3,8
		Me	4	3	4	4	4
	Dom jednorodzinny	M	4,0	3,2	4,1	3,6	3,8
		Me	4	4	4	4	4

Źródło: opracowanie własne.

Kobiety wyżej niż mężczyźni oceniły własne zachowania odpowiedzialne społecznie i środowiskowo na wyjazdach turystycznych, przy czym najwyższa różnica dotyczyła przestrzegania ciszy nocnej. Natomiast oceny według kryterium miejsca i formy zamieszkania różniły się w niewielkim stopniu w odniesieniu do pojedynczych zachowań. Wyniki te znajdują potwierdzenie w badaniach Balińska i in. (2021), Brécard i in. (2009), Saboya de Aragão i Alfinito (2021).

Tabela 6. Deklarowana częstotliwość wybranych zachowań w trakcie wyjazdów turystycznych (w %)

Wyszczególnienie	Częstotliwość			
	nigdy	czasami	często	bardzo często
Stosowanie się do regulaminów miejsc chronionych oraz obiektów turystycznych w odwiedzanych miejscach	2,0	10,5	28,6	58,9
Wybór lokalnych restauracji zamiast obiektów znanych sieci gastronomicznych	3,2	39,1	34,7	23,0
Wybór żywności lokalnych producentów	9,7	50,0	32,7	7,7
Wybór środka transportu, który emituje mniej CO ₂	22,6	47,6	23,0	6,9
Korzystanie z jednorazowych opakowań	4,0	54,0	33,5	8,5
Używanie ekologicznych kosmetyków, zwłaszcza przy korzystaniu ze zbiorników wodnych	29,8	44,8	20,2	5,2
Wybór miejsc zakwaterowania, w których stosowane są rozwiązania proekologiczne	31,9	49,2	16,9	2,0
Pozostawianie po sobie śmieci na plaży, w lesie itp.	90,7	4,0	3,2	2,0

Źródło: opracowanie własne.

Jako „bardzo częste” zachowania respondenci wskazali na stosowanie się do regulaminów w miejscach chronionych oraz w obiektach turystycznych. Co czwarty respondent przyznał, że bardzo często wybiera lokalne restauracje zamiast znanych sieciówek gastronomicznych. Warto podkreślić jest to, że 9 na 10 respondentów nigdy nie zostawia po sobie śmieci na plaży i w lesie.

Korzystając z testu U Manna-Whitneya, wykazano, że istnieje statystycznie istotna różnica (wynik istotny przy $p < 0,05$) w częstotliwości zachowań kobiet i mężczyzn w zakresie:

- stosowania się do regulaminów miejsc chronionych oraz obiektów turystycznych w odwiedzanych miejscach (średnia rang kobiet 106,74; średnia rang mężczyzn 85,77; $U = 3177,5$, $p = 0,0226$),
- wyboru miejsc zakwaterowania, w których stosowane są rozwiązania proekologiczne (średnia rang kobiet 107,91; średnia rang mężczyzn 82,66; $U = 3006,5$, $p = 0,0061$),
- używania ekologicznych kosmetyków zwłaszcza przy korzystaniu ze zbiorników wodnych (średnia rang kobiet 107,74; średnia rang mężczyzn 83,12; $U = 3031,5$, $p = 0,0076$).

W badanej próbie kobiety istotnie częściej niż mężczyźni praktykowały wymienione powyżej zachowania. W przypadku pozostałych uwzględnionych w tabeli 6 zachowań nie odnotowano statystycznie istotnej różnicy między kobietami a mężczyznami.

Wyniki badań innych autorów potwierdzają, że kobiety częściej niż mężczyźni prezentują postawy odpowiedzialne ekologicznie (Xiao i Hong 2010). Smerichevskiy i in. (2018) podkreślają jednocześnie, że kobiety są bardziej aktywnymi konsumentami dóbr i usług ekologicznych, dbając w ten sposób o zdrowie swoich rodzin. Również z badań Antonettiego i Maklana (2014), Brough i in. (2016), Jaski i in. (2022) wynika, że zachowania odpowiedzialne społecznie i środowiskowo są częściej zauważane u kobiet niż mężczyzn. Z kolei Swim i in. (2018) podkreślają, że wynika to z wyższej wrażliwości społecznej kobiet w porównaniu z mężczyznami. Podobne wnioski sformułowali Houser i in. (2022), analizując czynniki wpływające na politykę adaptacyjną. Z badań Kahsay i in. (2021) wynika, że udział kobiet w formalnym procesie decyzyjnym jest niezbędny, aby realizować cele ekologiczne.

Korzystając ze współczynnika korelacji Pearsona, zweryfikowano zależność między zachowaniami w zakresie oszczędzania wody w codziennym otoczeniu i w trakcie wyjazdów turystycznych oraz analogicznie w zakresie niemarnowania żywności. W pierwszym przypadku wskaźnik ten wynosił 0,403, a drugim 0,332, co wskazuje na słabą zależność. Nie wykazano natomiast zależności między intensywnością wyjazdów turystycznych a oceną i częstotliwością poszczególnych zachowań odpowiedzialnych w trakcie wyjazdów turystycznych.

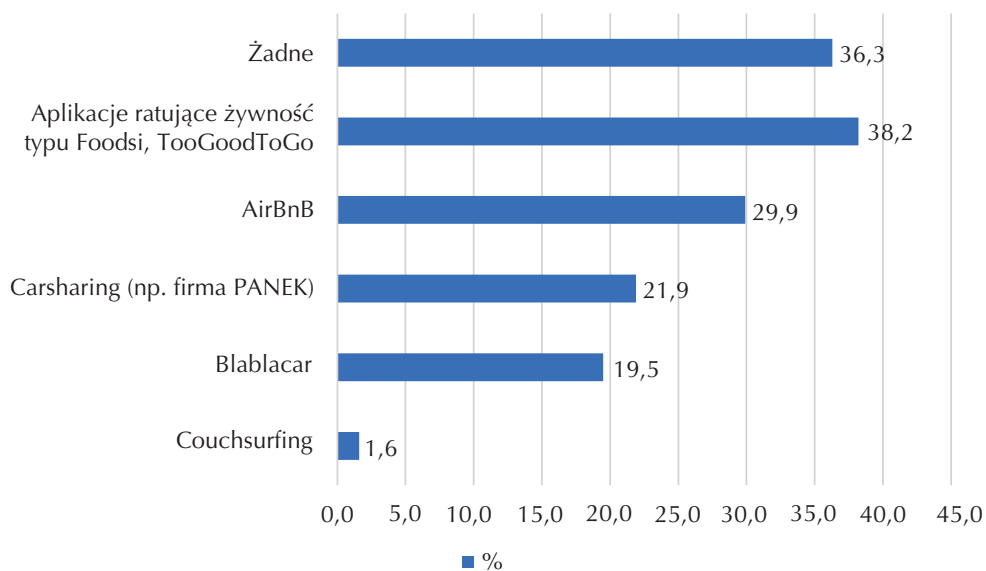
Przejawem zachowań odpowiedzialnych jest również korzystanie z różnych form współdzielenia, co zobrazowano na rycinie 2.

Najbardziej popularne wśród respondentów były aplikacje pozwalające na zakup artykułów spożywczych i gotowych dań po okazyjnej cenie. Niemal co trzeci respondent korzystał z wynajmu krótkoterminowego poprzez Airbnb, a co piąty z wynajmu samochodów. Należy pokreślić, że znaczna część (ponad 36%) respondentów nie korzystała z żadnych wymienionych rozwiązań.

Z badań Balińskiej i Staškiewicz (2021) wynika, że na popularność rozwiązań sharingowych w największym stopniu wpływa powiązanie ich z aplikacjami mobilnymi, które pozwalają na szybkie pozyskanie informacji, często z zachowaniem ustawień spersonalizowanych.

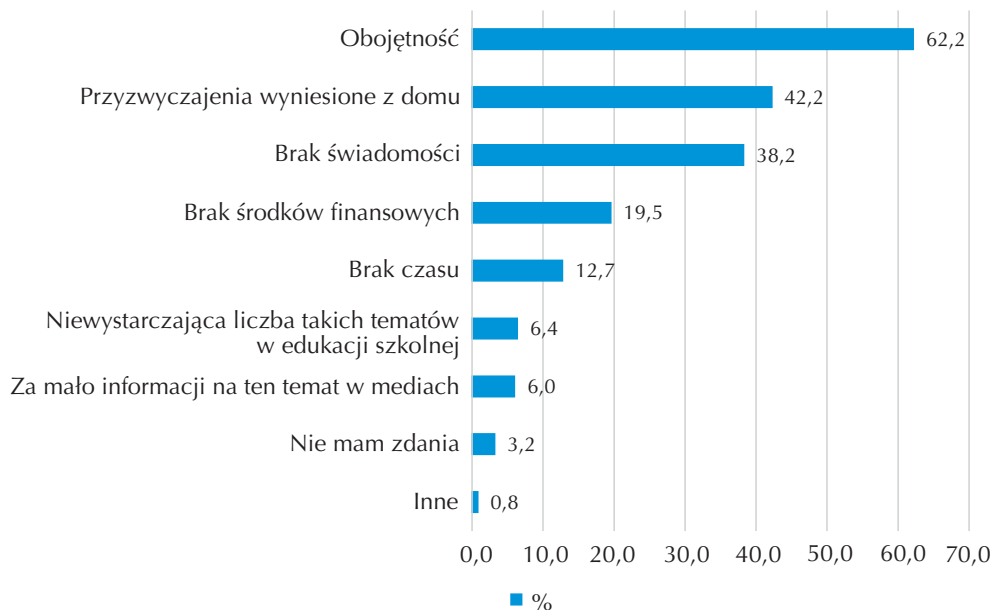
W badaniach zweryfikowano również powody nieprzestrzegania zasad odpowiedzialnego podróżowania (ryc. 3).

Zdaniem większości respondentów brak odpowiedzialnych zachowań jest spowodowany obojętnością. Na kolejnych miejscach znalazły się przyzwyczajenia wyniesione z domu oraz brak świadomości zagrożeń. Aspekt finansowy był istotny tylko w opinii co piątego respondenta. Zdecydowanie najmniej wskazań uzyskały odpowiedzi związane z edukacją formalną i nieformalną. Jak wynika z badań (Jaska i in. 2022, Lutzke i in. 2019), młode pokolenia coraz częściej korzystają z nieograniczonych zasobów informacji udostępnianych przez nowe media.

Ryc. 2. Wybrane rozwiązanie sharingowe wykorzystywane przez respondentów (respondenci mogli wskazać więcej niż jedną odpowiedź)

Źródło: opracowanie własne.

Ryc. 3. Powody nieprzestrzegania zasad odpowiedzialnego podróżowania (respondenci mogli wskazać maksymalnie dwie odpowiedzi)

Źródło: opracowanie własne.

Podsumowanie

Z przeprowadzonych badań wynika, że reprezentanci pokolenia Z oceniają swoje zachowania odpowiedzialne środowiskowo i społecznie na poziomie dobrym i średnim. Najwyżej w codziennym otoczeniu ocenili swoje zachowania związane ze zużyciem energii elektrycznej oraz niemarnowaniem jedzenia i wody, a w trakcie wyjazdu turystycznego korzystanie z wytyczonych szlaków turystycznych i niemarnowanie żywności. Współczynnik korelacji Pearsona wykazał niską zależność między oszczędzaniem wody oraz żywności w miejscu zamieszkania i w trakcie wyjazdu turystycznego. Z kolei redukcja zużycia woda w trakcie wyjazdu turystycznego była przez respondentów oceniona niżej ($M = 3,4$, $Me = 3$) niż to samo zachowanie w miejscu zamieszkania ($M = 3,6$, $Me = 4$). Najczęstszym zachowaniem w miejscu zamieszkania była rezygnacja z zakupu prasy drukowanej na rzecz wydań elektronicznych oraz korzystanie z transportu zbiorowego. Podczas wyjazdów turystycznych było to stosowanie się do regulaminów miejsc objętych ochroną, korzystanie z lokalnych restauracji zamiast sieciówek gastronomicznych w miejscowościach turystycznych. Zmienną różnicującą ocenę oraz

częstotliwość zachowań odpowiedzialnych środowiskowo i społecznie w trakcie wyjazdów turystycznych była płęć. Kobiety istotnie wyżej niż mężczyźni oceniły niektóre z analizowanych zachowań. Główne bariery ograniczające właściwe zachowania to w opinii respondentów obojętność, brak wzorców wyniesionych z domu oraz brak świadomości ekologicznej.

Zaprezentowane wyniki badań nie wyczerpują analizowanego zagadnienia. Należy je traktować jako wstęp do dalszych rozszerzonych i pogłębionych analiz o charakterze interdyscyplinarnym.

Bibliografia

- Adamski P., Ciapała Sz. 2016. Turystyka przyrodnicza, ekoturystyka i turystyka zrównoważona. Problemy klasyfikacyjne. *Folia Turistica*, 40, 9–26.
- Antonetti P., Maklan S. 2014. Feelings that Make a Difference: How Guilt and Pride Convince Consumers of the Effectiveness of Sustainable Consumption Choices. *Journal of Business Ethics*, 124(1), 117–134.
- Atlas mięsa 2022. Fakty i dane na temat zwierząt, które zjemy. 2022. Fundacja im. Heinricha Bölla w Warszawie oraz Fundacja Instytut na rzecz Ekorozwoju, Polska. <https://pl.boell.org/pl/2022/02/14/atlas-miesa-2022>.
- Balińska A., Jaska E., Werenowska A. 2021. The Role of Eco-Apps in Encouraging Pro-Environmental Behavior of Young People Studying in Poland. *Energies*, 14(16), 1–16. DOI: 10.3390/en14164946.
- Balińska A., Staśkiewicz D. 2021. Sharing economy w gospodarce turystycznej: kontekst teoretyczny i empiryczny. Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie.
- Brécarda D., Hlaimib B., Lucasa S., Perraudeau Y., Salladarréa F. 2009. Determinants of demand for green products: An application to eco-label demand for fish in Europe. *Ecological Economics*, 69(1), 115–125. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2009.07.017>.
- Brough A.R., Wilkie J.E.B., Ma J., Isaac M.S., Gal D. 2016. Is Eco-Friendly Unmanly? The Green-Feminine Stereotype and Its Effect on Sustainable Consumption. *Journal of Consumer Research*, 43, 567–582.
- CCPI. 2021. <https://ccpi.org/> (dostęp: 10.02.2023).
- Consilium.Europa. 2021. <https://www.consilium.europa.eu/pl/meetings/international-summit/2021/06/11-13/#> (dostęp: 10.02.2023).
- Ellen P.S. 1994. Do we know what we need to know? Objective and subjective knowledge effects on pro-ecological behaviors. *Journal of Business Research*, 30, 43–52.
- Etikan I. 2016. Comparison of Convenience Sampling and Purposive Sampling. *American Journal of Theoretical and Applied Statistics*, 5(1), 1–4. doi: 10.11648/j.ajtas.20160501.11.
- Gaston K.J., Soga M., Duffy S.J., Garrett J.K., Gaston S., Cox D.T.C. 2018. Personalised Ecology. *Trends in Ecology & Evolution*, 2(4), 995–1005.
- Germanwatch. 2021. <https://germanwatch.org/en/19552> (dostęp: 15.02.2023).

- Godlewska J. 2016. Teoretyczne i praktyczne aspekty rozwoju zrównoważonej turystyki na obszarach przyrodniczo cennych. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 452, 185–196.
- Houser M., Gazley B., Reynolds H., Browning E.G., Sandweiss E., Shanahan J. 2022. Public support for local adaptation policy: The role of social-psychological factors, perceived climatic stimuli, and social structural characteristics. *Global Environmental Change*, 72. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2021.102424>.
- Ito K., Angela K.-Y. Leung, Tengjiao Huang. 2020. Why do cosmopolitan individuals tend to be more pro-environmentally committed? The mediating pathways via knowledge acquisition and emotional affinity toward nature. *Journal of Environmental Psychology*, 68, 101395.
- Jabłońska K., Sobieraj A. 2013. Dobór próby badawczej czynnikiem sukcesu w prowadzonych badaniach empirycznych. *Obronność. Zeszyty Naukowe Wydziału Zarządzania i Dowodzenia Akademii, Obrony Narodowej*, 2(6), 40–48.
- Jaska E., Werenowska A., Balińska A. 2022. Environmentally and Socially Sustainable Behaviors of Generation Z in Poland Stimulated by Mobile Applications. *Energies*, MDPI, 15(21), 1–18. DOI: 10.3390/en15217904.
- Kahsay G.A., Nordén A., Bulte E. 2021. Women participation in formal decision-making: Empirical evidence from participatory forest management in Ethiopia. *Global Environmental Change*, 70. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2021.102363>.
- Kaiser F.G., Ranney M., Hartig T., Bowler P.A. 1999. Ecological Behavior, Environmental Attitude, and Feelings of Responsibility for the Environment. *European Psychologist*, 4(2), 59–74. DOI: 10.1027//1016-9040.4.2.
- Klein N. 2020. *To zmienia wszystko. Kapitalizm kontra klimat*. Muza, Warszawa.
- Klein N., Steffo R. 2022. *Jak zmienić wszystko. Młodzi na ratunek planecie*. Muza, Warszawa.
- Kowalczyk A. 2010. Turystyka zrównoważona – aspekty kulturowe. *Uwarunkowania i plany rozwoju turystyki*, 6, 19–29.
- Lutzke L., Drummond C., Slovic P., Árvai J., 2019. Priming critical thinking: Simple interventions limit the influence of fake news about climate change on Facebook. *Global Environmental Change* 58. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2019.101964>.
- Lyons S.T., Schweitzer L., Eddy S.W. 2015. How have careers changed? An investigation of changing career patterns across four generations. *J. Manag. Psychol.*, 30, 8–21.
- Majdak P. 2020. Turystyka zrównoważona na obszarach przyrodniczo cennych: konteksty teoretyczne – strategie – zastosowania. W: Red. J. Wojciechowska, M. Makowska-Iskierka. *Warsztaty z Geografii Turyzmu, Tom 10, Krajoznawstwo a turystyka*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, 171–182.
- Mulder J., de Bruijne M. 2019. Willingness of Online Respondents to Participate in Alternative Modes of Data Collection. *Survey Practice*, 12(1). <https://doi.org/10.29115/SP-2019-0001>.
- Nimczyk A., Seweryn R., Klimek K. 2019. Przedstawiciele pokolenia Z jako uczestnicy ruchu turystycznego. *Potrzeby – motywacje – zachowania*. Difin, Warszawa.
- Poland emissions. 2020. https://ec.europa.eu/poland/news/200917_emissions_cut_pl (dostęp: 15.02.2023).

- Ptak P. 2018. Indywidualizm metodologiczny Jamesa Buchanana i jego implikacje praktyczne. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, 349, 192–200.
- Saboya de Aragão B., Alfinito S. 2021. The relationship between human values and conscious ecological behavior among consumers: Evidence from Brazil. *Cleaner and Responsible Consumption*, 3, 100024. doi.org/10.1016/j.clrc.2021.100024.
- Smerichevskiy S., Kniazieva T., Kolbushkin Y., Reshetnikova I., Olejniczuk-Merta A. 2018. Environmental orientation of consumer behaviour: Motivational component. *Problems and Perspectives in Management*, 16(2), 424–437.
- Strategy. 2019–2024. https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en (dostęp: 20.02.2023).
- Swim J.K., Vescio T.K., Dahl J.L., Zawadzki S. J. 2018. Gendered discourse about climate change policies. *Global Environmental Change*, 48, 216–225, <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2017.12.005>.
- Tapia-Fonllem C., Corral-Verdugo V., Fraijo-Sing B., Durón-Ramos M.F. 2013. Assessing Sustainable Behavior and its Correlates: A Measure of Pro-Ecological, Frugal, Altruistic and Equitable Actions. *Sustainability*, 5, 711–723. doi:10.3390/su5020711.
- Xiao C., Hong D. 2010. Gender differences in environmental behaviors in China. *Popul. Environ.*, 32, 88–104. <https://doi.org/10.1007/s11111-010-0115-z>.

Agroturystyka przykładem przedsiębiorczości na obszarach wiejskich w świetle pamiętników agroturystyki

Agritourism as an example of entrepreneurship in rural areas in the light of agritourism diaries

JAN SIKORA

AGNIESZKA WARTECKA-WAŻYŃSKA

Streszczenie

W artykule przedstawiono charakterystykę czynników determinujących przedsiębiorczość agroturystyczną na wsi. Wskazano na znaczenie czynników wewnętrznych, przede wszystkim cech osobowości gospodarza i rodziny oraz zewnętrznych związanych z środowiskiem lokalnym, jak np. przyroda, kultura, władza i instytucje lokalne. Celem artykułu było udzielenie odpowiedzi na pytanie, które z powyższych czynników w sposób wiodący motywują do podjęcia przedsiębiorczości agroturystycznej? Realizacja przyjętego celu łączyła się z zastosowaniem odpowiedniej metody badawczej, dzięki której otrzymane wyniki udzieliły odpowiedzi na sformułowane pytanie. Metodą tą jest analiza biografii osób prowadzących gospodarstwa agroturystyczne. Analiza materiału badawczego wskazała, że w działalności agroturystycznej wiodące znaczenie mają cechy osobowości osób związanych z agroturystyką. Otrzymane wyniki mają walor poznawczy i praktyczny. Poznawczy odnosi się do rozpoznania cech osobowości, a praktyczny do ich kształtowania i wykorzystania w przedsiębiorczości agroturystycznej.

Słowa kluczowe: obszary wiejskie, przedsiębiorczość, agroturystyka, pamiętniki, osobowość, instytucje.

Summary

The article presents characteristic factors determining agritourism entrepreneurship in the countryside. The importance of internal factors, primarily the personality of the host and family, and external factors related to the local environment, such as nature, culture, authority and local institutions, were indicated. The objective of the present article was to answer the question, which of the above factors are the leading motivators to undertake agritourism entrepreneurship? The implementation of the adopted objective required the application of an appropriate research method to provide an answer to the formulated question. The method consisted in the analysis of biographies of persons running agritourism farms. The analysis of the research material indicated that the personality traits of people associated with agritourism are of key importance to agritourism activities. The obtained results have a cognitive and practical value. Cognitive value refers to the recognition of personality traits, and practical value, to their shaping and use in agritourism entrepreneurship.

Keywords: rural areas, entrepreneurship, agritourism, memoirs, personality, institutions.

Wstęp

Agroturystyka determinowana jest czynnikami społecznymi, ekonomicznymi, przyrodniczymi, organizacyjno-prawnymi, technicznymi. Ontologiczną wartością jej istnienia i rozwoju jest człowiek oraz jego atrybuty: ruch, czas, przestrzeń. To on, posiadający gospodarstwo agroturystyczne na odpowiedniej przestrzeni, we właściwym sobie czasie podejmuje działania zmierzające do przygotowania siebie, rodziny i gospodarstwa na przyjmowanie turystów. Wykazuje zatem postawę przedsiębiorczą, ukierunkowaną na usługi agroturystyczne i przyjmowanie turystów.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie wybranych czynników składających osoby z gospodarstwa rolnego do przedsiębiorczości agroturystycznej i tworzenia podmiotu gospodarczego, jakim jest gospodarstwo agroturystyczne. W realizacji celu opracowania posłużono się metodą analizy biograficznej, inaczej zwaną analizą dokumentów osobistych. Materiał badawczy w tej metodzie stanowią autobiografie, wspomnienia, zapisane relacje, listy. W artykule wykorzystano wspomnienia osób prowadzących gospodarstwa agroturystyczne. Prace ich w drodze konkursu opublikowane zostały w dziele zbiorczym pt. *Pamiętniki agroturystyki*, wydanym przez Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Brwinowie, Oddział w Krakowie, w 2012 roku.

W artykule omówiono literaturę dotyczącą obszarów wiejskich, gospodarstwa agroturystycznego, problemu przedsiębiorczości agroturystycznej. Scharakteryzowano naukową wartość metody biograficznej oraz materiału zawartego w pamiętnikach agroturystyki. Przedstawiono charakterystykę uwarunkowań osobowościowych osób zajmujących się agroturystyką, uwarunkowań kulturowych, instytucjonalnych agroturystyki, które dominowały w pamiętnikach. Na zakończenie artykułu podkreślono znaczenie poznawcze i praktyczne pamiętników agroturystyki.

Literatura przedmiotu badań

Obszary wiejskie

Zgodnie z założeniem Głównego Urzędu Statystycznego obszarem wiejskim w Polsce jest terytorium położone poza granicami administracyjnymi miast. W literaturze występuje propozycja szerokiego ujęcia obszarów wiejskich, uwzględniającego takie płaszczyzny, jak: rozwój gospodarczy, strukturę demograficzną, stopień zagospodarowania infrastrukturalnego, problemy sieci osadniczej oraz zagrożenia związane z naruszaniem równowagi środowiska naturalnego (Krzyżanowska 2009). Z zagadnieniem obszaru wiejskiego łączy się pojęcie „wieś”. Główny Urząd Statystyczny w swoim nazewnictwie przez wieś rozumie pozostałe terytorium kraju, które nie wchodzi w obszar położony w granicach administracyjnych miasta (Rocznik Statystyczny Województw 2021). Inne definicje wsi wskazują na jej wieloaspektowe ujęcie. „Wieś to pewna przestrzeń, w obrębie której zachodzą rozmaite zjawiska lub rozgrywają się różne procesy ekonomiczne, społeczne, polityczne i kulturowe. Jest rozumiana jako społeczność lokalna (wiejska) żyjąca na określonym terytorium, posiadająca specyfikę wiejskiej kultury, wiejskiego obyczaju czy tradycji, charakteryzująca się specyficznymi typami osobowości ludzkiej, ukształtowanymi w wiejskim środowisku” (Gorlach 2004, s. 14). Obszary wiejskie i znajdujące się na nich wsie należałoby rozumieć szerzej, niż to określają definicje Głównego Urzędu Statystycznego. Przede wszystkim konieczne jest uwzględnianie społecznych, ekonomicznych i technicznych aspektów. Na tych obszarach bowiem, istotnych dla rozwoju kraju, za sprawą ich mieszkańców zachodzą zróżnicowane przemiany gospodarcze i społeczno-kulturowe.

Obszary wiejskie w Polsce zajmują około 93% powierzchni kraju i zamieszkuje je 38% mieszkańców. Charakterystyczną cechą przemian obszarów wiejskich jest ich wielofunkcyjny rozwój. Powszechnie przyjmuje się, że wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich to idea aktywizacji wsi i dywersyfikacja działalności

gospodarczej, zgodnie z którą przyszłość ludności wiejskiej jest związana nie tylko z rolnictwem, lecz także z innymi działami gospodarki. Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich łączy się z wprowadzaniem w wiejską przestrzeń coraz większej liczby nowych funkcji pozarolniczych: produkcyjnych, handlowych, usługowych. Koncepcja ta ma na celu tworzenie nowych miejsc pracy i przezwyciężanie bezrobocia, poszukiwanie odmiennych źródeł zarobkowania w zawodach związanych z otoczeniem rolnictwa oraz z działalnością gospodarczą niezwiązaną z rolnictwem a wykorzystującą wiejskie zasoby wytwórcze. Z ideą tą łączy się rozwój lokalnej przedsiębiorczości, rozwój infrastruktury na wsi, podnoszenie poziomu wykształcenia i kwalifikacji mieszkańców wsi. Powoduje to osobiste zaangażowanie mieszkańców, wypływające z odpowiedzialności za własną przyszłość, uaktywnianie potencjału społeczności wiejskiej, jakim jest kapitał ludzki i społeczny (Sikora 2012).

Gospodarstwo agroturystyczne

Realizacja idei rozwoju wielofunkcyjnego obszarów wiejskich wymaga zachowań przedsiębiorczych mieszkańców wsi, czego efektem są odpowiednie podmioty gospodarcze, w tym między innymi gospodarstwa rolne i agroturystyczne. Jeżeli gospodarstwo rolne, w celu zwiększenia swojej dochodowości, wzbogaca działalność rolniczą o inne dodatkowe formy działalności, np. turystyczną, wówczas staje się gospodarstwem agroturystycznym.

Gospodarstwo agroturystyczne sprzężone jest z życiem rodziny rolnika jako jego załogi. Cechą tegoż gospodarstwa jest to, że nie jest ono tylko produkcyjne, lecz jednocześnie jest to gospodarstwo rodzinne i domowe. Sprzyja to lepszemu samopoczuciu i zaspokojeniu potrzeb przebywających w nim turystów, co trudno znaleźć w innych przedsiębiorstwach turystycznych. Działalność gospodarstwa agroturystycznego wymaga nie tylko ziemi pod uprawę, lecz także innych środków produkcji, chęci i zaangażowania znajdujących się w nim osób, siedliska ludzkiego, czyli mieszkania dla rodziny i dla przebywających w nim turystów. Realizacja tych warunków wymaga określenia zasobów materialnych, psychicznych i świadomościowych, często przypisywanych nieskrępowanej przedsiębiorczości.

Przedsiębiorczość i przedsiębiorca w agroturystyce

Problematyka przedsiębiorczości interesowała i interesuje przedstawicieli wielu dyscyplin naukowych, ekonomii, socjologii, zarządzania, prawa, psychologii. Ekonomista widzi w przedsiębiorcy osobę, która łączy zasoby kapitału finansowego, majątkowego, ludzkiego i przyrodniczego w celu uzyskania większej wartości od posiadanej wcześniej. Psycholog dostrzega w nim osobę kierowaną

przez potrzeby wewnętrznych osiągnięć, sprawdzenie się w różnych sytuacjach. W ujęciu socjologicznym przedsiębiorca postrzega drugiego przedsiębiorcę jako konkurenta, z którym musi toczyć grę rynkową i przełamywać bariery rozwoju własnego przedsiębiorstwa, bądź jako przyjaznego partnera do współpracy. Nauki o zarządzaniu podkreślają, że przedsiębiorca to osoba, która umiejętnie podejmuje decyzje, organizuje i koordynuje zasoby ekonomiczne, finansowe i ludzkie, i nie unika innowacji. Dorobek tych nauk wnosi cenny wkład w określenie znaczenia przedsiębiorcy i jego aktywnej postawy zwanej przedsiębiorczością, w tworzenie zorganizowanych działań instytucjonalnych ujętych jako przedsiębiorstwa oraz w rozwój gospodarczy i społeczny zbiorowości ludzkich. Działania przedsiębiorcze często są ryzykowne, gdyż tylko niewielu spośród tzw. przedsiębiorców wie, co robi i jaki skutek osiągną podejmowane przez nich w tym zakresie decyzje. Muszą być one jednak systematyczne, należy nimi kierować, a przede wszystkim niezbędne staje się ich oparcie na celowej innowacji (Karwowski 2001, Drucker 2017).

Należy zatem podkreślić, że przedsiębiorczością zajmuje się przedsiębiorca i jego przedsiębiorstwo. Kierując się motywem zysku i wykorzystując cechy osobowości przedsiębiorcy, zakłada on przedsiębiorstwo na własny rachunek, angażuje w nie swoje lub powierzone mu zasoby majątkowe, a następnie podejmując decyzje w warunkach nieustannej niepewności, prowadzi je, ponosząc przy tym ryzyko ekonomiczne. Przedsiębiorca wraz ze swoim zachowaniem przedsiębiorczym staje się kluczową postacią w przedsiębiorstwie (Sudoł 2002). Spośród wielu motywów podejmowania zachowań przedsiębiorczych do ważniejszych zalicza się (Skowroński 1998):

- dążenie do niezależności;
- chęć osiągnięcia wyższych dochodów;
- pozostawanie bez pracy z powodu bezrobocia.

Stopień oddziaływania tych motywów oraz ich hierarchia ważności w różnych miejscach i czasie są trudne do uchwycenia. Decyduje o tym rynek popytu.

W literaturze naukowej można wskazać trzy główne kryteria wyróżniania przedsiębiorcy oraz jego aktywności zwanej przedsiębiorczością. Są to (Piasecki, red. 2001):

- funkcje ekonomiczne przedsiębiorcy;
- indywidualne cechy osobowe;
- sposób menedżerskiego postępowania (zarządzania).

Zgodnie z kryterium funkcji ekonomicznych przedsiębiorcy przedsiębiorcą jest osoba specjalizująca się w podejmowaniu decyzji dotyczących lokalizacji, formy i użycia surowców w wytwarzaniu produktu, świadczeniu usług i biorąca

za te czynności odpowiedzialność. Uzupełnieniem tego pojęcia jest definicja przedsiębiorczości wskazująca na aktywną postawę przedsiębiorcy. Przedsiębiorczość w tym przypadku odnosi się do kreowania odmiennych, niekiedy nowych wartości wymagających odpowiedniego czasu, wysiłku finansowego, psychicznego, społecznego i związanego z tym ryzyka. Przedsiębiorca oczekuje uzyskania nagrody finansowej (efekt ekonomiczny) i osobistej satysfakcji (efekt psychospołeczny).

Wśród definicji uwzględniających indywidualne cechy osobowości przedsiębiorcy wskazywane są takie cechy, jak: inicjatywa, silna zdolność przekonywania, raczej umiarkowana, a nie wysoka, skłonność do podejmowania ryzyka, elastyczność, kreatywność, niezależność (autonomia), potrzeba osiągnięć, wyobraźnia, przywództwo. Wszystkie te cechy mogą występować u każdego przedsiębiorcy, z tym że stopień wyposażenia w nie jest różny w zależności od podejmowanych działań oraz warunków i otoczenia. Zgodnie z tą koncepcją przedsiębiorcą jest osoba przedsiębiorcza, która podejmuje działania ekonomiczne wsparte jego cechami osobowościowymi.

Kryterium menedżerskiego postępowania wyróżniające przedsiębiorcę wskazuje, że przedsiębiorczość jest sposobem sprawnego zarządzania firmą, efektywnym i skutecznym wykonywaniem funkcji zarządzania przez menedżera, to jest: planowania, organizowania, motywowania i kontrolowania. Takie zachowania mogą być odniesione zarówno do postępowania indywidualnego osób, jak i do zespołów ludzkich, instytucji i całej gospodarki.

Wymienione kryteria wyróżniania przedsiębiorcy wskazują na zakres jego działań ujmowanych jako przedsiębiorcze i powodują, że przedsiębiorcę można postrzegać z różnych perspektyw. Działania przedsiębiorcze można porównać do postawy społecznej reprezentowanej przez przedsiębiorców przejawiającej się w cechach osobowościowych oraz sposobach ich zachowania. Postawa ta, zgodnie ze strukturalną koncepcją postaw, zawiera trzy komponenty: poznawczy, emocjonalno-oceniający i zachowawczy. Komponent poznawczy odnosi się do umiejętności i wiedzy przedsiębiorcy, emocjonalno-oceniający łączy się z jego cechami osobowości, a zachowawczy ze sposobem działania (tab. 1).

Wskazanie jednolitego stanowiska wyjaśniającego pojęcie przedsiębiorczości w literaturze jest trudne (Szuszkiewicz-Idziaszek 2019). Wielu przedstawicieli zainteresowanych problematyką przedsiębiorczości przyjmuje, że przedsiębiorczość jest procesem tworzenia czegoś nowego oraz że między przedsiębiorczością a innowacją zachodzi określony związek. Staje się to możliwe dzięki wyodrębnieniu wspólnych obiektywnych i subiektywnych uwarunkowań przedsiębiorczości. Warunki subiektywne łączą się z osobowością przedsiębiorcy. Zalicza się do nich wiedzę, kwalifikacje, motywy oraz cechy osobowości, takie jak: motywacja osiągnięć, pracowitość, wytrwałość w działaniu, kreatywność i innowacyjność,

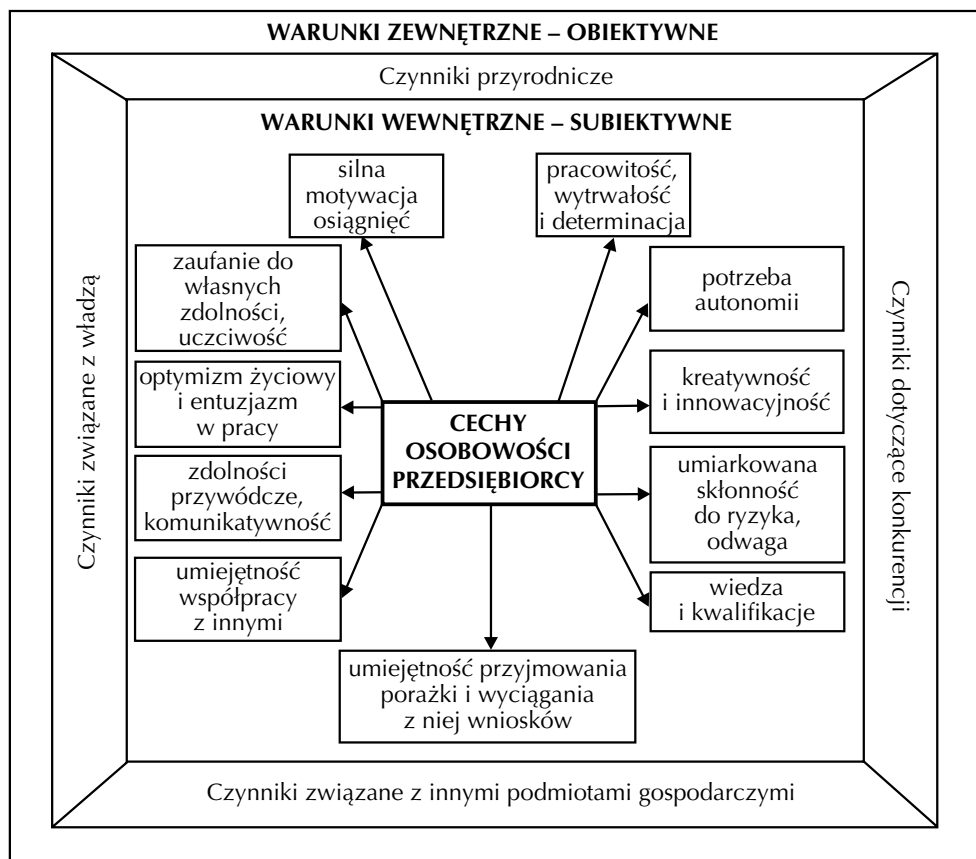
Tabela 1. Komponenty postawy przedsiębiorczej

KOMPONENTY		
Emocjonalno-oceniający (cechy osobowości)	Poznawczy (umiejętność i wiedza)	Zachowawczy (sposób działania)
Poczucie własnej wartości	Umiejętność samooceny	Rozwijanie swoich mocnych stron i eliminowanie słabszych
Wiara w siebie i optymizm	Wyznaczanie sobie celów długo-, średnio- i krótkoterminowych	Działanie w kręgu własnego wpływu (zmienia to, co może zmienić)
Wewnętrzna motywacja do działania i uczenia się	Ustalanie priorytetów w realizacji celów	Tworzenie wariantów realizacji celów
Potrzeba osiągnięć, twórczość i kreatywność	Dostrzeganie szans umożliwiających osiągnięcie celów	Skuteczność działania w zmieniających się warunkach (elastyczna reakcja na zmiany)
Aktywność	Rozwiązywanie problemów (indywidualnie i grupowo)	Wykorzystanie pojawiających się możliwości
Samodzielność i odpowiedzialność	Podejmowanie decyzji (indywidualnie i grupowo)	Podejmowanie działań innowacyjnych i ponoszenie ryzyka
Otwartość na innych ludzi i zachodzące zmiany, tolerancja	Współdziałanie w zespole	Dbłość o własny rozwój i rozwój członków zespołów
Niezależność, świadomość mocnych i słabych stron	Skuteczne komunikowanie się i negocjowanie	–
Wytrwałość	Korzystanie z nowoczesnych źródeł informacji i ich selekcja	–

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Sobiecki (2003).

odwaga i skłonność do ryzyka, umiejętność współpracy i komunikowania się, optymizm życiowy i entuzjazm w pracy, uczciwość i zaufanie do własnych zdolności (Sudoł 2006). Warunki obiektywne należą do tzw. sytuacji zewnętrznych, które powinny zapewniać swobodę wyboru działań przedsiębiorczych. Należą tutaj przede wszystkim: czynniki przyrodnicze, zwane „naturą”, np. klimat, gleba, temperatura, bogactwa naturalne; czynniki tworzone przez władzę lokalną i ponadlokalną dotyczące przepisów prawnych, podatkowych, własności gospo-

darcej; czynniki związane ze współpracą z innymi podmiotami, jak np. banki, firmy ubezpieczeniowe, firmy doradcze, pośredniczące, dostawcze; czynniki odnoszące się do konkurencji i przeciwników osób przedsiębiorczych. Wszystkie uwarunkowania zewnętrzne mogą sprzyjać lub nie sprzyjać rozwojowi postaw przedsiębiorczych. Cechy osobowości przedsiębiorcy (warunki subiektywne) oraz uwarunkowania obiektywne przedsiębiorczości przedstawiono na rycinie 1.

Ryc. 1. Czynniki wewnętrzne i zewnętrzne przedsiębiorcy

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Sudoł (2006).

Podstawą rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich jest funkcjonowanie gospodarstw agroturystycznych i innych podmiotów gospodarczych. Istotą tych podmiotów jest czynnik osobowy, który wyraża się w tym, że działają one przez ludzi i dla ludzi (Kożuch i Dyhdalewicz 2004). W przedsiębiorczości na wsi muszą jednocześnie zaistnieć trzy niezbędne czynniki i bodźce, cechy osobowo-

ści, środki i środowisko. Jeżeli czynniki związane ze środkami i środowiskiem będą hamowały entuzjazm dla przedsiębiorczości agroturystycznej, to na pewno bodźce związane z cechami osobowości właściciela gospodarstwa agroturystycznego i jego rodziny ukierunkowane na poszukiwanie sposobów przeciwdziałających zmniejszaniu się dochodów będą dominujące. W sytuacji, gdy istnieje motywacja i potrzeba ekonomiczna, wsparta cechami osobowości w kierunku innowacyjności, pomysłowości na agroturystykę, to pozostałe czynniki możliwe są do zaadaptowania i wykorzystania (Sikora i Wartecka-Ważyńska 2009).

Metoda badań. Wartość naukowa metody biograficznej – pamiętniki agroturystyki

Podjęcie decyzji o przyjmowaniu turystów w gospodarstwie może świadczyć o otwartości na innych ludzi, na zmiany zachodzące w środowisku wiejskim, a także o skłonności do ryzyka, umiejętności uczenia się na błędach i wyciągania z nich wniosków. Właściciele gospodarstw agroturystycznych mają swoiste cechy osobowości, które wspierają ich aktywność przedsiębiorczą. Stanowią wzór osobowy godny naśladowania przez innych. Zagadnienia te wyraźnie zauważone są w pamiętnikach agroturystyki.

Na początku należy jednak podkreślić, że w ramach badań społecznych metoda biograficzna zwana też metodą dokumentów osobistych w Polsce ma swoją historię i ugruntowaną pozycję (Thomas i Znaniński 1976, Chałasiński 1984, Włodarek i Ziółkowski 1990). Dokumenty osobiste w postaci pamiętników, listów, życiorysów wzbogacają badacza o informacje dotyczące między innymi zależności, jakie istnieją między świadomością rozmaitych zbiorowości ludzi i jednostek a przeobrażeniami dokonującymi się w węższym bądź szerszym środowisku ich przebywania i życia. Mówią o psychospołecznych aspektach funkcjonowania struktur społecznych, takich jak rodzina, sąsiedztwo, kręgi towarzyskie, zakłady pracy; o funkcjach, jakie spełniają wierzenia, przesady, mity, legendy w życiu społecznym. Jak podkreśla Józef Chałasiński (1984), „struktura społeczna nie sprowadza się do rzeczowo technicznych i ekonomicznych elementów; jest ona bowiem organizacją społecznych postaw i wartości” (s. XXXII). Taką organizacją jest społeczność wiejska, gospodarstwo agroturystyczne. Zmiany struktury społecznej polegają więc nie na przekształcaniach techniczno-ekonomicznych, ale na zmianach postaw, zachowań i wartości. W dokumentach osobistych, w tym w pamiętnikach, charakteryzowane są postawy psychospołeczne, zachowania przedsiębiorcze osób na tle środowiska społecznego, gospodarczego, przyrodniczego, w którym te osoby żyją i w którym te zachowania występują. Pamiętniki, autobio-

grafie wyrażają znaczną ilość różnorodnych, powiązanych doświadczeń ich autorów, które nawzajem się uzupełniają. Stanowią źródło lepszego ich zrozumienia i analizy w porównaniu z pojedynczymi wypowiedziami uzyskanymi za pomocą badań ankietowych. Doświadczenia życiowe i zachowania jednostek opisywane w pamiętniku z jednej strony ukazują, że życie społeczne osób w znacznej mierze jest wytworem działań najbliższego środowiska społecznego, w którym one uczestniczą (wpływu tradycji, kultury, obyczajów, religii, położenia ekonomicznego). Z drugiej strony podkreślają, że jednostki ludzkie przez swoje postawy, zachowania, dążenia, współpracę z innymi biorą mniejszy lub większy udział w utrzymaniu i przekształcaniu rzeczywistości społecznej, w której mieszkają.

Czytając pamiętniki agroturystyki, uzyskujemy obraz rzeczywistości polskiej wsi i zachodzących w niej zmian widziany od kuchni – oczami ich autorów będących jednocześnie uczestnikami opisywanych sytuacji. „Subiektywizm tego materiału jest więc w tym wypadku nie jego brakiem, lecz zaletą, ponieważ postawy i dążenia jednostki oraz jej zachowania nie są wynikiem obiektywnych, lecz subiektywnych sytuacji. Reakcje jednostki odnoszą się nie do sytuacji takich, jakimi one są, niezależnie od jednostki, lecz do sytuacji takich, jakimi je widzi jednostka działająca. Punktem wyjścia działania jednostki jest jej własna definicja sytuacji, w jakiej się znajduje” (Chałasiński 1984, s. XXXIII). Pamiętniki agroturystyki odkrywają przede wszystkim indywidualność ludzką, osobowość właściciela gospodarstwa agroturystycznego, odkrywają osobę przedsiębiorczą, która w swoich dążeniach wszędzie jest jednakowa: zakłada rodzinę, szuka towarzystwa innych ludzi, chce pracować, chce być szczęśliwa. Przejawia bogactwo indywidualnych cech osobowości. Łączy się także w grupy z innymi, dba o wspólne postawy społeczne i dążenia, wspólne interesy ekonomiczne. Należałoby jednak podkreślić, że właścicielom gospodarstw agroturystycznych bez silnego indywidualnego „ja”, bez ich cech osobowości, zabrakłoby inicjatywy, twórczej mocy, przedsiębiorczych zachowań wspartych poczuciem własnej wartości.

Naukowa wartość pamiętników agroturystyki polega na tym, że dają one obraz własnej roli piszącego w społeczności lokalnej, tak jak on sam tę rolę ujmuje. Uzewnętrzniają postawy przedsiębiorcze, które związane są ze społecznym środowiskiem mieszkańców wsi oraz agroturystów. Dlatego subiektywizm takich pamiętników nie jest wadą, lecz wyznacznikiem ich wartości. Wyrażają one „godność osobistą” właścicieli gospodarstw agroturystycznych, dumę z samego siebie ukazującą kryterium wartościowania własnych czynności przedsiębiorczych, strukturę osobowości indywidualnej i społecznej względem sąsiadów i społeczności lokalnej oraz turystów.

Podsumowując wartość naukową i praktyczną w ogóle pamiętników, jako przykładu dokumentów osobistych wykorzystywanych w badaniach społecznych, warto posłużyć się fragmentem słusznej oceny tego materiału. „Publikacje

pamiętników i ich opracowania pozwalają czytelnikom lepiej zrozumieć ludzi, rozszerzają ich doświadczenie społeczne na nowe zjawiska łatwiej niż publikacje wyników badań innego rodzaju. Przeciwdziałają więc grupowej czy warstwowej izolacji i stanowią element porozumiewania się różnych ludzi w społeczeństwie. Tym samym sprzyjają wytworzeniu się zbiorowej samowiedzy, co stanowi jedno z niezbywalnych zadań socjologii” (Lutyński 2000, s. 314). Pamiętniki zatem pokazują ich autorów, którzy mówią o swoich sukcesach i porażkach zwykłą prozą życia, umożliwiają innym zapoznanie się z ludzkim doświadczeniem. Takie są też pamiętniki agroturystyki (Bomba i Klimowska-Bobula 2012).

Wyniki i dyskusja. Przedsiębiorczość agroturystyczna w *Pamiętnikach agroturystyki*

Pamiętniki agroturystyki są „skarbnicą” wiedzy na temat rozwoju agroturystyki w Polsce. Autorzy tego dzieła przedstawiają turystykę na wsi od czasu letników i wczasów pod gruszą do współczesnej agroturystyki. Opisują między innymi motywy aktywności agroturystycznej, trudności i sukcesy tworzenia gospodarstwa agroturystycznego, wynikające z tej działalności zyski i straty. W przedstawianych problemach agroturystyki wyraźnie podkreślają, że ta działalność ma charakter podmiotowy, to znaczy, że człowiek stanowi ostateczną wartość. Z jednej strony gość, agroturysta, a z drugiej gospodarz, jego rodzina, mieszkańcy wsi. To właśnie oni podejmują decyzje płynące ze swego wnętrza, osobowości, zainteresowania. Właściciel gospodarstwa agroturystycznego decyduje o tym, czy rozpocząć tę działalność i ją kontynuować, a agroturysta, czy przyjechać i korzystać z efektów tej działalności. Z jednej i drugiej strony ważne są potrzeby, motywy, odwaga, wiedza, entuzjazm, wzajemna tolerancja w kontaktach międzyludzkich. Agroturystyka kształtuje osobowość. „Agroturystyka uczy pokory, zrozumienia, tolerancji. Jesteś w niej uczniem i nauczycielem, dającym cenną lekcję i pobierającym cenną lekcję” (Bomba i Klimowska-Bobula 2012, s. 11).

Autorzy pamiętników agroturystyki w swoich wspomnieniach w bardzo wyraźny sposób ukazują własne cechy osobowości, które motywowały ich do działalności. Wśród tych cech niezbędne są: pracowitość i wytrwałość, kreatywność i pomysłowość, odwaga w podejmowaniu decyzji, wiedza i kwalifikacje, gościnność, uczciwość, przywództwo, komunikatywność, optymizm, umiejętność współpracy. Jedna z autorek nagrodzonych pamiętników (Justyna Kulikowska) pisze: „Jedna z dalszych sąsiadek – samotna na gospodarstwie ze sporym domem, zagadała ją, jak to jest z tymi turystami?, czy to ciężka praca?, Justyna zaproponowała spróbować i poleciła ją gościom, którzy kiedyś już nocowali w Egle, ale

tym razem nie było już wolnego miejsca. Sąsiadka przyjęła tych i parę innych osób, ale najwyraźniej nie czuła się z tym dobrze – goście deptali dywany, używali za dużo ciepłej wody, do późna rozmawiali, chcieli oglądać mecz, a ona przecież w czas rano wstaje krowy doić i nie wyśpi się. Już nie chciała nikogo więcej przyjmować, mimo że pieniądze wyglądały na łatwo zarobione. Wtedy Justyna zrozumiała, że prowadzenie agroturystyki też wymaga pewnych i to sporych predyspozycji, że obie z mamą i Tomkiem są gościnne chyba po prostu z natury, że przede wszystkim lubią to, co robią, nie robiąc nic przeciwko sobie, uzupełniają się w swojej pracy (jedni goście woleli pogadać z młodymi, inni wybierali towarzystwo mamy). Wielu sąsiadów mogłoby dorobić w ten sposób, przecież mieszkają nad tym samym pięknym jeziorem, ale wolą wyhodować więcej tuczników, niż mieć kontakt z ludźmi z miasta, o których wieść niesie, że są wymagający, męczący, pańscy, i jeszcze trzeba po nich sprzątać. Po co ktoś obcy ma się kręcić po gospodarstwie i wydziwiać?” (Bomba i Klimowska-Bobula 2012, s. 61).

Z powyższej wypowiedzi nasuwa się konkretny wniosek. Trudno dorobić się na agroturystyce, jeżeli ktoś nie jest do tej działalności przekonany i przede wszystkim nie posiada odpowiednich cech osobowości.

W kontaktach między ludźmi związanych z prowadzeniem gospodarstwa agroturystycznego nie bez znaczenia jest wiedza fachowa i kwalifikacje. Cechy te wyraźnie podkreśla laureatka drugiego miejsca w konkursie na pamiętniki agroturystyki Pani Izabela Szewczyk, która pisze: „Zaczynam uważać, że do prowadzenia agroturystyki konieczna jest znajomość bardzo wielu dyscyplin. Jak dotąd, wykorzystywałam podstawy rachunkowości, marketingu i ekonomii. Przydały się podstawy wychowania przedszkolnego nabyte przy wychowaniu trójki własnych dzieci, a teraz jeszcze terenowe z harcerstwa. Trzeba być trochę budowlanцем i ogrodnikiem. Przy pisaniu programów na Szlak, wykorzystuję też literaturę, doświadczenie z turystyki i oczywiście umiejętności. Muszę obiektywnie stwierdzić, że Agro daje możliwości dalszego własnego rozwoju. Wręcz zmusza do poszukiwania nowych możliwości i pomysłów” (Bomba i Klimowska-Bobula 2012, s. 91).

Potrzebę podnoszenia kwalifikacji zawodowych ważnych w kontaktach z turystami Pani Monika Nizioł ujmuje następująco: „Wyjeżdżam na targi turystyczne, szkolenia, spotykam się z ludźmi takimi jak ja. Douczanie się i zdobywanie nowych umiejętności i informacji jest konieczne. Nie można żyć bez ludzi. Tak często spotykamy się w dzisiejszych czasach z ludźmi, którym wydaje się, że drugi człowiek nie jest im potrzebny. Tak bardzo się mylą” (Bomba i Klimowska-Bobula 2012, s. 142). Natomiast Pani Elżbieta Starzak w swoim pamiętniku na temat wiedzy i kwalifikacji stwierdza: „Razem z koleżankami brałam udział w szkoleniach, organizowanych przez Ośrodek Doradztwa Rolniczego, z różnych dziedzin – ekologia, bukieciarstwo, agroturystyka. Jako grupa

kobiet uczestniczyłyśmy w różnego rodzaju imprezach i konkursach. W roku 2005 już, jako osoba fizyczna, odniosłam sukces na Agrobieszczadach w Lesku, gdzie prezentowałam swoje gospodarstwo, kulinaria i prace plastyczne. W nagrodę odbyłam rozszerzony kurs z agroturystyki w Boguchwale i wyjechałam na tygodniowe szkolenie do Bawarii, do gospodarstw agroturystycznych” (Bomba i Klimowska-Bobula 2012, s. 145).

W agroturystyce cechy osobowości gospodarza gospodarstwa skierowane są nie tylko na podnoszenie standardu usług i infrastruktury tego gospodarstwa. Osoby działające w tej branży swoją uwagę kierują także na najbliższą okolicę, na wieś, jej zabytki, kulturę. Niezbędna zatem jest wiedza o atrakcjach i walorach turystycznych wsi, gminy, które interesują wielu agroturystów. Rodzi się potrzeba promocji lokalnej kultury, przyrody, potrzeba poczucia umiłowania i przywiązania do lokalnego środowiska, kształtowania aktywnej postawy wśród miejscowych i turystów. Temat ten w znaczący sposób podkreśla wspomniana już Pani Monika Nizioł: „Na terenie naszej gminy [...] są miejsca i związane z nimi legendy; są zabytkowe budynki, jest też bogactwo przyrodnicze i wreszcie my, świadkowie naszej lokalnej historii, kultury i pracy. Zawsze próbowałam o tym przekonywać niedowiarków [...]. Opracowałam projekt, który obejmował wiele zagadnień, a m.in. tradycyjne tańce i przyspiewki rzeszowskie, zajęcia plastyczne, sportowe. Zajęcia prowadziłam przez około 2 lata. Zdobywanie tytułu Małego Przewodnika Gminy miało pokazać najmłodszym, jakież to posiadają bogactwo i że nie muszą się wstydzić mieszkania na wsi, bo wyrosli z pięknej bogatej kultury, tradycji i historii. Bo czy to w ogóle możliwe, żeby istniało takie miejsce, gdzie nie ma nic ciekawego, nic godnego uwagi” (Bomba i Klimowska-Bobula 2012, s. 146). Odpowiedź na to pytanie jest otwarta i zachęca do dyskusji. W innym miejscu autorka ta pisze: „W niedalekiej przyszłości zamierzam prowadzić zajęcia z najmłodszymi w ramach Zagrody Edukacyjnej. Idea powstania takich Zagród zmierza do przybliżenia dzieciom, społeczeństwu procesów, jakie zachodzą w środowisku gospodarstwa, pokazanie realnej pracy rolnika [...]. Wierzę, że tak jak kiedyś dla mnie, małego dziecka, ten świat, wszystkie szczegóły z nim związane stały się jednym z ważniejszych elementów życia, tak samo dla każdego z tych dzieciaków pobyt na gospodarstwie może stać się początkiem czegoś nowego, elementem, który w jakiś sposób wpłynie na postrzeganie wsi, przyrody, ludzi tam mieszkających, a na pewno zapewni miłe wspomnienia” (Bomba i Klimowska-Bobula 2012, s. 147).

Działalność agroturystyczna w gospodarstwie jest pracą rodzinną, w której przeważnie udział biorą inni członkowie rodziny. Zatem ich osobowość powinna charakteryzować się również tymi samymi cechami, jakie mają właściciele gospodarstwa agroturystycznego. Problem ten w swoim pamiętniku porusza laureatka pierwszej nagrody konkursowej Pani Maria Synowiec: „Nasza agroturystyka

to przedsięwzięcie rodzinne, mój mąż i ja to stała obsada, ale również pomagają mi podczas gotowania moja mama, która przypomina mi wiele starych smaków i potraw. Pomagają mi także nasze dzieci, a kiedy jest taka potrzeba mogę liczyć na pomoc kulinarną Eli – siostry mojego męża i Beaty mojej przyjaciółki” (Bomba i Klimowska-Bobula 2012, s. 18). Okazuje się, że ważną cechą osobowości jest współpraca, zaufanie, zrozumienie, komunikatywność, odpowiedzialność. Autorka ta w innym miejscu swoich wspomnień podkreśla: „Prowadząc naszą agroturystykę, mamy ze sobą różne doświadczenia, dobre i złe. Dużo tych drugich, czyli trudnych chwil wynika z mojego niedopatrzenia, niedomówienia zasad z ludźmi. Tak, to agroturystyka uczy mnie komunikacji jasnej, precyzyjnej informacji, dokładnego określenia granic i zasad [...]. Teraz już wiem, że gdy wyjeżdżają ludzie, moi goście – a ja mam jakiś niesmak, to muszę przeanalizować, co było nie tak po mojej stronie, bo często okazuje się, że odpowiedzialność jest właśnie po mojej stronie. No tak, aby nastąpiła pewna zmiana, na której mi zależy, muszę zacząć od siebie” (Bomba i Klimowska-Bobula 2012, s. 24).

Działalność agroturystyczną, jak zaznaczono na rycinie 1, determinują nie tylko charaktery ludzkie, lecz także czynniki zewnętrzne gospodarstwa, jego właściciela i rodziny. Temat ten opisywany jest prawie w każdym pamiętniku. Przedstawiam kilka przykładów wskazujących wsparcie oraz brak zrozumienia niektórych instytucji dla agroturystyki. Autorka wspomnień Pani Izabela Szewczyk pisze: „20 lutego 2008 r., środa. Udało mi się zorganizować w Maciejówce spotkanie KGW, na które zaprosiłam panią Stanisławę z ODR w Częstochowie. Jest specjalistką w zakresie urządzania ogrodów i przeprowadziła dla nas bezpłatne szkolenie. Przygotowała dla nas prezentację multimedialną z ciekawymi przykładami urządzania ogrodów. Udzieliła wskazówek, jakie rośliny powinniśmy hodować, żeby ogród miał niepowtarzalny urok wiejskiego ogrodu. Rozmawialiśmy też o możliwości otwarcia gospodarstw agroturystycznych przez nasze panie. Ja również namawiałam kobiety na wynajmowanie pokoi letnikom, skoro mają wolne. Może to być dla nich dodatkowy zarobek, a jednocześnie Ostrów mógłby się stać wioską typowo turystyczną. Jego walory klimatyczne i położenie wśród lasów są dużymi atutami” (Bomba i Klimowska-Bobula 2012, s. 104). Z kolei o pomocy stowarzyszenia agroturystycznego w działalności agroturystycznej pisze autorka pamiętników Pani Monika Nizioł: „Dom dla gości gotowy. Co prawda sezon wakacyjny się kończył, ale postanowiłam przyłączyć się do Lubelskiego Stowarzyszenia Agroturystycznego. Już od dawna interesowało mnie to LSA z siedzibą w Wojciechowie. Dużo się tam u nich działo i dlatego pomyślałam, że jak mnie zechcą, to do nich dołączę. Zadzwoeniłam i umówiłam się na wizytację [...]. Po kilku dniach przyjechała Komisja z panem Prezesem. Pochodzili, pooglądali i zrobili trochę zdjęć, po czym stwierdzili, że mnie chcą. Miałam wrażenie, że im się spodobało. Zostałam członkiem Lubelskiego Stowarzyszenia Agroturystycz-

nego. Natychmiast po przystąpieniu otrzymałam ogromną pomoc w formie promocji mojego gospodarstwa. Ukazała się moja własna strona internetowa. Moja oferta znalazła się na stronach LSA i w nowo wydanej folderze. Nie minął tydzień, a telefon rozdzwonił się na dobre. Miałam rezerwację od połowy września. Nie mogłam w to uwierzyć, cieszyłam się i bałam jednocześnie. Liczyłam na to, że zacznę od następnego sezonu, a tu od razu na głęboką wodę. Szybko zgłosiłam gospodarstwo w gminie” (Bomba i Klimowska-Bobula 2012, s. 141).

Z rozwojem agroturystyki, zresztą tak jak z początkami prawie każdej działalności gospodarczej, łączą się nieprzewidywane trudności, które jednak pokonywane są siłą charakteru osób z nią związanych. Wspomniana już Pani Izabela Szewczyk w swoich wspomnieniach zaznacza: „20 września 2005 r., wtorek. Dzisiaj miałam wizytację z ARMiR, przed wypłatą funduszy z II etapu SAPARD. Kontrola wszystkich faktur, sprawdzenie tabliczek i etykietek na sprzęcie, kraju pochodzenia itp. I tu niespodzianka również i dla mnie. Pani z ARMiR obejrzała pompę wodną i... odrzuciła mi fakturę za nią. Okazało się, że pompa ma tabliczkę Made in China. Sama tego nie zauważyłam. Kupiłabym inną. Według wymagań wszystkie produkty muszą pochodzić od producenta z krajów Unii. Wiedziałam o tym, ale coś przeoczyłam. Kupiłam w markecie budowlanym, a nie na bazarze. A tu taka niespodzianka Chin” (Bomba i Klimowska-Bobula 2012, s. 81). W innym miejscu pamiętników ta sama autorka pisze: „Dzisiaj odbyło się spotkanie na świetlicy w Ostrowie. Na spotkanie przyszli przedstawiciele Urzędu Gminy, rolnicy, agrogospodarze ze Szlaku, kobiety z KGW, strażacy. To co usłyszałam na zebraniu, było dla mnie wielkim zaskoczeniem. Pani Małgosia z Gminy przekazała nam ogólne informacje. Podstawą było zorganizowanie prezentacji wsi i Szlaku na wizytację Komisji z Katowic. Ale padły słowa sprzeciwu. Pseudoargumenty, że w Ostrowie nie ma co pokazywać, nie ma co tu robić. Nikt na pewno nic nie przygotowuje. Słowa niechęci wobec tych, którym ten pomysł się spodobał. Ponieważ ja miałam na ten temat całkiem inne zdanie, usłyszałam, że jak chcę, to mogę sobie to sama zrobić. Widziałam jednak, że niektórym ten pomysł się spodobał, jednak woleli się nie odzywać [...]. Ponieważ jednak żadna z grup ani organizacji działających w Ostrowie nie zadeklarowała się do działania, podjęłam decyzję. Zorganizuję prezentację” (Bomba i Klimowska-Bobula 2012, s. 95).

Zawarte w pamiętnikach agroturystyki losy reprezentantów tej działalności wyraźnie wskazują na różnorodność czynników ją determinujących. Wśród nich wiodące znaczenie mają determinanty osobowościowe właścicieli gospodarstw agroturystycznych oraz czynniki instytucjonalne funkcjonujące w bliższym i dalszym otoczeniu tych gospodarstw.

Dodatkowo należy podkreślić, że w przeważającej większości agroturystyką zajmują się kobiety (Sikora 2014). To one w 80% są autorkami tekstów zawartych

w pamiętnikach. One dzięki swojej osobowości kształtują jakość i rozmiar agroturystyki w Polsce, ale też agroturystyka wpływa na ich osobowość, charakter. Interesująco na ten temat pisze pamiętnikarka Pani Teresa Żawarska: „Agroturystyka miała niemały wpływ na zmianę mentalności wiejskich kobiet. Podejmując usługi turystyczne zyskały niezależność i poczucie własnej wartości. Odkryły potencjał swoich różnorodnych możliwości. Kupiły komputery, samochody, zrobiły prawa jazdy i dziś nikogo już nie dziwi, że często chętniej jak mężczyźni, uczestniczą w szkoleniach i innych formach doskonalenia wiedzy oraz różnych umiejętności. Oczywiście na zmiany potrzeba było czasu” (Bomba i Klimowska-Bobula 2012, s. 178). Powyższy fragment tekstu ze wspomnień o agroturystyce pokazuje znaczącą rolę kobiet wiejskich w rozwoju przedsiębiorczości w swoim lokalnym środowisku. Postawy te potwierdzają liczne badania empiryczne oraz literatura (np. Sawicka 2005, Krzyszkowski i in. 2007).

Lektura pamiętników agroturystyki wyraźnie wskazuje na jej istotę i pomaga w zrozumieniu tej działalności. Przykładem niech będzie fragment pamiętnika Pani Elżbiety Starzak: „Prowadząc gospodarstwo agroturystyczne mam możliwości obalać mit o wieśniaku. Mogę pokazać jego umiłowanie do ziemi i udowodnić sens jego ciężkiej pracy, przekazać innym radość z gromadki kurcząt wychodzących niespodziewanie z ukrycia, ze stadka gęsi zawsze idących gęsiego, z radosnego pobekiwania małej owieczki. Z tego całego, pięknego zielonego, pulsującego życiem świata. Uważam, że agroturystyka to jedyne zajęcie, „zawód”, który najpełniej pokazuje pracę na roli, tym co jej nie znają. Obecność gości w obejściu, liczne rozmowy, nawet wspólna praca, daje możliwość zrozumienia tego sposobu na życie. Stawia ją w jaśniejszym świetle, uzmysławia duchowość i piękno tej pracy. Jednocześnie kontakt ze zwierzętami i otaczającą przyrodą, daje możliwość głębokiego odczuwania świata, skłania do refleksji nad życiem lub przywołuje wspomnienia tym, którzy swoje korzenie mają na wsi. A dopełnieniem jest domowa kuchnia; smaki, zapachy, prosto z kaflowego pieca, ze spiżarni, z ogrodu, z sadu, ogarniają ciało człowieka od środka, dopełniają całej zmysłowości jaka zewsząd otacza ten mały skrawek ziemi” (Bomba i Klimowska-Bobula 2012, s. 146). Można dodać: dopełniają ludzką osobowość, kształtują ludzkie charaktery.

Powyższy fragment powinien prowokować do refleksji nad współczesnym rozumieniem pojęcia agroturystyki. Motywować do odpowiedzi na pytanie, czy funkcjonujący do tej pory obraz agroturystyki jest nadal aktualny? Niezależnie od odpowiedzi na postawione pytanie dotyczące istoty teraźniejszej agroturystyki Pani Elżbieta Starzak z optymizmem patrzy na jej rozwój w przyszłości. Wierzy w młodych rolników i mieszkańców wsi i docenia ich rolę w przedsiębiorczej aktywizacji obszarów wiejskich, w której jest miejsce dla agroturystyki. „To właśnie oni, ci młodzi, którzy często zdobywali fundusze ciężką pracą poza

granicami kraju, po to żeby zainwestować je na naszej wsi, są wielką nadzieją agroturystycznych rodziców. Może czasem inspirują ich sentymenty, ale decyzje podejmują na podstawie ekonomicznych i realnych przemyśleń. I wtedy wierzą, że nasza wieś pomimo problemów, przetrwa wszystkie burze” (Bomba i Klimowska-Bobula 2012, s. 200). W kontekście powyższej wypowiedzi wskazującej na rolę młodych mieszkańców wsi zainteresowanych agroturystyką i przejmowaniem gospodarstw agroturystycznych od rodziców rodzi się potrzeba zbadania i zweryfikowania tego tematu. W tym zakresie dobrą metodą, która na podstawie osiągniętych wyników daje możliwość ich porównania w zestawieniu przeszłości z teraźniejszością, jest powtórne zorganizowanie (po 11 latach) konkursu na pamiętniki agroturystyki pt. „Pokolenia w agroturystyce”. Pozostaje nam zakończyć hasłem: Agroturystyko, trwaj dalej.

Podsumowanie

Analiza wybranych fragmentów z pamiętników agroturystyki przedstawiających opis doświadczeń osób zajmujących się tą działalnością wskazuje, że przedsiębiorczość agroturystyczną determinują dwie grupy czynników:

- po pierwsze, czynniki indywidualne, osobowościowe gospodarzy i członków ich rodziny prowadzących gospodarstwo agroturystyczne;
- po drugie, czynniki obiektywne, zewnętrzne związane z potencjałem przyrodniczym, kulturowym środowiska wiejskiego, z infrastrukturą gospodarstwa agroturystycznego oraz pracą instytucji, stowarzyszeń wspierających agroturystykę.

Ważne jest to, by w działaniach dążących do rozwoju przedsiębiorczości agroturystycznej na obszarach wiejskich uwzględniać następujące fakty o znaczeniu poznawczym i praktycznym:

- rozwój agroturystyki powinien opierać się na kształtowaniu cech osobowości, kapitału ludzkiego i społecznego oraz potencjału przyrodniczego, kulturowego obszarów wiejskich;
- korzyści z ponoszonego przez osoby przedsiębiorcze ryzyka powinny znajdować społeczną akceptację i uznanie wśród mieszkańców wsi oraz władz lokalnych;
- należy utrzymać istniejące jednostki doradcze i rozwijać nowe na rzecz wsparcia agroturystyki;
- konieczna jest aktywizacja lokalnego patriotyzmu, świadomości gospodarczej, w tym agroturystycznej;

- konieczne jest aktywne włączenie się szkolnictwa średniego i wyższego w kształtowanie postaw przedsiębiorczych wśród młodych mieszkańców wsi;
- należy zwiększyć zainteresowania naukowe i badawcze przedsiębiorczością agroturystyczną na obszarach wiejskich.

Bibliografia

- Bomba J., Klimowska-Bobula E. (red.) 2012. Pamiętniki agroturystyki. Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie, Oddział w Krakowie, Kraków.
- Chałasiński J. 1984. Młode pokolenie chłopów (4 tomy). Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa.
- Drucker P.F. 2017. Praktyka zarządzania. MT Biznes, Warszawa.
- Gorlach K. 2004. Socjologia obszarów wiejskich. Problemy i perspektywy. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Karwowski J. 2001. Warunki rozwoju przedsiębiorczości lokalnej. Firma i Rynek, 4(21).
- Kożuch A., Dyhdalewicz A. 2004. Ekonomia i organizacja przedsiębiorstwa. Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Białostockiego, Białystok.
- Krzyszowski J., Marks M., Lisek-Michalska J., Przywojska J. 2007. Uwarunkowania pracy zawodowej kobiet wiejskich w Polsce. Oficyna Wydawnicza TERCJA, Łódź.
- Krzyżanowska K. (red.) 2009. Społeczne uwarunkowania rozwoju obszarów wiejskich. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- Lutyński J. 2000. Metody badań społecznych. Wybrane zagadnienia. Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź.
- Piasecki B. (red.) 2001. Ekonomia i zarządzanie małą firmą. WNPWN, Warszawa–Łódź.
- Rocznik Statystyczny Województw 2020. 2021. Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
- Sawicka J. 2005. Rola kobiet w aktywizacji i wielofunkcyjnym rozwoju obszarów wiejskich. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- Sikora J., Wartecka-Ważyńska A. 2009. Turystyka jako pozarolnicza forma przedsiębiorczości na wsi w świetle badań empirycznych. W: A. Rapacz (red.), Gospodarka turystyczna w regionie. Przedsiębiorstwo. Samorząd. Współpraca. Wydawnictwo UE we Wrocławiu, Wrocław.
- Sikora J. 2012. Agroturystyka. Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich. Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa.
- Sikora J. 2014. Społeczno-zawodowa sytuacja kobiet w procesie przemian obszarów wiejskich w Polsce. Journal of Agribusiness and Rural Development (dawniej Roczniki Akademii Rolniczej w Poznaniu, Ekonomia), 4(34), 137–146.
- Skowroński S. 1998. Mały biznes, czyli przedsiębiorczość na własną rękę. Wydawnictwo Infor, Warszawa.
- Sobiecki R. (red.) 2003. Podstawy przedsiębiorczości w pytaniach i odpowiedziach. Difin, Warszawa.

Agroturystyka przykładem przedsiębiorczości na obszarach wiejskich w świetle pamiętników...

- Sudoł S. 2002. Przedsiębiorstwo. Podstawy nauki o przedsiębiorstwie. Teoria i praktyka zarządzania. Wydawnictwo Dom Organizatora TNOiK, Toruń.
- Sudoł S. 2006. Przedsiębiorstwo. Podstawy nauki o przedsiębiorstwie. Zarządzanie przedsiębiorstwem. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Szuszakiewicz-Idziaszek A. 2019. Fundusze Europejskie w finansowaniu małych i średnich przedsiębiorstw. Akademia im. Jakuba z Paradyża, Gorzów Wielkopolski.
- Thomas W.I., Znaniński F. 1976. Chłop polski w Europie i Ameryce (5 tomów). Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa.
- Włodarek J., Ziółkowski M. (red.) 1990. Metoda biograficzna w socjologii. PWN, Warszawa–Poznań.

Potrzeby szkoleniowo-doradcze w agroturystyce w opinii doradców rolniczych i kwaterodawców

Training and advisory needs in agritourism in the view of agricultural advisors and accommodation providers

ELŻBIETA KMITA-DZIASEK

MAŁGORZATA BOGUSZ

Streszczenie

Agroturystyka jako część turystyki wiejskiej od lat cieszy się dużą popularnością, zarówno ze strony turystów, jak i kwaterodawców, stanowiąc dla tych drugich dodatkowe źródło dochodu, przy jednoczesnym wykorzystaniu zasobów gospodarstwa. Szeroki rozwój tej działalności sprzyja rosnącej konkurencji w obszarze oferowanych usług agroturystycznych. Należy zatem poszukiwać rozwiązań dla przewagi konkurencyjnej, a jednym z istotnych czynników w tym zakresie jest kapitał ludzki, na który składają się kapitał intelektualny i społeczny. Dlatego w obszarze agroturystyki duże znaczenie ma zarówno zdobywanie wiedzy przez kwaterodawców, jak i przekazywanie tej wiedzy przez instytucje doradcze zajmujące się wspieraniem rozwoju tego typu działalności. Celem przeprowadzonych badań było zebranie i zestawienie aktualnych potrzeb szkoleniowo-doradczych w zakresie szeroko pojętej działalności agroturystycznej, w dwóch grupach odbiorców, czyli doradców oraz kwaterodawców wiejskich. Badania empiryczne były prowadzone w roku 2020 w ramach projektu pn. „Kompetentny trener turystyki wiejskiej” zrealizowanego przez Centrum Doradztwa Rolniczego Oddział w Krakowie w ramach Planu Operacyjnego Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich na lata 2020–2021. Badania wśród doradców miały charakter ogólnopolski. Na podstawie przeprowadzonych badań jasno zostały nakreślone potrzeby szkoleniowo-doradcze w obu badanych grupach.

Słowa kluczowe: agroturystyka, doradztwo, Centrum Doradztwa Rolniczego, ośrodki doradztwa rolniczego, kapitał ludzki.

Summary

Agritourism as part of rural tourism has been very popular for years, both among tourists and accommodation providers, constituting an additional source of income for the latter, while using farm resources at the same time. Broad development of this activity is conducive to increased competition in the area of agritourism services offered. Therefore, solutions for competitive advantage should be sought, and one of the important factors in this regard is human capital, which consists of intellectual and social capital. Thus, in the area of agritourism, both the acquisition of knowledge by accommodation providers and the transfer of this knowledge by advisory institutions that support the development of this type of activity are of great importance. The aim of the present research was to collect and compare current training and consulting needs in the field of broadly understood agritourism activities among two groups of recipients e.g. advisors and rural accommodation providers. Empirical research was conducted in 2020 as part of the project entitled "Competent coach of rural tourism" carried out by the Agricultural Advisory Center, Branch Office in Kraków as part of the Operational Plan of the National Rural Network for the years 2020-2021. The query among advisors was carried out of a nationwide scale. On the basis of the conducted studies, the training and consulting needs in both surveyed groups were clearly outlined.

Keywords: agritourism, consulting, Agricultural Advisory Center, agricultural advisory centres, human capital.

Wstęp

Turystyka jest jednym z najważniejszych działów gospodarki światowej, która charakteryzuje się dużą dynamiką rozwoju. Jest zarówno dziedziną działalności gospodarczej, jak i metodą kształtowania osobowości, sposobem poznawania świata, regeneracji sił fizycznych i psychicznych, rozwoju możliwości twórczych człowieka, a także jednym ze sposobów oddziaływań dydaktycznych (Sin i in. 2018). Jest więc zjawiskiem złożonym i wielopłaszczyznowym, obejmującym wiele dziedzin życia poszczególnych osób i całych społeczeństw (Kurek 2008). Dlatego też właściwe zarządzanie turystyką za pomocą parametrów i instrumentów ekonomicznych możliwe jest tylko wtedy, gdy właściwie rozumie się istotę turystyki jako zjawiska gospodarczego, ale też społecznego (Szewczyk 2021). Jednym z najistotniejszych elementów rozwoju turystyki jest kapitał intelektualny. Krzyżanowska i Kowalewski (2017) wskazują za Edvissonem (1997), że kapitał intelektualny składa się z kapitału ludzkiego i kapitału strukturalnego i jest wiedzą, która może być zamieniona na wartość. Natomiast Gratton i Ghoshal (2003) przedstawili koncepcję kapitału ludzkiego, dzieląc go na trzy części, oraz

w każdej z nich wyszczególnili elementy: 1) kapitał intelektualny (umiejętności poznawcze, zdolności uczenia się, wiedza i umiejętności), 2) kapitał społeczny (kontakty i bliskie znajomości z innymi) i 3) kapitał emocjonalny (poczucie pewności siebie, zdolność trafnej oceny własnych możliwości, uczciwość, wytrwałość). Stwierdzili oni, że te trzy rodzaje kapitału łączą się ze sobą i wzajemnie rozwijają oraz stanowią podstawę przedsiębiorczego działania (Mroziewski 2008, Leśnik i Wrona 2016).

Odnosząc się do obszarów wiejskich, Bagieńska (2010) wskazuje, że szeroko pojęty rozwój tych obszarów jest wypadkową wielu czynników, w szczególności związanych z ludnością, przedsiębiorczością i atrakcyjnością inwestycyjną, zasobami naturalnymi i środowiskiem, rolnictwem i gospodarką żywnościową. Natomiast należy także podkreślić, że oprócz tradycyjnych czynników rozwoju we współczesnej gospodarce wzrasta znaczenie informacji i wiedzy przekazywanych przez odpowiednio wykwalifikowane zasoby ludzkie określane mianem kapitału ludzkiego.

Agroturystyka jako forma turystyki alternatywnej cieszy się w Polsce od wielu lat rosnącym zainteresowaniem zarówno klientów usług agroturystycznych, jak i właścicieli gospodarstw rolnych podejmujących działalność agroturystyczną. Rosnąca popularność agroturystyki jako sposobu spędzania czasu wolnego wynika ze zmiany potrzeb, oczekiwań i zachowań współczesnych turystów, przedkładających wypoczynek w ciszy i spokoju, w bezpośrednim kontakcie z przyrodą i ludnością miejscowości recepcyjnych nad uczestnictwo w masowym ruchu turystycznym i wypoczynku biernym (Sikorska-Wolak i Zawadka 2012).

Podjmując się charakterystyki działalności agroturystycznej, należy podkreślić, że nie jest to pojęcie równoznaczne z turystyką wiejską. Zdaniem Wojciechowskiej (2009) agroturystyka wyewoluowała z turystyki wiejskiej i aktualnie jest jej częścią.

Jako odmiana turystyki wiejskiej agroturystyka dostarcza wielu różnych doświadczeń, charakteryzuje się znacznym autentyzmem i naturalnością, co w konsekwencji przekłada się na dużą jej wartość z punktu widzenia świadomego turysty (Zawadka 2017, 2019). Sikora (2012) opisuje agroturystykę jako tę formę turystyki, która preferuje bliski związek turystów z miejscową społecznością, wykorzystanie walorów wsi i jej okolicy oraz istniejącej zabudowy w taki sposób, aby w jak największym stopniu zachować środowisko przyrodnicze. Gralak i Kacprzak (2018) podkreślają natomiast, że głównym celem turystów nie jest tylko wypoczynek w gospodarstwie rolnym, lecz korzystanie z atrybutów atrakcyjnego otoczenia, tj. ciszy, spokoju, czystego powietrza, atrakcyjnego krajobrazu, dostępu do jeziora, możliwości jazdy konnej, spływów kajakowych, spacerów i wycieczek i innych form aktywnego wypoczynku. Gospodarstwo stanowi zatem „bazę wypadową” po najbliższej okolicy i regionie.

Należy wskazać, że rozwój agroturystyki jest jednocześnie kreowaniem przedsiębiorczości na terenach wiejskich i stwarzaniem warunków do alternatywnego sposobu życia i pracy. Rozwój agroturystyki umożliwi uruchomienie przede wszystkim dodatkowych źródeł dochodów i spożytkowanie zasobów, które dotychczas nie były wykorzystywane w ogóle lub tylko w niewielkim stopniu (Balińska i Zawadka 2013).

Rosnąca konkurencja na rynku agroturystycznym wymusza poszukiwanie nowych przewag konkurencyjnych, a jednym z czynników takiej przewagi jest kapitał intelektualny. W związku z powyższym wskazane staje się implementowanie wiedzy z zakresu zarządzania kapitałem intelektualnym w agroturystyce (Kozera-Kowalska i Uglis 2015). Na kapitał ludzki jako jeden z warunków rozwoju gospodarstwa agroturystycznego wskazuje także Sieczko (2017), podkreślając, że pojmowany on jest jako całość wiedzy nagromadzonej przez człowieka, na który składa się wiedza, zdrowie fizyczne i psychiczne oraz wszelkie zdolności ludzkie, w tym zdolności przystosowawcze do nowych wyzwań.

Współczesny rozwój agroturystyki uzależniony jest od wielu czynników (Kiniorska i in. 2012), wśród których zaznacza się istotny wpływ wykształcenia i kwalifikacji usługodawców. Osoby podejmujące lub już prowadzące działalność agroturystyczną zdobywają wiedzę z zakresu szeroko rozumianej organizacji ruchu turystycznego. Cel ten realizowany jest na różnego rodzaju kursach i szkoleniach organizowanych przez instytucje wspomagające rozwój agroturystyki między innymi wojewódzkie ośrodki doradztwa rolniczego czy stowarzyszenia agroturystyczne (Jęczmyk i Karczewska 2008, Jęczmyk 2010). Jalinik (2012) podkreśla, że dla rozwoju działalności agroturystycznej otoczenie instytucjonalne odgrywa priorytetową rolę na obszarach wiejskich. Od pomocy doradczej, finansowej i organizacyjnej poszczególnych instytucji, organizacji zależy rozwój tego typu działalności.

Jednym z czynników intensywnego rozwoju turystyki na obszarach wiejskich była i jest działalność jednostek doradztwa rolniczego (Strzembicki 2013). Zakrojona na szeroką skalę na początku lat 90. ubiegłego wieku akcja upowszechnieniowo-informacyjna była impulsem do powstawania gospodarstw agroturystycznych postrzeganych wówczas jako jedna z możliwości pozyskiwania dodatkowych dochodów na bazie gospodarstw rolniczych. Można tu upatrywać początków doradztwa w zakresie turystyki wiejskiej (Sieczko i Parzonko 2018). Na istotną rolę ośrodków doradztwa rolniczego w rozwoju agroturystyki wskazuje również Niedziółka (2013), podkreślając, że ODR-y zatrudniają specjalistów ds. agroturystyki, którzy organizują kursy i szkolenia dla kwaterodawców – jak doskonalić działalność agroturystyczną, a także jak promować swoje produkty turystyczne. Dzięki zaangażowaniu instytucji wspierających zarówno podejmowanie, jak i rozwijanie działalności właściciele mogą zaprezentować agroturystom szeroką i ciekawą ofertę usług agroturystycznych (Brelík i Bogusz 2011).

W Polsce publiczny system doradztwa rolniczego działa zgodnie ustawą z 22 października 2004 roku o jednostkach doradztwa rolniczego (Dz. U. nr 251 poz. 2507 z późn. zm.). System ten tworzy Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie (CDR) oraz 16 wojewódzkich ośrodków doradztwa rolniczego (ODR).

Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie wraz z oddziałami w Krakowie, Poznaniu, Radomiu i Warszawie funkcjonuje jako państwowa osoba prawna i podlega bezpośrednio Ministrowi Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Podstawowym zadaniem Centrum Doradztwa Rolniczego jest doskonalenie kadry doradczej oraz wsparcie metodyczne i dydaktyczne ośrodków doradztwa rolniczego. Zasięgiem swojego działania obejmuje cały kraj. CDR odgrywa ważną rolę w rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich. Za ten obszar odpowiada w szczególności CDR Oddział w Krakowie (Brelík i Bogusz 2013).

Wojewódzkie ośrodki doradztwa rolniczego, podległe wcześniej wojewodom, od 2016 roku (Dz. U. poz. 1176) podlegają Ministrowi Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Zgodnie z ustawą jednostki doradztwa rolniczego są państwowymi jednostkami organizacyjnymi posiadającymi osobowość prawną, prowadzącymi doradztwo rolnicze obejmujące działania w zakresie rolnictwa, rozwoju wsi, rynków rolnych oraz wiejskiego gospodarstwa domowego dla rolników oraz mieszkańców obszarów wiejskich (Kania i Leśniak 2013, Wawrzyniak 2021).

Doradztwo realizowane przez państwowe jednostki doradztwa rolniczego ma w środowisku wiejskim niekwestionowaną pozycję lidera w zakresie świadczenia usług doradczych dla mieszkańców wsi. Jest to spuścizna pracy wielu pokoleń pracowników służb doradczych, którzy od stu lat nieustannie wspierają społeczeństwo wiejskie w przemianach gospodarczych, politycznych i społecznych. Ośrodki doradztwa rolniczego, mając wielki potencjał organizacyjny i równie cenny kapitał ludzki, odgrywają istotną rolę w inicjowaniu bądź wspieraniu wszelkich działań podejmowanych na rzecz rozwoju obszarów wiejskich (Parzonko 2010, Kielbasa 2020).

Celem przeprowadzonych badań było zebranie i zestawienie aktualnych potrzeb szkoleniowo-doradczych w zakresie szeroko pojętej działalności agroturystycznej, w dwóch grupach odbiorców, czyli doradców oraz kwaterodawców wiejskich.

Materiał i metody

Opracowanie składa się z dwóch części. W pierwszej zastosowano metodę kwerendy bibliotecznej, dzięki której dokonano analizy literatury przedmiotu z zakresu istoty agroturystyki, turystyki wiejskiej oraz doradztwa rolniczego, w tym ośrodków doradztwa rolniczego oraz Centrum Doradztwa Rolniczego.

W części drugiej empirycznej przeprowadzono badania ilościowe wśród dwóch grup respondentów: doradców rolniczych oraz kwaterodawców wiejskich (właściciele gospodarstw agroturystycznych i zagród edukacyjnych). Badania empiryczne były prowadzone w roku 2020 w zakresie szerszego projektu pn. „Kompetentny trener turystyki wiejskiej” zrealizowanego przez Centrum Doradztwa Rolniczego Oddział w Krakowie w ramach Planu Operacyjnego Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich na lata 2020–2021.

Badania wśród doradców miały charakter ogólnopolski i przeprowadzone zostały metodą wywiadu telefonicznego CATI wśród 290 doradców rolniczych. Narzędziem badawczym był kwestionariusz wywiadu.

Badania doradców miały charakter próby celowej. Badania prowadzone były we wszystkich ODR-ach w Polsce. W każdym ODR przeprowadzono co najmniej jeden wywiad ze specjalistą zajmującym się problematyką turystyki wiejskiej. Wskazanie respondenta pozostawało w gestii danego ODR. Ponadto przeprowadzone zostały wywiady z kierownikami większości Powiatowych Zespołów Doradztwa Rolniczego. Łącznie zrealizowano 272 wywiady z kierownikami PZDR oraz 18 wywiadów ze specjalistami ODR, łącznie przeprowadzono 290 wywiadów.

Drugą grupę docelową stanowili kwaterodawcy wiejscy (właściciele gospodarstw agroturystycznych i zagród edukacyjnych). Badania miały także charakter ilościowy. Celem badania było rozpoznanie ogólnej sytuacji gospodarstw agroturystycznych w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem ich potrzeb szkoleniowo-doradczych.

Aby wybrać odpowiedni operat losowania i dobór reprezentatywnej próby badawczej, pierwszym krokiem przy tworzeniu operatu było wyselekcjonowanie spośród podmiotów zamieszczonych w komercyjnie dostępnej bazie danych podmiotów gospodarczych prowadzonej przez firmę ZN Direct tych, których główną działalnością jest działalność agroturystyczna. W ten sposób uzyskano wykaz 1356 podmiotów. W kolejnym kroku wykaz ten został uzupełniony o kolejne 2136 podmiotów (prowadzących działalność agroturystyczną), których dane były dostępne w ogólnodostępnych wyszukiwarkach internetowych, jak Business Navigator (baza-firm.com.pl), a także o 290 podmiotów (zagród edukacyjnych), których dane pozyskano z bazy Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych. W ten sposób utworzona baza danych została poddana weryfikacji ze względu na poprawność zapisanych danych teleadresowych, co w konsekwencji umożliwiło utworzenie operatu losowania obejmującego 3464 podmioty.

Do zebrania danych ilościowych wykorzystano metodę wywiadu telefonicznego CATI, a rozmowy były prowadzone w oparciu o wystandaryzowany kwestionariusz wywiadu.

W badaniach przeprowadzonych z zastosowaniem standaryzowanego kwestionariusza wywiadu uczestniczyło 1207 właścicieli gospodarstw agroturystycznych i zagród edukacyjnych zlokalizowanych na terenie 236 powiatów, we wszystkich 16 województwach.

Biorąc pod uwagę zróżnicowanie regionalne polskiej wsi, aby wyniki można było interpretować nie tylko dla ogółu, lecz także na poziomie regionów, każde z badań realizowane było z uwzględnieniem podziału regionalnego w oparciu o koncepcję sześciu regionów turystycznych Polski (Kruczek 2011), tj.:

1. Pomorze (woj. pomorskie, zachodniopomorskie, kujawsko-pomorskie),
2. Wielkopolska (woj. wielkopolskie, lubuskie),
3. Śląsk (woj. dolnośląskie, opolskie, śląskie),
4. Warmia i Mazury (woj. warmińsko-mazurskie),
5. Mazowsze i Podlasie (woj. mazowieckie, podlaskie, łódzkie),
6. Małopolska (woj. małopolskie, świętokrzyskie, podkarpackie, lubelskie).

Okres referencyjny badań dotyczył lat 2018–2020.

Wyniki badań i dyskusja

Zakładając za Wiatrakiem (2020), że wiedza jest podstawą usług doradczych w rolnictwie i środowisku wiejskim, w pierwszej kolejności należy poznać wiedzę doradców i ich beneficjentów, a następnie potrzeby i zakres doradztwa rolniczego i pokrewnego (związanego ze wsią) oraz działania związane z jego świadczeniem.

Agroturystyce w Polsce poświęca się dużo uwagi w badaniach naukowych, a także w praktycznej działalności ośrodków decyzyjnych (władze lokalne, stowarzyszenia agroturystyczne, ODR) (Gralak i Kacprzak 2018). Badania nad działalnością szkoleniowo-edukacyjno-doradczą w zakresie rozwijania działalności agroturystycznej prowadzone były między innymi przez Krzyżanowską (2009): badania te zostały przeprowadzone w 2003 roku i objęto nimi 383 rolników prowadzących działalność agroturystyczną na terenie siedmiu województw: lubelskiego, lubuskiego, małopolskiego, pomorskiego, śląskiego, świętokrzyskiego i warmińsko-mazurskiego. Z badań przeprowadzonych przez autorkę wynika, że ponad 90,0% badanych właścicieli gospodarstw agroturystycznych brało udział w szkoleniach organizowanych przez ośrodki doradztwa rolniczego. Tematyka spotkań oświatowych była bardzo szeroka, a koncepcje metodyczne miały na celu nie tylko wzbogacenie wiedzy usługodawców, lecz także kształtowanie ich umiejętności. Często wykłady połączone były z pokazami. Najczęściej dotyczyły one przygotowania podstawowej bazy wypoczynkowej (77,3%), ekonomiki i zagad-

nień prawnych (72,6%), oferty (71,8%) oraz atrakcji przyrodniczych i kulturowych regionu (47,0%) (Krzyżanowska 2009).

W 2006 roku przeprowadzono badania w czterech województwach: małopolskim i podkarpackim oraz dwóch nadmorskich: pomorskim i zachodniopomorskim. Łącznie uzyskano dane ze 195 gospodarstw agroturystycznych. Większość ich uczestniczyła w szkoleniach dotyczących prowadzenia działalności agroturystycznej organizowanych przez ośrodki doradztwa rolniczego lub stowarzyszenia oraz korzystała z ich usług doradczych (Przezbórska 2007). Badania w obszarze znaczenia instytucji wspierających rozwój działalności agroturystycznej prowadzone były także między innymi przez Cichowską i Klimek (2010) czy Mysiak (2010).

W niniejszym opracowaniu, opisując wyniki badań empirycznych, odniesiono się do trzech grup zagadnień. Po pierwsze, opisano opinie doradców zatrudnionych w Powiatowych Zespołach Doradztwa Rolniczego (PZDR) na temat świadczonych przez doradztwo usług szkoleniowo-doradczych dla kwaterodawców wiejskich. Kolejne dotyczyły potrzeb szkoleniowo-doradczych kolejno kwaterodawców wiejskich i doradców PZDR.

Opinie doradców w zakresie pełnionych usług szkoleniowo-doradczych dla kwaterodawców wiejskich

Analizie poddano uzyskane od doradców Powiatowych Zespołów Doradztwa Rolniczego informacje na temat form usług świadczonych przez ODR dla gospodarstw agroturystycznych, oczekiwania tych gospodarstw w zakresie pomocy oraz tematyki szkoleń prowadzonych dla właścicieli gospodarstw agroturystycznych przez ODR.

Jeśli chodzi o formę usług doradczych świadczonych na rzecz gospodarstw agroturystycznych, okazało się, że 17,6% PZDR współpracuje wyłącznie indywidualnie z gospodarstwami agroturystycznymi, 3,4% prowadzi wyłącznie szkolenia dla tych gospodarstw, natomiast zdecydowana większość – 75,5% – prowadzi obie te formy działalności, czyli zarówno szkolenia, jak i współpracę indywidualną z gospodarstwami agroturystycznymi. W przypadku niewielkiej części ośrodków doradztwa (3,4%) wskazano, że świadczą one inne formy usług. Badania pokazały dość istotne różnice między regionami kraju w zakresie formy usług, które zaprezentowano w tabeli 1. Współpracę wyłącznie indywidualną deklarowali najczęściej doradcy z rejonu Pomorza, gdzie wskazało na nią 29,2% badanych. Zdecydowanie najrzadziej miała ona miejsce na Warmii i Mazurach (5,6% wskazań). Prowadzenie wyłącznie szkoleń najczęściej deklarowali doradcy z Wielkopolski (5,2%), natomiast w przypadku Warmii i Mazur w ogóle nie wskazano na

tę formę działalności. Stosunkowo rzadko deklarowali ją także doradcy ze Śląska (1,9%). Z kolei łączenie usług szkoleniowych z doradztwem indywidualnym najczęściej deklarowano w przypadku Warmii i Mazur (94,4%), nieco rzadziej na Mazowszu (81,3%), jeszcze rzadziej w Małopolsce, na Śląsku i w Wielkopolsce (od 78% do 74,1%), najrzadziej zaś na Pomorzu (60,4% wskazań).

Tabela 1. Forma świadczonych przez PZDR usług doradczych w zależności od regionu

Forma świadczo- nych przez PZDR usług doradczych dla gospodarstw agroturystycznych	Region						
	Pomorze	Wielko- polska	Śląsk	Warmia i Mazury	Mazowsze	Mało- polska	Ogó- łem
Wyłącznie prowa- dzenie szkoleń dla gospodarstw agrotu- rystycznych	4,2%	5,2%	1,9%	0,0%	3,1%	4,0%	3,4%
Wyłącznie współ- praca indywidualna z gospodarstwami	29,2%	19,0%	15,4%	5,6%	14,1%	16,0%	17,6%
Czy zarówno prowa- dzone są szkolenia, jak i współpraca indywidualna z różnymi gospodar- stwami?	60,4%	74,1%	75,0%	94,4%	81,3%	78,0%	75,5%
Inne formy (jakie?)	6,3%	1,7%	7,7%	0,0%	1,6%	2,0%	3,4%
Ogółem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych CDR O/Kraków w ramach projektu pt. „Kompetentny trener turystyki wiejskiej”.

Analizując kwestię, jakiego rodzaju pomocy oczekują od doradców właściciele gospodarstw agroturystycznych, odniesiono się również do zróżnicowania regionalnego (tab. 2). W tym kontekście warto przede wszystkim zwrócić uwagę na Małopolskę, która uzyskała najwyższy ze wszystkich rejonów odsetek wskazań w przypadku pięciu rodzajów pomocy, tj.: w przygotowaniu biznesplanu, w przygotowaniu strategii marketingowej, w promocji gospodarstwa, w procedurze kategoryzacji oraz w kategorii inne. Takiej pomocy oczekują tam właściciele gospodarstw agroturystycznych częściej niż w innych częściach kraju. Ciekawy jest fakt, że dokładnie te same rodzaje pomocy były wskazywane najrzadziej na

Warmii i Mazurach. Małopolska znajduje się także powyżej średniej dla kraju pod względem wszystkich pozostałych rodzajów pomocy. Z kolei pomocy w pozyskiwaniu dotacji, środków pomocowych z programów krajowych, samorządowych, unijnych najczęściej oczekują właściciele gospodarstw agroturystycznych z Wielkopolski, najrzadziej z Mazowsza. Pomocy w pozyskiwaniu kredytów najczęściej chcą właściciele ze Śląska, najrzadziej – z Wielkopolski. Także właściciele gospodarstw ze Śląska najczęściej oczekują pomocy prawnej, w przypadku której najmniejsze jest zapotrzebowanie na Pomorzu.

Tabela 2. Rodzaje pomocy, jakiej oczekują od PZDR właściciele gospodarstw agroturystycznych w zależności od regionu w opinii doradców

Jakiego rodzaju pomocy oczekują od PZDR właściciele gospodarstw agroturystycznych często?	Region						
	Pomorze	Wielkopolska	Śląsk	Warmia i Mazury	Mazowsze	Małopolska	Ogółem
Pomoc w pozyskiwaniu dotacji, środków pomocowych z programów krajowych, samorządowych, unijnych	86,8%	90,6%	88,6%	82,4%	78,0%	83,7%	85,0%
Pomoc w przygotowaniu biznesplanu	55,3%	66,0%	56,8%	52,9%	61,0%	72,1%	61,8%
Pomoc w promocji gospodarstwa	55,3%	49,1%	50,0%	29,4%	45,8%	74,4%	52,4%
Pomoc w przygotowaniu strategii marketingowej	34,2%	32,1%	31,8%	11,8%	30,5%	44,2%	32,7%
Pomoc w pozyskiwaniu preferencyjnych/tanich kredytów	34,2%	22,6%	38,6%	23,5%	27,1%	30,2%	29,5%
Pomoc prawna	13,2%	22,6%	40,9%	17,6%	16,9%	37,2%	25,2%
Pomoc w procedurze kategoryzacji	23,7%	20,8%	22,7%	11,8%	18,6%	32,6%	22,4%
Inne rodzaje pomocy	7,9%	11,3%	13,6%	0,0%	8,5%	14,0%	10,2%

Uwaga: odsetki nie sumują się do 100, gdyż respondenci mieli możliwość wskazania wielu odpowiedzi.

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych CDR O/Kraków w ramach projektu pt. „Kompetentny trener turystyki wiejskiej”.

Kolejnym istotnym celem badania była odpowiedź na pytanie, co jest najczęściej tematem szkoleń prowadzonych dla właścicieli gospodarstw agroturystycznych. Co ciekawe, wszystkie uwzględnione w kwestionariuszu tematy szkoleń były wskazywane przez doradców często – żaden z nich nie okazał się tematem marginalnym. Natomiast należy zwrócić uwagę na zróżnicowanie względem regionów. Każdy region kraju ma swoją specyfikę, co zostało zaprezentowane szczegółowo w tabeli 3. Temat dotyczący produkcji i sprzedaży własnych produktów żywnościowych dominował na Śląsku i w Małopolsce, a był mniej popularny na Pomorzu. Pozyskiwanie dotacji dla agroturystyki i turystyki wiejskiej okazało się często prezentowanym tematem na Warmii i Mazurach, w Wielkopolsce i Małopolsce, najrzadziej był natomiast wskazywany przez doradców z Mazowsza. Uwarunkowania formalno-prawne działalności turystycznej na wsi omawiano najczęściej na szkoleniach w regionie Warmii i Mazur oraz na Śląsku, najrzadziej na Mazowszu. Mazowsze charakteryzuje się za to dużą liczbą tematów szkoleń z kategorii „inne”, czyli nieumieszczonych w kafeterii odpowiedzi.

Tabela 3. Tematyka szkoleń prowadzonych przez PZDR dla gospodarstw agroturystycznych

Co było tematem tych szkoleń (tego szkolenia)?	Region						
	Pomorze	Wielkopolska	Śląsk	Warmia i Mazury	Mazowsze	Małopolska	Ogółem
Produkcja i sprzedaż własnych produktów żywnościowych	37,5%	46,6%	55,8%	50,0%	40,6%	54,0%	46,9%
Pozyskiwanie dotacji dla agroturystyki i turystyki wiejskiej	41,7%	48,3%	42,3%	50,0%	39,1%	48,0%	44,1%
Uwarunkowania formalno-prawne działalności turystycznej na wsi	35,4%	36,2%	50,0%	61,1%	29,7%	44,0%	40,0%
Usługi i produkty turystyczne na obszarach wiejskich	39,6%	37,9%	42,3%	50,0%	32,8%	44,0%	39,7%
Promowanie gospodarstwa agroturystycznego i turystyki wiejskiej	31,3%	41,4%	42,3%	38,9%	26,6%	48,0%	37,6%

Tabela 3. cd.

Co było tematem tych szkoleń (tego szkolenia)?	Region						
	Pomorze	Wielkopolska	Śląsk	Warmia i Mazury	Mazowsze	Małopolska	Ogółem
Zarządzanie gospodarstwem agroturystycznym, obiektami turystyki wiejskiej	27,1%	34,5%	36,5%	38,9%	25,0%	36,0%	32,1%
Urządzanie i standardy jakości kwater wiejskich	27,1%	39,7%	30,8%	33,3%	21,9%	38,0%	31,4%
Przygotowanie biznesplanu	20,8%	41,4%	30,8%	27,8%	23,4%	30,0%	29,3%
Tworzenie strategii marketingowej	25,0%	39,7%	28,8%	22,2%	20,3%	32,0%	28,6%
Komunikacja interpersonalna w relacjach z gośćmi	20,8%	29,3%	25,0%	16,7%	18,8%	26,0%	23,4%
Inne (jakie?)	39,6%	41,4%	32,7%	27,8%	43,8%	40,0%	39,0%

Uwaga: odsetki nie sumują się do 100, gdyż respondenci mieli możliwość wskazania wielu odpowiedzi.

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych CDR O/Kraków w ramach projektu pt. „Kompetentny trener turystyki wiejskiej”.

Potrzeby szkoleniowo-doradcze w opinii właścicieli gospodarstw agroturystycznych

Z punktu widzenia podstawowego celu badań, jakim jest rozpoznanie potrzeb szkoleniowych właścicieli obiektów agroturystycznych, istotna jest wiedza o podmiotach stanowiących źródło informacji o szkoleniach, a także o organizatorach tych szkoleń. Pozwala ona zidentyfikować podmioty, które są w tej dziedzinie najbardziej aktywne i mają największe doświadczenie, a także te, które mogą dysponować odpowiednimi zasobami i które można by jeszcze bardziej aktywizować do wspomnienia realizacji procesu szkoleń. Hierarchia podmiotów organizujących szkolenia w poszczególnych regionach turystycznych była zróżnicowana, jednak we wszystkich prym wiodły Ośrodki Doradztwa Rolniczego (tab. 4). Ich rola jako organizatora szkoleń była największa na Warmii i Mazurach (prawie 64% wskazań) oraz w Wielkopolsce (ponad 60% wskazań), a zdecydowanie najmniejsza na

Śląsku (42% wskazań). W tym ostatnim regionie znacznie częściej niż w innych rolę taką odgrywały Centrum Doradztwa Rolniczego (prawie 29% wskazań) oraz stowarzyszenia agroturystyczne i sieci zagród edukacyjnych (prawie 28% wskazań). Ten pierwszy podmiot był natomiast stosunkowo mniej aktywny na Warmii i Mazurach (około 7% wskazań), a te drugie na Pomorzu (niespełna 7% wskazań) i w Małopolsce (nieco ponad 9% wskazań). Stowarzyszenia agroturystyczne były jednak – poza Śląskiem – także stosunkowo częstym organizatorem szkoleń w Wielkopolsce (prawie 21% wskazań).

Tabela 4. Organizatorzy szkoleń, w których uczestniczyły badane gospodarstwa agroturystyczne w ostatnich trzech latach lub wcześniej według regionów: N = 715 (% wskazań)

Lp.	Organizatorzy szkoleń	Region					
		Małopolska	Mazowsze	Pomorze	Śląsk	Warmia i Mazury	Wielkopolska
1	Ośrodek Doradztwa Rolniczego**	56,2	57,8	58,6	42,0	63,6	60,3
2	Centrum Doradztwa Rolniczego*	16,3	11,0	12,8	28,6	7,3	13,8
3	Stowarzyszenie agroturystyczne/sieć zagród edukacyjnych*	9,4	16,9	6,8	27,7	12,7	20,7
4	Urząd gminy, starostwo powiatowe, urząd marszałkowski**	8,4	12,3	20,3	11,6	14,5	5,2
5	Lokalna organizacja turystyczna**	10,3	16,9	8,3	8,0	3,6	5,2
6	Lokalna grupa działania	6,9	12,3	8,3	8,0	3,6	13,8
7	Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa*	1,0	2,6	5,3	22,3	1,8	1,7
8	Polska Federacja Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnne”	3,0	3,2	4,5	7,1	5,5	0,0
9	Prywatna firma doradcza*	1,5	1,9	2,3	15,2	0,0	0,0
10	Izba rolnicza*	0,5	1,3	1,5	9,8	0,0	0,0
11	Uczelnia wyższa, instytucja naukowo-badawcza**	1,5	0,6	0,0	5,4	3,6	1,7
12	Koło Gospodyń Wiejskich	1,0	1,9	0,8	2,7	1,8	3,4

* $p < 0,01$, ** $p < 0,05$.

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych CDR O/Kraków w ramach projektu pt. „Kompetentny trener turystyki wiejskiej”.

Kolejną istotną kwestią są informacje o tematyce szkoleń, w których uczestniczyli badani. Nie tylko wskazują one na zakres wiedzy, którą mogą potencjalnie posiadać uczestnicy szkoleń, ale przede wszystkim określają te zagadnienia, które mogą być dlań deficytowe i które należałoby szerzej uwzględnić w programie szkoleń. Zakres tematyki podejmowanej na szkoleniach, w których uczestniczyli badani, przedstawia tabela 5.

Tabela 5. Tematyka szkoleń, w których uczestniczyły badane gospodarstwa agroturystyczne w ostatnich trzech latach lub wcześniej: N = 715 (% wskazań)

Lp.	Tematyka szkoleń	%
1	Usługi i produkty turystyczne na obszarach wiejskich	88,7
2	Promowanie gospodarstwa agroturystycznego i turystyki wiejskiej (w tym wyjazdy studyjne)	78,0
3	Uwarunkowania formalno-prawne działalności turystycznej na wsi	76,6
4	Urządzanie i standardy jakości kwater wiejskich	74,8
5	Zarządzanie gospodarstwem agroturystycznym, obiektami turystyki wiejskiej	71,7
6	Pozyskiwanie dotacji dla agroturystyki i turystyki wiejskiej	70,6
7	Przygotowanie biznesplanu	70,5
8	Tworzenie strategii marketingowej	67,7
9	Komunikacja interpersonalna w relacjach z gośćmi	66,0
10	Produkcja i sprzedaż własnych produktów żywnościowych	65,2
11	Inne (kursy kulinarne, produkty regionalne i dziedzictwo kulturowe regionu, gospodarstwa opiekuńcze, ekologia)	5,3

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych CDR O/Kraków w ramach projektu pt. „Kompetentny trener turystyki wiejskiej”.

Wedle wypowiedzi badanych, uczestnicząc w szkoleniach, zdecydowana większość miała sposobność zapoznać się z tematyką: usług i produktów turystycznych na obszarach wiejskich (prawie 89% wskazań), promowania gospodarstw agroturystycznych i turystyki wiejskiej – także poprzez wyjazdy sesyjne (78%), uwarunkowań formalno-prawnych działalności turystycznej na wsi (prawie 77%), urządzania i standardów jakości kwater wiejskich (prawie 75%), zarządzania gospodarstwem agroturystycznym i obiektami turystyki wiejskiej (prawie 72%), pozyskiwania dotacji dla agroturystyki i turystyki wiejskiej (prawie 71%), przygotowania biznesplanu (prawie 71%), tworzenia strategii mar-

ketingowej (prawie 68%), komunikacji interpersonalnej w relacjach z gośćmi (66%), a także produkcji i sprzedaży własnych produktów żywnościowych (około 65%). Ponadto nieliczni (nieco ponad 5%) ukończyli czy to kursy kulinarne, czy to wysłuchali informacji o produktach regionalnych i dziedzictwie kulturowym swojego regionu lub też zapoznali się z ideą gospodarstwa opiekuńczego albo kwestiami ekologii.

Kolejną ważną kwestią podlegającą badaniom było doradztwo, w szczególności doradztwo indywidualne, czyli poradnictwo. Źródła pozyskiwania porad i informacji przez właścicieli gospodarstw agroturystycznych przedstawia tabela 6. W podziale na regiony specyficzny okazuje się Śląsk. O ile w ciągu ostatnich dwóch lat w pozostałych regionach poszukiwało informacji i korzystało z poradnictwa doraźnie lub „na bieżąco” około 10–14% badanych, to na Śląsku było takich osób aż 40%. Co prawda, najczęściej samodzielnie poszukiwali oni potrzebnych informacji w Internecie (ponad 22%) lub prosili o radę członków rodziny czy znajomych (18%), to jednak zwracali się także stosunkowo często do doradców Ośrodka Doradztwa Rolniczego (prawie 14%) lub specjalistów Centrum Doradztwa Rolniczego (około 11%). W pozostałych regionach model pozyskiwania wiedzy na temat prowadzenia działalności turystycznej jest oparty przede wszystkim na systemie szkoleń, a poradnictwo bieżące odgrywa rolę drugorzędną, jako dodatkowa, uzupełniająca forma dla programu szkoleń.

Tabela 6. Źródła pozyskiwania porad i informacji na temat prowadzenia gospodarstwa agroturystycznego w ostatnich dwóch latach według regionów: N = 1207 (% wskazań)

Lp.	Źródła poradnictwa	Region					
		Małopolska	Mazowsze	Pomorze	Śląsk	Warmia i Mazury	Wielkopolska
1	Internet*	4,4	4,1	5,2	22,3	3,4	2,1
2	Doradcy Ośrodka Doradztwa Rolniczego*	4,4	5,5	6,9	13,7	5,6	4,3
3	Rodzina, znajomi, sąsiedzi*	2,8	3,6	3,9	18,0	3,4	2,1
4	Specjaliści Centrum Doradztwa Rolniczego*	2,5	1,4	1,3	11,3	2,2	4,3
5	Ogółem korzystający z porad*	11,4	13,2	13,9	40,2	11,2	9,6

* $p < 0,01$.

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych CDR O/Kraków w ramach projektu pt. „Kompetentny trener turystyki wiejskiej”.

W następnym etapie analizowano odsetek mieszkańców wsi wyrażających chęć uczestniczenia w szkoleniach z podziałem na regiony i tematykę szkoleń. Odsetek osób zainteresowanych uczestnictwem w szkoleniach w poszczególnych regionach był zbliżony i wynosił od niespełna 87% na Śląsku oraz 89% na Warmii i Mazurach do 91% na Pomorzu, 92% w Małopolsce oraz 94% na Mazowszu i Podlasiu, i w Wielkopolsce. Z kolei mocne zróżnicowanie w poszczególnych regionach zaobserwowano w zakresie preferowanej tematyki szkoleń, co szczególnie zostało przedstawione w tabeli 7.

Tabela 7. Deklaracja chęci uczestnictwa właścicieli gospodarstw agroturystycznych w szkoleniach według regionów: N = 1207 (% wskazań)

Lp.	Tematyka szkolenia	Region					
		Małopolska	Mazowsze	Pomorze	Śląsk	Warmia i Mazury	Wielkopolska
1	Pozyskiwanie dotacji dla agroturystyki i turystyki wiejskiej	59,6	56,4	56,7	62,1	58,4	61,7
2	Uwarunkowania formalno-prawne działalności turystycznej na wsi	48,9	48,2	45,5	47,6	47,2	63,5
3	Strategie marketingowe i zarządzanie w turystyce wiejskiej*	46,4	37,3	43,7	57,0	32,6	40,4
4	Promowanie gospodarstwa agroturystycznego i turystyki wiejskiej*	41,6	33,2	37,2	59,0	27,0	43,6
5	Usługi i produkty turystyczne oferowane na obszarach wiejskich*	29,0	25,9	35,9	60,2	25,8	40,4
6	Lokalne dziedzictwo kulturowe	35,0	29,1	30,3	39,1	30,3	33,0
7	Urządzanie i standardy jakości kwater wiejskich*	23,7	30,0	32,5	39,5	23,6	34,0
8	Produkcja i sprzedaż własnej żywności**	29,3	27,3	24,2	37,1	28,1	35,1
9	Komunikacja interpersonalna w relacjach z gośćmi*	28,1	25,0	24,2	41,4	22,5	22,3

Lp.	Tematyka szkolenia	Region					
		Małopolska	Mazowsze	Pomorz	Śląsk	Warmia i Mazury	Wielkopolska
10	Projektowanie i obsługa stron internetowych oraz korzystanie z mediów społecznościowych*	25,2	26,8	24,2	39,1	14,6	25,5
11	Projektowanie przestrzeni wokół gospodarstwa/zagrody, np. urządzenie ogrodu, placów zabaw i rozrywki*	22,7	22,3	22,5	39,1	19,1	21,3
12	Ogółem chcący wziąć udział w szkoleniach	91,8	94,1	90,9	86,6	88,8	93,8

* $p < 0,01$, ** $p < 0,05$.

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych CDR O/Kraków w ramach projektu pt. „Kompetentny trener turystyki wiejskiej”.

Istotną kwestią w kontekście efektywności szkoleń – poza tematyką – jest forma ich prowadzenia. Dane dotyczące najbardziej preferowanych przez właścicieli gospodarstw form szkolenia zawiera tabela 8.

Tabela 8. Preferowane przez właścicieli gospodarstw agroturystycznych formy szkolenia: N = 1207 (% wskazań)

Lp.	Tematyka szkolenia	%
1	Nauka praktyczna, spotkania, wizyty w gospodarstwach przykładowych	75,5
2	Szkolenia stacjonarne kilkudniowe	50,1
3	Połączenie samokształcenia przez Internet ze szkoleniem stacjonarnym	40,5
4	Samokształcenie na odległość (szkolenie internetowe/e-learning)	33,9
5	Cykl wykładów rozłożonych na kilka tygodni lub miesięcy	33,3
6	Videokonferencje/webinaria	31,5

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych CDR O/Kraków w ramach projektu pt. „Kompetentny trener turystyki wiejskiej”.

Jak pokazują dane, nie wszystkie formy szkoleniowe są w takim samym stopniu uznawane za przydatne przez ich potencjalnych uczestników. Najbardziej preferują oni szkolenia poprzez praktykę, spotkania i wizyty w gospodarstwach

przykładowych (prawie 76%). Co drugi gospodarz (50%) akceptuje też inną tradycyjną formę szkoleń, czyli szkolenia stacjonarne kilkudniowe. Przydatność bardziej nowoczesnych form potwierdza zaś nieco mniej osób, chociaż i w tych przypadkach są to grupy dość liczne. Za połączeniem samokształcenia przez Internet ze szkoleniem stacjonarnym optuje prawie 41%, za samokształceniem na odległość (szkolenie internetowe/e-learning) – prawie 34%, za cyklem wykładów rozłożonych na kilka tygodni lub miesięcy – jedna trzecia, a za videokonferencjami i webinariami – prawie 32%.

Źródła wiedzy i potrzeby szkoleniowe doradców

Ostatnią część badań stanowi analiza potrzeb szkoleniowych doradców. Zestawienie źródeł wiedzy, z których korzystają doradcy, w podziale na regiony przedstawia tabela 9. Szkolenia, kursy organizowane w ramach systemu doradztwa rolniczego,

Tabela 9. Źródła wiedzy, z których doradcy korzystają najczęściej

Z jakiego źródła wiedzy i informacji korzysta P. najczęściej jako doradca?	Region						
	Pomorzanie	Wielkopolska	Śląsk	Warmia i Mazury	Mazowsze	Małopolska	Ogółem
Internet	56,3%	60,3%	38,5%	38,9%	51,6%	54,0%	51,4%
Szkolenia, kursy organizowane w ramach systemu doradztwa rolniczego	25,0%	31,0%	46,2%	33,3%	34,4%	26,0%	32,8%
Rozmowy z innymi doradcami	14,6%	5,2%	3,8%	22,2%	7,8%	12,0%	9,3%
Publikacje książkowe	4,2%	0,0%	3,8%	0,0%	1,6%	2,0%	2,1%
Fachowe czasopisma	0,0%	0,0%	3,8%	5,6%	1,6%	2,0%	1,7%
Studia podyplomowe	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Szkolenia, kursy organizowane przez inne podmioty	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Inne (jakie?)	0,0%	3,4%	3,8%	0,0%	3,1%	4,0%	2,8%
Ogółem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych CDR O/Kraków w ramach projektu pt. „Kompetentny trener turystyki wiejskiej”.

jak się okazuje, mają duże znaczenie dla doradców ze Śląska – aż 46,2% z nich wymieniło szkolenia jako źródło wiedzy, z którego korzystają najczęściej, podczas gdy najrzadziej wskazywano je na Pomorzu (25%) i w Małopolsce (26%). Internet jako źródło fachowej wiedzy ma największe znaczenie dla doradców z Wielkopolski, najrzadziej był wskazywany przez doradców ze Śląska oraz z Warmii i Mazur. Co ciekawe, rozmowy z innymi doradcami zostały wskazane jako źródło wiedzy wykorzystywane najczęściej przez ponad jedną piątą doradców z Warmii i Mazur (22,2%), podczas gdy w innych regionach były wymieniane zdecydowanie rzadziej – najrzadziej na Śląsku i w Wielkopolsce (odpowiednio 3,8% oraz 5,2% wskazań).

W badaniu uwzględniono także gotowość doradców do uczestnictwa w szkoleniach w przyszłości. Badanym zadano pytanie, czy gdyby w najbliższej przyszłości miał się odbyć cykl szkoleń dla doradców zajmujących się agroturystyką, to czy wzięliby w nim udział lub polecili go innym doradcom ODR, przy czym przedstawiono im listę 13 tematów szkoleń. Deklaracje chęci uczestnictwa składane były bardzo często i w zasadzie obejmowały wszystkie zaproponowane tematy. Najczęściej wskazywane tematy szkoleń dotyczyły: uwarunkowań formalno-prawnych działalności turystycznej na wsi (87,8%), pozyskiwania dotacji dla agroturystyki i turystyki wiejskiej (86,7%), produkcji i sprzedaży własnej żywności (82,4%) oraz promowania gospodarstwa agroturystycznego i turystyki wiejskiej (81,3%). Dokładne dane dotyczące chęci udziału w szkoleniach z podziałem na regiony zostały zawarte w tabeli 10.

Tabela 10. Gotowość doradców do uczestnictwa w szkoleniach dotyczących agroturystyki

Gdyby w najbliższej przyszłości miał się odbyć cykl szkoleń dla doradców zajmujących się agroturystyką, to w których wzięliby/wzięłaby P. udział lub polecili/a innym doradcom PZDR	Region						
	Pomorze	Wielkopolska	Śląsk	Warmia i Mazury	Mazowsze	Małopolska	Ogółem
Uwarunkowania formalno-prawne działalności turystycznej na wsi	89,1%	87,5%	95,8%	88,9%	88,7%	77,1%	87,8%
Pozyskiwanie dotacji dla agroturystyki i turystyki wiejskiej	93,5%	83,9%	89,6%	72,2%	90,3%	81,3%	86,7%
Produkcja i sprzedaż własnej żywności	82,6%	76,8%	91,7%	66,7%	91,9%	72,9%	82,4%

Tabela 10. cd.

Gdyby w najbliższej przyszłości miał się odbyć cykl szkoleń dla doradców zajmujących się agroturystyką, to w których wzięłby/wzięłaby P. udział lub polecił/a innym doradcom PZDR	Region						
	Pomorze	Wielkopolska	Śląsk	Warmia i Mazury	Mazowsze	Małopolska	Ogółem
Promowanie gospodarstwa agroturystycznego i turystyki wiejskiej	84,8%	80,4%	87,5%	66,7%	83,9%	75,0%	81,3%
Przygotowanie biznesplanu	80,4%	76,8%	87,5%	61,1%	83,9%	68,8%	78,4%
Tworzenie strategii marketingowej	84,8%	73,2%	85,4%	61,1%	85,5%	72,9%	79,1%
Zarządzanie gospodarstwem agroturystycznym, obiektami turystyki wiejskiej	82,6%	69,6%	89,6%	61,1%	80,6%	77,1%	78,4%
Urządzanie i standardy jakości kwater wiejskich	76,1%	71,4%	85,4%	55,6%	87,1%	72,9%	77,3%
Usługi i produkty turystyczne oferowane na obszarach wiejskich	73,9%	66,1%	87,5%	55,6%	87,1%	75,0%	76,6%
Projektowanie przestrzeni wokół gospodarstwa/zagrody, np. urządzenie ogrodu, placów zabaw i rozrywki	82,6%	66,1%	89,6%	55,6%	82,3%	68,8%	76,3%
Komunikacja interpersonalna w relacjach z gośćmi	71,7%	67,9%	89,6%	66,7%	83,9%	64,6%	75,2%
Lokalne dziedzictwo kulturowe	76,1%	62,5%	87,5%	72,2%	79,0%	64,6%	73,7%
Projektowanie i obsługa stron internetowych oraz korzystanie z mediów społecznościowych	71,7%	71,4%	79,2%	55,6%	77,4%	60,4%	71,2%

Uwaga: odsetki nie sumują się do 100, gdyż respondenci mieli możliwość wskazania wielu odpowiedzi.

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych CDR O/Kraków w ramach projektu pt. „Kompetentny trener turystyki wiejskiej”.

Podobnie jak mieszkańcy wsi, również doradcy pytani o preferowane przez siebie formy szkolenia wskazywali najczęściej naukę praktyczną, spotkania, wizyty w gospodarstwach przykładowych – niemal wszyscy doradcy (99%) uznali tę formę jako przydatną. Nieco rzadziej wymieniano szkolenie *blended learning* (92,7%) oraz szkolenia stacjonarne kilkudniowe (90,6%). W dalszej kolejności znalazło się szkolenie przez Internet wskazane przez 81,2% badanych i videokonferencje organizowane przez ośrodki szkoleniowe (81,9%). Wśród przydatnych form najrzadziej wskazywano na cykl wykładów rozłożonych na kilka tygodni lub miesięcy (64,8%).

Tabela 11. Najbardziej przydatne dla doradców formy szkolenia

Które formy szkolenia dla doradców są wedle P. najbardziej przydatne?	Liczebność	% z N w kolumnie
Nauka praktyczna, spotkania, wizyty w gospodarstwach przykładowych	284	99,0%
Samokształcenie przez Internet łącznie ze szkoleniem stacjonarnym	266	92,7%
Szkolenia stacjonarne kilkudniowe	260	90,6%
Videokonferencje organizowane przez ośrodki szkoleniowe	235	81,9%
Samokształcenie na odległość (szkolenie internetowe)	233	81,2%
Cykl wykładów rozłożonych na kilka tygodni lub miesięcy	186	64,8%
Ogółem	287	100,0%

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych CDR O/Kraków w ramach projektu pt. „Kompetentny trener turystyki wiejskiej”.

Podsumowanie i wnioski

Przeprowadzone badania potwierdziły, że doradztwo rolnicze odgrywa zasadniczą rolę w transferze wiedzy dla mieszkańców wsi świadczących usługi turystyczne w swoich gospodarstwach. Na uwagę zasługuje stosunkowo wysoki odsetek respondentów wskazujących Centrum Doradztwa Rolniczego jako organizatora szkoleń dla mieszkańców wsi, pomimo że zadania statutowe CDR koncentrują się na wsparciu wojewódzkich ośrodków doradztwa rolniczego, a nie bezpośrednio rolników. Jest to z pewnością wynikiem współpracy CDR z rolnikami w ramach Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych oraz wiąże się z dużą aktywnością w zakresie oferty szkoleń e-learningowych.

Wyraźna jest zbieżność opinii doradców i mieszkańców wsi w odniesieniu do potrzeb i oczekiwań kwaterodawców w zakresie poradnictwa i szkoleń, co świadczy o dobrej znajomości środowiska lokalnego przez system doradztwa rolniczego i bliskich wzajemnych relacjach.

Właściciele gospodarstw agroturystycznych najczęściej oczekują od Powiatowych Zespołów Doradztwa Rolniczego pomocy w pozyskiwaniu dotacji, środków pomocowych z programów krajowych, samorządowych, unijnych. Istotna jest dla nich także pomoc w przygotowaniu biznesplanu oraz w promocji gospodarstwa. Najczęściej takiej pomocy oczekują w momencie rozpoczynania działalności agroturystycznej.

Tematyka szkoleń przeprowadzonych przez ośrodki doradztwa rolniczego dla właścicieli gospodarstw agroturystycznych odpowiada dość dokładnie potrzebom właścicieli gospodarstw agroturystycznych dotyczących rodzaju wiedzy, którą zdaniem doradców powinni oni dysponować, aby odnieść sukces w swej działalności.

Z kolei sami doradcy wykazują największe zainteresowanie udziałem w szkoleniach dotyczących uwarunkowań formalno-prawnych działalności turystycznej na wsi, pozyskiwania dotacji dla agroturystyki i turystyki wiejskiej, produkcji i sprzedaży własnej żywności oraz promowania gospodarstwa agroturystycznego i turystyki wiejskiej.

Informacje o tematyce szkoleń, w których uczestniczyli badani, nie tylko wskazują na zakres wiedzy, którą mogą potencjalnie posiadać uczestnicy szkoleń, lecz przede wszystkim określają te zagadnienia, które mogą być dlań deficytowe i które należałoby szerzej uwzględnić w programach szkoleń.

Zarówno doradcy, jak i kwaterodawcy jako najbardziej przydatną formę szkolenia zdecydowanie uznają naukę praktyczną, spotkania, wizyty w gospodarstwach przykładowych.

Bibliografia

- Bagieńska A. 2010. Kapitał ludzki jako czynnik rozwoju obszarów wiejskich. W: B. Kryk (red.), *Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich. Wybrane aspekty społeczne*. *Economicus*, Szczecin, 11–36.
- Balińska A., Zawadka J. 2013. Znaczenie agroturystyki w rozwoju obszarów wiejskich. *Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego*, 102, 127–143.
- Brelik A., Bogusz M. 2011. Wpływ otoczenia instytucjonalnego na rozwój gospodarstw agroturystycznych w Karpatach polskich. *Krakowskie Studia Małopolskie*, Kraków.
- Brelik A., Bogusz M. 2013. Działania centrum doradztwa rolniczego na rzecz turystyki wiejskiej. *Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Poznaniu*, Poznań.

- Cichowska J., Klimek A. 2010. Rola i znaczenie instytucji wspierających rozwój usług agroturystycznych na przykładzie województwa kujawsko-pomorskiego. *Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich*, PAN, Oddział w Krakowie, 13, 63–73.
- Evisson L. 1997. Developing Intellectual Capital at Skandia. *Long Range Planning*, 30(3), 366–373.
- Gralak K., Kacprzak M. 2018. Agroturystyka w rozwoju obszarów wiejskich w Polsce – stan, problemy i perspektywy. *Zeszyty Naukowe. Turystyka i Rekreacja*, 2(22), 187–195.
- Gratton, L., Ghoshal, S. 2003. Managing personal human capital: new ethos for the ‘volunteer’ employee. *European Management Journal*, 21(1), 1–10.
- Jalinik M. 2012. Instytucje i organizacje wpływające na rozwój agroturystyki w województwie podlaskim. *Roczniki Naukowe SERiA*, 14(2), 59–64.
- Jęczmyk A. 2010. Otoczenie gospodarstwa agroturystycznego. *Roczniki Naukowe SERiA*, 12(3), 157–160.
- Jęczmyk A., Karczevska M. 2008. Szkolenia jako element rozwoju zawodowego właścicieli gospodarstw agroturystycznych. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego*, 496, Ekonomiczne Problemy Usług, 19, 31–39.
- Kania J., Leśniak L. 2013. Publiczne doradztwo rolnicze wobec wyzwań przyszłości i oczekiwań mieszkańców wsi. Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie, Kraków.
- Kielbasa B. 2020. Application of forms and types of agricultural advisory in public and private consultancy. W: E. Horská, Z. Kapsdorferová, M. Hallová (red.), *International Scientific Days 2020 “Innovative Approaches for Sustainable Agriculture and Food Systems Development”*. Conference Proceedings, Tom 1. Slovak University of Agriculture in Nitra, 234–242.
- Kiniorska I., Pałka E., Wrońska-Kiczor J. 2012. Wsparcie instytucjonalne działalności agroturystycznej. Przykład województwa świętokrzyskiego. W: M.G. Woźniak (red.), *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy. Rozwój zrównoważony i problemy obszarów wiejskich*. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 29, 191–201.
- Kozera-Kowalska M., Uglis J. 2015. Kapitał intelektualny w agroturystyce – wyniki badań empirycznych w województwie wielkopolskim. *Roczniki Naukowe SERiA*, 17(5), 146–151.
- Krzyżanowska K. 2009. Doradztwo rolnicze jako czynnik stymulujący rozwój gospodarstw agroturystycznych, *Roczniki Naukowe SERiA*, 11(5), 189–194.
- Krzyżanowska K., Kowalewski M. 2017. Kapitał intelektualny w wybranych przedsiębiorstwach branży turystycznej. *Roczniki Naukowe SERiA*, 19(2), 133–138.
- Kruczek Z. 2011. *Polska. Geografia atrakcji turystycznych*. Proksenia, Kraków.
- Kurek W. (red.) 2008. *Turystyka*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Leśnik M., Wrona E. 2016. Kapitał ludzki przedsiębiorstw w klastrach turystycznych w Polsce. *Folia Pomeranae Universitatis Technologiae Stetinensis*, 324(82), 57–68.
- Mroziewski M. 2008. *Kapitał intelektualny współczesnego przedsiębiorstwa: koncepcje, metody wartościowania i warunki jego rozwoju*. Difin, Warszawa.
- Mysiak K. 2010. Rozwój agroturystyki z udziałem instytucji i organizacji branżowych w województwie pomorskim. *Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie – Problemy Rolnictwa Światowego*, 10(4), 45–53.

- Niedziółka A. 2013. Historia agroturystyki i aspekty zarządzania usługami agroturystycznymi w powiecie limanowskim. *Krakowskie Studia Małopolskie*, 18, 122–135.
- Parzonko A.J. 2010. Znaczenie doradztwa rolniczego w przemianach społecznych na obszarach wiejskich. *Roczniki Naukowe SERiA*, 12(2), 262–267.
- Przezbórska L. 2007. Determinanty rozwoju agroturystyki w Polsce (na przykładzie wybranych regionów). *Acta Scientiarum Polonorum. Oeconomia*, 2, 113–121.
- Sieczko A. 2017. Kapitał ludzki w rozwoju gospodarstw agroturystycznych wschodniego Mazowsza. *Roczniki Naukowe SERiA*, 18(3), 315–320.
- Sieczko A., Parzonko A.J. 2018. Wsparcie instytucjonalne promocji turystyki wiejskiej. *Turystyka i Rozwój Regionalny*, 10, 85–95.
- Sikora J. 2012. *Agroturystyka. Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich*. Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa.
- Sikorska-Wolak I., Zawadka J. 2012. Oczekiwania konsumentów na rynku usług agroturystycznych. *Studia Ekonomiczne i Regionalne*, 5(1), 34–47.
- Sin A., Nowak C., Bogusz M., Kmita-Dziasek E., Kowalska M. 2018. Education in Rural Areas in the Selected EU Countries on the Example of Educational Farms. *Scientific Papers Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development*, 18(2), 415–420.
- Strzembicki L. 2013. Publiczne doradztwo rolnicze w procesie rozwoju turystyki wiejskiej – nowe wyzwania. W: *Komunikowanie i doradztwo w turystyce wiejskiej*. Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie, Oddział w Krakowie, Kraków–Warszawa, 123–139.
- Szewczyk K. 2021. Zarządzanie zasobami ludzkimi w turystyce. *Zeszyty Naukowe Wydziału Nauk Ekonomicznych Politechniki Koszalińskiej*, 25, 171–184.
- Wawrzyniak B.M. 2021. Doradztwo rolnicze w Polsce w latach 1918–2020. *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego*, 104, 5–26.
- Wiatrak A.P. 2020. Wiedza w systemie doradztwa rolniczego. *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego*, 3(20), 7–20.
- Wojciechowska J. 2009. Agroturystyka w kreowaniu przestrzeni turystycznej. W: P. Palich (red.), *Marka wiejskiego produktu turystycznego*. Wydawnictwo Akademii Morskiej w Gdyni, Gdynia, 18–22.
- Zawadka J. 2017. Agroturystyka w perspektywie ekonomii doświadczeń. *Intercathedra*, 33(1), 110–116.
- Zawadka J. 2019. Doznania i doświadczenia turystów jako determinanta kreowania i rozwoju produktu agroturystycznego. *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego*, 3(97), 34–47.

Koła gospodyń wiejskich i ich rola w kształtowaniu turystyki kulinarnej na przykładzie ogólnopolskiego konkursu „Nasze Kulinarne Dziedzictwo – Smaki Regionów”

**Country Housewives' Clubs and their role
in shaping culinary tourism, illustrated
with based the example of the national competition
“Our Culinary Heritage – Taste of the Regions”**

DOMINIK ORŁOWSKI

Streszczenie

W działalności kół gospodyń wiejskich jedną z podstawowych form aktywności jest upowszechnianie wiedzy o tradycjach kulinarnych. Moda na regionalne potrawy i tradycyjne produkty żywnościowe zapanowała w całej Polsce, o czym świadczy zarówno liczba wpisów na Listę Produktów Tradycyjnych Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, jak i osób biorących udział w ogólnopolskim konkursie „Nasze Kulinarne Dziedzictwo – Smaki Regionów” organizowanym przez Polską Izbę Produktu Regionalnego i Lokalnego. Obecność kół gospodyń wiejskich w konkursie staje się bez wątpienia atrakcją turystyczną i zachęca przyjezdnych do odbywania podróży kulinarnych po regionie i zatrzymywania się w obiektach agroturystycznych. W artykule przedstawiono koła gospodyń wiejskich jako propagatorki dziedzictwa kulinarnego na obszarach wiejskich. Następnie scharakteryzowano genezę, cel, zasady i przebieg ogólnopolskiego konkursu „Nasze Kulinarne Dziedzictwo – Smaki Regionów” jako najstarszego wydarzenia konkursowego promującego żywność wysokiej jakości. Na zakończenie ukazano rolę kół gospodyń wiejskich uczestniczących w konkursie „Nasze Kulinarne Dziedzictwo – Smaki Regionów” w zakresie kształtowania turystyki kulinarnej na obszarach wiejskich w Polsce. Do przygotowania pracy zastosowano badania niereaktywne oraz me-

Dominik Orłowski

tość analizy treści, w których wykorzystano dane wtórne, pochodzące z literatury przedmiotu i technikę obserwacji uczestniczącej, podczas bycia wieloletnim członkiem komisji konkursowej we wszystkich województwach kraju.

Słowa kluczowe: koła gospodyń wiejskich, tradycje kulinarne, konkurs „Nasze Kulinarne Dziedzictwo – Smaki Regionów”, turystyka kulinarna.

Summary

One of the basic forms of activities by the Country Housewives' Clubs is the dissemination of knowledge about culinary traditions. The fashion for regional dishes and traditional food products prevailed throughout Poland, as evidenced by the number of entries on the List of Traditional Products operated by the Ministry of Agriculture and Rural Development, as well as the number of people participating in the nationwide competition "Our Culinary Heritage – Taste of the Regions" organized by the Polish Chamber of Regional and Local Products. The participation of the Country Housewives' Clubs in the competition undoubtedly becomes a tourist attraction and encourages visitors to make culinary journeys around the region and stay at agritourism facilities. The article presents the Country Housewives' Clubs as promoters of culinary heritage in rural areas. The article goes on to describe the genesis, purpose, rules and course of the nationwide competition "Our Culinary Heritage – Taste of the Regions" as the oldest competitive event promoting high-quality food. Last but not least, the role of the Country Housewives' Clubs participating in the competition "Our Culinary Heritage – Tastes of the Regions" in shaping culinary tourism in rural areas in Poland explained. In the preparation of the present work, non-reactive research and the method of content analysis were used, in which secondary data from the literature on the subject and the participant observation technique were applied, the author having served as a long-term member of the competition board throughout all regions of Poland.

Keywords: Country Housewives' Clubs, culinary traditions, the competition „Our Culinary Heritage – Tastes of the Regions”, culinary tourism.

Wprowadzenie

Koła gospodyń wiejskich (KGW) w Polsce mają szczególną zasługę w rozmaitych działaniach na rzecz poprawy poziomu życia na wsi poprzez wprowadzanie innowacji na obszarach wiejskich, doradzania mieszkankom wsi w zakresie prowadzenia gospodarstwa domowego, podtrzymywania materialnych i niematerialnych tradycji kulturowych wsi, upowszechniania wyrobów rękodzielniczych i kulinarnych oraz propagowania wszelkich rodzajów turystyki na obszarach wiejskich. Dzięki temu rośnie atrakcyjność wsi jako miejsca wypoczynku, a mieszkańcy

dużych aglomeracji miejskich coraz częściej poszukują miejsc z dala od zatłoczonych, popularnych szlaków turystycznych na rzecz pobytu w rodzinnych gospodarstwach agroturystycznych. Kierują się także chęcią poznania autentycznego dziedzictwa polskiej wsi, czemu pomaga upowszechnianie systemów informatyzacji i cyfryzacji (Chmielewska 2021).

Społeczeństwo każdego kraju i jego regionów cechuje swoista kultura żywienia, która jest nieodłącznym elementem własnej tożsamości. Szczególnie jest to mocno uwidocznione i kultywowane przez KGW, które przedstawiają na konkursach kulinarnych rozmaite potrawy regionalne oraz produkty tradycyjne. Wytwarzanie tego rodzaju żywności bazuje na lokalnych surowcach pochodzenia roślinnego (owoce dawnych odmian, dawne odmiany roślin uprawnych) i zwierzęcego (stare rodzime rasy zwierząt), a przede wszystkim na bazie starych, często kilkusetletnich receptur i sposobów wyrabiania przekazywanych z pokolenia na pokolenie. Istniejące bogactwo rozmaitych smaków i aromatów w polskiej kuchni sprawia, że trudno jest mówić o jednolitej dla całego kraju kuchni narodowej – raczej mówi się o kuchni poszczególnych regionów. Współcześnie każde województwo na gastronomiczno-turystycznej mapie Polski podkreśla swoją odmienność i chce wyróżniać się na tle innych regionów poprzez oferowanie oraz promowanie swoich charakterystycznych specjałów kulinarnych (Orłowski 2016).

Poszukiwania oryginalnych i niepowtarzalnych doznań kulinarnych ułatwiają różne formy promocji turystycznej w postaci festiwali, szlaków, warsztatów, a także konkursów kulinarnych. Ofertę żywieniową stanowią dania jarskie, mięsne, desery i wypieki, napoje bezalkoholowe i alkoholowe oraz przetwory – praktykowane w domach rodzinnych od wielu lat. Szczególną rolę w zakresie kultywowania tradycji kulinarnych mają zdecydowanie KGW, które jako lokalne organizacje kobiece funkcjonują w środowisku wiejskim od ponad 150 lat. W tym czasie prowadziły działalność na rzecz rozwoju swego środowiska lokalnego, podkreślenia roli kobiet w życiu rodziny wiejskiej oraz naturalnie podtrzymywały tradycje kulturowe i kulinarne przekazywane w poszczególnych rodzinach i społecznościach. Dlatego też większość dawnych receptur, czasem w różnych odmianach pochodzi z bogatych zasobów KGW, które niestrudzenie kultywują lokalne tradycje kulinarne swoich mam czy babć, pokazując często zapomniane potrawy w nowym wydaniu podczas licznie organizowanych festiwali, świąt, dni i konkursów odwołujących się do wiejskiego dziedzictwa kulinarnego. Dzięki temu turyści mogą skorzystać z degustacji potraw regionalnych podczas takich wydarzeń, a podmioty gastronomiczno-hotelarskie mają gotowy dostęp do bogatych zasobów i tradycyjnych przepisów kulinarnych, które są wykorzystywane w menu codziennym, sezonowym lub świątecznym (Orłowski 2018, Światała-Trybek 2021).

Celem pracy jest przedstawienie ogólnopolskiego konkursu „Nasze Kulinarne Dziedzictwo – Smaki Regionów”, w którym aktywnie biorą udział KGW prezentujące kuchnię regionalną, co przyczynia się do kształtowania oferty turystyki kulinarnej na obszarach wiejskich w Polsce. Do jej przygotowania zastosowano badania niereaktywne (*no-reactive research*) oraz metodę analizy treści (*content analysis*), w których wykorzystano dane wtórne, pochodzące z literatury przedmiotu i technikę obserwacji uczestniczącej, podczas bycia wieloletnim członkiem komisji konkursowej we wszystkich województwach kraju.

Koła gospodyń wiejskich jako propagatorki dziedzictwa kulinarnego na obszarach wiejskich

Historia drugiej połowy XIX wieku potoczyła się w Polsce tak burzliwie, że niewiele jest form organizacji społecznych, które przetrwały próbę czasu do XXI wieku. Jednym z nich jest fenomen KGW (Mencwel i in. 2014, Biejat i Wójcikowska 2015). Głównymi celami zrzeszania mieszkanki wsi były wspieranie procesu modernizacji gospodarstw domowych i rolnych oraz poprawa warunków życia mieszkańców wsi. Z myślą o mężczyznach tworzono kółka rolnicze (KR). Pierwsze KGW zakładali przedstawiciele ziemiaństwa i duchowieństwa oraz działacze ludowi (Szczepańska i Szczepański 2019). Początkowo działały jako organizacje pomocnicze dla KR. Skupiały w tym czasie najbardziej aktywnych mieszkańców społeczności wiejskiej. Dzięki temu zauważono, że postępowe kobiety mogą stać się pomocą we wdrażaniu zmian i innowacji. KGW prowadziły działalność społeczną, kulturalną, sportową oraz towarzyską. Na przełomie XIX i XX wieku pełniły funkcję oporu względem polityki zaborczej, co czyniło KGW jedną z wielu organizacji o profilu niepodległościowym (Sawicka 1996, Lis 2023).

Jak twierdzą historycy, KR, których część stanowią KGW, powstały z potrzeby samoobrony chłopstwa przed narodowym i ekonomicznym unicestwieniem w zaborach: pruskim, rosyjskim i austriackim. Ich głównym zadaniem było rozwiązywanie codziennych problemów, z jakimi borykały się gospodarstwa rolne. Kółka ziemianek i koła gospodyń wiejskich organizowały pogadanki i kursy, takie jak: szycia, haftu, gotowania, pieczenia. Upowszechniały wśród gospodyń wiejskich wiedzę na temat zdrowia, higieny czy wychowania dzieci. Uczyły umiejętnego wykorzystywania dostępnych w gospodarstwie domowym produktów żywnościowych, przyrządzania z nich potraw oraz przetworów. Propagowano uprawę warzyw i chów zwierząt, wdrażano nowe ich odmiany i rasy (Dykczyńska 2021).

Początki KGW sięgają 1886 roku, kiedy w Piasecznie koło Gniewu na Pomorzu Gdańskim powołano organizację Towarzystwo Gospodyń, którego inicjatorem był Juliusz Kraziewicz, gdzie cztery lata wcześniej w 1882 roku, także za jego sprawą, powstało w tej samej miejscowości Włociańskie Towarzystwo Rolnicze, które było protoplastą kółek rolniczych (Borkowski i Gurnicz 1978, Olejniczak 2021). Pierwsza organizacja kobiet wiejskich pod nazwą „koło gospodyń wiejskich” powstała w 1877 roku we wsi Janisławice koło Skierniewic w Łódzkiem, a jego założycielką była działaczka społeczna Filipina Płaskowicka. Termin „koło gospodyń wiejskich” stał się na tyle popularny, że od 1918 roku używany jest powszechnie w odniesieniu do organizacji kobiet wiejskich. Historycy zwracają uwagę na to, że w tamtym okresie ugrupowania te miały charakter elitarny, a prowadzona przez nie działalność cieszyła się uznaniem i renomą (Kostrzewska 1992, Sawicka 1996, Matysiak 2009, Raszeja-Ossowska 2019, Wojcieszak-Zbierska i Zawadka 2019, Chmielewska 2021, Frączak 2021, Mazurek 2021, Olejniczak 2021, Świtała-Trybek 2021).

W okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (PRL) duża popularność KGW wynikała w znacznej mierze z ich dostępu do trudno osiągalnych dóbr i usług, np. paszy i drobiu oraz ze świadczenia opieki nad dziećmi, np. w czasie prac polowych (Grzebisz-Nowicka 1995, Matysiak 2009, Ostaszewska 2015, Szczepańska i Szczepański 2019, Wojcieszak-Zbierska i Zawadka 2019). Należy wspomnieć, że KGW, pomimo względnej swobody w działaniu, również zostały częściowo poddane ideologizacji, a ich status nie był jednoznacznie określony. Zdarzało się, że KGW były postrzegane jako jednostki organizacyjne Ligi Kobiet, która była jedyną istniejącą organizacją kobiecą w owych czasach, lub jako jednostki organizacyjne kółek rolniczych (Olejniczak 2021). Kobiety mieszkające na obszarach wiejskich przeszły ogromną przemianę w ciągu kilkudziesięciu lat, od tradycyjnej roli polegającej na zajmowaniu się dziećmi i obowiązkami domowymi oraz pracy w gospodarstwie rolnym do kobiety przedsiębiorczej, pracującej w dziedzinach pozarolniczych, a często łączącej wzajemnie te funkcje. Zmiany te miały również wpływ na poczucie własnej wartości oraz podejmowanie działań na rzecz lokalnego środowiska (Olejniczak 2019).

Do 1982 roku podstawę prawną działalności KGW stanowiło Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1932 roku – Prawo o stowarzyszeniach. Po tym czasie KGW funkcjonowały jako wyodrębnione jednostki organizacyjne kółek rolniczych, na podstawie Ustawy z dnia 8 października 1982 roku o społeczno-zawodowych organizacjach rolników. W drugiej dekadzie XXI wieku nareszcie po wielu latach oczekiwania została uchwalona Ustawa z dnia 9 listopada 2018 roku o kołach gospodyń wiejskich. Ustawa ta określa formy i zasady dobrowolnego zrzeszania się w kołach gospodyń wiejskich, tryb ich zakładania oraz organizację kół gospodyń wiejskich działających na teryto-

rium Rzeczypospolitej Polskiej. Koło ma osobowość prawną i podlega wpisowi do Krajowego Rejestru Kół Gospodyń Wiejskich (KRKGW). Wpisu dokonuje Prezes Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARMiR). Koło działa na podstawie statutu. Na terenie jednej wsi może działać tylko jedno koło (Ustawa 2018, Lipiński i Trudnowska 2020, Chmielewska 2021, Lis 2023).

Ustawa o kołach gospodyń wiejskich w art. 2 ust. 1 definiuje koła jako dobrowolną, niezależną od administracji rządowej i jednostek samorządu terytorialnego, samorządną społeczną organizację mieszkańców wsi, wspierającą rozwój przedsiębiorczości na wsi i aktywnie działającą na rzecz środowisk wiejskich. Ustawa określa także, że zadaniem kół jest reprezentowanie interesów i podejmowanie działań na rzecz poprawy sytuacji społeczno-zawodowej kobiet wiejskich i ich rodzin oraz podejmowanie aktywności wspierających wszechstronny rozwój terenów wiejskich (Ustawa 2018, Lis 2023).

Wskazany przez ustawę zakres działalności kół stanowi katalog otwarty, zaś wśród wymienionych aktywności możliwych do podejmowania przez koła gospodyń wiejskich znalazły się: prowadzenie działalności społeczno-wychowawczej i oświatowo-kulturalnej w środowiskach wiejskich, prowadzenie działalności na rzecz wszechstronnego rozwoju obszarów wiejskich, wspieranie rozwoju przedsiębiorczości kobiet, inicjowanie i prowadzenie działań na rzecz poprawy warunków życia i pracy kobiet na wsi, upowszechnianie i rozwijanie form współdziałania, gospodarowania i racjonalnych metod prowadzenia gospodarstw domowych, reprezentowanie interesów środowiska kobiet wiejskich wobec organów administracji publicznej, rozwijanie kultury ludowej, w tym zwłaszcza kultury lokalnej i regionalnej (Ustawa 2018, Lis 2023).

Obecnie KGW prowadzą działalność jako „zarejestrowane” w ARMiR (założone w ramach ustawy o kołach gospodyń wiejskich z 2018 roku, są to zarówno koła nowo powstałe w latach 2018–2022, jak i powstałe przed 2018 rokiem) oraz „niezarejestrowane” w ARiMR (głównie koła z dłuższym stażem działalności, które były aktywne, zwłaszcza w okresie lat 80. i 90. XX wieku). Działalność KGW prowadzona jest we wsiach i gminach w ramach współpracy z organizacjami młodzieżowymi, ochotniczymi strażami pożarnymi, spółdzielczością wiejską, organami samorządu terytorialnego i administracji rządowej oraz instytucjami obsługującymi wieś i rolnictwo. Duże znaczenie ma wieloletnia i trwała współpraca z kościołem katolickim – święta, dożynki, odpusty (Chmielewska 2021). KGW mogą mieć siedzibę i działać także na terenach sołectw położonych w granicach administracyjnych miast oraz miast do 5000 mieszkańców (Lis 2023).

W 2018 roku, dzięki nowej ustawie, powstała możliwość powoływania KGW mających osobowość prawną przez rejestrację w ARMiR. Tym, co spowodowało kluczową zmianę, był nowy sposób finansowania oparty na dotacji: podmiotowej w formie, choć przedmiotowej w treści. Od tego czasu ustawa była już

trzykrotnie nowelizowana (2019, 2020, 2021), a – co ciekawe – cechą dyskursu politycznego wokół tych zmian była właściwie jednomyślność przedstawicieli różnych opcji ideowych co do akceptacji tradycji KGW i przekonania o ich istotnej i pozytywnej roli w rozwoju wsi polskiej (Frączak 2021). Koła gospodyń wiejskich obok kółek rolniczych i ochotniczej straży pożarnej są najstarszą i najliczniejszą organizacją społeczną działającą w Europie. Powstawały one i nadal powstają w całej Polsce, jak wcześniej już wskazano od połowy XIX wieku, jednak szczególnie ostatnie lata przyniosły KGW prawdziwy renesans – po stagnacji czy wręcz upadku w latach 90. na polskiej wsi nastąpiła fala ich reaktywacji, która dynamicznie trwa do dzisiaj (Mencwel i in. 2014, Matysiak 2016, Raszeja-Ossowska 2019, Lisowska i Łojko 2022).

W Polsce według KRKGW znajdującego się w ARMiR jest 12 397 KGW (stan na 12 kwietnia 2023 roku). Najwięcej organizacji tego typu jest w województwach: wielkopolskim – 1730, mazowieckim – 1699, lubelskim – 1476, łódzkim – 1074, a najmniej w lubuskim – 199 i w opolskim – 180 (Krajowy Rejestr... 2023). Od 2018 roku zarejestrowane w ARiMR z całego kraju KGW mogą ubiegać się o dofinansowanie swojej działalności z budżetu państwa raz w roku. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi przygotowało Rozporządzenie z dnia 17 marca 2023 roku zmieniające rozporządzenie w sprawie pomocy finansowej z budżetu państwa dla kół gospodyń wiejskich, które zwiększa finansową stawkę wsparcia. Wysokość pomocy jest uzależniona od liczby członków KGW, ale wiążąca jest liczba na dzień złożenia wniosku o przyznanie pomocy, według danych wynikających z KRKGW. Pomoc w 2023 roku wynosi: 8 000 zł, jeżeli koło liczy nie więcej niż 30 członków, 9 000 zł, jeżeli koło liczy od 31 do 75 członków, 10 000 zł, jeżeli koło liczy ponad 75 członków (Mikos 2023).

Głównym kluczem przy opisie i analizie działań KGW jest tradycja związana z różnymi przejawami kultury materialnej i niematerialnej obszarów wiejskich. Pełni ona rolę toposu i podstawę wszystkich działań KGW (Ostaszewska 2015). Tradycja przedstawiana jest przez kobiety zarówno jako inspiracja do prowadzonej przez nie aktywności, jak i wartość determinująca kierunki oraz sposoby ich działania. Przywiązanie do tradycji jest widoczne nie tylko na poziomie deklaracji, lecz także konkretnych działań kół, przede wszystkim w działalności artystycznej i kulinarnej (Biejat i Wójcikowska 2015, Ostaszewska 2015). Nie jest to zaskakujące, gdyż biorąc pod uwagę to, iż te dwa obszary to główne pola aktywności KGW – wyniki badania ilościowego zawarte w raporcie „Koła Gospodyń Wiejskich. Nie tylko od kuchni” wskazują, że 92% KGW zajmuje się gotowaniem i kulinariami, 77% rękodziełem i sztukami plastycznymi, 26% prowadzi zespół ludowy, śpiewaczy (Milczewska i in. 2014).

Podobne wyniki badań uzyskali Szczepańska i Szczepański (2019), zebrany przez nich materiał empiryczny na Dolnym Śląsku pozwala na rozwinięcie

otrzymanych w badaniu ilościowym odpowiedzi. Potwierdzają w badaniach własnych, że najczęściej wskazań dotyczyło zajęć związanych z kulinariami, gdyż w większości kół panie chętnie gotują i pieką. Mimo tego, od czasu, gdy zostały przeprowadzone badania pośród KGW w 300 gminach na terenie Polski przez Pracownię Badań i Innowacji Społecznych „Stocznia”, to nie było na większą skalę innych. Zdecydowanie jednak można stwierdzić, że obserwując dynamiczny rozwój kół we wszystkich 16 województwach, to nadal inicjatywy związane z kultywowaniem tradycji kulinarnych są na pierwszym miejscu wśród KGW w Polsce.

Do KGW należą kobiety mieszkające na wsi w różnym wieku, na ogół jest to przedział wiekowy od 20 do 80 lat, z przewagą przedstawicielek średniego i starszego pokolenia, reprezentujące różny poziom wykształcenia – jednak w ostatnich latach można zauważyć wzrost liczby młodych kobiet, które są osobami przedsiębiorczymi i bardzo często liderkami lokalnych społeczności. Większość z nich nie pracuje zawodowo (mają własne gospodarstwo), są już na emeryturze lub prowadzą własną działalność gospodarczą (szczególnie jest to widoczne pośród młodych członkiń). Na ogół są to osoby blisko spokrewnione: matki i córki, babki i wnuczki, a przynależność do koła traktowana bywa jako sposób na podtrzymanie tradycji, swego rodzaju dziedzictwo przekazywane „z pokolenia na pokolenie”. Tak dzieje się lub działa się głównie w przypadku starszych członkiń kół, które wstępowały do grupy albo były wciągane za namową i przykładem innych kobiet ze wsi, często matek, teściowych, innych krewnych. Młode członkinie poszukują w kole sposobu na „oderwanie się” od codziennych obowiązków domowych lub zawodowych, formę rozrywki, a wręcz możliwość dalszego edukowania się lub rozwoju posiadanych umiejętności praktycznych. Ich zaangażowanie oraz rozmaite formy aktywności mają zasadniczy wpływ na życie całej społeczności wsi oraz na kształtowanie współczesnej wiejskiej rzeczywistości kulturowej (Ostaszewska 2015, Światała-Trybek 2021).

Członkinie KGW promują miejscowe dziedzictwo kulinarne, przede wszystkim na lokalnych imprezach, organizowanych na swoim terenie działania, jak np. Dzień Kobiet, Dzień Matki, Dzień Ojca, Dzień Seniora, Dzień Babci, Dzień Dziadka, Dzień Samorządowca, Tłusty Czwartek, spotkania bożonarodzeniowe i wielkanocne, dożynki, odpusty, festyny, w tym pikniki rodzinne połączone z Dniem Dziecka, zabawy karnawałowe, sylwestrowe i andrzejkowe oraz wakacje dla dzieci. A także na konkursach kulinarnych o zasięgu ogólnopolskim, wojewódzkim, powiatowym lub gminnym. Starają się przypominać dawne receptury kulinarne, choć różne są drogi ich pozyskiwania: z domu rodzinnego, z zapisków dworskich lub z kronik parafialnych. Gospodynie wykorzystują albo odnalezione stare książki lub zeszyty z przepisami na potrawy, napoje, przetwory i produkty, i podejmują próby odwzorowania receptur, albo

nie mając dostępu do żadnych starych źródeł, sięgają raczej po postrzegane jako tradycyjne specjały kuchni polskiej (Ostaszewska 2015, Orłowski 2018, Świtała-Trybek 2021).

Dla KGW tradycja nie stanowi zamkniętego „skansenu ludowych form”, ale jest źródłem inspiracji, które umiejętnie wykorzystują w swojej aktywności, czerpiąc z tradycji przy jednoczesnym dodawaniu nowych elementów, adekwatnych do współczesnych oczekiwań lokalnej społeczności. Przejawy takiego rozumienia tradycji widoczne są w bezpośrednim czerpaniu przez KGW z tradycji rękodzielniczych, artystycznych, a przede wszystkim kulinarnych. Wiele KGW stawia sobie za cel wypromowanie jakiejś regionalnej potrawy lub tradycyjnego produktu żywnościowego, a nawet wprowadzenie ich na krajową Listę Produktów Tradycyjnych (LPT) prowadzoną przez Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Nawet, gdy członkinie KGW nie posiadają receptury kulinarnej żadnego wyróżniającego się charakterystycznego specjału dla ich miejscowości, to podejmują działania w kierunku wypromowania potrawy lub produktu, które są tradycyjnie przygotowywane w dalszej okolicy, a współcześnie są zapomniane przez lokalną społeczność. Zdarzają się przypadki, gdy KGW promują elementy dziedzictwa kulinarnego, które jest powszechnie rozpoznawalne w danym regionie. Takie aktywności służą jednemu celowi – zakorzenieniu takiej potrawy lub produktu w świadomości mieszkańców i uczestników imprez okolicznościowych jako „tradycyjnej”. Tym bardziej, że przy przyjęciu na LPT za tradycyjne uważa się metody wykorzystywane od co najmniej 25 lat, co jest według specjalistów uważane za bardzo dyskusyjne (Tymochowicz 2018, Mazurek 2021, Kalinowska 2022).

Powinien być to zdecydowanie okres co najmniej 50-letniej historii wytwarzania, jak to jest w przypadku krajowego systemu jakości żywności „Jakość Tradycja”, który został opracowany przez Polską Izbę Produktu Regionalnego i Lokalnego (PIPRiL) i Związek Województw Rzeczypospolitej Polskiej (ZWRP). W systemie tym uczestniczą jedynie produkty charakteryzujące się tradycyjnym składem lub tradycyjnym sposobem wytwarzania, szczególną jakością wynikającą z ich tradycyjnego charakteru lub wyrażającą ich tradycyjny charakter. Ponadto produkty te mają szczególną jakość lub reputację odróżniającą je od produktów należących do tej samej kategorii. W przypadku produktów produkcji podstawowej dodatkowym wymogiem jest tradycyjna rasa lub tradycyjna odmiana. Za tradycyjne rasy i odmiany uważa się te, które użytkowano przed 1956 rokiem (Krajowy system „Jakość Tradycja”...).

„Nasze Kulinarne Dziedzictwo – Smaki Regionów” jako najstarsza inicjatywa konkursowa promująca żywność wysokiej jakości w Polsce

Pierwszą społeczną, a zarazem przełomową inicjatywą dokumentowania oraz promocji polskich produktów regionalnych i tradycyjnych był ogólnopolski konkurs „Nasze Kulinarne Dziedzictwo – Smaki Regionów” (NKD–SR) (ryc. 1). Pomysł konkursu powstał w 2000 roku w redakcji tygodnika „Gospodyni”, gdzie pomysłodawczyni tego przedsięwzięcia Izabella Byszewska, jako patrona medialnego zaprosiła Redakcję Rolną Programu I Polskiego Radia. Pierwszym sponsorem była Fundacja Fundusz Współpracy Programów: „Agrolinia 2000” i „Agro-Smak”, która przyznała redakcji środki finansowe na zorganizowanie pierwszej edycji konkursu i zakup nagród, a potem przez wiele lat wspierała merytorycznie całe bezprecedensowe przedsięwzięcie związane z odkrywaniem regionalnego dziedzictwa kulinarnego Polski (Gąsiorowski i Swulińska-Katulka 2002, Gąsiorowski 2004, Byszewska 2005, 2023).

Od 17 lat konkurs organizowany jest przez Polską Izbę Produktu Regionalnego i Lokalnego, której członkami-założycielami są w znacznej części laureaci tego konkursu – producenci regionalnej i lokalnej żywności. W dotarciu do producentów żywności regionalnej i we wstępnej selekcji od samego początku pomagają od tylu lat specjalistki z wojewódzkich ośrodków doradztwa

Ryc. 1. Logo ogólnopolskiego konkursu „Nasze Kulinarne Dziedzictwo – Smaki Regionów”

Źródło: Archiwum Polskiej Izby Produktu Regionalnego i Lokalnego.

rolniczego (ODR), a logistycznie i finansowo wspierają – pracownicy urzędów marszałkowskich poszczególnych województw, których marszałkowie co roku obejmują patronatami „NKD–SR”, co jest dla PIPRIŁ nieocenioną pomocą (Byszewska i Kurpińska 2020).

Efekty tych działań przeszły najśmielsze oczekiwania: do pierwszej, ogólnopolskiej wówczas edycji we wspomnianym 2000 roku komisja konkursowa zakwalifikowała 150 produktów: od osób prywatnych, z gospodarstw agroturystycznych, z pensjonatów na obszarach wiejskich, ze stowarzyszeń i lokalnych organizacji, z małych zakładów rzemieślniczych oraz kół gospodyń wiejskich. Spośród tych produktów nagrodzonych zostało 20 najlepszych (Byszewska i Brzezick 2000). W następnej edycji po raz pierwszy odbyły się finały regionalne w kilku województwach. Ustanowiona została także nagroda najwyższa, przyznawana przez Krajową Kapitułę Konkursu – statuetka „Perła”. W edycji trzeciej finały odbywały się już we wszystkich regionach, pod patronatami marszałków województw (Orłowski i Woźniczko 2012, Byszewska i Kurpińska 2020).

Dziś już mało kto pamięta, że pomysł największych targów „Smaki Regionów”, prezentujących żywność najwyższej jakości w Polsce, narodził się właśnie w redakcji „Gospodyni” jako impreza towarzysząca Wielkiemu Finałowi konkursu „NKD–SR”. W 2003 roku po raz pierwszy odbył się Wielki Finał na Targach „Polagra Food” w Poznaniu, który był połączony z wręczaniem „Pereł” oraz prezentacją produktów regionalnych i tradycyjnych w osobnym pawilonie. Od tej pory każdy Wielki Finał ma miejsce w stolicy Wielkopolski, na ogół pod koniec września, a wielu producentów tradycyjnej żywności – w większości laureatów konkursu, jak i też same regiony, z których pochodzą – prezentują się w całej okazałości na targach „Smaki Regionów”. W 2008 roku poszerzona została formuła konkursu przez wprowadzenie „części gastronomicznej”, czyli kategorii „Dania i potrawy regionalne z wykorzystaniem lokalnych, tradycyjnych surowców oraz przyrządzane według tradycyjnych receptur” (Byszewska i Kurpińska 2020).

W ciągu kolejnych lat trwania konkursu stworzono ogromną, pionierską i jedyną w Polsce dokumentację tradycji kulinarnych ze wszystkich regionów Polski, także mniejszości narodowych i etnicznych. To dowód na to, jak bogata jest nasza historia kulinarna i jak ważnym jest elementem dziedzictwa kulturowego. Dorobkiem dwudziestu jeden edycji konkursu (nie odbył się tylko w 2020 roku ze względu na pandemię COVID-19) jest zidentyfikowanie ponad 30 000 regionalnych i tradycyjnych produktów żywnościowych oraz ponad 2000 regionalnych potraw i dań. Konkurs przez tyle lat udowodnił, jak wspaniałą i oryginalną żywność mogą zaoferować polscy producenci konsumentom nie tylko w kraju, lecz także we wszystkich państwach Unii Europejskiej, a nawet poza nią. Laureaci konkursu zdobywają rynek spożywczy i prestiż: poprzez promocję w mediach ich wyroby dotarły m.in. do sieci ekskluzywnych sklepów

z tradycyjną żywnością. Konkurs zaktywizował lokalne społeczności i wytwórców do działań na rzecz wytwarzania, budowy rynku i promocji tradycyjnej żywności jako elementu rozwoju gospodarczego, w tym turystycznego regionów (Byszewska i Kurpińska 2020).

Konkurs „NKD–SR” ma charakter otwarty. Przystąpić może do niego każdy producent wyrobów regionalnych i tradycyjnych, spełniających kryteria konkursowe zawarte w regulaminie. Organizatorem centralnym Konkursu, odbywającego się pod patronatem ministra rolnictwa i rozwoju wsi oraz marszałków województw, są – jak już wcześniej wspomniano – Polska Izba Produktu Regionalnego i Lokalnego wspólnie ze Związkiem Województw RP. Partnerami merytorycznymi i organizacyjnymi finałów konkursu w regionach są wspomniane urzędy marszałkowskie i wojewódzkie ośrodki doradztwa rolniczego. Powołane są dwie komisje konkursowe pracujące na szczeblach regionalnych: jedna zajmująca się lokalnym i regionalnym produktem żywnościowym, druga – daniami i potrawami regionalnymi (Regulamin konkursu „NKD–SR”).

Konkurs jest dwuetapowy: w pierwszym etapie – w czasie finałów regionalnych – wyłaniani są laureaci w czterech kategoriach: produktów pochodzenia roślinnego (przetwory owocowe, przetwory warzywne, produkty zbożowe i wyroby cukiernicze), produktów pochodzenia zwierzęcego (produkty i przetwory mięsne, produkty i przetwory z ryb, produkty mleczne i miody), napojów regionalnych (napoje bezalkoholowe i alkoholowe), a także innych produktów regionalnych (niemieszające się w regułach poprzednich grup, np. farsze, oleje lub przyprawy) oraz najlepsze dania i potrawy regionalne i tradycyjne. Drugi etap konkursu to wybór dokonany przez Krajową Kapitułę Konkursu – spośród produktów i potraw nominowanych w regionach do prestiżowej nagrody konkursu „Perła” (fot. 1), które – razem z nagrodą „Klucz do Polskiej Spizarni” (fot. 2) – są wręczane na Wielkim Finale Konkursu (Regulamin konkursu „NKD–SR”).

Powołana Kapituła Krajowa składa się z wybitnych ekspertów związanych zawodowo z dziedzictwem kulinarnym, która w trakcie głosowania przyznaje statuetki „Perła”. O nominację mogą ubiegać się produkty żywnościowe nagrodzone w poprzednich edycjach konkursu w danym regionie, a w przypadku potraw nominowane są te, które otrzymały pierwszą nagrodę w bieżącym roku przeprowadzenia „NKD–SR” w danym województwie. Statuetkę „Perła” zaprojektowali wybitni polscy artyści: najpierw Marek Kijewski, następnie Tomasz Łączyński, a przez ostatnie 12 lat jest ona dziełem Jarosława Perszko. Od 2005 roku przyznawany jest „Klucz do Polskiej Spizarni” (także wykonany przez Jarosława Perszko), który wręczany jest osobom lub organizacjom i instytucjom – szczególnie zasłużonym dla ochrony dziedzictwa kulinarnego i rozwoju rynku produktów regionalnych i tradycyjnych w Polsce (Byszewska i Kurpińska 2020).

Fot. 1. Statuetka „Perła”

Fot. Dominik Orłowski

Fot. 2. „Klucz do Polskiej Spizarni”

Fot. Dominik Orłowski

Konkurs „Nasze Kulinarne Dziedzictwo – Smaki Regionów” odegrał niebagatelną rolę nie tylko w poznawaniu i utrwalaniu polskiego dziedzictwa kulinarnego, lecz także wydatnie przyczynił się do budowy rynku produktów lokalnych, regionalnych i tradycyjnych w Polsce. Zidentyfikowane zostało unikatowe, historyczne nazewnictwo, specyficzne, niepowtarzalne technologie wytwarzania oraz kulturowy związek produktów żywnościowych z regionem. W ciągu ponad 20 lat konkurs „NKD–SR” stał się dla jego uczestników inspiracją do wytwarzania i sprzedaży tradycyjnej żywności. PIPRIŁ obserwuje, jak w kolejnych edycjach zmieniają się jego uczestnicy, od hobbystów, poszukiwaczy zapomnianych smaków, poprzez grupy sąsiedzkie (także Koła Gospodyń Wiejskich), lokalne stowarzyszenia, aż do małych i średnich firm czy grup producenckich. Dziś udział w konkursie i zdobycie w nim „Perły” jest dla przetwórców prestiżem, którym chętnie się chwali. A jest tych laureatów niemało, gdyż od 2000 roku przyznanych zostało ponad 1000 „Perł” i nagrodzono setki uczestników (Byszewska i Kurpińska 2020, Byszewska 2023).

Długo można wyliczać znaczenie konkursu „NKD–SR” dla polskiej wsi i wiedzy na temat jej dziedzictwa. Długotrwałe efekty to przede wszystkim:

- ochrona polskiego dziedzictwa kulinarnego ze szczególnym uwzględnieniem tradycyjnych umiejętności w dziedzinie sztuki kulinarnej i utrwalenie polskiej „pamięci kulinarnej” jako części dziedzictwa kulturowego;
- przygotowanie producentów do obowiązujących procedur dotyczących rejestracji ich produktów na szczeblu krajowym poprzez wpisanie na krajową Listę Produktów Tradycyjnych oraz ubieganie się o stosowne certyfikaty jakości żywności, np. „Jakość Tradycja”;
- zainspirowanie działań producentów żywności regionalnej i tradycyjnej do pozyskiwania znaków unijnych: Chronionego Oznaczenia Geograficznego (ChOG), Chronionej Nazwy Pochodzenia (ChNP) i Gwarantowanej Tradycyjnej Specjalności (GTS);
- budowa rynku żywności regionalnej i tradycyjnej;
- zwiększenie świadomości mieszkańców obszarów wiejskich w zakresie możliwości sprzedaży produktów żywnościowych z gospodarstwa rolnego;
- tworzenie pozarolniczych miejsc pracy na obszarach wiejskich;
- rozwój lokalnej przedsiębiorczości związanej z wytwarzaniem tradycyjnej żywności;
- inspirowanie lokalnych społeczności (grup etnograficznych lub etnicznych) do korzystania z autentycznego dziedzictwa kulinarnego będącego elementem kultury niematerialnej, co przyczynia się do rozwoju „małych ojczyzn”;
- wykorzystanie tradycyjnej żywności w turystyce kulinarnej, agroturystyce i lokalnej gastronomii.

Bezpośrednim i jednym z najbardziej spektakularnych efektów konkursu „Nasze Kulinarne Dziedzictwo – Smaki Regionów” było bez wątpienia powstanie w 2004 roku Polskiej Izby Produktu Regionalnego i Lokalnego, gdyż wśród założycieli Izby byli jego pierwsi laureaci. Inicjatywa polegała na utworzeniu izby gospodarczej o charakterze krajowym, która byłaby reprezentacją interesów producentów i mogła wpływać na rozwój rynku produktów regionalnych, tradycyjnych i lokalnych w Polsce. Przed wejściem naszego kraju do UE – Izba miała przygotować zainteresowanych do wykorzystania dorobku prawnego obowiązującego w UE w zakresie ochrony produktów regionalnych oraz funkcjonowania po akcesji Polski do Unii Europejskiej (Gąsiorowski i Jasiński 2004).

Konkurs „Nasze Kulinarne Dziedzictwo – Smaki Regionów” przyczynił się nie tylko do promocji i ożywienia rynku produktów regionalnych i tradycyjnych, lecz także stał się inspiracją do powstania rozwiązań prawnych i administracyjnych, dotyczących ochrony tych produktów i ich producentów. Działania te odzwierciedla Ustawa z dnia 17 grudnia 2004 roku o rejestracji i ochronie nazw i oznaczeń produktów rolnych i środków spożywczych oraz o produktach tra-

dycyjnych (Byszewska 2005, Ustawa 2021), która została uchylona, aby zastąpiła ją Ustawa z dnia 9 marca 2023 roku o rejestracji i ochronie nazw pochodzenia, oznaczeń geograficznych oraz gwarantowanych tradycyjnych specjalności produktów rolnych i środków spożywczych, win lub napojów spirytusowych oraz o produktach tradycyjnych (Ustawa 2023).

Koła Gospodyń Wiejskich uczestniczące w ogólnopolskim konkursie „Nasze Kulinarne Dziedzictwo – Smaki Regionów” a turystyka kulinarna

W Polsce, jak i na całym świecie, w ostatnich latach bardzo nasiliło się zainteresowanie wiedzą o sposobie odżywiania się naszych przodków i ich praktykach kulinarnych. Coraz częściej podróżując po kraju, chcemy odkrywać smaki, które są charakterystyczne dla poszczególnych regionów, poznawać sposoby pozyskiwania i przetwarzania żywności czy istniejące receptury potraw, a także odkrywać tradycje kulinarne związane z określonymi produktami żywnościowymi i potrawami regionalnymi. W tym kontekście podejmowane są różne działania regionalne lub lokalne, które zapewniają rozwój turystyki kulinarnej poprzez proces promocji i dowartościowania dziedzictwa kulinarnego (Orłowski 2022 a). Turystyka kulinarna bardzo dynamicznie rozwija się i wzbogaca rynek atrakcji turystycznych na obszarach wiejskich. Odbywa się przede wszystkim przez podróżowanie szlakami turystycznymi związanymi z konkretnymi specjałami kulinarnymi, uczestnictwem w oryginalnych wydarzeniach kulinarnych czy też zwiedzaniem muzeów skansenowskich, które w autentyczny i kompleksowy sposób ukazują turystom zagadnienia związane z wiejskim dziedzictwem kulinarnym (Orłowski i Woźniczko 2015).

Odczuwanie kulinarnych przyjemności z pewnością wiąże się w dużej mierze z liczbą zmysłów „angażowanych” w danym momencie w postrzeganie otaczającej nas rzeczywistości. I tak, spożywając wybrany produkt czy potrawę, bezpośrednio angażujemy nie tylko zmysły smaku i zapachu, lecz także zmysł wzroku, a niekiedy również dotyku. Być może właśnie to zjawisko powoduje, że turystyka kulinarna staje się dziś tak popularna. W pewnym stopniu ułatwia też ona poznanie narodów, a przede wszystkim istniejących w danym kraju grup etnograficznych i etnicznych, które posiadają kuchnię regionalną tak chętnie prezentowaną przez KGW (Zagdańska i Piekarski 2018).

Koła Gospodyń Wiejskich działające w całej Polsce i stojące na straży tradycji i kultury swoich „małych ojczyzn” – organizują i uczestniczą w różnego rodzaju wydarzeniach, które integrują lokalną społeczność wokół dziedzictwa kulturo-

wego obszarów wiejskich. Bardzo ważną jego częścią są tradycje kulinarne i dlatego konkursy, takie jak „Nasze Kulinarne Dziedzictwo – Smaki Regionów”, są doskonałą okazją do zachęcenia KGW do odkrywania na nowo zapomnianych już produktów i potraw, które „od zawsze” były przygotowywane przez gospodynie w ich rodzimych regionach. Dzięki takim inicjatywom społeczność lokalna, a przede wszystkim turyści zainteresowani dziedzictwem kulinarnym, mają możliwość spróbowania tych specjałów, zakupu jako kulinarnej pamiątki turystycznej do domu, ale także poznania historii i zobaczenia autentycznych miejsc, w których te smakołyki powstają od wielu lat na co dzień lub od święta.

Konkurs „NKD–SR” umożliwia KGW odwoływanie się do powszechnie występującego zjawiska „powrotu do źródeł”, „do korzeni”, gdzie tego typu kulinaria ze względu na swoją prostotę wyrażającą się zarówno w doborze składników, jak i w sposobie przyrządzania – są bardzo oczekiwane przez turystów kulinarnych, tzw. *foodies*, dla których pożywienie wiejskie jest współcześnie pożądaną atrakcją w trakcie wypoczynku na wsi. Członkinie KGW bardzo często prowadzą gospodarstwa agroturystyczne, gdzie w swojej ofercie żywieniowej kultywują zwyczaj przygotowywania potraw wywodzących się z kuchni regionalnej. Wykorzystywanie lokalnych surowców pochodzących ze swojego gospodarstwa i tradycyjnych produktów żywnościowych sporządzanych w kuchni agroturystycznej – zwłaszcza w dobie rozwoju turystyki kulinarnej – bardzo często stanowi jeden z głównych czynników zachęcających do odwiedzania obszarów wiejskich. W czasach globalizacji, gdzie produkty spożywcze kupowane w sklepach lub dania oferowane w lokalach gastronomicznych właściwie się nie różnią od siebie pod względem funkcjonalnym i smakowym, turyści kulinarni poszukują specjałów nietypowych i unikatowych. Coraz większego znaczenia nabierają takie cechy produktów, jak specjalne pochodzenie, niepowtarzalność, unikalność i oryginalność, które gwarantuje żywność tradycyjna i regionalna.

Koła Gospodyń Wiejskich (fot. 3, 4, 5, 6) podczas konkursu „NKD–SR” w atrakcyjny sposób prezentują swoje bogato zdobione stoiska, a po zakończonej ocenie przez jury częstują przybyłe osoby, w tym turystów kulinarnych. Daje to *foodies* niepowtarzalną okazję nie tylko do degustacji konkursowych specjałów, lecz także bardzo często do uzupełnienia swojej spiżarni, gdyż na ogół w trakcie organizowanego konkursu ma miejsce impreza towarzysząca w postaci jarmarku produktów regionalnych i tradycyjnych lub festiwalu smaku. Turyści kulinarni od uczestników konkursu „NKD–SR” bardzo chętnie nabywają produkty mleczne, mięsne, rybołówstwa, przetwory warzywno-owocowe, wyroby piekarnicze i cukiernicze, oleje, miody, napoje bezalkoholowe i alkoholowe, a także potrawy regionalne. Wymienione przysmaki cechuje wyjątkowość lub odmienność, która dla turysty kulinarnego przybywającego z innego regionu Polski jest atrakcyjnym czynnikiem skłaniającym do poznania innej kultury żywieniowej.

Fot. 3. KGW Paniówki, woj. śląskie

Fot. Dominik Orłowski

Fot. 4. KGW Łobaczew Mały, woj. lubelskie

Fot. Dominik Orłowski

Fot. 5. KGW Różyna, woj. opolskie

Fot. Dominik Orłowski

Fot. 6. KGW Górkki, woj. pomorskie

Fot. Dominik Orłowski

W ostatnich latach można zaobserwować, jak konkurs „NKD–SR” – dzięki biorącym w nim udział KGW – przyczynia się do rozwoju nowej formy turystyki smakowania w Polsce, czyli turystyki nalewkowej „tynkturoturystyki”, która jest elementem szeroko rozumianej turystyki kulinarnej. Prawdziwą kopalnią wiedzy o tego rodzaju napojach alkoholowych są właśnie KGW, które na obszarze całego kraju sporządzają w szerokiej gamie smaków i według tradycyjnych receptur liczne nalewki. Istotną rolę w promocji turystycznej regionalnych i lokalnych nalewek – a zwłaszcza tych już docenionych lub dopiero co starających się o wpis na LPT – odgrywa analizowany konkurs, który dzięki udziałowi KGW ukazuje m.in. olbrzymi i niewyczerpalny potencjał nalewek występujących w naszym kraju. Trunki prezentowane i nagradzane podczas każdej edycji konkursu „NKD–SR” przyczyniają się również do korzystania z pobytów w gospodarstwach agroturystycznych oferujących kuchnię regionalną, gdzie wypoczywający w nich turyści mają okazję do degustowania domowych nalewek, a przede wszystkim do praktycznej nauki ich wytwarzania pod okiem gospodarzy i korzystania ze sprzedaży bezpośredniej nalewek od członków KGW (Orłowski 2022 b).

Konkurs „NKD–SR” zawsze mobilizuje KGW do zgłębienia wiedzy na temat kuchni regionalnej, wzięcia w nim udziału ze swoimi wyrobami kulinarnymi i podzielenia się przepisami, często przekazywanymi z pokolenia na pokolenie. Uczestniczące w konkursie KGW motywują się wzajemnie do rozwijania swoich umiejętności, czerpania z tradycji i szukania inspiracji w regionalnym, a wręcz w lokalnym dziedzictwie kulinarnym. Udział w konkursie jest też doskonałą okazją do promocji tradycyjnych wyrobów kulinarnych, stwarza możliwość zdobycia wiedzy na temat kuchni regionalnej, wymiany wiedzy i doświadczeń między innymi KGW. Równie istotne w konkursie jest dzielenie się tą wiedzą nie tylko z członkami kół, lecz także rozpowszechnienie jej dalej, czyli pośród turystów kulinarnych, którzy specjalnie dostosowują swoje plany wyjazdowe do terminów poszczególnych finałów organizowanych w regionach.

Kuchnia regionalna jest bez wątpienia domeną KGW, które z jednej strony trzymają się tradycyjnych receptur, a z drugiej jednak nie boją się eksperymentów. Zdecydowanie zauważalny jest trend powrotu do lokalności, a wręcz fascynacji tym, co bazuje na domowych przepisach. Wynika to z tego, że po zachłyśnięciu się kuchniami świata na nowo odkrywamy nasze dziedzictwo kulinarne. Jesteśmy w tej szczęśliwej sytuacji, że nasza regionalna kuchnia to dania składające się z potraw przyrządzanych z powszechnie lubianych składników.

Tradycje kulinarne danego regionu to nośnik jego kultury i element historii – szczególnie tej bliskiej, codziennej, a nie związanej z przełomowymi wydarzeniami, znanymi z podręczników do historii. Poprzez osobisty kontakt z KGW turysta kulinarny odkrywa miejscową kuchnię i może lepiej zrozumieć region oraz żyjącą tam społeczność lokalną, gdyż to właśnie w kuchni odbijają się tradycje,

wpływy innych kultur, dawne szlaki handlowe czy obecność mniejszości religijnych żyjących na danym obszarze. Ambicją władz samorządowych jest wspieranie KGW, które zdobywając laury w konkursie „NKD–SR”, stanowią wizytówkę wsi, gminy, powiatu czy nawet województwa. Celem każdej „małej ojczyzny” jest ochrona przed zapomnieniem tradycyjnych produktów, ich identyfikacja i inwentaryzacja, próba utrzymania ich specyficznej wysokiej jakości, a także zabezpieczenie prawne i obrona przed „podróbkami”.

Dziedzictwo kulinarne we wszystkich jego przejawach dostarcza znacznie więcej emocji i doznań, niż samo zwiedzanie nawet najbardziej interesujących miejsc. W trakcie spożywania jedzenia i napojów można poznawać nowych ludzi, dzielić się chwilami z bliskimi oraz złapać nieco dystansu. Bez wątplenia jest to również nieodzowny element nowego sposobu podróżowania na świecie i w Polsce, tzw. *slow tourism*, który jest zamiennie określany również mianem *slow travels*, gdzie turysta skupia się na tym, co jest wyjątkowe, a jego celem staje się ochrona tego, co unikatowe, w tym odkrywanie regionalnych smaków. Udział KGW w konkursie „NKD–SR” udowadnia już od tylu lat, nie tylko bogactwo i różnorodność, lecz także oryginalność i wysoką jakość żywności regionalnej, którą warto promować w turystyce kulinarnej. Przytacza dowody, że tradycja kulinarna może stać się specyfiką i osobliwością regionu – podobnie jak walory przyrodnicze i antropogeniczne, a zwłaszcza stała się atutem gospodarstw agroturystycznych, które wykorzystują kuchnię regionalną do przyciągnięcia jak największej liczby turystów zainteresowanych bogactwem wiejskiej spiżarni.

Podsumowanie

Tradycje kultury niematerialnej przekazywane przez KGW z pokolenia na pokolenie są jednym z najistotniejszych elementów dziedzictwa kulturowego każdej społeczności. To właśnie one spajają je oraz pozwalają trwać w czasie i przestrzeni. Koła gospodyń wiejskich są miejscem spotkań, wzajemnej pomocy i rozbudzania lokalnej aktywności. To dzięki dynamiczności zrzeszonych w nich kobiet – a także coraz częściej też mężczyzn – podtrzymywane są sąsiedzkie więzi oraz autochtoniczna tradycja, kultura, zwyczaje i smaki, czyli regionalne dziedzictwo obszarów wiejskich. Dlatego tak ważne jest pielęgnowanie tej spuścizny i przekazywanie jej następcom, a także łączenie w sposób harmonijny dawnych nurtów kultury wiejskiej ze współczesnością, która kształtuje współczesny styl życia.

Większość potraw i napojów regionalnych ulega ciągłej ewolucji. Są jednak i takie potrawy, które, pomimo nieustannych zmian wokół nas, nie uległy obowiązującym trendom i nadal są wytwarzane według dawnych przepisów, a przede

wszystkim wciąż tak samo dobrze smakują. To są jedne z największych skarbów dziedzictwa narodowego, przechowywane i kultywowane przez współczesne strażniczki tradycji – kobiety z KGW i innych stowarzyszeń kobiecych na polskiej wsi. Jednocześnie pełnią one rolę najlepszych ambasadorów kulinarnych regionu, uwodząc swoim bogactwem i niepowtarzalnym smakiem. Kobiety Gospodarne Wyjątkowe – to najlepsze hasło skupiające w sobie potężną moc kobiet z KGW, które sprawiają, że wsie w rzeczywistości tętnią życiem.

Podróżując po Polsce, coraz częściej chcemy odkrywać smaki charakterystyczne dla regionów i ich subregionów, receptury na potrawy i produkty tradycyjne, które udoskonalano przez pokolenia dla uzyskania optymalnego smaku, a także poznawać tradycje związane z określonymi specjałami kulinarnymi. Każdy region to inna, unikalna kuchnia, której smaku i zapachu nie sposób zapomnieć. To zresztą jedna z głównych atrakcji turystycznych, która z każdym rokiem przyciąga do Polski coraz więcej turystów, w tym szczególnie tych kulinarnych. Kuchnia regionalna za sprawą działających w każdym regionie, powiecie i gminie KGW przeżywa dziś swoisty renesans i dla wielu osób jest sentymentalnym powrotem do lat dzieciństwa i smaków z przeszłości.

Ważną rolę odgrywają wszelkiego rodzaju przedsięwzięcia organizowane dla KGW, w tym ogólnopolski konkurs „Nasze Kulinarne Dziedzictwo – Smaki Regionów”, dzięki któremu wyłaniają się zapomniane przez lata produkty i potrawy, często wraz z ich archaicznymi nazwami. Nie jest to powrót do minionych lat biedy, ale przypomnienie tego, co jadano się dawniej na wsi, wykorzystując jedynie sam pomysł na prezentowany w konkursie specjał kulinarny. Organizując konkurs „NKD–SR” z jednej strony ocala się od zapomnienia i utrwala w świadomości polskie dziedzictwo kulinarne, które jest charakterystyczne dla każdego regionu Polski. A z drugiej strony wspiera działania w kierunku uzyskania podstawowego lub tworzenia dodatkowego dochodu, m.in. w gospodarstwach rolnych i agroturystycznych. Odbywa się to poprzez przetwarzanie własnych surowców i ich bezpośrednią sprzedaż lub oferowanie produktów tradycyjnych oraz potraw regionalnych, m.in. w ramach turystyki kulinarnej na obszarach wiejskich.

Reasumując, KGW biorące od wielu lat udział w tym konkursie lub dopiero, co przystępujące po raz pierwszy do rywalizacji w „NKD–SR” przy każdej edycji zaskakują dużą liczbą zgłoszeń, doskonałymi prezentacjami kulinarnymi oraz wielopokoleniowymi przepisami, głęboko osadzonymi w historii regionu. Komisja konkursowa ma co roku wielki problem, gdyż prezentowane we wszystkich kategoriach specjały regionalne w postaci produktów i potraw zasługują na uznanie oceniających je jurorów. Jednak konkurs kulinarny ma to do siebie, że nie każdy może wygrać, więc osoby, którym nie udaje się to w danym roku przeprowadzenia „NKD–SR”, próbują ponownie swoich sił w kolejnych edycjach. W historii konkursu jest wiele takich przykładów, że prestiżową nagrodę „Perła” otrzymują

uczestnicy nawet po wielu latach od zdobycia pierwszego miejsca w danej kategorii. KGW w Polsce są swoistym fenomenem na skalę międzynarodową, chociaż podejmują się różnorodnych aktywności, to punktem wspólnym dla tego typu grup z różnych regionów Polski jest właśnie działalność kulinarna, która jest istotnym czynnikiem kształtującym turystykę kulinarną na obszarach wiejskich.

Bibliografia

- Biejat M., Wójcikowska K. 2015. O roli tradycji we współczesnej działalności kół gospodyń wiejskich. *Wieś i Rolnictwo*. 1.2 (166.2), 97–109.
- Borkowski J., Gurnicz A. 1978. *Kółka rolnicze w II Rzeczypospolitej*. Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa.
- Byszewska I. 2005. Konkurs „Nasze Kulinarne Dziedzictwo” doświadczenia w zakresie identyfikacji oraz promocji produktów regionalnych i tradycyjnych. W: M. Gąsiorowski (red.), *O produktach tradycyjnych i regionalnych. Możliwości a polskie realia*. Fundacja Fundusz Współpracy, Warszawa, 279–282.
- Byszewska I. 2023. *Rzeczpospolita wielu smaków. Kultura Wsi*. Kwartalnik popularnonaukowy Narodowego Instytutu Kultury i Dziedzictwa Wsi, 20(1), 4–14.
- Byszewska I., Brzezik T. 2000. *Nasze kulinarne dziedzictwo. Wyniki konkursu*. BHICiP, Redakcja „Gospodyni”, Warszawa.
- Byszewska I., Kurpińska G. 2020. *Smaki Regionów. Nasze Kulinarne Dziedzictwo*. Polska Izba Produktu Regionalnego i Lokalnego, Warszawa.
- Chmielewska B. 2021. Kierunki aktywności Kół Gospodyń Wiejskich na przykładzie województwa mazowieckiego. *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego*, 1(103), 23–39.
- Dykczyńska A. 2021. Wybrane formy przedsiębiorczości na obszarach wiejskich – KGW i rękodzielnictwo. *KPODR w Minikowie, Zarzeczewo*.
- Frączak P. 2021. Historia kół gospodyń wiejskich – między emancypacją a kolonizacją wsi. *Trzeci Sektor*. 55(3). 42–56.
- Gąsiorowski M. 2004. *Rzeczpospolita produktów lokalnych, regionalnych i tradycyjnych*. W: K. Vinaver, J. Jasiński (red.), *Rzeczpospolita producentów regionalnych. Tereny, Ludzie, Produkty*. 4, Białystok-Paryż, 51–62.
- Gąsiorowski M., Jasiński J. 2004. System ochrony produktów regionalnych i tradycyjnych. *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego*, 1, 86–100.
- Gąsiorowski M., Swulińska-Katulka A. 2002. Dziedzictwo kulinarne szansą polskiej wsi w zjednoczonej Europie. *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego*, 1, 26–43.
- Grzebisz-Nowicka Z. 1995. *Działalność organizacji Kół Gospodyń Wiejskich na rzecz kobiet i ich rodzin*. W: J. Sawicka (red.), *Kobieta wiejska w Polsce: rodzina, praca, gospodarstwo*. Wydawnictwo SGGW, Warszawa, 145–190.
- Kalinowska D. 2022. Dziedzictwo kulinarne środkiem przekazu norm obyczajowych i tradycji regionalnych. *Rocznik Muzealny Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku*, XIX, 179–192.

- Kostrzewska M. 1992. Koła Gospodyń Wiejskich a oświata w Polsce międzywojennej. W: A. Żarnowska, A. Szwarz, Kobieta i edukacja na ziemiach polskich w XIX i XX w. Instytut Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, 135–144.
- Krajowy Rejestr Kół Gospodyń Wiejskich. 2023. Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. <https://krkgw.arimr.gov.pl/> (dostęp: 12.04.2023).
- Krajowy system „Jakość Tradycja”. <https://www.produktyregionalne.pl/jakosc.html>, (dostęp: 12.03.2023).
- Lipiński K., Trudnowska K. 2020. Formalno-prawne aspekty funkcjonowania kół gospodyń wiejskich. Lokalne, regionalne i tradycyjne szansą dla Kół Gospodyń Wiejskich II. Poradnik dla Kół Gospodyń Wiejskich, wyd. 2, Warszawa, 96–101.
- Lis, A. 2023. Prawne aspekty działalności kół gospodyń wiejskich. *Studia Prawnicze KUL*. 1(93), 39–59.
- Lisowska, K., Łojko, M. 2022. Koła gospodyń wiejskich jako przestrzeń do rozwoju edukacji i przedsiębiorczości społecznej opartej na tradycji lokalnej na Warmii i Mazurach. *Przedsiębiorczość-Edukacja*, 18(2), 82–97.
- Matysiak I. 2009. Koła Gospodyń Wiejskich i ich funkcje w kontekście specyfiki trzeciego sektora w wybranych społecznościach. W: B. Budrowska (red.), *Kobiety – feminizm – demokracja*. Instytut Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa, 220–243.
- Matysiak I. 2016. Koła gospodyń wiejskich we współczesnych społecznościach lokalnych – próba diagnozy. W: T. Herudziński, P. Swach, *Społeczności lokalne wobec wyzwań współczesności*. Wydawnictwo SGGW, Warszawa, 268–281.
- Mazurek A. 2021. Koła Gospodyń Wiejskich jako organizacje pozarządowe wspierające tradycję i rozwój środowisk wiejskich. *Pedagogika Katolicka*, 1(28), 167–175.
- Mencwel J., Milczewska K., Wiśniewski J. 2014. Koła gospodyń wiejskich nie tylko od kuchni. Raport z badania. Pracownia badań i innowacji społecznych „Stocznia”, Warszawa.
- Mikos P. 2023. Dotacje dla KGW w 2023 znacznie wzrosną. Jakie stawki? <https://www.tygodnik-rolniczy.pl/articles/wies-i-rodzina/dotacje-dla-kgw-w-2023-znacznie-wzrosna-jakie-stawki/> (dostęp: 12.04.2023).
- Milczewska K, Mencwel J., Wiśniewski J. 2014, Koła Gospodyń Wiejskich nie tylko od kuchni. Raport z badania. Pracownia Badań i Innowacji Społecznych Stocznia, Warszawa, <https://stocznia.org.pl/publikacje/koła-gospodyn-wiejskich-nie-tylko-od-kuchni/> (dostęp: 12.04.2023).
- Olejniczak W. 2019. Kobiety z obszarów nieurbanizowanych jako grupa społeczna funkcjonująca w kołach gospodyń wiejskich. *Problemy Drobnych Gospodarstw Rolnych*, (1), 61–69.
- Olejniczak W. 2021. Kierunki aktywności kół gospodyń wiejskich. *Turystyka i Rozwój Regionalny*, (16), 67–75.
- Orłowski D. 2016. Kuchnia regionalna i jej wykorzystanie w rozwoju turystyki kulinarnej na Lubelszczyźnie. W: G. Godlewski, J. Roszak (red.), *Niematerialne i materialne dziedzictwo Lubelszczyzny jako podstawa rozwoju turystyki kulturowej*. Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk. Fundacja Sławistyczna, Warszawa, 83–95.

- Orłowski D. 2018. Polskie kuchnie regionalne i ich miejsce w turystyce kulinarnej na obszarach wiejskich. *Turystyka Kulturowa*. Numer specjalny: *Turystyka kulturowa w badaniach interdyscyplinarnych*, (7), 132–157.
- Orłowski D. 2022a. Praktyki kulinarne związane z wyrobem tradycyjnych produktów żywnościowych jako element rozwoju turystyki kulinarnej. *Turystyka Kulturowa*. Numer specjalny: *Dziedzictwo niematerialne a turystyka*, (3), 145–181.
- Orłowski D. 2022b. *Turystyka nalewkowa (tynkturoturystyka) – nowa forma turystyki napojów w Polsce*. W: P. Dominik (red.), *Tradycja i innowacyjność w turystyce kulinarnej*. Szkoła Główna Turystyki i Hotelarstwa Vistula, Warszawa, 47–63.
- Orłowski D., Woźniczko M. 2012. Wiejskie dziedzictwo kulinarne regionu i jego prezentacja w ofercie turystycznej Muzeum Wsi Lubelskiej na przykładzie konkursu „Nasze Kulinarne Dziedzictwo-Smaki Regionów”. W: B. Sawicki, A. Mazurek-Kusiak, J. Janicka (red.), *Zarządzanie produktem i walorami kulturowymi w turystyce*. Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Lublinie, 130–148.
- Orłowski D., Woźniczko M. 2015. *Turystyka kulinarna na wiejskim rynku turystycznym*. W: W. Kamińska (red.), *Innowacyjność w turystyce wiejskiej a nowe możliwości zatrudnienia na obszarach wiejskich*. *Studia KPZK PAN*, CLXIII, 121–142.
- Ostaszewska A. 2015. *Zaangażowanie i aktywność społeczna kobiet na przykładzie kół gospodyń wiejskich oraz grup feministycznych*. W: G. Chimiak, K. Iwińska (red.), *Krajobraz społecznościowy Polska – 2014*. Collegium Civitas, Stowarzyszenie Centrum Wspierania Aktywności Lokalnej CAL, Warszawa, 113–136.
- Raszeja-Ossowska I. 2019. *Formalno-prawne aspekty działalności kół gospodyń wiejskich*, Poradnik Witryny Wiejskiej, Warszawa.
- Regulamin ogólnopolskiego konkursu „Nasze Kulinarne Dziedzictwo – Smaki Regionów”. *Archiwum Polskiej Izby Produktu Regionalnego i Lokalnego*, Warszawa.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1932 r. – Prawo o stowarzyszeniach, *Dz.U. z 1932 r., Nr 94, poz. 808*.
- Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 17 marca 2023 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie pomocy finansowej z budżetu państwa dla kół gospodyń wiejskich, *Dz.U. z 2023 r., poz. 543*.
- Sawicka J. 1996. *Koło gospodyń wiejskich jako społeczno-zawodowa organizacja kobiet*, *Wieś i Rolnictwo*, 2(91), 75–88.
- Szczepańska B., Szczepański J. 2019. *Współczesne role kół gospodyń wiejskich w społecznościach lokalnych na przykładzie województwa dolnośląskiego*. *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Sociologica*, (68), 67–79.
- Światała-Trybek D. 2021. *Rola kół gospodyń wiejskich w rozwoju potencjału kulinarnego regionów*. W: P. Dominik (red.), *Edukacyjna rola turystyki kulinarnej*. *SGTiH Vistula*, Warszawa, 143–156.
- Tymochowicz M. 2018. *Potrawa tradycyjna – czyli jaka? Próba zdefiniowania zakresu znaczenia pojęciowego*. W: J. Adamowski, M. Tymochowicz (red.), *Dziedzictwo kulinarne w kontekstach tradycyjnych i współczesnych*. *Muzeum Lubelskie*, Lublin, 18–29.
- Ustawa z dnia 8 października 1982 r. o społeczno-zawodowych organizacjach rolników, *Dz.U. z 1982 r., Nr 32, poz. 217*.

Koła gospodyń wiejskich i ich rola w kształtowaniu turystyki kulinarnej...

- Ustawa z dnia 17 grudnia 2004 r. o rejestracji i ochronie nazw i oznaczeń produktów rolnych i środków spożywczych oraz o produktach tradycyjnych, Dz. U. z 2021 r., poz. 224.
- Ustawa z dnia 9 listopada 2018 r. o kołach gospodyń wiejskich, Dz.U. z 2018 r., poz. 2212.
- Ustawa z dnia 9 marca 2023 r. o rejestracji i ochronie nazw pochodzenia, oznaczeń geograficznych oraz gwarantowanych tradycyjnych specjalności produktów rolnych i środków spożywczych, win lub napojów spirytusowych oraz o produktach tradycyjnych, Dz.U. z 2023 r., poz. 588.
- Wojcieszak-Zbierska M., Zawadka J. 2019. Działania przedsiębiorcze kobiet na wsi na przykładzie KGW w powiecie gnieźnieńskim. *Turystyka i Rozwój Regionalny*, (11), 127–138.
- Zagdańska J., Piekarski S. 2018. Festiwale i konkursy kulinarne kuchni kresowej w Basznie Dolnej jako forma promocji turystycznej województwa podkarpackiego. *Turystyka i Rekreacja*, 22(2), 197–211.

IV

**Współpraca i innowacje
w turystyce wiejskiej**

Kooperacja sieciowa w agroturystyce w aspekcie nauk o zarządzaniu i jakości

Network cooperation in agritourism in the aspects of management and quality science

ARKADIUSZ NIEDZIÓŁKA

MICHAŁ ROMAN

MARCIN KOPYRA

Streszczenie

Artykuł ma charakter teoretyczno-przeglądowy. Zaprezentowano istotę i formy współpracy w sieciach agroturystycznych w aspekcie zarządzania agroturystyką. Na podstawie krytycznej analizy literatury zagranicznej z lat 2017–2022 przedstawiono rodzaje kooperacji sieciowej pomiędzy gospodarstwami agroturystycznymi a innymi podmiotami w sektorze turystyki wiejskiej. Bazując na krajowym piśmiennictwie z tego samego okresu, ukazano podejście sieciowe na przykładzie relacji współpracy wewnątrz stowarzyszeń agroturystycznych i terytorialnych sieci agroturystyki. Zaprezentowano podstawową metodę badawczą sieci, mianowicie analizę sieci społecznych i jej zastosowanie w badaniach nad więziami współpracy na rynku agroturystycznym. Ukazano możliwości eksploracji relacji na poziomach makro, a zatem w obrębie całej struktury sieciowej, mezo, czyli w odniesieniu do wyodrębnionych subsieci i na poziomie pojedynczego węzła (aktora). Zwrócono uwagę na sposoby delimitacji podgrup w stowarzyszeniach turystyki wiejskiej i sieciach terytorialnych obejmujących obszar administracyjny gminy. Przedstawiono autorską koncepcję metodyki badań nad współpracą w obydwu rodzajach sieci agroturystycznych, co stanowiło realizację głównego celu artykułu.

Słowa kluczowe: sieć, agroturystyka, współpraca, relacje.

Summary

The following article is of a theoretical and review character. The essence and forms of cooperation in agritourism networks in the aspects of agritourism management are presented. On the basis of the critical analysis of foreign literature from 2017–2023, the types of network cooperation between agritourism farms and other entities in the rural tourism sector are described. Based on the national literature from the same period, a network approach is illustrated with the example of collaborative relations within agritourism associations and territorial agritourism networks. The basic research method of the network is presented, namely the analysis of social networks and its application in studying the ties of cooperation on the agritourism market. Possibilities of exploring relationships at the macro level, i.e. within the entire network structure; at the meso level, i.e. within the separated sub-networks; and at the level of a single node (actor) are shown. Attention is paid to the ways of defining subgroups in rural tourism associations and territorial networks covering the administrative area of the municipality. The author's concept of research methodology on cooperation in both types of agritourism networks is presented, thus implementing the main objective of the article.

Keywords: network, agritourism, cooperation, relations.

Wstęp

Współpraca pomiędzy gospodarstwami agroturystycznymi jest jednym z podstawowych czynników rozwoju agroturystyki w Polsce. Wiejscy usługodawcy kooperują ze sobą w różnym zakresie, a do najpopularniejszych rodzajów współdziałania można zaliczyć m.in.: rekomendację potencjalnym turystom innych obiektów noclegowych, tworzenie wspólnych produktów turystyczno-rekreacyjnych, zespołowe działania promocyjne, wymianę doświadczeń. Rolnicy zajmujący się agroturystyką mogą ponadto współpracować z obiektami hotelarskimi, np. pensjonatami, motelami, domami wycieczkowymi, innymi obiektami noclegowymi, np. kwaterami prywatnymi, a także z zakładami gastronomicznymi, obiektami sportowo-rekreacyjnymi i przedstawicielami sektora publicznego, w tym urzędami gmin, czy społecznego, m.in. kołami gospodyń wiejskich, lokalnymi organizacjami turystycznymi.

We współpracy międzyorganizacyjnej w sektorze agroturystyki można zastosować podejście sieciowe, które związane jest z wyznaczeniem grupy obiektów działających w ramach określonej struktury sieciowej i powiązanych w niej różnorodnymi interakcjami. W terminologii sieciowej określa się je mianem aktorów, węzłów lub wierzchołków. W przypadku agroturystyki aktorami mogą być

wszystkie wymienione w poprzednim akapicie obiekty. Aktorów mogą łączyć różne relacje, np. współpracy, konkurencji, przynależności, które mogą cechować się różną częstotliwością.

Celem głównym pracy jest stworzenie autorskiej metodyki badawczej dotyczącej relacji współpracy pomiędzy aktorami wewnątrz dwóch rodzajów sieci agroturystycznych. Pierwszy typ sieci stanowią stowarzyszenia turystyki wiejskiej i agroturystyki, a drugi sieci terytorialne zrzeszające aktorów w granicach administracyjnych gmin. W obydwu przypadkach zaproponowano treści kooperacji pomiędzy węzłami oraz kryteria wyodrębnienia subsieci (podgrup) wewnątrz stowarzyszeń i w obrębie gminy, które związane są z analizą sieciową na poziomie mezo¹.

Cele uzupełniające pracy ukierunkowane są na:

- charakterystykę nurtu sieciowego w naukach o zarządzaniu,
- prezentację agroturystyki jako podstawowej formy turystyki wiejskiej,
- przybliżenie istoty podejścia sieciowego w turystyce i przeglądu badań nad współpracą w sieciach agroturystycznych,
- ukazanie form współpracy sieciowej w zarządzaniu agroturystyką i rodzajów kooperantów.

Aby zrealizować wyszczególnione cele uzupełniające, zastosowano metodę badawczą krytyki i analizy piśmiennictwa.

Pojęcie sieci i nurt sieciowy w naukach o zarządzaniu i jakości

Termin „sieć” generalnie stanowi określenie czegoś o abstrakcyjnej bądź fizycznej, ale niezbyt uporządkowanej strukturze siatki. Sieci są wszechobecne na świecie, a do przykładowych ich zastosowań można zaliczyć (Tarapaty 2012):

- w biologii: sieci połączeń neuronowych w mózgu, interakcje między proteinami, krwiobieg, sieć transportu wody w roślinach,
- w socjologii i w nauce o społeczeństwie: sieci kontaktów międzyludzkich (serwisy społecznościowe, takie jak Facebook czy Twitter), organizacje, partie, sojusze w polityce, sieci przestępcze,

¹ Poziom mezo jest jednym z trzech, obok poziomu makro i mikro, poziomów w analizie sieci społecznych, w obrębie którego bada się relacje pomiędzy aktorami należącymi do wyodrębnionej podgrupy w strukturze sieciowej. Wyznaczenie takiej podgrupy (subsieci) przeprowadza się na podstawie pewnych kryteriów, np. podobnych atrybutów i cech aktorów.

- w technice: sieci energetyczne, transportowe (drogowe, kolejowe, lotnicze), sieci komputerowe, usługi telekomunikacyjne (sieć internetowa, sieć WWW),
- w sporcie: analiza gier zespołowych, taktyk.

Sieci bada się w obszarze różnych dziedzin i dyscyplin naukowych. Podejście sieciowe znajduje zastosowanie w dziedzinach nauk rolniczych, inżynierjno-technicznych, ścisłych, przyrodniczych, społecznych i innych. Sieci eksplorowane są i analizowane przez biologów, chemików, informatyków, matematyków, psychologów, ekonomistów i reprezentantów licznych innych nauk. W ekonomii, która jest przedstawicielką nauk społecznych podejście sieciowe zajmuje ważne miejsce w naukach o zarządzaniu i jakości, a przede wszystkim w badaniach nad współpracą przedsiębiorstw wewnątrz sieci międzyorganizacyjnych. W zarządzaniu, oprócz sformułowania „sieć międzyorganizacyjna” (ang. *interorganizational network*), często używa się także innych określeń, np. „sieć organizacyjna” (ang. *organizational network*) czy „organizacja sieciowa” (ang. *network organization*).

Funkcjonujące w różnych sektorach gospodarki współczesne przedsiębiorstwa podlegają nieustannym i wielopłaszczyznowym przemianom. Transformacje są wynikiem zróżnicowanych uwarunkowań, z których najważniejsze to postęp naukowo-techniczny i rozwój technologii informacyjno-komunikacyjnych (Szortyka 2020, s. 7). Widoczna jest na szeroką skalę kooperacja pomiędzy firmami i podmiotami gospodarczymi, łączenie i wymiana ich zasobów materialnych i niematerialnych. Od lat 80. XX wieku współpracę pomiędzy przedsiębiorstwami odnosi się do układów sieciowych. Kooperujące ze sobą podmioty w sieciach nazywane są aktorami lub węzłami, a podstawę badań sieciowych stanowią relacje międzyorganizacyjne. Mogą one dotyczyć np. realizacji wspólnych projektów i inwestycji, łączenia kapitału ludzkiego, społecznego i rzeczowego aktorów w celu wykonania zbiorowego przedsięwzięcia, a także wymiany poglądów, wiedzy i dzielenia się doświadczeniem.

W zarządzaniu sieci są definiowane różnie. Przykład jednej z krótszych definicji podaje Czakon (2012, s. 15), według którego sieć stanowi „zbiór aktorów połączonych zbiorem więzi”. Zatem aktorzy i łączące ich więzi, czyli relacje stanowią dwa podstawowe składniki struktury sieciowej. W naukach o zarządzaniu i jakości, co było już podkreślone w kontekście współpracy sieciowej, używa się powszechnie sformułowania sieci międzyorganizacyjnej. Łobos (2005, s. 167) uważa, że sieć międzyorganizacyjna jest zbiorem więcej niż dwóch samodzielnych organizacji, które powiązane są więziami o następujących cechach:

- decyzje w sprawie zasobów podejmowane są nie tylko integralnie przez strony transakcji (jak to ma miejsce na rynku), lecz także kolektywnie przez współpracujące strony,

- przepływ zasobów między współpracującymi partnerami ma charakter powtarzalny, a nie doraźny,
- wzajemne oczekiwania współpracujących partnerów obejmują dłuższy horyzont,
- informacje dostępne stronom współpracy są znacznie obszerniejsze niż w przypadku koordynacji rynkowej.

Podjęcie sieciowe nabiera coraz większego znaczenia w praktyce i teorii zarządzania. Stanowi ono pole eksploracji wewnątrz różnych dziedzin i subdyscyplin zarządzania. Cytowany już Czakon (2015, s. 11–12) uważa, że istnieje możliwość wyróżnienia w ujęciu chronologicznym dwóch głównych nurtów badawczych w zarządzaniu sieciami międzyorganizacyjnymi:

1. Nurt badań skupiony na problemie skutecznego zarządzania międzyorganizacyjnym łańcuchem wartości, który przyjął pozycje ekonomii instytucjonalnej, stawiając w centrum uwagi badawczej sposób koordynacji funkcjonowania licznych podmiotów. Wskazuje się na dwa mechanizmy koordynacji, charakterystyczne dla idealnych modeli rynku i biurokracji: cenowy i hierarchiczny.
2. Nurt badawczy nad sieciami przyjmujący perspektywę socjologiczną przez analogię do sieci społecznych oraz ze względu na ich ścisłe powiązanie z aktywnością gospodarczą człowieka.

W badaniach nad relacjami współpracy organizacji postuluje się stosowanie metody badawczej, jaką jest analiza sieci społecznych. Jest to metoda badawcza ukierunkowana na identyfikację wzorców i układów relacji na podstawie sposobów łączenia i powiązań aktorów (Klimas 2013). Do opisu sieci niezbędne jest zdefiniowanie jej granic, czyli delimitacja. Jednym z kryteriów wyznaczenia granic struktury sieciowej może być członkostwo obiektów w jednej organizacji. Wówczas mówi się o sieci międzyorganizacyjnej, która jest charakterystyczna dla nauk o zarządzaniu. Analiza właściwości całej sieci pozwala na uzyskanie odpowiedzi na następujące pytania (Zdziarski 2012, s. 36):

- jak wiele jednostek tworzy badaną strukturę sieciową?
- czy aktorzy w sieci są jednorodni?
- jeżeli węzły są niejednorodne, to co przede wszystkim je różnicuje?
- ile jest relacji w sieci i czy są one wielokrotne?
- jaka jest średnica w sieci?
- jaka jest gęstość badanej sieci?
- jaka jest struktura podziału na centra i peryferia?

W literaturze zarządzania wskazuje się na dwa podstawowe składniki konfigurujące sieć międzyorganizacyjną. Pierwszy stanowią relacje pomiędzy

przedsiębiorstwami, a drugi – aktorzy. Badania nad sieciami międzyorganizacyjnymi koncentrują się na relacjach, powiązaniach i zależnościach, natomiast aktorzy sieciowi traktowani są dość pobieżnie (Stańczyk-Hugiet i Gorgól 2012). Wśród najważniejszych rodzajów powiązań pomiędzy węzłami można wymienić relacje współpracy. Kolemba (2009, s. 633) uważa, że przy uwzględnieniu podmiotu, formalności lub charakteru współpracy relacje można sklasyfikować:

- ze względu na podmiot współpracy: kooperacja z agencjami rządowymi, dostawcami, instytucjami finansowymi, jednostkami naukowymi, klientami, konkurentami, kooperantami, mediami,
- ze względu na stopień formalizacji: formalne, np. zawierane na podstawie umów, i nieformalne, np. w formie wymiany informacji na akcjach dobroczynnych, itp.,
- ze względu na charakter współpracy z podmiotami: pasywny, kiedy co najmniej jeden podmiot otoczenia dąży do nawiązania kooperacji z przedsiębiorstwem, oraz aktywny, oznaczający, że to przedsiębiorstwa dążą do kreowania relacji z otoczeniem,
- w zależności od kontekstu ich zawierania: rutynowe, których zadaniem jest zapewnienie utrzymania atrakcyjności, ekskluzywności i indywidualności oferty przedsiębiorstwa, dostosowawcze, kiedy relacje są zawiązywane w celu obniżenia kosztów, oraz okazyjne, nawiązywane przez przedsiębiorstwa o stabilnej i ugruntowanej pozycji w celu utrzymania przewagi konkurencyjnej na rynku.

Aktorzy są drugim, po relacjach, fundamentalnym przedmiotem badań sieci. W naukach o zarządzaniu mogą nimi być zarówno osoby prawne, jak i fizyczne, które w strukturze sieciowej połączone są różnymi więziami i zależnościami. Przed zastosowaniem analizy sieci społecznej należy wyznaczyć granicę sieci, co związane jest z określeniem liczby aktorów w jej obszarze. Aktorami mogą być m.in. menedżerowie i dyrektorzy przedsiębiorstwa, pracownicy niższych szczebli, organizacje non-profit, podmioty sektora publicznego, klienci. Niemczyk (2006, s. 28) dodaje, że badanie sieci międzyorganizacyjnej w układzie statycznym wymaga ustalenia podstawowych parametrów węzłów. Autor zalicza do nich: rodzaj przedmiotowy, liczbę, jakość, wielkość, rozmieszczenie, rolę oraz ewolucję czasową i przestrzenną węzłów.

Istota agroturystyki, jej cechy i uwarunkowania rozwoju

Agroturystyka jest formą turystyki wiejskiej, a jej podstawową cechą jest organizacja pobytu turystów w obrębie czynnych gospodarstw rolnych. Usługi agroturystyczne, które obejmują zawsze noclegi, często wyżywienie i powszechnie szeroki pakiet usług rekreacyjnych oferowane są turystom przez rolników.

Wśród polskich autorów panuje całkowita zgodność co do istoty agroturystyki. Wszystkie definicje podkreślają bezpośredni związek usług agroturystycznych z gospodarstwem rolnym. Dla przykładu, Sikora (2012, s. 63) twierdzi, że agroturystyka jest „specyficznym rodzajem turystyki wiejskiej (alternatywnej), organizowanym przez rodziny rolnicze z wykorzystaniem mieszkaniowo-wczasowych zasobów gospodarstwa rolnego oraz zasobów przyrodniczych, kulturowych i infrastrukturalnych wsi i regionu”. Podobnie uważa Wojciechowska (2018, s. 67), według której jest to „forma turystyki wiejskiej stanowiąca specyficzne przedsięwzięcie turystyczne w funkcjonującym gospodarstwie rolnym, organizowane przez rodzinę rolniczą na bazie zasobów własnego gospodarstwa oraz walorów turystycznych okolicy, a także współpracy z lokalną społecznością dla turystów poszukujących ciszy i spokoju, zainteresowanych życiem i obyczajami wsi”.

Można wymienić liczne funkcje agroturystyki, a do najczęściej podawanych w literaturze należą (Sznajder i Przezbórska 2006, s. 20–21, Knecht 2009, s. 25):

- pozyskiwanie dodatkowych źródeł dochodów dla rolników,
- poprawienie estetyki w domu i wokół domu, większa dbałość o estetykę wsi,
- wykorzystanie wolnych zasobów domu,
- poprawa sytuacji dochodowej mieszkańców wsi, gminy czy regionu,
- poprawa struktury agrarnej na wsi,
- aktywizacja lokalnej społeczności, integrację środowiska wiejskiego, tworzenie dodatkowych miejsc pracy,
- zdobywanie nowych umiejętności i doświadczeń, zawodów, nauka języków obcych, przedsiębiorczości,
- poprawa i rozwój lokalnej infrastruktury (zaopatrzenie w wodę, kanalizacja, oczyszczalnie ścieków, transport publiczny, drogi, urządzenia rekreacyjne),
- przeciwdziałanie masowemu odpływowi ludności z obszarów wiejskich,
- możliwość ożywienia wiejskich tradycji, powrót do tradycji i kultury ludowej, rozwój kultury na wsi.

W badaniach nad relacjami sieciowymi powinny mieć zastosowanie różne metody badawcze. Na potrzebę stosowania wspólnych badań ilościowych i jakościowych w obrębie jednej sieci turystycznej wskazuje Czernek-Marszałek (2018).

Autorka przypomina, że badania ilościowe pozwalają na wizualizację sieci i na dokonanie charakterystyki struktury sieciowej na podstawie obliczeń różnych parametrów strukturalnych, jednak w przeciwieństwie do badań jakościowych nie pozwalają odpowiedzieć na pytanie: „dlaczego sieć jest taka, jaka jest” (Czernek-Marszałek 2018).

W literaturze zagranicznej współpraca sieciowa w agroturystyce była w ostatnich latach przedstawiana i analizowana jako element kooperacji w turystyce wiejskiej bądź – ale rzadko – jako wyłączne współdziałanie ze sobą gospodarstw agroturystycznych. W pierwszym przypadku problematyka badawcza dotyczyła różnorodnej tematyki, wśród której podejście sieciowe w agroturystyce związane było m.in. z:

- siecią ekoturystyczną i jej rolę w rozwoju zrównoważonym (Dedek 2017),
- analizą porównawczą pomiędzy sieciami obiektów noclegowych miejskich i wiejskich, a wśród tych ostatnich także gospodarstw agroturystycznych (Jesus i Franco 2018),
- w kontekście roli zaufania, będącego istotnym czynnikiem w procesach zarządzania turystyką na wsi (Kelliher i in. 2018),
- krytyczną analizą badań wtórnych nad współpracą sieciową w turystyce wiejskiej w kontekście ogólnych profitów dla aktorów turystycznych (Mendoga i in. 2018),
- kooperacją sieciową w regionie nadmorskim, ale z częściowym odniesieniem do typowej turystyki wiejskiej, ponieważ skoncentrowano się przede wszystkim na turystyce wypoczynkowej (Stoddart i in. 2020),
- podjęciem współpracy pomiędzy podmiotami turystyki wiejskiej, w tym gospodarstwami agroturystycznymi, mającej cechy podejścia sieciowego w zachowaniu rozwoju zrównoważonego obszarów wiejskich (Ćurčić i in. 2021),
- z działalnością sieci agroturystycznych w regionie włoskiej Toskanii i współpracą ich aktorów w kontekście dystrybucji produktów regionalnych (Domi i Beletti 2022).

W przypadku badań połączeń sieciowych wyłącznie pomiędzy gospodarstwami agroturystycznymi można wskazać na eksplorację nad relacjami współpracy pomiędzy rolnikami zajmującymi się agroturystyką w regionie (Peira i in. 2021) oraz dotyczące promocji agroturystyki w sieciach internetowych (Chovanová Supeková 2021).

W literaturze krajowej nieliczna grupa autorów podjęła badania nad współpracą sieciową wyłącznie w sektorze agroturystycznym. Eksploracje miały ponadto charakter przede wszystkim teoretyczny i związane były z prezentacją

rodzajów kooperacji w sieci i profitów dla jej uczestników. Nie przeprowadzono dotychczas badań z wykorzystaniem kooperacji gospodarstw agroturystycznych wewnątrz stowarzyszeń turystyki wiejskiej i parametrów analizy sieci społecznych. Również nie poddawano eksploracji współpracy relacji pomiędzy rolnikami zajmującymi się agroturystyką w tej samej gminie lub powiecie z użyciem wspomnianej metody badawczej. W piśmiennictwie koncentrowano się jedynie na teoretycznych dywagacjach poświęconych współdziałaniu reprezentantów trzech sektorów: prywatnego, społecznego i publicznego w zakresie współzarządzania turystyką wiejską. W związku z powyższym wydaje się ważnym przedsięwzięciem opracowanie metodyki badawczej dotyczącej określenia form współpracy w procesach zarządzania agroturystyką zarówno pomiędzy gospodarstwami agroturystycznymi zrzeszonymi w stowarzyszeniu, jak i pomiędzy tego typu obiektami funkcjonującymi na lokalnym rynku agroturystycznym w gminie.

W kooperacji sieciowej w agroturystyce można wyróżnić trzy rodzaje współpracy. W przypadku pierwszej opcji kooperacji mowa jest o współpracy poziomej, czyli horyzontalnej. Oznacza ona, że kooperację nawiązują dwa gospodarstwa agroturystyczne, a niekiedy trzy i więcej. Niezależnie czy obiekty te są zrzeszone w stowarzyszeniu turystyki wiejskiej czy nie, mogą podejmować wspólne działania ukierunkowane na realizację indywidualnych i zespołowych celów. Przykładami takich relacji może być współpraca pozioma:

- mająca na celu stworzenie wspólnego agroturystycznego produktu sieciowego, np. pakietu turystycznego obejmującego usługi oferowane przez dwa lub trzy gospodarstwa agroturystyczne,
- polegająca na wymianie i/lub łączeniu zasobów niematerialnych gospodarstw agroturystycznych, np. wiedzy i doświadczenia,
- dotycząca wspólnej polityki promocyjnej, np. współorganizowania wyjazdów na giełdy agroturystyczne,
- dotycząca wspólnych wyjazdów na różnego rodzaju szkolenia i kursy przydatne w prowadzeniu gospodarstwa agroturystycznego.

W sieciach agroturystycznych, obok współpracy poziomej pomiędzy węzłami, występuje również kooperacja pionowa oraz wielowymiarowa. Pierwsza dotyczy współdziałania międzyorganizacyjnego skupionego wokół obiektu z centralną pozycją w strukturze sieciowej. Można go określić mianem aktora centralnego, ponieważ posiada on największą liczbę relacji z innymi węzłami w sieci, a jego zadaniem jest monitorowanie poszczególnych procesów tworzenia wartości dla klienta (Maciąg 2015). Do czynników determinujących współpracę podmiotów turystycznych w sieciach wertykalnych można zaliczyć zaufanie i reputację, a nie aspekty techniczne lub organizacyjne (Marco 2016). Drugi

rodzaj kooperacji, czyli współpraca wielowymiarowa (diagonalna) w turystyce wiejskiej obejmuje zarówno kooperację poziomą podmiotów turystycznych, jak i pionową. Sieci diagonalne, określane także jako ukośne mogą dotyczyć działalności organizacji non-profit na obszarach wiejskich: lokalnych organizacji turystycznych, klastrow i lokalnych grup działania. Współpraca aktorów może być nieformalna, np. przy rekomendacji turystów oraz formalna, np. w realizacji zadań w sieci tymczasowej. Przykładem struktury sieciowej powstałej na określony czas może być kooperacja pomiędzy dwoma lub większą liczbą węzłów przy opracowaniu projektu grantowego aplikowanego do lokalnej grupy działania.

Niedziółka i Bartosik (2020) opisali dwa rodzaje organizacji sieciowych na rynku turystyki wiejskiej związane ze współpracą horyzontalną oraz wielowymiarową. Jako przykład pierwszej formy kooperacji scharakteryzowali działalność stowarzyszeń, a jako współpracę ukośną, czyli wielowymiarową zaprezentowali funkcjonowanie lokalnych organizacji turystycznych (LOT). LOT-y wspierają również różne formy turystyki miejskiej i różnią się od stowarzyszeń też tym, że do ich członków należą nie tylko reprezentanci obiektów noclegowych, lecz także sektora społecznego (np. koła gospodyń wiejskich), publicznego (np. urzędy gmin) czy innych przedstawicieli sektora prywatnego (np. zakłady gastronomiczne). Badacze zamieścili przegląd badań nad działalnością członków obydwu organizacji, w tym nad współpracą pomiędzy nimi. Ponadto scharakteryzowali oni lokalne grupy działania (LGD), które aktywizują mieszkańców wsi i realizują projekty grantowe o różnej tematyce, także usług turystyczno-rekreacyjnych na obszarach wiejskich.

Niedziółka (2021a) skupił się na przedstawieniu roli trzech wymienionych w poprzednim akapicie organizacji sieciowych w procesach zarządzania turystyką wiejską i agroturystyką. Ukazał ich aktywność na przykładzie regionu pienińskiego w kontekście współpracy sieciowej w zakresie zarządzania agroturystyką. Ten sam autor w swoich dwóch następujących publikacjach zwrócił uwagę na dwie kwestie związane z podejściem sieciowym w agroturystyce. Po pierwsze opisał aktywność stowarzyszeń i LOT-ów w zakresie zarządzania informacją agroturystyczną i stosowania przez nie różnorodnych instrumentów komunikacji z rynkiem (Niedziółka 2021b). Po drugie zaprezentował dylematy zarządcze w prowadzeniu gospodarstw agroturystycznych w okresie postpandemicznym, także w zakresie współpracy pomiędzy nimi (Niedziółka 2022). Autor porównał współpracę gospodarstw agroturystycznych w dwóch podkrakowskich gminach z kooperacją tych podmiotów w jednej gminie podhalańskiej.

Reasumując, w obszarach badawczych związanych z działalnością stowarzyszeń agroturystycznych w Polsce, jak i współpracą pomiędzy gospodarstwami

agroturystycznymi wewnątrz tej samej gminy nie stosowano do tej pory typowego podejścia sieciowego z zastosowaniem zmiennych strukturalnych analizy sieci społecznych. Dlatego zasadne wydaje się skorzystanie z tej metody i zastosowanie jej podstawowych miar strukturalnych, np. centralności i gęstości sieci, liczebności i heterogeniczności podmiotów zrzeszonych w stowarzyszeniu, średnicy sieci, jej podgrup i komponentów.

Możliwości zastosowania analizy sieci społecznych w strukturach sieciowych agroturystyki

Podejście sieciowe w agroturystyce umożliwia określenie obecnego stanu współpracy pomiędzy gospodarstwami agroturystycznymi i innymi obiektami noclegowymi działającymi w ramach jednego stowarzyszenia turystyki wiejskiej lub na obszarze jednej gminy. W obydwu przypadkach wskazane jest zastosowanie metody analizy sieci społecznej. Na podstawie wyników badań nad relacjami aktorów można wprowadzić korekty w ich działaniach. Po pierwsze wskazówki merytoryczne mogą przyczynić się do usprawnienia funkcjonowania stowarzyszenia jako całości i efektywniejszej kooperacji pomiędzy jego członkami. Po drugie wnioski z eksploracji mogą przełożyć się na zwiększoną współpracę pomiędzy gospodarstwami agroturystycznymi, innymi obiektami noclegowymi i podmiotami prywatnymi, władzami lokalnymi w obrębie jednej gminy wiejskiej. Kooperacja międzyorganizacyjna zarówno wewnątrz stowarzyszenia, jak i na obszarze gminy może dotyczyć m.in. tworzenia turystycznych produktów sieciowych, prowadzenia wspólnej polityki promocyjnej, wymiany turystów i ogólnie łączenia zasobów niematerialnych (wiedza, doświadczenie, umiejętności) i materialnych (elementy produktów turystycznych, finanse).

Opierając się na przeglądzie literatury przedmiotu, autorzy uważają, że w badaniach nad relacjami współpracy w zarządzaniu agroturystyką wskazane jest stosowanie różnych metod badawczych, nie tylko analizy sieci społecznych. W eksploracji więzi łączących gospodarstwa agroturystyczne w obrębie stowarzyszenia turystyki wiejskiej, jak i wewnątrz terytorialnej sieci agroturystycznej proponuje się wykorzystanie następujących metod:

- metoda analizy i krytyki piśmiennictwa oparta na wnikliwej analizie literatury związanej z problematyką współpracy w sieciach agroturystyki w obszarze zarządzania,
- metoda badania dokumentów polegająca na krytycznym przeglądzie strategii rozwoju gmin i statutów stowarzyszeń agroturystycznych w kontekście współpracy w agroturystyce,

- metoda badań społecznych w połączeniu z metodą sondażu diagnostycznego; rekomenduje się przeprowadzenie badań ilościowych z wykorzystaniem narzędzia badawczego kwestionariusza ankiety nt. formy współpracy w obrębie metody analizy sieci społecznych wraz z jej podstawowymi miarami,
- metoda badań jakościowych w formie wywiadów z prezesami i członkami kadry zarządzającej w stowarzyszeniach agroturystycznych oraz rolnikami zajmującymi się agroturystyką.

W badaniach ilościowych stanowiących fundament analizy sieci społecznych ważną rolę pełni kwestionariusz ankiety. To narzędzie badawcze, które umożliwia uzyskanie informacji na temat osoby prowadzącej gospodarstwo agroturystyczne (wiek, płeć, miejsce dodatkowej pracy), oferty turystycznej obiektu obejmującej usługi podstawowe i rekreacyjne, a także innych czynników determinujących rozwój agroturystyki. Przy konstrukcji kwestionariusza ankiety trzeba postępować według właściwych wytycznych. Więzy łączące aktorów należących do tej samej organizacji sieciowej stanowią najważniejszy cel analizy sieci społecznych. Jeżeli badania mają dać odpowiedzi na pytania dotyczące uwarunkowań, rodzajów, częstotliwości i kierunków współpracy pomiędzy rolnikami zajmującymi się agroturystyką, to należy precyzyjnie określić potencjalne formy kooperacji. W przypadku relacji współpracy pomiędzy gospodarstwami agroturystycznymi i innymi obiektami noclegowymi, np. pensjonatami, kwaterami prywatnymi, domami wycieczkowymi zrzeszonymi w jednym stowarzyszeniu autorzy sugerują umieszczenie w kwestionariuszu treści relacji zamieszczonych w tabeli 1.

Wymienione w tabeli 1 formy kooperacji pomiędzy członkami tego samego stowarzyszenia turystyki wiejskiej mogą dotyczyć współpracy pomiędzy dwoma gospodarstwami agroturystycznymi, gospodarstwem agroturystycznym a innym obiektem noclegowym, np. pensjonatem, lub współdziałania dwóch właścicieli obiektów oferujących noclegi turystom, ale nie rolników zajmujących się agroturystyką.

W analizie sieci społecznych badania na poziomie mikro dotyczą relacji poszczególnych węzłów z innymi aktorami w sieci. Może okazać się, że np. w stowarzyszeniu turystyki wiejskiej pewna liczba obiektów noclegowych w ogóle nie współpracuje z innymi obiektami. W takiej sytuacji aktorzy ci są określanymi mianem węzłów izolowanych. Jeżeli dany podmiot kooperuje wyłącznie z jednym innym aktorem, to można go nazwać aktorem peryferyjnym. W przypadku natomiast obiektów noclegowych utrzymujących relacje z wieloma członkami stowarzyszenia można je nazwać aktorami centralnymi.

Drugi poziom badań w analizie sieci społecznych nazywa się poziomem mezo. Dotyczy on eksploracji relacji pomiędzy aktorami, ale w obrębie wyodrębnionej podgrupy w sieci. Delimitacji takiej subsieci można dokonać na podstawie

Tabela 1. Rodzaje relacji współpracy pomiędzy obiektami noclegowymi zrzeszonymi w jednym stowarzyszeniu agroturystycznym

Lp.	Relacja współpracy
1.	Rekomendacja potencjalnym turystom innych obiektów – gospodarstw agroturystycznych w stowarzyszeniu
2.	Rekomendacja potencjalnym turystom innych obiektów noclegowych w stowarzyszeniu, poza agroturystycznymi
3.	Przyjmowanie u siebie turystów z polecenia innego zrzeszonego gospodarstwa agroturystycznego
4.	Przyjmowanie u siebie turystów z polecenia innego obiektu w stowarzyszeniu, poza agroturystycznym
5.	Organizacja w obrębie własnego obiektu grillowania i ognisk dla turystów nocujących w innym obiekcie
6.	Organizacja przejazdów bryczką z innym obiektem należącym do stowarzyszenia (podać rodzaj obiektu)
7.	Organizacja zimą kuligów z innym obiektem należącym do stowarzyszenia (podać rodzaj obiektu)
8.	W przypadku gospodarstw agroturystycznych – pokazywanie gospodarstwa rolnego turystom z innego obiektu
9.	Możliwość uczestniczenia naszych turystów w ogniskach/grillowaniu organizowanych przez inny obiekt (rodzaj)
10.	Możliwość zwiedzania przez naszych turystów gospodarstw rolnych w innych gospodarstwach agroturystycznych
11.	Organizacja z innym(-i) obiektem wyjazdów na targi lub giełdy (agro)turystyczne
12.	Organizacja z innym obiektem (rodzaj) wspólnych wycieczek po okolicy dla naszych i jego turystów
13.	Przekazywanie wiedzy i informacji innemu obiektowi noclegowemu (obiektom) w stowarzyszeniu

Źródło: opracowanie własne.

różnych kryteriów. W stowarzyszeniu agroturystycznym wyznaczenie podgrupy może opierać się na:

- kryterium geograficznym, czyli lokalizacji pewnej liczby członków stowarzyszenia na terenie tej samej gminy,
- posiadaniu przez obiekty należące do stworzonej subsieci jednej z trzech kategorii nadawanych przez ogólnokrajową Polską Federację Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnne”,

- przynależności danej grupy gospodarstw agroturystycznych nie tylko do stowarzyszenia, lecz także do np. specyficznego szlaku turystycznego, takiego jak m.in. szlak oscypkowy, szlak danej sieci agroturystycznej,
- wyznaczeniu danego rodzaju obiektu noclegowego, np. kwater prywatnych czy gospodarstw agroturystycznych i badaniu relacji wyłącznie między nimi.

W przypadku badań nad relacjami w sieci terytorialnej, w analizie sieci społecznych rodzaje więzi pomiędzy obiektami noclegowymi mogą być takie same jak w przypadku więzi pomiędzy członkami stowarzyszenia agroturystycznego. Inaczej sprawa powinna wyglądać, jeżeli chodzi o współpracę pomiędzy różnymi aktorami sieciowymi, np. gospodarstwem agroturystycznym a zakładem gastronomicznym czy punktem informacji turystycznej. Tutaj na pewno treści powiązań sieciowych powinny być związane z rekomendacjami poszczególnych obiektów noclegowych.

Delimitacja podgrup w terytorialnej sieci agroturystycznej może natomiast odnosić się do wyodrębnienia ich na podstawie rodzajów działalności poszczególnych grup podmiotów. Dla przykładu, wśród obiektów noclegowych w gminie wiejskiej można zbadać relacje wyłącznie pomiędzy gospodarstwami agroturystycznymi oraz więzi łączące kwatery prywatne. Można badać również relacje pomiędzy różnego typu obiektami oferującymi usługi noclegowe. Inne przykładowe subsieci w gminie mogą obejmować jedynie zakłady gastronomiczne, które ewentualnie mogą współpracować ze sobą.

Wnioski

Zastosowanie metody badawczej, jaką jest analiza sieci społecznych w badaniach nad współpracą aktorów w strukturach sieciowych agroturystyki może przyczynić się do wzmożonej i zróżnicowanej ich kooperacji w przyszłości. Autorzy niniejszej pracy podjęli próbę opracowania metodyki badawczej dotyczącej eksploracji relacji międzyorganizacyjnych wewnątrz stowarzyszeń turystyki wiejskiej. Wskazali ponadto na ogólne wytyczne związane z badaniem więzi, jakimi mogą być połączeni aktorzy w obrębie agroturystycznych sieci terytorialnych. Generalnie badacze ci uważają, że zastosowanie analizy sieci społecznych może doprowadzić do usprawnienia działań kooperacyjnych pomiędzy węzłami w strukturach sieciowych agroturystyki.

Na podstawie wyników badań związanych z przeprowadzeniem analizy sieci społecznych, wprowadzone korekty dotyczące współpracy pomiędzy aktorami w sieciach agroturystycznych mogą przyczynić się do:

- trwalszej i efektywniejszej współpracy pomiędzy nawet tylko dwoma rolnikami zajmującymi się agroturystyką,
- tworzenia ciekawych sieciowych produktów agroturystycznych przez kooperujących ze sobą właścicieli gospodarstw agroturystycznych,
- skuteczniejszej promocji agroturystyki dzięki kooperacji gospodarstw agroturystycznych z władzami samorządowymi,
- podniesienia standardu świadczonych usług,
- zwiększonych przyjazdów turystów do danej gminy.

Bibliografia

- Chovanová Supeková S. 2021. Social Networks Communication of agritourism facilities under the influence of the COVID-19 pandemic. Conference Paper – November 2021, file:///C:/Users/Arek/AppData/Local/Temp/CogInfoCom2021_Chovanova_Supekova_Slovakia_final_after_revision_6_9_2021.pdf (dostęp: 25.04.2023).
- Czakon W. 2012. Sieci w zarządzaniu strategicznym. Oficyna a Wolters Kluger business, Warszawa.
- Czakon W. 2015. Sieci międzyorganizacyjne w naukach o zarządzaniu – w kierunku sieciowych modeli biznesu. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, 217, 9–18.
- Czernek-Marszałek K. 2018. Łączenie ilościowych i jakościowych metod analizy sieciowej w badaniach nad współpracą przedsiębiorstw – użyteczność, wyzwania i egzemplifikacja. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 538, 84–94.
- Ćurčić N., Svitlica A.M., Brankov J., Bjeljac Ž., Pavlović S. Jandžiković B. 2021. The Role of Rural Tourism in Strengthening the Sustainability of Rural Areas: The Case of Zlakusa Village. *Sustainability*, 13, 1–23.
- Dedeke A. 2017. Creating sustainable tourism ventures in protected areas: An actor network theory analysis. *Tourism Management*, 61, 161–172.
- Domi S., Belletti G. 2022. The role of origin products and networking on agritourism performance: The case of Tuscany. *Journal of Rural Studies*, 90, 113–123.
- Farzanegan M.R., Gholipour H.F., Feizi M., Nunkoo R. 2021. International Tourism and Outbreak of Coronavirus (COVID-19): A Cross Country Analysis. *Journal of Travel Research*, 3, 689
- Jesus C., Franco M. 2016. Cooperation networks in tourism: A study of hotels and rural tourism establishment in an inland region of Portugal. *Journal of Hospitality and Management*, 29, 165–175.
- Kelliher F., Reini L., Johnson T.G., Joppe M. 2018. The role of trust in building rural tourism micro firm network engagement: A multi case study. *Tourism Management*, 68, 1–12.
- Klimas P. 2013. Analiza sieciowa w naukach o zarządzaniu. W: W. Czakon (red.), *Podstawy metodologii badań w naukach o zarządzaniu*. Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa, 228–249.

- Knecht D. 2009. Agroturystyka w agrobiznesie. C.H. Beck, Warszawa.
- Kolemba A. 2009. Znaczenie relacji z otoczeniem dla małych i średnich przedsiębiorstw. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego*, 540. *Ekonomiczne Problemy Usług*, 34, 630–637.
- Lobos K. 2005. Struktury sieciowe. W: R. Krupski (red.), *Zarządzanie przedsiębiorstwem w turbulentnym otoczeniu*. PWE, Warszawa, 161–192.
- Maciąg J. 2015. Jakość sieciowego produktu turystycznego – definiowanie, wymiary i cechy jakości. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, 215, 40–56.
- Marco V. 2016. Networking and cooperation practices in the Italian tourism business. *Journal of Tourism, Heritage & Services Marketing*, 2(1), 30–35.
- Mendoga W.J.D., Cunha C.R., Morais E.P. 2018. The potential of cooperative networks to leverage tourism in rural regions, DOI:10.23919/CISTI.2018.8399288. Conference: 2018 13th Iberian Conference on Information Systems and Technologies (CISTI).
- Niedziółka A., Bartosik D. 2020. Organizacje sieciowe w procesach zarządzania turystyką wiejską. *Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej. Zarządzanie*, 39, 15–27.
- Niedziółka A. 2021a. Sieci i organizacje sieciowe w procesach zarządzania turystyką wiejską w regionie Pienin. W: S. Łuniewski, M. Jalinik (red.), *Wybrane aspekty działalności pozaprodukcyjnej na obszarach przyrodniczo cennych*. Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko, Białystok, 219–231.
- Niedziółka A. 2021b. Zarządzanie informacją agroturystyczną w Polsce w okresie pandemii COVID-19. W: L. Kiełtyka, K. Smołąg (red.), *Wybrane uwarunkowania i determinanty rozwoju współczesnych przedsiębiorstw*. Dom Organizatora, Toruń, 181–201.
- Niedziółka A. 2022. Dylematy zarządcze w prowadzeniu gospodarstw agroturystycznych w okresie postpandemicznym. W: I. Budzik-Nowodzińska, P. Nowodziński (red.), *Zarządzanie przedsiębiorstwem w czasach nowej rzeczywistości gospodarczej*. Wydawnictwo Politechniki Częstochowskiej, Częstochowa, 52–66.
- Niemczyk J. 2006. Wyróżniki, budowa i zachowania strategiczne układów outsourcingowych. Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu, Wrocław.
- Peira G., Longo D., Pucciarelli F., Bonadonna A. 2021. Rural Tourism Destination: The Lurgian Farmers Perspective. *Sustainability*, 13, 1–23.
- Sikora J. 2012. Agroturystyka. *Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich*. C.H. Beck, Warszawa.
- Stańczyk-Hugiart E., Gorgól J. 2012. Elementy sieci międzyorganizacyjnej – aspekty organizacyjno-zarządcze. W: J. Niemczyk, E. Stańczyk-Hugiart, B. Jasiński (red.), *Sieci międzyorganizacyjne. Współczesne wyzwanie dla teorii i praktyki zarządzania*. C.H. Beck, Warszawa, 19–34.
- Stoddart M.C.J., Catano G., Ramos H. 2020. Collaborations gaps and regional tourism networks in rural coastal communities. *Journal of Sustainable Tourism*, 28(4), 625–645.
- Sznajder M., Przezbórska L. 2006. Agroturystyka. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Szortyka K. 2020. *Przedsiębiorstwo sieciowe. Powstanie, funkcjonowanie, rozwój*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.

- Tarapaty Z. 2012. Czy sieci rządzą światem? Od Eulera do Barabasiego. Biuletyn Instytutu Systemów Informatycznych 10, 31–51.
- Wojciechowska J. 2018. Agroturystyka. Signum turystyki i obszarów wiejskich. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Zdziarski M. 2012. Analiza sieci. W: J. Niemczyk, E. Stańczyk-Hugiet, B. Jasiński (red.), Sieci międzyorganizacyjne. Współczesne wyzwanie dla teorii i praktyki zarządzania. C.H. Beck, Warszawa, 35–42.

Nowe trendy w turystyce wiejskiej w kontekście innowacji technologicznych i kreatywnej edukacji

New trends in rural tourism in the context of technological innovations and creative education

IWONA POŁUCHA

Streszczenie

Artykuł prezentuje nowe trendy w turystyce wiejskiej, wynikające z zastosowania innowacyjnych rozwiązań technologicznych i kreatywnej edukacji. Dotyczy zagadnień związanych z organizacją interaktywnych form wypoczynku, które zyskują coraz większą popularność wśród turystów. W artykule zostały omówione różne narzędzia e-turystyki zwanej „smart”, czyli inteligentną, takie jak aplikacje mobilne, platformy rezerwacyjne czy strony internetowe, w tym portale społecznościowe, które ułatwiają dotarcie do turystów i promocję atrakcyjności regionów wiejskich. Przedstawiono również nowe trendy w turystyce na wsi z uwzględnieniem cieszących się rosnącym zainteresowaniem proekologicznych i integracyjnych sposobów spędzania czasu wolnego, które można realizować w ramach turystyki aktywnej, poznawczej czy kulinarnej. Artykuł skupia się na wykorzystaniu wielu nowoczesnych technologii, takich jak wirtualna i rozszerzona rzeczywistość czy interaktywne zwiedzanie w celu przyciągnięcia turystów oraz promocji dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego regionów wiejskich dzięki zastosowaniu aplikacji mobilnych. Ponadto zwrócono uwagę na znaczenie integracji tradycji z nowoczesnością w tworzeniu atrakcyjnych ofert turystycznych. W artykule przedstawiono wybrane przykłady projektów turystycznych z wykorzystaniem innowacji technologicznych oraz propozycje kreatywnych form edukacji, które przyczyniają się do rozwoju turystyki wiejskiej oraz promocji regionów wiejskich jako atrakcyjnych miejsc wypoczynku.

Słowa kluczowe: turystyka wiejska, innowacje technologiczne, kreatywna edukacja, e-turystyka, interaktywne formy wypoczynku.

Summary

The article presents new trends in rural tourism resulting from the application of innovative technological solutions and creative education. It addresses issues related to organizing interactive leisure activities, which are gaining increasing popularity among tourists. The article discusses various e-tourism tools called smart tourism, such as mobile applications, booking platforms, and websites such as social networking sites, which facilitate reaching tourists and promoting the attractiveness of rural regions. New trends in rural tourism are also presented, taking into account the growing interest in eco-friendly and integrative ways of spending free time that can be implemented within the broader categories of active tourism, cognitive tourism, or culinary tourism. The article focuses on the use of numerous modern technologies, such as virtual reality, augmented reality, and interactive sightseeing, in order to attract tourists and promote the cultural and natural heritage of rural regions through the use of mobile applications. In addition, the importance of integrating tradition with modernity in creating attractive tourism offers is emphasized. The article presents selected examples of tourism projects using technological innovations, and proposes creative educational forms, which contribute to the development of rural tourism and promote rural regions as attractive holiday destinations.

Keywords: rural tourism, technological innovations, creative education, e-tourism, interactive leisure activities.

Wstęp

Innowacyjne metody aktywizacji turystycznej są odpowiedzią na zmieniające się potrzeby współczesnych turystów, którzy coraz bardziej cenią sobie interaktywne sposoby poznawania nowych miejsc oraz atrakcyjne formy edukacji. Dzięki wykorzystaniu nowoczesnych technologii branża turystyczna może przyciągnąć wielu klientów oraz zaspokoić potrzeby tych, którzy szukają nie tylko wrażeń turystycznych, lecz także poznawczych i edukacyjnych.

Powszechnie wiadomo, że turystyka wiejska zyskuje coraz większą popularność wśród osób dążących do ucieczki od miejskiego zgiełku i chcących odejść od codziennych obowiązków. Współczesny turysta poszukuje jednak nie tylko wypoczynku, lecz także nowych doświadczeń i możliwości poznawania lokalnej kultury i tradycji. Aby sprostać tym oczekiwaniom, w turystyce wiejskiej pojawiają się rozwiązania, które uwzględniają innowacje technologiczne oraz kreatywną edukację.

Według badań przeprowadzonych przez European Travel Commission (ETC) w 2019 roku, ponad 60% turystów preferuje wakacje na wsi, a trend ten stale rośnie. Wraz z rozwojem technologii rozwija się również turystyka wiejska w no-

woczesnej formie, w której można wykorzystać narzędzia, takie jak aplikacje mobilne, wirtualne spacerzy czy drony do pozyskiwania atrakcyjnych materiałów wizualnych. Podobnie wskazuje raport Polskiej Organizacji Turystycznej „Turystyka wiejska w Polsce” z 2020 roku, w którym odnotowano znaczący wzrost zainteresowania wypoczynkiem na wsi oraz potrzebę dalszego rozwoju w zakresie jego organizacji, w tym poprzez inwestowanie w nowości technologiczne i edukację.

W kontekście wykorzystania aplikacji mobilnych w turystyce wiejskiej badania wykazały, że nowe narzędzia są skutecznym sposobem na wzbudzenie zainteresowania potencjalnych turystów oraz promocję regionów wiejskich. Przykładowo, według Łobody i in. (2017), e-turystyka, w tym wykorzystanie portali społecznościowych, pozwala na skuteczne dotarcie do turystów i promocję obszarów wiejskich. Ponadto wirtualne planery podróży, interaktywne przewodniki oraz kalkulatory czasu przejścia szlaków są wykorzystywane w celu ułatwienia planowania wycieczek i pobytów w regionach wiejskich (Hsieh i in. 2017).

Kolejnym trendem w turystyce wiejskiej jest wykorzystanie wirtualnej i rozszerzonej rzeczywistości w kształtowaniu ofert turystycznych. Rucińska i Mycko (2019 a) podkreślają, że takie rozwiązania pozwalają na wzbogacenie doświadczeń turystycznych i poznawanie dziedzictwa kulturowego oraz przyrodniczego regionów wiejskich w innowacyjny sposób. Z kolei integracja tradycji z nowoczesnością jest równie ważnym elementem w tworzeniu atrakcyjnych ofert turystycznych. Jak wskazują Brouder i in. (2021), wykorzystanie nowoczesnych technologii i pomysłów na interakcje, jak gry edukacyjne o tematyce turystycznej, umożliwia przyciągnięcie uwagi turystów oraz promocję dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi. W rezultacie wykorzystanie nowych rozwiązań technologicznych i kreatywnej edukacji przyczynia się do zwiększenia atrakcyjności obszarów wiejskich i ożywienia ruchu turystycznego (STAR Project 2021).

Innowacyjne podejście do turystyki wiejskiej pozwala na zaproponowanie form aktywności i edukacji, które przyciągają turystów zainteresowanych lokalną kulturą i tradycją, a także aspektami przyrodniczymi i krajobrazowymi. Dzięki takim rozwiązaniom staje się ona nie tylko sposobem na relaks i odpoczynek, lecz także może być inspiracją do pogłębiania wiedzy i poznawania walorów wsi.

Cel i zakres badań

Celem niniejszej pracy było przedstawienie nowych trendów w turystyce wiejskiej, które wynikają z zastosowania innowacyjnych rozwiązań technologicznych i kreatywnej edukacji. Artykuł ma za zadanie pokazać, jakie narzędzia stosowane w e-turystyce określanej mianem „smart”, takie jak aplikacje mobilne, platformy

rezerwacyjne czy strony internetowe, w tym portale społecznościowe, pozwalają na skuteczną promocję obszarów wiejskich i dotarcie do turystów. Na bazie podjętych analiz uporządkowano szeroki wachlarz technik innowacyjnych, głównie w kontekście „pro futuro”. Badania dotyczą również możliwości wykorzystania wirtualnej i rozszerzonej rzeczywistości w promocji wypoczynku na wsi oraz znaczenia integracji tradycji z nowoczesnością w tworzeniu atrakcyjnych ofert turystycznych. Kreatywna edukacja i nowe technologie w turystyce wiejskiej to połączenie, które umożliwia stworzenie atrakcyjnej oferty turystycznej dla różnych grup wiekowych o zróżnicowanych zainteresowaniach. Artykuł przedstawia przykłady projektów turystycznych z wykorzystaniem innowacji technologicznych oraz wskazuje na korzyści wynikające z zastosowania kreatywnej edukacji w turystyce wiejskiej jako szansy na zwiększenie atrakcyjności wsi, przyciągnięcie większej liczby turystów i pobudzenie lokalnych organizatorów do unowocześnienia ofert turystyki wiejskiej.

Metodyka prac badawczych

W niniejszym artykule wykorzystano metodę analizy literatury przedmiotu oraz studium przypadku. Przegląd literatury został przeprowadzony w celu zebrania informacji na temat wykorzystania innowacji technologicznych i kreatywnej edukacji w turystyce wiejskiej. Do analizy studium przypadku wybrano projekty turystyczne z kraju i ze świata, które wykorzystują interaktywne narzędzia przydatne w turystyce.

Metoda analizy literatury przedmiotu to jedna z najczęściej wykorzystywanych metod badawczych w naukach powiązanych z turystyką, w tym społecznych, ekonomicznych i przyrodniczych. Polega na dokładnym przeanalizowaniu różnych opracowań, w tym publikacji naukowych, doniesień, raportów, monografii i innych źródeł, które odnoszą się do tematu badań. Podjęta analiza została przeprowadzona w celu zebrania informacji dotyczących innowacji technologicznych i kreatywnej edukacji w turystyce wiejskiej.

Kolejną metodą badawczą wykorzystaną w artykule było studium przypadku. Metoda ta polega na analizie konkretnych przypadków lub sytuacji, które odnoszą się do tematu badań. W tym kontekście przeanalizowano projekty turystyczne z Polski i innych krajów, które wykorzystują narzędzia służące interakcji i kreowaniu ciekawych form spędzania czasu wolnego. Docelowo studium przypadku pozwala na uzyskanie konkretnych przykładów i wskazówek, jak wykorzystać nowoczesne rozwiązania i kreatywne pomysły na edukację w odniesieniu do turystyki wiejskiej.

Metody analizy literatury przedmiotu oraz studium przypadku były dobrane do celów badawczych artykułu. Pozwoliły na zebranie i przeanalizowanie różnorodnych informacji oraz na uzyskanie kompleksowego obrazu nowych trendów w turystyce wiejskiej z uwzględnieniem innowacji technologicznych i kreatywnej edukacji.

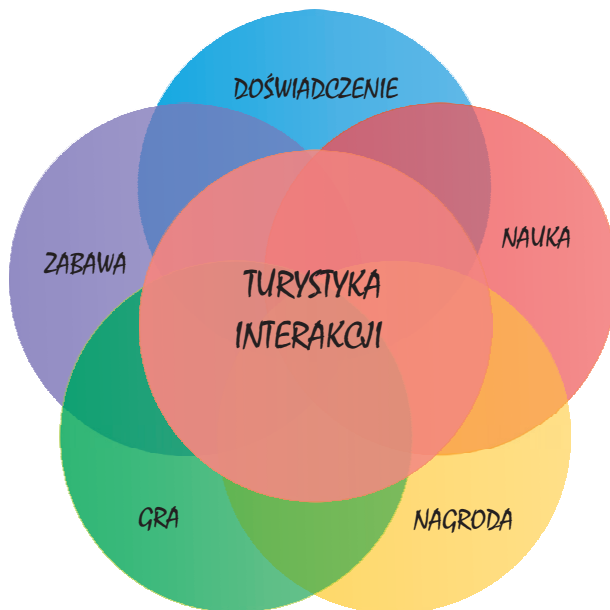
Współczesny model turystyki na obszarach wiejskich

Perspektywą współczesnej turystyki jest kreowanie wypoczynku zgodnie z ideą „3 × E” (*entertainment* – rozrywka, *excitement* – ekscytacja lub *emotion* – emocje, *education* – edukacja). W związku z tym, że coraz więcej turystów kieruje się chęcią przeżycia niepowtarzalnej przygody, uzupełnieniem tych czynników jest jeszcze zaangażowanie (*engagement*), będące dopełnieniem zasady określanej mianem „4 × E” (Tourism 2020 Vision 2000).

Unowocześnianie form turystyki ma na celu przyciągnięcie uwagi współczesnego pokolenia turystów, wywodzącego się z pokolenia *digital natives* (cyfrowi tubylcy). Turystyka wiejska powinna odzwierciedlać nowe trendy, wynikające z szybkiego rozwoju technologii informacyjno-komunikacyjnych oraz społeczeństwa cyfrowego. Współczesna oferta wypoczynku na wsi powinna funkcjonować jako tzw. turystyka interakcji, która angażuje i aktywizuje turystów poprzez grę, zabawę, doświadczenie, naukę i nagrodę jako bonus zachęcający do kolejnych wyzwań (ryc. 1). Wdrożenie produktów turystycznych bazujących na interakcji, rozwijających wyobraźnię i zaspokajających potrzeby poznawcze, może być dobrym rozwiązaniem w ramach alternatywnych form wypoczynku, w tym także w turystyce na obszarach wiejskich (Połucha 2014).

Współczesny model turystyki na wsi koncentruje się na promowaniu zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich, wykorzystując innowacyjne rozwiązania technologiczne oraz oferując interaktywne i kreatywne formy zwiedzania. Oferta turystyczna na wsi pozwala na odkrywanie uroków wiejskiej przyrody, kultury i tradycji, a także stymuluje lokalną gospodarkę i służy zachowaniu dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego.

Turystyka wiejska w nowoczesnym ujęciu coraz częściej wykorzystuje między innymi elementy ekoturystyki, turystyki aktywnej i poznawczej oraz kulturowej, w tym również aspekty związane z regionalizmem, przez pryzmat potrzeby zdrowego żywienia i pozyskiwania żywności przy jak najmniejszej eksploatacji przyrody. Ekoturystyka skupia się na ochronie środowiska naturalnego, a agroturystyka oferuje turystom możliwość uczestniczenia w pracach w gospodarstwie i poznawania tradycyjnych technik produkcji żywności oraz

Ryc. 1. Idea innowacyjnej „turystyki interakcji” na obszarach wiejskich

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Połucha i Žukovskis (2015).

degustacji produktów. Turystyka kulturowa koncentruje się na promowaniu dziedzictwa kulturowego między innymi poprzez uczestnictwo w lokalnych festiwalach i wydarzeniach.

Współczesny model turystyki wiejskiej obejmuje nowoczesne technologie, takie jak aplikacje mobilne i strony internetowe. Podstawą nowego podejścia do wypoczynku są interaktywne formy zwiedzania, jak plenerowe wydarzenia, gry terenowe czy questing, które są w kręgu zainteresowań coraz szerszego grona turystów. Współczesna turystyka wiejska utrwała trend skoncentrowany na zrównoważonym rozwoju, promujący lokalne produkty i rzemiosło oraz stymulujący lokalną gospodarkę. Dzięki temu przyczynia się do zachowania tożsamości danego regionu oraz przyciąga turystów poszukujących unikalnych doświadczeń przez pryzmat kreowanych interakcji. Ponadto zmierza w kierunku połączenia tradycyjnych wartości z nowoczesnymi technologiami, oferując turystom autentyczne doświadczenia poprzez odkrywanie lokalnej kultury i tradycji oraz interaktywne odkrywanie walorów przyrodniczych odwiedzanych wsi (Połucha i Žukovskis 2015).

Smart tourism jako perspektywa zrównoważonego rozwoju wsi

Smart to w języku angielskim przymiotnik oznaczający „inteligentny” lub „sprytny”. W kontekście inteligentnej turystyki termin ten odnosi się do wykorzystania innowacyjnych rozwiązań w celu poprawy jakości produktu turystycznego oraz zwiększenia efektywności i zrównoważonego rozwoju branży turystycznej.

Inteligentna turystyka zmierza do wykorzystania technologii i innowacyjnych rozwiązań w celu spotęgowania wrażeń turystycznych. Obejmuje wachlarz narzędzi cyfrowych, takich jak aplikacje mobilne, rzeczywistość rozszerzona i media społecznościowe, aby zapewnić np. przekazywanie informacji w czasie rzeczywistym, pozyskiwanie spersonalizowanych rekomendacji czy zachęcać do integracji i zdobywania interaktywnych doświadczeń.

Kształtowanie turystyki bazującej na sztucznej inteligencji polega na analizie danych i pozyskiwaniu informacji na temat zachowań, preferencji i opinii podróżnych, co może przyczynić się do opracowania ukierunkowanych praktyk turystycznych. Inteligentna turystyka może promować zrównoważony rozwój przez zmniejszenie negatywnego wpływu turystyki na środowisko i lokalne społeczności, a także stwarza możliwości wymiany kulturowej. W ogólnym ujęciu zastosowanie rozwiązań cyfrowych tworzy potencjał, aby odmienić sposób podróżowania i przyczynić się do sprawnej organizacji wypoczynku (Kroes i Sheldon 2017).

W naukowym ujęciu *smart tourism* jest nowym obszarem badań, dlatego wciąż trwają prace badawcze nad jego naukowym ujęciem. Koncepcja inteligentnej turystyki bazuje na innowacyjnych technologiach, w tym informatycznych oraz komunikacyjnych, stanowiąc nowoczesne podejście do zastosowania nowych rozwiązań w zakresie wykorzystania zasobów środowiska, aby zapewnić turystom oferty uwzględniające zaspokojenie ich potrzeb związanych z podróżowaniem i wykorzystywaniem dostępnej infrastruktury turystycznej.

Koncepcja „smart turystyki” oraz jej rozwój i zastosowanie w kontekście destynacji turystycznych jest wdrażana na całym świecie. Jej prekursorzy zauważają, że smart turystyka jest nie tylko kwestią wykorzystania nowych technologii, lecz także wpływa na procesy decyzyjne w zarządzaniu docelowymi miejscami pobytu turystów, a także ma znaczący wpływ na ich zachowania i preferencje (Buhalis i Amaranggana 2014). Gretzel i in. (2015), analizując definicję i rozwój inteligentnej turystyki, wskazują na korzyści, jakie może przynieść taki model wypoczynku zarówno dla turystów, jak i branży turystycznej. W badaniach nad smart turystyką coraz częściej stosuje się również analizę big data, sztuczną inteligencję i uczenie maszynowe. Wykorzystanie nowych technologii w zarządzaniu doświadcze-

niem turystycznym to wyzwania i ograniczenia, które we współczesnym świecie ułatwią dostosowanie ofert do potrzeb turystów.

Wśród projektów turystycznych na świecie w kontekście nowatorskich technologii warto wymienić „Dubai Tourism Strategy”, która zakłada wykorzystanie takich narzędzi, jak sztuczna inteligencja i *blockchain* w celu poprawy jakości obsługi turystycznej i zwiększenia liczby turystów odwiedzających ten kraj. Innym przykładem jest projekt „Smart Tourism Enhancement Project” na Malcie, który przewiduje wdrożenie technologii Internetu rzeczy i sztucznej inteligencji w celu zapewnienia bardziej zrównoważonej i inteligentnej infrastruktury turystycznej. W Chorwacji na uwagę zasługuje projekt „Smart City Dubrovnik”, który ma na celu zastosowanie technologii smart city i inteligentnej turystyki w celu zwiększenia efektywności sektora turystycznego. Kolejnym projektem jest „Smart Destinations” realizowany w Hiszpanii, który zakłada wykorzystanie technologii i innowacyjnych rozwiązań w celu poprawy jakości wypoczynku i doświadczeń turystów oraz zrównoważonego rozwoju destynacji turystycznych.

W Polsce istnieją projekty związane ze smart turystyką, które mają na celu poprawę jakości doświadczenia turystycznego oraz zwiększenie efektywności branży turystycznej. „Smart Tourism Destinations”, finansowany przez Komisję Europejską, wdraża innowacyjne rozwiązania cyfrowe, aby uczynić turystykę zrównoważoną i dostępną. Nadrzędnym założeniem projektu jest wspieranie miast UE na ich drodze do zielonej i cyfrowej transformacji zmierzającej do poprawy inteligentnego i zrównoważonego zarządzania ośrodkami turystyki miejskiej. Inteligentne destynacje turystyczne opracowują koncepcję między innymi Ekosystemu Inteligentnej Turystyki oraz mapy drogowe i plany działań mające na celu ulepszenie inteligentnych inwestycji turystycznych. Kolejny projekt realizowany przez Polską Organizację Turystyczną zakłada między innymi stworzenie systemu informacyjnego dla turystów, rozwój aplikacji mobilnych oraz inwestycje w technologie wspierające zrównoważony rozwój turystyki (Smart Tourism Destination 2023).

Inteligentna turystyka to coraz bardziej popularny trend zarówno w Polsce, jak i na świecie, a wiele projektów jest realizowanych z wykorzystaniem nowych technologii i innowacyjnych rozwiązań w celu spotęgowania doświadczeń turystycznych oraz zrównoważonego rozwoju branży turystycznej, także na obszarach wiejskich.

Innowacje technologiczne na potrzeby turystyki wiejskiej

Nowoczesne rozwiązania technologiczne w turystyce wiejskiej mają na celu zwiększenie atrakcyjności oferty turystycznej, poprawę jakości doświadczeń oraz zachęcenie turystów do poznawania lokalnych atrakcji i dziedzictwa kulturowego.

Poniżej zaprezentowano wybrane przykłady zastosowania innowacyjnych narzędzi na potrzeby turystyki wiejskiej.

Aplikacja mobilna do zwiedzania zabytków jest jednym z rozwiązań technologicznych do zastosowania w turystyce wiejskiej. Dzięki niej turysta może zwiedzać zabytki w interaktywny sposób i poznawać ich historię oraz związane z nimi ciekawostki, a także rozwijać interakcję z obiektami ukazanymi w wirtualnej rzeczywistości. Aplikacja ta ułatwia także orientację w danym obszarze i zapewnia turystom oczekiwane wrażenia.

Wirtualny przewodnik po wsi to innowacja technologiczna, która pozwala turystom zapoznać się z atrakcjami turystycznymi regionu wiejskiego. Może zawierać opisy atrakcji, sugestie tras turystycznych i propozycje miejsc noclegowych. W stworzeniu przewodnika pomocne są materiały audiowizualne, które umożliwiają zaplanowanie wycieczki i ułatwiają rozpoznanie danego regionu.

Interaktywne gry edukacyjne to także ciekawa forma bazująca na nowych technologiach, która pozwala na zapoznanie turystów z kulturą, historią i tradycjami wybranego obszaru wiejskiego. Zachęcają do atrakcyjnego spędzania czasu wolnego poprzez elementy rywalizacji. Dzięki digitalizacji udostępnione w Internecie zadania edukacyjne, zagadki czy ciekawostki na temat dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego regionu wzbogacają wiedzę i dostarczają turystom emocji.

Wirtualne spacerunki po wsi to kolejna forma wykorzystania rozwiązań technologicznych, która umożliwia osobom wypoczywającym w wybranej okolicy poznawanie piękna i uroków wiejskich destynacji. Wirtualne spacerunki mogą być dostępne na stronach internetowych, w aplikacjach mobilnych lub w ramach technologii wirtualnej rzeczywistości, co pozwala turystom na wirtualne zwiedzanie wybranych wsi.

Wirtualna prezentacja lokalnych produktów to propozycja, która umożliwia promocję lokalnej kuchni i dziedzictwa kulturowego danego regionu. Kulinarne prezentacje mogą zawierać przepisy na dania regionalne oraz sugestie, jak je przygotować z wykorzystaniem lokalnych składników. Wizerunek kulinarny jest szansą na ukazanie kultury i tradycji regionu, zachowanie tożsamości kulturowej oraz sprzyja promocji zdrowego żywienia poprzez zachęcenie turystów do degustacji i zakupu produktów rolnych.

W związku z postępem technologicznym można spodziewać się wielu zmian, które są trudne do przewidzenia. Warto jednak podążać za trendami, na które wskazują przemiany zmierzające do funkcjonowania w przestrzeni wirtualnej. Propozycje godne uwagi to:

1. Inteligentne systemy rekomendacji – wykorzystanie algorytmów uczenia maszynowego do rekomendowania turystom atrakcji turystycznych, restauracji i innych miejsc wartych odwiedzenia w regionie wiejskim.

- Systemy te mogą analizować preferencje turystów, ich historię podróży i wcześniejsze oceny, aby zaoferować spersonalizowane rekomendacje.
2. Turystyczne drony – wykorzystanie dronów do nagrywania i tworzenia wirtualnych panoram oraz filmów promujących daną wieś lub obszar wiejski. Drony mogą być również używane do mapowania terenu, co pozwala na łatwiejsze planowanie tras turystycznych.
 3. Internet rzeczy (ang. *internet of things*, IoT) – wykorzystanie sensorów i urządzeń IoT do monitorowania i zarządzania atrakcjami turystycznymi oraz infrastrukturą turystyczną w krajobrazie wiejskim. Przykładem jest włączenie inteligentnych systemów oświetleniowych, które dostosowują się do natężenia ruchu, lub monitorowanie poziomu wody w rzekach i jeziorach.
 4. Aplikacje do lokalnego handlu – stworzenie aplikacji, która umożliwi turystom kupowanie lokalnych produktów lub usług bezpośrednio od producentów lub dostawców. Takie aplikacje mogą wspomóc lokalną gospodarkę i pozwalają na promocję kultury.
 5. Aktywność wirtualna – wykorzystanie technologii rzeczywistości wirtualnej (ang. *virtual reality*, VR) lub rozszerzonej (ang. *augmented reality*, AR) do realizacji wycieczek po regionie wiejskim. Ponadto dzięki obrazom sztucznej rzeczywistości stworzonym przy wykorzystaniu technologii informatycznej turyści mogą w wirtualnej przestrzeni doświadczyć miejsc, które są trudno dostępne lub zbyt kosztowne do zwiedzania.

Wszystkie innowacje technologiczne mają na celu poprawę atrakcyjności turystycznej oferty wiejskiej i zachęcenie turystów do odwiedzenia danego regionu wiejskiego oraz promowanie lokalnej kultury i gospodarki. Sprzyjają poprawie jakości przeżyć turystycznych oraz zwiększeniu satysfakcji turystów, co przekłada się na pozytywne opinie i rekomendacje, a w konsekwencji na zwiększenie liczby uczestników ruchu turystycznego odwiedzających obszary wiejskie. Warto zauważyć, że wykorzystanie innowacyjnych rozwiązań może mieć znaczący wpływ na rozwój turystyki wiejskiej i przyczynić się do jej sukcesu.

Nowoczesne rozwiązania przydatne w turystyce na obszarach wiejskich

Na podstawie przeglądu literatury przedmiotu dokonano wyboru narzędzi dostępnych w przestrzeni wirtualnej, które przyczynią się do rozwoju turystyki na wsi. Szczególnie przydatne są propozycje łączące osiągnięcia technologiczne z potrzebami ruchu turystycznego, takie jak:

- wirtualne planery podróży i interaktywne przewodniki to narzędzia, które umożliwiają turystom poznanie wybranej destynacji jeszcze przed wyjazdem i zaplanowanie swojego pobytu w dokładny sposób i dostosowany do indywidualnych potrzeb.
Wirtualne planery podróży to aplikacje internetowe lub mobilne, które umożliwiają stworzenie wirtualnej trasy podróży, obejmującej wybrane atrakcje turystyczne, miejsca noclegowe, restauracje czy sklepy. Dzięki tym narzędziom turysta może dokładnie zaplanować swój czas w miejscu pobytu i dowiedzieć się więcej o wybranych atrakcjach turystycznych, godzinach ich otwarcia lub cenie biletów. Aplikacje te są szczególnie popularne w przypadku łączenia wielu atrakcji turystycznych, które trudno zwiedzić w krótkim czasie;
- interaktywne przewodniki to aplikacje lub urządzenia, które umożliwiają turystom poznawanie atrakcji turystycznych w interaktywny sposób.
Przewodnik turystyczny w nowoczesnym wydaniu może być dostępny w formie elektronicznej, a jego zawartość dostosowuje się do indywidualnych potrzeb i zainteresowań turysty. Przewodnik może mieć formę wideo, dźwięku lub albumu, a także umożliwiać przeprowadzenie interaktywnych quizów czy gier, co dodatkowo zwiększa atrakcyjność i poziom zaangażowania turysty;
- aplikacja mobilna do zwiedzania zabytków i poznawania osobliwości przyrodniczych umożliwia turystom interaktywne zwiedzanie poprzez skanowanie kodów QR lub wykorzystanie funkcji rozszerzonej rzeczywistości (AR).
Aplikacja, która może dostarczać turystom informacje na temat historii zabytków i ich znaczenia oraz ukazywać obiekty przyrodnicze, w tym obszary chronione, wspierając zachowanie dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego, a także pozwalając na interakcję z wybranymi atrakcjami w przestrzeni wirtualnej;
- kalkulatory czasu przejścia to narzędzia, które pomagają oszacować czas potrzebny na pokonanie wybranej trasy. Są one dostępne w formie aplikacji mobilnych, stron internetowych oraz cyfrowych map turystycznych.
Kalkulatory czasu przejścia są przydatne dla turystów, którzy chcą precyzyjnie zaplanować swoją wycieczkę, pieszą lub rowerową, bo mogą oszacować czas potrzebny na pokonanie trasy. Umożliwiają dostosowanie parametrów, takich jak tempo marszu czy rodzaj nawierzchni, co pozwala na uzyskanie dokładnych wyników. Dzięki nim turyści mogą lepiej zaplanować wycieczkę i dostosować jej długość do swoich indywidualnych

potrzeb i możliwości kondycyjnych. Uwzględniają różne czynniki, takie jak długość trasy, nachylenie terenu, rodzaj nawierzchni, tempo marszu, a także w przypadku rowerów siłę wiatru oraz kierunek jazdy. Na podstawie tych danych kalkulatory obliczają czas potrzebny na pokonanie wybranej trasy.

Systemy rezerwacyjne online w organizacji turystyki wiejskiej

Dzięki postępowi technologicznemu rozwija się zakres wrażeń, które można dostarczyć współczesnemu turyście. Należy pamiętać, że trzeba uwzględnić potrzeby pokolenia, które funkcjonuje z urządzeniami cyfrowymi i narzędziami służącymi codziennej rozrywce i relaksowi. Oferty turystyczne konkurują z wyborami użytkowników cyberprzestrzeni, w tym różnych wydarzeń, aplikacji i gier, które pozwalają zwiedzać świat bez opuszczania miejsca zamieszkania, choć czasem jedynie w wirtualnym wymiarze. Organizatorzy turystyki stają przed wyzwaniem, które z jednej strony zmuszają do wyboru narzędzi, aby promować swoje oferty, a z drugiej tworzą możliwości zaspokojenia potrzeb społeczeństwa cyfrowego. Starają się zrozumieć jego oczekiwania, a potrzeba odczuwania emocji podczas wypoczynku mobilizuje do oferowania interaktywnych form spędzania czasu wolnego.

Pośród aktualnie dostępnych możliwości, które online mogą wykorzystać uczestnicy ruchu turystycznego na wsi i organizatorzy turystyki wiejskiej, na szczególną uwagę zasługują systemy rezerwacyjne. Stanowią one ważny element w turystyce wiejskiej, umożliwiając turystom dokonywanie rezerwacji noclegów, atrakcji turystycznych i innych usług. Wiele portali i platform turystycznych zapewnia możliwość rezerwacji ofert, ułatwiając proces planowania i rezerwacji wakacji na obszarach wiejskich.

Jednym z popularnych portali z systemem rezerwacyjnym jest Booking.com. Oferuje on rezerwacje noclegów w destynacjach na całym świecie, umożliwiając turystom łatwe i wygodne wyszukiwanie pobytów w miastach i na obszarach wiejskich. System proponuje także opcję dodania wstępów do wybranych atrakcji turystycznych i wynajmu samochodów. Innym przykładem platformy turystycznej oferującej system rezerwacyjny jest Airbnb. Ta popularna platforma udostępnia rezerwacje noclegów między innymi w domach wiejskich, gospodarstwach agroturystycznych czy w starych zagrodach. Airbnb umożliwia turystom łatwe i szybkie wyszukiwanie oraz rezerwację noclegów, zapewniając bezpośredni kontakt z gospodarzami. Kolejnym przykładem portalu turystycznego oferującego system rezerwacyjny jest Agoda. Skupia się on głównie na ofercie noclegowej,

umożliwiając rezerwacje, a także zachęca do wielu promocji i rabatów dla turystów, którzy dokonują rezerwacji za pośrednictwem tej platformy.

Istnieją portale skupiające się na oferowaniu usług turystycznych wyłącznie na obszarach wiejskich, takie jak agroturystyka.pl, zagroda-edukacyjna.pl czy wczasowisko.pl. Te strony internetowe obejmują nie tylko systemy rezerwacyjne noclegów, lecz także atrakcje turystyczne i inne usługi, jak jazda konna, wypożyczalnia sprzętu turystycznego czy degustacje lokalnych produktów. Przydatne są również platformy promujące formy wypoczynku w otoczeniu przyrodniczym, jak AlohaCamp, która łączy właściciele wyjątkowych miejsc w naturze z osobami podróżującymi, chcącymi spędzić czas wolny w niestandardowy sposób. Ciekawą propozycją jest także internetowa platforma CampDeck, na której organizatorzy wypoczynku mogą publikować oferty wynajmu, wypożyczalni kamperów, przyczep kempingowych i jachtów oraz tzw. miejscówek, w tym domków turystycznych i glampingu, łączącego komfort pobytu z wypoczynkiem kempingowym.

W nawiązaniu do powszechnie odwiedzanych portali promujących oferty wypoczynku na wsi, w tym agroturystyka.pl, zagroda-edukacyjna.pl, warto nadmienić, że wraz z postępowaniem technologicznym wymagają one przebudowy na wzór sprawnie prosperujących systemów rezerwacyjnych, których przykładem jest booking.pl. Skala zasięgu lokalnych systemów jest zdecydowanie mniejsza, ale w aspekcie innowacyjnych zmian warto zmodyfikować istniejące platformy, aby turysta zarówno krajowy, jak i zagraniczny miał wgląd w aktualną ofertę.

Obecnie bolączką użytkowników i organizatorów pobytu w kwaterach wiejskich w Polsce jest konieczność poświęcania czasu na połączenia telefoniczne i uciążliwych ustaleń, do których turyści zniechęcają się po kilku nieudanych próbach poszukiwania miejsca pobytu. Antidotum byłoby aktualizowanie bieżącej oferty i umożliwienie rezerwacji online na terenie całego kraju. Oczekiwania przyszłych uczestników ruchu turystycznego skupiają się na możliwości wyboru oferty w czasie rzeczywistym na podstawie pozyskanych online informacji. Działania tego typu wydają się realnym wyzwaniem na przyszłość, niemniej jednak wymagają podjęcia inicjatywy w zakresie stworzenia spójnego systemu rezerwacyjnego, który mogłaby koordynować Polska Federacja Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnne” lub patrząc dalej w przyszłość na całokształt ofert turystycznych – Polska Izba Turystyki. Nadrzędna organizacja powinna połączyć w systemie rezerwacyjnym działania wszystkich członków, do których należą: biura podróży, agencje turystyczne, towarzystwa ubezpieczeniowe, wyższe szkoły turystyczne, znani przewoźnicy, gestorzy bazy noclegowej, atrakcji turystycznych i kulturalnych, korporacje targowe, a także inni przedstawiciele szerokiej reprezentacji branży turystycznej (Polska Izba Turystyki 2023).

Systemy rezerwacyjne oferowane przez różne portale i platformy turystyczne są niezwykle przydatne w turystyce wiejskiej, umożliwiając turystom łatwe i wygodne dokonywanie rezerwacji. Z punktu widzenia potrzeb uczestników turystyki wiejskiej istnieje potrzeba rozwoju możliwości dokonywania rezerwacji w obiektach zlokalizowanych na wsi. Istotna jest rozbudowa systemów w skali ogólnopolskiej, aby obejmowały swoim zasięgiem jak najwięcej ofert wypoczynku na wsi.

Technologie VR i AR w aspekcie promocji turystyki wiejskiej

Technologia rzeczywistości wirtualnej (VR) lub rozszerzonej (AR) pozwala na tworzenie wirtualnych wycieczek, co stanowi interesującą innowację w turystyce wiejskiej. Dzięki wykorzystaniu tych możliwości turyści mogą poznać wieś z zupełnie innej perspektywy. Wirtualne wycieczki po regionie wiejskim są realizowane za pomocą gogli VR lub aplikacji mobilnych z funkcją AR. Turyści mają możliwość przenieść się w wirtualne miejsce i odkrywać atrakcje turystyczne, zwiedzać zabytki, poznawać lokalną kulturę i tradycje oraz zobaczyć osobliwości przyrody. Dzięki VR lub AR mogą odkrywać obszary wiejskie w interaktywny sposób i na bieżąco poznawać historię i ciekawostki o tradycyjnym życiu na wsi. Wirtualne wycieczki po regionie wiejskim pozwalają zaoszczędzić czas i koszty związane z podróżą oraz umożliwiają turystom, którzy zdecydowali się odwiedzić wybrane miejsce, poznanie go w sposób, który może uzupełniać tradycyjne zwiedzanie (Rucińska i Mycko 2019 a).

W przypadku VR turysta ma okazję zanurzyć się w cyfrowym świecie, który przedstawia atrakcję turystyczną lub region turystyczny. Dzięki temu może poznać wybrane miejsce z dowolnej perspektywy, obejrzeć je z różnych stron, a nawet wejść do wnętrza. Turysta może również wirtualnie zwiedzić cały region, co ułatwia podjęcie decyzji o wyborze obiektu do wypoczynku. Z kolei AR pozwala na interaktywne poznawanie przestrzeni w czasie rzeczywistym. Turysta może skorzystać z aplikacji mobilnej, która wykorzystuje kamerę telefonu i nakłada na rzeczywisty obraz wirtualne elementy. Dzięki temu zwiedzający zobaczy opisy atrakcji turystycznych, skanując np. kod QR, lub na bieżąco otrzyma informacje o otaczającym go środowisku. AR pozwala lepiej zrozumieć dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe oraz wnikliwiej poznać wybraną destynację, a także intensyfikuje interaktywne doświadczenia (Beck i in. 2019).

Nowe technologie informatyczne znajdują zastosowanie w turystyce podczas pobytu turystów w obiektach noclegowych. Dzięki VR i AR zwiedzający mogą korzystać z usług przewodników, którzy wirtualnie prowadzą ich po danym

regionie i opowiadają o jego historii i kulturze. Turysta odkrywa region w interaktywny sposób i na bieżąco poznaje jego atrakcje. Wirtualne wycieczki po regionie wiejskim umożliwiają także zapoznanie się z lokalnymi produktami i dziedzictwem kulinarnym. Podczas zdalnej prezentacji jest szansa na przybliżenie ich historii i sposobów produkcji, co sprzyja kultywowaniu tradycji. Wirtualna prezentacja miejscowych produktów może również zachęcić turystów do degustacji i nabywania lokalnych specjałów. Ponadto VR i AR warto wykorzystać do organizacji eventów i atrakcji turystycznych na obszarach wiejskich. Organizatorzy turystyki wiejskiej mogą zorganizować np. wirtualny spływ kajakowy lub wirtualne warsztaty rzemiosła ludowego (Rucińska i Mycko 2019 b).

Warto zaznaczyć, że sztuczna rzeczywistość znajduje zastosowanie w promocji regionów turystycznych. Dzięki wirtualnym wycieczkom i prezentacjom potencjalni turyści mogą poznać obiekt, zanim zdecydują się na jego odwiedzenie. VR i AR pozwalają na stworzenie wirtualnej prezentacji regionów turystycznych, co pomaga w ich promocji. Podczas organizacji targów turystycznych obrazy sztucznej rzeczywistości są pomocne do zaprezentowania destynacji w atrakcyjny sposób i przyciągnięcia większej liczby turystów oraz wzmocnienia pozycji na rynku turystycznym.

Aplikacje jako narzędzia do kreowania turystyki wiejskiej

W dobie szybkiego rozwoju technologicznego aplikacje na smartfony odgrywają kluczową rolę w kształtowaniu współczesnej turystyki, również na obszarach wiejskich. Dzięki innowacyjnym rozwiązaniom aplikacje mogą służyć jako narzędzia promujące turystykę wiejską, edukując podróżnych oraz wspierając lokalne społeczności.

1. Promowanie lokalnych atrakcji i dziedzictwa kulturowego.
Aplikacje, takie jak „Polskie zabytki” czy „Muzea na wyciągnięcie ręki”, umożliwiają podróżującym odkrywanie miejsc o znaczeniu kulturowym i historycznym w regionach wiejskich. Poprzez dostarczanie informacji na temat lokalnych zabytków, muzeów czy tradycyjnych imprez mogą się przyczynić do promowania turystyki wiejskiej.
2. Wspieranie aktywnego wypoczynku i turystyki przyrodniczej.
Aplikacje, jak „AllTrails”, „Komoot” czy „Szlaki w Polsce”, oferują mapy szlaków turystycznych oraz narzędzia do planowania tras pieszych, rowerowych, narciarskich czy kajakowych. Dzięki temu podróżujący mogą odkrywać piękno przyrody na obszarach wiejskich oraz korzystać z infrastruktury turystycznej.

3. Wsparcie lokalnych przedsiębiorców i społeczności.
Aplikacje, takie jak „ePrzewodnik” czy „Polskie PTTK”, mogą prezentować oferty lokalnych przedsiębiorców związanych z turystyką wiejską, m.in. noclegi, punkty gastronomiczne czy wypożyczalnie sprzętu turystycznego. Wspierając lokalny biznes, przyczyniają się do rozwoju społeczności wiejskich.
4. Edukacja ekologiczna i promowanie zrównoważonej turystyki.
Aplikacje „Natura 2000” czy „Mapy Google” mogą służyć do edukacji ekologicznej, prezentując informacje na temat lokalnych atrakcji przyrodniczych oraz zasad ochrony przyrody. Poprzez promowanie turystyki zrównoważonej przyczyniają się do ochrony środowiska naturalnego na obszarach wiejskich.
5. Tworzenie spersonalizowanych wycieczek i dostosowywanie do potrzeb podróżnych.
Aplikacje turystyczne, takie jak „Traseo” czy „Maps.me”, umożliwiają użytkownikom tworzenie własnych tras i wycieczek według ich zainteresowań i preferencji. Dostarczają narzędzi do wyznaczania tras, przeglądania zdjęć satelitarnych i uzyskiwania informacji na temat miejsc w okolicy. Dzięki personalizacji podróżujący mogą odkrywać obszary wiejskie w sposób, który odpowiada ich potrzebom i oczekiwaniom.
6. Wspieranie dostępności i integracji osób z niepełnosprawnościami.
Aplikacje mogą również ułatwiać dostęp do turystyki wiejskiej osobom z niepełnosprawnościami. Narzędzia, takie jak „Mapy Google” czy „Audiotourist”, oferują informacje na temat aktualnej oferty obiektów i atrakcji turystycznych, a także udostępniają audioprzewodniki osobom z ograniczeniami wzroku.
7. Wspieranie integracji kulturowej i społecznej.
Aplikacje turystyczne mogą służyć jako narzędzia do integracji kulturowej i społecznej. Platformy „Audiotourist” czy „Polskie zabytki” zawierają informacje o lokalnych tradycjach, zwyczajach i historii, co może prowadzić do lepszego zrozumienia kultury i społeczności wiejskich. W rezultacie podróżujący wykazują większe zrozumienie i szacunek do miejsc, które odwiedzają, a społeczności wiejskie korzystają z wzajemnej wymiany kulturalnej.

Aplikacje turystyczne odgrywają istotną rolę w kreowaniu turystyki wiejskiej, oferując różnorodne i innowacyjne rozwiązania dla podróżujących. Dzięki tym narzędziom obszary wiejskie stają się coraz bardziej atrakcyjne dla turystów, co przyczynia się do wzrostu gospodarczego, zrównoważonego rozwoju, jak również ochrony i promocji dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego.

Możliwości kreatywnej edukacji w zakresie turystyki wiejskiej

Kreatywna edukacja w ramach turystyki wiejskiej pozwala na tworzenie atrakcyjnych, angażujących i innowacyjnych form spędzania czasu wolnego, które przyczyniają się do pogłębiania kompetencji uczestników ruchu turystycznego. Dzięki nim edukacja staje się coraz bardziej dostosowana do potrzeb współczesnego społeczeństwa, a także skuteczniejsza w przekazywaniu wiedzy i umiejętności niezbędnych do prowadzenia działalności turystycznej na obszarach wiejskich. Pośród wybranych trendów zmierzających do połączenia edukacji z turystyką wiejską na uwagę zasługują:

- **personalizacja nauczania:** dostosowywanie programów edukacyjnych do indywidualnych potrzeb, zainteresowań i umiejętności uczestników ruchu turystycznego (np. warsztaty kulinarne, nauka lokalnych tradycji czy aktywności sportowe);
- **gamifikacja:** wykorzystanie elementów gier, takich jak punkty czy poziomy, w celu zwiększenia zaangażowania turystów i uatrakcyjnienia procesu nauki (np. zastosowanie aplikacji mobilnej w plenerze, rankingi uczestników zajęć);
- **praktyczne doświadczenia:** skupienie na praktycznych i autentycznych doświadczeniach, takich jak praca w gospodarstwie, uczestnictwo w warsztatach rzemieślniczych czy realizacja lokalnych projektów społecznych (np. poznawanie tradycyjnych upraw czy tworzenie ogrodów społecznościowych);
- **zrównoważony rozwój:** włączanie do programów edukacyjnych tematów związanych z zagadnieniami ochrony środowiska, odpowiedzialnej konsumpcji czy lokalnej gospodarki (np. warsztaty dotyczące ekologicznych metod uprawy czy segregacji odpadów);
- **blended learning:** łączenie różnych metod nauczania, takich jak zajęcia na żywo, e-learning czy nauka przez doświadczenie, w celu stworzenia kompleksowych i urozmaiconych ofert pobytów turystycznych (np. program nauczania łączący wykłady online z praktykami terenowymi);
- **nowoczesne technologie:** integracja nowoczesnych narzędzi, pośród których aktualnie na szczególną uwagę zasługują m.in. wirtualna rzeczywistość, aplikacje mobilne czy media społecznościowe w ramach procesu edukacyjnego (np. wirtualne wizyty w gospodarstwach czy eksploracja szlaków turystycznych z mapami cyfrowymi);
- **storytelling:** wykorzystanie opowiadań i narracji jako narzędzi do przekazywania wiedzy i umiejętności, co pozwala lepiej zrozumieć lokalną kulturę, historię i tradycję (np. warsztaty lub prezentacje multimedialne z lokalnymi autorytetami);

- kreatywność i innowacje: promowanie twórczego myślenia i nowych rozwiązań technologicznych poprzez warsztaty, konkursy czy współpracę z lokalnymi przedsiębiorcami i organizacjami turystyki wiejskiej (np. konkursy z zakresu przedsiębiorczości czy poszukiwanie pomysłów metodą *design thinking* na promocję atrakcji turystycznych w wybranych miejscach pobytu).

Nowe trendy w projektach turystycznych w świetle inicjatyw wiejskich

Projekty tworzone w celach turystycznych mają zadanie zainicjowania lokalnych działań na obszarach wiejskich oraz zachęcenia turystów do odwiedzenia wsi i zaprezentowania jej potencjału. Podane poniżej przykłady mogą stanowić inspirację dla organizatorów wypoczynku na wsi oraz organizacji związanych z promocją wypoczynku na terenach wiejskich.

Regeneratywna wieś to godna uwagi inicjatywa mająca na celu wspieranie zrównoważonego rozwoju i samowystarczalności w społecznościach wiejskich. W ramach projektu mieszkańcy uczestniczą w warsztatach i szkoleniach z zakresu agroekologii, gospodarowania zasobami naturalnymi, odnawialnych źródeł energii czy proekologicznego funkcjonowania gospodarstw domowych. Działania te mają zachęcić społeczność do tworzenia przyjaznych naturze systemów żywnościowych, wspierania bioróżnorodności oraz promowania zrównoważonych praktyk rolniczych. Wykorzystanie nowych technologii może również przyczynić się do monitorowania stanu środowiska oraz poprawy efektywności procesów produkcyjnych.

Wirtualne centrum kultury wiejskiej to propozycja stworzenia platformy online, na której mieszkańcy obszarów wiejskich oraz turyści mogą zgłębiać lokalne tradycje, historię czy rzemiosło i sztukę. Dzięki technologii wirtualnej i rozszerzonej rzeczywistości użytkownicy uczestniczą w interaktywnych warsztatach, wirtualnych wycieczkach oraz spotkaniach z lokalnymi twórcami. To innowacyjne podejście do turystyki wiejskiej i edukacji umożliwia ochronę i promocję dziedzictwa kulturowego obszarów wiejskich.

Wiejskie laboratorium naukowe to pomysł na zainicjowanie na terenie wsi nowoczesnego laboratorium wyposażonego w sprzęt technologiczny, taki jak drukarki 3D, mikroskopy cyfrowe czy urządzenia do badań środowiska. Turyści i mieszkańcy mogą uczestniczyć w zajęciach, warsztatach i badaniach naukowych, rozwijając swoje umiejętności i zainteresowania naukowe.

Wirtualna przestrzeń dla lokalnych artystów to koncepcja mająca na celu promowanie twórczości miejscowych twórców z obszarów wiejskich poprzez

Nowe trendy w turystyce wiejskiej w kontekście innowacji technologicznych i kreatywnej edukacji

udostępnienie ich dzieł w wirtualnej galerii sztuki. Aplikacje mobilne i strony internetowe mogą prezentować prace artystów, wystawy online oraz sprzyjać sprzedaży dzieł sztuki zainteresowanym turystom.

Wiejskie warsztaty technologiczne to inicjatywa umożliwiająca wprowadzenie organizatorów turystyki wiejskiej do świata nowoczesnych technologii. W ramach projektu organizowane są warsztaty edukacyjne, na których uczestnicy mogą zdobyć umiejętności z zakresu programowania, robotyki, druku 3D czy obsługi dronów.

Edukacja przyrodnicza na wsi to tworzenie miejsc kreatywnej edukacji i tzw. eko-szkół dla mieszkańców wsi i turystów, których celem jest przybliżenie zagadnień związanych z przyrodą i ochroną środowiska. W ramach projektu organizowane są warsztaty, wycieczki przyrodnicze oraz konkursy, w których uczestnicy wykorzystują technologie, takie jak aplikacje mobilne czy narzędzia, do diagnostyki środowiska naturalnego.

Podsumowanie

Zaprezentowane nowe trendy w turystyce wiejskiej wynikają z zastosowania innowacyjnych rozwiązań technologicznych i kreatywnej edukacji. Na podstawie podjętych badań ukazano znaczenie różnych narzędzi stosowanych w e-turystyce, jak aplikacje mobilne, platformy rezerwacyjne czy strony internetowe, w tym portale społecznościowe, które pozwalają skutecznie docierać do turystów i promować obszary wiejskie. Przedstawiono możliwości wykorzystania wirtualnej i rozszerzonej rzeczywistości w kształtowaniu ofert turystyki wiejskiej. Zwrócono jednocześnie uwagę na znaczenie integracji tradycji z nowoczesnością w tworzeniu atrakcyjnych propozycji pobytu w wybranych obiektach. Zastosowanie nowoczesnych technologii jest upowszechniane poprzez wirtualne planery podróży i przewodniki, kalkulatory czasu przejścia szlaków czy interaktywne gry o tematyce regionalnej w celu przyciągnięcia uwagi turystów oraz promocji walorów przyrodniczych i kulturowych wsi.

W kontekście kreatywnej edukacji omówiono znaczenie kształcenia uczestników ruchu turystycznego w zakresie poszanowania środowiska naturalnego, co zmierza do poprawy jakości wypoczynku oraz promowania turystyki zrównoważonej. W artykule przedstawiono przykłady projektów turystycznych z wykorzystaniem innowacji technologicznych w Polsce i na świecie, które przyczyniają się do rozwoju turystyki wiejskiej oraz promocji wsi jako atrakcyjnych miejsc wypoczynku.

Kreatywna edukacja i nowe technologie w turystyce wiejskiej to połączenie, które umożliwia stworzenie atrakcyjnej oferty turystycznej dla różnych grup wie-

kowych o zróżnicowanych zainteresowaniach. Może obejmować różne formy aktywności, takie jak warsztaty rzemiosła ludowego, kulinarne, ekologiczne czy artystyczne. W połączeniu z nowymi technologiami, jak rzeczywistość rozszerzona czy wirtualna, kreatywna edukacja może stworzyć nowe możliwości poznawania dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego regionów wiejskich. Zastosowane aplikacje mobilne ułatwiają dostęp do wiedzy o regionie, szlakach czy atrakcjach turystycznych w odwiedzanej okolicy.

W rezultacie poszukiwania perspektyw rozwoju turystyki wiejskiej wskazano korzyści wynikające z zastosowania innowacji technologicznych i kreatywnej edukacji w turystyce wiejskiej jako szansy na zwiększenie atrakcyjności wsi, przyciągnięcie większej liczby turystów i pobudzenie lokalnych organizatorów do unowocześnienia ofert turystyki wiejskiej. Warto podkreślić, że wykorzystanie nowych technologii w przekazywaniu wiedzy o obszarach wiejskich nie zastępuje tradycyjnych metod, takich jak zwiedzanie z przewodnikiem czy opieka animatorów. Jednakże nowoczesne technologie stanowią doskonałe uzupełnienie oferty turystycznej, przyciągając zainteresowanie współczesnych turystów interaktywnymi sposobami przekazywania wiedzy i planowaniem wypoczynku w rzeczywistości wirtualnej.

Bibliografia

- Beck J., Rainoldi M., Egger R. 2019. Virtual reality in tourism: a state-of-the-art review. *Tourism Review*, 74(3), 586–612. doi.org/10.1108/TR-03-2017-0049.
- Brouder P., Teixeira R., Ioannides D., Gannon S. 2021. Tourism, innovation and entrepreneurship. *Tourism Management*, 84, 104–314. doi: 10.1016/j.tourman.2020.104314.
- Buhalis D. 2000. Marketing the competitive destination of the future. *Tourism Management*, 21(1), 97–116.
- Buhalis D., Amaranggana A. 2014. Smart Tourism Destinations. W: Zheng Xiang, L. Tu-syadiah (red.), *Information and Communication Technologies in Tourism 2014*. Springer Books, Dublin, 553–564. doi.org/10.1007/978-3-319-03973-2_40.
- Gretzel U., Sigala M., Xiang Z., Koo C. 2015. Smart Tourism: Foundations and Developments. *Electron Markets*, 25, 179–188.
- Hsieh Y.C., Lin Y.C., Huang Y.C. 2017. Exploring the user behavior of using augmented reality in travel planning. *Journal of Travel Research*, 56(6), 778–790. doi: 10.1177/0047287516670809.
- Kroes J.R., Sheldon P.J. 2017. Rural tourism experiences and sustainable behavior: The influence of travel motivation, tourist satisfaction, and trust in the local community. *Journal of Sustainable Tourism*, 25(4), 518–533.
- Loboda M.S., Kaczmarczyk P., Sołtys J. 2017. E-tourism in promotion of rural areas. *Journal of Agribusiness and Rural Development*, 4(44), 731–738. doi: 10.17306/JARD.2017.94.82.

- Polska Izba Turystyki. 2023. <https://www.pit.org.pl> (dostęp: 23.05.2023).
- Połucha I. 2014. Turystyka nowej generacji – innowacyjne odkrywanie lokalnego dziedzictwa. W: S. Czachorowski, M. Antolak, Ż. Kostyk (red.), *Warmia i Mazury – nasze wspólne dobro*. UWM, Olsztyn, 139–150.
- Połucha I., Žukovskis J. 2015. Interakcje w przestrzeni – nowe trendy w animacji turystyki. Uniwersytet Szczeciński, *Zeszyty Naukowe nr 847, Ekonomiczne Problemy Turystyki*, 1(29), 71–83.
- Rucińska D., Mycko A. 2019 a. New technology in cultural tourism – the use of augmented reality in tourist attractions in rural areas. *Journal of Agribusiness and Rural Development*, 53(2), 255–265. doi: 10.17306/J.JARD.2019.01149.
- Rucińska D., Mycko A. 2019 b. The use of augmented reality in tourism. *Journal of Entrepreneurship, Management and Innovation*, 15(4), 55–72.
- Smart Tourism Destination. 2023. <https://smarttourismdestinations.eu/> (dostęp: 30.03.2023).
- STAR Project. 2021. STAR: Sustainable Tourism for Attractive Regions. <https://www.interregeurope.eu/star> (dostęp: 17.01.2023).
- Tourism 2020 Vision. 2000. WTO Madryt. www.world-tourism.org (dostęp: 23.02.2023).

Innowacyjne podejście w świadczeniu usług agroturystycznych w perspektywie gospodarki doświadczeń

Innovative approach in the provision of agritourism services in the perspective of the economy of experience

ANNA SIECZKO

ANNA JUSTYNA PARZONKO

Streszczenie

Wprowadzanie innowacyjnych rozwiązań w działalności agroturystycznej powinno uwzględniać dotychczasowy dorobek związany z gospodarką doświadczeń. Głównym celem badań było zaprezentowanie rozważań dotyczących założeń gospodarki doświadczeń i jej roli w kształtowaniu nowej oferty agroturystycznej. Badania empiryczne przeprowadzono za pomocą metody sondażu diagnostycznego z wykorzystaniem techniki ankiety według standaryzowanego kwestionariusza. Wyniki przeprowadzonych badań wskazują na to, że właściciele gospodarstw agroturystycznych powinni dostrzegać konieczność projektowania dla swoich klientów wspomnień, a nie koncentrować się głównie na dobrach materialnych składających się na ofertę.

Słowa kluczowe: ekonomia doświadczeń, produkt agroturystyczny, turysta.

Summary

When introducing innovative approaches in agritourism activities, it is advisable to take into account previous achievements related to the economy of experience. The main objective of the study was to present reflections on the tenets of the experience economy and their role in the formation of a new agritourism offer. Empirical research was conducted by means of a diagnostic survey method, applying

a survey technique according to a standardized questionnaire. The results of the study indicate that agritourism farm owners should recognize the need to design memories for their customers, rather than focusing mainly on the material goods that make up the offer.

Keywords: experience economy, agritourism product, tourism.

Wstęp

Podróże, odkrywanie i poznawanie zakątków świata wpisane jest w historię rozwoju ludzkości. Podróżom tym przyświecały różne motywy, zarówno te użyteczne, związane z poszukiwaniem i rozwijaniem nowych możliwości gospodarowania, jak też typowo ukierunkowane na spędzanie wolnego czasu. Turystyka od początku swej zorganizowanej działalności była „przemysłem wakacyjnych doświadczeń”, sprzedawała emocje, wrażenia, przygody i wspomnienia związane z podróżami (Stasiak 2013). Wzrastające zainteresowanie wyjazdami turystycznymi doprowadziło do stopniowego jej umasowienia i co z tym się wiąże – komercjalizacji. Obecnie tradycyjne dwudziestowieczne formy spędzania wolnego czasu w postaci wyjazdów zorganizowanych w formie wycieczki czy wczasów (oprowadzanie piesze, objazd, tzw. *sightseeing* czy *city tour*) okazują się niewystarczające. Klasyczny jednostronny przekaz informacji na temat zwiedzanych miejsc i obiektów jest już mało atrakcyjny, wręcz niemożliwy do zaakceptowania. Współczesny turysta chce nie tylko zobaczyć i czegoś się dowiedzieć, lecz także zrozumieć i przeżyć, czyli wejść w bezpośredni kontakt z odwiedzanym miejscem. Wzbogacanie tradycyjnych produktów turystycznych o elementy dodatkowe, wzmacniające przeżycia turystów jest niewątpliwie działaniem pożądanym. Z ekonomicznego punktu widzenia proces doświadczenia wpływa na aktywność turystyczną i popyt turystyczny, a tym samym jest istotny dla usługodawców, wpływając na komponowanie oferty turystycznej i jej sukces sprzedaży na rynku (Nieżgoda 2013 a).

Pojęcie innowacji zarówno w literaturze przedmiotu, jak i w przestrzeni gospodarczej jest różnorodnie definiowane. Według podręcznika Oslo Manual (Kordos 2019) za innowacje uznaje się nowe lub ulepszone produkty lub procesy (lub ich kombinację), które różnią się znacznie od wcześniejszych produktów lub procesów jednostki, które zostały udostępnione potencjalnym użytkownikom (produkt) lub wprowadzone do użycia przez jednostkę (proces). Innowacje w turystyce, należąc do innowacji w sektorze usług, charakteryzują się odmiennością w stosunku do produkcji materialnej. Odmienność ta jest następstwem niematerialności usług, brakiem możliwości produkcji na zapas (jednoczesność produkcji i konsumpcji), koniecznością utrzymywania zdolności usługowych pozwala-

jących na zaspokajanie potrzeb klientów w okresie zwiększonego popytu. Zatem innowacja usługowa jest „efektem procesu zmian lub samym procesem związanym z produktem, charakteryzującym się wysokim stopniem niematerialności, potrzebą kontaktu między świadczącym usługę a klientem, integracją czynników zewnętrznych w powiązaniu z heterogenizmem, wynikającym z wysokiego wkładu osobistego czynnika ludzkiego” (Osładacz 2012, s. 37). Wychodząc z przytoczonych wcześniej definicji, można zauważyć, że innowacje w usługach agroturystycznych obejmują wprowadzenie na rynek usługi, która jest nowa lub jest ulepszona, nierozzerwalnie związana z właścicielem gospodarstwa agroturystycznego. Jest to zatem usługa, która oferuje turystyce nową korzyść lub wartość, a jej powstanie związane jest z zaspokojeniem jego potrzeb.

Analiza literatury pozwala wyróżnić następujące obszary związane z zachowaniami innowacyjnymi w agroturystyce (Sieczko i Sieczko 2015, Smoleńska i in. 2016, Bogusz i Tomaszewski 2017, Pałka-Łebek i Brambert 2018):

- nowe lub ulepszone usługi agroturystyczne,
- nowe lub ulepszone płaszczyzny współpracy z klientem,
- nowe lub ulepszone systemy dostarczania usług,
- nowe lub ulepszone otoczenie marketingowe,
- zastosowanie nowych technologii.

W agroturystyce można przyjąć, że proces innowacji dotyczy najczęściej nowej lub ulepszonej usługi, należy więc do innowacji produktowych. Coraz częściej do komunikacji i interakcji z klientem wykorzystywane są nowoczesne technologie, a zwłaszcza media społecznościowe, w tym Instagram i Facebook. Innowacje wiążą się także z: sposobem spędzania wolnego czasu przez turystów (np. questy), formą aktywności (turystyka doświadczeń) lub segmentem odbiorców (segmentacja według stylu życia). Zatem zjawisko innowacji jest nierozłącznie związane z procesem dostrzeżenia, zaadaptowania i wdrożenia zmiany. Warto jednak zauważyć, że wprowadzając innowacje w gospodarstwach agroturystycznych, nie można zgubić ich wiejskiego charakteru. Bo to, co odróżnia agroturystykę od turystyki, to właśnie gospodarstwo rolne i wiejski charakter usług.

Według Zawadki (2017) agroturystykę będącą formą turystyki wiejskiej, wpisującą się w idee turystyki alternatywnej i rozwijaną na bazie funkcjonujących gospodarstw rolnych, uznać można za relatywnie nieskomercjalizowaną, charakteryzującą się znacznym autentyzmem i naturalnością, co przekłada się na dużą jej wartość z punktu widzenia świadomego turysty. Agroturystyka umożliwi nie tylko odpoczynek na terenach wiejskich, lecz także edukację związaną z szeroko pojmowanym wiejskim gospodarstwem domowym i gospodarstwem rolnym, poznanie kultury regionu, jego historii, folkloru, zwyczajów i tradycji oraz uprawiania szeroko pojmowanej aktywności fizycznej zarówno

na działce siedliskowej, jak i bliższej i dalszej przestrzeni wiejskiej (Sieczko i Sieczko 2018).

Założenia nowego nurtu ekonomii tzw. ekonomii doświadczeń (ang. *experience economy*), określanej też mianem gospodarki doświadczeń, zaprezentowane przez Josepha Pine'a i Jamesa Gilmora w książce *The Experience Economy* (2011), kształtują nowy sposób myślenia na temat procesu kształtowania produktu turystycznego, w którym to coraz bardziej znaczącą rolę odgrywają przeżycia. Pine i Gilmore definiują je jako wydarzenia, na które jednostka silnie reaguje i które w konsekwencji przeradzają się w szczególne wspomnienia. O jakich wydarzeniach mowa? O takich, które określa się mianem wyjątkowych, czyli wyraźnie wyróżniających się na tle codziennego życia. Odczucia wywołane przeżyciami często są skrajne i opisujemy je najczęściej silnie nacechowanymi określeniami, np. ekstaza, zew przygody czy trauma. Bez względu na ich zabarwienie faktem jest, że wszystko, co człowiek wewnątrz przeżywa, jest autentyczne. Niezależnie od tego, czy bodźce są naturalne, czy sztuczne (Brunner 2017).

Według Marciszewskiej (2010) gospodarkę doświadczeń definiować można jako aktywność ludzką, w której sprzedający (kreujący doświadczenia) oferują na rynku doświadczenia utrwalające się w pamięci konsumentów pod postacią indywidualnych (osobistych) doznań i wrażeń dostarczanych dzięki ekonomicznej funkcji kreowania.

Zdaniem zaś MacCannell (2005) istoty nowoczesnej turystyki poszukuje się w doświadczeniu autentyczności oferowanego produktu. Jest to w pewnym sensie wyraz znudzenia turystyką masową realizowaną w oparciu o stworzone na jej potrzeby kurorty wypoczynkowe. Niezgoda (2013 b) zauważa, że z ekonomicznego punktu widzenia rolę doświadczenia można analizować w dwóch ujęciach:

- w kształtowaniu zachowań konsumenta na rynku turystycznym,
- przetransponowaniu nurtu „ekonomii doświadczeń” na branżę turystyczną.

Pierwsze z wymienionych ujęć pozwala analizować chęć osób do korzystania z takich usług, które zaspokoją potrzeby, dostarczając określonych przeżyć, doznań, odczuć i doświadczeń w czasie wyjazdu turystycznego. Drugie ujęcie umożliwia badanie doświadczenia konsumentów (turystów) nabytego podczas korzystania z produktu turystycznego (i wcześniejszych doświadczeń) w kształtowaniu dodatkowej wartości tych produktów oraz korzyści dla klienta.

Odnosząc się do koncepcji wymiarów doświadczeń, można wymienić ich cztery rodzaje: doświadczenia rozrywkowe, estetyczne, edukacyjne i eskapistyczne. Pierwsze polegają na uczestnictwie konsumentów w wydarzeniach za pośrednictwem zmysłów, nie angażując się w nie bezpośrednio, np. oglądanie koncertu na żywo. Doświadczenia estetyczne pozwalają uczestnikom zanurzyć się w dozna-

niach, ale nie wymagają z ich strony współuczestnictwa, np. turysta podziwiający panoramę Tatr czy oglądający arcydzieło w galerii sztuki. Doświadczenia edukacyjne wymagają od turystów aktywnego uczestnictwa, jednak sami słuchacze nie mają większego wpływu na ich przebieg. Przykładem tego rodzaju doświadczeń może być nauka jazdy na nartach, konno itp. Natomiast doświadczenia eskapistyczne jednocześnie wymagają, aby uczestnicy zanurzyli się w doświadczeniu oraz czynnie wpływali na jego przebieg. Celem uczestnika jest tutaj „pójść gdzieś i coś zrobić” (Kacprzak i in. 2015).

Element doświadczenia może istotnie podnieść wartość produktu, a wartość doświadczenia może być narzędziem strategicznym przedsiębiorstwa lub obszaru podobnego do marketingu (Gryszel 2018). Im bardziej intensywne i długotrwałe jest wspomnienie, tym wyższa jego wartość ekonomiczna. Jak zauważa Sieczko (2018), gospodarka doświadczeń bazuje na bardzo ważnym zasobie konsumentów, tj. czasie wolnym, który dla współczesnego człowieka jest towarem deficytowym. Dlatego klienci poszukują takich możliwości, aby swój czas wolny spędzić najbardziej efektywnie. Chcą czegoś doświadczyć, spełnić marzenia, zaspokoić swoją potrzebę przyjemności, przeżyć coś, co na długo zapadnie w ich pamięci. Ogólnie można powiedzieć, że w gospodarce doświadczeń chodzi o to, aby klientowi sprzedać takie wyjątkowe wydarzenie/bodziec/przeżycie, które wyraźnie odróżniać się będzie na tle życia codziennego i zapadnie w jego pamięci. Im bardziej intensywne i długotrwałe będzie wspomnienie tego przeżycia, tym większa będzie jego wartość ekonomiczna.

Cele i metody badań

Głównym celem badań było zaprezentowanie rozważań dotyczących założeń gospodarki doświadczeń i ich wykorzystania w kształtowaniu usługi agroturystycznej. Ponadto w badaniach szukano odpowiedzi na następujące pytania:

- co skłoniło respondentów do wyjazdu do gospodarstwa agroturystycznego;
- jakie mieli wrażenia związane z usługą i kwaterą agroturystyczną;
- jakie mieli wrażenia związane z wyżywieniem w gospodarstwie agroturystycznym;
- jakie mieli wrażenia związane z ofertą agroturystyczną.

W badaniach empirycznych posłużono się metodą sondażu diagnostycznego z wykorzystaniem techniki ankiety według standaryzowanego kwestionariusza, który pozwolił na zebranie niezbędnych informacji do realizacji postawionego

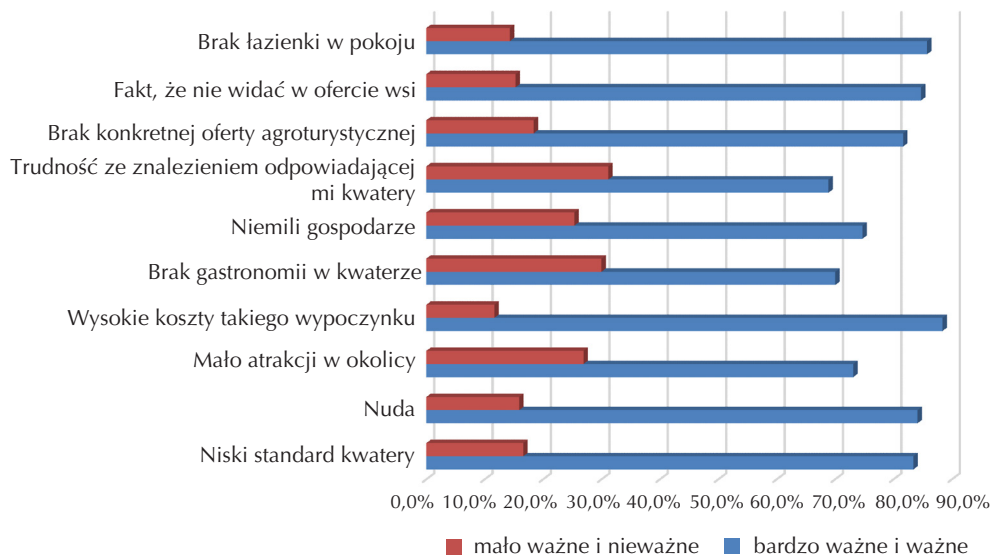
celu. Badania zostały przeprowadzone w latach 2017–2019, w których wzięło udział 519 osób. Badaniami objęto wyłącznie osoby, które korzystały z usług agroturystycznych.

Określając najważniejsze cechy i wydarzenia związane z produktem agroturystycznym, skorzystano z czterech możliwych wymiarów doświadczenia. Doświadczenie rozrywkowe (udział w wydarzeniach kulturowych), doświadczenia estetyczne (piękny ogród), doświadczenia edukacyjne (warsztaty przygotowania przetworów, warsztaty przyrządzania potraw regionalnych, poznanie rękodzieła i tajników ziół) oraz wydarzenia eskapistyczne (korzystanie z urządzeń rekreacyjnych, udział w pracach rolniczych w gospodarstwie). Następnie przeprowadzono analizę korelacji Pearsona przy poziomie istotności równym 0,01.

Uwarunkowania wyboru ofert agroturystycznych – wyniki badań

Wśród 519 respondentów nieco więcej było kobiet, które stanowiły 57,9% badanej grupy. Wiek badanych był dość zróżnicowany: po 3,5% stanowiły osoby poniżej 18 lat oraz powyżej 70 lat, 11,8% – w wieku 36–45 lat, 16,4% to wiek 46–55 lat, a 10,0% w wieku 56–70 lat. Dominowały osoby młode w wieku 18–25 lat (35,8%) i 26–35 lat (19,1%). Wśród badanych 39,9% wskazało, że są zatrudnieni jako pracownicy na etacie, 30,8% było uczniami lub studentami, 10,4% to emeryci/renciści, 10,0% przedsiębiorcy, 5,6% wykonywało wolny zawód, a 3,3% było bezrobotnymi. Dochody brutto na jedną osobę w gospodarstwie domowym wśród badanych kształtowały się następująco: 1500–2000 zł (19,3%), 1000–1500 zł (18,7%), 2000–2500 zł (15,4%) oraz 2500–3000 zł (14,3%), poniżej 1000 zł (13,1%), 3000–4000 zł (10,0%), powyżej 4000 zł (9,2%). Zanim zapytano respondentów, co w usłudze agroturystycznej jest dla nich najważniejsze, poproszono ich o odpowiedzi dotyczące motywów wyjazdu. Do wyjazdu do gospodarstwa agroturystycznego najczęściej skłaniała ich chęć wypoczynku z dala od zgiełku miasta (71,7%), ważna była również możliwość aktywnego wypoczynku (34,6%), ale również poznanie zwyczajów, tradycji, folkloru wiejskiego (28,3%), obecność zwierząt gospodarskich i możliwość kontaktu z nimi (27,7%), następnie zmiana dotychczasowego sposobu wypoczynku (23,0%), materialne dziedzictwo kulturowe, tj. dawna zabudowa wiejska, kapliczki (18,8%) oraz poznanie wiejskiej kuchni (15,2%). Najważniejszym aspektem świadczącym o jakości usług w gospodarstwie agroturystycznym była zgodność oferty agroturystycznej z materiałami marketingowymi (78,1%), kontakt z właścicielem gospodarstwa (56,1%), sumienność wykonania usługi (50,6%), rzetelność (49,1%).

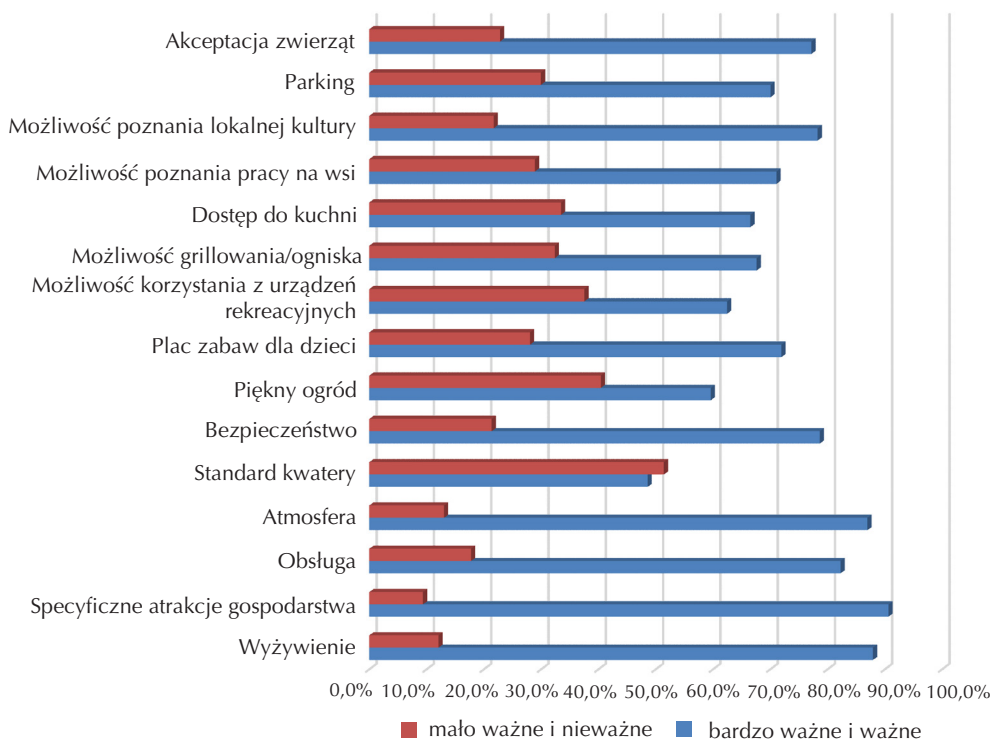
Doświadczenie jest ściśle związane z produktem agroturystycznym. Według Ritchie'ego i Hudsona (2009) podstawowymi kryteriami wyboru oferty nie są kryteria racjonalne związane z wymiernymi, fizycznymi cechami produktu (estetyka, namacalne aspekty jakości usług). Jak wskazują badacze, większą uwagę zwraca się na poprawę subiektywnej percepcji i emocjonalnego zaangażowania podróżnych (Ritchie i Hudson 2009). Turyści pragną wziąć udział w czymś niecodziennym i wyjątkowym, a celem wyjazdu jest przeżycie niepowtarzalnej wakacyjnej przygody. Dlatego respondentów zapytano o ocenę usługi agroturystycznej. Odpowiedzi zawierały się w czterostopniowej skali: bardzo ważne, ważne, mało ważne, nieważne. Zaczęto od demotyatorów. Jak wynika z danych przedstawionych na rycinie 1, respondentów najbardziej zniechęcały: wysokie koszty wypoczynku oraz fakt, że nie widać w ofercie wsi; odpowiedź tę jako bardzo ważną (37,0%) i ważną (47,7%) wskazało 84,7% respondentów. Kolejnymi ważnymi demotywatorami były: nuda – bardzo ważna dla 44,9% i ważna dla 39,2% (łącznie 84,1%), brak konkretnej oferty agroturystycznej – bardzo ważna dla 33,9% i ważna dla 47,7% (łącznie 81,6%). Uwzględniając odpowiedzi badanych, można zauważyć, że demotywatory są związane z niskim standardem gospodarstw agroturystycznych, tj. brakiem łazienki, niskim standardem kwatery czy niewystarczającą/nieistniejącą ofertą spędzania czasu wolnego.

Ryc. 1. Demotywatory związane z usługą agroturystyczną (badany mógł wskazać więcej niż 1 odpowiedź)

Źródło: wyniki badań własnych.

Na rycinie 2 przedstawiono ocenę respondentów związaną z kwaterą agroturystyczną. Respondenci najczęściej wskazywali specyficzne atrakcje w gospodarstwie agroturystycznym – łączną ocenę jako bardzo ważną (36,1%) i ważną (54,6%) wskazało 90,7% respondentów. Kolejnymi pod względem łącznej ważności były: możliwość poznania lokalnej kultury – bardzo ważna dla 46,6% i ważna dla 31,7% (łącznie 78,3%), plac zabaw dla dzieci – bardzo ważny dla 17,7% i ważny dla 54,2% (łącznie 71,9%), możliwość poznania pracy na wsi – bardzo ważna dla 21,2% i ważna dla 49,9% (łącznie 71,1%), kursy przyrządzania potraw regionalnych – bardzo ważne dla 21,2% i ważne dla 46,5% (łącznie 67,7%), możliwość grillowania/ogniska – bardzo ważna dla 32,5% i ważna dla 35,1% (łącznie 67,6%). Należy podkreślić, że przedstawione odpowiedzi wiążą się ze specyfiką gospodarstwa agroturystycznego, która jest istotna w tworzeniu doświadczenia, klient bowiem szuka doznania autentycznego, specyficznego i odmiennego. Ponadto na uwagę zasługuje wskazywana przez respondentów ważna rola umiejętności kształtowania dobrych relacji międzyludzkich wyni-

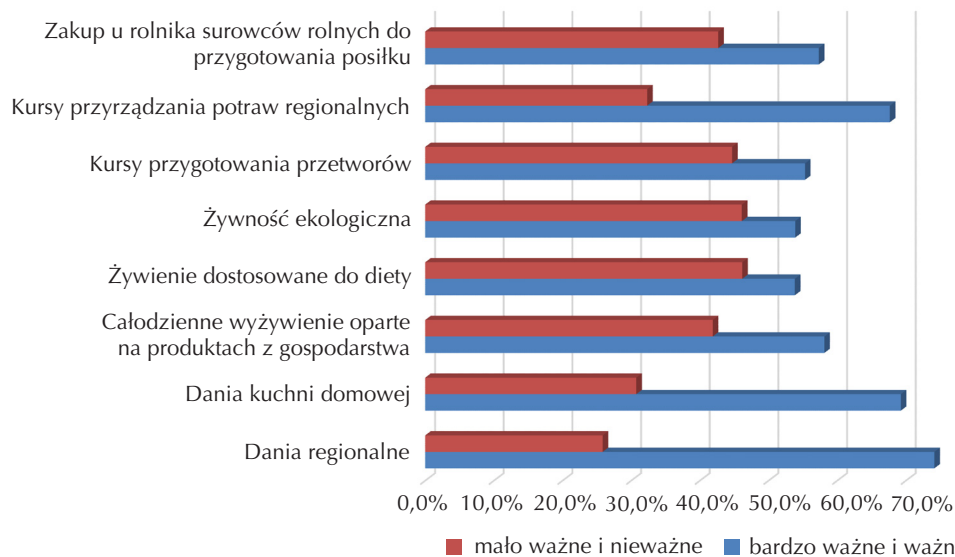

Ryc. 2. Oczekiwania i wrażenia respondentów związane z kwaterą agroturystyczną (badany mógł wskazać więcej niż 1 odpowiedź)

Źródło: wyniki badań własnych.

kających z bezpośrednich kontaktów z właścicielami obiektów agroturystycznych. Badani bardzo wysoko ocenili atmosferę i obsługę. Na podobne zależności zwróciła uwagę MacCannell (2013).

Wyżywienie wchodzi w skład oferty agroturystycznej. Tu także poszukiwane są doznania zapadające w pamięć. Zmysły smaku, wzroku, powonienia, dotyku stanowią istotny element w budowaniu niezapomnianych doświadczeń. Doznania związane z gastronomią mogą również być niepowtarzalne. Na podstawie danych przedstawionych na rycinie 3 można wysunąć wniosek, że najważniejsze dla respondentów były dania regionalne, ten aspekt okazał się bardzo ważny dla 42,7% i ważny dla 31,4% (łącznie 74,1%). Dania kuchni domowej – bardzo ważne dla 35,9% i ważne dla 33,3% (łącznie 69,3%). Całodzienne wyżywienie oparte na produktach z gospodarstwa okazało się bardzo ważne dla 31,1% i ważne dla 27,0% (łącznie 58,1%). Żywnienie dostosowane do diety – bardzo ważne dla 20,9% i ważne dla 32,9% (łącznie 53,8%). Ściśle związana z rolnictwem jest żywność ekologiczna, którą oceniono jako bardzo ważną dla 25,6% i ważną dla 28,3% (łącznie 53,9%). Doświadczenie budują kursy przygotowania przetworów. Były bardzo ważne dla 17,9% i ważne dla 37,4% (łącznie 55,3%). Kursy przyrządzania potraw regionalnych – bardzo ważne dla 21,2% i ważne dla 46,5% (łącznie 67,7%). Zakup surowców rolnych u rolnika do przygotowania posiłku – bardzo ważny dla 19,2% i ważny dla 38,1% (łącznie 57,3%). Przeprowadzona analiza danych wykazała, że

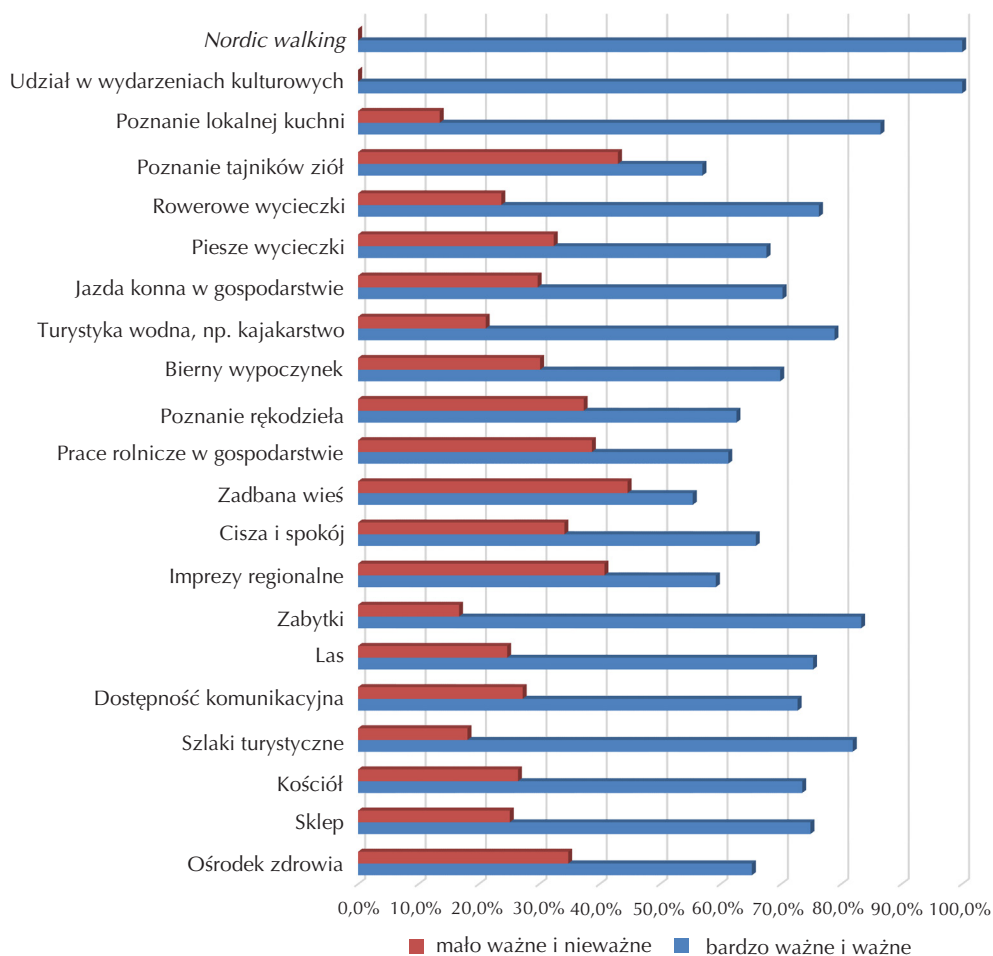

Ryc. 3. Oczekiwania i wrażenia respondentów w zakresie wyżywienia w gospodarstwie agroturystycznym (badany mógł wskazać więcej niż 1 odpowiedź)

Źródło: wyniki badań własnych.

badani oczekiwali uwzględniania wyróżników tożsamości regionalnej w postaci serwowanych potraw. Wskazuje to na potrzebę doświadczenia autentyczności oferowanego produktu.

Wrażenia związane z produktem turystycznym są również determinowane przez sposoby spędzania czasu wolnego (ryc. 4). Według badanych udział w wydarzeniach kulturowych był bardzo ważny dla 68,4% i ważny dla 31,6% (łącznie 100%), poznanie lokalnej kuchni – bardzo ważne dla 39,9% i ważne dla 46,6% (łącznie 86,5%). Pozostałe aspekty były związane z aktywnością fizyczną, czyli: turystyka wodna np. kajakarstwo była bardzo ważna dla 45,0% i ważna dla

Ryc. 4. Wrażenia związane z ofertą agroturystyczną (badany mógł wskazać więcej niż 1 odpowiedź)

Źródło: wyniki badań własnych.

33,8% (łącznie 78,9%), rowerowe wycieczki – bardzo ważne dla 47,8% i ważne dla 28,5% (łącznie 76,3%), jazda konna w gospodarstwie – bardzo ważna dla 33,1% i ważna dla 37,1% (łącznie 70,3%), piesze wycieczki – bardzo ważne dla 38,5% i ważne dla 29,1% (łącznie 67,6%). Pozostałe odzwierciedlały specyfikę wsi, tj. poznanie rękodzieła, co było bardzo ważne dla 20,9% i ważne dla 41,8% (łącznie 62,7%), prace rolnicze w gospodarstwie – bardzo ważne dla 16,4% i ważne dla 44,9% (łącznie 61,3%), poznanie tajników ziół – bardzo ważne dla 18,1% i ważne dla 38,9% (łącznie 57,0%).

Podsumowując wyniki przeprowadzonych badań, należy stwierdzić, że ważną i istotną statystycznie korelacją uwzględniającą wiek respondentów był udział w wydarzeniach kulturowych (współczynnik korelacji Pearsona = 0,14). Wraz z wiekiem respondentów ocena ważności możliwości uczestniczenia w takich wydarzeniach malała. Osoby w wieku poniżej 36 lat wskazywały tę cechę jako bardzo ważną i ważną w 67%, osoby w wieku 36–45 lat w 78%, u osób starszych odsetek tych odpowiedzi był znacznie niższy. Respondenci w wieku 46–70 lat wskazywali już go w 62%, a w wieku powyżej 70 lat tylko w 41%. Pozostałe wybrane cechy towarzyszące doświadczeniom zarówno w stosunku do wieku, jak i dochodów były nieistotne statystycznie. Jak zauważają w swoich badaniach Kim i Ritchie (2014), istotna jest różnica między rodzimą kulturą turysty a kulturą miejsc docelowych, gdyż sprzyja powstawaniu niezapomnianych doświadczeń.

Podsumowanie

Na podstawie dokonanej analizy wyników badań można stwierdzić, że doświadczenia i wynikające z nich wrażenia bezpośrednio wiążą się ze specyfiką ofert agroturystycznych. Dostarczają one wrażenia na przykład związanych z możliwością poznania pracy na wsi, tajników ziół, uczestniczenia w kursach przetworów i potraw regionalnych.

Wnioski, jakie nasuwają się w dokonanej analizie koncepcji gospodarki doświadczeń w procesie kształtowania usługi agroturystycznej, są następujące:

1. Właściciele gospodarstw agroturystycznych powinni dostrzegać konieczność projektowania dla swoich klientów wspomnień, a nie koncentrować się głównie na dobrach materialnych składających się na ofertę. Oferowanie niezapomnianych doświadczeń, takich jak: potrawy regionalne i kursy ich przygotowania, wydarzenia kulturowe (organizowane we współpracy z innymi podmiotami) czy też informacja dotycząca atrakcji turystycznych w okolicy i wsparcie w ich poznawaniu, powinno

- być postrzegane przez kwatrodawców jako czynnik generujący większą wartość ekonomiczną.
2. Innowacyjność produktu agroturystycznego można postrzegać przez pryzmat różnych wymiarów doświadczeń: rozrywkowych (udział w wydarzeniach kulturowych, imprezy regionalne), estetycznych (zadbane wieś, piękne ogrody), edukacyjnych (poznanie rękodzieła, tajników ziół, lokalnej kuchni), eskapistycznych (prace rolnicze w gospodarstwie, kajakerstwo, jazda konna, piesze i rowerowe wycieczki), komfortu (dostępność komunikacyjna, wysoki standard kwatery, wytyczone szlaki turystyczne, cisza i spokój). Uwzględnianie zaproponowanych wymiarów doświadczenia turystycznego jest przejawem innowacyjnych postaw właścicieli gospodarstw.
 3. Oferta agroturystyczna zawierać powinna podstawowe usługi o wysokim standardzie oraz różnorodne usługi dodatkowe, tak aby pobyt w gospodarstwie agroturystycznym był w jak największym stopniu urozmaicony. Im produkt jest bardziej złożony, tym doświadczenie może mieć większy udział w kreowaniu wartości dla turysty. Doświadczenia determinują jakość oferty agroturystycznej.

Warto podkreślić, że kontekst kulturowy znacząco i pozytywnie wpływał na niezapomniane wrażenia turystyczne uczestników oferty, co z kolei może się przyczynić do ponownego z niej skorzystania, jak też jej polecenia. Wskazane byłoby, aby osoby świadczące usługi agroturystyczne uwzględniały w kształtowaniu oferty agroturystycznej rolę lokalnego dziedzictwa kulturowego, w tym przede wszystkim wydarzeń kulturowych i kulinarnych. Tego typu atrakcje są podstawą do tworzenia doświadczeń agroturystycznych. Wrażenia powinny być unikalne i ściśle związane z wsią.

Bibliografia

- Bogusz M., Tomaszewski T. 2017. Sieciowe produkty turystyki wiejskiej jako przykład innowacji na obszarach wiejskich. W: J. Wojciechowska (red.), Sieci współpracy w turystyce wiejskiej. Stan obecny i nowe wyzwania. Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie, Oddział w Krakowie, Kraków–Łódź, 137–148.
- Brunner D. 2017. Ekonomia doświadczeń, czyli generowanie wartości ekonomicznej przez przeżycia i wspomnienia. <http://www.rozswietlamykulturę.pl/reflektor/2017/09/25/ekonomia-doswiadczen-czyli-generowanie-wartosci-ekonomicznej-przez-przezycia-i-wspomnienia/> (dostęp: 10.04.2023).
- Gryszel P. 2018. Ekonomia doświadczeń w kształtowaniu konkurencyjności regionów turystycznych. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, 4(976), 23–38.

- Kacprzak A., Dziewanowska K., Skorek M. 2015. Gospodarka doświadczeń. Perspektywa polskiego konsumenta. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Kim J.-H., Ritchie J.R.B. 2014. Cross-cultural validation of a memorable tourism experience scale (MTES). *Journal of Travel Research*, 53(3), 323–335.
- Kordos J. 2019. Pomiar i wykorzystanie innowacji. Czwarte wydanie Podręcznika Oslo. *Wiadomości Statystyczne. The Polish Statistician*, 64(4), 85–88.
- MacCannell D. 2005. *Turysta. Nowa teoria klasy próżniaczej*. Muza, Warszawa.
- MacCannell D. 2013. *The Tourist: A New Theory of the Leisure Class*. University of California, Berkeley–Los Angeles–London.
- Marciszewska B. 2010. Produkt turystyczny a ekonomia doświadczeń. Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa.
- Niezgoda A. 2013 a. Turystyka doświadczeń – dawna czy nowa forma turystyki? W: R. Wiluś, J. Wojciechowska (red.), *Nowe – stare formy turystyki w przestrzeni*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, 37–47.
- Niezgoda A. 2013 b. Rola doświadczenia w zachowaniach konsumenta na rynku turystycznym. *Koncepcja ekonomii doświadczeń i marketingu doznań*. *Folia Turistica*, 28, 91–106.
- Osiadacz J. 2012. *Innowacje w sektorze usług – przewodnik po systematyce oraz przykłady dobrych praktyk*. PARP, Warszawa.
- Pałka-Łebek E., Brambert P. 2018. Innowacyjność w gospodarstwach agroturystycznych. *Acta Universitatis Lodzianis Folia Geographica Socio-Oeconomica*, 32, 125–138.
- Pine J., Gilmore J. 2011. *The Experience Economy*. Harvard Business School Press, Boston.
- Ritchie J.R.B., Hudson S. 2009. Understanding and meeting the challenges of consumer/tourist experience research. *International Journal of Tourism Research*, 126, 111–126.
- Sieczko A. 2018. Okazja przedsiębiorcza w kontekście ekonomii doświadczeń na przykładzie Żywego Muzeum Piernika w Toruniu. *Intercathedra*, 36(3), 299–306.
- Sieczko A., Sieczko L. 2015. Dostęp do informacji dotyczących turystyki wiejskiej za pomocą nowoczesnych narzędzi IT. *Studia Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN*, 163, 167–177.
- Sieczko A., Sieczko L. 2018. Determinanty popytu usług agroturystycznych. *Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Problemy Rolnictwa Światowego*, 18(2), 259–269.
- Smoleńska O., Szyda B., Poczta J. 2016. Problemy i wskaźniki w badaniu innowacji i produktów turystycznych na obszarach wiejskich w Polsce (na przykładzie woj. wielkopolskiego i kujawsko-pomorskiego). *Studia Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN*, 173, 157–170.
- Stasiak A. 2013. Produkt turystyczny w gospodarce doświadczeń. *Turyzm*, 23(1), 29–38.
- Zawadka J. 2017. Agritourism in perspective of the experience economy. *Intercathedra*, 33(1), 107–113.

Wioski tematyczne jako innowacyjny produkt turystyki wiejskiej – problemy i wyzwania

Theme villages as an innovative product of rural tourism – problems and challenges

ANNA MAZUREK-KUSIAK

Streszczenie

Celem pracy jest ocena innowacyjności wiosek tematycznych województwa lubelskiego oraz wskazanie na problemy i wyzwania, z jakimi muszą borykać się liderzy tych wiosek¹. Artykuł powstał na bazie wywiadów bezpośrednich i telefonicznych z liderami wiosek tematycznych województwa lubelskiego oraz odbytych wizyt studyjnych w tych wioskach. W badaniach wykorzystano także metodę sondażu diagnostycznego przy pomocy techniki ankiety bezpośredniej. Wioski tematyczne są innowacyjnym, kompleksowym produktem turystycznym na obszarach wiejskich. Osoby w wieku powyżej 40 lat zdecydowanie wyżej oceniają innowacyjność wiosek tematycznych niż młodszy turyści w wieku do 39 lat. Także wśród turystów w wieku powyżej 40 lat jest więcej osób polecających wioski tematyczne (53,33%) niż wśród turystów do 39 lat (35,82%). Liderzy wiosek tematycznych muszą się jednak zmagać z wieloma problemami, a przede wszystkim z: sezonowością ruchu turystycznego, uzależnieniem wielkości ruchu turystycznego od warunków pogodowych, brakiem specjalistycznej wiedzy z zakresu ekonomii, finansów, marketingu, skomplikowanymi przepisami prawnymi dotyczącymi sprzedaży posiłków, brakiem chęci zaangażowania większości mieszkańców wsi w projekt.

Słowa kluczowe: atrakcja, turystyka, agroturystyka, lubelskie, ocena.

¹ Badania do publikacji zostały sfinansowane ze środków budżetu państwa w ramach programu Ministra Edukacji i Nauki pod nazwą „Nauka dla Społeczeństwa” nr projektu NdS/536437/2021/2022, kwota dofinansowania 386 952 zł, całkowita wartość projektu 386 952 zł.

Summary

The objective of the work here presented is to assess the innovativeness of thematic villages in the Lublin Region and to indicate the problems and challenges that the leaders of these villages must face. The article was based on direct and telephone interviews with leaders of theme villages in the Lublin Region and study visits to these villages. The study also made use of the diagnostic survey method that applied the direct survey technique. Theme villages are an innovative comprehensive tourist product in rural areas. In their assessment, people aged over 40 have valued the innovation of theme villages much higher than younger tourists aged up to 39. Also among tourists aged over 40, there are more people recommending themed villages (53.33%) than among tourists under 39 (35.82%). Leaders of thematic villages, however, have to deal with many problems, and above all with: seasonality of tourist traffic; dependence of the volume of tourist traffic on weather conditions; lack of specialist knowledge in the field of economics, finance, and marketing; complicated legal regulations regarding the sale of meals; lack willingness on the part of the majority of villagers to be involved in such projects.

Keywords: attraction, tourism, agritourism, the Lublin Region, evaluation.

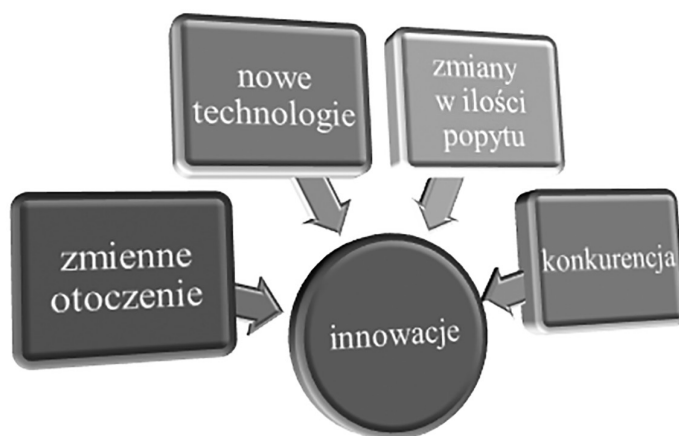
Wstęp

Turystyka i agroturystyka, pomimo różnych przeszkód o charakterze społecznym, politycznym czy ekonomicznym, jest branżą, która stale się rozwija i inicjuje wdrażanie nowoczesnych technologii i innowacji. Ciągłe powstają nowe produkty turystyczne, zmieniają się formy i sposoby świadczenia usług, realizowane są innowacje w turystyce (Czapiewska 2018, s. 155–171). Ruch turystyczny rozwija się w miejscach, które pozbawione są naturalnych i przyrodniczych atrakcji turystycznych i jeszcze kilkanaście lat temu nikt nie pomyślał, że tymi miejscami będą zainteresowani turyści (Mazurek-Kusiak 2020, s. 151–162).

Termin „innowacja” (ang. *innovation*; łac. *innovatio*) oznacza dosłownie: „wprowadzenie czegoś nowego” (Kopaliński 2007, s. 16). Po raz pierwszy wprowadził go austriacki ekonomista Schumpeter (1911), który przez innowację rozumiał „zmianę mającą na celu wprowadzenie i wykorzystanie nowych rodzajów dóbr konsumpcyjnych, nowej produkcji, środków transportu, rynków i form organizacji w przemyśle” (Schumpeter 1960, s. 23). Ponadto udowodnił, że innowacyjność jest głównym źródłem zysku, gdyż bez rozwoju nie ma zysku, a bez zysku nie ma rozwoju. Zatem jest to relacja sprzężona, a sama innowacja ma na celu stworzenie nowego lub ulepszonego produktu, usługi, procesu, sprzedaży czy komunikacji z klientem, jak również przejawia się w nowym podejściu do zaspokajania potrzeb klienta. Innowacja jest motorem zmian i przekształceń, poprawia jakość w użytkowaniu produktów, obsłudze konsumentów, produkcji, sprzedaży,

tworzy przewagę konkurencyjną (Schumpeter 1960, s. 58). Według Twissa (1980) innowacja jest to „proces pozyskiwania treści ekonomicznej przez produkt intelektualny w postaci wynalazku, informacji czy know-how za pomocą osiągnięcia pozytywnego wyniku przy sprzedaży na rynku” (Twiss 1980, s. 156). Natomiast zdaniem Gibsona i Skarzyńskiego (2008) innowacja to „nowy lub ulepszony produkt, technologia jego wytwarzania lub zastosowania, lub udoskonalenie w zakresie organizacji lub ekonomiki produkcji. Innowacją są produkty wdrożeniowe, które dostarczają korzyści ekonomicznych” (Gibson i Skarzyński 2008, s. 87).

Można wyróżnić cztery główne czynniki rozwoju innowacji. Po pierwsze jest to konieczność dostosowania przedsiębiorstwa do zmiennego otoczenia (Weiermair 2006, s. 53–69). Drugim czynnikiem jest konieczność wymiany przestarzałych technologii na nowe. Po trzecie są to gwałtowne zmiany w ilości popytu na dobra i usługi (Thomas 2012, s. 553–561). Ostatnim czynnikiem jest konkurencja, która wymusza na innych przedsiębiorstwach zmiany i konieczność wprowadzania innowacji (ryc. 1).

Ryc. 1. Główne czynniki rozwoju innowacji

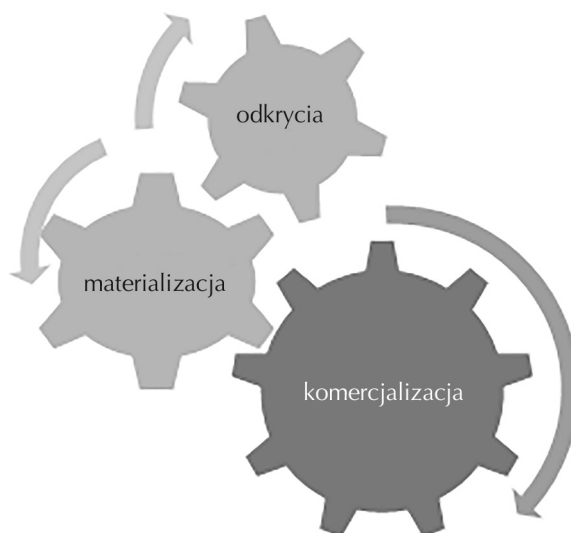
Źródło: opracowanie własne na podstawie: Drucker (1992).

Do cech innowacji można zaliczyć:

- odkrycia naukowo-techniczne, które ułatwiają ulepszanie i rozwój produktów, metod i organizacji;
- zdolność innowacji do materializacji nowych, doskonałych technicznie produktów, świadczenia usług, organizacji produkcji przedmiotów pracy, technologii i sposobów sprzedaży;
- zdolność innowacji i jej wyników do komercjalizacji, czyli do sprzedaży na rynku (Drucker 1992, s. 100–153) (ryc. 2).

Innowacją w turystyce na obszarach wiejskich są wioski tematyczne (Mazurek-Kusiak i Sawicki 2009 a, s. 26–35). Wioska tematyczna jest to wieś, która posiada własną oryginalną specjalizację, wokół której tworzone są innowacyjne, nigdzie indziej niespotykane produkty turystyczne i oferowane są do sprzedaży nietypowe usługi. Produkty i usługi powinny nawiązywać do głównego tematu wsi (Mazurek-Kusiak i Sawicki 2009 b, s. 241–255). Oznacza to, że powinny być zbudowane na bazie kultury, tradycji i historii regionu oraz istniejących na danym terenie zasobów przyrodniczych (Daszkiewicz 2015, s. 1411–1418). Podczas organizacji kompleksowego produktu turystyki wiejskiej należy włączać do oferty specyfikę wsi, lokalne surowce i folklor. Warto się zastanowić, jakie usługi mogą świadczyć poszczególni mieszkańcy wsi. Do organizacji wioski tematycznej należy zaangażować jak najwięcej rolników i lokalnych przedsiębiorców oraz wyłonić lidera, który będzie scalał poszczególne działania. Liderem takim może być stowarzyszenie, pojedyncza osoba, lokalne muzeum czy dom kultury. Nieodzowne jest także uzyskanie poparcia lokalnych samorządów wiejskich (Strzembicki 1998, s. 3–8).

Wieś tematyczna, która swoją specjalizację oparła na własnej tradycji, kulturze, tożsamości, ma przewagę nad innymi regionami. Szansę na rozwój produktów regionalnych i lokalnych stwarza Unia Europejska, przeznaczając wiele środków finansowych na rozwój regionów wiejskich, które wykazują własną inicjatywę (Podolska 2018, s. 139–154). Rekonstrukcja dziedzictwa

Ryc. 2. Cechy innowacji

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Drucker (1992).

kulturowego wsi jest szansą na rozwój regionu oraz może stać się czynnikiem ożywiający rynek produktów turystycznych (Mazurek-Kusiak i Rękas 2009, s. 192–202).

Sukces promocji tych przedsięwzięć uzależniony jest od rozwoju produktu zgodnie z zasadami marketingu, może być w dużej mierze zasługą nie tylko ciężkiej pracy, lecz także strategii. Sam pomysł i stworzenie produktu nie gwarantują sukcesu na rynku, trzeba jeszcze ten produkt sprzedać. Klienci muszą być poinformowani o tym, że powstała nowa atrakcja turystyczna i „koniecznie trzeba” odwiedzić daną miejscowość (Olernik 2015, s. 81–91). Wieś tematyczna musi być znana nie tylko w danym regionie, lecz w całym kraju, a także za granicą. Dobrym atutem promocji jest nawiązanie współpracy z innymi wsiami o podobnej tematyce. W tej dziedzinie konkurencja jest sprzymierzeńcem. Wspólnie łatwiej jest wypromować dany produkt, wymieniać się wiedzą specjalistów, doświadczeniem. Dobrym sposobem na promocję jest Internet, media społecznościowe, telewizja, radio, a także prasa. Warto zadbać też o darmową reklamę. Taka reklama jest możliwa dzięki ciekawym festynom, atrakcjom, wydarzeniom, jakie zostaną zorganizowane w danej wsi i zainteresują się nimi media (Mazurek-Kusiak i Sawicki 2009 b, s. 241–255).

Wieś tematyczna, żeby przetrwała i ciągle była modna, musi rozszerzać działalność, wprowadzać nowe produkty, poszukiwać nowych pomysłów z zachowaniem głównego nurtu specjalizacji. Nie można jednak zagubić swej unikalności wśród różnych niezwiązanych ze sobą propozycji. Siłą wsi tematycznej jest wyróżniająca się spośród innych atrakcja turystyczna (Idziak 2005, s. 1).

Wioski tematyczne odróżniają się od tradycyjnych muzeów tym, że w tych drugich dzieła sztuki ogląda się statycznie, nie można niczego dotykać, natomiast wioski tematyczne mają za zadanie oddziaływać na emocje uczestników, umożliwiać smakowanie, dotykanie, samodzielne wytwarzanie produktów. Dziedzictwo kulturowe wsi w wioskach tematycznych odżywa, w powiązaniu z nowymi atrakcjami staje się ciekawym produktem, który przyciąga zainteresowanie coraz większej rzeszy klientów (Idziak i in. 2015, s. 1341–1362).

Należy pamiętać też o tym, że produkt turystyczny jest integralnie związany z człowiekiem, który go oferuje. Dlatego bardzo ważne są predyspozycje osobowościowe i umiejętności osoby, która proponuje dany produkt turystyczny (Jachimowicz i Krzyżanowska 1998, s. 73–74).

Celem niniejszej pracy jest ocena innowacyjności wiosek tematycznych województwa lubelskiego oraz wskazanie na problemy i wyzwania, z jakimi muszą borykać się liderzy tych wiosek.

Metody badań

Artykuł powstał na bazie wywiadów bezpośrednich i telefonicznych z liderami wiosek tematycznych województwa lubelskiego oraz odbytych wizyt studyjnych w tych wioskach jako rezultat projektu programu Ministra Edukacji i Nauki pod nazwą „Nauka dla Społeczeństwa” nr projektu NdS/536437/2021/2022 „Badanie oraz promowanie idei polskości i tradycji regionalnych w wioskach tematycznych Polski Wschodniej”.

W badaniach wykorzystano także metodę sondażu diagnostycznego przy pomocy techniki ankiety bezpośredniej. Opracowano autorski kwestionariusz ankiety. Badania przeprowadzono w 2022 roku. Dobór próby był celowy. Ankieta bezpośrednia została przeprowadzona wśród 240 młodych turystów zwiedzających wioski tematyczne województwa lubelskiego. Badaniem objęto 50% osób dorosłych w wieku do 39 lat i 50% osób w wieku 40 i więcej lat, w tym 49% mężczyzn oraz 51% kobiet, oraz 36% mieszkańców dużych miast powyżej 50 tys. mieszkańców, 30% mieszkańców małych miast do 50 tys. mieszkańców oraz 34% mieszkańców wsi.

Do wyliczeń statystycznych użyto programu Statistica 13.1 PL, w tym miary χ^2 , współczynnika kontyngencji C-Pearsona oraz statystyki V-Cramera. Miarę χ^2 policzono zgodnie ze wzorem (1):

$$\chi^2 = \sum_{j=1}^k \frac{(O_j - E_j)^2}{E_j} \quad (\text{wzór 1})$$

gdzie:

χ^2 – test chi-kwadrat,

O_j – wartość rzeczywista dla danej grupy,

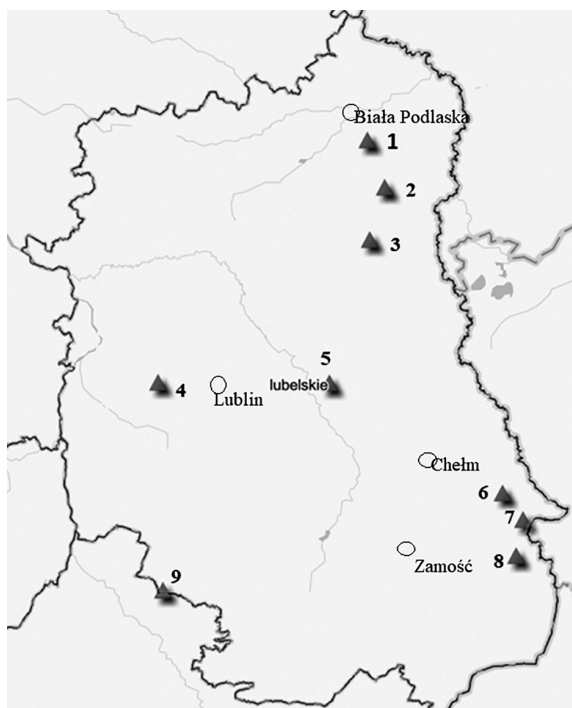
E_j – wartość oczekiwana dla danej grupy (Rabiej 2012, s. 213).

Wykorzystano też analizę Wskaźnika Rekomendacji Netto (NPS z ang. *Net Promoter Score*). Respondentom zadano pytanie: „Jak bardzo poleciłbyś wioski tematyczne swoim znajomym?”, które mieli ocenić w skali 1–10. Promotorzy to osoby polecające wioskę w skali 9–10, neutralne osoby to polecające wioskę na poziomie 7–8, natomiast krytycy to osoby polecające wioskę tematyczną w skali 1–6. Wskaźnik NPS obliczony został według wzoru (2):

$$\text{NPS (\%)} = \% \text{ Promotorów} - \% \text{ Krytyków} \quad (\text{wzór 2})$$

Charakterystyka obszaru badawczego

Województwo lubelskie jest to region położony między doliną Wisły i Bugu. Twórczość ludowa jest w tym regionie zjawiskiem wyjątkowo żywym i trwałym. Wynika to z peryferyjnego położenia województwa oraz jego rolniczego charakteru. Jest to miejsce, gdzie wioski tematyczne mają szansę się rozwijać. Kultura Wschodu i Zachodu wzajemnie się tutaj przenikają i uzupełniają. Cichymi świadkami ukształtowanego przez lata bogactwa kulturowego badanego obszaru są obecnie prawie wyłącznie zabytki kultury sakralnej (kościół, cerkwie, synagogi i zbory protestanckie, cmentarze, mizary) oraz architektury świeckiej (domy kolonistów niemieckich, zagrody holenderskie, domy tatarskie). Mimo dużej współczesnej jednolitości etnicznej i religijnej mieszkańcy regionu nie wykazują postaw ksenofobicznych, lecz są otwarci na wartości innych kręgów kulturowych i znani ze swojej gościnności. Kultura ludowa jest nieodłączną częścią polskiej kultury narodowej. Przejawia się ona zarówno w wytworach materialnych, jak i niematerialnych (Sawicki i Janicka 2009, s. 37–38). Na bazie tej kultury utworzone zostały wioski tematyczne (ryc. 3).

1. Wioska Tatarska w Studziankach; 2. Wioska Mleczna w Żeszczynce; 3. Wioska Rumianku w Hołownie; 4. Wioska Kowalstwa w Wojciechowie; 5. Wioska Słowiański Gród w Wólce Bieleckiej; 6. Wioska Einstein na Łące w Stefankowicach; 7. Wioska Strachów – Bajkowa Kraina Gotanii w Morocznie; 8. Wioska Gotów w Masłomęczu; 9. Wioska Garncarstwa w Łążku Garncarskim

Ryc. 3. Mapa wiosek tematycznych województwa lubelskiego

Źródło: opracowanie własne na podstawie map: S. Chmielewski, <https://open.maps.arcgis.com/apps/instant/exhibit/index.html?appid=f30947ee0d4c41458124b74c797ac684>.

W wioskach tematycznych ważna jest głównie specjalizacja, która powinna bazować na zasobach materialnych lub niematerialnych wsi. Do zasobów materialnych zaliczyć można unikatowy krajobraz, przyrodę ożywioną i nieożywioną, zabytki architektury, zabudowania wiejskie, unikatowe techniki uprawy roślin i chowu zwierząt. Do zasobów niematerialnych zaliczyć można lokalny folklor, tradycję, rzemiosło, rękodzieło, regionalną kuchnię (Mazurek-Kusiak 2020, s. 151–162). Specjalizacja może być też niezwiązana z wiejskością, tylko oparta na oryginalnym pomysłe czy nazwie, znanej osobie czy postaci literackiej albo baśniowej.

W badanych wioskach tematycznych specjalizacja oparta jest na: życiu dawnych społeczności (Tatarska, Gotów, Słowiański Gród), dawnych zawodach (kowska, garncarska), dominujących produktach rolnych (rumianu, mleka), postaciach (Einstein, postacie z bajek) (tab. 1).

Tabela 1. Wioski tematyczne w województwie lubelskim

Lp.	Specjalizacja wsi	Opis idei wioski i głównych atrakcji
1	Wioska Tatarska w Studziankach	Idea wioski powstała na bazie tradycji życia Tatarów, którzy w Studziance mieszkali przez ponad 250 lat, od momentu, kiedy Jan III Sobieski nadał im tę ziemię w 1679 roku. Główną atrakcją jest możliwość zwiedzania oryginalnego cmentarza tatarskiego, czyli mizaru. Ponadto w wiosce można wziąć udział: w warsztatach łucznictwa tradycyjnego, w spektaklach ukazujących życie tatarskich rodzin, grach terenowych, biesiadach tatarskich. Ponadto można zapoznać się z kulturą tatarską czy obejrzeć wystawę na temat osadnictwa tatarskiego.
2	Wioska Mleczna w Żeszczynce	Idea wioski powstała na bazie tradycji chowu krów mlecznych. Główną atrakcją jest zwiedzanie farmy mlecznej. Ponadto w wiosce można wziąć udział: w warsztatach wyrobu produktów opartych na mleku, głównie serów, śmietany, masła oraz ich degustacji, w konkursie rzutu lassem na rogi krowie, wyścigach wozienia na taczkach czy strzelania z bata. Organizowane są także wieczorki poezji i piosenki mlecznej.
3	Wioska Rumianku w Hołownie	Idea wioski powstała na bazie tradycji uprawy rumianku. Główną atrakcją jest wiejskie SPA oraz rumiankowe kąpiele, sauna i masaże. Ponadto w wiosce można wziąć udział: w warsztatach wyrobu kosmetyków i mydła z rumianku oraz innych ziół, w warsztatach „od ziarna do chleba” oraz „od włókna do tkaniny” oraz grze terenowej. Ponadto można zwiedzić miniskansen przedstawiający polską wieś z domami, stodołą i spichlerzem wzniesionymi przy użyciu drewna, słomy i gliny. Znajduje się tutaj także grota solna.

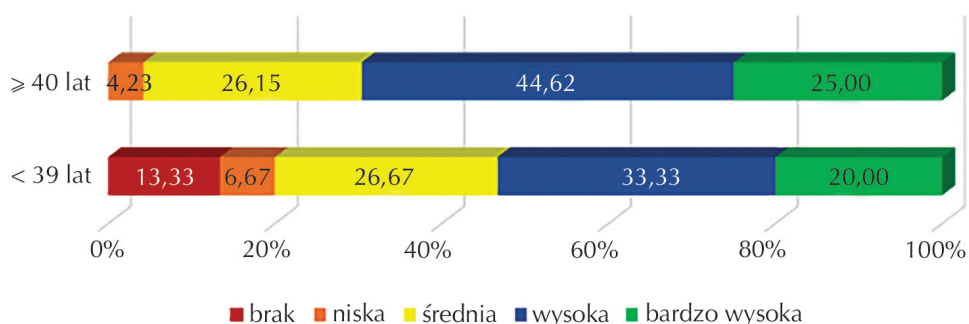
Lp.	Specjalizacja wsi	Opis idei wioski i głównych atrakcji
4	Wioska Kowalstwa w Wojciechowie	Idea wioski powstała na bazie tradycji dawnego rzemiosła, jakim było kowalstwo. Główną atrakcją jest wizyta w Kuźni Romana Czernica. Ponadto można zwiedzić jedyne w Polsce Muzeum Kowalstwa oraz miniskansen w Wieży Ariańskiej pochodzącej z XVI wieku. Przed Wieżą Ariańską znajduje się Aleja Zasłużonych Kowali aktywnie działających na rzecz zachowania tradycji kowalstwa polskiego. W Wojciechowie odbywają się także Ogólnopolskie Warsztaty Kowalstwa oraz Ogólnopolskie Spotkania Kowali.
5	Wioska Słowiański Gród w Wólce Bieleckiej	Idea wioski powstała na bazie pomysłu odtworzenia wczesnośredniowiecznego grodu słowiańskiego. Głównym celem wioski jest kultywowanie tradycji oraz pokazanie codziennego życia Słowian, ich kultury i obyczajów. W wiosce można obejrzeć trzy typy grodów: obronne, mieszkalne i kultowe. Ponadto można wziąć udział w warsztatach tradycyjnego rzemiosła, tańca słowiańskiego, jak również w widowisku plenerowym.
6.	Wioska Einstein na Łące w Stefankowicach	Idea wioski powstała na bazie nauk ścisłych: fizycznych i chemicznych. Powstało miejsce, w którym uczniowie mogą zgłębiać wiedzę poprzez zabawę. Wioska także kultywuje swoją historię i tradycję dzięki włączeniu do swojej oferty warsztatów etnograficznych. Istnieje tutaj możliwość zwiedzania izby pamięci oraz miniskansenu, obejrzenia rekonstrukcji bitew historycznych.
7	Wioska Strachów – Bajkowa Kraina Gotanii w Moroczynie	Idea wioski powstała na bazie zwyczaju stawiania na polach strachów na wróble, popularnego w Polsce na przełomie XIX i XX wieku. Miejsce to ma na celu pokazanie dawnej wsi polskiej, spokojnej, sielankowej, ale też pełnej zabobonów i wierzeń ludowych. Atrakcją wioski są także bajkowe domki, ziemne kopce uformowane w różne bajkowe potwory oraz drewniane makiety bajkowych postaci. Oferta wioski obejmuje: animacje i zabawy integracyjne dla dzieci, warsztaty plastyczne oraz gry terenowe.
8	Wioska Gotów w Masłomęczu	Idea wioski powstała na bazie pomysłu odtworzenia życia Gotów, którzy zamieszkiwali ten teren na przełomie II i III wieku n.e. Główną atrakcją jest możliwość zwiedzania miniskansenu, w którym znajdują się zrekonstruowane chaty Gotów. Można tutaj zobaczyć także rekonstrukcję walk oraz życia codziennego i obrzędów, np. pochówków dawnych Gotów. Ponadto w wiosce można wziąć udział w warsztatach wyrobu biżuterii, lepienia naczyń i szycia ubrań Gotów.
9	Wioska Garncarstwa w Łążku Garncarskim	Idea wioski powstała na bazie tradycji dawnego rzemiosła, jakim było garncarstwo. Główną atrakcją jest udział w Ogólnopolskich Spotkaniach Garncarskich. W wiosce można nauczyć się toczenia naczyń na kole garncarskim, zwiedzić stare zagrody garncarskie, poznać zasady budowy pieca kopułowego.

Źródło: opracowanie własne na podstawie wywiadu bezpośredniego i obserwacji.

Wyniki badań

W pierwszym etapie badań zapytano turystów o stopień innowacyjności kompleksowego produktu turystycznego, jakim jest wioska tematyczna. Nie wykazano istotnych różnic w percepcji postrzegania wiosek tematycznych ze względu na płeć badanych osób ($p = 0,356$) czy miejsce zamieszkania ($p = 0,145$). Wykazano natomiast takie różnice ze względu na wiek respondentów ($p = 0,0002$; $\chi^2 = 27,3734$).

Na podstawie danych przedstawionych na rycinie 4 można zauważyć, że osoby w wieku 40 lat i więcej wyżej oceniają innowacyjność wiosek tematycznych. Aż 25% z nich ocenia wioski tematyczne jako bardzo innowacyjne, 44,62% – jako innowacyjne i tylko 4,23% z nich uważa, że wioski tematyczne są mało innowacyjnym produktem turystycznym. Warto zauważyć, że nikt z tej grupy nie wskazał, że wioska nie jest innowacyjnym produktem turystycznym. W przypadku osób do 39. roku życia za bardzo innowacyjne wioski tematyczne uważa 20,00% respondentów, a za innowacyjne – 33,33%. W tej grupie respondentów aż 13,33% badanych osób nie zauważa żadnej innowacyjności w wioskach tematycznych. Współczynnik kontyngencji C-Pearsona wyniósł 0,3374, co świadczy o średnim stopniu korelacji między wiekiem a oceną innowacyjności.

Ryc. 4. Innowacyjność wiosek tematycznych w opinii turystów ($N = 240$; $\chi^2 = 27,3734$; $p = 0,0002$; $V\text{-Cramera} = 0,3377$)

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań sondażu diagnostycznego.

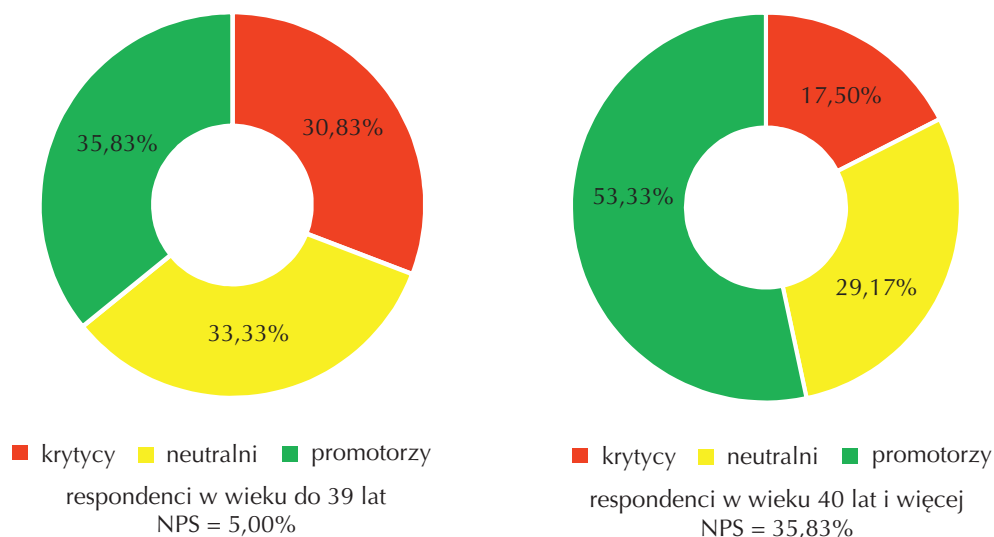
Zadano także respondentom pytanie: „Jak bardzo poleciłby/aby Pan/Pani zwiedzanie wiosek tematycznych?” w dziesięciostopniowej skali. Wyniki odpowiedzi przedstawiono na rycinie 5.

Wśród respondentów do 39 lat znajduje się aż 30,83% krytyków zwiedzania wiosek tematycznych oraz 35,82% promotorów tego rodzaju turystyki. Zatem wskaźnik ukształtował się na niskim poziomie, ale dodatnim NPS = 5,00%.

Wśród turystów w wieku powyżej 40 lat jest zdecydowanie więcej promotorów (53,33%) niż krytyków (17,50%) zwiedzania wiosek tematycznych, a wskaźnik NPS ukształtował się na wysokim poziomie 35,83% (ryc. 5).

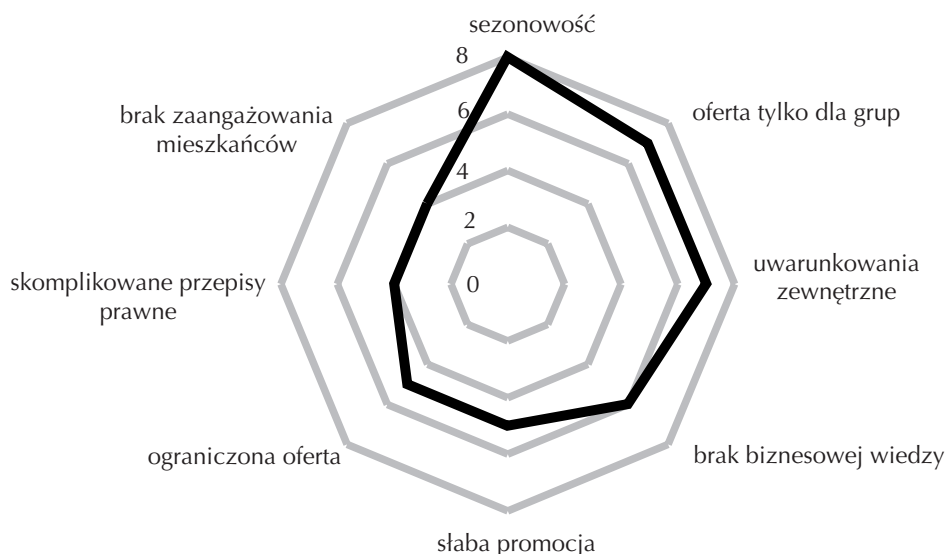
W drugim etapie badań przeprowadzono wywiady wśród dziewięciu liderów wiosek tematycznych. Badania te wskazały na problemy i wyzwania, z jakimi muszą sobie radzić wioski tematyczne (ryc. 6).

Głównym problemem jest sezonowość oferty i uzależnienie ruchu turystycznego od warunków pogodowych – 8 wskazań. Oferta wiosek tematycznych jest przeznaczona dla dużych grup turystów, indywidualnie nie można zapoznać się z większością produktów turystycznych, co powoduje także niższy ruch turystyczny w wioskach tematycznych – 7 wskazań. Uwarunkowania zewnętrzne, głównie pandemia COVID-19 w latach 2020–2022 oraz wojna w Ukrainie w latach 2022–2023 spowodowały zamknięcie siedmiu wiosek w województwie lubelskim – 7 wskazań. Osoby odpowiedzialne za zarządzanie w wioskach tematycznych często nie posiadają specjalistycznej wiedzy z zakresu ekonomii, finansów czy marketingu. To powoduje niechęć do uczestniczenia w różnych nietypowych zadaniach czy projektach, które poprawiłyby rentowność wiosek tematycznych. Liderzy wiosek w wielu przypadkach odmawiają też wystawiania faktur czy rachunków, gdyż boją się kontroli skarbowej, co powoduje, że klient biznesowy nie jest w stanie skorzystać z ich oferty – 6 wskazań. Słaba promocja wiosek tema-

Ryc. 5. Odsetek promotorów i krytyków zwiedzania wiosek tematycznych ze względu na wiek respondentów

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań sondażu diagnostycznego.

Ryc. 6. Problemy i wyzwania wiosek tematycznych w opinii liderów

Źródło: opracowanie własne na podstawie wywiadu bezpośredniego i obserwacji.

tycznych, brak stron internetowych, nieobecność w social mediach powodują, że klienci nie są dostatecznie poinformowani o tym, że wioska istnieje i jakie atrakcje posiada w swojej ofercie – 5 wskazań. Niektóre wioski tematyczne otwierają swoją działalność tylko na kilka dni w roku, w momencie organizacji festynów, festiwali czy jarmarków, a poza tym okresem oferta jest bardzo ograniczona dla turystów – 5 wskazań. Problemem są także skomplikowane przepisy prawne i kontrole sanepidu, które uniemożliwiają pomysłodawcom wiosek serwowanie posiłków czy zapewnienie noclegu – 4 wskazania. Brak zaangażowania większej liczby mieszkańców w budowę wioski tematycznej powoduje ograniczenie oferty, a obsługa grup turystycznych jest prowadzona tylko przez jedną osobę. W przypadku choroby tej osoby lub innej niedyspozycji nie ma możliwości obsłużenia turystów. To powoduje, że organizatorzy turystyki zniechęcają się do współpracy z taką wioską tematyczną – 4 wskazania.

Wnioski

Wioski tematyczne są innowacyjnym, kompleksowym produktem turystycznym na obszarach wiejskich. Osoby w wieku powyżej 40 lat zdecydowanie wyżej oceniają innowacyjność wiosek tematycznych niż młodszy turyści do

39. roku życia. Podobnie wśród turystów w wieku powyżej 40 lat jest więcej osób polecających wioski tematyczne (53,33%) niż wśród turystów do 39 lat (35,82%).

Liderzy wiosek tematycznych muszą borykać się jednak z wieloma problemami, a przede wszystkim z: sezonowością ruchu turystycznego, uzależnieniem wielkości ruchu turystycznego od warunków pogodowych, brakiem specjalistycznej wiedzy z zakresu ekonomii, finansów, marketingu, skomplikowanymi przepisami prawnymi dotyczącymi sprzedaży posiłków, brakiem chęci zaangażowania większości mieszkańców wsi w projekt. W ostatnich latach pandemia COVID-19 oraz wojna w Ukrainie spowodowały zamknięcie siedmiu wiosek tematycznych w województwie lubelskim.

W celu pomocy liderom wiosek tematycznych i rozwoju ruchu turystycznego samorządy lokalne czy organizacje pozarządowe powinny organizować szkolenia z zakresu przepisów podatkowych i finansowych oraz pomagać przedsiębiorcom wiejskim w rozwoju własnej działalności gospodarczej, wspierać rozwój lokalnych inicjatyw, ułatwiać współpracę z sanepidem.

Bibliografia

- Chmielewski S. <https://open.maps.arcgis.com/apps/instant/exhibit/index.html?appid=f30947ee0d4c41458124b74c797ac684> (dostęp: 15.04.2023).
- Czapiewska G. 2018. Wioski tematyczne w procesie odnowy wsi pomorskich. *Studia Obszarów Wiejskich*, 49, 155–171.
- Daszkiewicz M. 2015. Innowacje społeczne w kreowaniu atrakcyjności miast. *Logistyka*, 2, 1411–1418.
- Drucker P.F. 1992. *Innowacje i przedsiębiorczość. Praktyka i zasady*. PWE, Warszawa.
- Gibson R., Skarzynski P. 2008. *Innovation to the core*. Harvard Business Press, London.
- Idziak W. 2005. Wieś tematyczna, www.witrynawiejska.org.pl (dostęp: 15.03.2022).
- Idziak W., Majewski J., Zmysłony P. 2015. Community participation in sustainable rural tourism experience creation: a long-term appraisal and lessons from a thematic villages project in Poland. *J. Sustain. Tour.*, 23(8–9), 1341–1362.
- Jachimowicz E., Krzyżanowska K. 1998. Czynniki pozamaterialne kształtujące jakość usług w działalności agroturystycznej. W: A. Wiatrak (red.), *Marketing i produkty markowe w turystyce wiejskiej*. CDiER, Poznań, 73–74.
- Kopaliński W. 2007. *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem*. OWR, Warszawa.
- Mazurek-Kusiak A. 2020. Wioski tematyczne jako element zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich na przykładzie województwa lubelskiego. W: A. Kasztelan, J. Hawlena (red.), *Wybrane aspekty zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich*. Instytut „Spatium”, Radom, 151–162.

- Mazurek-Kusiak A., Rękas A. 2009. Perspektywy rozwoju wiosek tematycznych jako markowego produktu turystycznego w województwie lubelskim. W: P. Palich (red.), *Marka wiejskiego produktu turystycznego*. Wydawnictwo Akademii Morskiej w Gdyni, Gdynia, 192–202.
- Mazurek-Kusiak A., Sawicki B. 2009a. Kształtowanie produktu turystycznego w gminie Ustka. W: M. Jalinik (red.), *Konkurencyjność produktów turystycznych*. Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej, Białystok, 26–35.
- Mazurek-Kusiak A., Sawicki B. 2009b. Projekt ścieżki tematycznej w Krężnicy Jarej jako szansa rozwoju wsi. W: W. Deluga (red.), *Turystyka we współczesnej gospodarce*. Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej, Koszalin, 241–255.
- Olearnik J. 2015. Innowacje w turystyce – ich charakter i obszary poszukiwań. *Roz. Nauk. Akad. Wych. Fiz. we Wroc.*, 50, 81–91.
- Podolska A. 2018. Rozwój obszarów wiejskich w oparciu o idee tworzenia wiosek tematycznych. *Studia Obszarów Wiejskich*, 49, 139–154.
- Rabiej M. 2012. *Statystyka z programem Statistica*. Helion, Gliwice.
- Sawicki B., Janicka J. 2009. Rola dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny w kreowaniu markowego produktu turystycznego. W: P. Palich (red.), *Marka wiejskiego produktu turystycznego*. Wydawnictwo Akademii Morskiej w Gdyni, Gdynia, 37–38.
- Schumpeter J. 1960. *Teorie rozwoju gospodarczego*. PWN, Warszawa.
- Strzembicki L. 1998. Uwarunkowania rozwoju agroturystyki i usług towarzyszących na obszarach wiejskich. *Akademia Ekonomiczna w Krakowie, Kraków*, 3–8.
- Thomas R. 2012. Business Elites – Universities and Knowledge Transfer in Tourism. *Tour. Manag.*, 33(3), 553–561.
- Twiss B.C. 1980. *Managing Technological Innovation*. Longman, London.
- Weiermair K. 2006. Product Improvement or Innovation: What is the Key to Success. W: *Innovation and Growth in Tourism*. OECD, Paris, 53–69.

Inteligentne wsie (*smart villages*) innowacyjnym i perspektywicznym sposobem rozwoju turystyki na obszarach wiejskich

Smart villages as an innovative and prospective way to the development of tourism in rural areas

GABRIELA CZAPIEWSKA

Streszczenie

W artykule przybliżono stosunkowo nowe zagadnienie inteligentnych wsi (*smart villages*), które mają istotne znaczenie dla rozwoju obszarów wiejskich, zarówno ze względu na nowe możliwości tworzenia miejsc pracy, jak i z punktu widzenia jakości życia na wsi. Inteligentne wsie (*smart villages*) to podejście do rozwoju lokalnego obszarów wiejskich, które odzwierciedla współczesną dynamikę i kierunek procesów rozwojowych oraz wyzwania cywilizacyjne. Na wielu obszarach wiejskich mieszkańcy organizują się w poszukiwaniu perspektywicznych, innowacyjnych i inteligentnych rozwiązań lokalnych problemów. Wykorzystują nowoczesne technologie w celu poprawy jakości i poziomu życia oraz zrównoważonego rozwoju. Podejmowane działania społecznościowe powiązane są z współcześnie zachodzącymi zmianami społecznymi, np. dostosowanie do zmian klimatu czy łagodzenie ich skutków, inteligentna turystyka (*smart tourism*). Obecnie sektor turystyczny musi się dostosować do stosunkowo szybko przeobrażającego się otoczenia oraz zwiększającej się konkurencyjności na rynku, który jest bezpośrednio i pośrednio powiązany z rozwojem technologicznym. Nowe, perspektywiczne rozwiązania i podejścia mogą generować nowe pomysły w kontekście rozwoju obszarów wiejskich. Celem artykułu jest zaprezentowanie koncepcji *smart villages* z uwzględnieniem czynników wpływających na proces ich powstawania, kontekstu obecnej polityki unijnej wobec inteligentnych wsi, a także wpływu idei na możliwości rozwoju turystyki na obszarach wiejskich. Do realizacji założonego celu posłużyła kwerenda literatury krajowej i zagranicznej

z zakresu prezentowanej problematyki badawczej, jak też analiza wtórnych źródeł informacji. Podjęte w artykule zagadnienia mogą stanowić punkt wyjścia do dalszych pogłębionych badań.

Słowa kluczowe: *smart villages*, *smart tourism*, obszary wiejskie, innowacyjność.

Summary

The article presents a relatively new issue of smart villages, which are important for the development of rural areas as they create new job opportunities and improve quality of life in the countryside. Smart villages constitute an approach to the local development of rural areas that reflects the contemporary dynamics and direction of development processes as well as civilizational challenges. In many rural areas, residents organize themselves in search of prospective, innovative, and intelligent solutions to local problems. They use modern technologies to improve the quality and standard of living according to the principles of sustainable development. The actions undertaken by the community are related to contemporary social changes, for instance, adaptation to climate change or mitigation of its effects, i.e. smart tourism. Currently, the tourism sector has to adapt to a relatively fast-changing environment and increasing competitiveness on the market, which is directly and indirectly related to technological advances. New forward-looking solutions and approaches can generate new ideas in the context of rural development. We aim to present the concept of smart villages, taking into account the factors influencing the process of their creation, the context of the current EU policy towards smart villages, as well as the impact of the idea on tourism development opportunities in rural areas. To achieve our assumed objective, we studied domestic and foreign literature in the field, and employed an analysis of secondary sources of information. The issues discussed in the article may be a starting point for further research.

Keywords: smart villages, smart tourism, rural areas, innovation.

Wstęp

Inteligentne wsie (*smart villages*) to podejście do rozwoju lokalnego obszarów wiejskich, które odzwierciedla współczesną dynamikę i kierunek procesów rozwojowych oraz wyzwania cywilizacyjne (Wolski 2018). Zasadniczą rolę przypisuje społecznościom lokalnym.

Idea *smart villages* stanowi odpowiedź na aktualne problemy rozwoju obszarów wiejskich, wynikające z zachodzących zmian demograficznych, w tym głównie starzenia się społeczeństwa i odpływu młodych mieszkańców ze wsi, niskiej gęstości zaludnienia, a także coraz mniejszej liczby miejsc pracy, zaniku usług

publicznych czy braku środków na inwestycje (Zavratnik i in. 2018, Komorowski i Stanny 2020). Celem idei inteligentnych wsi jest kształtowanie odpowiednich cech i postaw społeczności, umożliwiających tworzenie odpowiednich warunków dla rozwoju. Podejście to jest rezultatem ewolucji polityki rozwoju obszarów wiejskich, która wynika z kierunku i dynamiki przeobrażeń obszarów wiejskich oraz przemian ich społecznego postrzegania (Wójcik 2018, Wolski i Wójcik 2018, Jezic i in. 2021).

Innowacyjność idei inteligentnych wsi należy rozumieć jako społeczności, które odrzucają oczekiwanie na zmianę i to, co ona przyniesie, a w zamian przejmują inicjatywę (ENRD 2018). Dlatego ich innowacyjność polega na zmianie i kształtowaniu postaw – z reaktywnej na proaktywną (Wolski 2018). Na wielu obszarach wiejskich mieszkańcy organizują się w poszukiwaniu perspektywicznych, innowacyjnych, a zarazem inteligentnych rozwiązań lokalnych problemów. Podejmowane działania społecznościowe powiązane są z współcześnie zachodzącymi zmianami społecznymi, np. dostosowanie do zmian klimatu czy łagodzenie ich skutków, inteligentna turystyka (*smart tourism*). Obecnie sektor turystyczny musi się dostosować do stosunkowo szybko przeobrażającego się otoczenia oraz zwiększającej się konkurencyjności na rynku, który jest bezpośrednio i pośrednio powiązany z rozwojem technologicznym. Znaczenie technologii cyfrowo-komunikacyjnych wzmocniła w ostatnim czasie pandemia COVID-19, która część działań przeniosła w sferę wirtualną. Wyposażanie mieszkańców wsi w umiejętności cyfrowo-komunikacyjne pozwoli na „zmniejszanie” odległości, a tym samym zwiększanie dostępności do dóbr i usług, szczególnie publicznych. W tym kontekście technologie informacyjno-komunikacyjne traktowane są jako szansa na przezwyciężenie trudności rozwojowych. Ich wykorzystanie jest jednak zależne od dostępności Internetu na danym obszarze. Jego brak lub słaby zasięg pozbawia wybrany teren szans na rozwój oparty na smart technologiach czy smart inicjatywach. W wymiarze lokalnym znaczenia nabierają nie tylko technologie cyfrowe, lecz także działania, które zmierzają do poprawy szeroko pojętych warunków życia mieszkańców wsi, także w skali mikro. W tych przeobrażeniach szczególną wartość ma człowiek i jego umiejętności.

Dotychczasowe prace naukowe wskazują na relatywnie duży „praktyczny” potencjał koncepcji *smart villages* na wielu płaszczyznach, np. w łagodzeniu negatywnych skutków depopulacji wsi (Paniagua 2020), jako czynnik zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich (Guzal-Dec 2018, Adamowicz 2021) czy też instrument aktywizacji społeczności lokalnych (Nieto i Brosei 2019, Philip i Williams 2019, Komorowski i Stanny 2020 Anastasiou i in. 2021).

Idea i rozwój koncepcji inteligentnych wsi

Koncepcja inteligentnych wsi (*smart villages*) pojawiła się w polityce rozwoju obszarów wiejskich Unii Europejskiej jako analogia do koncepcji inteligentnego miasta (*smart city*)¹, a także narzędzie realizacji *smart specialisation*. W Unii Europejskiej pojęcie *smart villages* funkcjonuje od niedawna i można je uznać za efekt wdrażania założeń Strategii Europa 2020, której priorytetem był zrównoważony, inteligentny i inkluzyjny rozwój, jak również Deklaracji Cork 2.0 z 2016 roku „Lepsze życie na obszarach wiejskich”, w której określono wizję przyszłości wsi. W jednym z punktów deklaracji podkreślono, że szczególną uwagę należy zwrócić na pokonanie przepaści cyfrowej i rozwijanie możliwości, jakie oferuje lepsza jakość sieci połączeń i cyfryzacja na obszarach wiejskich (Kalinowski i in. 2021). Deklaracja Cork została sformalizowana podczas prac Parlamentu Europejskiego oraz Komisji Europejskiej inicjujących działania na rzecz inteligentnych wiosek. Powstała w tym celu Grupa Tematyczna Europejskiej Sieci na rzecz Obszarów Wiejskich (ENRD) ds. Inteligentnych Wiosek. Skonkretyzowano, w jaki sposób europejskie społeczności wiejskie mogą opracować innowacyjne rozwiązania lokalne, odnoszące się do rozwoju rolnictwa i przetwórstwa, rewitalizacji usług wiejskich w takich dziedzinach, jak energia, transport czy opieka społeczna, a także uwypuklono pięć głównych czynników napędzających powstawanie inteligentnych wsi (ENRD 2018, Guzal-Dec 2018):

- reakcja na wyludnienie i zmiany demograficzne,
- znalezienie lokalnych rozwiązań w sytuacji cięcia wydatków publicznych i centralizacji usług publicznych,
- wykorzystanie powiązań z małymi miejscowościami i dużymi miastami,
- maksymalne zwiększenie roli obszarów wiejskich w przejściu na niskoemisyjną gospodarkę o obiegu zamkniętym,
- wspieranie transformacji cyfrowej obszarów wiejskich.

Pierwsze dwa postrzegane są zazwyczaj jako zagrożenia lub wyzwania, natomiast pozostałe trzy obejmują zarówno zagrożenia, jak i możliwości dla rozwoju obszarów wiejskich.

Smart villages to stosunkowo nowe pojęcie (European Commission 2017) pojawiające się w dokumentach programowych Unii Europejskiej. Pierwsza i najczęściej powielana definicja inteligentnych wsi określa, że są to wsie (społeczności lokalne, regiony), które wykorzystują technologie cyfrowe i innowacje

¹ *Smart city* w literaturze przedmiotu nazywane jest również cyfrowym miastem, miastem kreatywnym, inteligentnym miastem, wirtualnym miastem, miastem wiedzy czy też miastem uczącym się (Kourtiti i Nijkamp 2012, Cocchia 2014, Albino i in. 2015, Gil-Garcia i in. 2015).

w swoim codziennym życiu, poprawiając w ten sposób jego jakość, polepszając standard usług publicznych i lepiej wykorzystując zasoby lokalne. Na gruncie krajowym podjęto próbę zdefiniowania istoty *smart villages* w ramach konkursu zatytułowanego „Moja SMART wieś”, zorganizowanego przez Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk (Kamiński i Leśniak 2019). Na podstawie własnych obserwacji, badań oraz materiałów ze spotkań Grupy Tematycznej ds. Inteligentnych Wsi w ramach Europejskiej Sieci na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich Ł. Komorowski określił obszary działań smart w trzech głównych dziedzinach inteligentnych rozwiązań (Kamiński i Leśniak 2019, s. 8):

- usługi publiczne, tj. e-zdrowie, e-opieka, edukacja zdalna, transport, energetyka (np. OZE), a także bezpieczeństwo (np. monitoring wizyjny),
- zarządzanie publiczne, tj. e-administracja, gospodarka odpadami (np. czujniki napełnienia kontenerów), planowanie przestrzenne (np. digitalizacja), a także monitoring środowiska (np. czujniki jakości powietrza),
- przedsiębiorczość, tj. rolnictwo precyzyjne, handel online (np. wyrobami lokalnymi), turystyka wiejska (oparta na inteligentnych rozwiązaniach), a także współdzielenie (np. specjalistycznych sprzętów).

Kluczowym założeniem koncepcji *smart villages* (analogicznie do koncepcji *smart city*) jest to, że postęp technologiczny, jeśli jest skutecznie zintegrowany z innymi inicjatywami rozwoju obszarów wiejskich, może stworzyć nowe możliwości zwiększenia dochodów, świadczenia usług i wzmocnienia potencjału społecznego, co znacząco poprawia jakość życia na wsi (van Gevelt i Holmes 2015, Park i Cha 2019). Jednym z ważniejszych założeń realizacji koncepcji *smart villages* jest skupienie się na pewnych mikroobszarach wiejskich, czyli konkretnych wsiach, które często bywają zapomniane. W koncepcji *smart villages* ważna jest technologia, podobnie jak inwestycje w infrastrukturę, rozwój biznesu, kapitał ludzki, potencjał i budowanie społeczeństwa obywatelskiego (Guzal-Dec 2018, Trajer i Trajer 2021).

Porównując *smart city* z koncepcją *smart villages*, można zauważyć, że pewne ich uwarunkowania są wspólne (np. ochrona środowiska), niektóre zaś odmienne (np. problemy depopulacyjne). Różnice pomiędzy koncepcjami wynikają również z niejednakowych potrzeb mieszkańców miast w porównaniu z potrzebami społeczności wiejskich (np. w zakresie transportu, tempa życia, oczekiwań w stosunku do zaspokojenia potrzeb). Podkreślić należy, że ludność wiejska boryka się z innymi problemami niż mieszkańcy miast. Społeczności wiejskie – w odróżnieniu od miejskich – wykazują niższy poziom dostępu, ale też otwartości wobec korzystania z nowych technologii informacyjnych. Dlatego też wskazuje się na potrzebę zwiększenia innowacyjnego rozwoju obszarów wiejskich przy znaczącym udziale innowacji społecznych, będących w centrum koncepcji inteligent-

nych wsi. Generują one szereg pozytywnych zmian skutkujących rozwojem kapitału ludzkiego i społecznego, a jednocześnie przyczyniają się do skuteczniejszego wdrażania innowacji technologicznych na obszarach wiejskich (Zwolińska-Ligaj i in. 2018). Nie bez znaczenia jest oddziaływanie systemu innowacji społecznych, który osadzony jest w konkretnym otoczeniu instytucjonalnym. Kreować go mogą organizacje funkcjonujące w środowisku wiejskim, jak lokalne grupy działania, koła gospodyń wiejskich, stowarzyszenia rolnicze, ochotnicze straże pożarne czy też parafie (Kiniorska i in. 2021). *Smart villages* od *smart city* odróżniają przede wszystkim innowacje społeczne, które mogą stać się motorem zmian na obszarach wiejskich.

W idei inteligentnych wsi chodzi nie tylko o zniwelowanie przepaści między wsią i miastem, lecz także o wykorzystanie wyjątkowych możliwości stwarzanych przez oba te obszary w celu osiągnięcia wspólnych korzyści. Generalnie miasta smart potrzebują inteligentnych wsi, które będą się opierać nie tylko na wykorzystaniu ICT, ale także na wspólnotowym rozwiązywaniu problemów w celu poprawy trwałości własnej produkcji rolnej, instytucji wiejskich, działalności pozarolniczej (m.in. turystyki) i mobilności społecznej. Integrowanie wspólnoty wiejskiej na wszelkich możliwych płaszczyznach przełoży się w efekcie na spadek migracji mieszkańców wsi do miast w celach zarobkowych, zwłaszcza młodych osób. Taka sytuacja wymaga zintegrowanych strategii planowania oraz odpowiedniego zarządzania. Ponadto istotną sprawą jest kwestia „wykarmienia” *smart city*, a więc wytwarzania i dystrybucji produktów rolnych, co stanowi wyzwanie dla nowoczesnego rolnictwa, skutecznie wykorzystującego technologie ICT (Kidyba i Makowski 2017).

Istotnymi elementami skutecznej realizacji idei inteligentnych wsi są: e-umiejętności, dostęp do e-usług, innowacyjne rozwiązania dotyczące ochrony środowiska, zastosowanie gospodarki o obiegu zamkniętym w odniesieniu do odpadów rolniczych, promocja produktów lokalnych wspieranych przez technologie oraz ICT, wdrażanie inteligentnych specjalizacji w zakresie projektów rolno-spożywczych, turystyki, działalności kulturalnej, turystyki itp. (European Commission 2017).

Smart villages stanowią tereny i społeczności wiejskie, które dyskontują istniejące mocne strony i miejscowe zasoby, a także nowe możliwości, aby osiągnąć wartość dodaną, i w ramach których nowe sieci ulepszane są dzięki cyfrowym technologiom komunikacyjnym, innowacjom i lepszemu wykorzystaniu wiedzy na rzecz mieszkańców (Inteligentne wsie... 2018, s. 19). W tym kontekście znaczenie „inteligentne” jest dużo szersze niż tylko w odniesieniu do technologii cyfrowych i obejmuje zakres zagadnień społecznych, ekonomicznych i innowacji środowiskowych (np. poprawy mobilności, rozwoju przedsiębiorczości, biogospodarki i gospodarki o obiegu zamkniętym, zapewnienia wysokiej jakości edu-

kacji i usług zdrowotnych, zapobiegania wykluczeniu społecznemu). „Inteligentny” oznacza: korzystający z technologii cyfrowych, myślący nie tylko o samej wsi, budujący nowe formy współpracy i sojuszy, myślący samodzielnie. Dla koncepcji *smart villages* bardzo ważny jest lider lokalny (np. wójt, sołtys, aktywista), który potrafi wysłuchać mieszkańców i uwzględnić ich głos w swoim działaniu (Kalinowski i in. 2021).

Koncepcja *smart villages* nie proponuje rozwiązania uniwersalnego. Jest osadzona terytorialnie, oparta na potrzebach i potencjałach danego terytorium oraz kierowana przez strategię rozwoju terytorialnego. Istotnym aspektem jest zatem wrażliwość terytorialna, dająca możliwość dostosowania podejmowanych w jej ramach przedsięwzięć do lokalnych uwarunkowań. Ideą instrumentu *smart villages* w Polsce ma być jego dwufazowość (MRiRW 2021) polegająca na tym, że w pierwszej fazie społeczności lokalne będą określały, w jaki sposób chcą wprowadzać w życie zasady *smart villages* (tworząc koncepcje obejmujące jedną miejscowość, ich grupę lub inną jednostkę terytorialną), zaś w drugiej fazie będą wdrażać projekt do realizacji. Tego typu podejście może nie tylko pozwolić na występowanie o środki na realizację zaplanowanych w koncepcji inicjatyw, lecz także (a być może przede wszystkim) zgromadzić mieszkańców objętych planem wokół wspólnego określenia wizji rozwoju, zdiagnozowania sytuacji społecznej, gospodarczej i środowiskowej, w jakiej się znajdują, jak również uruchomienia zasobów lokalnych do realizacji koncepcji (Kalinowski i in. 2021, s. 28).

Nieodzownymi elementami koncepcji inteligentnych wsi są:

- smart inicjatywy (działania lokalne, których podstawową ideą jest zaspokojenie konkretnych potrzeb mieszkańców wsi, które w miarę możliwości wspierane są przez nowoczesne technologie);
- smart społeczność (osoby wykazujące się aktywnością i zaangażowaniem w sprawy lokalne, potrafiące formułować swoje potrzeby oraz włączać się w działania w celu ich zaspokojenia, np.: zawiązanie stowarzyszenia na rzecz danej miejscowości czy gminy, dzięki którym jest możliwość pozyskiwania środków finansowych z różnych źródeł oraz aktywizacja wsi wraz z mieszkańcami);
- smart usługi (zarówno usługi publiczne, jak i społeczne poparte nowymi rozwiązaniami technologicznymi, ale także takie, które powstały na potrzeby konkretnego obszaru, np. utworzenie transportu na żądanie w miejscach, które są oddalone od sieci transportu zbiorowego);
- smart instytucje (instytucje publiczne, jak ośrodki kultury, urzędy gminy, żłobki, przedszkola, szkoły, korzystające z nowoczesnych rozwiązań, a jednocześnie udostępniające tego typu narzędzia mieszkańcom jednostki, np.: bezpieczny oraz szybki Internet w szkołach, dzięki któremu występuje możliwość nabywania zaawansowanych umiejętności w za-

kresach informatyki czy cyfryzacji, oraz edukacja na temat niebezpieczeństw, które można napotkać w sieciach internetowych);

- smart infrastruktura (w przypadku obszarów wiejskich to przede wszystkim infrastruktura transportowa, która usprawnia mobilność mieszkańców, pozwala na szybsze załatwienie wielu spraw czy korzystanie z dostępnych usług publicznych).

Do najważniejszych barier wdrażania idei *smart villages* należą (Naldi i in. 2015, Dudek i in. 2019, Guzal-Dec 2018):

- mała otwartość społeczności wiejskiej na zmiany, niska zdolność innowacyjna i poziom kapitału społecznego;
- dystans przestrzenny, relatywnie gorzej rozwinięta sieć transportowa i komunikacyjna, brak współpracy sieciowej, organizacji naukowo-badawczych i instytucji, ograniczenia w budowaniu kreatywnej gospodarki, niewielka chłonność lokalnych rynków;
- zbyt mała liczba przedsiębiorstw i gospodarstw rolnych, w tym podmiotów wprowadzających innowacje, niewystarczająca liczba organizacji odpowiedzialnych za pośredniczenie w wymianie nowej wiedzy oraz dostosowanie jej do lokalnych warunków;
- trudności w inicjowaniu projektów innowacyjnych i pozyskiwaniu środków na rozwój innowacji.

Zasadniczym uwarunkowaniem wdrażania koncepcji *smart villages* jest różnorodność obszarów wiejskich pod względem odległości, zależności od rynków zewnętrznych i zasobów naturalnych. Zdecydowanie najtrudniejsze warunki do wdrażania koncepcji *smart villages* wykazują obszary peryferyjne.

Branże, które mają szansę być bodźcem w sferze inteligentnego rozwoju wsi, to głównie: usługi turystyczne, usługi zdrowotne, usługi rekreacyjne, usługi kulturalne, produkcja ekologiczna, wytwarzanie tradycyjnej żywności, rękodzieło (Naldi i in. 2015). Mogą one stanowić niszę rynkową, która przy określonych warunkach lokalnych wpłynie na jakość życia.

Smart village a smart tourism

Sektor turystyczny jest pośrednio związany z rozwojem technologicznym i aby za nim nadążyć, musi dostosowywać się do szybko zmieniającego się otoczenia. Bezpośredni wpływ na rozwój turystyki mają: występowanie i ranga walorów turystycznych, zagospodarowanie turystyczne oraz dostępność komunikacyjna (Rogalewski 1974). Zdaniem L. Butowskiego (2010) powyższe czynniki endo-

geniczne uzupełnić należy o promocję i informację turystyczną, tworzenie i komercjalizację produktu turystycznego, czyli elementy marketingu terytorialnego, a także uwarunkowania społeczno-gospodarcze, kulturowe, polityczne, ekologiczne (postawa miejscowej społeczności w stosunku do turystów, działania władz publicznych). Miejscowości, dla których turystyka jest podstawą funkcjonowania, starają się być coraz bardziej konkurencyjne na rynku usług turystycznych. Pomocne może być w tym wdrażanie inteligentnych rozwiązań w ramach koncepcji *smart village*.

Idea *smart tourism* zasadniczo dotyczy ośrodków miejskich, jednakże wiele jej aspektów przełożyć można także na obszary wiejskie. Opiera się na integracji technologii informacyjno-komunikacyjnych z infrastrukturą fizyczną (Buhalis i Amaranggana 2014, Gretzel i in. 2016). Można zatem przyjąć, że *smart tourism* jest następstwem ewolucji technologii informacyjnych w turystyce, w której fizyczny wymiar turystyki wchodzi na cyfrowy poziom i osiąga nowe etapy inteligencji (Gajdošík 2019, s. 26). Twórcy konkursu Europejska Stolica Inteligentnej Turystyki (European Capital of Smart Tourism – ECOST) zdefiniowali *smart tourism* w oparciu o cztery obszary: rozwój zrównoważony (*sustainability*), dziedzictwo kulturowe i kreatywność (*cultural heritage & creativity*), dostępność (*accessibility*) oraz ucyfrowienie (*digitalisation*).

Fizyczne oraz czasowe oddalenie podaży i popytu oraz złożona struktura oferty turystycznej sprawiły, że na etapie podejmowania decyzji o wyjeździe turystycznym najważniejszym czynnikiem jest dostępność i sposób wizualizacji informacji, a coraz częściej także informacji, która jest nie tyle wyszukiwana przez konsumenta, co raczej aktywnie go poszukuje dzięki danym zgromadzonym w toku analizy aktywności użytkowników urządzeń cyfrowych. Nasycenie informacją (*information intensity*) powoduje, że dystrybucja usług turystycznych jest bardziej podatna na digitalizację niż np. dystrybucja żywności. Przesłanką zmian zachodzących pod wpływem nowych technologii jest też fakt, że profil przeciętnego turysty (zamożność, wykształcenie, aktywne poszukiwanie informacji) w dużej mierze pokrywa się z profilem użytkownika Internetu (Iwaniuk 2020).

Smart tourism obejmuje inteligentne doświadczenia turystyczne, które umożliwiają turystom komunikację i integrację w większym stopniu z mieszkańcami, lokalnymi przedsiębiorcami oraz samorządem lokalnym. Zaistnienie *smart tourism* warunkują takie czynniki, jak infrastruktura informacyjna i komunikacyjna, kapitał społeczny, ciekawe dla turystów środowisko przyrodnicze i dziedzictwo kulturowe. Dodać należy, że o atrakcyjności turystycznej obszarów wiejskich i wielkości ruchu turystycznego stanowią w dużej mierze szeroko rozumiana oferta kulturalna (walory kulturowe, wydarzenia kulturalne i sportowe) oraz dostępność komunikacyjna (Fischbach 1989, Wang i in. 2016, Kurek 2008).

Smart tourism bazuje na nowoczesnych technologiach oraz środowisku, a jego celem jest zapewnienie turystom rozwiązań usprawniających podróżowanie i wykorzystywanie infrastruktury turystycznej (Kachniewska 2021). Inteligentne technologie zmieniają doświadczenia turystów oraz charakter usług turystycznych, sprawiając, że korzystanie z atrakcji turystycznych jest łatwiejsze i bardziej dostępne, inkluzywne (Bancerz 2021).

Ważną kwestią jest podniesienie standardu życia mieszkańców wsi – nie tylko tych utrzymujących się z pracy na roli, lecz także tych, którzy chcieliby tam przyjeżdżać w celach rekreacyjnych. Czynniki określające jednostkę jako *smart village* to takie, które starają się zapewnić porównywalne możliwości mieszkańcom wsi w stosunku do tych, które dostępne są w ośrodkach miejskich w zakresie dostępu do technologii ICT, opieki zdrowotnej, edukacji czy komunikacji. Warunkuje to rozwój turystyki na obszarach wiejskich. Znaczącymi determinantami rozwoju turystyki w inteligentnej wsi są interakcje kulturowe i dostępność (Dissart i Marcouiller 2012). Rozwiązania ułatwiające życie turystom to między innymi mobilne aplikacje, np. z interaktywnymi mapami, pokazujące najciekawsze atrakcje turystyczne w miejscowości lub okolicy, aplikacje umożliwiające rezerwację miejsc noclegowych w obiektach turystyki wiejskiej czy zakup biletów. Smart turystyka to także darmowy dostęp do mobilnego Internetu czy wykorzystywanie technologii fotokodów QR do wyświetlania przydatnych dla turystów informacji. Inteligentny kierunek turystyczny to taki, który odpowiada na występujące potrzeby turystów, ułatwia dostępność usług, przestrzeni i doświadczeń turystycznych za pomocą narzędzi opartych na ICT (Khan i in. 2017). Występuje w nim zdrowe środowisko społeczne i kulturowe skupiające się na kapitale społecznym wsi, jednocześnie realizujące innowacyjne oraz przedsiębiorcze przedsięwzięcia. Inteligentne destynacje turystyczne dostarczają unikalnych, spersonalizowanych doświadczeń wynikających z danych dostarczanych w czasie rzeczywistym. Każdy z odwiedzających może uzyskać odmienne informacje, nawet podczas odwiedzania tej samej atrakcji.

Inteligentna turystyka opiera się głównie na czterech elementach: technologie cyfrowe, konsumenci (turyści, mieszkańcy), przedsiębiorstwa (firmy turystyczne, firmy z innych branż), obiekty turystyczne (Nowacki i Kowalczyk-Anioł 2019). Koncepcja inteligentnej turystyki pozwala wytworzyć specyficzny ekosystem, którego składowymi są turyści, mieszkańcy, obiekty turystyki wiejskiej oraz samorządy. Stosowanie rozwiązań smart w turystyce zwiększa atrakcyjność wsi, podnosi komfort uprawiania turystyki i rekreacji oraz pozytywnie wpływa na efektywność i konkurencyjność jednostek zajmujących się obsługą ruchu turystycznego. *Smart tourism* obejmuje inteligentne doświadczenia turystyczne, które umożliwiają turystom komunikację i integrację w większym stopniu z mieszkańcami, lokalnymi przedsiębiorcami oraz samorządem lokalnym

Inteligentne wsie (*smart villages*) innowacyjnym i perspektywicznym sposobem rozwoju turystyki...

(Gretzel i in. 2016, s. 180). Jak podkreśla E. Iwaniuk (2020), istotne w tym kontekście są nie tylko nowoczesne technologie, lecz także chęć wszystkich podmiotów do dzielenia się wiedzą.

Podsumowanie

Polska i europejska wieś zmagają się współcześnie z wieloma problemami (m.in. wyludnianie się terenów wiejskich, starzenie się społeczności wsi). Sposobem na ich rozwiązanie, a jednocześnie idealnym przykładem pozytywnych przeobrażeń, jakim może ulegać wieś, jest koncepcja *smart villages*. W inteligentnych wsiach tradycyjne i nowe sieci i usługi są wzmacniane za pomocą technologii cyfrowych, telekomunikacyjnych, innowacji społecznych, a także lepszego wykorzystania wiedzy, z korzyścią dla przedsiębiorstw i mieszkańców terenów wiejskich.

Smart villages to nowa koncepcja w zakresie kształtowania polityki Unii Europejskiej, mająca istotne znaczenie dla rozwoju obszarów wiejskich, zarówno ze względu na nowe możliwości tworzenia miejsc pracy, jak i z punktu widzenia jakości życia mieszkańców wsi. Koncepcja podejścia do *smart villages* nie polega na wdrożeniu rozwiązania uniwersalnego, ale jest oparta na potrzebach i potencjale danego obszaru wiejskiego.

W inteligentnych i innowacyjnych wsiach kluczowe znaczenie mają ludzie – inteligentne społeczności potrafiące reagować na pojawiające się trendy i przemiany zachodzące na obszarach wiejskich, podejmujące inicjatywę w celu znalezienia praktycznych rozwiązań w odpowiedzi na wyzwania współczesnego świata. Ekspertki rekomendują między innymi konieczność dalszej cyfryzacji obszarów wiejskich powiązaną ze zwiększaniem kompetencji mieszkańców i udzielaniem wsparcia dla liderów społeczności lokalnych. Motywowanie ludzi do poznawania nowych technologii, innowacyjnych urzędów i metod postępowania może mieć decydujący wpływ na dalszy rozwój idei inteligentnych wsi. Realizowane projekty i inicjatywy na obszarach wiejskich² pokazują, że inteligentne wsie zaczynają się od zorganizowania się lokalnych mieszkańców wokół wspólnego problemu. Z jednej strony te działania społecznościowe mogą być powiązane z zmianami społecznymi zachodzącymi w XXI wieku, takimi jak dostosowanie do zmian kli-

² Badania terenowe realizowane w ramach projektu badawczego „Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich w aspekcie teorii wielofunkcyjności” z subwencji badawczej w latach 2020–2022 oraz projektu badawczego „Zmiany funkcjonalno-przestrzenne miast i obszarów wiejskich Północnej Polski” z subwencji badawczej w 2023 roku. Kierownik projektów: dr Gabriela Czapiewska, Akademia Pomorska w Słupsku, Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Turystyki, ul. Partyzantów 27, 76-200 Słupsk, e-mail: gabriela.czapiewska@upsl.edu.pl.

matu czy łagodzenie ich skutków, w tym energia odnawialna, z drugiej strony pojawiają się nowe możliwości rozwoju obszarów wiejskich, na przykład sektor biogospodarki, inteligentne miejscowości turystyczne. Koncepcja inteligentnej turystyki na obszarach wiejskich za pomocą technologii, innowacji i współpracy przynosi lepsze doświadczenia turystyczne, zwiększa efektywność i konkurencyjność funkcjonujących obiektów turystyki wiejskiej (m.in. gospodarstw agroturystycznych). Inteligentne technologie tworzą wartość dla turystów, umożliwiają przedsiębiorstwom turystycznym dzielenie się wiedzą, lepsze zrozumienie potrzeb turystów, tworzenie spersonalizowanych produktów, a tym samym zwiększają efektywność i konkurencyjność, co jest niezwykle ważne w czasach tak rozwiniętych technicznie oraz cyfrowo.

Kreatorem zmian na obszarach wiejskich są społeczności lokalne, które stosują nowoczesne i innowacyjne rozwiązania. Innowacje społeczne potrzebne są zarówno społeczeństwu, jak i przedsiębiorcom. Im więcej mieszkańcy będą wiedzieć, rozumieć i im lepiej się ze sobą komunikować, tym większa szansa na lepsze życie w inteligentnych wsiach oraz szerszą perspektywę rozwoju, np. turystyki (Kamiński i Leśniak 2019). Wyzwaniem dla współczesnej wsi jest taki rozwój, który koncentruje się na lokalnych potrzebach, poprawia jakość życia poprzez lepszy dostęp do usług i infrastruktury (społecznej, technicznej i transportowej), a także tworzy bardziej odporne struktury społeczne przy wykorzystaniu dostępnych i adekwatnych narzędzi (również komunikacyjno-cyfrowych). Nowe, perspektywiczne rozwiązania i podejścia mogą dać impuls do kolejnych innowacji w kontekście rozwoju obszarów wiejskich.

Bibliografia

- Adamowicz M. 2021. The Potential for Innovative and Smart Rural Development in the Peripheral Regions of Eastern Poland. *Agriculture*, 11(3), 188. <https://doi.org/10.3390/agriculture11030188>.
- Albino V., Berardi U., Dangelico R.M. 2015. Smart cities: Definitions, dimensions, performance and initiatives. *Journal of Urban Technology*, 1(22), 3–21.
- Anastasiou E., Manika S., Ragazou K., Katsios I. 2021. Territorial and Human Geography Challenges: How Can Smart Villages Support Rural Development and Population Inclusion? *Social Sciences*, 10(6), 193. <https://doi.org/10.3390/socsci10060193>.
- Bancerz M. 2021. Czy turystyka może być inteligentna? Koncepcja smart tourism. <https://tylktorun.pl/smart-cities/czy-turystyka-moze-byc-inteligentna-koncepcja-smart-tourism/> (dostęp: 27.03.2023).
- Buhalis D., Amarangana A. 2014. Smart tourism destinations. W: Z. Xiang, L. Tussyadiah (red.), *Information and Communication Technologies in Tourism*. Springer, Dublin, 553–564. https://doi.org/10.1007/978-3-319-03973-2_40.

- Butowski L. 2010. Turystyka jako czynnik rozwoju w świetle wybranych teorii rozwoju regionalnego. *Turyzm*, 20(1), 5–11.
- Cocchia A. 2014. Smart and digital city: A systematic literature review. W: R.P. Dameri, C. Rosenthal-Sabroux (red.), *Smart City: How to Create Public and Economic Value with High Technology in Urban Space*. Cham, Springer International Publishing, 13–43.
- Dissart J.C., Marcouiller D.W. 2012. Rural tourism production and the experience-scape. *Tourism Analysis*, 17(6), 691–704.
- Dudek M., Prandecki K., Wrzaszcz W., Żekało M. 2019. Jak powstają innowacje ekologiczne w gospodarstwach rolnych. Analiza i przykłady. Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa.
- ENRD. 2018. Smart Villages. Revitalising Rural Services, *EU Rural Review*, 26, Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu. Komunikat Komisji, COM. 2010. Komisja Europejska, Bruksela. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC2020&from=EN> (dostęp: 17.05.2022).
- European Commission. 2017. EU Action for Smart Villages. 12.04.2017. Brussels: European Commission. https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/rural-development-2014-2020/looking-ahead/rur-dev-small-villages_en.pdf (dostęp: 01.03.2023).
- Fischbach J. 1989. Funkcja turystyczna jednostek przestrzennych. *Turyzm*, 5, 7–26.
- Gajdošík T. 2019. Smart Tourism: Concepts and Insights from Central Europe. *Czech Journal of Tourism*, 7(1), 25–44.
- Gil-Garcia J.R., Pardo T.A., Nam T. 2015. What makes a city smart? Identifying core components and proposing an integrative and comprehensive conceptualization. *Information Polity*, 20, 61–87.
- Gretzel U., Zhong L., Koo C. 2016. Application of smart tourism to cities. *International Journal of Tourism Cities*, 2(2). <https://doi.org/10.1108/IJTC-04-2016-0007>.
- Guzal-Dec D. 2018. Inteligentny rozwój wsi – koncepcja smart villages: założenia, możliwości i ograniczenia implementacyjne. *Studia Ekonomiczne i Regionalne*, 11(30), 32–49. <https://doi.org/10.2478/ers-2018-0023>.
- Inteligentne wsie. Rewitalizacja usług na obszarach wiejskich. 2018. Przegląd Obszarów Wiejskich UE Nr 26. Luksemburg: Urząd Publikacji Unii Europejskiej. https://enrd.ec.europa.eu/sites/default/files/enrd_publications/publi-enrd-rr-26-2018-pl.pdf (dostęp: 22.05.2021).
- Iwaniuk E. 2020. Koncepcja inteligentnej turystyki (smart tourism). *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, 391, 110–120.
- Jezic Z., Górecka A., Kardum B. 2021. Smart villages and rural development. *Acta Scientiarum Polonorum, Oeconomia*, 20(2), 39–46. doi: 10.22630/ASPE.2021.20.2.14.
- Kachniewska M. 2021. Smart tourism: towards the concept of a data-based travel experience. W: A. Lubowiecki-Vikuk, B. de Sousa, B. Dercan, W. Leal Filho (red.), *Handbook of Sustainable Development and Leisure Services*. Springer.
- Kalinowski S., Komorowski Ł., Rosa A. 2021. Koncepcja smart villages. Przykłady z Polski. Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk, Wydawnictwo Grupa Cognito, Warszawa.

- Kamiński R., Leśniak L. 2019. Inteligentna wieś. Forum Aktywizacji Obszarów Wiejskich, Warszawa.
- Khan S.M., Woo M., Nam K., Chathoth P.K. 2017. Smart City and Smart Tourism: A Case of Dubai. *Sustainability*, 9, 1–24.
- Kidyba M., Makowski Ł. 2017. Smart City. Innowacyjne rozwiązania w administracji publicznej a zarządzanie inteligentnym miastem. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu, Poznań.
- Kiniorska I., Brambert P., Kamińska W. 2021. Inteligentne rozwiązania technologiczne w działalności rolniczej. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 55, 45–66. <https://doi.org/10.14746/rrpr.2021.55.05> 2021.
- Komorowski Ł., Stanny M. 2020. Smart Villages: Where Can They Happen? *Land*, 9, 151. doi:10.3390/land9050151.
- Kourtit K., Nijkamp P. 2012. Smart cities in the innovation age. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 25(2), 93–95. <https://doi.org/10.1080/13511610.2012.660331>.
- Kurek W. 2008. *Turystyka*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- MRiRW. 2021. Kluczowe kierunki dla LEADERa w odniesieniu do okresu przejściowego. Warszawa: Grupa tematyczna ds. podejścia LEADER przy Grupie Roboczej ds. KSOW. Prezentowane przez Joannę Gierulską. http://www.pslgd.pl/admin/zal/GTL%2020.11.2020_kierunki_rozwoju_LEADER.pdf (dostęp: 25.05.2021).
- Naldi L., Nilsson P., Westlund H., Wixe F. 2015. What is smart rural development? *Journal of Rural Studies*, 40, 90–101.
- Nieto E., Brosei P. 2019. The Role of LEADER in Smart Villages: An Opportunity to Reconnect with Rural Communities. W: A. Visvizi, M.D. Lytras, G. Mudri (red.), *Smart Villages in the EU and Beyond*. Emerald Publishing Limited, Bingley, 63–81. <https://doi.org/10.1108/978-1-78769-845-120191006>.
- Nowacki M., Kowalczyk-Anioł J. 2019. Determinanty rozwoju turystyki w miastach inteligentnych. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio B*, 74, 117–131. doi: 10.17951/b.2019.74.117-131.
- Paniagua A. 2020. Smart Villages in Depopulated Areas. W: S. Patnaik, S. Sen, M.S. Mahmoud (red.), *Smart Village Technology. Concepts and Developments*. Cham, Springer, 399–409. https://doi.org/10.1007/978-3-030-37794-6_20.
- Park C., Cha J.A. 2019. Trend on smart village and implementation of smart village. *Eur. Countrys.*, 11, 616–633.
- Philip L., Williams F. 2019. Healthy ageing in smart villages? Observations from the field platform. *Inter. J. Adv. Smart Converg.*, 8, 177–183.
- Rogalewski O. 1974. *Zagospodarowanie turystyczne*. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
- Trajer B., Trajer M. 2021. Koncepcja smart villages w rozwoju obszarów wiejskich. *Turystyka i Rozwój Regionalny*, 15, 117–127. doi: 10.22630/TIRR.2021.15.11.
- van Gevelt T., Holmes J. 2015. A vision for smart villages. *Smart Villages. Briefing*, 5, 1–6. <http://e4sv.org/wp-content/uploads/2015/08/05-Brief.pdf> (dostęp: 10.02.2020).

- Wang X., Li X.R., Zhen F., Zhang J.H. 2016. How smart is your tourist attraction? Measuring tourist preferences of smart tourism attractions via a FCEM-AHP and IPA approach. *Tourism Management*, 54, 309–320. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2015.12.003>.
- Wolski O. 2018. Inteligentne wioski w polityce Unii Europejskiej. W: M. Wójcik (red.), *Inteligentny rozwój obszarów wiejskich (smart rural development)*. Global Point, Łódź, 14–28.
- Wolski O., Wójcik M. 2018. Podłoże teoretyczne podejścia Smart Villages w polityce UE. *Perspektywa geograficzna. Studia Obszarów Wiejskich*, 51, 139–152.
- Wójcik M. 2018. Koncepcja inteligentnego rozwoju (smart development) – wyzwanie dla planowania obszarów wiejskich. *Acta Universitatis Lodziensis, Folia Geographica Socio-Oeconomica*, 31, 5–15. <https://doi.org/10.18778/1508-1117.31.01>.
- Zavratnik V., Kos A., Stojmenova Duh E. 2018. Smart Villages: Comprehensive Review of Initiatives and Practices. *Sustainability*, 10(7), 2559. <https://doi.org/10.3390/su10072559>.
- Zwolińska-Ligaj M., Guzal-Dec D., Adamowicz M. 2018. Koncepcja inteligentnego rozwoju lokalnych jednostek terytorialnych na obszarach wiejskich regionu peryferyjnego na przykładzie województwa lubelskiego. *Więś i Rolnictwo*, 2, 179, 247–279. <https://doi.org/10.7366/wir022018/13>.

Autorzy rozdziałów w monografii

Alina Balińska, dr hab., prof. SGGW, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, ORCID 0000-0002-8777-9955

Natalia Bartkowiak-Bakun, dr, Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu, ORCID 0000-0003-3377-8540,

Małgorzata Bogusz, dr inż., Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie, ORCID 0000-0002-0852-1148

Dominik Borek, dr, Ministerstwo Sportu i Turystyki, ORCID 0000-0002-4359-9426

Gabriela Czapiewska, dr, Uniwersytet Pomorski w Słupsku, ORCID: 0000-0002-5638-9831

Romuald Domański, dr, Fundacja Wspomagania Wsi, ORCID: 0009-0005-0455-3408

Mikołaj Jalinik, dr hab. inż., prof. PB, Politechnika Białostocka, ORCID 0000-0001-6748-3877

Ewa Jaska, dr inż., Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, ORCID 0000-0002-3874-1985

Anna Jęczmyk, dr, Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu, ORCID 0000-0001-7863-2217

Elżbieta Kmita-Dziasek, mgr inż., Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie, ORCID 0009-0000-3768-6884

Marcin Kopyra, dr inż., Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie, ORCID 0000-0002-1416-7528

Janusz Majewski, dr, ORCID 0000-0002-0540-4413

Marek Marks, prof. dr hab., Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, ORCID 0000-0002-3497-2292

Anna Mazurek-Kusiak, dr hab., prof. UP, Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie, ORCID 0000-0002-3786-8861

Arkadiusz Niedziółka, dr inż., Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie, ORCID 0000-0003-2546-4154

Dominik Orłowski, dr, Polska Izba Produktu Regionalnego i Lokalnego w Warszawie, ORCID 0000-0001-7859-285X

Anna Justyna Parzonko, dr inż., Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, ORCID 0000-0002-2370-8154

Iwona Połucha, dr inż., Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, ORCID 0000-0002-8283-1785

Lucyna Przezbórska-Skobiej, dr hab., prof. UPP, Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu, ORCID 0000-0002-8714-4968

Michał Roman, dr hab., prof. SGGW, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, ORCID 0000-0003-3596-2587

Anna Sieczko, dr inż., Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, ORCID 0000-0001-9065-0362

Jan Sikora, prof. dr hab., Uniwersytet Zielonogórski, ORCID 0000-0002-1667-5622

Leszek Strzembicki, dr, emerytowany wykładowca Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie

Jarosław Uglis, dr inż., Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu, ORCID 0000-0001-6653-2745

Agnieszka Wartecka-Ważyńska, dr, Akademia Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu, ORCID: 0000-0002-1092-6371

Agnieszka Werenowska, dr inż., Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, ORCID 0000-0002-2545-4442

Andrzej Piotr Wiatrak, prof. dr hab., Uniwersytet Warszawski, ORCID 0000-0002-0962-2805

Monika Wojcieszak-Zbierska, dr, Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu, ORCID 0000-0002-9962-2648

Elżbieta Wyrwicz, mgr, Ministerstwo Sportu i Turystyki